

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Az ELTE Jogtörténeti Tanszékének kiadványai

Szerkeszti: Kovács Kálmán

14. szám

**A JOGÁSZKÉPZÉS
A MAGYAR FELSŐOKTATÁS RENDSZERÉBEN**

Budapest, 1984

Előszó Szerkeszti: Kovács Kálmán 3

14. szám

HORVATH Pál egyetemi tanár:
A tantervadász fejlődéstörténete 7

CSIZMADIA Andor egyetemi tanár:
Az alkalmazottak jogi és közigazgatási képzésének és képesítésének
fejlődése 1929–1944-ig 27

DEGRÉ Alajos levéltárgazdátó, c. egyetemi tanár:
Ügyvédképzés Magyarországon a polgári korban 57

ASZTALOS László egyetemi tanár:
Grosschmid tanítványok 73

MEZEY Barna egyetemi adjunktus:
A jogi felsőoktatás **A JOGÁSZKÉPZÉS
A MAGYAR FELSŐOKTATÁS RENDSZERÉBEN** 103

SZABÓ György könyvtáros:
Jogi oktatás Pápán. A Pápai Ref. Jogakadémia története 1832–1885 121

NAGY Sándor jogtanácsos, jogtörténész:
A jogi oktatás és szervezete a debreceni Ref. Kollégiumban 1742–1914. 155

II.

LADÁNYI Andor tudományos tanácsadó:
A magyar felsőoktatás intézményrendszerének változásai a felszabadulás
után 191

TAKÁCS Imre egyetemi tanár:
A jogi oktatás reformja a felszabadulás után és a szocialista jogászokképzés
kialakítása 221

SÁRÁNDI Imre egyetemi tanár:
A jogi alap- és továbbképzés kapcsolata Magyarországon a XX.
században 233

KARDOS József egyetemi docens:
A magyar egyetemnek szervezetének és működésének szabályozása
1969-ben 265

BIHARI Mihály egyetemi docens:
A felsőoktatás helyzete Magyarországon és fejlődésének főbb irányai 275

Az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének kiadványai 291

Időegyenlő tartalom 299

Eötvös Lorán Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

Szerkesztő: Kovács Kálmán

14. szám

A MAGYAR FEJSOORTATAS RENDSZEREBEN
A JOGASZKÉPZÉS

Felelős kiadó: dr. Kovács Kálmán egyetemi tanár
Készült az ELTE Sokszorosítóüzemében
300 példányban
Felelős vezető: Arató Tamás
Copyright: a Szerzők, 1984
ELTE 85014

A JOGÁSZKÉPZÉS A MAGYAR FELSŐOKTATÁS RENDSZERÉBEN

Tartalom

ELŐSZÓ

Előszó.	5
-----------------	---

I.

HORVÁTH Pál egyetemi tanár: A tanszabadság fejlődéstörténete	7
CSIZMADIA Andor egyetemi tanár: Az alkalmazottak jogi és közigazgatási képzésének és képesítésének fejlődése 1929–1944-ig	27
DEGRÉ Alajos levéltárigazgató, c. egyetemi tanár: Ügyvédképzés Magyarországon a polgári korban	57
ASZTALOS László egyetemi tanár: Grosschmid tanítványok – Szladits iskola	73
MEZEY Barna egyetemi adjunktus: A jogakadémiák 1874. évi reformja	103
SZABÓ György könyvtáros: Jogi oktatás Pápán. A Pápai Ref. Jogakadémia története 1832–1885	121
NAGY Sándor jogtanácsos, jogtörténész: A jogi oktatás és szervezete a debreceni Ref. Kollégiumban 1742–1914.	155

II.

LADÁNYI Andor tudományos tanácsadó: A magyar felsőoktatás intézményrendszerének változásai a felszabadulás után	191
TAKÁCS Imre egyetemi tanár: A jogi oktatás reformja a felszabadulás után és a szocialista jogászképzés kialakítása	221
SÁRÁNDI Imre egyetemi tanár: A jogi alap- és továbbképzés kapcsolata Magyarországon a XX. században	233
KARDOS József egyetemi docens: A magyar egyetemek szervezetének és működésének szabályozása 1969-ben	265
BIHARI Mihály egyetemi docens: A felsőoktatás helyzete Magyarországon és fejlődésének főbb irányai	275
Az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének kiadványai	291
Idegennyelvű tartalom	299

ELŐSZÓ

A jogászképzés fejlődéstörténetét elemző, fejlesztésének irányait vizsgáló tanulmánykötetünk nem törekszik az intézménytörténeti feldolgozás teljességére s nem marad meg szigorúan a történelmi időhatároknál. A múlt máig ható folyamatait elemezve a jelenkori szakképzést teszi mérlegre. A jogászképzést nem szűkíti le oktatásszervezési kérdésekre, hanem — a felsőoktatás rendszerében elhelyezve — arról az oldalról is vizsgálat tárgyává teszi, hogy mennyiben felel meg a változott társadalmi igényeknek, s egyben keresi a módokat a szakág fejlesztési koncepciója variánsainak további ki-munkálására.

Noha a kötet szerkezetében formailag általában elkülönülnek a polgári és a szocialista fejlődést bemutató tanulmányok, a lényeg tekintve azonban a kutatási eredmények három nagyobb tematikai egységbe ötvöződnek. E témaköröket a tanszabadság eszmétörténetével foglalkozó tanulmány vezeti be.

Az egyik, mondhatni meghatározó témát a jogi és közigazgatási szakemberképzés és képzés együttese képviseli a felszabadulás előtti és utáni években, figyelemmel a jogászképzésbe olvadt, majd attól elkülönülő, illetve fokozatosan szervezeten is elváló közigazgatási képzésre, valamint a szocialista jogi oktatás kialakításának kezdetei-re. A jogász foglalkozásokon belül pedig az alapképzést meghaladó specifikumok problémakörét: az ügyvédek képzésének alakulását a polgári korszakban, továbbá a jogi alap- és továbbképzés kapcsolatát, perspektíváit külön feldolgozások is szemléltetik. Az a tanulmány szintén idesorolható, amely ugyan nem kötődik közvetlenül a képzési modellek egyikéhez sem, betekintést nyújt azonban abba a civilizisztikai műhelybe, amelynek hatása a jelenkori jogtudomány eredményeiben is nyomon követhető.

A másik témakört a kétfokozatú képzés nagymúltú intézményeinek, a jogakadémiáknak a szerepe, jelentősége alkotja. Az 1874. évi reform analízise mellett a Pápai Ref. Jogakadémián és a debreceni Református Kollégiumban megvalósult jogi oktatás bemutatása teszi teljesebbé a történelmi tablót. Megjegyzendő, hogy a kölcsönhatás következtében e három tanulmányon kívül más szerző is érinti a fenti problémát.

A harmadik tematikai egység a jelenkori felsőoktatás szervezetrendszerét tárgyalja. A magyar felsőoktatás utóbbi négy évtizedben bekövetkezett strukturális változásainak pontos adatsorokkal illusztrált összefoglalása, a gazdag tapasztalatok számbavétele a jövő felsőoktatásának alakítása szempontjából sem maradhat figyelmen kívül. E fejlődési tendenciákon belül a 70-es évtized egyetemi szervezete és működése

Horváth Pál:

A TANSZABADSÁG FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

A modern Európa ama történelmi régiójába tartozunk, ahol a polgári szabadságjogok törvénybe (ill. alkotmánytörvénybe) foglalt lerögzítésére jobbra csak a 19. század második felében vagy éppen a 20. században került sor. A megkésett polgári átalakulás társadalmi forradalma tűzte napirendre itt a szabadságjogok lerögzítését és általában, az egyébként változatos történelmi körülmények közt születő 1848–1949-es alkotmányok lettek a hordozói ezeknek a vívmányoknak. Valójában azonban tartalmilag ugyanazok az elvárások kerülhettek napirendre akkor is, amikor chartális alkotmány hiányában a forradalmi átalakulás jogalkotásában (törvényhozásban) nyertek kifejeződést a hagyományosan ismert polgári szabadságjogok.

A jogforrási hierarchiában elfoglalt helyüktől függetlenül szemlélhetjük tehát a megkésett polgári átalakulások által garantált állampolgári jogokat. Sokkal inkább annak a függvényében változott viszont a polgári szabadságjogok katalógusa, hogy az adott nép társadalmi átalakulása milyen szerephez jutott a Kontinens közép- és kelet-, ill. délkeleti térségére is kiható forradalmában. A történelmi jelentőségű átalakulás centrumaiban fejlődhettek ki a legkedvezőbb történelmi feltételek,¹⁾ míg az átalakulás periférikus (ill. félperiférikus) területein csak a politikai erjedés folyamatának a kezdeti tünetek fel, hogy majdan, gyakran felülről adományozott reformok formájában²⁾ zárkózzanak fel a szabadságjogok kiépítése terén a megkésett polgári átalakulás szélesebb történelmi régiójához.

Az érintett történelmi folyamatok időbeni elnyúlása, ill. a megkésett polgári átalakulás szférájában jelentkező heterogenitás érthető módon magára vonja a figyelmünket, hiszen ilyen értelemben egész sor történelmi átalakulást idézhetnénk fel a szabadságjogok fejlődése körében is, amelyek tulajdonképpen nem csak a forradalmak tüzeiben kovácsolt chartális alkotmányok garanciáit nélkülözték, hanem tartalmilag is a történelmi (feudális) joggal való kompromisszumokban fogantak. Az újabb komparatív kutatások azonban világossá tették számunkra, hogy a témánk kapcsán felidézhető heterogenitás a megkésett polgári átalakulás sajátja, hogy ebben a régióban a szabadságjogok kialakulása terén jelentkező eltérések alapján arra vezethetők vissza, hogy az érintett történelmi átalakulások ismét kompromisszumos³⁾ jelleget öltöttek.

Témánkhöz kapcsolódva előre kívánjuk vetíteni azt a ténytet, hogy a megkésett polgári átalakulás idején típusosan szabadságjognak minősülő tanszabadság (ill. a tudomány szabadsága) is módfelett változatos körülmények között tűnik elénk. Osztálytar-

talmában, megjelenési formájában, időben és a gyakorlati megvalósulás különbözőségében is egy sor sajátos körülmény (jelenség és intézményforma) kíséri a szellem (a tudomány) felszabadításának azt a válfaját, amely egyébként az ismert világmodellek⁴⁾ egyikévé vált. Nem vitatható továbbá, hogy a tudomány felszabadításának ez a sajátos történelmi modellje közel fél évszázados előtörténettel is bír,⁵⁾ mint a napoleoni Franciaország által sokszorosan megalázott Poroszország „élniakarásának” az eleven szimbóluma.

Ha folytatnók azoknak a markáns történelmi sajátosságoknak a számbavételét, amelyek a tanszabadság születését jellemzik, könnyen eljuthatnánk egyfajta sajátosan amorfnak tűnő intézményrendszerhez, amely mégis alkalmas volt „eredendően” az európai reakció magját képező Poroszország szellemi regenerálására, a megkésett polgári forradalmak kompromisszumokba torkolló elvárásainak a kielégítésére és egy világmodellként kifejlődő oktatási rendszer megtestesítésére is. Ha még ehhez előre vetítve hozzátesszük, hogy a porosz–német, ill. az osztrák–magyar viszonyok között modellé formálódó Lehr- und Lernfreiheit-szisztéma⁶⁾ elméleti tisztaságában, polgári keretek között soha meg nem valósulhatott, a megkésett polgári átalakulások jogrendjén belül pedig eleve deformáltan jelentkezett. Félúton elakadt, soha végig nem járt társadalmi átalakulások, kompromisszumok kísérőjelenségeként tűntek fel ugyanis a tudomány felszabadításának a követelményei, a realizálásra alkalmas legiszláció viszont szinte kivétel nélkül a levert forradalmak örökének a vágrehajtóitól származott. Ez a sajátos történelmi szituáció vezet el oda, hogy a tanszabadság intézményes megteremtését eleve a Lehrfreiheit-szisztéma deformálódása kísérte⁷⁾. A párhuzamos oktatás formális volta, a tanpénzrendszer meghonosítása, a mezeizés (in absentia tanulás), ill. a tanítás szabadságának a rendezetlen volta csak a legjellegzetesebb színfoltjai a szisztéma utóéletének, amelyben igazában a kiteljesedésről soha nem beszélhettünk. A tudomány, ill. a tanítás szabadságának az új módon történő korlátozása,⁸⁾ a tudós-, ill. a szakemberképzés rendjének a kiépítetlen volta és az oly gyakran továbbélő előjogok, ill. diszkriminációk pedig a kortársak előtt is mily gyakran megkérdőjelezték a hajdan ideálisnak vélt modell létjogosultságát is. Mindezek persze csak a témakör módszeres feltárásának a szükségességét támaszthatják alá, ha arra a történelmi ténykörülményre is figyelünk, hogy ez a Közép- és Kelet-Európa testére szabott modell a polgári (ill. a feudál-kapitalista) rendszerek összeomlását is túlélte és örökül maradván ránk sok tekintetben behatárolta cselekvésünket a művelődés merőben új korszakának a kiépítése idején. A téma aktualitását ma már mégsem ez utóbbi ténykörülmény adja, hanem egy sor mindmáig megválaszolatlan kihívás, amely szinte állandó permanenciára kényszerítette a kultúrpolitikát, csakúgy, mint a tudományos, ill. nevelő intézményeket az utóbbi jó negyedszázad folyamán. Nem lehet kitérni tehát az elől, hogy a tanszabadság fogalmi köréhez, ill. történelmi szerepéhez tapadó vélelmeket és lehetőségeket végre a maga teljességében megragadjuk.

Az előtörténeti tényezők különleges történelmi szerepe

Mintegy visszacsatolásként hivatkozhatnánk arra, hogy a tanszabadság modell-országában immár közel százötven évvel ezelőtt alkotmányos lerögzítést nyert azoknak a társadalmi elvárásoknak a rendszere, amelyben logikailag is a helyére került a tudomány felszabadításának az ügye. A felidézett frankfurti alkotmánytervezet tragikus sorsától függetlenül a német nép alapjogaiként megfogalmazott elvárások többé-kevésbé feltűntek ugyanis a győztes ellenforradalom „adományozott”, ill. oktrojált alkotmányai-ban is. A reakciós hatalmak fegyveres beavatkozását elszenvedők kivételével szinte minden politikailag cselekvőképesnek mondható nép körében megfogalmazták (legisz-lálták) tehát a törvény előtti egyenlőséget, a tulajdon és a lakás sérthetetlenségét, a szólás, a sajtó, a lelkiismeret és a vallás szabadságát. Az állampolgár státusához tapadó elvárások⁹⁾ és az igazságszolgáltatás rendjét kifejező garanciák¹⁰⁾ mellett tömör keret-jogszabályok formájába beágyazva tűntek fel az első történelmileg hatályos normatívák a tanszabadság, ill. a tudomány felszabadítása tárgyában.¹¹⁾ Eötvös József A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra c. művében is felidézte a magasz-tos eszmék elterjedésének szép példáját, nevezetesen azt, hogy a modell-országok vív-mányainak az alkotmányos legiszlációját nem bevárva, még az 1848. évi (nov. 4.) francia alkotmány is abban a lakonikus tömörségben definiálta az idevágó elveket,¹²⁾ mint ahogy azt nálunk a márciusi törvényekben, jelesül az 1848. 19. tc.-ben tették¹³⁾. A német részállamok alkotmányaiban, az osztrák alkotmányos jogalkotásban, sőt még az adott társadalmi átalakulástól elmaradt cári Oroszország állami reformtörvényei-ben¹⁴⁾ is egészen közelálló legiszlációs megoldásformáknak vagyunk a tanúi. A Hohen-zollern-korszak előzményét képező román alkotmányos jogalkotás¹⁵⁾ példája alapján is azt hihetnénk tehát, hogy az ősforrások valóban a porosz–német mintákhoz kötőd-nek¹⁶⁾. Valójában azonban az ősforrások a megkésett polgári átalakulás első kísérlete-ként ismert belga alkotmányos jogalkotáshoz (1831) nyúlnak vissza,¹⁷⁾ miután a pári-zi és a belga forradalmak, ill. a lengyel felkelések történelmi fordulópontot hoztak az európai politikában¹⁸⁾.

A közvetlen előtörténeti tényezők nyomvonalát retrospektív módon követve máris eljutottunk persze ahhoz a történelmi jelentőségű kihíváshoz, ami a felvilágoso-dás, ill. a klasszikus (francia) polgári átalakulás hatása alá került közép- és kelet-euró-pai népek társadalmát érte a 19. századba történő átlépéssel, ill. a napoleoni háborúk korával. Nem csak és talán nem is annyira a sokszorosan megalázott porosz–német tár-sadalom reakciója volt tehát a tudomány felszabadítására való törekvés, hanem éppen a lezajlott klasszikus polgári forradalmak nyomán a térség egészében felerősödtek a pol-gári szabadságjogok iránti várankozások¹⁹⁾. A kihívás tehát úgy hangzott, hogy most már a korábbiakban jelentőség nélkülinek vélt diáktársaságok (az ún. Burschák)²⁰⁾ csakúgy, mint a korabeli szellemi élet kiválóságai a ráció autonómiájára hivatkozva követelni kezdték a tanítás szabadságát. Ennek hatása alatt módosult az universitás fo-galma²¹⁾ és vált az Egyetem a tudományok egyetemévé (tudományegyetemmé).

Antoine Jean Condorcet adta meg tehát az alaphangot ehhez a kihíváshoz²²⁾ mondván, hogy „semmilyen hatalomnak se legyen meg a joga megakadályozni a tudományos igazságok kifejtését”.

A felemelkedő polgár idealizált jövőbelátása ruházta fel ezt a kihívást a tudományos igazságok egyfajta missziós szerepének a vélelmével és ez később a különböző reformmozgalmakban, ill. főként a politizáló reformértelmség eszméiben visszatérni látszott. Alább a részletes elemzésünk nyomán Széchenyit és Kossuthot, a centralistákat vagy éppen a radikális egyetemi ifjak petícióit szólatatjuk meg e tárgyban, annak bizonyítékául, hogy a megkésett polgári átalakulások korához érkezve megfordult a sorrend és a történelmi misszióra rendelt jogokkal telítődött a közgondolkodás már évtizedekkel a polgári átalakulást megelőzően. Eme küzdelmek történelmi dokumentumait idézve most már úgy hangzott ez a vélelem, hogy az „iskola és nevelés (lesz) az emeltyű, mellyel korunk szelleme a világot régi bajjaiból kiségti”²³⁾. Csak kevesek voltak még egy ideig viszont, akik meglátták, hogy ez a történelmi kihívás valójában „a szabad kokurrencia uralmát fejezte ki a tudás területén”²⁴⁾. Az 1848/49-es európai forradalmak gyümölcseiként érlelt tanszabadság-garanciák közvetlen előzményeinek a felvillantása is előbbre viheti tehát az idevágó rideg tartalmatlansággal vádolt kerettörvények²⁵⁾ lényegének a megértését.

Ez is azt bizonyítja tehát, hogy bár talán a legnagyobb gyakorisággal nyúltak a hazai historikusok is a megkésett polgári átalakulás korszakához,²⁶⁾ főleg a jogi nézetek és különösen a jogintézmények fejlődése területén ennek ellenére számos probléma maradt még feltáratlanul. A korszak kultúrtörténetében pedig — a látványos és sokak által vitatott kérdéseket félretéve — a magyar valóság eddigénél összetettebb²⁷⁾ ábrázolása egyenesen kívánatosnak mondható. Íme ezért vizsgáljuk alább a magyar jogi közgondolkodásnak a tudomány szabadságához való viszonyát, a hazai liberális reformértelmségnek a tanszabadságért folytatott küzdelmét és egyáltalán az osztrák–magyar modell mibenlétét. Mielőtt azonban e kérdéskörhöz visszatérnénk, néhány gondolattal idézzük fel a már jelzett világmodellek kifejlődésének a történelmi körülményeit, ill. azokat a szélesebb előtörténeti tényezőket, amelyek a *Lehrfreiheit*-szisztéma ősforsáihoz valóban elvezethetnek bennünket.

Eltérések a nevelési világmodellek történelmi kötődésében

Az angol–amerikai, a klasszikus francia, ill. a megkésett polgári átalakulás testére szabott *Lehrfreiheit*-szisztéma mellett ma már közismert, hogy létezik egy negyedik világmodell is, amely a legújabbkori történelem terméke és elszakíthatatlan kapcsolatban van a technikai–biológiai–tudományos forradalom korszakával. Ez a modell az oktatás–nevelés, ill. a kutatómunka mammutintézményeinek a megjelenésével vonta

magára a figyelmet, aminek a kísérő jelensége pl. a hagyományos oktatási–nevelési formák megoldhatatlannak tűnő válsága, ill. az időnként kritikus állapotok közt zajló diákmozgalmak fellángolása is. Ma úgy mondjuk, hogy a tudományos nagyüzem²⁸⁾ születésének a fájdalmai közt csap magasra az egyetemi mozgalmak hulláma és az egyre jobban maga alá temeti az egykor ideálisnak vélt világmodellek mindegyikét. Ezt az új helyzetet jelzi pl., hogy az egyetemi élet zárt világát áttöri a gazdasági–társadalmi haladás felgyorsult követelménye, a hagyományos nevelőmunka időigényessége pedig már-már elveszti a létjogosultságát.

Még a „megszentelt” történelmi hagyományokon élő egyetemek is a termelés prakticista követelményei szerint módosultak. Csak a 60-as évek végén fogalmazódtak meg az idevágó új koncepciók²⁹⁾, amelyek a technikai–tudományos forradalom kihívásait akceptálva a professzionalizmus irányába taszították az új világmodellek fejlődését. Valójában persze a kihívás már a 20. század első harmadában jelen volt, de a nagyvilág gazdasági válság hatása alatt a tünetek is végzetesen deformálódtak. Ma már persze jól tudjuk, éppen a jó három évtizeddel későbbi tapasztalatok nyomán, hogy a diploma konvertálhatatlansága mögött már eredendően az ismert világmodellek válsága húzódott meg. Annak idején Szent-Györgyi Albert pl. úgy fogalmazott, hogy az egyetemek hivatása mindig is a tudományok művelése és előbbrevitele volt és lesz... de előtérbe lép a szakképzés. Az egyetem (tehát) egyik hivatását sem hanyagolhatja el,³⁰⁾ mert az új helyzet egészen új feladatokat ró az egyetemre, amelynek a szervezete és egész berendezkedése (viszont) még az újkort megelőző időkből származik. A probléma refrényszerű visszatérését jelzi nálunk is pl. a szakemberképzés, ill. az értelmiségképzés körül támadt újabb vitairódalom,³¹⁾ amely ismét a probléma nemzetközi összefüggéseishez jutott el³²⁾.

Valóban az új világmodell Nyugaton és Keleten, egyaránt a gazdasági növekedéshez vezető utakat állította előtérbe és elsőként tagadta meg az évszázados történelmi hagyományokon kiépült elitképzés létjogosultságát. A technikai–tudományos forradalom persze az oktatás–nevelés egész rendszere számára kihívást jelentett és csak ennek egyik szimptomája, hogy pl. a tömeges szakemberképzés került előtérbe, melynek folyamán a hagyományos tanszéki struktúra szinte működésképtelenné vált. Az értelmiség funkcióváltásának a gyötrelmei vezettek el tehát a mai gyorsan változó világban pl. az egyetemek szinte permanens válságához. A képzettség konvertálhatóságát, ill. az elhelyezkedési kongruenciát a növekvő állami beavatkozások tudták csak szinten tartani, ami a mammutintézmények és az állami politika összefonódását eredményezte.³³⁾

Az állammonopolista érdekek szférájába bekerült tudományos nagyüzem ilyen módon jobb esetben a termelést közvetlenül szolgáló kutatók közösségévé vált és a történelmi hagyományokat szinte magától értetődően elejtette.³⁴⁾ A mammutintézményeken nyugvó legújabb világmodell ahistorikus volta tehát a nevelés és a tudomány adott pozíciójából fakad a legújabbkori történelemben.³⁵⁾ Mintha csak a Lehrschrift-teljes tagadása tört volna felszínre az állammonopolista mammutintézmények megjelenésével, ill. a történelmileg kialakult egyetemi (oktatási- és tudományos) szabadság határainak a lezárultával. Mac Iver írta le, hogy a szocializmus kihívá-

sára is hivatkoztak azok, akik mindenütt a „felforgatást” keresték a válságba került amerikai egyetemeken és a tudomány világnézeti szabadságát nem túrve jobb esetben a hallgató intellektuális szabadságánál rekedtek meg, nevezetesen, hogy a tanuló maradhatott az ellentétes meggyőződés mellett.³⁶⁾

A mammutintézmények létét meghatározó erők tehát közvetve és gyakran közvetlenül is a konformizmust helyezik előtérbe, ami a tanítás, ill. a tanulás szabadságát illuzórikussá teszi. Nagy kérdés persze, hogy az itt csak vázlatosan felidézett jellemzőktől mennyiben maradhat mentes a felépült szocializmus országában ismert tudományos nagyüzem, amely történelmi ikerpárja természetesen a technikai–tudományos forradalom hatása alatt keletkező mammutintézményeknek. Ezért mondjuk azt, hogy az idevágó problémák világjelenségeként jelentkeznek³⁷⁾ a legújabb korban, a szocialista világmodell (a tudományos nagyüzem) ahistorikussá torzulását azonban gyakran a legmagasabbrendű jogforrási garanciákkal is tudatosan kivédeni törekszünk.³⁸⁾

Könnyen érthető, hogy az iparilag legfejlettebb tőkés államok nevelési rendszerében jelentkeztek elsődlegesen az állammonopolista érdekeknek alárendelt mammutintézmények. Főként az angol, ill. az észak-amerikai térség egyetemei azonban az elmúlt évszázadban még nagyon is a történelmi előképekhez kötődtek. Sőt az angol modellt eleve úgy ismerte meg a modern világ, mint a nemesen kiművelt emberek nevelésére alkalmas rendszert, amely valójában középkori tradíciók alapján állt.³⁹⁾ Newton egyeteme (Oxford) tehát csakúgy, mint az évszázadok óta ismert angol modell történelmi képződmény volt. Így a modern kapitalizmus kifejlődése után is Bachelor of art-okká azok lehettek, akik tanári felügyelet alatt a gentlaman-t jellemző műveltségükkel kitűntek az ősi eredetű egyetemi vitatkozásokon.⁴⁰⁾ A módos társadalmi rétegek, ill. a kifejezetten gazdag alapítványok által fenntartott bentlakásos tanintézetek (college) már a középkor századaiban ismeretesek voltak⁴¹⁾ és ezek összességéből jöttek létre a 13–14. századi angol egyetemek. A földrajzi távolság ellenére is jól tudta a hazai historiográfia, hogy a történelmi középkor több évszázados társadalmi tapasztalatát felhasználó angol modell már az őseredők idején ismerte az egyetemi autonómiát és az egyetemi élet gazdag közösségi hagyományait is kifejlesztette.⁴²⁾ Jól szervezett nevelő intézményeivel Anglia tehát viszonylag korán alapot adott egy modern egyetemi rendszer kialakításához, amely a korai polgári átalakulást követő évszázadokban teljesedett ki. Páratlanul gazdag utat tett meg ez a modell és az egyre növekvő anyagi háttérrel is garantálhatta az United Kingdom of Great Britain keretei között élő polgári társadalmat.⁴³⁾ Csak a 19. század végén történtek gyökeres változások ebben a rendszerben az imperializmusra való áttérés idején, de ezek a lépések sem számolták fel az angol modell kötődését a történelmi hagyományok iránt.⁴⁴⁾

A fentiekhez közelálló módon az adott világmodell észak-amerikai változata is eredetileg szorosan kötődött a történelmi hagyományokhoz. A bostoni (1636) vagy akár a baltimorei (1867) egyetemek alapjait ugyanis egyaránt az angol college-rendszer szerint rakták le.⁴⁵⁾ A katedrák azonban itt már tudományágazatokba (department) egyesültek és ezek képezték a karokat (faculty). A fakultások pedig az egyetemi tanulmányokra előkészítő collegekkel és más közintézményekkel együtt testesítették meg

az egyetemet. Lócza Lajos írta találóan, hogy az amerikai egyetem college-rendszere pl. a középkori egyetem facultas artium-jának a maradványa.⁴⁶⁾ Az erről való anyagi gondoskodás módozata⁴⁷⁾ is az alapítványi rendszer hagyományos útját jelentette, de a II. Morrill act (1890) hatása alatt már kizárólag a nagy állami egyetemek kiteljesedésének vagyunk a tanúi. Ebben a rendszerben pedig már a praktikus céloknak alárendelt szakképzés (professional school), ill. a kutatás dominált.⁴⁸⁾ Erőteljes szakosodás vette kezdetét, miközben az adott szaktudományok integrálódása is lezajlott. Ezzel egyidejűleg a különböző fakultások kapcsolata egyre formálisabb lett és az egyetemek valójában már a szakiskolák foglaltai csupán. Később a college-ok főiskolai jelleggel önállósultak⁴⁹⁾ és külön szakemberképző (középszintű) főiskolák is nagy számban feltűntek. Összegezve, az Unió által szorgalmazott állami egyetemek már a modern kapitalizmus legfelsőbb fokára való áttérésnek megfelelően szerveződtek és a modell történelmi kötődései pedig végleg meglazultak, vagy éppen eltűntek.

Valójában tehát csak a klasszikus (francia) polgári átalakulás hatása alatt született olyan felsőoktatási rendszer, amely eleve az egyetemek állami jellegét juttatta érvényre és a szakemberképzésre helyezte át a súlypontokat. Pedig a francia talajon kifejlett universitás hagyományai ugyancsak mélyen gyökereztek a középkor századaiban.⁵⁰⁾ Bologna után a párizsi egyetem volt ugyanis a legkorábbi⁵¹⁾, amelyben a tanárok és a hallgatók korporációba tömörülve megvetették az alapját az universitásnak. Közel egy évszázadon át védelmezte pl. ez az egyetem is a megszerzett autonómiáját, de már a 13. században a nyugati keresztény egyházfő közvetlen joghatósága alá került.

A gazdag történelmi örökség ellenére nem válhattak viszont később sem a modern egyetemi rendszer alapjaivá a középkori francia egyetemek, mivel a 18. század végén zajló radikális polgári átalakulás minden kiváltságot, így az egyetemek kiváltságait is eltörölte.⁵²⁾ Így már a Konvent rendelkezései nyomán megszűntek a régi fakultások és helyükön az új szakemberképző iskolák (École polytechnique, ill. az École normale supérieure) fejlődtek ki.⁵³⁾ Az ancien régime privilegizált tudatlanságának az ellenhatásaként keletkezett ez a modell és a szakemberképzésen, ill. az oktatás állami monopóliumán túl pl. a tudományos utánpótlás versenyvizsga-rendszerével és a doktori (tudományos) fokozat magasabb követelményeivel is magára vonta a figyelmet,⁵⁴⁾ ami által Franciaország viszonylag rövid idő alatt a modern kapitalizmus szolgálatára alkalmas szakértelmiségre tett szert.

A Napoleon által is megerősített (1808) szisztéma jelentős mértékű továbbfejlesztésére egyébként csak a 19. század végén (1896) került sor,⁵⁵⁾ de a modell történelmi kötődése irányában engedményeket nem tettek. A francia egyetemi rendszer tehát a legalkalmasabb talajává lehetett volna most már az állammonopolista érdekeket szolgáló mammutintézményeknek, mégis talán a leghevesebb egyetemi mozgalmak ebben a modellben érlelődtek a 20. század második felében.

Végül a klasszikus polgári átalakulás eszmei reakciójaként a közép- és kelet-európai térségben fejlődött ki a témánk tulajdonképpeni tárgyát képező harmadik nagy világmodell, az ún. Lehfreiheit-szisztéma, amelynek a történelmi előképekhez való

kötődése eleve különleges szerepet játszott.⁵⁶⁾ A modell típusjegyei ugyanis a Kontinens ama térségében bontakoztak ki, amely a 19. századba átlépve a legsúlyosabb megaláztatásokat szenvedte el a napoleoni Franciaországtól. A porosz–német, az osztrák, ill. az orosz birodalmi államhatalom egymást követően részesült a Napoleon által mért csapásokból és az általuk fenntartott (elavult) társadalom-politikai viszonyok is súlyos válságba jutottak. Ezek a társadalmak azonban a polgári átalakulásokra még éretlenek voltak, így az ébredő nemzeti eszmékre, ill. a német idealizmus fegyvertárára támaszkodva elsődlegesen a porosz földön éledhetett a katasztrófa elhárítását szolgáló reformgondolat.

Közismertek az idevágó társadalmi, ill. államszervezeti reformtörekvések, amelyek az ún. porosz utas társadalmi átalakulás első tüneteiként törtek felszínre a Kontinens keleti felében anélkül, hogy a feudális osztályuralom alapelemei megváltoztak volna. Ebben a sajátos történelmi miliőben jelentkezett a szellemi tartalékok mozgósításának az az áramlata, amely a történelmileg megszentelt hagyományokra,⁵⁷⁾ a német idealizmusnak a történelmi jughoz fűződő várakozásaira is támaszkodva kereste a kiutakat. Az elkerülhetetlen társadalmi reformokat akceptáló Stein báró azonban még az 1806/07. évi katasztrófa után is ellenállt. A Halleből Napoleon hadai elől diákjaival együtt menekülő egyetem befogadása⁵⁸⁾ volt a kezdet egy merőben új szisztéma meghonosításában.⁵⁹⁾ Wilhelm Humboldt névéhez tapadt ez a kezdeményezés, ill. a porosz egyetemi modell alapelemeinek kiépítése is a 19. század első harmadában⁶⁰⁾. Valójában azonban Immanuel Kant, ill. J.G. Fichte és általában a német idealizmus eszmei előkészítő munkája megelőzte a szisztéma gyakorlati megteremtését⁶¹⁾.

Fichte patetikus szavai a német nemzethez⁶²⁾ a megaláztatás idején már egy új nemzedék új módon történő nevelésében jelölték meg az utakat. Humboldt pl. Schleiermacher nyomán⁶³⁾ vált az államhatalom gyámkodása alól felszabadult egyetem eszméjének a tudatos képviselőjévé, az ifjú Németország harcos nemzedéke pedig már Hegel történetfilozófiai gondolatait gyümölcösztetve helyezkedett diametrálisan ellenkező álláspontra, amikor a tanszabadság eszmerendszerét a talpára állítva az állami neveléspolitikát alkotmányos garanciáinak a kiépítését követelte. Tűzzük ki a célt és a többit bízzuk a szellemi erők szabad versenyére, hangzik széltében a vezérelv a porosz–német liberális értelmiség állásfoglalása nyomán. Megsejtés persze ebben az időben még, hogy a modern egyetemi rendszer, a nevelés (ill. a tudomány) szabadsága olyan anyagi erők igénybevételét jelenti, amit a megkésett polgári átalakulás küszöbéhez érkező társadalmak önmagukban képtelenek lesznek előteremteni. Csak a születő nemzetállam lehet tehát az a tényező, amely a szükséges anyagi feltételeket is prezentálni tudja a szisztéma gyakorlati alkalmazásához. Így így válhatott a hegeli történetfilozófia az állami nevelési politika és a *Lehrfreiheit* összeegyeztetőjévé.

A tudományok felszabadításának a merőben új módozata körül zajló eszmei küzdelem persze szélesebb történelmi folyamattá lett és a 19. század első harmadának a végéig az Elbától keletre szinte minden nép közgondolkodásában talajra talált a tanszabadság eszméje. Sőt, a nemzeti újjászületési mozgalmak, a reformtörekvések, sőt a széltében jelentkező nyelvi-kulturális harc is rövidesen kapcsolatot talált a tanszabad-

ság gondolatával.⁶⁴⁾ Az adott vezéreszméket hordozó erők azonban sehol sem a forradalmi radikalizmus felé haladtak, hanem a történelmi kompromisszumok irányába⁶⁵⁾. Így a tanítás, ill. a tanulás szabadságának a történelmi előképei még a modell kifermődése előtt megelevenedtek. Metternich és a szentszövetségi reakció üldözöttei tehát őszintén hihették, hogy az egyetemi szabadság történelmi tapasztalatainak a nemzeti hagyomány rangjára emelése jó eszközül szolgál majd a tudomány modern értelemben vett felszabadítására. A középkori eredetű egyetemi autonómia fogalmát pl. rövidesen ez a szemléleti alapállás ruházta fel modern polgári értelemmel⁶⁶⁾ és az államhatalom túlzott gyámkodásával is szembeállította azt. Történelmi előképekre hivatkozott a tanítás, ill. a tanulás szabadsága és ilyenként nyert megújítást az utánpótlás magántanári (habilitációs) rendszere. Ezzel egyidejűleg éledtek újjá az egyetemi polgár jogai⁶⁷⁾ és a külsőségekben is gyakran a középkori egyetem jellegzetességei tűntek fel.

A fenti jellegzetességek nyomán a tudomány egyetemei ebben a modellben eleve nem tekintették magukat szakemberképző intézményeknek, a tanrendi és vizsgakövetelményeket pedig minimális keretek közé szorították. Az egyéni érdek és a tudásvágy ösztönző ereje azonban eleve gyengének bizonyult a megkésebb polgári átalakulás kompromisszumos feltételei között. Így a hiányzó társadalmi-gazdasági ösztönzők helyét a végzetek titulussal történő felruházása foglalta el⁶⁸⁾. A Lehrfreiheit-szisztéma történelmi kötődése tehát eleve ellentmondásos tényezőként hatott és a feudálkapitalista társadalmi kompromisszumok hatása alatt feltűnően rövid idő alatt deformálódott. A tanítás szabadságát formálisan őrizte a tanszakok párhuzamos előadásának az intézményesítése, a tanulás szabadsága pedig a szabadossággal azonosult. Az egyetemi autonómia jobbára üres formásokra zsugorodott, az állami politika pedig szinte sehol sem maradt a felügyeleti jogok korlátain belül. Így a keretjogszabályokba foglalt jogalkotási garanciák eleve tartalmatlanoknak bizonyultak, a szisztéma részleteinek a törvényes szabályozása pedig felettébb hiányos maradt.⁶⁹⁾ A modell különleges történelmi kötődése azonban szinte töretlenül fennmaradt olyannyira, hogy pl. a hagyományos tanszéki struktúra a szemináriumi munka kiépülését is gátolta, a gyakorlati oktatás pedig egyes szakokon mindvégig megoldatlan maradt.⁷⁰⁾

A Lehrfreiheit-szisztéma különleges történelmi kötődése formailag sokáig azonosnak tűnt a korai polgári átalakulás testére szabott modell, az angol-amerikai történetiségével. Valójában azonban csak a formai hasonlóságok konstatálhatók, mivel a tanszabadság rendszerét már a végletekig késleltetett polgári átalakulás körülményei determinálták. Úgy is mondják találóan, hogy a gazdasági-politikai megújulás hiányzó lehetőségeit a szellemi (gondolati) építkezéssel kívánták helyettesíteni még egy ideig a Kontinens keleti felében és ez a törekvés eszményként tekintett a porosz iskolarendszer Wilhelm Humboldt által kezdeményezett átszervezésére. Ilyen értelemben persze a tanszabadság történelmi kötődése több, egymástól is jól elhatárolt alapállás, irányzat kialakulását eredményezte.

Azok, akik a 18–19. század fordulójától kezdve a német idealista filozófia tételeiből kiindulva (W. Humboldt, Schleiermacher), a népszellem „önmegvalósításának” a lehetőségeit keresve (Savigny), ill. a romantika történelmi előképeiből kiindulva még

a porosz–német államhatalom keretein belül tettek kísérletet a tudomány felszabadítására, valójában egy minimális programot tűztek maguk elé és azt többé-kevésbé meg is valósították. A szellemi elmaradottság nyilvánvaló akadályait felszámolták, az állami bürokrácia felügyeleti szerepét behatárolták és a rendelkezésre álló anyagiakat sem kímélve a legjobb elméket igyekeztek megnyerni a tudomány gyors fellendítése érdekében. Eredetileg a Napóleon hadai elől, később a reakciós német államok üldözései elől menekülő tudósok hallgatóikkal együtt vándorolva a gyakorlatban is kiforrólói lettek továbbá az újjáéledő egyetemi autonómiának. A kötött oktatási, ill. vizsgarend felszámolása és az utánpótlás habilitációs rendjének a kialakítása is az úttörők érdeme volt, de ezzel együtt is járt a képzési rend fellazulása (túlnépesedés, korrupció), ill. a hazai viszonyok közt csak később megismert „külső szanatórium” rendszer⁷¹⁾ kifejlődése. A tanulás szabadságát formálisan biztosító párhuzamos oktatás elérhető pozitívumait pedig a tanpénz (vizsgadíj) rendszerének a kifejlődése, ill. az in absentia tanulás ásta alá.

Mindez a maga valóságában tehát csak félmegoldás volt, ezért is ez a szisztéma maga után vonta a gyakorlati szakemberek bevonásával végzett képesítő államvizsga rendjének a kialakulását, amelyben persze már a *Lehrfreiheit* alaptételei nem érvényesülhettek. Még így is mérföldes volt viszont az az előrelépés, amely a szisztéma gyakorlati alkalmazása után jelentkezett és lehangolóan sivár maradt az universitás ott, ahol a jelenlevő társadalmi igény ellenére még mindig a holt nyelven (latinul) prelegáló, kötött és a mindenható állami cenzúrának elárendelt állapotok változatlanóságához ragaszkodott a kormányzat. Metternich Ausztriája pl. egészen az 1848-as forradalmak koráig mereven elzárkózott a tanszabadság gondolatától, hogy azután az eltiport forradalmak örökének a végrehajtójaként maga is egy Leo Thun-Hohenstein báró⁷²⁾ nevével fémjelzett konzervatív–klerikális ihletésű *Lehrfreiheit*-szisztéma megteremtőjévé legyen és a birodalmi (nagy-német) törekvések átmeneti újjáéledésével összefonódva hazánkban és az örökös tartományokban egyaránt a modellt uralkodóvá tegye. Mielőtt ide visszatérnénk, szóljunk röviden a szisztéma történelmi kötődéséhez tapadó főbb nézetrendszerek megjelenéséről.

A porosz minta megjelenése nem kevés gondot okozott főként a *Deutscher Bund* keretei között Habsburg befolyás alatt maradó német államokban. Az újjáéledő alkotmányos törekvések és az egyre hangosabb diákmozgalmak mégis nem egyszerűen a porosz példa követését szorgalmazták, hanem egy intézményeiben is polgárosult *Lehrfreiheit*-szisztéma elméleti megalapozását készítették elő. Az alkotmányos mozgalmakat, ill. az ifjú Németország erőit ért csapások árnyékában ugyanis csak a sokszorosan betiltott és megtizedelt diáktársaságok (önképző körök) játékos életrendjében maradt tér a magasztos eszmék próbálgatására. Valójában tehát megint csak az ideák szférájába bezárva izmosodhatott egy új irányzat, amely a már felidézett belga alkotmány (1831) példájától ösztökélve a szisztéma jogdogmatikai kimunkálásához fogott. A reformjogalkotáshoz fűződő remények most már a művelt, és Nyugatot járt arisztokrácia és a különböző liberális mozgalmak legjobbjait a tudomány felszabadítása mellé állította. A *Lehrfreiheit* történelmi kötődése, ill. az ébredő nemzeti eszme hidat ké-

képezett ugyanis a politizáló reformértelmiség irányában, amely végre alkalmasnak is tűnt a hön öhajtott intézüciók elméleti kimunkálására. Ez az elvárás hajtotta az ifjú Németország tagjait, az osztrák liberális értelmiségieket, ill. a magyar doktrinereket és azokat a világutazókat is (Bölöny Farkas, Szemere Bertalan, Gönczy Pál stb.), akik a nagy világmodellek megismertetését vállalták magukra. Nos ezek az erök szinte kivétel nélkül a tanszabadság eszméje mellett álltak ki, amely önmagában nem követelt rebelliót azoktól sem, akik a fennálló nevelési állapotokat a „természetlenné fajult álladalmunk fattyúhajtásának” (Táncsics M.) minősítették. Az új intézüciók elméleti kimunkálóinak az érdeme persze több, mint ami a megkésett polgári átalakulás történelmi körülményei között majdan megvalósulhatott. Több, mert ez az elméleti alapállás, amely az évszázadok társadalmi-történelmi tapasztalatait ismét felhasználva, messze előremutató doktrinákat termelt ki és tette ezáltal érthetővé, hogy a maga eszmei tisztaságában mit is hozhat az emberi nem számára a tudomány felszabadítása. A modell mibenlétét ezek a gondolkodók tették igazán érthetővé, miután egy elérendő alkotmányos rend alkotóelemeként fogták fel a tanszabadságot. Eszköz tehát náluk a tanszabadság a nemzet felemelésére, a történelmi igazságtétel megteremtésére (a nép tudatlanságának a felszámolására) és persze az emberi jogok (polgári szabadságjogok) sajátos kifejező formája, amely feltételezi pl. a sajtó, a gyülekezés, a testületekbe szerveződés, a meggyőződés (a lelkiismeret) szabadságát és természetesen a tudomány felszabadítását is.

Történelmileg vélemezhetnénk, hogy az idevágó doktrinér-nézetrendszernek a végre elérkezett társadalmi forradalom lett a próbaköve. Csak részben lehet azonban helytálló ez a vélelem, miután a késleltetett polgári átalakulás forradalmának szinte sehol sem maradt ideje a doktrinák gyakorlati alkalmazására és különösen nem az eszmék intézményesítésére. Sőt, a történelmi kompromisszum törvényszerű volta éppen a megkésett polgári forradalmak nyomán tárult fel a maga rideg valóságában és ennek a tökéletes hasonmása volt a belga mintaként megfogalmazott keretjogszabály, amely a „részletes végrehajtást” mindig a „fegyveres próféták” legiszlációjára hagyta.⁷³⁾ Van tehát egy harmadik Lehrfreiheit-alapállás is, amely a társadalmi forradalom⁷⁴⁾ felúton történő elakadásának a terméke, ill. a győztes ellenforradalom művelődéspolitikájának a szülötte. Az adott történelmi szituációban ugyanis a közép- és kelet-európai térség rendjének a helyreállítása általában együtt járt a konzervatív erök ellenállva alkalmazkodásával, vagyis a polgári jellegű társadalom-politikai vívmányoknak az ellenforradalmi rendszerek által történő részleges kisajátításával. Még a pétervári udvar is rövidesen szükségesnek érezte pl., hogy a tudomány szabadságát deklarálja.⁷⁵⁾ Az 1848-ban forradalmi válságot elszenvedett államok azonban nyomban a tömegmozgalmak eltiprása után hozzálátni kényszerültek az immár elháríthatatlan reformokhoz. A Habsburg örökös tartományok egyetemein, ill. az idegen fegyverrel térdre kényszerített Magyarországon már 1849-től feltűntek azok a provizórikus intézkedések, amelyek a forradalom örökének a kényszerű végrehajtását jelentették.

Felülről adományozott (helyenként oktrojált) reformok egyik összetevője ettől kezdve a tanszabadság is, amihez már alkotmányos garanciák csak nagyritkán kapcsó-

lódta. A doktrinerek által hozott előrelépést tehát a győztes ellenforradalom félretette és ezzel a tudomány felszabadításának az ügyét a polgári szabadságjogok szférájából kivonta. A harmadik jellegzetessége az idevágó reformoknak, hogy most már ki zárólag a porosz példa lett az irányadó.⁷⁶⁾ Sőt a porosz modell pozitívumainak a meghonosításáért is egyfajta belháború zajlott le a konzervatív erők körében és ennek a küzdelemnek a negatív eredményeit éppen az osztrák–magyar, ill. az orosz birodalmi reformok tipizálták.

Nálunk persze még így is korszakos előrelépés volt pl. az 1855-ös osztrák egyetemi reform, de látni kell, hogy a tanszabadság elméletileg kimunkált lehetőségeihez képest ezt is már a visszalépések jellemezték. Továbbelő feudális kiváltságok, vallási diszkriminációk, megoldatlan nyelvi és nemzetiségi problémák tették gyakran tartósan enerválttá e reformok gyakorlati alkalmazását. Ez utóbbi jelenségek koncentrált kifejezőjévé lett továbbá, hogy a permanens válsággal küszködő *Lehrfreiheit*-modellt ebben az időben már a történelmi joggal való összefonódás jellemzi, a társadalomtudományok egynémely területein pedig kifejezetten a történelmi–jogi szemlélet lett a meghatározó. Adott tudományágzat párhuzamos hirdetése, ill. a habilitáltak (magántanárok) üdvösnek ígért tevékenysége tehát csak a konzervatív, ill. az ókonzervatív szemlélet közötti választást tette lehetővé.

Van mégis egy sor latens pozitívuma a Kontinens keleti felében meghonosodó modellnek, amelyek jobbra az ún. érdekeltségi szférákban jelentkeztek. Egyáltalán ezek a tudományos előrehaladást magukba rejtő elemek azonban jobbra csak akkor kerültek reflektorfénybe, amikor a tanszabadság létét fenyegető törekvések ismétellen feltűntek. A mérleg nyomban a sokszorososan deformált modell felé billent viszont, ha a kérdés úgy tevődött fel, hogy a tanszabadság vagy a kötött oktatási rendszer. Adott tudományág több tanár által történő demonstrálása is implicit magába foglalta a pozitív töltetű versengést. A magántanárok habilitációs rendszere pedig mindmáig a világ egyik legolcsóbb módja volt az utánpótlás megteremtésének. A pejoratív ítélet persze sokkal inkább illette a porosz példa nyomán kifejlett tanpénz (vizsgadíj) rendszerét, az ütemezett vizsgarend hiányát, ill. azt a jogot, hogy az egyetemi (főiskolai) hallgató saját belátása szerint végezze a tanulmányait és válassza meg a tanárait. Valójában azonban ezeknek az összetevőknek a pozitív tartalmi eleme is megtalálható, hiszen a tanulás szabadságát feltételezve a vizsgadíj az eredményességet serkentette és egyidejűleg (automatikusan) pótolta a tanárok anyagi megbecsülését, vagyis azt nyújtotta, ami a jobbra feudálkapitalista államok erejéből nem tellett. Az egymást követő vizsgakötelezettség elejtése is azzal a realitásértékkel jelentkezett, hogy az egyetemek teljesjogú polgárai erejüket és tehetségüket felmérve szuverén joggal tervezzék és szervezzék a tudás megszerzését. Végül a több tanár párhuzamos oktatása még a korlátozott társadalom-politikai feltételek között is oldhatta a szemléleti egyoldalúság veszélyét és igencsak hozzájárulhatott a túlnépesedő egyetemek belső feszültségeinek a levezetéséhez. Mindezekon túl azt is nyilvánvalóvá tette a modell gyakorlati alkalmazása, hogy eszményi tanszabadság tulajdonképpen nem létezik és különösen hasztalan volna számonkérni azt a megkésett polgári átalakulás korszakától. Valójában tehát

az a történelmi paradoxon állt elénk, hogy a polgári jellegű Lehrfreiheit-szisztéma pozitív tartalmi töltéseit éppen a megkésett polgári átalakulás eredményei paralizálták. A kimeríthetetlen lehetőségek végezetül az állammonopolista korban enerválódtak, avagy pedig a két világháború közötti, ismert népellenes rendszerek csapásai alatt enyésztek el.⁷⁷⁾

Jegyzetek

- 1) Így a porosz–német, osztrák–magyar területeken, ld. pl. az 1849. évi német birodalmi (frankfurti) alkotmánytervezetet, ill. az ún. „német nép alapjogairól” szóló deklaráció alapján. Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte Herausg. von E.R. Huber. Band I. Deutsche Verfassungsdokumente 1803–1850. Stuttgart, 1961. 317–324.
- 2) Így pl. a cári Oroszország esetében, ahol csak a 60-as, 70-es évek reformjogalkotása hozott előrelépést. Ld. Pach Zsigmond Pál: A magyarországi és oroszországi porosz-utas agrárfejlődés egyező és eltérő vonásairól a XIX. század második felében. In: Közgazdasági Szemle 1958. 56–78. Vö. Zaharov, N.G.: (Goszudarsztvo is pravo v Rosszii v period razlozsenije feudal'no-go kapitaliszticeszkogo sztroja i razvitije kapitaliszticeszkij otnosenij. Moszkva, 1958); Morohovec, E.A.: (Burzsuaznue reformi 1860-ah godov Moszkva, 1947); Vilenszkij, B.V.: (Szubednaja reforma i kontreforma v Rosszii. Szaratov, 1969) és mások eredményei alapján.
- 3) Miként azt már a korai polgári átalakulásnál (angol) is konstatálhatta a tudomány. Ide utal Eörsi Gyula: A burzsoá magánjogi rendszerek kialakulása. Jogcsoportok a burzsoá magánjogban. In: Gazdaság- és Jogtudomány III. (1969) 3–4. sz. 293. Vö. Horváth Pál: Bevezetés az összehasonlító jogtörténet alapelemeibe. Bp., 1979. 83, 185.
- 4) Így az angol–amerikai (college) rendszer, a francia (École normale supérieure szakemberképző rendszer, ill. a porosz–német típusként ismert Lehr- und Lehrfreiheit. Bemutatásukat ld. alább.
- 5) Wilhelm Humboldt göttingai, hallei, berlini munkásságára és a porosz művelődéspolitikai látványos átalakulására utalva ld. Schütz Antal: Az elmélet és gyakorlat szempontja az egyetemi oktatás célkitűzéseiben. In: A magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december 10-től, december 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai, I. Szerk.: Mártonffy K. Bp., 1937. 56.
- 6) A tanítás-, és a tanulás szabadságának a rendszere.
- 7) Ld. alább a Leo Thun Hohenstein-féle (1855) rendszer kiépítésének a tapasztalatai alapján.
- 8) Az adott osztályuralom, ill. a konkrét politikai viszonyok függvényében.
- 9) Állampolgársági, nyelvhasználati jogok, a köztelherviselés stb.
- 10) Ld. az ún. anyagi- és eljárásjogi alapelvek (pl. a bírói függetlenség, laikus bírászkodás stb.) formájában.
- 11) Ld. Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése. Bp., 1976. 84.
- 12) Nevezetesen, hogy „Az oktatás szabad. Az oktatás szabadságát a törvény által meghatározott erkölcsi és képességbeli feltételeknek megfelelően s az állam felügyelete alatt mindenki szabadon gyakorolhatja s az állam felügyeletének minden nyilvános oktatás egyenlő mértékben van alávetve.” Ld. Eötvös József: A XIX. század uralkodói eszméinek hatása az álladalomra. Első kötet. Pest, 1870. 413–414.
- 13) Ld. az 1848. 19. tc. 2. § („Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrésztől a tanuló arra nézve, mely tant és melyik tanárt kívánja hallgatni, szabad választást tehessen;

- másrésztől, hogy a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is, a minisztérium által ideiglenesen megállapítandó, későbbben pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.”) Vö. Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Szerk.: Ravasz J. etc. Bp., 1966. 443. Vö. *Csizmadia* Andor: Eötvös József kultuskormányzati és jogalkotó tevékenysége. In: *Gazdaság- és Jogtudomány V.* (1971) 3–4. sz. 293–295.
- 14) Így az 1863. évi egyetemi reformtörvényekben pl., amely a tanszabadságot deklarálta. ld. *Ejmontova*, P.G.: *Universzitetskij voprosz i russzkaja obszcsesztvennoszt’ v 50–60-ah godah XIX. v.* In: *Isztorija SzSzSzR 1971. évf. 6. sz.* 153–158.
- 15) A román Cuza fejedelem 1866-os alkotmányában is ezt a rövidre szabott keretjogszabályt találjuk, mint a történelmi folyamat törvényszerűségeinek az eleven bizonyítékát, ld. a szerzőtől: *Bevezetés az összehasonlító jogtörténet alapelemeibe.* Bp., 1979. 373.
- 16) A hazai művelődéstörténeti irodalmunkban nem egyszer kárhoztatták is a német minta ilyen értelemben vett szolgálai követését, ld. pl. *Csorba* Ferenc: *Jogi oktatásunk javításáról.* Bp., 1896. 2–5. Vö. *Schütz* Antal: *Az elmélet és a gyakorlat szempontjai.* ih. (1937) 56–58.
- 17) Az 1831-es belga alkotmány megfelelő szakaszait felidézve (*L’enseignement est libre; toute mesure préventive est interdite; la répression des délits n’est réglée que par la loi.* – *L’instruction publique donnée aux frais de l’État est également réglée la loi.*) ld. *Thonissen*, J.J.: *La Constitution Belge.* Bruxelles, 1879. 67–75. Vö. A belga alkotmány 14. szakaszára vontakozóan: *Konsztitucija burzsuažnuh sztran. II.* Leningrád, 1936. 476.
- 18) Vagyis „véget vetettek az ellenforradalmi, restaurációs törekvések egyeduralmának”, jelesül a belga forradalom eredményei pedig „1848 előhírnökeivé” lettek. A találó megállapításokat ld. *Andics* Erzsébet: 1848–1849. *Tanulmányok.* Bp., 1968. 271.
- 19) A találó megállapításokat ld. *Huszár* Tibor: *Szakemberképzés, értelmiségképzés.* In: *Valóság* 1980. évf. 47.
- 20) A német egyetemeken szétteben ismert Burschenschaft-ok, diákegyetek, olvasóköriek (*Lesevereine*), amelyeknek a megfelelői a magyar, cseh, lengyel nyelvű művelő (felolvasó), önképző, ill. a reformokért lelkesedő diáktársaságok is. Gyakran ezek éppen a külföldi egyetemekről hazatértek hatása alatt keletkeztek. A témakör monografikus feldolgozásaként ld. *Bodolay* Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848.* Bp., 1963. 25. 40–42, 117–120. stb.
- 21) Amely századokon át a tanárok és a tanulók egyetemességét (*universitas magistrorum et scholarium*) juttatta a kifejezésre. Ld. alább a tanszabadság középkori előképeinek elemzése során.
- 22) A francia fiziokrata filozófus, az *Enciklopédia* hajdani munkatársa 1795-ben megjelent művéről van szó. (*Esquisse d’un tableau historique des progrès de l’esprit humain*), amely az ész uralmanak a közeledtét hirdette. Ld. *Jászi* Viktor: *A tanszék szabadsága.* Debrecen, 1909. 3–5. Vö. *Horváth* Pál: *Tudománytörténeti és módszertani kérdések a jogtörténet köréből.* Bp., 1974. 69.
- 23) „És ismét iskolában és nevelésben helyezi reményeit Honnunk is, hogy kiket tejfel és mézzel kínálkozó Magyar Kánaán eddig nem boldogított, azok ezentúl a tudományok világító oszlopa után indulván. . . ipar és felvilágosodás által szinte részesüljenek”. Ld. *Országos Levéltár VKM iratok 1848/49. lt. H 60. 9. cs. 15. kútfő.*
- 24) Ld. *Marx–Engels: A Kommunista Párt kiáltványa.* In: *Marx–Engels Művei.* 4. köt. Bp., 1959. 458.
- 25) Illetve adott esetben az uralkodó osztályok szempontjából veszedelmesnek vélt definíciók refrénszerű záradékolásának (a tanszabadság jövőbeli megvalósulását majdan külön tv. szabályozza) az értelmét.
- 26) Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc korszakához, amely így vagy úgy, de az újkori történeti–jogtörténeti kutatásnak szinte minden valamirevaló reprezentánsát állásfoglalásra kényszerítette az utóbbi évszázad folyamán.

- 27) A szűk provincializmustól mentesebb ld. *Ladányi Andor*: A felsőoktatástörténeti kutatások. In: Magyar Tudomány X. évf. (1964) 4. sz. 251–255., *Csizmadia Andor*: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. Bp., 1963. 3–5. Vö. Történettudományunk helyzete, az MTA Finökségi ül. anyaga. In: Magyar Tudomány XIII. évf. (1968) 3. sz. 133.
- 28) Mint a negyedik világmodell.
- 29) Ld. *Dreze, J.–Debelle, J.*: Conception de l'Université. Paris, 1968. 136.
- 30) Mert... a válság „oka az, hogy nem azt tanítjuk, amire szükség van... és azok, akiket mi képezünk és nevelünk, gyakran semmire sem alkalmasak”. Ld. *Szent-Györgyi Albert*: A természettudományi képzés és laboratóriumi munka az egyetemi oktatásban. In: A magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december 10-től december 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai III. Szerk.: Mártonffy K. Bp., 1937. 65–67.
- 31) Ld. *Gazsó Ferenc*: Iskolarendszer és társadalmi mobilitás. Bp., 1976., *Monigl István*: Népgazdasági tervezés – munkaerőszükségleti tervezés – oktatástervezés. Bp., 1978., *Olajos Árpád*: Szakképzés és foglalkoztatás. Bp., 1978., *Ladányi Andor*: A magyar felsőoktatás struktúrájáról. Bp., 1974. c. művek nyomán.
- 32) Ld. pl. *Jan Szepeánski*: A felsőoktatás szociológiája (Bp., 1969), *O. Fulton–A. Gordon–G. Williams*: A felsőoktatás és munkaerőtervezés (ld. Felsőoktatás és munkaerőtervezés. Szerk.: Olajos Á. Bp., 1979.) c. művek alapján.
- 33) Ld. *Galbraith, J.K.*: The modern University. In: Bulletin International Association of Universities 1967. évf. 3. sz. 190–192. Vö. *Huszár Tibor*: Szakemberképzés – értelmiségképzés. In: Valóság 1980. évf. 6. sz. 48–49.
- 34) Mindez lépten-nyomon a válság megújulását eredményezte, miután az állami politika a tudomány szabadságát kikezdvé az egyetemi autonómiát csakúgy, mint az egyetemi polgár jogait semmibe vette.
- 35) A 60-as évek válságiródlalmából ld. *Schwarz, R.*: Universität und moderne Welt. (Berlin, 1962.), *Brubacher, J.S.*: The autonomy of the university. In: Jurnal of Higher Education. (1967. 5. sz.), *Hittmar, A.*: Die Universität gestern und morgen. In: Hochschulzeitung (1968. évf. 4. sz.), *Labriola, A.*: L'Università a la libertà della scienza. (Milano–Napoli, 1968.), *Topitsch, E.*: Die Freiheit der Wissenschaft und der politische Auftrag der Universität (Neuwied) stb. című írások nyomán.
- 36) Ld. *Maclver, R.M.*: Academic freedom in our time (A study prepared for the American academic freedom project at Columbia University. New York, 1967.) c. műve alapján. Vö. *Metzger, W.P.*: (Dimensions of actual academic freedom. Urbana, 1969. Illinois UP. 121.) *Rupp, H.H.–Geck, W.K.*: (Die Stellung der Studenten Universität. Berlin, 1968. 75.)
- 37) Ld. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai. (Az MSZMP KB. 1972. jún. 15–16-i ülésének anyaga.) Bp., 1972. 14–15.
- 38) Ezért mondja pl. az (1012/72. (IV. 27.) Minisztertanácsi hat., Magyar Közl. 1972. 33. sz.), hogy „Támogatni kell... a különböző tudományos iskolák egyidejű létezését és ilyenek létrejöttét, a tudományos iskolák közötti egészséges versenyt”. Vö. ezt a törekvést a Szovjetunió 1977. évi alkotmányának a 47. cikkelyében foglaltakkal, amely a „tudományos kutatás szabadságát” alkotmányosan is garantálta. Ld. A Szovjetunió szövetségi alkotmányai. Szerk.: Kovács István. Bp., 1982. 103–246.
- 39) Amely eredetileg az egyház, ill. a többnyire progresszív szerepet játszó gentry érdekeit szolgálta. Ld. L'Educatione giuridica I. Modelli di Università e Progetti di riforma. (Università degli Studia Perugia. Ed. Giuliani, N. Picardi. Perugia, 1975.) leírása alapján.
- 40) Az avatást pedig az egyetem alkancellárja még a 19. században is ősrégi szertartások szerint végezte. Ld. *Erekly István*: Egyetemi reform. Az egyetemi szelekció reformja. In: Litterarum ac Scientiarum Reg. Univ. Hung. Franciscus Josephinae. Sectio Juridica-Politica. Tom. IX. fasc. 2. Szeged, 1937. 12, 152.

- 41) Ld. *Grósz Emil*: Az egyetem múltja és jövője. Klny. a Budapesti Szemle 1927. évf. 593. számából. Bp., 1927. 8–10. Vö. *Whewell*: Of liberal education in general and with particular reference to the University of Cambridge (Vol. 1–3. London, 1850–1862) alapján.
- 42) Ezekhez a hagyományokhoz vonzódott később az európai protestantizmus és a magyar protestáns főiskolák alapozói is, ld. alább részletesen felidézve a tanszabadság 16–17. századi előképei sorában.
- 43) *Dell'Adami Rezső* írta erről egykor, hogy a modern angol egyetemeket fenntartó áldozatokat mi persze képtelenek volnánk vállalni. Az ún. felowship-szisztémára utalva pl., amely a legjobbnak minősülő bachelor-okat busás ösztöndíjjal ellátva biztosította a tudományos utánpótlást csakúgy, mint a gondtalan alkotó munkát. Ld. A jogtudományi oktatás reformjának kérdéséhez. Bp., 1879. 16.
- 44) Ld. *Erekly István*: Egyetemi reform, ih. (1937) 118–119. Vö. *Tóth József*: Az angol felsőoktatás rendszerének vázlata. (Információk a felsőoktatás köréből. Felsőoktatási Pedagógiai Kutató Központ kiadv. Bp., é. n. 5.) c. tájékoztatójának az adatai alapján, amelyek már a „campus”-rendszerű állami egyetemeket és az önkormányzattal nem rendelkező „public sector”-t is felvázolják.
- 45) A bachelor (Baccalaureatus), master (pl. Magister of Law), ill. a tudományos rang postgradua-te tanulmányok alapján. Ld. *Grósz Emil*: Az egyetemi életéről Amerikában, Franciaországban és Magyarországon. Klny. a Budapesti Szemle 1937. évf.-ből, 9–10. Vö. *Lóczka Lajos*: A művelődés útja Amerikában. Az iskolarendszer vizsgálata. Bp., 1937. 199–201.
- 46) Amit mindenkinek el kellett végezni, hogy két év után bárki is a szakosított egyetemi fakultások valamelyikére belépjen. Ld. ih. (1937) 185–187. Vö. *Suzalló, H.*: The Effective American University System. Proceedings National Education. (New York, 1923) adatai alapján.
- 47) Ld. az ún. Morill act formájában, amely a Homestead act-tal egyidejűleg (1862) kötelezte az államokat college alapítványfölkdek kijelölésére.
- 48) Erről írja *Huszár Tibor* találóan, hogy „kiürülni látszik (itt) az universitas litterarum fogalma”. Ld. Szakemberképzés – értelmiségképzés, ih. (1980) 48.
- 49) Junior College 1932-től vált külön, de a kétéves kurzus továbbra is a professional school valamelyikére (School of Law, School of Medicin, School of Agriculture stb.) készít elő.
- 50) Ld. *Denifle, H.*: (Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885), *Pare, G.–Brunet, A.–Themblay, P.*: (La renaissance du XIIe siècle. Les écoles et l'enseignement. Paris–Ottawa, 1933), *D'Irsay, S.*: (Histoire des universités francaises et étrangères des origines à nos jours I–II. Paris, 1933, 1935), *Gouron, A.*: (Enseignement du droit legistes et canonistes dans le Midi de France à la fin (XIIIe et au debut du XIVe siècle. Recueil de Mémoires et Travaux publiés par la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Ecrit. 5. 1966) adatai alapján.
- 51) Amely a 11. század végén a Notre Dame körül települt.
- 52) Az a hazai irodalmunkban is ismert pejoratív ítélet azonban nem állja meg a helyét, nevezetesen, hogy a „forradalom elsorvasztotta az universitást”. Ld. *Schütz Antal*: Az elmélet és gyakorlat, ih. (1937) 59., *Grósz Emil*: Az egyetemi életéről, ih. (1933) 13–14. Vö. a klerikális reakció (Religio és Nevelés 1845. évf. I. fé. 8. sz. 57–59.) hasonló megítélésével.
- 53) *Grósz Emil*: (Az egyetem múltja, 1937), *Erekly István*: (Egyetemi reform, 1937) és mások nyomán fő vonásaiban jól látta ezt sajátos történelmi szituációt a hazai egyetemtörténeti kutatás, de az időközben világmodellé szilárdult rendszer pozitívumait csak kevesen értékelték.
- 54) Ezeket a pozitívumokat jelzi egyébként nálunk *Dell'Adami Rezső*: A jogtudományi oktatás reformjának kérdéséhez (Bp., 1879) c. munkája. Ld. 12–15. pp. stb.
- 55) Így a centralizmust enyhítő rendelkezések mellett a tudomány szabadságának a garanciái is lerögzítést nyertek. Ld. az 1896. évi egyetemi tv. alapján, amelynek nyomán persze már az új nagy (mammut) egyetemi központok kialakulása kezdődött el.

- 56) Ld. német területen *Rühle, O.*: Idee Gestalt der deutschen Universität. Tradition und Aufgabe (Berlin, 1966), ill. az osztrák vonatkozásban *Lentze, H.*: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein (Wien-Köln, 1962) c. komplex feldolgozások alapján.
- 57) A történeti-jogi felfogásra is támaszkodva. Helmut *Coing* pl. egyenesen a német történeti-jogi iskola képzési eszmerendszeréből eredezteti a 19. századi modellek egyikét (a porosz-német *Lehrfreiheit-szisztémát*), ld. az idézett *L'Educatione giuridica I.* (Perugia, 1975) kötetében közreadott tanulmánya (A német történeti-jogi iskola jogászképzése, mint a XIX. századi modellek egyike) alapján.
- 58) Amely egyben a Berliini Egyetem megalapítását is jelenti (1810), miután Frigyes Vilmos porosz király a Humboldt által beterveztett emlékiratot elfogadta és az új szellemű egyetem alapítását lehetővé tette. Ld. *Ereky István*: im. (1937) 56–58. Vö. *Grósz Emil*: Az egyetem múltja, ih. (1927) 10–12. pp.
- 59) Az üldözött tudósok később is a részállamok valamelyikében menedékre leltek és hallgatóik tömegesen követték őket.
- 60) Tartalmilag ide sorolható mindenek előtt az egyetem szellemi szabadsága, az egyéni érdekekre alapozott önképzés, ill. a tudományos utánpótlás magántanári habilitációs rendszere.
- 61) Immanuel *Kant*: *Der Streit der Fakultäten* c. munkájától (1798), ill. az abban kifejtett történetkritikai axiómáktól származtatják a kezdeményezést, ld. *Kornis Gyula*: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp., 1927. 218.
- 62) *Reden an die deutschen Nation, 1807–1808.* Ld. *Sämtliche Werke VII.* Berlin, 1845/46. 353–357.
- 63) Ld. *Gelegentliche Gedanken über Universitäten im deutschen Sinn* (Berlin, 1808) c. műve alapján.
- 64) A leigázott népek liberális reformmozgalma tehát objektíve fogékonyvá vált az egyetemi szabadság megteremtése iránt. Vö. *Arató Endre*: Kelet-Európa története a 19. század első felében. Bp., 1971. 206, 211–216, 224–228.
- 65) A diákmozgalmak radikalizálódása is csak múló jelenség maradt az 1848–49-es forradalmak idején. Vö. *Bodolay Géza*: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp., 1963. 339–352.
- 66) Jórészt fikció volt csupán, hogy ez az autonómia garantálja a tudomány szabadságát az állammal, az egyházzal és a gazdasággal szemben is. Ld. *Brubacher, J.S.*: The autonomy of the university. In: *Journal of Higher Education* 1967. évf. 5. sz. 237–249.
- 67) A tanulási szabadsággal együtt járt a kötetlenség, ill. az ajánlás jellegű követelményrendszere – mondja *Ereky István*: Egyetemi reform (1937), 59.
- 68) Innen a Dr. cím automatikus megadása, amelynek a tudományos feltételei szinte a kialakulás időszakától devalválódtak.
- 69) Ld. alább a tanszabadság intézményes formáinak a torzulásait tárgyalva.
- 70) Tehát a *Lehrfreiheit-szisztéma* prelegáló egyeteme mindvégig jellemző maradt.
- 71) Vagyis magánvállalkozók prédájává lett a kérdés-feleletre leegyszerűsített követelményrendszer, amit az egyidejűleg munkavégzésre kényszerült (tehát in abstentia tanuló) hallgató csakúgy akceptálni kényszerült, mint az úri osztályokhoz tartozók. Vö. *Ereky István*: Egyetemi reform (1937), 59–60.
- 72) Vallás- és közoktatásügyi miniszter 1849-től, az *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich* (Az ausztriai közoktatásügy alapelveinek a tervezete) c. ideiglenes rendelkezések végrehajtója, az 1855. évi végleges tanügyi reform kivitelezője, akinek a megbízása az októberi diplomával egyidejűleg (1860) ért véget. Ld. *Sashegyi Oszkár*: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867. Felsőoktatástörténeti tanulmányok 3. sz. Bp., 1974. 9–12, 63. Vö. *Lentze, H.*: *Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein* (Wien, 1962) adataival. Találón mondja *Kornis Gyula*: hogy a napóleoni háborúk tüzeiben születő német modell „a mi monarchiánknak csak egy félszázad múltán, gr. Thun Leó kultuszminisztersége alatt szolgált szervezési mintául”. Ld. *A magyar nevelés eszményei 1777–1848.* Bp. é. (1927), I. köt. 53.

- 73) Ld. a felismerést illetően *Csizmadia* Andor: A magyar közoktatás fejlődése (1976), 84. Uő.: Eötvös József kultuskormányzati és jogalkotó tevékenysége, ih. (1971), 293.
- 74) Más esetben a felemás, felülről kezdeményezett és végtelenségig késleltetett áttérés, ld. pl. az orosz birodalmi, ill. a török birodalmi példák alapján. A tanzimat garanciákat ld. pl. a szerzőtől: Bevezetés az összehasonlító jogtörténet alapelemeibe. (1979), 235.
- 75) Ld. az 1863. évi egyetemi szabályzatok, ill. az 1864. évi oktatási reformtörvények alapján. Vö. *Ejmontova*, P.G.: Univerzitetiškij voprosz i russzkaja obcsesztyvennoszt' 50–60-ah godah XIX. v. In: *Isztorija SzSzSZR*. 1971. évf. 6. sz. 151–153.
- 76) Jó példa erre, hogy míg Eötvös 1848-as egyetemi reformterve a francia szakemberképzés tapasztalataiból is merített, az Entwurf (1849), ill. az 1855-ös Leo Thun-Hohenstein-féle reformok már csak a porosz mintákat másolták. Ld. *Sashegyi* Oszkár: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből (1974), 8–10, 17.
- 77) Ld. a hazai ún. numerus clausus-os rendszert, vagy pl. az 1934–36. évi német (fasiszta) kényszer szabályozást, amely az egyetemi autonómiát maradéktalanul felszámolta.

Pál Horváth, Universitätsprofessor

DIE ENTWICKLUNGSGESCHICHTE DER LEHRNFREIHEIT

Zusammenfassung

In der Zeit des verspäteten bürgerlichen Umgestaltungen tauchte das System der Lehrfreiheit (Lehr- und Lernfreiheit) als eines der modernen Unterrichts- und Erziehungsmodelle auf. Zu diesem Bereich rechnen wir auch die Herausbildung der österreichisch-ungarischen Lehrfreiheit, die in der Rechtsetzung der Revolutionen von 1848/49 bzw. in den Reformen des Bildungswesens von 1855, die mit dem Namen von Leo Thun-Hohenstein (Minister für Religions- und Bildungswesen) verbunden sind, zum Ausdruck kam. Die Studie untersucht die Vorgeschichte der Lehrfreiheit, indem sie sie früheren Modellen (dem französischen bzw. dem englisch-amerikanischen) gegenüberstellt. Weiterhin untersucht der Autor die Abweichungen in der historischen Bindung der erzieherischen Weltmodelle. Schließlich wird die Aufmerksamkeit auf die Urquellen der Lehrfreiheit gelenkt, unter Verständlichmachung des Wesens des Modelles.

Unter Hinweis auf die Notwendigkeit der Erschließung des Themakreises weist die Studie nach, daß das System der Lehrfreiheit in Mittel- und Osteuropa allgemein wurde und einzelne Elemente von ihm in diesem Raum auch den Zusammenbruch der bürgerlichen Gesellschaften überlebt haben. Die Aktualität des Themas besteht aber dennoch nicht in letzterem Umstand, sondern in einer Reihe unbeantworteter Herausforderungen, durch welche die Universitäten im Laufe des vergangenen Vierteljahrhunderts zu ständiger Permanenz bzw. Reformbestrebungen gezwungen werden. Man kann also nicht davor ausweichen, die sich an den Begriffskreis der Lehrfreiheit bzw. an ihre geschichtliche Rolle anschließenden Meinungen und Möglichkeiten endlich in ihrer Gesamtheit zu erfassen.

hatóságának, továbbá a külügyminisztériumnak és a külügyi szolgálatnak fogalmazási szakán rendszeresített állások kivételével — gyakornokként is csak az volt alkalmazható, akinek a tudományegyetemen szerzett jogi, vagy államtudományi tudori, vagy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdaságtudományi karának közigazgatási osztályán szerzett közgazdaságtudományi tudori oklevele volt (1929: XXX. tc. 65. §). Egyéb főiskolai képzéshez, de külön szakképzéséigier között állásoknál (tisztügyi, orvos, tanár, mérnök stb.) az illető állás előtti képzésüket kellett igazolni.

A közigazgatási reform igyekezett megvalósítani az 1883: I. tc. által már előírt gyakorlati képzés megszervezését, de a minisztérium törvényben ez még csak kívánalomként volt említve, az ott igényelt gyakorlati vizsgát a dualizmus kormányai sohasem valósították meg. Most az 1929: XXX. tc. 65. §-a ezt a mulasztást azonnal kívánta

Pál Horváth, professeur d'université

L'HISTORIQUE DE L'ÉVOLUTION DE LA LIBERTÉ DE L'ENSEIGNEMENT

Résumé

Le système de la liberté de l'enseignement (celle d'instruire et d'étudier) a paru à l'époque des transformations bourgeoises retardées, comme un des modèles modernes d'enseignement et d'éducation. En Autriche-Hongrie l'idée de la liberté de l'enseignement est née également à cette époque, ayant pris corps dans la législation de la révolution de 1848-1849, respectivement dans les réformes d'enseignement de 1855 attachées au nom de Leo Thun-Hohenstein (ministre des cultes et de l'instruction publique). Les antécédants des efforts y relatifs sont étudiés par l'auteur en confrontant le modèle austro-hongrois avec ceux antérieurs (français, resp. anglo-américains). Il examine ensuite les divergences des modèles universels d'éducation en ce qui concerne leur rattachement aux exigences de l'évolution. Enfin, il indique les sources primaires de l'idée de la liberté d'enseignement pour faire comprendre l'essence du modèle.

En soulignant la nécessité d'analyser cette problématique il met en évidence que le système de la liberté d'enseignement (Lehrfreiheit-System) a été généralement adapté en Europe centrale et orientale et certains de ses éléments y ont survécu à l'effondrement des sociétés bourgeoises. L'actualité de ce thème n'est pas pourtant liée à cette dernière conjoncture, mais à une série de défis non-répondus qui ont obligé les universités d'être vigilantes en permanence et de chercher à réaliser des réformes au cours des derniers 25 ans. On ne peut donc se dérober à prendre en considération dans leur plénitude ni les opinions sur le rôle historique de la liberté d'enseignement ni ses potentialités inhérentes.

Csizmadia Andor:

AZ ALKALMAZOTTAK JOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI KÉPZÉSÉNEK ÉS KÉPESÍTÉSÉNEK FEJLŐDÉSE 1929–1949-IG

A közigazgatási képzés és képesítés kérdéseit a dualizmus korában először az ún. minősítési törvény, az 1883: I. tc. szabályozta, amelyet ugyan csak a németből való rossz fordítás miatt neveztek minősítési törvénynek, valójában képesítési törvény volt. Noha a törvénnyel már keletkezésének szakaszában sem voltak a szakkörök teljesen megelégedve, a meghozatalát követő fél évszázad alatt, az alaprendelkezéseken törvényhozásilag alig változtattak. Legfeljebb egy-egy szakágban (jegyzőképzés, MÁV-, Csendőrség stb.) történt a képesítésnek és a képzésnek újabb szabályozása, különben a magasabb, ún. fogalmazási szakon a jogi tanulmányoknak elvégzése változatlanul a közszolgálati alkalmazás különös kelléke maradt. Egyes állásokban (pl. tiszti ügyész) ezt még a tudori oklevél megkövetelésével is megtoldották. Magasabb volt a bírói képesítés, mi azonban maradjunk csak a címünkben szereplő közigazgatásnál. Mindenekelőtt foglalkozzunk a fogalmazási tennivalók ellátásához szükséges képzettségi kellékekkel.

A közigazgatásban jelentősebb változást a két világháború között az 1929: XXX. tc. hozott a közigazgatás reformjáról, mely főképpen a törvényhatósági közigazgatást fektette részben új alapokra, mindenestre úgy, hogy a törvényhatóságoknak nemcsak testületi szerveit, de hivatali apparátusát az uralkodó osztály háborítatlanul továbbra is kézben tudja tartani. A törvény külön is foglalkozott a közigazgatási fogalmazási tisztviselők elméleti és gyakorlati képzésével. Ennek eredményeképpen 1929-től kezdve a közigazgatás körében a fogalmazási tennivalók ellátására hivatott állásokra – az igazságügyminisztériumnak és alárendelt hatóságainak, továbbá a külügyminisztériumnak és a külügyi szolgálatnak fogalmazási szakán rendszeresített állások kivételével – gyakornokként is csak az volt alkalmazható, akinek a tudományegyetemen szerzett jogi, vagy államtudományi tudori, vagy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdaságtudományi karának közigazgatási osztályán szerzett közgazdaságtudományi tudori oklevele volt (1929: XXX. tc. 65. §). Egyéb főiskolai képesítéshez, de külön szakképzettséghez kötött állásoknál (tiszti ügyész, orvos, tanár, mérnök stb.) az illető állásra előírt képzettséget kellett igazolni.

A közigazgatási reform igyekezett megvalósítani az 1883: I. tc. által már előírt gyakorlati képesítés megszervezését, de a minősítési törvényben ez még csak kívánalomként volt említve, az ott igényelt gyakorlati vizsgát a dualizmus kormányai sohasem valósították meg. Most az 1929: XXX. tc. 65. §-a ezt a mulasztást azzal kívánta

pótolni, hogy a megszabott módon eltöltött gyakorlati idő után egységes gyakorlati közigazgatási vizsga letételét kívánta meg valamennyi szolgálati ág leendő tisztviselőitől – a külügy- és igazságügyminisztérium kivételével – Egyidejűleg az egységes ügyvédi és bírói vizsga mintájára elméleti képzettségként igényelte a doktorátust, éspedig vagylagosan, a jogi- vagy államtudományi, illetőleg az egyetemi közgazdaságtudományi karon, – 1934 óta az 1934: X. tc. 6. § 3. bekezdés értelmében – a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdaságtudományi kara közigazgatási osztályának elvégzése után a közgazdaságtudományi doktori oklevelet.

Az 1929: XXX. tc.-nek a gyakorlati közigazgatási vizsgára vonatkozó rendelkezései azonban 1929-ben sem léptek életbe s nem hajtották végre a gyakorlati közigazgatási vizsga szabályozása tárgyában kibocsátott 9100/1931. M.E. számú kormányrendeletet sem, mert mozgalom indult meg a gyakorlati közigazgatási vizsgának a közigazgatási reformtörvényben szabályozott módja ellen, amely újabb törvényhozási tárgyalást és a kérdésnek az 1933: XVI. tc.-ben történt újabb szabályozását eredményezte.¹⁾

Az 1933: XVI. tc. indokolása azzal világította meg az új szabályozás szükségességét, hogy a reformtörvény (1929: XXX. tc.) rendelkezései a közigazgatási gyakorlati vizsgánál az egységesség szempontjait túlzottan előtérbe helyezték; ez a gyakorlatias megoldást csaknem lehetetlenné tette és így ha életbeléptették volna, a vizsgakövetelményeknek senki sem tudna megfelelni. Az 1933: XVI. tc. alapján a gyakorlati közigazgatási vizsga azután általános vizsgára és szakvizsgára oszlott. Az általános vizsga a közigazgatás egész területét felölelő gyakorlati ismeretekre terjedt. Ezt a vizsgát minden jelentkezőnek le kellett tenni abból a szakból, amelyet a vizsgázó magának választott. A szakvizsga az egyes igazgatási ágakban szükséges részletes gyakorlati szakismeretekre terjedt. Négyféle szakvizsgát lehetett tenni:

- a) a belügyi szakvizsgát, amely a miniszterelnök, a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter,
- b) pénzügyi szakvizsgát, amely a pénzügyminiszter,
- c) vallás- és közoktatásügyi és nevelési szakvizsgát, amely a vallás- és közoktatásügyi miniszter, s végül
- d) közgazdasági és közlekedésügyi szakvizsgát, amely a földművelésügyi és a kereskedelemügyi (később az iparügyi) miniszter vezetése alatt álló minisztériumokban, illetőleg az alájuk rendelt közigazgatási szerveknél a reformtörvényben megállapított elméleti minősítéshez kötött állásokban alkalmazott tisztviselők véglegesítéséhez volt szükséges. Annak, akinek az egységes ügyvédi és bírói vizsgája megvolt, a gyakorlati vizsga általános részét nem kellett letenni.

Mivel az 1933: XVI. tc. más módon is kívánt foglalkozni a tisztviselők képzésével, a törvény a minisztereknek köteleességévé tette, hogy továbbképző tanfolyamok szervezése útján kötelesek gondoskodni a szakvizsga alól mentes tisztviselők ismereteinek kibővítéséről. A gyakorlatban – amint arra a 18/1936. B.M. számú körrendelet is rámutatott, a belügyminiszter a közigazgatás minden ágára kiterjedő tanfolyamot a következő céllal szervezett első ízben: „hogy a közigazgatás modern problémáit, főként

az újabb hazai és külföldi közigazgatási jogalkotást — ez utóbbit természetesen csak fővonalában — és a közigazgatáspolitikai feladatokat — részben előadások útján, részben intézmények látogatása révén — a fiatalabb, rátermett közigazgatási tisztviselőknek bemutatassuk.”²⁾

A belügyminiszter — visszatekintve a képzési reformokra — úgy látta, hogy a kormány egy egységes elgondolás szerint tervszerűen vezette be a reformokat; 1934-ben szervezték meg a közigazgatási gyakorlati vizsga intézményét; az 1936. év hívta életre a közigazgatási továbbképző tanfolyamokat; ugyanez évben indulnak meg az egyetemi reformok, amelyek a jogi oktatás korszerűsítését is valóra váltják. „Ezzel a köztisztviselői pályára való nevelés teljessé vált. A jogi oktatás reformja biztosítja a tisztviselők elméleti alapvetését a négy évi egyetemi tanulmányi idő folyamán; az erre következő három évi gyakorlati idő és a gyakorlati közigazgatási vizsga garanciát nyújt a gyakorlati készségről és végül a közigazgatási tanfolyam lehetővé teszi a tisztviselő továbbképzését.”³⁾

A belügyminiszternek mindezek a megállapításai kissé távol estek a valóságtól, mert — mint látni fogjuk — valóban megindultak az egyetemi reformok, de az egész korszak alatt valójában csak a tervezésnél maradtak. A jogakadémiák harmadik, negyedik évét ugyan az 1940: XXVIII. tc. 3. §-a megszüntette, a valóságban azonban a kultuszminiszter évről-évre elhalasztotta a törvény életbeléptetését, így a felszabadulásig — mint látni fogjuk — az egyetemi oktatás maradt a régiben.⁴⁾ Ellenben a közigazgatási gyakorlati vizsga jól prosperált. Mártonffy Károly miniszteri tanácsos, később egyetemi tanár, a Közigazgatási Racionális Bizottság titkára igen nagy ambícióval és hozzáértéssel szervezte a vizsgákat,⁵⁾ gondoskodott a vizsgázók számára a legkitűnőbb vizsgáztatók tollából tankönyvek megírásáról.⁶⁾

A közigazgatási továbbképző tanfolyamokat azonban ugyancsak Mártonffy Károly hihetetlen agilitással tovább is szervezte, úgyhogy az egész korszak alatt évenként — néha évenként két alkalommal is — megtartották a pesti megyeházán a különféle szakigazgatási ágakat és kérdéseket felölelő közigazgatási tanfolyamokat.⁷⁾ A tanfolyamok anyagát ugyancsak Mártonffy Károly a Korszerű Közszolgálat Útja sorozatban gondos szerkesztéssel közzétette.⁸⁾

Mártonffy azonban nemcsak Kozma Miklós belügyminiszter tollába adta az egyetemi jogi oktatás fejlesztéséről szóló szavakat, hanem maga is aktív részese volt annak a felsőoktatási kongresszusnak, amely hivatva volt az egyetemi reformot a megvalósuláshoz közelebb vinni. Az ő szerkesztésében — amelyre idősebb korában, életművére visszatekintve a legbüszkébb volt —⁹⁾ jelent meg a testes három kötet: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott országos felsőoktatási kongresszus munkálatai.¹⁰⁾

A jogi oktatás általános kérdéseit *Molnár Kálmán* referálta, aki a közalkalmazottak jogi tanulmányaira csak annyiban tért ki, hogy — mivel hivatali elfoglaltságuk őket az előadás látogatásában akadályozza, csak úgy bocsássák őket vizsgára, ha azt hivatali felsőbbségük engedélyezi.¹¹⁾ Azon túlmenően, hogy a jogi oktatás kérdéséhez az egyetemek szinte egész professzori granitúrája hozzászólt, minket érdeklően *Tomcsá-*

nyi Móric budapesti egyetemi tanár tartott főreferátumot „Jogi oktatás, közigazgatási képzés, közigazgatási minősítés” címmel. Megállapította, hogy a közigazgatási pályára került fiatalság közigazgatási képzettség dolgában sokszor hiányokat mutat, de mindjárt hozzáteszi: ennek távolról sem az egyetem az oka munkájával és pedagógiai rendszerével. Az ok az ifjúban rejlik, aki kellő szorgalom és tehetség nélkül folytatta tanulmányait, másrészt a kinevező vagy választó hatóság, „amely nem a rátermettség, hanem a protekció szerint tölti be az állásokat”.¹²⁾ Ha mégis van valami szükséglet, ezen lehet szerinte segíteni a speciálkollégiumok szaporításával, vagy a magántanárság intenzívebb igénybevételével, esetleg megbízott előadók alkalmazásával, de mindezt „csakis a tudományegyetemek jog- és államtudományi fakultásain folyó teljes jogászképzés organikus rendszerébe illesztve”.¹³⁾ Arra a végső következtetésre jut, hogy „a jogászképzés egységes és teljes kell, hogy legyen”. „Ez csak az egyetemi, vagyis teljes felszerelésű jogi fakultások nyújtotta képzés útján érhető el, mégpedig mind az igazgátszolgáltatási, mind a közigazgatási pályák számára.”¹⁴⁾

Másik jelentős referátumot Laky Dezső műegyetemi tanár, a közgazdaságtudományi kar dékánja tartott „A közgazdasági és a közigazgatási képzés” címmel. Ennek előzményeként meg kell említeni, hogy a József Nádor Egyetem közjog és közigazgatási jog tanára, Egyed István már évtizedek óta harcolt a közgazdaságtudományi kar doktorátusának közigazgatási elismeréséért.¹⁵⁾

Még egy előzmény vezette be Laky referátumát. Az t.i., hogy már a 273/1920. M.E. számú rendelet alapján a kormány elrendelte, hogy közgazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok központi igazgatásánál, valamint e minisztériumok kormányzati hatásköre alá tartozó és gazdasági szakképzettséget igénylő hivataloknál, továbbá a külügyi közigazgatás szerveinél, végül a törvényhatóságok tisztviselői karában fogalmazóként olyan személyeket is lehet alkalmazni, akik a közgazdaságtudományi karon közgazdaságtudományi államvizgát tettek. Ezt az 1920. évi engedélyt a közigazgatási reformtörvény (1929: XXX. tc. 65. §-a) módosította. Azóta a közigazgatás fogalmazási karában – a külügyi és igazságügyi igazgatás kivételével – közgazdaságtudományi, de most már tudori oklevéllel is el lehetett helyezkedni. Ezt az intézkedést az 1933: XVI., illetve az 1934: X. tc. kiterjesztette a jogutódra, a József Nádor Egyetem közgazdaságtudományi karára is.

Laky azután – előadásának nagyobb részében – hosszasan fejtegeti, mennyire szüksége van a közigazgatási tisztviselőknek a közgazdaságtudományi kar közigazgatási szakán való végzésére. Különösen kiemeli a városi tisztviselőket. Utal Anglia, Franciaország és az USA rendszereire, ahol a versenyvizsgákon nemcsak jog- és államtudorok vehetnek részt. Rámutat arra, hogy a közigazgatási osztály képzése mennyivel alaposabb a közigazgatási tisztviselők számára, mint a jog- és államtudományi karoké. Utal a gyakorlati közigazgatási vizsga tárgyaira, amelyekre a közigazgatási osztály tananyaga jobban felkészít. Végül ismét kihangsúlyozza a közgazdaságtudományi karon való oktatás előnyeit, mert minél inkább haladnak a jog és államtudományi karok „tanulmányi bifurkáció helyett a tanulmányi uniformizálódás felé, annál inkább lesz szükség arra az egyetemi intézményre, amely a közigazgatás sajátos szükségleteit hivatott kielégíteni”.¹⁶⁾

A kongresszus befejezése után a kultuszminister többek között a jogi oktatás reformja tárgyában bizottságot küldött ki, melynek elnöke *Kolosváry Bálint* egyetemi tanár, előadója pedig *Moór Gyula* egyetemi tanár volt. Moór Gyula előadói javaslata 1938-ban készült el,¹⁷⁾ amelyet a kiküldött bizottság elé utaltak és így készült el három kormányzói rendeletervezet: 1. a tanulmányi rend reformjáról, 2. a doktori szabályzat módosításáról, és végül 3. az egyetemi felvételek reformjáról.¹⁸⁾

A javaslat szerint a jogi oktatás reformja két, kormányzói jóváhagyással¹⁹⁾ kiadott rendelet és egy, a főiskolai felvételek új szabályozására vonatkozó VKM-rendelet útján volna megvalósítandó.

A tanulmányi reform mindenekelőtt fokozni akarja a leckelátogatási szorgalmat. Nem előírja tehát a kötelező leckelátogatást – ezt a régebbi szabályok is előírták eredménytelenül –, hanem közvetett módon igyekszik a hallgatók szorgalmát fokozni egyrészt azáltal, hogy a szorgalom és kellő előmenetel hiányát sokszor szigorú következményekkel sújtja (évfolyam-ismétlés), másrészt pedig azáltal, hogy a kellő szorgalmat és előmenetelt az eddiginél sokkal fokozottabb mértékben jutalmazza. A tervezet a következőkben megszüntetni akarja a jelenlegi rend keretében lábrakapott egyéb visszaéléseket (pl. disszertációk mással elkészíttetése). Nagy súlyt helyez a tervezet az „éves rendszerre”, ami azt jelenti, hogy a hallgatók tanulmányaikat csak az első (téli) félévvel kezdhetik meg. A tanulmányok megszakítása esetén a megszakítás utáni félév beszámításának csak akkor van helye, ha az első (téli) félévvel megszakított tanulmányok folytatása a második (nyári) félévvel, a második (nyári) félévvel megszakítottaké pedig az első (téli) félévvel kezdődik (1. §). A tervezet kötelező kilencedik félévet is be akar vezetni. Valamely hazai egyetem jog- és államtudományi karán megkezdett tanulmányok a tanév befejeztével és az akkor esedékes alapvizsga sikeres letétele után bármely hazai egyetem jog- és államtudományi karán, a jogakadémián megkezdett tanulmányok pedig bármely hazai egyetem jog- és államtudományi karán és más hazai jogakadémián is folytathatók.²⁰⁾

Újabb szigorítás az lett volna, hogy aki a tanév végén esedékes alapvizsgát legkésőbb a szeptemberi rendkívüli határidőben sikeresen nem állotta ki (vizsgára nem állott, vagy a vizsgán ismétlésre utasították) az egész évfolyamot ugyanazon főiskolán tartozik megismételni. Csupán a jogakadémián hallgatott évfolyamnak egyetemen megismétlése van megengedve.

Végül a tervezet készítői a jogi oktatás korszerűbbé tételét szolgálják az újabb jogfejlődés és a modern jogélet tekintetbe vételével a doktori szabályzat: a jogtudományi és államtudományi doktorátus egyesítésével. Ezt a célt szolgálja különösen a tanulmányi rend reformja is. Egyrészt azáltal, hogy a kötelező főkéllégiumoknak eddigi heti 99 óraszámát heti 172 órára emeli föl, és számos tárgynak az eddiginél nagyobb teret biztosít. Pl. mind a magánjogot, mind a közgazdaságtant két esztendőn keresztül adatja elő. Másrészt pedig azáltal, hogy a szigorúan kötött tanmenetű főkéllégiumok mellett – a kilencedik félév heti 20 óráját figyelmen kívül hagyva is – még heti 28 órában szabadon választható tárgyak hallgatását teszi minden joghallgató számára kötelezővé s kiépíti a speciálkéllégiumok, a mellékkéllégiumok, a gyakorlatok és szemináriumok,

valamint az idegen karokon hallgatható kollégiumok rendszerét. A kötelezően meghirdetendő speciálkollégiumok heti 57 órája, a kötelezően meghirdetendő mellékkollégiumok heti 20 órája, a gyakorlatok és szemináriumok legalább heti 28–30 órája, az idegen karokon hallgatható előadások legalább heti 26–30 órája összesen több mint heti 130 órában olyan hatalmas tananyag felölését teszi lehetővé, amelyből a joghallgató megszerezheti mindazokat az ismereteket, amelyekre a legkülönbözőbb jogi pályákon szüksége lehet. Tekintettel arra, hogy ezek a szabadon választható kollégiumok egymagukban több mint heti 130 órára rúgnak, nem lehetett hallgatásukat a kötelező főkollégiumok heti 172 órája mellett kötelezővé tenni, hanem a hallgató szabad választására kellett bízni, hogy milyen irányban óhajtja magát specializálni, s hogy milyen kollégiumok köréből választja ki azt a heti 28 órát, amelyet a főkollégiumokon kívül még hallgatni köteles.

A javasolt tanulmányi rend különösen a speciálkollégiumok és a mellékkollégiumok kiépítésének szentelt nagyobb figyelmet. A speciálkollégiumok révén egyrészt az igazságügyi, másrészt a *közigazgatási*²¹⁾ pályákra akar alaposabb és részletekbe menőbb kiképzést nyújtani. A gyakorlati jellegű mellékkollégiumokból pedig egy külön gazdasági és pénzügyi tanfolyamot kívánt megszervezni. S amíg a kötelező főkollégiumok anyagának elsajátításáról a doktori szigorlatokon (egyes főkollégiumokról ezenkívül az alapvizsgákon is) számot ad a hallgató, addig a speciálkollégiumokból kiállított sikeres kollokvium a doktori diploma mellékletében jegyeztetik be, a mellékkollégium eredményes hallgatása pedig az egyetemi gazdasági és pénzügyi vizsga letételére képesít.²²⁾

A kötelező főkollégiumok lennének az I. tanévben: 1. Magyar és összehasonlító európai jogtörténet (Alkotmány-, közigazgatás- és jogtörténet). Heti 5 óra mindkét félévben. 2. Római jog, mint általános magánjogi bevezetés. Heti 5 óra mindkét félévben. 3. Egyházjog (Kanonjog). Heti 5 óra mindkét félévben. 4. Statisztika. Heti 5 óra mindkét félévben. 5. Közgazdaságtan. Heti 5 óra mindkét félévben.

A II. tanévben: 1. Közgazdaságtan és pénzügytan. Heti 5 óra mindkét félévben. 2. Magyar alkotmányjog a közigazgatási jog alapintézményeivel. Heti 5 óra mindkét félévben. 3. Általános alkotmánytan és közigazgatástan (Politika). Heti 5 óra mindkét félévben. 4. Jogfilozófia. Heti 5 óra mindkét félévben. 5. Magyar magánjog (Általános tanok, személyi jog, dologi jog). Heti 5 óra mindkét félévben.

A III. tanévben: 1. Magyar magánjog (Kötelmi jog, családjog, örökösödési jog). Heti 5 óra mindkét félévben. 2. Magyar anyagi büntetőjog. Heti 5 óra mindkét félévben. 3. Magyar büntető törvénykezési jog. Heti 3 óra mindkét félévben. 4. Magyar közigazgatási jog. Heti 5 óra mindkét félévben.

A IV. tanévben: 1. Magyar kereskedelmi és váltójog (Hiteljog). Heti 5 óra mindkét félévben. 2. Magyar polgári törvénykezési jog (Peres és peren kívüli eljárás). Heti 5 óra mindkét félévben. 3. Nemzetközi jog. Heti 5 óra mindkét félévben.

A kötelező főkollégiumok heti órái közül egyet megbeszélő-óra (konverzátorium) gyanánt kell kijelölni. Ezen az órán a hallgatók az eddig előadott anyag köréből kérdéseket intézhetnek a tanárhoz, tőle a meg nem értett részletekre nézve

bővebb magyarázatokat, s érdeklődésük iránya szerint felvilágosításokat kérhetnek. Ha ezeknek a kérdéseknek a megbeszélése az órát nem venné igénybe, a hátralevő idő az előadások folytatására fordítható.

A specializálódás tárgyai a III. év IV. félévét foglalják le részben. Speciálkollégiumot kell hirdetni a *közigazgatási specializálódás* céljából a következő témákból, a III. tanév I. féléve számára: 1. agrárpolitika, 2. ipari és kereskedelmi politika, 3. hitel- és valutapolitika, 4. szociálpolitika. A III. tanév II. félévében: 1. mezőgazdasági közigazgatás és falupolitika, 2. ipari és kereskedelmi közigazgatás, 3. közegészségügyi és munkavédelmi közigazgatás, 4. rendőri jog. A IV. félév I. féléve számára: 1. önkormányzat különös tekintettel a háztartási kérdésekre, 2. az egyenes adók, 3. fogyasztási adók, vámok, jövedékek. A IV. tanév II. féléve számára: 1. közigazgatási bíráskodás, 2. a közszolgálat joga, 3. forgalmi adók és illetékek, végül 4. közadók kezelése, adócsalás, jövedéki büntetőjog. Ezen kívül minden esztendőben az egyik félévben heti egy órában meghirdetendő: A kisebbségek tényleges helyzete és jogi helyzete c. speciális kollégium. Meghirdethetők még a közigazgatást érdeklően speciálkollégiumok: szociológia, gyámügy, katonai büntetőjog, várospolitikai, közigazgatási statisztika, pénzügyi statisztika, a kartelek és konszernek joga, a hazánkkal szomszédos államok joga, különös tekintettel az elszakított területek jogviszonyaira.

A tervezet kiterjedt a kötelezően meghirdetendő mellékkollégiumokra is. Ilyenek voltak: 1. a magán- és üzemgazdaságtan, 2. a könyvvitel-tan, 3. az államszámvitel-tan. — Más karokon hallgatható volt: a bölcsészeti karon: filozófiai, történeti előadások, élő nyelvek; az orvostudományi karon: törvényszéki orvostan, törvényszéki lélektan és elmekórtan, végül közegészségtan.

Az alapvizsgák változatlanul maradtak, csupán az elnevezésben került a „magyar közjog” helyébe: „a magyar alkotmányjog a közigazgatási jog alapintézményeivel” c. tárgy.

Az egységes képzésben négy doktori szigorlatot írtak elő: A) *Történeti szigorlat*: 1. magyar- és összehasonlító jogtörténet (alkotmány-, közigazgatás- és jogtörténet), 2. római jog, 3. egyházjog (kánonjog). B) *Általános elméleti szigorlat*: 1. jogfilozófia, 2. általános alkotmánytan és közigazgatástan (politika), 3. közgazdaságtan a pénzügytannal és 4. statisztika. C) *A közjogi szigorlat* a következő tárgyakból állt: 1. nemzetközi jog, 2. magyar alkotmányjog, 3. magyar közigazgatási jog a pénzügyi joggal, 4. magyar anyagi büntetőjog a büntető törvénykezési joggal. Végül D) *A magánjogi szigorlat* tárgyai: 1. magyar magánjog első fele (általános tanok, személyjog, dologi jog, 2. magyar magánjog második fele (kötelmi jog, családjog, örökösödési jog), 3. magyar kereskedelmi és váltójog (hiteljog), 4. magyar polgári törvénykezési jog.²³⁾ A szigorlatokat is minősítik, a doktori diplomában is képességi fokozatokat kell megjelölni.²⁴⁾

A disszertációkat zárt helyen kell készíteni. A dékán a disszertációk készítésére szakonként a szükséghez képest egy- vagy több napot jelölt ki. A disszertációknak zárt borítékban őrzött tételét csak a zárt helyen való megjelenés után közlik a jelölttel, aki semmiféle segédeszközt nem használhat.²⁵⁾

A második világháború küszöbén végre tehát Magyarországon is befejeződött az egyetemi jogi oktatás reformjának előkészítése, amit azonban – noha sok szó esett a közigazgatási képzés bifurkációjáról – a hivatalos irányzat, melynek a Pázmány Péter Tudományegyetem tanári kara adott ismételt hangot, nem akart megvalósítani.

A közigazgatási képzésnek Magyarországon még egy különleges módja volt: a *jegyzőképzés*. A jegyző személye és hivatása sem volt általános az európai államokban. Magyarországon néhány középkori kísérlet után a 18. században vált általánossá úgy, hogy már Mária Terézia úrbéri rendeletébe is belekerült. Ott azonban még nincs képzési kötelezettség. Az 1836: IX. tc. is csak azt írja elő országos érvénnyel, hogy a jegyzői képesítéshez 1. ügyesség és 2. jó erkölcs szükségesek.

A dualizmus idején eleinte csak hat középiskolát kívántak meg a jegyzőtől (1883. I. tc. 6. §), illetőleg vármegyénként több-kevesebb sikerrel tanfolyamokat és vizsgát szerveztek a szükséges gyakorlati ismeretek elsajátítására és bizonyítására. A korszerű jegyzőképzés a közigazgatási tanfolyamokat létesítő 1900: XX. tc.-kel indult meg. E törvény hatálybalépése után községi jegyzővé, körjegyzővé (segédjegyzővé) csak az volt megválasztható, aki a községi közigazgatási vizsgát letette. A vizsgát a törvény alapján szervezett *közigazgatási tanfolyam* sikeres elvégzése után lehetett letenni. A tanfolyamra az jelentkezhetett, aki a középiskola nyolcadik osztályát elvégezte és azután valamely községi jegyzői (körjegyzői) irodában mint jegyzőgyakornok legalább egy évi gyakorlati időt eltöltött.

Községi tanfolyamot kezdetben több helyen szerveztek. Ez azután az ország területének változásaitól függően változott s a korszak végén három helyen: Egerben, Nyíregyházán és Szombathelyen működött. A tanfolyam négy félévből állt, a hallgatók a második félév végén alapvizsgát tettek, amely írásbeli és szóbeli részekre oszlott. A negyedik félév sikeres elvégzése után a tanfolyamok székhelyén szervezett vizsgálóbizottság előtt községi közigazgatási vizsgát kellett tenni, amelynek kiállása esetén a hallgatók országos érvényű jegyzői oklevelet nyertek. Ma már nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a jegyzőképzés korszerű közigazgatási ismereteket nyújtott és a jegyzők valóban jól felkészültek a közigazgatási tennivalók elvégzésére. Más kérdés, hogy az uralkodó osztályok a jegyzői kart felhasználták a kormánypárt képviselőjelöltjei mellett való korteskedésre, a mindenkori kormánypárt községi tagozatának szervezésére és egyéb politikai tevékenységet is kívántak tőlük, de ez nem érinti a közigazgatási tanfolyamok alaposságát és a jegyzőképzés hatékonyságát. Hogy az mennyire eredményes volt, mutatja, hogy mikor az ország területének növekedésével a közigazgatás legmagasabb szintjén, a fogalmazási szakban megnőtt a személyzeti szükséglet, előbb a felhatalmazási törvényeken alapuló gyakorlat, majd az 1942: XXII. tc.-nek tételes rendelkezése lehetőséget adtak a jegyzőknek a közigazgatási fogalmazói karokban való alkalmazására a területi igazgatásban.

Az uralkodó osztályok amilyen nagy gondot fordítottak fiaiknak a közigazgatási fogalmazási státusban való elhelyezésére és ezzel a közigazgatás vezetését továbbra is kezükben tartották, annyira kiengedték figyelmükből az alacsonyabb státusokat. A középiskolai érettségihez, vagy azzal egyenlő értékű végzettséghez kötött közhivatali

állások betöltését különféle képpen szabályozták. Ez állások közül ki kell emelni a számvevőségi kart – a kispolgárság kedvelt elhelyezkedési lehetőségét –, amely különben a közigazgatás egyik legfontosabb feladatkörét látta el. A számvevőségi karban is bevezették a szakképesítést az 1883: I. tc. 17. §-ában előírt államszámvitelani államvizsgával, amelyet a korszak végén az 1440/1928. P.M. számú rendelet szabályozott. Az államszámviteli államvizsga letétele több más közszolgálati ágban is elő volt írva.

Középiskolai érettségihez, vagy azzal egyenértékű végzettséghez számos közhivatali állást kötöttek. Ilyen volt pl. az adóhivatali, a pénztári szak, a vámjövődéki szak, vámellenőrzési szak, dohányjövődéki üzemi szak, büntetőintézeti és javítóintézeti tisztikar, rendőrségi felügyelői szak stb. Ezen állások legtöbbször a középiskolai érettségén kívül szakvizsga (pl. vámellenőrzési tisztviselői szakvizsga) letételéhez is volt kötve.

Jelentősen kevesebb figyelmet fordítottak a négy középiskolai végzettséghez kötött állásokra. E képzéshez kötött állások legáltalánosabbja a segédhivatali szolgálat volt (1883: I. tc. 19. §). Több helyütt a segédhivatali szakon is szakvizsgát rendszeresítettek. Ilyen szakvizsga volt a belügyi kezelői, az igazságügyi segédhivatali tisztviselői vizsga stb. Szakkörökben hiába igényelték a segédhivatali szakvizsgák rendszerének általános kiterjesztését, pedig különösen az önkormányzati igazgatásban erre igen nagy szükség lett volna. A segédhivatali szakon kívül a jogszabályok több igazgatási ágban írták elő a négy középiskolai végzettséget. Ilyen állások voltak pl. az állami gyermekmenhelyi gondozói, kórházi védőnői állások, postai műszaki üzemi tisztviselők, vonalmesterek, pénzügyőri altisztek, sójövődéki tisztviselők stb. Ezeknél természetesen külön szakvizsgákat is rendszeresítettek.

A korszak végén az egészségügyi és szociális szakban emelték erősen az ott dolgozó védőnők, szociális gondozók, tisztviselők szakképzettségét. Mindkét szakon az alkalmazottaktól általában érettségit követeltek meg – ebből az egészségügyi vonalon több állásban az orvosi képzettség előírása volt kivétel, míg a szociális szakszolgálatban a közjóléti előadók rendszerint vármegyei, vagy városi aljegyzők voltak, akiknek képzettségére az általános közigazgatási fogalmazási képzettség volt a feltétel. – Az egészségügyi vonalon azonban megindult az Országos Közegészségügyi Intézetben 1930-ban a védőnőképzés – Johann Béla államtitkár irányítása alatt, igen magas színvonalon –. A szociális szakszolgálat képzését az 1942-ben megszervezett (4150/1942. M.E. r.) szociális tanfolyamokon ugyancsak magas színvonalon látták el. A tanfolyamok a pécsi, kolozsvári, debreceni egyetemeken működtek, míg a Pázmány Péter Tudományegyetem gyakran öncentrikus tanári kara lenézte a szociális képzést és ezért az Országos Szociális Felügyelőség közreműködésüket elejtette, ugyanakkor Budapesten a közigazgatási kar mellett létesült szociális tanfolyam.²⁶⁾

A közigazgatási képzés alakulása a felszabadulást követően

A közigazgatási képesítés és képzés kérdése így érte a felszabadulást, ahogy a fentiekben rögzítettük. A felszabadulással az az óriási változás, amely a gazdasági, társadalmi

és politikai életben is végbement, a kizsákmányolás fokozatos megszüntetése szükségessé tették egyrészt a régi tisztviselői gárda kicserélését, a volt uralkodó osztályok közigazgatási monopóliumának felszámolását, másrészt a nép érdekében dolgozni akaró régi tisztviselők átképzését, végül annak lehetővé tételét, hogy azok a személyek, akik az elmúlt rendszerben legtöbbször anyagi okok miatt nem végezhettek el a magasabb iskolákat, most ezt a hiányt pótolhassák.

Így született meg 1945. október 26-án egy kormányrendelet (10.070/1945. M.E.), mely „a közszolgáltatnak demokratikus szellemben való megújítása céljából” tanfolyamok szervezését rendelte el. A tanfolyamok felett a felügyeletet a belügyminiszter, szakigazgatási vonatkozásban az illetékes miniszterrel egyetértésben gyakorolta.

Háromféle tanfolyamot szerveztek: a) bevezető tanfolyamot, b) képesítő tanfolyamot és c) átképző tanfolyamot. A bevezető tanfolyamok célja az igazgatási ismeretek széleskörű terjesztése, főleg azok körében, akik az önkormányzati testületekben, szövetkezeti életben, vagy politikai szervezetekben tevékenykednek, másrészt a hivatásszerű közszolgáltatásra alkalmas nem képesített személyek kiválasztása. A bevezető tanfolyamokat a belügyminiszter, illetve megbízásából az Országos Szakszervezeti Tanács rendezte. A bevezető tanfolyamokat záróvizsga rekesztette be, melynek szabályzatát is a belügyminiszter állapította meg.²⁷⁾ A Szakszervezeti Tanács által rendezett tanfolyamok tananyagát és tanulmányi rendjét a belügyminiszternek be kellett mutatni, aki a bemutatott tananyagon és tanulmányi renden közszolgálati és szak szempontból megfelelő változtatásokat tehetett.

Részben a Belügyminisztérium, részben a Szakszervezeti Tanács megbízásából a bevezető és a képesítő tanfolyamokhoz tananyagok készültek, amelyek Beér János fővárosi tiszti főügyész, a Magyar Kommunista Párt egyik közigazgatási szakembere és a pártönkormányzati Karcsay Sándor belügyminisztériumi osztálytanácsos szerkesztésében jelentek meg.²⁸⁾

A képesítő tanfolyamokat alkalmassági vizsga előzte meg, melyre jelentkezhetek: a) azok, akik a bevezető tanfolyam záróvizsgáját letették, b) a belügyminiszter, vagy az illetékes miniszter engedélye alapján olyan képesítéssel nem bíró személyek, akiknek hosszabb igazgatási gyakorlatuk volt, s ezt igazolták, végül c) azokat, akiket a közigazgatásban képesítés nélkül már működő személyek közül az illetékes miniszter az alkalmassági vizsga letételére kötelezett. Az alkalmassági vizsgára nem jelentkezhetett olyan személy, akinek érettségi bizonyítványa, vagy ezt meghaladó iskolai végzettsége volt. Aki az alkalmassági vizsgát leteszi, a közigazgatás körében mindazokba az állásokba, melyekhez a hatályos jogszabályok érettségi bizonyítványt, vagy ennél kevesebb iskolai végzettséget kívánnak, alkalmazni lehetett; ennek megfelelően az alkalmassági vizsga letétele feljogosított a képesítő tanfolyamokon kívül mindazokon a közigazgatási tanfolyamokon való részvételre, melyeken a hatályos jogszabályok szerint érettségi bizonyítvány alapján részt lehetett venni. A képesítő tanfolyamok a fogalmazói (ügyintézői) állásokhoz megkívánt hivatásbeli képzést és szakismereteket nyújtották, s a képesítő vizsgával zárultak. A képesítő tanfolyamokat a belügyminiszter rendezte,

és szervezetüket, tananyagukat, tanulmányi és vizsgarendjüket – szakigazgatási vonatkozásban az illetékes miniszterrel egyetértésben – szabályozta.²⁹⁾

Aki a képesítő vizsgát sikerrel letette, azt a közigazgatás körében alkalmazni lehetett mindazokra az állásokra, amelyekhez egyébként az 1929:XXX. tc. 65. §-a jogi, vagy államtudományi tudori oklevél, vagy a közigazgatási szakosztályon szerzett közgazdaságtudományi tudori oklevél igazolását kívánta meg. Még azt is kikötötte a belügyminiszter, hogy a közszolgálatban előírt képesítés nélkül alkalmazott személyek kötelesek a 10.070/M.E. számú rendelet hatálybalépésétől (1945. október 26-án), illetőleg alkalmazásuktól számított egy éven belül a képesítő tanfolyamot elvégezni és a képesítő vizsgát letenni. Ez alól azonban rendkívül indokolt esetben felmentést is lehetett adni.

Végül a rendeletben szabályozott átképző tanfolyamoknak célul tűzte a jogszabály, hogy azok az alkalmazásban álló közigazgatási tisztviselőket demokratikus szellemben átképezzék. Ezeket a tanfolyamokat is a belügyminiszter rendezte és szervezetüket, tanulmányi rendjüket – mint a képesítő tanfolyamoknál – szabályozta.³⁰⁾

A községi jegyzők képesítésében is lépett egyet a népi demokrácia. Az eddigi képesítési rendszeren (1900:XX. tc.) azt a könnyítést hozta, hogy – bár a községi jegyzői állás betöltésénél figyelemmel kell lenni az előírt képesítésre, – megengedte megválasztani azokat is, akik valamely önkormányzati testületben, érdekképviseleti szervben, társadalombiztosítási, vagy más önkormányzatban, szakszervezetben, szakmai testületben, politikai pártban stb. való munkásságuk révén megfelelő igazgatási gyakorlatot szereztek, úgy azonban, hogy minden községben (körjegyzőségben) egy jegyzői képesítéssel bíró jegyzőnek kell lennie. A képesítés alóli felmentést a képviselőtestület kérésére a belügyminiszter adja meg. Mindazoknak a községi jegyzőknek azonban, akik az előírt képesítéssel nem rendelkeznek, hivatalba lépésüktől számított 1 éven belül a belügyminiszter által előírt anyagból vizsgát kell tenniük. A vizsga sikertelensége esetén a megbízás megszűnik.

A képesítés megszerzésére vonatkozóan is könnyítést tesznek a 7570/1946. M.E. és a 200.878/1946. B.M. számú rendeletek, amelyek rövidített közigazgatási tanfolyamok tartását írták elő, melyeken 10 hét alatt megszerezhető a jegyzői képesítés. Az említett kormányrendelet arra is felhatalmazta a belügyminisztert, hogy az 1946/47. évben szervezendő közigazgatási tanfolyamokra azokat is felvehesse, akik a megkívánt egyévi jegyzői irodai gyakorlattal nem rendelkeznek.³¹⁾

A képesítés megszervezésén túl a felszabadulás után a közigazgatás demokratikus szellemben való megújítását szolgálták azok a könnyítések, melyek lehetővé tették a demokratikus elemek bevonulását a közigazgatásba. A felszabadulást követő idők jogszabályai a közszolgálati alkalmazáshoz előírt képesítési kellekek meglétét ugyan továbbra is előírták, de megengedték, hogy az illetékes miniszter, főiskolai képesítésnél a kormány, a képesítési kellekek meglétét, vagy igazolását elengedheti (1050/1945. M.E. 1–2. §§). A közigazgatási állások közül azonban a törvényhatósági, illetve megyei városi polgármesteri állást, valamint a polgármesterhelyettesi állást képesítéshez nem kötötték, a járási főjegyzői állás pedig jogi képesítésen kívül községi jegyzői oklevéllel is betölthető volt (1030/1945. M.E. r. 22. §).

A felszabadulás után ugyancsak a közigazgatás demokratikus szellemű megújítása érdekében a tudományegyetemek jogi fakultása mellett megszervezésre került a munkástanfolyamok intézménye is. Még szinte közel a felszabaduláshoz (1945. november 27-én) kiadott 11.140/1945. M.E. számú rendelet meghatározta, hogy „a magyar társadalom demokratikus átalakulásával kapcsolatos szükségletek figyelembevételével az egyetemek karain, valamint a főiskolákon kizárólag az 1945/46., valamint az 1946/47. tanévekben kezdődő tanfolyamokat lehet tartani azoknak a 20–45 éves személyeknek a részére, akik az egyetemi (főiskolai) tanulmányok folytatásához szükséges iskolai tanulmányokat önhibájukon kívül nem végezhettek el, de akik a bevezetendő felvételi vizsgákon beigazolják, hogy felső tanulmányok folytatására és az ezek által elérni kívánt életpályán való helytállásra alkalmasak”. A felvételi vizsgát legtöbbször összekapcsolták az értelem- és képességvizsgálattal. A felvétel előtt a népiskola VI. osztályának, illetőleg ezzel egyenértékű közép- vagy középfokú iskolai osztálynak elvégzését kellett igazolni.

Mint Mártonffy Károly, a Pázmány Péter Tudományegyetem egyetemi tanára, néhány évvel később ugyancsak néhány évig dékánja írta a jogi oktatás új rendjéről szóló cikkében, „a népszerűen munkásegyetemnek nevezett új intézményével önként szélesre tárta kapuit Pázmány ősi egyeteme, mint ő nevezte: az Universitas Hungarica, a tehetséges, tanulnivaló magyar munkás előtt”.³²⁾ Mártonffy összehasonlítást tett a magyar munkástanfolyam és a francia „capacité” intézménye között. Mindkét tanfolyamra elvileg minden különösebb előképzettség nélkül lehetett iratkozni, de a magyar munkástanfolyam a színvonal biztosítása céljából csak azoknak engedi meg a beiratkozást, akik az Országos Szakszervezeti Tanács bizonyítványával igazolják e tanfolyam hallgatására való alkalmasságukat. A szakszervezetek kulturális feladatai között amúgyis szerepel a munkásságnak szemináriumszerű képzése, a Szakszervezeti Tanácsnak tehát módjában van kiválogatni a szervezett munkásság soraiból azokat, akikről elvárható, hogy a szóbanforgó tanfolyamot sikerrel el fogják tudni végezni. Amíg azonban a francia tanfolyam központjában a magánjog, a magyar tanfolyam központjában a közigazgatási jog áll. A kétéves esti tanfolyam tananyaga akként van összeállítva, hogy az egyrészt áttekintést ad a jog összes ágai felett, másrészt pedig valamivel részletesebb ismereteket közöl a közigazgatási jog területéről, különösen a munkajog, az ipari közigazgatás joga és a városi és községi közigazgatás köréből.³³⁾

1946/47. tanévben szervezték meg Pécsen is „az első munkástanfolyamot és munkásszemináriumot”.³⁴⁾ A tanfolyamon sikeresen vizsgát tett hallgatók, akik az I. év végén legalább jó eredménnyel, a II. év végén pedig kitűnő, vagy jeles eredménnyel tettek szóbeli vizsgát, a pécsi jog- és államtudományi kar rendes (nappali) tanfolyamán az előadások hallgatása nélkül az alapvizsgákra és szigorlatokra bocsáthatók voltak, s ha a doktori szigorlatokat is sikerrel zárták, úgy értekezésük elfogadása után doktorrá avatták őket. A munkástanfolyamra vonatkozó pécsi kari szabályzat szerint a fenti feltételekkel tanfolyamot végzetek a jog- és államtudományi kar rendes tanfolyamára továbbtanulás céljára beiratkozhattak egy előírt előkészítő munkásszeminárium elvégzése után.³⁵⁾

Hasonló rendelkezéseket találhattunk Budapesten is, ahol a két évig működött munkástanfolyamra mintegy 1 000 hallgató iratkozott be, s közülük 300-an szereztek képesítést. A nagyfokú lemorzsolódást azok a nehéz anyagi feltételek okozták, amelyek között a munkástanfolyam működött. Ennek ellenére a munkástanfolyamok nagy hatással voltak a felsőoktatás további fejlődésére, mert „első lépést jelentették a volt uralkodó osztály műveltségi monopóliumának megszüntetésében”. A budapesti munkástanfolyam létrehozásában és szervezésében kiemelkedő jelentőségű volt *Hébelt Ede* (1879–1961) professzornak, az eperjesi jogakadémia egykori tanárának munkássága, aki a tanfolyam igazgatója, majd 1948-ban c. egyetemi tanár lett.³⁶⁾ Még csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy a tanfolyam helyébe az 1947/48. tanévtől kezdve új oktatási forma, az úgynevezett esti tagozat lépett a kereső foglalkozású, demokratikus gondolkodású, tanulni vágyó dolgozók részére.³⁷⁾

A felszabadulás után általában is lehetőség nyílt arra, hogy a már a felszabadulás előtt előkészített és a fentiekben ismertetett tervezetek a rendes egyetemi oktatásban is megvalósuljanak. Teleki Géza, Teleki Pálnak, az egykori miniszterelnöknek és Európa-hírű földrajztudósnak ugyancsak tudományos felkészültségű fia, az első kormány kultuszminisztere hajlandó volt a polgári demokratikus reformokra, de – mint tudjuk – azoktól egy lépéssel sem akart előbbremenni. A polgári demokratikus reformokon belül tehát az egyetemi oktatással kapcsolatban néhány kérdésbe belefogott. Ilyen volt mindenekelőtt a nőknek az egyetemre felvétele, amelyek még Teleki minisztersége alatt engedett meg a kormány, egyelőre csak a jog- és államtudományi karok viszonylatában.³⁸⁾ Változtatást jelentett az is, – bár az kívül volt a kultuszminiszter hatáskörén – megszűnt a katonaságnál az önkéntesi év, s így az azzal összekötött tanulmányi kedvezmény (félév-elengedés) is automatikusan megszűnt. Teleki azután – anélkül, hogy a második világháború utolsó éveiben tervezett reformokat bevezette volna, a miniszterségről lemondván külföldre távozott, s a reformok megvalósítását utódjára, Keresztury Dezsőre hagyta.

A Jogi Reformbizottság és a köztisztviselők képesítése

Az egyetemi, elsősorban a jogi reformokkal nemcsak a kultuszminisztérium foglalkozott. A felszabadulás után 1945-től a miniszterelnökség mellett működött egy ún. *Jogi Reformbizottság* „az ország jogrendjének demokratikus szellemű átalakítása céljából”. (4470/1945. (VI. 10.) M.E. számú rendelet.) A Reformbizottságot életre hívó rendelet a Bizottság feladatává tette a jogrendszerben szükségesnek mutatkozó reformok, jogszabályok előkészítését, a kormány által készített jogszabálytervezetek véleményezését, a jogélet területén felvetődő konkrét kérdések megvitatását. A Jogi Reformbizottság 1945 augusztusától működött. Munkássága a közigazgatás átfogó reformjára, annak számos ágára terjedt, de figyelmet fordítottak a közigazgatással kap-

csolatban a közigazgatási tisztviselők képzésének vizsgálatára is. Ezzel a kérdéssel főképpen a bizottság egyik tagja, Harrer Ferenc c. egyetemi ny.r. tanár, a főváros volt alpolgármestere foglalkozott, aki a magyar közigazgatás nem egy ágának (pl. az építésügynek, városrendezésnek, külügyi kérdéseknek stb.) kiváló szakértője volt.

1946-ban a Jogi Reformbizottság célul tűzte ki a köztisztviselők képzését, képzése és minősítése programot és megbízta Harrer Ferencet, hogy egy referátumot készítsen. Harrer a megbízásnak eleget tett, a referátum a Jogi Reformbizottság iratai között megtalálható. Harrer referátumában túl is terjeszkedett a megbízáson. Úgy látta, hogy előbb elvi kérdéseket is tisztázni kell, mint azt, hogy miként történhet a politikai irányítás az eredményes, szakszerű közigazgatás veszélyeztetése nélkül; miként érvényesül, illetve érvényesülhet a szakszerűség a közigazgatásban, amely problémák szerint szorosan összefüggnek a felsőoktatási rendszerrel, sőt különösen a laikusokat illetően – a középiskolai és ennél alsóbb fokú oktatással is. Jól látta ugyanis, hogy amikor – közvetlenül a felszabadulás után – a közigazgatást ellátók képzésének, képzésének és minősítésének problémáját meg akarjuk oldani, a laikusok alkalmazhatóságát is be kell vonni a vizsgálatba: a laikus fogalmat úgy a hivatalnok, mint a szakértő fogalmával szembe állítva.

Ezután Harrer kissé rapszódikusán néhány előzetes kérdést is meg kívánt oldani, különösen olyanokat, amely a laikusok bevonásával kapcsolatos. Így a közigazgatás ellátásánál azt vizsgálta, hogy a szakképzett tisztviselőben a tárgyi tartalom, ugyanakkor a laikusban a politikai szellem predominál. A közigazgatás egyetemességénél fogva szintetikus működés és ezért eredményesen csak ilyen működésre való hajlammal és készséggel végezhető. A magánéletben a vállalkozóban és a kereskedőben fejlődik ki ilyen kvalitás és ezért – Harrer szerint – a laikusok közül különösen ezek használhatók közigazgatási működésre. Sokkal kevésbé alkalmasak a közigazgatásra az ennek tárgykörében járatos, mérőben szakemberek, mégpedig minél mélyebben hatolnak be anyaguk ismeretébe, vagyis minél kiválóbb szakemberek; az ő tevékenységük a közigazgatás természetének épp az ellenkezője: analitikus.

A szakembereknek a közigazgatásban, nevezetesen az intézésben való szerepe az ún. jogász–technikus közötti harcban hegyeződik ki: egyrészt azért, mert a műszaki teendők a mai közigazgatásban óriási tért foglalnak el és a technikusok tudománya a közigazgatásban működő szakembereké között a legekzaktabb, másfelől mert a technikusok a közigazgatásban pusztán jogászatot látnak, vagyis jogi formát, amelyet maguk is könnyen elsajátíthatnak, vagy legfeljebb a jogi formába öntést jogász segítségével elvégeztethetik. Nem szólva arról, hogy a jogi formát nemcsak alkalmazni, hanem megalkotni is kell tudni, mégpedig úgy, hogy a tartalmi cél megvalósulhasson, a technikusok nem látják, vagy nem akarják látni, hogy a műszaki tartalom számos más kérdéssel (gazdasági, szociális, pénzügyi stb.) összefügg, hogy az intézkedés úgy a jogi, mint a közigazgatási rendszerbe beillesztendő és végül, hogy jogeszméi tartalma is van, amely nélkül a jog sem lenne más, mint technika és amely jogeszméi tartalom nem egyéb, mint társadalomfilozófia, az élet egyetemességének felismerése. A szakembereknek, elsősorban a technikusoknak, a közigazgatási intézkedésre való alkalmassá té-

telét átképzéssel, sőt még a kettős kvalifikációval is általában bajos elérni, mert senki sem tud egyszerre kétlelkű lenni; ez csak azoknál sikerülhet, akiknek fejlett jogérzet mellett összefogó működésre hajlamuk van és ilyen irányban való fejlődésre alkalmuk is; ilyenek azonban mint szakemberek már kevéssé számíthatnak.

Harrer azután a tárgyilag igen szétágazó közigazgatásról szól, amelyből általános igazgatásnak nevezi a közigazgatásnak azt a területét, amelynek „ellátásához az egész tárgykört, bizonyos részét, vagy csak bizonyos működést illetően mélyebben járó különleges szakképzettség nem szükséges”. Ide tartozik Harrer szerint elsősorban a belügyi igazgatás és pedig olyan értelemben, amelynek neve alatt a közigazgatási gyakorlati vizsga fut.³⁹⁾ Harrer helyesebbnek tartja a szakigazgatáson kívül maradó egész tárgykörre az általános igazgatás elnevezést. Amint nem lehet az általános közigazgatási tevékenységbe minden közigazgatási tevékenységet bevonni, úgy nem célszerű a szakigazgatást túlspecializálni. A tartalomról, a tárgykörből az általános igazgatásba annyit kell utalni, amennyi abba mennyiségileg és minőségileg felvehető; ez már a szervezet problémája, amint az is, hogy az igazgatás milyen fokán (a felsőn vagy az alsóbbakon is) és a szervezet milyen vonalán (a fogalmazási, vagy más tevékenységi körben) vezeti be a szakigazgatást. Az általános igazgatásból azután a szakigazgatásnál élesebben válnak ki a külön igazgatási ágak, amelyeknél ezt a különállást az általános igazgatással való lazább összefüggésük, különleges bő tárgykörük és az ennek megfelelő szakképzettség követelése okolja meg: az 1929: XXX. tc. szerint az igazságügyi és külügyi szolgálat ilyenek.⁴⁰⁾

A minősítésnek az általános és a szakigazgatás problémájába vágó alapkérdése — Harrer szerint —: a közigazgatási képzettségűeknek minősítése a szakigazgatásra és a külön képzettségűeknek (mérnök, orvos stb.) minősítése az általános igazgatásra.⁴¹⁾ A külön képzettségűeknek a nekik megfelelő szakigazgatásra képesítése elvileg nem kétséges és annál inkább érvényesülhet, minél élesebben válik el szervezetenként a szakigazgatás az általános igazgatástól.

Másik kérdés: miként történjék a közigazgatási képzettségűeknek és a különös képzettségűeknek összeműködése. Ezt külön kellene vizsgálni: a) az általános igazgatásban és b) a szakigazgatásban. Harrer azt látja célszerűnek, hogy az általános igazgatásban az intézkedés joga a közigazgatási képzettségűeket illesse, a külön képzettségűeknek pedig a véleményadás legyen a szerepük.

Kitér Harrer referátumában arra is, miként történjék a köztisztviselők előkészítése a közszolgálatra? Úgy látja, hogy az általános közigazgatást illetően elméletileg a főiskolákon (egyetemeken) és a középiskolákban, gyakorlatilag a hivatalokban; a szakigazgatást illetően elméletileg ugyanúgy, továbbá szaktanfolyamokon, gyakorlatilag hivatalokban és intézetekben. Az elméleti előkészítésben különös figyelmet kell fordítani a közigazgatási képzésben a közigazgatás tárgyi tartalmára, a szakképzésben a jogi alap megadására. — A szint tartására továbbképző tanfolyamok hivatottak.

Harrer jól látja, hogy a közigazgatás feladatainak sokasodása, a közélet jelentőségének a tömegek részéről való felismerése és a köztevékenységre irányuló vágy magával hozza, hogy a közigazgatás ellátásába a népességnek nem szakképzett elemei is be-

nyomulnak. Ez a felszabadulás után az akkori vezetők szeme előtt játszódtott le. A laikus a magánéletben szerzett általános és különleges ismeretekkel rendelkezik, természetes jogérzete és tapasztalata van, s több-kevesebb jogismerettel is rendelkezik. Közérdeknek tartják a Jogi Reformbizottságban, hogy a laikus elemek a közéletben való szereplésre vágyó természetes törekvése a közre nézve gyümölcsöző legyen. Ez kettőtől függ. Egyrészt, hogy ez az új közszolgálati elem már az alsófokú iskolákban megfelelő állampolgári tanításban és nevelésben részesüljön, s az érdekelteket a vállalni kívánt feladatokra lehetőleg tanfolyamokon is előkészíthessék, másrészt, hogy alkalmazhatósága a közigazgatás eredményességének nemcsak veszélyeztetése nélkül, hanem annak egyenesen javára állapíttassék meg és működése szervesen beilleszkedjék a szakszerű közigazgatás rendszerébe.

Harrer referátumában a képzés kérdését a magasabb szinten kívánja kezdeni. A tudományegyetem jogi karán azonban Harrer nem látja megfelelőnek az egyetemi képzést. Helyesli azt a reformot, amelyet a közigazgatás tudományának részletesebb tanítására Moór Gyula egyetemi tanár az Országos Felsőoktatási Tanácshoz intézett bizottsági jelentésben javasol.⁴²⁾

A külön képzettségűeknek (mérnök, orvos stb.) a magasfokú közigazgatási működésre való elméleti kiképzése vagy az illető főiskolákon, illetve karokon rendszeresített megfelelő kollégiumokkal, vagy ilyen kollégiumoknak a tudományegyetem jogi karán, illetve a műszaki és gazdaságtudományi egyetem közigazgatási osztályán kötelező hallgatásával, vagy tanfolyamok tartásával történhet. Bármely megoldásra is essék azonban a választás, a képzésnek a közigazgatás egyetemességének szellemében kell folynia.

Ami a középfokú közigazgatási működést illeti, arra nézve az elméleti képzést a középiskolákban kell megadni a megfelelő jogi és egyéb társadalomtudományi stúdiumoknak a tantervbe beillesztésével. Ez a képzés a magasabbrendű állampolgári nevelést is hivatva van szolgálni. Sajnos nevelési rendszerünk derekán, a nem szakjellegű középiskolákban eddig jóformán teljesen hiányzott s nagyban hozzájárult a középosztálynak annyira végzetessé vált politikai analfabetizmusa.

Végül az alsófokú közigazgatási működés (a közönséges kezelési szolgálat) számára az elméleti előképzést a középiskola alsó és a népiskola felső tagozata, továbbá a polgári iskola nyújtotta; az utóbbi kettőben bizonyos állampolgári nevelés – Harrer megállapítása szerint – ma (1946-ról van szó) is történik; legalább ennyiről a középiskola alsó tagozatában is gondoskodni kellene.

A laikus közigazgatási működéshez szükséges előképzettséget a nem szakirányú középiskolákban és az alsófokú iskolákban kell kapnia, főiskolai és szakiskolai végzettsége már a szakképzettek közé sorozza és ilyenként szerepelteti a közigazgatás számára. A laikus elméleti képzésére vannak hivatva a szabad tanítási intézmények, amelyek hallgatásának igazolása – a vizsga nélkül is – alapot nyújthatna a közigazgatásban megfelelő helyen és működési körrel való alkalmazásra.

Rátér ezután a referátum a *gyakorlati képzésre*. Itt is felülről indul ki. A magasfokú képzésben – az ún. fogalmazási szak részére – rendszeresített gyakorlati

közigazgatási vizsgának a 2300/1934. M.E. számú rendelet szerint a célja az, hogy számot adjanak a közigazgatási tennivalók helyes ellátásához szükséges általános ismeretkör, jogismeret, ítélőképesség és gyakorlati érzék mértékéről, az elméleti képzettségnek a közigazgatásban eltöltött gyakorlat alatti közigazgatási, politikai ismeretekkel kiegészítéséről és szerzett tájékozottságról a közigazgatásra vonatkozó jogszabályok terén; a közigazgatás feladatairól való tájékozottságról, a jogszabályok alkalmazásában való jártasságról, a közigazgatási ügyek és jogesetek helyes felfogására és eldöntésére való képességről. Harrer szomorúan állapítja meg, hogy a helyesen kitűzött célt a képzés mai rendszere általában meg se közelíti. A referátum készítője úgy látja, hogy a jelöltek túlnyomó többsége főiskolák alapvizsgái átlagszinten áll, több-kevesebb tárgyismerettel ül a vizsgabizottság elé; a jogszabályok jogpolitikai alapját és hátterét nem ismeri, a jogmagyarázatban járatlan. Ez a főiskolai elméleti oktatáson és a gyakorlat mikéntjén egyaránt múlik. A gyakorlati képzésnek megfelelő főiskolai előképzettségen kell nyugodnia. A jogpolitika és a jogmagyarázat elmélet, amelynek eszméit, illetve szabályait és módszereit a főiskolán kell elsajátítani, ez persze feltételezi az előadások hallgatását és a szemináriumi munkában (praktikumokban) való részvételt. Mit adhat hozzá a kiszélesített és elmélyített főiskolai képzéshez a gyakorlat? Különleges, részletesebb és behatóbb tárgyismeretet, az általános ismeretkör bővülését, életviszonyokba betekintést, a bonyolult jogszabályok alkalmazásából folyóan az ítélőképesség élesedését és a gyakorlati érzék fejlesztését, végül eljárási formaságokat és fogásokat, de nagyobb eredménnyel csak megfelelő irányítás mellett. Ilyen irányítás azonban ma csaknem teljesen hiányzik. A gyakorlatban levőket a hivatalfőnökök általában munkaerőként fogják fel, ha pedig elhelyezkedésüket múltónak tekintik, nem sokat törődnek velük; az oktató hivatalfőnök és a tanulásra törekvő gyakorlók elég ritka kivétel.

Vizsgálni kell tehát, hogyan lehet a magasfokú közigazgatási működés számára a közigazgatási képzettség gyakorlati képesítését felépíteni?

— Ha ezt a mindenféle szempontból racionális követelést teljesíteni akarjuk, hogy a magasfokú munkakörben alkalmazott személyt mindjárt ilyen munkakörben lehessen foglalkoztatni, akkor a megfelelő főiskolai előképzés után — a gyakorlati képzésnek olyannak kell lennie, hogy az „a közérdek sérelme, illetőleg veszélyeztetése nélkül meg is történhessék, tehát nemcsak a képesítésnek, hanem a képzésnek is magasfokúnak kell lennie.”⁴³⁾

Kibontva ezt a kérdést, mindenekeelőtt azt kell tisztázni, hogy a gyakorlati képesítésnek általánosnak, vagy szakirányúnak kell lennie? A felelet csak az lehet, hogy ha a közigazgatás egyetemességét tartjuk szem előtt, általános, ha pedig a közigazgatásnak tárgyszerinti sokrétűségét, akkor a szakirányú képesítés mellett kell állást foglalni. Ha ezt a vizsgák vonalán nézzük, akkor előbbi esetben általános vizsgát, utóbbi esetekben a szakvizsgák valamelyikét kell megkövetelni. Maga Harrer úgy látja, hogy a kérdés célszerűen csak kompromisszumokkal oldható meg, mert egységes vizsga keretében az egész közigazgatás területe — a tudás magas szintjének megkövetelésével — nem vonható be. Megvalósíthatónak az látszik, hogy csak olyan közigazgatási ág részére rendszeresítsék szakképzés és szakvizsga, mely úgy tárgyát tekintve, mint a hivatalno-

kok felvevőképessége tekintetében elég tágkörű és különösen a magasabb fokú intézkedésekhez behatóbb szaktudást kíván. Ilyen a pénzügyi és a közigazgatási igazgatás.

Ha most már a gyakorlati képzés mikéntjét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a jelenlegi (1946) 3 évi gyakorlat megfelelő. Ez volt a két világháború között a közigazgatási gyakorlati vizsga egész időszaka alatt. A referens úgy látja, hogy a 3 évből 1/4 évet kezelési, 1/2 évet számviteli, 2 1/4 évet fogalmazási szolgálatban kellene eltölteni, az utóbbiból azokra nézve, akik szakigazgatási ágban specializálták magukat, egy évet már az illető szakigazgatási ágban kell eltölteni.

A gyakorlati szolgálatban merőben a gyakorlati kiképzést kell számba venni. Az irányítást a miniszterelnökség végezné, ő jelölné ki mindenkinek a helyet, ahol és a hivatalfőnököt, aki alatt a gyakorlatot folytatni kell (természetesen olyanokat, akik a gyakorlati képzésre képességüknél és hajlamuknál fogva különösen alkalmasak). A miniszterelnökségnek kellene utasítást kiadni a gyakorlati képzésnél követendő elvekre és teendőkre nézve, neki kellene kijelölni a jelölttel egyetértésben azt a tárgykört, amellyel behatóan foglalkozni köteles, s végül gondoskodni arról is, hogy a képzés megkövetelt szellemben folyjék.

A következő lépés annak tisztázása, miként történjék a gyakorlati vizsgára való előkészítés? Harrer úgy látja, hogy az előkészítésnek egy 3–6 hónapi időre terjedő előkészítő szemináriumban kell folynia. Itt a vizsgára készülők tájékoztatást kapnának a gyakorlati vizsgán támasztott követelményekről és előkészülnének arra, hogy a követeléseknek meg is felelhessenek. Itt volna alkalom arra is, hogy a főiskolán szerzett elméleti tudást felújítsák; ez teljesen elegendő volna a mai vizsgarendszer általános vizsgájának pótlására.

A gyakorlati vizsgát három közigazgatási ágazatban részben írásban, részben szóban kellene tenni. A vizsgák területe; az általános közigazgatás, vagy a pénzügyi, vagy a gazdasági közigazgatás. A vizsgákon két cenzor működjék. Az egyik kérdezzen az általános közigazgatásból, a másik a szakigazgatásnak, illetve az általános igazgatásnak azon tárgyköreiből, amelyekkel a jelölt a gyakorlati időben legbehatóbban foglalkozott. E szerint kell kiválasztani magát a cenzort is. Így meg fog szűnni az az anomália, ami a két világháború között folyt, hogy t. i. a cenzorok, ha specialisták, csaknem kizárólag a saját tárgykörükből kérdeznek, mégpedig behatóan, amelyet a jelölt ilyen mértékben csak egész véletlenül ismerhet, a nem specialisták pedig az elméleti síkon maradnak.

A magasfokú és a középfokú közigazgatási képesítés kérdései közé esik a községi jegyzők képesítésének problémája, nevezetesen az, hogy megmaradjon-e a két világháború közötti képesítés, vagy a község első szakképzett tisztviselőjétől megköveteljük-e a magasfokú közigazgatási képesítést. Ezt a problémát azonban a Jogi Reformbizottság összefüggőnek tartja a községek szervezeti reformjával is.

Külön kellett foglalkozni a középfokú képesítéssel. A közigazgatási fogalmazási tennivalóknak ugyanis egy jó része sablonszerű. Ezeket megfelelő irányítás mellett kisebb közigazgatási szakképzettséggel bíró személyek is egész jól elvégezhetik. E megoldás előnyeit a közigazgatásban nyilvánvalóan tartották, mert a kisebb képesítésű

személy az alsóbbrendű fogalmazási munkát lelkiismeretesebben, pontosabban és ambícióval, tehát jobban látja el, mint a magasabb képzettségű, aki – különösen a tehetségesebb – az ilyen munkát unja és kedvetlenségét még fokozza, hogy rendkívüli előmenetel hiányában sokáig, gyakran legjobb munkaképessége java idejében kénytelen olyan munkát végezni, amelynek sem szellemi értékét, sem anyagi ellenszolgáltatását nem találhatja képesítéséhez megfelelőnek. Az alsóbbrendű fogalmazási munka szorosabb összefüggésbe hozható a kezeléssel, s így az eljárás menete gyorsul, a közigazgatás költségeit leszállítja, a főiskolák zsúfoltságát csökkenti, s így ott is lehetővé teszi a behatóbb munkásságot. Végül a középfokú képesítésnek az is előnye, hogy lehetővé teszi a magasfokú közigazgatási működésre hivatott munkaerőknek a megfelelő helyen való kihasználását.

A referensnek van elgondolása arra is, hogy a középfokú közigazgatási működés számára a gyakorlati képzést miként oldják meg. Mindenekelőtt egyéves erősen gyakorlatias irányú tanfolyamot kell szervezni két ágazatban. Egyrészt az általános közigazgatás számára (beleértve a gazdasági igazgatást is), másrészt a pénzügyi közigazgatás számára (beleértve a számvitelt). Ezt követné ebben a bifurkációban folytatott 2 évi gyakorlat, aminek leteltével 2–3 hónapos szeminárium előkészítés után a két ágazatban letehető írásbeli és szóbeli vizsga.

Ami végül az alsófokú képzést illeti, referens úgy látja, hogy a közönséges kezelési szolgálat számára a gyakorlati képzést legcélszerűbb az egyes közigazgatási ágakban megfelelő tanfolyamokkal és vizsgákkal megszervezni.

Gondol a tervezet a továbbképzésre is. A magasfokú közigazgatási működést végzők számára úgy az általános, mint a szakigazgatásban időnként továbbképző tanfolyamokat kell tartani. — Más az eset az átképzésnél. Az „átnyergelések” az alsófokú közigazgatási működésből a középfokúba és a középfokúból a magasfokúba nincsenek a közigazgatás javára. Ezért nem ajánlja ilyen folyamatokban az átképzés elősegítését.

Szó van végül a tisztviselők minősítéséről is. A magasfokú képesítésű közigazgatási tisztviselő a gyakorlati vizsga letétele után mindjárt magasfokú közigazgatási tevékenységre fogható és ennek megfelelően az akkor szokásos (I–XI. fiz. o.) fizetési rendszernek VII. vagy legalább a VIII. fizetési osztályába volna kinevezendő.⁴⁴⁾ A középfokú képesítésű közigazgatási tisztviselő pályáját a legalsó fizetési osztályban (ergo XI. fiz. o.) kezdené, de az alsóbb fizetési osztályokban az alsófokú képesítésűnél gyorsabban, a felsőbb fizetési osztályokban a magasabbfokú képesítésűeknél lassabban lépne elő a VII., kivételesen a VI. fizetési osztályig. Az alsófokú képesítésű közigazgatási alkalmazott felső határként csak a VIII. fizetési osztályba léphet elő. Ez meg is felelt a két világháború közötti kategóriáknak. — Végül a referátum gondol a laikusokra is, akiket illetményeik tekintetében oda osztaná be, ami működésük természetének megfelel.⁴⁵⁾

A Jogi Reformbizottság iratainak szorgalmas kutatója, Gyarmati György: Adalékok egy elmaradt közigazgatási reform történetéhez 1946.⁴⁶⁾ c. forrástanulmányában beszámol arról, hogy a Jogi Reformbizottság utolsó ülését a fővárosi tiszti ügyészség tanácsstermében tartotta 1946. augusztus 29-én. Bár az ülésen Harrer Ferenc elnökölt,

aki az előbb említett tervezetet készítette a köztisztviselői képzésről és képesítésről, s bár még ugyanez év februárjában elhatározták, hogy a bizottság a közigazgatás személyi kérdéseivel is foglalkozik (demokratikus felfrissítés kérdése, az elmúlt rendszerek maradványaitól való megtisztítás kérdése, a pénzügyi és racionalizálási okokból szükséges létszámcsökkenés keresztül vitele, az új és kezdő tisztviselők kiválasztásával, versenyvizsgákkal kapcsolatos kérdések, a képesítetlen tisztviselők és tisztviselőjelöltek tanfolyamai, a tisztviselők továbbképzése, a tisztviselők minősítése, a tisztviselői státusz tagozódása szakok és fizetési osztályok szerint, a tisztviselői előmenetel kérdése stb.), ezek közül a tisztviselői képzés és képesítés kérdésével a bizottság éppen Harrer Ferencet bízta meg, aki — mint láttuk — a fent ismertetett referátumot el is készítette, ennek a referátumnak megvitatására már nem került sor.⁴⁷⁾

Ahelyett, hogy a Jogi Reformbizottság 1946. augusztus 29. után tovább folytatta volna működését, a közigazgatási képesítés, főleg a laikus elemek tömegesebb alkalmazása folytán szükségessé vált képzést, átképzést a Belügyminisztérium vette gondozásba, amint a már ismertetett rendeletek dokumentálták.

Az 1946. évi oktatási reform

Míg tehát az átképzés a Belügyminisztérium hatáskörébe került, az egyetemi oktatási reform régi helyén, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ügykörében maradt. A hivatalos lap 1946. június 12-én megjelent 131. száma már a jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendjének módosításáról alkotott szabályzatot, valamint a tudományegyetemek jog- és államtudományi karainak doktori szabályzatát tartalmazta.⁴⁸⁾ A jogi tanulmányi rendben az a változás történt, hogy az első és második tanévben az eddigi két-két főtárgy helyébe öt-öt főtárgy lépett, mindegyik heti öt-öt órával. A harmadik és negyedik évben négy-négy főtárgy lett, éspedig három-három ötórás, egy-egy háromórás főkéllégium. A múlttal szemben nagyobb változás a két alsó évfolyamban van, ahol jelentősen megnövekedett a tananyag száma és terjedelme. Nem változott azonban az alapvizsgák száma és tárgyaiknak csoportosítása. Csupán azt az elnevezés-változást vezették be, hogy a második alapvizsga tárgyai között a „magyar közjog” helyébe a „magyar alkotmányjog a közigazgatási jog alapintézményeivel” elnevezésű tárgy lépett. A szabályzat azt is lerögzítette, hogy „az alapvizsgák szorgalmi vizsgák, s ezért eredményük megállapításánál a vizsgázónak évfolyama több kötelező tárgyból, a kiskollégiumokból és a szemináriumokban tanúsított szorgalmára és előmenetelére is tekintettel kell lenni.” (18. §.)

Kötelező főkéllégiumok lettek az I. tanévben: magyar és összehasonlító európai jogtörténet (alkotmány-, közigazgatás- és jogtörténet), heti öt óra mind a két félévben; római jog, mint általános magánjogi bevezetés, heti öt óra mindkét félévben; egyházjog (kánonjog) heti öt óra mindkét félévben; statisztika, heti öt óra mindkét félévben; közigazgatástan, heti öt óra mindkét félévben.

A II. tanévben: közgazdaságtan és pénzügytan (az első félévben közgazdasági politika, a második félévben pénzügytan) heti öt óra mindkét félévben; magyar alkotmányjog a közigazgatási jog alapintézményeivel, heti öt óra mindkét félévben; általános alkotmánytan és közigazgatástan (politika) heti öt óra mindkét félévben; jogfilozófia heti öt óra mindkét félévben; magyar magánjog (általános tanok, személyi jog, dologi jog) heti öt óra mindkét félévben.

A III. tanévben: magyar magánjog (kötelmi jog, családjog, örökösödési jog) heti öt óra mindkét félévben; magyar anyagi büntetőjog, heti öt óra mindkét félévben, magyar büntető törvénykezési jog heti három óra mindkét félévben; magyar közigazgatási jog, heti öt óra mindkét félévben.

A IV. tanévben: magyar kereskedelmi és váltójog (hiteljog), heti öt óra mindkét félévben; magyar polgári törvénykezési jog (peres és perenkívüli eljárás) heti öt óra mindkét félévben; magyar pénzügyi jog, heti három óra mindkét félévben; nemzetközi jog heti öt óra mindkét félévben.

A tanulmányi rendben külön építették fel az egyes szakokat. Ezek voltak: magánjogi képzés, közjogi képzés és ami bennünket érdekel: közigazgatási jogi képzés. Ez utóbbi tárgyai: 1. közigazgatástörténet, 2. magyar alkotmányjog a közigazgatási jog alapintézményeivel, 3. közigazgatási jog, 4. pénzügyi jog. Ide veendő még a kiskollégiumok a közigazgatási közszolgálati képzés elmélyítése érdekében.

Az egységes jog- és államtudományi elméleti képzés mellett az új tanulmányi rend módot adott a szakirányú képzésre. Ezt úgy kívánta megvalósítani, hogy „a kötelező főképzéseken kívül a hallgató a harmadik és negyedik tanév folyamán a félév érvényességéhez szükséges heti óraszám elérése végett félévenként legalább heti hét órát tartozik hallgatni. Ezt a heti hét órát a hallgató – aszerint, hogy milyen irányban akarja magát képezni – szabadon választhatja akár a kiskollégiumok (speciálkollégiumok), akár a mellékkollégiumok, akár a gyakorlatok és szemináriumok, akár a bölcsészettudományi vagy az orvostudományi karon hallgatásra ajánlott kollégiumok köréből” (10. §).

A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapította meg azokat a „kiskollégiumokat, és ezeknek heti óraszámát, amelyeket a jog és az államtudományi karok és jogakadémiák az igazságügyi és közigazgatási közszolgálati képzés elmélyítése céljából évenként meghirdetni tartoztak”. A miniszteri rendelet a kötelezően meghirdetendő kiskollégiumokon kívül felsorolt olyan kiskollégiumokat is, amelyeknek meghirdetése ajánlatos. Az említett kiskollégiumokon kívül a nyilvános rendes, nyilvános rendkívüli tanárok, a címzetes és magántanárok tudományszakuk érdekeinek megfelelően tetszés szerint hirdethettek a kötelező órázámba beszámítható kiskollégiumokat. A kiskollégiumok előadásáról a jog- és az államtudományi karok és a jogakadémiák a nyilvános rendes, a nyilvános rendkívüli tanároknak, a címzetes és magántanároknak, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulásával a gyakorlati élet magántanárrá nem képesített szakembereinek adott előadói megbízás útján gondoskodtak. A gyakorlati szakemberek megbízása egy tanévre szolgált, de a tanév lejártával megújítható volt.

A meghirdetendő kollégiumok a bennünket érdeklő közigazgatási képzés számára a következők voltak: a III. tanév első félévében: 1. agrárpolitika, 2. ipari és kereskedelmi politika, 3. hitel- és valutapolitika, 4. szociálpolitika. A III. tanév második félévé számára: 1. mezőgazdasági közigazgatás és falupolitika, 2. ipari és kereskedelmi közigazgatás, 3. közegészségügyi és munkásvédelmi közigazgatás, 4. rendőri jog. A IV. tanév első félévé számára: 1. önkormányzat, különös tekintettel a háztartási kérdésekre, 2. az egyenes adók, 3. fogyasztási adók, vámok és jövedékek. A IV. tanév második félévé számára: 1. a közszolgálat joga, 2. a forgalmi adók és illetékek, 3. a közadók kezelése, adócsalás, jövedéki büntetőjog, 4. kisebbségi jog. Ajánlott kiskollégiumok voltak: 1. bevezetés a jog- és államtudományokba, 2. matematikai statisztika, 3. gazdaságtörténet, 4. szövethazai politika, 5. várospolitika, 6. közigazgatási statisztika, 7. pénzügyi statisztika, 8. a kartellek és a konszernek joga, 9. nemzetközi légiforgalmi jog, 10. a hazánkkal szomszédos államok joga.

A mellékkollégiumokra nézve a rendelet akként intézkedett, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg azokat a gyakorlati jellegű mellékkollégiumokat és ezeknek heti óraszámát, amelyek egyes foglalkozások szempontjából jelentős ismeretek közlésére szolgálnak és amelyeket a jog- és államtudományi karok és a jogakadémiák évente kötelezően meghirdetni tartoznak, vagy amelyeknek meghirdetése ajánlatos. Ide tartoztak a magán- és üzemgazdaságtan, a könyvvitel és az államszámvitel. A közigazgatási pályákra készülők számára ide sorolták a minisztériumi ügykezelést, és a közigazgatási hatósági határozatok szerkesztését, a közigazgatási hatóságokhoz intézett beadványok szerkesztését, a kriminalisztikát és a bűnügyi nyomozást.

A főkollégiumok előadói — a rendelet szerint — arra alkalmas, kiválasztott hallgatók számára szemináriumot voltak kötelesek hirdetni. A szemináriumok és a kari tudományos intézetek célja a tudományos kutatásba való bevezetés és a tudományos kutatás előmozdítása volt. A szemináriumok és a tudományos intézetek tagjainak felvétele az igazgatótanács hatáskörébe tartozott. A szemináriumok és a tudományos intézetek tagjaként végzett hallgatók is felvehetőek voltak.

A szemináriumokon kívül vagy azok helyett, kevésbé haladottak számára gyakorlatok (repetitóriumok, exegétikumok, praktikumok, proszemináriumok) tarthatók voltak. A gyakorlatokat felhasználhatták a jogalkalmazás gyakorlati és technikai részleteinek ismertetésére, s egyes mellékkollégiumok pótlására (14. §).

Az 1946. évi tantervi rendelet tulajdonképpen Moór Gyula tervezetét vette alapul. Helyenként ugyan eltér tőle, de csak csekélyebb jelentőségű kérdésekben. A lényeges részekben szinte megismétli Moór Gyula tervezetét.

Az új tanulmányi rend nem tartalmazott előírást a kötelező leckelátogatásról. A Szabályzatot 1946. szeptember 1-től fokozatosan léptették életbe oly módon, hogy hatálya csak azokra a hallgatókra terjedt ki, akik 1946. szeptember 1. után iratkoztak be valamelyik jogi karra, vagy valamelyik jogakadémiára. A régebbi hallgatók tanulmányi rendjét még az 1911. évi szabályok tartalmazták.

Már az 1946. évi tanulmányi rend ismertetésekor megállapította Mártonffy Károly, a budapesti egyetem közigazgatási jog professzora, majd dékánja, hogy „minden

vítán felül áll, hogy a jogi oktatás új rendje csak egy állomás a jogi oktatás változatos történetében.⁴⁹⁾ Valóban igaza volt. Még egyetlen évfolyam sem végzett az új rend szerint, már újabb reform lépett hatályba.

Az 1948. évi reform intézkedése a jogi és közigazgatási képzésben

Szeretnek sokan az 1948. évi „reformról” beszélni. Pedig tulajdonképpen több rendeletről van szó, melyek együtt alkotják a reformot. Ennek a reformnak előzménye az volt, hogy 1948. évben történelmileg véglegesen eldőlt a népi demokratikus fejlődés szocialista irányának kérdése. Ettől kezdve a politikai hatalmat a munkásosztály gyakorolta a vele szövetséges dolgozó parasztsággal és egyéb kispolgári rétegekkel. E hatalom már a proletariátus diktatúráját valósította meg, s annak részeként kibontakozásnak indult a szocialista kulturális forradalom.⁵⁰⁾

Az új „reform” — nevezzük gyűjtőnéven — elsősorban nem a régi szellemű oktatás korszerűtlen módszereinek és szervezeti kereteinek megváltozását jelentette, hanem egy alapvetően új, a népi demokrácia társadalmi követelményeire alapított oktatási rendszer kiépítését. A legjelentősebb reformintézkedés volt, hogy az 1948/49. tanévtől kezdődően a jog- és államtudományi karok jog- és közigazgatástudományi karokká változtak. Az átszervezés során a Műegyetemből kivált és önálló egyetemmé szervezett Közgazdaságtudományi Kar közigazgatási szaka átkerült a jogi karra. Ennek megfelelően a IV. évfolyamot szakosították, s bevezették a külön jogtudományi és külön közigazgatástudományi képzést. A jogi vagy közigazgatási pályára készülő hallgatók ezentúl három évig egységes képzést kaptak, elsajátítva mindazokat az ismereteket, amelyekre akár a kifejezetten jogi, akár a kifejezetten közigazgatási munkakörben tevékenykedőknek szükségük lehet. Ez a három év szolgált arra is, hogy a hallgató eldöntse magában, most már a jogi, vagy a közigazgatási pályát választja.⁵¹⁾ Az az átfogó közigazgatási reform, amelyet az MKP, illetve MDP kommunista szakemberek bevonásával 1948 júniusában kidolgozott, amelyet az MDP Köznevelési és Tudományos Bizottsága 1948. július 22-i ülésén megtárgyalt és elfogadott, célul tűzte ki, hogy a főiskolákat a nép szolgálatába állítja s az egyetemeknek a működését a népi demokrácia szükségleteivel összhangba hozza, biztosítva az értelmiségi káderek demokratikus szellemű nevelését és a népi elemek fokozott arányú bevonását.⁵²⁾

A Tudományos Bizottság által elfogadott reformtervezet fő feladatokul állította: az egyetemek kapuinak megnyitását a munkásság és a parasztság számára biztosítva azt, hogy ne csak esti tanfolyamokon tanuljanak, hanem fokozódó arányban a reguláris „nappali” egyetemi képzésben részesüljenek. E célból a fennálló felvételi rendszer megváltoztatandó és helyébe az összes egyetemeken és karokon felvételi vizsgával helyettesítendő. Népi származású, középiskolai érettségivel nem rendelkező, de egyéb-

ként alkalmas hallgatók részére előkészítő tanfolyamok rendezendők . . . Olyan tanulmányi rendet kívántak bevezetni, mely az előadások rendes hallgatását kötelezővé teszi. A teljesen meglazult egyetemi fegyelmet helyre kívánják állítani. A tananyag korszerűsítése, a gyakorlat szükségleteinek figyelembe vétele a következő lépés. Az egyetemi tanulmányok folyamán egy vagy két idegen nyelv elsajátítását is kötelezővé kell tenni, különös figyelemmel az orosz és a szláv nyelvek ismeretére. Társadalomtudományi tanszéket is szükséges felállítani. Kötelező legyen a társadalomtudományi (gazdasági, politikai, filozófiai) oktatás az összes egyetemeken és karokon. A társadalomtudományi tanulmányokhoz sürgősen főiskolai tankönyvekről kell gondoskodni. A szakképzés és a tudományos kutatás feladatait szabatosan kell elhatárolni. A tudományos kutatás érdekeit biztosítani kell, de meg kell akadályozni, hogy a gyakorlati szakképzés követelményei háttérbe szoruljanak. Végül figyelemmel kell lenni a káderpolitikára, az utánpótlás biztosítására, az oktatók azon követelményére, hogy a tudományos színvonal mellett a demokratikus nevelés érdekeinek megfelelőjenek.⁵³⁾

Az 1948. évi jogi reformok legfontosabb jogszabálya a 206.693/1948. évi (X. 22.) VKM. rendelet. A jogszabály szerint a kötelező főkéllégiumok a következők: az I. évben a magyar alkotmány- és jogtörténet, az alkotmányjog, a magánjog alapintézményei, a statisztika (elmélet és demográfia), a szociológia, a gazdálkodás alapelemei (könyvelési és mérlegtani gyakorlatok), gazdaságtörténet.

A II. évben az általános jogtörténet, az államtan a politikai rendszerek történetével, az általános állam- és jogelmélet, a közgazdaságtan, a római jog, a büntetőjog általános elvei, egy szabadon választott tárgy és kötelező szeminárium valamelyik főtárgyból.

A III. évben jön a magánjog, a büntetőjog, a közigazgatási jog, a munkajog, a gazdaságpolitika, valamelyik szabadon választott tárgy és kötelező szeminárium valamelyik főtárgyból.

A IV. évben azok, akik a közigazgatási képzést választják, a magyar közigazgatási jog egyes szakigazgatási ágazatait, a pénzügyi jogot, az ország gazdasági és közigazgatási statisztikáját, az összehasonlító közigazgatási jogot, a gazdasági jogot és valamelyik szabadon választott tárgyat hallgatják.

A jogászképzés gyakorlatiasabbá tételét és egyben a tanulmányi színvonal emelését szolgálta a *gyakorlati órák* rendszerének a bevezetése. A legtöbb tantárgynál most az előadásokhoz gyakorlati órák csatlakoztak, amelyeken az oktató vezetésével eseteket, a tantárgy gyakorlati alkalmazásának módszereit vitatják meg a hallgatók. Ez az oktatási forma széles lehetőséget nyitott meg a szakismeretek alapos elsajátításán túl a szocialista szellemű nevelés fokozására is. Az oktató és a hallgató gyakorlati és közvetlen kapcsolata már az első években meghozta a gyümölcsét. Mint Vigh József erről a budapesti egyetem történetében beszámol, a hallgatók legjobbjai az egyes tanszékek oktatói köré csoportosulva tanulmányokat készítettek, vitákat rendeztek, előadásokat tartottak a jogág iránt érdeklődő hallgatótársaik számára. Ezekből a hallgatói csoportokból alakult ki később a tudományos diákkörök rendszere.⁵⁴⁾

16) A gyakorlati ismeretek fokozott elsajátítását kívánta elősegíteni a *nyári szakmai gyakorlat* bevezetése (150/1951. MT. sz. rendelet). Ez már túlmutatott az 1948. évi reformokon épp úgy, mint a kötelező óralátogatások 1952-ben való elrendelése. Az 1948. évi reformmal bevezetett, a IV. évben kettévált (bifurkált) jogi és államigazgatási szakképzés egyelőre továbbra is megmaradt, mert szervesen beilleszkedett a következő, az 1950. évi reform túlspecializált irányzatába, a végzett hallgatók elhelyezkedése tekintetében azonban szinte figyelmen kívül maradt ez a bifurkáció. Ezért ezt a kettéosztást az 1953/54. tanév végével megszüntették és visszaállították az azóta is érvényben levő egységes képzést.

Finale

1848-ban, Eötvös első kultuszministersége idején a liberális és haladó miniszter egy olyan tervezetet állított össze, amely elindította volna a *szakszerű közigazgatási képzést* Magyarországon. Eötvös külföldre távozása és a szabadságharc bukása miatt a tervet sohasem valósult meg.⁵⁵⁾ Száz év telt el, amíg 1948-ban a javaslattevők és maga a jogszabály is a bifurkációval újból elindította volna a viszonylag önálló közigazgatási képzést. Középszinten Magyarországon – különösen a XX. század első dekádjában – színvonalas közigazgatási képzés indult meg a jegyzőképzéssel és ezt a színvonalat még a felszabadulás után is tartottuk. A demokratikus átalakulás érdekében, főleg a tanácsrendszer bevezetése tette szükségessé új képzési rendszer bevezetését. Ez eleinte különböző tanfolyamok szervezésével (Gödön, Egerben és Nyíregyházán) kezdődött, majd az 1047/1952. (XI. 21.) számú határozat Budapesten életre hívta a *Tanácsakadémiát*. Több évi kitartó munka és az oktatás színvonalának állandó növelése után 1970-ben a Tanácsakadémiát a felsőoktatási intézményekre vonatkozó szabályok szerint működő intézetté szervezték.⁵⁶⁾ A Tanácsakadémia területi tevékenységi köre is bővült. A képzést a hetvenes években már a budapesti intézeten kívül a veszprémi és szombathelyi Oktatási Intézetben látták el, amelyet a Tanácsigazgatási Szervezési Intézet (Budapest) segített.⁵⁷⁾

Az államigazgatási képzés Magyarországon a felszabadulást követő esztendőkből – különösen a tanácsrendszer kialakulása után – új lendületet kapott. Ha az egyetemi oktatásban nem is sikerült az igazságszolgáltatási – közigazgatási bifurkáció, valójában még felső, főiskolai szinten alakult és indult meg 1978 szeptemberében az *Államigazgatási Főiskola*⁵⁸⁾, amely hazánkban a közigazgatási tisztviselői képzés jelentős részét ma már megoldja.

Jegyzetek

- 1) A folyamatról lásd *Mártonffy Károly*: A közszolgálat utánpótlása és a gyakorlati közigazgatási vizsgáról szóló törvény magyarázata. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 1937. Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványa 20. sz. 161. és köv. lapok.
- 2) *Kozma Miklós*: A közigazgatási továbbképző tanfolyamokról.
Kozma Miklós: Közigazgatásunk racionalizálásának eredményei. Budapest, 1936. A Korszervi Közszolgálat Útja 1. sz. 53.
- 3) *Kozma Miklós* im. 52. I. 1. sz. jegyzet.
- 4) *Trócsányi László*: A jogakadémiák helye és szerepe a magyar jogéletben. Állam és Jogtudomány, 1982. XXV. évf. 374.
- 5) Lásd *Mártonffy Károly*: Az Országos gyakorlati közigazgatási vizsgabizottság első két esztendejének tanulságai. Kozma id. könyvében 39–46.
- 6) Lásd *Ladik Gusztáv*: Tétéles közigazgatási jogunk alaptanai. Szombathely, 1935. Újabb kiadások is voltak, *Csorna Kálmán*: Gyámsági jog és jogszolgáltatás. Budapest, 1935; *Hóman Bálint*: A közoktatásügyi igazgatás újjászervezése. Budapest, 1935. – *Imre Sándor*: A neveléstudomány magyar feladatai. Szeged, 1935. – *Mártonffy Károly*: A közszolgálat utánpótlása im. Budapest, 1935. 2., átdolgozott kiadás, 1937. – *Alsó László* A közszervezés alapelvei. Budapest, 1935. Készült még *Szitás Jenő* miniszteri tanácsos tollából: A polgári perrendtartás alkalmazása a közigazgatásban. Ez a könyv azonban valószínűleg a nyomdában maradt.
- 7) Rendszerint március hónapban, amikor a tudományos megállapítás szerint az év hónapjai közül a tisztviselők legkevesébé vannak terhelve munkával.
- 8) 1937-től kezdve a következő tanfolyamokat tartották, illetve a következő tanfolyamok anyaga lett közzétéve: A mai magyar község. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1938. KKU. 5. sz. – A mai magyar város. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1938. KKU. 8. sz. – A mai magyar szociálpolitika. Bp., 1939. Szerk. *Mártonffy Károly*. KKU. 10. sz. – Városfejlesztés, városrendezés, városépítés. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1940. KKU. 11. sz. – Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1941. KKU. 13. sz. – A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1942. KKU. 13. sz. – Gyámügyi és gyermekvédelmi közszolgálat. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1943. KKU. 14. sz. – A mai magyar honvédelmi igazgatás. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1943. KKU. 15. sz. – A mai magyar földművelésügyi igazgatás. Szerk. *Mártonffy Károly*. Bp., 1944. KKU. 16. sz. 1944 tavaszára tervezte *Mártonffy Károly*: A mai magyar iparügyi közigazgatás témájú továbbképző tanfolyamot, amelyre e sorok íróját is felkérte egy előadásra: Az iparügyi közigazgatás fejlődése (a céhektől kezdve). Az előadás el is készült, csak egyetlen példány a anyagot őrző kassai nyoradában háborús kár martaléka lett. – *Mártonffy* tevékenységéről A közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig c. munkámban (Bp., 1976) 419. és köv. II.
- 9) E sorok írójának tett szóbeli közlése szerint.
- 10) Közzéteszi *Hóman Bálint* vallás és közoktatásügyi miniszter, szerkesztette: *Mártonffy Károly*. Budapest, 1937. I–III. I. k.: Megnyitás. Általános szakosztály. II. k.: Jogi és közgazdasági szakosztály. III. k.: Bölcsészeti, orvosi és műszaki szakosztályok.
- 11) Magyar Felsőoktatás II. 77. l.
- 12) Magyar Felsőoktatás II. 142. l.
- 13) Magyar Felsőoktatás uo.
- 14) Magyar Felsőoktatás II. 148. l.
- 15) E harcok egyes mérföldköit, melyeket *Egyed István* számos tanulmányában lefektetett, nem sokkal a kongresszus előtt megjelentette: A közigazgatási tisztviselők képzése és képesítése (Budapest, 1936) c. könyvet, mely 20 tanulmányt, illetve közlést tartalmaz 1924 és 1936 között. *Egyed* tanulmányai a közigazgatástörténezh számára külön érdemesek az értékelésre. Cikkünk terjedelme ezt ez alkalommal nem teszi lehetővé.

- 16) Magyar Felsőoktatás II. 189. l.
- 17) A jogi oktatás reformja. Vitéz Moór Gyula bizottsági előadó jelentése. Budapest, 1938. Országos Felsőoktatási Tanács. Jog- és közgazdaságtudományi szakosztály 1. sz.
- 18) A tervezett nyomtatásban is megjelentek: A jogi oktatás reformja. A reformrendeletek tervezetét tartalmazó bizottsági javaslat és indokolása. Budapest, 1938. Országos Felsőoktatási Tanács. Jog- és közgazdaságtudományi szakosztály 3. sz.
- 19) Az alaprendeletet 1911-ben I. Ferenc József adta ugyanis ki.
- 20) Eszerint a jogakadémiák továbbra is működnének. Csupán annyi megszorítás van, hogy az egyetemen megkezdett tanulmányok jogakadémián nem folytathatók. 3. §.
- 21) Az én kiemelésem. Cs.A.
- 22) A jogi oktatás reformja, i.m. Általános indokolás 26–27.
- 23) A doktori szigorlatokat nem lehet megosztani. A jelölt a szigorlat összes tárgyából ugyanazon a napon felel. Kivételesen a négy tárgyú szigorlatoknál a dékán a jelölt előzetesen megokolt kérelmére megengedheti a két napon való kérdezést.
- 24) A jogi oktatás reformja, i.m. 20–21.
- 25) A jogi oktatás reformja, i.m. 18.
- 26) A szociális képzésre lásd szerzőtől: A szociális gondoskodás változásai Magyarországon. Budapest, 1977. Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének kiadása. 306–311. vö. Cser János: A szociális irányú szakképzés. Nép és családvédelem 1942. II. évf. 282–298.
- 27) A záróvizsgára lásd a 200.080/1946. B.M. számú rendeletet. Magyar Közlöny 50. sz.
- 28) E kötetek voltak: *Csizmadia* Andor egyetemi m.tanár szociális főfelügyelő és *Karcsay* Sándor tollából Magyarország közigazgatása (Bp., 1946) – később *Nagy* Miklós–*Világhy* Miklós: Általános jogi ismeretek (A magyar polgári jog rendszerének vázlata). Bp., 1946. *Csizmadia* Andor jogakadémiai ny. r. tanár: A község. Bp., 1947. – *Vadas* György ügyvéd, az Országos Szakszervezeti Tanács munkatársa: A közigazgatási politika vázlata (Bp., 1947). – *Benedek* Jenő népjóléti miniszteriumi főosztályvezető–*Mikesi* Sándor: Jóléti igazgatás. Bp., 1947. Megjelent még: *Perlaky* István: A község háztartása. Bp., 1947 – *Dienes* László: Előtanulmány Marx: „Tőke” c. művéhez. Bevezetés a közgazdaságtanba. Bp., 1948. *Herményi* István–*Kiss* Barnabás–*Mándy* József: A rendőri büntetőeljárás jogszabályai. Bp., 1948. Tervbevették még Magyarország alkotmánya. Általános jogi ismeretek (A magyar büntetőjog rendszerének vázlata.) Belügyi igazgatásrendszer, Pénzügyi igazgatás, Közháztartástan. Gazdasági igazgatás, Budapest főváros igazgatása. Hivatalszervezés és ügyvitel című köteteket, amelyek azonban nem jelentek meg.
- 29) Lásd a 200–240/1946. B.M. számú rendeletet (M.K. 234. sz.).
- 30) Tudomásunk szerint az átképző tanfolyamokat központilag nem szervezték meg, legfeljebb egyes foglalkoztatási helyeken, de nem közös szervezéssel.
- 31) *Csizmadia* Andor: A község. Bp., 1947. 37. l. E sorok írója Egerben a közigazgatási tanfolyamon 1946–1947 évben ismételt előadott. Az említett könyvet tankönyvnek tekintették.
- 32) *Mártonffy* Károly: Jogi oktatásunk új rendje. Városi Szemle, 1946. (XXXII) évf. 422.
- 33) *Moór* Gyula: Munkások az egyetemen. Szabadnevelés (Elvi kérdések és beszámolók). Budapest, 1945. 13.
- 34) Ld. a 42.440/1945. VKM sz. rendeletet (M.K. 141. sz.) az esti munkástanfolyam és munkászeminárium megszervezéséről. vö. *Szotáczy* Mihály: A demokratikus fejlődés az oktatási reformok tükrében. A Fejezetek a Pécsi Egyetem történetéből kötetben (szerk. *Csizmadia* Andor) Pécs, 1980. 84.
- 35) *Szotáczy* i.m. 84.
- 36) Hébelt Ede 1954-től 1956-ig tagja volt a Magyar Dolgozók Pártja központi bizottságának. Adataira lásd *Vigh* József: Népi demokratikus fejlődés a reformok tükrében, az Eötvös-Loránd Tudományegyetem története 1945–1970 c. (Budapest, Felszabadulásunk 25. évében) kötetben. A kötetben az Állam- és Jogtudományi Kar történetét Horváth Pál professzor szerkesztette.

- 37) Vigh József i. része az Eötvös Loránd Tudományegyetem története i. kötetben 204.
- 38) 6660/1945. M.E. r. 1945. augusztus 18-án. – Teleki Géza 1945. november 13-ig volt kultusz-miniszter, őt 1947. március 14-ig Keresztury Dezső, 1950. február 24-ig pedig Ortutay Gyula követte.
- 39) Ezt Mártonffy Károly kitűnő vizsga-tájékoztató könyvében (A közszolgálat utánpótlása és a gyakorlati közigazgatási vizsgáról szóló törvény magyarázata. Budapest, 1937. Második, átdolgozott kiadás) akként ismerteti, hogy ide tartozik az igazgatási és közbiztonsági rendészet, a honvédelmi igazgatás, a jóléti–egészségügyi, gondozó igazgatás, a társadalombiztosítás, a munkaügy, a törvényhatósági és községi önkormányzat, a pénzügyi–gyámügyi közigazgatás, az anyakönyvi ügy, a vallás- és közoktatásügyi igazgatás, az ipari, kereskedelmi és közlekedésügyi igazgatás, a rendőri büntetőbíráskodás és a közigazgatási politika (24 és köv. lapok).
- 40) A törvényt végrehajtó jogszabályok – mint láttuk – különválasztják a belügyi szakvizsgától a pénzügyi, külön a vallás- és közoktatásügyi és nevelési igazgatási, és külön a közgazdasági és közlekedési igazgatási szakvizsgák anyagát. Mártonffy i.m. 245–310. l.
- 41) Megjegyzem, hogy most sem pontos elnevezés a minősítés, amely tulajdonképpen a működő közigazgatási tisztviselők és alkalmazottak munkájának az értékelése. Sokkal helyesebb itt képesítésről beszélnünk.
- 42) A jelentés Moór Gyula: A jogi oktatás reformja. Budapest, 1938. Országos Felsőoktatási Tanács. Jog- és közgazdaságtudományi szakosztály. 1. sz. A tervezetről már a felszabadulás előtti tárgyalásnál volt szó.
- 43) Harrer referátuma (soksz.) 6. l.
- 44) Egy megyénél a másodfőjegyzőnek, vagy régebben a főszolgabírónak – most járási főjegyzőnek, – törvényhatósági jogú városoknál – a városi tanácsoknak, (VII. fiz. o. a kezdő fizetés), illetőleg az aljegyzői, szolgabírói állások magasabb fokozatának, az árvaszéki ülnöknek, törvényhatósági jogú városoknál az I. osztályú aljegyzőnek felelt meg. Ebből az következik, hogy Harrer kedvezőbb helyzetet teremtett volna a magasabb képesítésű közigazgatási tisztviselők részére kezdő fokozatban, mint amilyen a két világháború közötti Horthy-Magyarországon tényleg volt.
- 45) Beér János hagyatéka az Allam- és Jogtudományi Intézet könyvtárában. Jogi Reformbizottság iratai, 1946. Harrer Ferenc: a köztisztviselők képesítése, képzése és minősítése. Soksz. gépelés.
- 46) Századok, 1979. évf. 3. sz. 513–548.
- 47) Gyarmati i.m. 543. l. 54. j.
- 48) 60.000/1946. VKM. és 67.000/1946. VKM számú rendeletek.
- 49) Mártonffy: Jogi oktatásunk új rendje, i.m. 460.
- 50) Szotáczky Mihály i. rész a Fejezetek a pécsi egyetem történetéből e kötet 87.
- 51) Vö. Vigh József: Népi demokratikus fejlődés a reformok tükrében – Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. kötetben, 207.
- 52) Ld. Ladányi Andor: A felsőoktatás szocialista átszervezésének kezdete. Az 1948. évi egyetemi reform. Magyar Pedagógia, 1970. 2. sz. 170–184.
- 53) Lásd mindezekre Szotáczky i. rész 87–88.
- 54) Vigh József tanulmánya az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. c. kötetben 210.
- 55) Hencz Aurél: Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon. 1848–1948. Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József nominatae. 3. – Szeged, 1981. 272. l. Vö. Eötvös József: A magyar egyetem alapszabályai. Pest, 1848. A nyomtatvány a szerző nevével, a kiadás helyét és idejét nem tünteti fel.
- 56) 1021/1970. (VI. 7.) Korm. sz. határozat, vö. még a Minisztertanács tanácsi hivatala elnökének 1130/1970. sz. utasításával a Tanácsakadémia szervezeti és működési szabályzatáról.
- 57) Mindezekről részletesen beszámoltam a Közigazgatási képzés és képesítés Magyarországon 1920–1971. című, az Állam és igazgatás 1971. évfolyamában megjelent tanulmányomban, 708–720. Ezt nem kívánom megismételni.
- 58) Kelemen Ferenc–Klement Tamás: Tanácsakadémiától az Államigazgatási főiskoláig. Állam és igazgatás, 1978 márciusi szám, 234.

Andor Csizmadia, Universitätsprofessor

DIE ENTWICKLUNG DER BILDUNG UND QUALIFIZIERUNG DER ANGESTELLTEN IN DER UNGARISCHEN STAATVERWALTUNG 1929–1949

Zusammenfassung

Der Autor behandelt die Fragen der Ausbildung und Bildung in der Staatsverwaltung im Zeitraum zwischen 1929 und 1949. Diese Epoche fällt zum Teil auf die bürgerliche Zeit (1929–1944) und führt zum Teil – durch Überschreiten der Grenze der volksdemokratischen Entwicklung nach der Befreiung – bis zum Jahre 1949, zur Schaffung der ungarischen Verfassung sozialistischen Typs.

Die Abhandlung stellt diejenigen Veränderungen vor, die zwischen den zwei Weltkriegen in Verbindung mit dem Gesetz über die Reform der Staatsverwaltung (Gesetzesartikel XXX des Jahres 1929) entstanden sind, weiterhin die Einführung der praktischen Verwaltungsprüfung und führt deren Einschätzung durch. Es werden die Bestrebungen des Kongresses für höhere Bildung des Jahres 1935 zur Entwicklung der Rechtsausbildung aufgezeigt sowie deren Auswirkungen auf die Ausbildung in der Verwaltung.

Übergehend auf die Jahre nach der Befreiung wird die demokratische Umgestaltung des öffentlichen Dienstes behandelt, es wird über die eingeführten Umbildungslehrgänge berichtet, deren Lehrmaterial und Ergebnisse.

Zu diesem Zeitpunkt entstand unter den Vertretern der Wissenschaft eine breitangelegte Diskussion über die Entwicklung der Ausbildung in der Verwaltung; der Inhalt dieser Diskussion wird von der Studie kurz zusammengefaßt. Erarbeitet werden außerdem von Autor aus dem Nachlaß des ehemaligen Budapester Universitätsprofessors János Beer die Reformen der im Jahre 1945 aufgestellten Rechtsreformkommission in Bezug auf die Verwaltungsausbildung, deren Hauptreferent Professor Ferenc Harrer war.

Weiterhin legt die Abhandlung die Bildungsreform des Jahres 1946 in juristischer und Verwaltungshinsicht dar und schließt dann mit den Rechts- und Verwaltungsreformen des Jahres 1948 ab.

nányoztak tanterveikből. Kevés valószínű gyakorlati tanulmányt jelentett az egy évi pesti jurátuság is, mert 1847-ben már 786-an tettek ügyvédi vizsgát⁴⁷, tehát a megelőző évben ennyien voltak Pesten jurátusok. Ennyien pedig az akkori Pesten nem találhattak maguknak megfelelő jogász munkalehetőséget, nemhogy ennyi táblaí jgyzőre lett volna szükség, de ennyien ügyvéd mellett pártváriaskodást is csak úgy vállalhattak, hogy egy ügyvéd mellett többen egyszerre dolgoztak, tehát az ügyvéd által nekik osztott munkán könnyűszerrel megosztották. Az egykorú irodalom, így Jókai Mór és Vas Gereben regényei részletesen is bizonyos valószínűséggel mutatják be az akkori pesti jurátusi életet. Leírásukból világos, hogy az akkori

L'ÉVOLUTION DE LA FORMATION ET DE LA QUALIFICATION DES EMPLOYÉS DE L'ADMINISTRATION PUBLIQUE HONGROISE 1929-1949

Résumé

L'auteur étudie des problèmes associés avec la formation et la qualification des employés aux services publics hongrois dans la période de 1929-1949. Celle-ci tombe en partie sur l'époque bourgeoise (1929-1944), mais passant par le ligne de séparation de l'évolution démocratique populaire suivant la libération, elle se termine par 1949, date de l'établissement de la constitution hongroise de type socialiste.

L'étude passe en revue les changements survenus entre les deux guerres mondiales en rapport avec la loi portant sur la réforme de l'administration (art. XXX des 1929), notamment l'introduction de l'examen pratique d'administration et son évaluation. Elle résume les efforts faits par le congrès sur l'enseignement supérieur tenu en 1936 en vue de perfectionner le système d'enseignement supérieur et indique l'influence de ceux-ci sur la formation administrative.

En passant aux années suivant la libération l'auteur esquisse un tableau de la transformation démocratique des services publics, y compris les cours de rééducation introduits, leur programme et résultats. Il résume les conclusions des débats très étendus déroulés entre scientifiques sur le perfectionnement du système de la formation administrative. Enfin, prenant dans les legs de János Beér, ancien professeur à l'Université de Budapest, il présente et analyse les réformes touchant la formation administrative, préparées par la Commission de Réformes Juridiques institué en 1945. Le rapporteur principal de ces réformes fut le professeur Ferenc Harrer.

En analysant la réforme de 1946 portant sur l'enseignement sous ses aspects tant juridiques qu'administratifs, l'étude se termine par l'analyse des questions touchant les réformes juridiques et administratives de 1948.

- 54) Vigh József tanulmány az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 204.
55) Hencz Aurél: Fejőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon 1848-1948. Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József nominatae. 3. - Szeged, 1981. 272. l. Vö. Eötvös József: A magyar egyetemi alapszabályai. Pest, 1848. A nyomtatvány a szerző nevét, a kiadás helyét és idejét nem tünteti fel.
56) 1021/1970. (VI. 7.) Korm. sz. határozat, vö. még a Minisztertanács tanácsa hivatala elnökének 1130/1970. sz. utasításával a Tanácsakadémia szervezeti és működési szabályzatáról.
57) Mindezekről részletesen beszámoltam a Közigazgatási képzés és képesítés Magyarországon 1920-1971. című, az Állam és igazgatás 1974. évfolyamában megjelenő tanulmányomban, 708-720. Ezt nem kívánom megismételni.
58) Kelemen Ferenc-Klement Tamás: Tanácsakadémiától az Államigazgatási főiskoláig. Állam és igazgatás, 1978. márciusi szám, 234.

Degré Alajos:

ÜGYVÉDKÉPZÉS MAGYARORSZÁGON A POLGÁRI KORBAN

A 18. század közepén felmerült már a magyar jogi irodalom két neves tudósánál, Huszti Andrásnál és Huszty Istvánnál 1742-ben, illetve 1758-ban az a gondolat, hogy az ügyvédnek vizsgát kell tennie. Mária Terézia erről megkérdezte a bíróságokat, meg néhány ügyvédet is, de válaszuk nem volt egyértelmű, sőt a bíróságok egy része ellemezte az ügyvédi vizsga bevezetését azzal az indokolással, hogy a vizsga sokakat el fog ijeszteni az ügyvédi hivatástól.¹⁾ 1769-ben Mária Terézia mégis elrendelte az ügyvédi vizsga letételét azok számára, akik a jövőben ügyvédi hivatást kívánnak gyakorolni és e célból az egyes törvényszékeknel vezetett ügyvédi lajstromba magukat beiktatni. II. József, majd az 1804-ben kelt királyi pátens ezt a rendeletet kiegészítette, részletesen szabályozván az ügyvédi vizsgára bocsátás feltételeit.²⁾ Az ügyvédi vizsga bevezetése nagyot lendített a rendszeres jogászképzésen. Elérte egyrészt azt, hogy az ügyvédek csak bizonyos – elég szerény – elméleti képzettséget megszerzett személyek lehetnek, másrészt egy évi előzetes gyakorlatot kívánt a jelöltektől vagy ügyvéd vagy közigazgatási tisztviselő mellett, egy évig pedig Pesten, a Királyi Táblán. Ez utóbbi, nevezetesen a juratus tabulae notarius-ként Pesten töltött gyakorlati esztendő az ügyvédi pályára készülöket összehozta, köztük baráti, sőt eléggé fejlett testületi szellemet is alakított ki és a reformok, a polgári átalakulás iránt fogékonyá tette őket.

Ez a képzés azonban az 1850-es évekre már nem volt sem eléggé tudományos, sem eléggé gyakorlati. Tudományos előképzettségként ugyanis a Rendtartás megelégedett a jogakadémia elvégzésével.³⁾ A jogakadémiák tanfolyama pedig mindössze két éves volt, azon nagyon sokféle stúdiumot tanítottak a statisztikától a bányajogig, de aránylag csekély óraszámban és szerény vizsgakövetelményekkel, a nagy elméleti tárgyak, melyek tudományos alapot biztosíthattak volna a leendő jogászoknak, így a római jog és a kánonjog teljesen hiányoztak tantervükből. Kevés valóságos gyakorlati tanulmányt jelentett az egy évi pesti jurátusság is, mert 1847-ben már 786-an tettek ügyvédi vizsgát⁴⁾, tehát a megelőző évben ennyien voltak Pesten jurátusok. Ennyien pedig az akkori Pesten nem találhattak maguknak megfelelő jogász munkaalkalmat, nemhogy ennyi táblai jegyzőre lett volna szükség, de ennyien ügyvéd melletti patvaristáskodást is csak úgy vállalhattak, hogy egy ügyvéd mellett többen egyszerre dolgoztak, tehát az ügyvéd által nekik osztott munkán könnyű szerrel megosztottak. Az egykorú irodalom, így Jókai Mór és Vas Gereben regényei részletesen is bizonyos valószínűséggel mutatják be az akkori pesti jurátusi életet. Leírásukból világos, hogy az akkori

jurátusok sokat mulattak, buzgón foglalkoztak politikával, tüntetésekkel stb., de rendkívül kevés adalék van arról, hogy jogi munkával el lettek volna foglalva, még tanulmányokkal sem terhelték túl magukat.

Mégis Palugyay Imrének 1840-ben, Tóth Lőrincnek és Kaill Sándornak 1847-ben, illetve 1848-ban kiadott könyvei, bár élesen bírálják az akkori ügyvédség magyarországi állapotát, egyáltalában nem foglalkoznak az ügyvédképzés alaposabbá tételével, sőt Kaill az ügyvédi vizsgát is el akarta vetni, mint felesleges formaságot, csak a gyakorlati időt kívánta 3 évről 5 évre felemelni. Mindhármuk fő gondja az ügyvédi kar testületi szervezetének kiépítése volt, önkormányzati fegyelmi és felügyeleti jog megvalósításával.⁵⁾ Bár Kaill munkáját törvényjavaslat formájában dolgozta ki, az nem is került az országgyűlés elé.⁶⁾ Maga Deák Ferenc, mint igazságügyminiszter sem találhatta sürgősnek az ügyvédi rendtartás törvényes szabályozását. Ennél nyilván fontosabbnak és sürgősebbnek tartotta az 1843-ban már megszövegezett Büntetőtörvénykönyv és Büntető perrendtartás törvényerőre emelését, még sem tett ezek országgyűlési tárgyalására kísérletet, hisz legsürgősebb javaslatai, így az úrbériség maradványainak eltörlése is lekerültek az országgyűlés napirendjéről.

A szabadságharc bukása után a neoabszolútizmus kihasználta a korszerű ügyvédi rendtartás hiányát és az első jogi kérdések között szabályozta az ügyvédképzést. Alapelveiben az Ausztriában, de különösen Poroszországban már megvalósított hivatalnoki testületszerűen szervezett ügyvédeképzés rendszerét kívánta követni. Ezekben az országokban ugyanis már a 19. század elején felszámolták a szabad ügyvédi gyakorlatot és az ügyvédi tevékenységet erős adminisztratív korlátok közé szorították.⁷⁾ Az új ügyvédi rendtartás, mely 1853. január elsejével lépett hatályba, alapulvül a zárt számot vette. Szabályai szerint az ügyvédek az igazságügyminiszter nevezi ki. A kinevezés feltétele az egyetemen szerzett jogi doktorátus és a doktorátus megszerzése után bizonyos gyakorlati idő eltöltése, majd az illetékes főtörvényszék előtt sikeres ügyvédi vizsga tétele. Csak e feltételek megvalósítása esetén pályázhatott a jelölt „megürült ügyvédi helyekre”. A pályázatra az illetékes főtörvényszék véleményt kért az elsőbíróságtól és az ügyvédi választmánytól és ezekhez csatolva saját álláspontját, terjesztette fel a kérvényt döntés céljából az igazságügyminiszterhez.⁸⁾

A rendelet tehát az addigihoz képest hallatlanul magas elméleti képzettséget kívánt az ügyvédektől. A szabadságharc előtt nagyon kevesen szereztek meg az akkor fennálló egyetlen magyar egyetemen a jogi doktorátust. Úgyszólván kizárólag azok, akik tudományos pályára készültek, de a jogakadémiai tanárságra készülők sem mind. A rendelet fő célja azonban nem a tudományos képzettség emelése volt, hanem a magyar jelöltek akarta leszorítani az ügyvédi pályárok, még az 1848 előtt ügyvédi képesítést szerettek is. A rendelet előírja ugyanis, hogy aki az elmúlt 5 év folyamán folytonosan gyakorolta az ügyvédképzést, annak is igazolnia kell „jó magaviseletét és feddhetetlen életét” és új ügyvédi vizsgát kell tennie. Az új ügyvédi vizsga tulajdonképpen még érthető követelmény volt, hisz a neoabszolútizmus a legfontosabb jogágakban új jogszabályok tömegét léptette életbe. Az ügyvédnek ezeket kellett ismernie, nem pedig az 1848 előtti, Werbőczin alapuló, bár Kelemen és Frank által részletesen kidolgo-

zott magánjogot. Annak azonban, aki nem gyakorolta az elmúlt 5 évben folyamatosan az ügyvédkedést, – egyéb feltételek fennállása mellett is – csak „különösen figyelemre méltó okból” engedheti meg az igazságügyminiszter az új ügyvédi vizsga letételét. Ez a rendelkezés nyíltan és kifejezetten az 1848-ban akár katonai szolgálattal, akár a forradalmi kormány alatti tisztviselői szolgálattal magukat kompromittált egyének félretételét szolgálta. A „jó magaviselet” igazolását is eleve kizárta egy feljelentés, mely az ügyvédségre pályázó 1848 évi magatartását érintette.⁹⁾ A vizsgatételi engedélyhez nem is volt elég a törvényes feltételek megléte, adataink azt mutatják, hogy az igazságügyminisztériumban utána is kellett járni az ügynek, hogy a vizsgázást megengedjék.¹⁰⁾ De még ha sikerült is az engedélyt elnyerni, és „a cenzúrát” letenni, a minisztérium tetszésétől függött, hova nyerhet a pályázó kinevezést. A korábban a forgalmas Körmen-den gyakorló ügyvéd kénytelen volt az újonnan szolgabírói székhellyé tett Letenyére elmenni, mert a minisztérium csak ott engedélyezte számára az ügyvédi működést.¹¹⁾ A dualista Magyarországon oly nagy tekintélyű és fontos pozíciót betöltő Horvát Boldizsár kénytelen volt évekig Szombathelyen egy másik ügyvédi irodában dolgozni.¹²⁾ Hiába írták elő tehát a magas elméleti képesítést, az Ausztriában már 1802 óta érvényesülő zárt ügyvédlétszám és a császári engedély rendszere¹³⁾ a magyar joggyakorlat-tal eleve ellenkezett. A régi magyar ügyvédek többsége nem is működhetett, aki mégis miniszteri kinevezéshez jutott, nehezen illeszkedett az új ügyvédi testület szellemébe. Érthetővé teszik ezek a körülmények azt a keserű kifakadást, amit a 48-as magatartása miatt az ügyvédkedéstől teljesen elzárt volt diplomás, de nem gyakorló ügyvéd tett a „hangadó, Bécsből lehozott minta ügyvédekről”.¹⁴⁾ Noha el kell ismernünk, Jókai néhány külföldről Pestre importált ügyvéd erkölcsi magatartásáról megbecsülően szólt.

1861-ben a magyar alkotmány visszaállításának illúziójában élő országbírói értekezlet által alkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok érthető módon az ellenkező túlzásba estek. E szabályok az 1849 előtti ügyvédi oklevelet nyert egyének számára az ügyvédi gyakorlatot minden további nélkül lehetővé tették, de az utolsó 11 év alatt ügyvédi kinevezést szeretteknek csak akkor, ha „a hazai törvényekből” a királyi táblán pótlólag vizsgát tesznek. E szabállyal azt kívánták elérni, hogy a Bach-korban Magyarországra költözött ügyvédek menjenek vissza hazájukba. Ez azonban csak részben sikerült, mert az idegenből jött ügyvédek közül többen már olyan klientélát szereztek Magyarországon, hogy ennek megtartása érdekében új ügyvédi vizsgát is érdemes volt tenniük. A jövőre nézve az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, mint számos egyéb fontos kérdésben is, megalkudtak a helyzettel és az 1848 előtti rendet állították vissza, tehát két évi gyakorlat után a királyi táblán teendő vizsgát kívánták meg. Az elméleti képzettség, a „jogtudományok tanulásának elvégzése” alatt¹⁵⁾ most már a Thun-féle tantervben előírt, az egyetemen és a jogakadémiákon egyaránt érvényesülő 4 éves jogi tanfolyamot értik. Az elméleti képzettség színvonalát tehát ezek a szabályok is emelték, de a doktorátust nem kívánták meg, bármelyik jogakadémia elvégzése elegendő volt az ügyvédjelölti gyakorlat megszerzéséhez.

Ez a szabályozás semmiképpen sem volt kielégítő. Bár az új szabályozás az ügyvédek számát felemelte, a nem jogosítottak általi irat- és beadvány-készítés, amit most

már zugírászatnak neveztek, annyira elterjedt, hogy pl. Fejér vármegye nem volt hajlandó bevárni a törvényes szabályozást, – ami elég soká húzódtott –, hanem maga tett meglehetősen erélyes intézkedéseket az ilyen visszaélések ellen.¹⁶⁾ Csak az 1868. évi polgári perrendtartási törvény írta elő a törvényszék előtti rendes (írásbeli) perben az ügyvédi képviseletet¹⁷⁾. Ez az ügyvédi funkció tekintélyét emelte és jóval több ügyvédnek nyújtott megélhetési alapot.

A polgári kori törvényhozás közvetlenül a kiegyezés után már élesen szétválasztotta a bírói és az ügyvédi testületet. A kettő ugyanis 1848 előtt szorosabban egybefonódott. Nagyon sok ügyvéd, különösen nagy uradalmak ügyészei, jogtanácsosai, nyerte el a táblabírói címet, és így az ügyvéd jogosult volt a perben ítéelő tanácsban részt venni, természetesen csak olyankor, amikor a perben nem volt érdekelt. Nagyon sok királyi táblai jegyzőnek (jurátusnak) pesti ügyvéd adott munkát és ezzel megélhetési lehetőséget, hisz a táblai jegyzőség voltaképpen ekkor már csak cím volt. Ennyi táblai jegyzőre nem volt szükség. Szokásba jött azonban, az 1830-as években az is, hogy a fontosabb megyei tisztségekre, nemcsak a megyei ügyészire és jegyzőire, de sokszor főszolgabíróira is, csak képesített ügyvédet választottak meg.

A törvényhozás először a bírák képesítésével foglalkozott. A bírósági alaptörvény előírta, hogy bíróvá az nevezhető ki, aki valamely felsőbb hazai jogi tanintézetben a szabályszerű elméleti vizsgákat letette, utána 3 évet joggyakorlaton töltött, majd letette a gyakorlati bírói vizsgát.¹⁸⁾ A bírói vizsga részletes szabályozása ugyan csak 1874-ben következett be, de ekkor előírták, hogy a vizsgabizottság 3 tagból kell álljon, tagjait az ítéletábla elnöke nevezi ki, a vizsga tárgyai: közjog, polgári, büntető, bányá, váltó, kereskedelmi, anyagi és alaki jog, közigazgatási és pénzügyi törvények.¹⁹⁾ Ez az egész tételes jogot jelentette. Ez a vizsgaszabályzat 1891-ben az ítéletáblák decentralizációjával kapcsolatban is csupán annyiban változott meg, hogy csak egy vizsgabizottság működött ezentúl is, Budapesten, illetőleg egy másik az erdélyiek számára Marosvásárhelyen. A bizottság tagjait az igazságügyminiszter nevezte ki.²⁰⁾

Külön szabályozták az ügyvédi rendtartás kapcsán az ügyvédek képesítését. Az 1874. évi ügyvédi rendtartás legfontosabb újítása az ügyvédek önkormányzati testületeinek, az ügyvédi kamaráknak megszervezése, a kamara felügyeleti, fegyelmi jogainak kiépítése volt. Részletesen szabályozta az ügyvéd jogait és kötelességeit, valamint az ügyvédjelölti működést is. Ez utóbbi tekintetében a kamarának felügyeleti jogkört biztosított és e célból előírta, hogy a jelöltet alkalmazó ügyvéd a jelölt tevékenységéről időszakonként részletes jelentést tegyen a kamarához. Az ügyvédi képzettségről úgy rendelkezett, hogy az ügyvédi kamarába csak az ügyvédi vizsgabizottság előtt letett sikeres ügyvédi vizsga alapján lehet valakit felvenni. Vizsgabizottság Budapesten és Marosvásárhelyen van. Elnökét és tagjainak felét az igazságügyminiszter nevezi ki, a bírák, ügyészek, egyetemi tanárok és igazságügyminisztériumi fogalmazók közül. A tagok másik felét a budapesti Ügyvédi Kamara választja tagjai közül. A bizottsági tagok száma előbb 50, majd 70 volt. Egy vizsgabizottságban az elnökön kívül, aki lehetett ügyvéd is, két kinevezett és két ügyvéd tagnak részvétele volt szükséges. A vizsga tárgyai ugyanazok voltak, mint a bírói vizsgán.

Vizsgára csak 3 évi gyakorlat után lehetett a jelöltet bocsátani. A 3 évi gyakorlatból legalább másfél évet ügyvédnél, kincstári vagy közalapítványi ügyészségen kellett eltölteni, a többi lehetett bíróságon, ügyészségen is. Szabadság, betegség, katonai szolgálat címén évi 2 hónapot lehetett a gyakorlatba beszámítani.

Elméleti felkészültségként a törvény és a jogtudományi doktorátust írta elő, de az ügyvédjelölti joggyakorlatot meg lehetett kezdeni az állami képesítő vizsga (államvizsga), vagy az első jogtudományi szigorlat letétele után, de elő volt az is írva, hogy a joggyakorlatból legalább másfél évet a jogtudományi doktorátus megszerzése után töltsenek el.

Az ügyvédi vizsga teljes jogtudományi képesítést adott, tehát bírói állásra is képesített, de akinek bírói képesítése volt, csak ügyvédi vizsga letételével jegyeztethette be magát az ügyvédek lajstromába.²¹⁾

Kétségtelenül roppant hiba volt a bírói és ügyvédi képesítést így elválasztani. Elvi álláspontként érvényesítette a törvény, hogy az ügyvédi képesítés legyen magasabb színvonalú. Ez ellentétet idézett elő a két fontos jogi funkciót ellátó, magas erkölcsi színvonalú testület között. Pedig maga a vizsga, különösen 1891 után, amikor a bírói vizsgát is az igazságügyminiszter által kinevezett tagokból álló 5 tagú bizottság előtt kellett letenni, teljesen azonos volt.

Ma sem világos egészen, miért írták elő ügyvédjelöltek számára elméleti képesítésnek az addig magas tudományos fokozatnak tekintett doktorátust, míg a bírónál megelégedtek a jogakadémián is letehető államvizsgákkal. Králik ezt azzal magyarázza, hogy bírói pályára inkább az elszegényedett birtokos nemesek, az ún. gentry tagjai mentek, akiknek nem fűlt a foga a hosszas elméleti tanuláshoz.²²⁾ Ez azonban aligha kielégítő magyarázat. A régi tiszti címtárak inkább arra mutatnak, hogy az 1880-as évektől kezdve, amikor már új szervezeti törvények és büntető törvénykönyv volt hatályban, az új bírák nagyobb része egykori polgárokból és paraszt leszármazókból került ki, viszont a ügyvédek soraiban is jelentékeny számban találtunk elszegényedett birtokos nemeseket. A különbségtételt az országgyűlésen azzal indokolták, hogy az „ügyvédi diploma állást ad”, a bírói vizsga pedig csak képesítést a „bírói hivatal” jövedébeli elnyerésére. Hogy ezt a hivatalt el is nyerje, az a kinevezéstől függött, míg az ügyvéd a vizsga letétele után további feltételek teljesítése nélkül felvételt nyert a kamarába. Praktikus oknak találta a törvényhozás, hogy a bíró iránt kisebb elméleti követelményt támasszon, mert ezt hosszabb gyakorlattal pótolni lehetett. Magasabb bírói állásokba ugyanis rendszerint több évi bírói gyakorlattal rendelkezőket neveztek ki. Viszont úgy magyarázták, hogy a szigorú feltételek elriasztanák az alsóbb bírói állások betöltésére pályázókat, így ezeknek az állásoknak betöltése olykor, jelentkező hiányában lehetetlen lenne. Ez azonban rabulisztikus indokolás volt. A valóságban sokkal inkább kereshettük a magas elméleti színvonal megkövetelésének okát abban, hogy attól tartottak, az ügyvédi pálya túlnépesedik. A Pauler Tivadar által felhozott számok szerint akkor már 16 jogászképző intézetben lehetett az elméleti tanulmányokat elvégezni és évi 1300-ra tehető a végző joghallgatók száma. Ezzel szemben doktoriálni a törvényjavaslat tárgyalásának idején még csak a pesti Tudományegyetemen le-

hetett, bár kiszámítható volt, hogy rövidesen a kolozsvári Tudományegyetemen is fognak doktorokat avatni.²³⁾ Úgy tűnik tehát, hogy ezzel az óvatos kerülő úttal az ügyvédek zárt számára törekedtek, meg akarták nehezíteni az ügyvédek számának túlságos szaporodását, hisz ez a meglévő, működő ügyvédek keresetét veszélyeztette volna.

Persze kézenfekvő az a magyarázat is, hogy formálisan 1848 előtt is csak az ügyvédi tevékenység volt képesítéshez kötve, a bíróvá kinevezésnek vagy választásnak képesítési feltétele nem volt. Bírák számára képzettséget csak az 1869. évi bírói státustörvény szabott. Ennyiben tehát az új törvény a hagyományokat követte. Aligha képzelhető annak a felfogásnak az érvényesülése, hogy a jogkereső felek számára nagyobb veszedelem a tudatlan ügyvéd, aki a felet beleviszi a perbe és azután elveszíti azt, mint a képzetlen bíró. Kétségtelen, hogy ez a megfontolás vezetett 1769-ben az ügyvédi vizsga bevezetésére, de aligha indokolhatta a törvényhozást egy évszázaddal később. Valószínű az is, hogy az osztrák példából indultak ki. Az új osztrák ügyvédi rendtartás, mely elvetette a zárt számú miniszteri kinevezés elvét, hanem polgári igényeket kívánt kielégíteni, 1868-ban is ragaszkodott az ügyvédi működésnek doktorátushoz kötéséhez.²⁴⁾ A dualizmus magyar törvényhozása pedig minden frázisos magyarkodás ellenére is sok gyakorlati kérdésben követte az osztrák szabályozást. Teljesen osztrák sineken haladnak az 1870-es években meghozott kereskedelmi és váltó törvények. Ugyanezekben az esztendőekben a megyei közigazgatást a porosz–osztrák mintára átvett közigazgatási bizottság létesítésével kívánták szakszerűbbé tenni. E példákat a végtelenségig lehetne folytatni. Nyilvánvalóan azt akarták, hogy a magyar ügyvédek képesítése ne legyen alacsonyabb, mint az osztrákoké.

Az ügyvédjelöltségnek doktorátushoz kötése azonban azzal az eredménnyel járt, amit jogászképzésünk a mai napig megsínylelt, hogy a doktorátus ezzel képesítő vizsgává vált. Tömegestől tettek doktori szigorlatot és esküt „a tudomány művelésére” azok a jogászok, akik ezzel csak az ügyvédi karba való bejutás lehetőségét kívánták biztosítani, semmiféle tudományos ambíciójuk nem volt. A tudomány művelésére tett eskü értelmetlen frázissá vált. A tömeges vizsgázás elkerülhetetlen követelménye lett a jogtudományi doktori fokozat tudományos színvonalának alászállása. Ez nem következett be Franciaországban, sem a német birodalomban, ahol az ügyvédkedésnek nem szabták feltételül a jogtudományi doktorátust. Természetese, hogy a doktori szigorlatok nívója alacsonyabb lett, amikor a szigorlatot nem kizárólag a tudományos ambícióju egyének tették le.

Persze, annak következtében, hogy a joggyakorlati idő az első szigorlat letétele után azonnal megkezdhető volt, az ügyvédjelöltek nem siettek a további szigorlatok letételével. Nem volt ritka az az eset, hogy a következő szigorlatot csak fél vagy éppen egy egész esztendő után tették le. Így azonban az ügyvédjelölteknek úgyszólván egész gyakorlati ideje tanulással telt el. Az első másfél évben még a második–harmadik szigorlatra készültek, az utolsó másfél év alatt már az ügyvédi vizsgára tanultak. A tulajdonképpeni joggyakorlat elsajátítására tehát bizony nem jutott 3 esztendő alatt idő.

Mind az igazságügyminiszter, mind a Budapesti Ügyvédi Kamara igyekezett a legkitűnőbb hírű, sokszor tudományos munkásságukról ismert bírakat, ügyvédeket, egye-

temi tanárokat, miniszteri főtisztviselőket küldeni az ügyvédi vizsgabizottságba. A vizsgabizottság elnökeinek nevét a késő utódok nem mindig ismerik. Szabó Imre kúriai bíró (1875–84), Szentgyörgyi Imre kúriai bíró (1884–1888), Vajkay Endre ítélőtáblai elnök (1889–1893), Halmossy Endre kúriai bíró (1893–1895), Veszprémy György kúriai bíró (1895–1900), Székely Ferenc (1900–1904), a maguk korában kitűnő gyakorlati jogászokként voltak ismertek, de irodalmi működést nem fejtettek ki, így az utókor tudományuk gyakorlati jelentőségét már alig tudja felmérni.²⁵⁾ A bizottság helyettes elnökei és tagjai között azonban számos vizsgán találkoztunk olyan nevezetes tudósokkal is, mint Suhajda Imre, Zlinszky Imre, a 8 kiadásban megjelent és évtizedeken át forgatott magánjog szerzője, Pauler Tivadar egyetemi tanár, több ízben is igazságügyminiszter, a polgári kori büntetőjog egyik létrehozója, Wenzel Gusztáv 30 éven át a magánjog és a jogtörténet egyetemi tanára, Apáthy Imre, a kereskedelmi és váltójogi törvény egyik szerkesztője, Wekerle Sándor később pénzügyminiszter, majd több ízben miniszterelnök, Wlassits Gyula egyetemi tanár, utóbb miniszter, majd több évtizeden át a közigazgatási bíróság és a felsőház elnöke, Szilágyi Dezső, a híres politikus, miniszter és házelnök, Darányi Ignác, utóbb miniszter, Fayer László egyetemi tanár, egy kitűnő és sokat forgatott büntetőjogi tankönyv és az 1843-as büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteményének szerzője, Kováts Gyula egyetemi tanár, aki ugyan nevezetes munkáit egyházjogból írta, de személye évtizedig jellemezte a budapesti egyetemet, Szászi-Schwarz Gusztáv, akkor ügyvéd, utóbb nagyhírű pandektista római jogász, egyetemi tanár, Baumgartner János, Friedmann Bernát, Králik Lajos ügyvéd stb. Az 1876. évben egy-egy tag átlag 10 vizsganapon kérdezett. Persze, a tagok között voltak, akik sokszor kitértek a vizsgáztatási felkérés alól, és kevesebb napon kérdeztek. Így Darányi Ignác csupán 3, Szilágyi Dezső csupán 1, Oberschall Adolf, később a Kúria elnöke 6 napon, viszont Manoilovich Emil kúriai bíró, aki szerb nemzetiségi párti képviselő ügyvédből lett kúriai bíró, 10 vizsganapon is elnökölt. Friedmann Bernát ügyvéd 7 vizsganapon szerepelt, Vajkay Károly ítélőtáblai elnök, mint helyettes elnök 44 napon elnökölt.²⁶⁾ A cenzorokra tehát általában nem jelentett súlyos megterhelést a vizsgáztatás, a cenzorok váltakozásából pedig a vizsgázókra kellemetlen körülmény következett, mert nem tudhatták, ki elé fognak kerülni és természetesen a vizsgáztatók legalaposabban kérdezett anyaga mindegyiknél más volt.

A vizsgát a cenzorok komolyan vették, alapos felkészülést kívántak. Ezt mutatják a következő eredmények.

1875-ben 318 vizsgázóból 88-at nem fogadtak el, tehát 28%-ot,
1880-ban 170 vizsgázóból 31-et nem fogadtak el, tehát 18%-ot,
1885-ben 110 vizsgázóból 6-ot nem fogadtak el, tehát 6%-ot,
1890-ben 166 vizsgázóból 20-at nem fogadtak el, tehát 12%-ot,
1895-ben 201 vizsgázóból 19-et nem fogadtak el, tehát 10%-ot,
1900-ban 238 vizsgázóból 24-et nem fogadtak el, tehát 10%-ot.

A vizsgák számának alakulása arra mutat, hogy a jelöltek komolyan vették a vizsgát, és csökkent az ügyvédi pályára készülők száma. Eleinte nagyon magas volt a bukási százalék, de később sem csökkent a vizsgák színvonala, hanem a jelöltek tudomásul

sul vették a vizsga nehézségét és alaposabban felkészültek.²⁷⁾ A vizsgák színvonalasságát az egykori ügyvédek komoly kritikája is elismerte.²⁸⁾

Hogy ennek ellenére közismerten akadtak az ügyvédi karban kevésbé képzetek is, annak fő oka az 1874. évi ügyvédi rendtartásnak az a szerencsétlen intézkedése volt, hogy az egész ügyvédi vizsga (ha a jelölt több tárgyból bukott), csak egyszer volt ismételtető. Az ismétlővizsgán tehát előfordult lágyabb szívű minősítés, mert a bizottság tekintettel volt arra, hogy az ismétlő vizsga el nem fogadása hosszú tanulmányi idő után végleg elzárta volna a jelöltet az ügyvédi pályáról. Ezért 1913-ban az ügyvédi vizsga törvényes reformja ismét lehetővé tette az ügyvédi vizsga többszöri ismétlését, ami a vizsgák színvonalát ismét emelte.

Az ügyvédi rendtartás szerint Mrosvásárhelyen is lehetett ügyvédi vizsgát tenni. Ezt azonban kevesen vették igénybe. 1875-től 1901-ig, tehát több mint negyed évszázad alatt összesen 110-en, az összes vizsgázók kb. 2%-a. Volt olyan év, amikor csak 4–5-en, legfeljebb 10-en. Sokan erdélyi, udvarhelyi és sepsiszentgyörgyi jelöltek is szívesebben a budapesti vizsgabizottságot vették igénybe. A marosvásárhelyi ügyvédi bizottság tehát az országos ügyvédképzésben csekély jelentőségű tényező.

A színvonalas ügyvédi vizsgák ellenére az ügyvédek száma a századforduló táján nagyon megnőtt.

1899-ben az egész országban 4744 ügyvéd és 1929 ügyvédjelölt,

1909-ben az egész országban 6404 ügyvéd és 4912 ügyvédjelölt volt.

Ettől a gyarapodástól elsősorban maga az ügyvédi kar ijedt meg és az ügyvédi túlprodukción a képzés szigorításával, a gyakorlati idő meghosszabbításával kívánták meggátolni.²⁹⁾ 1913-ban törvényben rendelték el, hogy az ügyvédjelölti gyakorlati időt csak a jogtudományi doktorátus megszerzésétől (nem pedig az első jogtudományi szigorlat-tól) lehet számítani, sőt az ügyvédi vizsga letétele után is még további két évi gyakorlatot kell eltölteni, ügyvédnél, bíróságon, ügyészségen, kincstári, közalapítványi jog-ügyigazgatóságon, az igazságügyi minisztérium fogalmazási szakán, egyetemi vagy jogakadémiai tanárként, illetve egyetemi magántanárként. Csak e pótlólagos kétévi joggyakorlat után lehet valakit ügyvédként bejegyezni. Ezt az alkalmat használták fel a bírói képesítés megszigorítására is. A bírói kinevezéshez ugyanazt a képesítést írták elő, mint az ügyvédi bejegyzéshez. Ezzel a képesítés különbözősége megszűnt, ezentúl a vizsgát is „egységes bírói és ügyvédi vizsgának” nevezték. A köznapi életben azonban ezt az egységes vizsgát is ügyvédi vizsgának mondták, nyilván abból kiindulva, hogy azt a teljes képesítést nyújtja, amit az ügyvédi vizsga 1913 előtt. A törvény előírása szerint a vizsga előtti gyakorlatból egy évet feltétlenül bíróságon, egy évet pedig feltétlenül ügyvédnél vagy kincstári, közalapítványi jogügyigazgatóságon kell eltölteni. A gyakorlatba legfeljebb 6 havi pénzügyi vagy közigazgatási fogalmazási szakban töltött szolgálatot lehet beszámítani. Még azt is előírták, hogy a bírósági szolgálatból legalább 4 hónap törvényszéken és 4 hónap járásbíróságon, legalább 3 hónap büntető szakban, 3 pedig telekkönyvben töltendő.

A képesítés feltételeit tehát ez a törvény erősen megemelte, némileg akadályokat gördített az új ügyvédi képesítés, illetőleg új önálló ügyvédi iroda megnyitása elé.

Kétségtelen az a szándék is, hogy az ügyvédi képzés színvonalát emelje, de vehetjük úgy is, hogy az ügyvédi zárt szám felé tesz lépéseket. Ez utóbbi – sehol ki nem fejezett, csak sejtethető – szándéknak ellene mond az, hogy az átmenetre elég hosszú időt engedélyeztek. Az átmeneti jogszabályok szerint, aki e törvények hatálybalépésekor már letette a jogtudományi államvizsgát, vagy az első jogtudományi szigorlatot, 5 éven belül a régi szabályok szerint teheti le a vizsgát. Ha az egész vizsga sikertelen, azaz a jelölt több tárgyból megbukott, ismétlés további egy évi joggyakorlat után engedélyezhető. Ezt az újabb joggyakorlatot a vizsgabizottság 2 évre is felemelheti. Egy tárgyból való visszautasítás esetén pótvizsga 6 havi újabb joggyakorlat alapján tehető. Ha a pótvizsga sikertelen, az egész vizsgát ismételni kell, a pótlólagos joggyakorlat feltételével. Elhagyták az 1874. évi törvénynek az egyszeri ismétlő vizsgára vonatkozó megszorítását, tehát a sikertelen vizsgát megkötés nélkül többször is lehetett ismételni. A vizsga tárgyai lényegileg azonosak maradtak, de a közigazgatási és pénzügyi jogszabályok ismeretének körét szűkebbre vonták, mert ezek közül csak abból kellett vizsgázni, amelynek ismerete a bírói vagy ügyvédi hivatás gyakorlásához szükséges.³⁰⁾ Ez eléggé bizonytalan meghatározás, de hamarosan arra vezetett, hogy a közigazgatási és pénzügyi jogot egy ideig formálisan kérdezték, utóbb még ez a forma is elmaradt. Gyakorlatilag a vizsgának 4 tárgya maradt, magánjog, polgári perjog, és peren kívüli eljárás, büntetőjog és eljárás, váltó és kereskedelmi jog.

Ezt a törvényt teljes egészében soha nem hajtották végre. Mire az ügyvédi vizsga utáni 2 évi pótlólagos joggyakorlat realitássá vált volna, e két éves gyakorlatot háborús szükségrendeletekkel felfüggesztették, majd 1925-ben teljesen eltörölték. Hasonlóképpen végrehajthatatlan volt az az előírás is, hogy akár ügyvédi, akár bírói pályára készült valaki, legalább egy évet bíróságon, egy évet pedig ügyvédnél kellett eltöltenie.

Ezt a rendelkezést is felfüggesztették még az első világháború alatt, majd 1925-ben teljesen eltörölték. Az eltörlés miniszteri indokolása az volt, hogy az ügyvédi pályára készülőknek a bíróságon töltött gyakorlati idejére ezek díjazását az állam költségvetési okokból nem tudja vállalni, a díjazás nélkül bíróságon dolgozó ügyvédjelöltek buzgóságára viszont nem igen lehet számítani. Ezzel szemben ha a bírósági joggyakorlók is kénytelenek lesznek egy évre ügyvédjelölti alkalmazást vállalni, ez hátrányosan fogja befolyásolni az ügyvédjelöltek díjazását, mert nagyon nagy lesz az ügyvédjelölti alkalmazást keresők száma. Ellenben ugyane törvény az ügyvédjelölti joggyakorlati időt 3 évről 4 évre emelte.³¹⁾

Az 1913. évi törvények alapján az egységes bírói és ügyvédi vizsgák eredménye a háborús időkben a következőképpen alakult:

Év	Összes vizsga	Ebből: eredményes	Az összes vizsgák %-ában	1 tárgyból pótvizsgával	%	Teljes ismétlés	%
1913 júl.-tól	504	347	69	72	14	33	6
1914	161	87	54	40	25	13	8
1915	112	74	66	35	31	3	3
1916	124	93	74	19	15	5	5
1918	374	294	79	57	15	6	2
1920	717	585	81	86	12	12	2

A roppant súlyos visszaesés természetesen a háború következménye, a jelöltek jelentékeny része hadba-vonult, hadifogságba esett stb. Viszont mihelyt a háború megszűnt és legalább a frontszolgálatot teljesítők hazatérhettek, a vizsgák száma ugrásszerűen megnőtt. Lehetséges, hogy 1918-ban és 1920-ban a vizsgabizottság a háborújárta, sokat szenvedett jelöltekkel szemben enyhébb mértéket alkalmazott. Ennek ellenére általában a bukások százaléka magasabb, mint a múlt század végén volt. Tehát a háborús években való vizsgázás távolról sem jelentett mindig „kegyelmi átengedést”. Kétségtelen az is, hogy a vizsga többszöri ismételtetése megszüntette a kegyelemből való átengedéseket. Megdöbbentő lenne, hogy a teljes ismétlésre utasítottak közül az 1913. évekből 52, az 1914. évekből 21, az 1918. évekből pedig 17 nem jelentkezett ismétlő vizsgára. Legalábbis 1921 nyaráig, amíg a most vizsgált vizsgajegyzéket vezették, nem jelentkezett. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a sikertelen vizsga ilyen sokak kedvét elvette volna az ügyvédi, bírói pályától, hanem azt, hogy az ügyvédi vizsgát sikertelenül megkísérlők közül milyen sokan elestek, teljesen megrokkantak vagy hadifogságba kerültek.

A köznyelv helyesen nevezte az egységes ügyvédi és bírói vizsgát továbbra is ügyvédi vizsgának, mert a vizsgára jelentkezők túlnyomó része ezentúl is ügyvédjelölt volt, 1915-ben

112 vizsgázó közül

51 budapesti ügyvédjelölt, azaz 45%

44 vidéki ügyvédjelölt, azaz 39%

7 bírósági joggyakornok, azaz 6%

10 bírósági jegyző, azaz 9%

1 nyugalmazott bíró, azaz 1%

A jelölteknek tehát 84%-a ügyvédjelölt volt. A kimutatás egyben azt is mutatja, hogy az ügyvédjelöltek elhelyezkedése mennyire budapesti törekvésű volt.

A vizsgabizottság tagjai 1913 után is a jogászvilág kitűnőségeiből kerültek ki. Gyakran kérdezett magánjogunk legnagyobbja, Grosschmid Béni egyetemi tanár, Angyal Pál egyetemi tanár, a korabeli elméleti büntetőjog legnevezetesebb művelője. Szladits Károly egyetemi tanár, egy generáció magánjogi nevelője, Magyar Gyéza egyetemi tanár, a polgári perrendtartási törvény egyik szerkesztője, a bírák közül Bubla Ferenc kúriai tanácselnök, Mendelényi László elismert szakíró, törvényszéki elnök, később koronaügyész, Szász Béla utóbb államtitkár, a törvényelőkészítő osztály vezetője. Staud Lajos kúriai tanácselnök, Térfy Gyula, a híres zsebtörvénytár szerkesztője, az ügyvédek közül Pap József évtizedekig kamarai elnök, Ringhut Béla, Sichermann Endre, Blau György, Beck Salamon, ez utóbbi élete végén 2 évtizedig egyetemi tanár stb.³²⁾

A világháború után megint ugrásszerűen nőtt az ügyvédi és bírói vizsgák száma. 1927-ben pl. összesen 1077 jelölt vizsgázott. Igaz, akkor már engedélyezték a vizsgának két részletben letevését (az első rész magánjog és perjog, második büntetőjog és eljárás, váltó- és kereskedelmi jog). Ez év első felében 391 vizsgázó közül 62 bukott pótvizsgára (16%). 26 pedig az egész vizsga ismétlésére (7%). Kettőn kitűnő minősítést

kaptak. Ez a kitűnő minősítés 1925 után vált lehetségessé és nagyon kevesen részesültek belőle. Előnye a kitűnő minősítésnek a bírósági fogalmazók számára volt, mert soronkívüli előlépésre adott jogcímet.

E 391 vizsgáló közül³³⁾

162 volt budapesti ügyvédjelölt, azaz 41%

109 volt vidéki ügyvédjelölt, azaz 28%

51 bírósági joggyakornok, azaz 13%

40 bírósági jegyző, azaz 10%

8 bírósági titkár, azaz 2%

bírósági fogalmazó összesen 25%

14 egyéb (közjegyzőjelölt, rendőr-

tiszt, kincstári, ügyészségi fo-

galmazó, még volt főispán is) 4%

A kimutatás megerősíti, hogy ekkor is a budapesti ügyvédjelöltek voltak óriási többségben, de jelentékenyen emelkedett 1915-höz képest a bírósági fogalmazók száma is, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy 1927-re a pénzt stabilizálták, a bírósági fogalmazói fizetésből is — bár szerényen — meg lehetett élni.

A bírósági fogalmazók számának emelkedése persze annak is volt köszönhető, hogy a fogalmazói állások száma szaporodott. Ez tehát senkit sem aggasztott, mert a bírósági fogalmazók száma természetesen a kinevezéstől függött. Az ügyvédek számának hallatlan gyarapodása azonban éppen ügyvédi körökben roppant aggodalmat keltett. 1927-ben Budapesten 3000, 1929-ben az egész országban 6100 ügyvéd működött. Nem vitás, erről számos egykorú adatunk van, hogy e nagyszámú ügyvéd jelentékeny része nem jutott munkához, olykor nem egészen megfelelő eszközökkel is próbálta ügyeinek számát gyarapítani. Kelemen Frigyes Ottó ügyvéd 1927-ben a már működő ügyvédek kenyérének biztosítására be akarta szüntetni az ügyvédi kamarába való felvételt mindaddig, amíg a budapesti ügyvédek száma 1800-ra nem csökken. Javaslatát az egyik jogi szaklapban hirdette meg, de a budapesti ügyvédi kamara ragaszkodva a szabad ügyvédekedés elvéhez, eleve elvetette, még tárgyalási alapul sem fogadta el.³⁴⁾

A probléma súlyosságát jellemzi, hogy 1929-ben új ötlet látott nyomdafestéket, ezúttal Szivessy Lehel szegedi ügyvéd tollából. Ő angol és francia mintára azt javasolta, hogy felső bíróság előtt csak az az ügyvéd járhasson el, aki már legalább 10 éve bejegyzett ügyvéd.³⁵⁾ Ennek a javaslatnak néhány év múlva törvényjavaslatban bizonyos eredménye lett. 1930-ban Szentirmay Ödön az ügyvédképzés reformjának tervezetét dolgozta ki. Szépen indokolt cikkében kiállott a szabad ügyvédség rendszerének elvi álláspontja mellett. Reformgondolata az volt, hogy kívánta az 1913-ban megkísérelt egy évi utógyakorlat bevezetését. Energikusabb és a színvonalat jobban emelő gondolata volt az, hogy a vizsga előtti gyakorlat során, két 6 hónapos továbbképző tanfolyam hallgatását kívánta előírni, mely tanfolyamok a rendes munkavégzés mellett is elvégezhetőek lettek volna, de azok végén vizsgátételre óhajtotta kötelezni az ügyvédjelölteket, illetve bírósági fogalmazókat.³⁶⁾ Az ügyvédi kamarák 1930-ban tartott országos értekezletén ezeket a képzési reformjavaslatokat ugyan nem fogadták el, csupán a két

évi, vizsga utáni gyakorlat rendszeresítését, de az egyetemi jogi tanulmányokat 5 évre akarták emelni, viszont a doktorátus után a gyakorlati vizsga előtti joggyakorlati időt ismét 3 évre csökkenteni.³⁷⁾

Bőven volt tehát az ügyvédképzés reformjára az ügyvédi kar részéről belülről felmerült gondolat, sőt konkrét javaslat is. Érthető, hogy az igazságügyi minisztérium a reformjavaslatokat, mint igényt figyelembevéve dolgozott ki új ügyvédi rendtartást, mely rövid parlamenti tárgyalás után 1937. évi IV. tc.-ként hatályba lépett. Az új ügyvédi rendtartás azonban csak látszólag alapult a tényleg felmerült reformkívánságokon, valójában nagyon erős politikai hatással volt rá a fasizmus. Valódi célja az ügyvédi önkormányzat korlátozása volt. Ennek jegyében született az a rendelkezés, hogy az önkormányzatban való részvételt, tehát közgyűlési szavazati jogot és tisztségviselési jogot csak azoknak az ügyvédeknek engedélyezett, akik már legalább 10 éve kamarai tagok, vagy ennyi időt töltöttek közszolgálatban. A főfelügyeleti jogot az igazságügy-miniszternek kívánja fenntartani, akinek e célból időnként jelentést kötelesek tenni az ügyvédi kamarák a kamarák működéséről. Ha a kamara nem költségvetésszerűen gazdálkodik, a gazdálkodás irányítására az igazságügyminiszter biztost küldhet ki. Bizonyos, eléggé pontosan felsorolt esetekben a miniszter a kamara határozatait megsemmisítheti. Mindennek az a célja, hogy az ügyvédi kamara vezetésében csak a kormány számára teljesen megbízható ügyvédek vehessenek részt.

Ezek a szempontok irányítják az új rendtartásnak az ügyvédképzésre vonatkozó rendelkezéseit is. Az ügyvédjelöltek fokozottabb ellenőrzését kívánja, amennyiben kötelezi a munkaadó ügyvédet, hogy a jelölt tevékenységéről, magatartásáról félévenként jelentést tegyenek a kamarának, illetve a kamarán keresztül az igazságügyminiszternek. Ez magábanvéve nem volna helytelen, de magában rejti azt a lehetőséget, hogy a minisztérium a jelölt „magatartása”-nak elítélendő vonásai címén kifogásokat tehessen, azaz e jelentésen keresztül a politikai szempontokat is be lehessen vinni az ügyvédjelölt munkája feletti felügyeletbe. A másik lényeges és fájdalmas újítása a törvénynek, hogy a vizsgabizottság összes tagjait az igazságügyminiszter nevezi ki. A tagok felét a legalább 10 éves gyakorlatú ügyvédek közül, de az ügyvéd tagoknak csupán felét az ügyvédi kamara által javasolt kamarai tagok közül.³⁸⁾ Tulajdonképpen a vizsga színvonalát ezzel sem szállították le, hisz a cenzorok ügyvédi kamarai választása esetén is megeshetett — olykor meg is esett —, hogy nem a szakmailag legnagyobb tudósokat választották vizsgabizottsági taggá, mert másoknak jobb összeköttetései voltak a kamarai választmányában. Az sem tagadható, hogy az igazságügyminiszter igyekezett a legjobb híré ügyvédeket cenzorrá kinevezni, de a demokráciát visszaszorították, és tagadhatatlan, hogy 1941-ben a vizsgabizottság tagjai közül olyan kítűnő szakmai képzettségű liberális ügyvédek, mint Blau György és Beck Salamon hiányoztak.

1941-ben a bizottság előtt 981 vizsgát tettek. A vizsgákat január 20-án kezdték és december közepén fejezték be, közben július 6-tól szeptember 15-ig szünetet tartottak. A 64 vizsganap tehát nagyjából heti 2 vizsganapot jelentett. Egy-egy vizsgabizottság előtt vizsganaponként 4–5 jelölt vizsgázott. Ez a szám csak akkor csökkent háromra, ha a kítűzött vizsgák egyik-másik jelöltje nem jelent meg. A bizottság elnöke

ekkor Timkó Zoltán koronaügyész volt, helyettes elnökei Jakab Mihály kúriai tanácselnök, majd másodelnök, Vladár Gábor az igazságügyi minisztérium törvényelőkészítő osztályának vezetője, Mendelényi László törvényszéki elnök, utóbb koronaügyész, Alföldy Dezső, a budapesti ítélőtábla elnöke, Angyal Pál egyetemi tanár, az ügyvédek közül Kövess Béla, Wenzell Árpád, Östör József, Boda Lajos.³⁹⁾

Az ügyvédi pályára készülők megfogyatkozásával már 1940-ben visszatértek a négy évről a 3 évi joggyakorlati időre,⁴⁰⁾ melynek leteltével lehetett vizsgára jelentkezni. De ez az ide-oda vacillálás, ingadozás volt a kisebbik hiba. 1941-ben már nyíltan fasiszta megkülönböztetéseket tettek,⁴¹⁾ aminek már a joghoz nem volt köze, de ezzel össze is omlott a polgári ügyvédképzés szépen kiépített rendszere. 1945 után próbálkoztak a régi képzési szervezet toldozgatásával, de csak 1958-ban alkottak szocialista ügyvédi rendtartást.⁴²⁾

Jegyzetek

- 1) Zlinszky János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon. Fejér megyei Történeti Évkönyv 8. sz. 1974. 35.
- 2) Degré Alajos: Formation des avocats. Acta facultatis juridicae Universitatis Comenianae. Bratislava, 1969. 94., 98.; a szöveget közli Zlinszky i.m. 37., 39., 108.
- 3) Győri jogakadémia 1840–1842. évi nyomtatott értesítői. Zala megyei Levéltár (az alábbiakban ZmL.), Hettyey család lt. 11.
- 4) Lásd 2) jegyzet.
- 5) Králik Lajos: A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar. Bp., 1903, I. köt. 200., 203., 204., Zlinszky i.m. 39.
- 6) Az 1848–1849. évi népképviseleti országgyűlés. Szerk. Beér János és Cszmadia Andor. Bp., 1954.
- 7) Zlinszky i.m. 43., 44.
- 8) Az 1852. júl. 24-i császári pátens. Reichs Gesetz und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich (Birodalmi Törvény és Kormánylap – B.T.L.) Wien, 1853. 775–791. LIII. db. 170. sz.; Zlinszky i.m. 45., 46.
- 9) ZmL. XIV. 12. Imre György ügyvéd levelezése. Kultsár ü.j. levele 1856. nov. 13.
- 10) Uo. Horvát Boldizsár levele 1856. jún. 6.; Frank levele 1857. márc. 19.
- 11) Uo. Hrabovszky Sámuel levele 1856.; Dezső József levele 1857. márc. 9., 1858. szept. 6. és a köv. napokon.
- 12) Uo. Horvát Boldizsár levele 1854. ápr. 8.
- 13) Králik L. i.m. 178–181.
- 14) Degré Alajos: Visszaemlékezéseim az 1848 előtti, alatti és utáni időkre. Bp., 1883. II. köt. 194.
- 15) Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. (A Millenniumi Törvénytár 1835–1868. évi kötetben) 1., 2., 5. §.
- 16) Fejér megyei Levéltár. Megyei Közgyűlési jegyzőkönyv 1868. július 6.; Kadácsi Tamásné: Fejér megye közigazgatása a kiegyezés korában. Fejér megyei Történeti Évkönyv.; Zlinszky i.m. 47.
- 17) 1868: LIV. tc. 85., 87. §.
- 18) 1869: IV. tc. 7. §; 1871: XXXIII. tc. 15. §.

- 19) 1874: XXIV. tc. 1–4. §.
- 20) 1891: XVII. tc. 17., 19. §.
- 21) 1874: XXXIV. tc. 1–6., 11. §. *Zlinszky* i.m. 48., *Máthé* Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása. Bp., Akad. Kiadó. 1982. 179. l.
- 22) *Králik* i.m. I. 366.
- 23) *Máthé* i.m. 180., 182.
- 24) *Králik* i.m. I. 181.
- 25) Uo. I. 379.
- 26) Magyar Országos Levéltár K. 631. Igazságügyminisztérium levéltára. Budapesti ügyvédi vizsgabizottság iratai 13., 14., 16–22. köt.
- 27) Uo. és *Králik* I. 380.
- 28) *Králik* I. 381–382. l.
- 29) Miniszteri indokolás az 1913. évi VII. tc.-hez. Millenniumi törvénytar.
- 30) 1913: VII. tc. 1–2. §; 1913: LIII. tc. 1–7., 19–23. §.
- 31) 1925: VIII. tc. 43. §, és az ehhez fűzött miniszteri indokolás.
- 32) Igazságügyminisztérium irattára. Az egységes ügyvédi és bírói vizsgabizottság iratai. Az ügyvédi vizsgára bocsájtottak jegyzéke 1913–1921.
- 33) Igazságügyminisztérium irattára. Az egységes ügyvédi és bírói vizsgabizottság iratai. 1927. évi vizsgajegyzőkönyvek.
- 34) Magyar Jogi Szemle. 1927. 25.
- 35) Uo. 1929. 290.
- 36) Uo. 1930. 59–61.
- 37) Uo. 1930. 325.
- 38) 1937: IV. tc. 11., 45., 70–73., 161. §; *Zlinszky* i.m. 57.
- 39) Igazságügyminisztérium irattára. Az egységes ügyvédi és bírói vizsgabizottság jegyzőkönyve 1941.
- 40) 1940: XXXVI. tc. 1–2. §.
- 41) 1941: XIII. tc.
- 42) 1958. évi 12. tvr.

RECHTSANWALTAUSBILDUNG IN UNGARN ZUR ZEIT DER
BÜRGERLICHEN ÄERA
Zusammenfassung

GROSSCHMID TANÍTVÁNYOK – SZLADITS ISKOLA

Eine obligatorische Ausbildung für die sich mit juristischer Arbeit Beschäftigenden wurde zum ersten Mal im Jahre 1769 mit der Einführung der Advokatenprüfung erwünscht. Die Regeln der Advokatenprüfung sowie die sich auf die Vorbildung beziehenden erwiesen sich jedoch auch im Jahre 1848 weder hinsichtlich der theoretischen Bildung noch der praktischen Kenntnisse als ausreichend.

Nach dem Sturz des ungarischen Freiheitkampfes von 1848/49 wurden von Neoabsolutismus die österreichischen Regelungen eingeführt. Es wurde eine hohe theoretische Bildung (Doktorat der Rechtswissenschaften) erfordert, doch die Advokatenpraxis wurde von der Ernennung durch den Minister abhängig gemacht. Juristen und Laien haßten gleichermaßen dieses System, und nach dem Wanken der absolutistischen Macht stellte man im Jahre 1861 die vor 1848 gültige Ordnung wieder her. Dies führte freilich zu Unordnung und einer Zunahme der Anzahl der Rechtsanwälte.

Im Jahre 1874 kehrte die Rechtsanwaltsordnung insofern zum österreichischen System zurück, indem als theoretische Vorbildung das rechtswissenschaftliche Doktorat vorgeschrieben wurde, wo dies im Gegensatz dazu von den Richtern bis zum Jahre 1913 nicht gefordert wurde. Ansonsten jedoch wurde der prinzipielle Standpunkt des freien Rechtsanwalttums eingenommen, das Selbstverwaltungsorgan der Rechtsanwälte – die Kammer – übte die Aufsicht und die Disziplinarbefugnis über die Rechtsanwälte aus. Die Kammer wählte auch die Hälfte der Mitglieder der Rechtsanwaltsprüfungskommission.

Bei den Prüfenden anlässlich der Rechtsanwaltsprüfungen handelte es sich um die bekanntesten Mitglieder der Juristengesellschaft; die Prüfungen bewegten sich auf einem hohen Niveau. Ab 1913 forderte man die gleiche Prüfung als Voraussetzung zur richterlichen Ernennung, doch drei Viertel der sich zur Prüfung Meldenden waren Rechtsanwaltskandidaten.

Seit der Jahrhundertwende bestanden Bedenken, daß es zuviele Rechtsanwälte geben werde, dem mit Verlängerung der praktischen Zeit und einer strengen Prüfung abgeholfen werden sollte, jedoch ergebnislos.

az évben, amikor az országban az első ízben tartották meg az ügyvéti vizsgákat között ott voltak: Szilágyi, Kerkapoly, Kautz, Földes, Pulasky, az angol Mind szerint a legkiválóbb európai gondolkodók egyike, Plošč, a modern jog jogteremtője a Hajnik Imre, a magyar jogász első nagy reprezentánsa. Hozzájuk jött a hatalmas új generáció, legelőször Kovács Gyula, utána Nagy Ferenc, Wassits Gyula, Concha György

19) 1874: XXIV. Alajos Degré, professeur d'université honoraire

20) 1891: XVII. tc. 17. 19. 5

21) LA FORMATION DES AVOCATS EN HONGRIE A L'ÉPOQUE BOURGEOISE

22) *Krakkó* Lm. I. 366.

23) *Néplé* i.m. 180, 182.

24) *Krakkó* Lm. I. 181.

25) Uo. I. 379.

26) Magyar Országos Levéltár K. 631. Igazságügyminisztérium levéltára. Budapesti ügyvédi magyarázószolgálat 13., 14., 16-22. költ.

27) Uo. és *Krakkó* I. 380.

En Hongrie, le système d'examen d'avocat a été introduit en 1769. Ce fut alors la première fois qu'on a prescrit aux personnes actives dans le domaine de la jurisprudence de s'acquérir obligatoirement de la formation juridique nécessaire. Mais l'examen d'avocat et les règlements portant sur le mode de la formation ne s'avéraient satisfaisants ni sous l'aspect de la formation théorique, ni sous celui des connaissances pratiques jusqu'à 1848.

A l'époque du néo-absolutisme suivant la chute de la guerre de liberté hongroise de 1848-1849 on a introduit les règlements autrichiens. Ceux-ci ont exigé d'avoir des connaissances théoriques au niveau élevé (d'avoir le degré du docteur en droit). Mais sans dénomination ministérielle, la pratique d'avocat ne pouvait pas être poursuivie. Les juristes aussi bien que les profanes ont tous porté de la haine à ce système, de sorte que lors de l'ébranlement du pouvoir absolu en 1861, l'ordre en vigueur avant 1848 a été rétabli. Bien entendu, ceci a conduit au désordre et à l'augmentation exagérée du nombre des avocats.

En ce qui concerne les statuts d'avocat, en 1874 on est revenu au système autrichien en prescrivant d'avoir le titre du docteur en droit attestant que la personne en question possède des connaissances théoriques juridiques au degré élevé, nécessaire. Aux juges la même prétention n'était pas faite jusqu'à 1913. Par ailleurs, le principe directeur a été que la profession d'avocat pût être librement poursuivie. Cependant, la chambre, organe autonomiste des avocats a exercé contrôle et droit disciplinaire sur eux. La moitié des membres du jury d'examen d'avocat a été désignée par elle.

Aux examens d'avocat les membres les plus réputés de la société des juristes étaient les interrogateurs. Le niveau des examens était élevé. En 1913 on a prescrit même aux juges de passer même examen, comme condition préliminaire de leur nomination, mais approximativement trois quarts des aspirants étaient des avocats stagiaires.

Dès le tournant du siècle on a commencé à s'inquiéter de ce que le nombre des avocats serait exagéré. On a cherché à y porter secours par l'élongation de la période du stage pratique et par rendre les examens plus sévères, mais sans succès.

Asztalos László:

GROSSCHMID TANÍTVÁNYOK — SZLADITS ISKOLA

A magyar civilisztika történetének sajátossága, hogy míg Grosschmid Béninek (Zsögöd Benő) mindig csak tanítványairól beszélünk, addig legnagyobb, elsődrendű tanítványának, Szladits Károlynak iskolája van. A kettő közötti különbség felveti a két személy tudományos tevékenységének, tanítómódszereinek, egyéniségének és iskolateremtő vagy nem teremtő adottságainak feltárását.

I.

A magyar civilisztika tudományos művelése alig több mint másfélszáz éves. A civilisztika területén elsősorban a gyakorlat és az elmélet sajátos kölcsönhatásában jelentkezik.

A magyar *polgári fejlődés lemaradása*, a sajátos gazdasági, politikai, társadalmi és ehhez kapcsolódóan a jogi lemaradás is, a civilisztikában fokozottabban mutatkozott meg. Négyszáz év harca az önállóságért előtérbe állította a közjogi kérdéseket és másodlagossá tette a civilisztikát. A XIX. század nagyobbik része a közjogi harcokkal és kérdésekkel foglalkozott és tudományos igényű civilisztika — Frank Ignác kivételével — csak a XIX–XX. századforduló időszakában jelentkezett.

Mint arra 1935. november 9-én Nyulási János, a — serleget is felavató — Grosschmid-serlegbeszéd elmondása közben utalt „felújult előttem a magyar magánjog tudományának egyik legérdekesebb korszaka, a 80-as éveknek az a vajúdása, amely azt újjászülte. Az a doktrína, amelyet annakidején magyar *magánjog címén tanítottak*, vérszegény, mixtum compositum volt. Meg nem értett római jogi közmondásokkal tűzdelték tele. Helyenkint az osztrák jogból vett idézetekkel, onnan elsajátított gondolatokkal, elnagyolva építették ki. A *gyakorlat jogászai* is elvesztették a kapcsolatot a régi magyar joggal.”¹⁾

Igazi nagy hatása és jelentősége a változásnak az 1890. évben kezdődik. Abban az évben, amikor Grosschmid budapesti egyetemi katedrát kapott. „Régi tanáraink között ott voltak: Szilágyi, Kerkápoly, Kautz, Földes, Pulszky, az angol Mind szerint a legkiválóbb európai gondolkodók egyike, Plósz, a modern perjog megteremtője s Hajnik Imre, a magyar jogász első nagy reprezentánsa. Hozzájuk jött a hatalmas új generáció, legelőször Kováts Gyula, utána Nagy Ferenc, Wlassits Gyula, Concha Győző

és Grosschmid. A régiekben még nagyon erős volt az osztrák és a német jog közvetlen hatása. . . Az egyetemi ifjúság ekkor még nem foglalkozott magánjoggal. *Szemináriumok nem voltak.* Szászy-Schwarz pandektajogi szemináriuma nem talált megfelelő visszhangra. Az olvasóköri különböző szakosztályaiban, amelyek a szemináriumokat helyettesítették, büntetőjog, politika foglalkoztatta az ifjúságot.

Ebbe a környezetbe került Grosschmid.

Első előadásain alig néhányan voltak. A későbbi években a tanterem nem volt elégséges hallgatói befogadására. Tételei, melyeket a gyakorlat előbb kételkedve fogadott, s gyakran különöseknak találta, rövidesen meghódították a gyakorlat embereit is, s szálló igék lettek belőlük.”²⁾

A gyakorló jogász Nyulászi, Grosschmid legelső hallgatója volt. Rámutat arra a sajátosságra, amely akkori jogi oktatásunkat – és néha visszaköszönő módon mai oktatásunkat is – jellemezte, hogy elszakadt a gyakorlattól. Éppen ezért figyelemreméltóak Grosschmid előadásai, mert Grosschmid „Előveszi a jogi életnek egy-egy látszatra egyszerű jelenségét. Abban, mint *mikrokozmosban megmutatja a jogi élet egész mechanizmusát* mozgató erőket, különös előszeretettel azokat, amelyek a nemzeti jelleg kifejezői. . .

A régi magyar jogász legista volt. . . Kevesen voltunk 1890-ben Grosschmid tanítványai. Megsokszorozódtunk. A közélet, a tudomány, a joggyakorlat és a jogi oktatás ma már teljesen az ő hatása alatt áll.”³⁾ (Nyulászi már tudatosan használja a tanítvány kifejezést.)

A nagyon tehetséges, önálló utakra térő tanítványai is, mint Szladits Károly vagy Beck Salamon, Grosschmid tanítványoknak vallják magukat. Beck Salamon így emlékezik meg Grosschmid előadásáról: „én az elmélet és gyakorlat szerény Kentaurja csak annak a bűvöletnek akarok kifejezést juttatni, amelynek hatása alatt állottunk, amikor Grosschmid a katedra magaslatáról tekintett le ránk, hogy élethűbb legyek, amikor tekintete nem rajtunk, de fölöttünk elsiklott, s amely bűvölet hatása alatt maradtunk végig valamennyien Grosschmid Béninek örökre tanítványai. . . Mi, Grosschmid epigonok vállaljuk örömmel és büszkeséggel a Grosschmid epigon nevet, mert a Grosschmid gárda maga is rangerősítő, rangfokozó. . .

Vállaljuk hittel és szeretettel a gárdaezredek megszervezését és minden nagyrabecsülésünkkel, szolgálatkészségünkkel fordulunk a vezénylő tábornokhoz, Szladits Károlyhoz, aki egy emberéleten át gyermeki alázattal teljes felolvasottsággal szolgálta Grosschmid zsenijét.”⁴⁾

Az 1935-ben – az idős Grosschmid Béni távollétében – elhangzott és publikált ilyen elismerő kifejezések és megjelölések vele és legnagyobb tanítványával, Szladits Károlyval kapcsolatban ösztönszerűen felvetik azt a kérdést, hogy mi volt kettőjük kapcsolata, mi volt a hatásuk a magyar civilisztikában és hogyan jelentkezett ez?

A második reformnemzedék ragyogó civiljogász képviselői, akik 1880 után lépnek a felszínre és a századfordulón az egész második reformnemzedékkel⁵⁾ a magyar civilisztikát európai szinten képviselik: Grosschmid Béni és Szászy-Schwarz Gusztáv. Ez a második reformnemzedék neve ki azokat a fiatal civilistákat, mint Szladits Ká-

roly, Marton Géza, Beck Salamon és a gyakorló jogászok közül Nyulászi János és társai, akik majd az elbukott forradalom után — a két világháború között —, egy harmadik reformnemzedéket készítenek fel, amely a felszabadulás után a civilizisztika jogtudósait megteremti.

Egyszerűen ez a magyarázata annak, hogy a civilizisztika a két világháború között a *Szladits iskolában* olyan gárdát tudott kinevelni, amely nagyon megfogyatkozva, nagyon szétszórva, de megmaradt és itthonmaradt tagjaival mégis a felszabadulás után a szocialista fejlődés útját előkészítette. Törekedett az újra. Ez az alapja annak is, hogy a bűnügyi tudományokkal, vagy az államjoggal szemben a civilizisztika súlyosabb egyéniségeket teremtett a szocialista fejlődés során.

II.

A századforduló gazdasági, társadalmi és politikai ellentmondásai közepette különös jelentőséggel foglalt helyet a magyar civilizisztika ellentmondásos fejlődése szempontjából Grosschmid Béni (Zsögöd Benő), az ellentmondásos időszak legellentmondásosabb egyénisége.⁶⁾

Grosschmid Béni (Máramarossziget, 1852. november 6. — Visegrád, 1938. szeptember 7.) régi jogászcsaládból származott. Jogi tanulmányait Nagyváradon, Kolozsvárott, Bécsben végezte. Ezt követően bírósági, majd igazságügyminisztériumi szolgálatot teljesített. Ez idő alatt szerezte meg a budapesti egyetemen Zsögöd Benő néven a doktori fokozatot.⁷⁾ 1882–85 között a polgári törvénykezési jogból, majd a kereskedelmi és váltójogból a nagyváradi jogakadémia tanára és már 1882-ben a magyar magánjogból a budapesti egyetem magántanára. 1885-től a kolozsvári egyetemen egyetemi tanár az osztrák polgári jogból. 1890-ben Wenzel Gusztáv utódaként a magyar magánjog budapesti egyetemi tanára.

Az 1870-es évek közepétől, német és osztrák tanulmányaiból hazatérve, Grosschmid, aki régi német családból származik, 1905-ig Zsögöd Benő név alatt folytatja munkásságát. Valójában a német szellemmel szemben az ősi magyar jog továbbfejlesztése érdekében lépett fel. Hozzátartozik ellentmondásához, hogy egy olyan magyar jognak a védelmében kísérelte meg a küzdelmet és a továbblépést, amely meghaladott volt, amelyet a polgári forradalom 1848-ban elsöpört, végrehajtását császári pátensek valósították meg, de a régi jog elemeiből — Grosschmid szerint a némettel szemben — kell felépíteni az új magyar magánjogot.

A magyar civilizisztika tudományának kevés olyan alkotó egyénisége van, mint Grosschmid Béni. Munkássága három nagy területre sorolható. Elsősorban azok a kodifikációs előmunkálatai, amelyek a házassági köteléki joggal kapcsolatos törvény előkészítéséhez és általában a házassági törvényhez, majd a Polgári Törvénykönyv családjogi részéhez kapcsolódnak.⁸⁾ A családi jog, s a házassági törvény előkészítése is ellentmondásos. A kötelező polgári házasság bevezetése a haladást szolgálja, de pl. a bírói gyakorlatra hagyatkozott házassági vagyonjog rendi jellegének fenntartása konzervatív.

A második önálló tudományos munkássága körébe a jogszabálytan,⁹⁾ a tulajdonjog, az öröklési jog (ezen belül az Öröklött s szerzett vagyon c. munkája és A köteles rész-ről írott, Sztrókey díjjal jutalmazott fiatalkori munkája) és érintőleg a kereskedelmi jogot feldolgozó tanulmányai tartoznak.¹⁰⁾

Harmadik és tulajdonképpen hasonlóan ellentmondásos monográfiája Fejezetek kötelmi jogunk köréből című, a századfordulón megjelent három kötetes, több mint 2000 oldalas esszégyűjtemény.¹¹⁾

Grosschmid eszmei mondanivalójának *kettőssége*: magyarkodó, nacionalista, nemzeti – a jogszabálytan, a tulajdonjog, az öröklési és a családi jog jórésében, és ugyanakkor a kötelmi jogban, a kereskedelmi jogban, s így elsősorban a Fejezetekben saját korát meghaladó, új, továbbfejlesztő tevékenységet lát el és gondolkodásra készlet.

Szövege rendkívül nehéz. *Nyelvhasználata* a finom különbségek kifejezésére törekszik és mint azt A köteles rész bírálata során Arany János, az Akadémia titoknok (főtitkára) megállapítja: „Észjárása eredeti s genialis; nyelve erőteljes, bár olykor némileg contort és simítást vár.”¹²⁾

Grosschmid tudományos munkássága megítélése sem saját korában, sem halála után, sem jelenlegi jogunkban *nem egyértelmű*. Az értékelés a kortárs, a tanítvány, a hallgatók részéről magasztaló, a Mestert tisztelték benne.¹³⁾ Szladits később az igazi praeceptor Hungariae-nak látta,¹⁴⁾ majd a magyar magánjog szabadságharcosaként hirdette.¹⁵⁾ Kétségtelen, hogy ez a tisztelet – Grosschmid halála után is – tanítványai részéről megnyilvánult. A szocialista fejlődés során értékelése eltolódott, *ellentmondásos egyéniségét* hangsúlyozták, rámutatva arra a tudományos munkásságban is rendkívül ritkán tapasztalható ellentmondásra, amely e munkásság egészét jellemzi.¹⁶⁾

Tulajdonjogi, családjogi, öröklési jogi kérdésekben, alkotmányjogi, jogszabálytani területen feudális beállítottságú. A kereskedelmi jog, a forgalmi jog, a kötelmi jog területén – szinte meghazudtolva előbb említett oldalát – új utakra lépő, a kapitalizálódó magyar magánjog kifejlesztésének úttörő megalkotója. De még itt is alig hivatkozik külföldi szerzőkre, a magyarok közül pedig csak Frank Ignácra, nagyobb mértékben a törvényes szabályra, a régebbi magyar törvényre, a fennálló bírói gyakorlatra, s igen gyakran a Tripartitumra, a Planum Tabularera vagy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokra.

Kortársa, tanártársa és művének maradandóságát megbecsülő kollégája, *Szászy-Schwarz Gusztáv értékelése* a legtisztább a Fejezetekben jelentkező ellentmondások szempontjából is: „Maradi temperamentum, mely kétkedő elmével van küzdelemben; szenvedélyes nemzeti érzés, mely nem tud kiszabadulni a német tanultságból: íme a kettős ellentét, melynek sokszor szinte tragikus küzdelmét mutatja ez a két kötet is.”¹⁷⁾ Ez az ellentmondás Grosschmid nacionalista oldalán is jelentkezik. Mint Schwarz tovább folytatja: „És valami tragikus küzdelmet látok a Grosschmid nemzeti irányában is. Nincs újabb nemzedékünkben író, ki öntudatosabban védené a nemzeti jog fennállását és nincs író, ki ezt a küzdelmet németebb fegyverrel küzdené végig.”¹⁸⁾

A nemzeti érzésnek, a hazafias, a magyar jogot visszaállítani kívánó törekvésnek és a német gondolkodásnak ez a tragikus küzdelme Grosschmid tanításaiban végigvonul, s a kötelmi jogban is tapasztalható. *A történeti jogi szemléletből kiinduló* felfogása mellett a *legtörténetlenebb módon* Werböczy Hármaskönyvéből és a Planum Tabularéból vezeti le nagyon sok esetben azokat a modern, a kapitalista fejlődésnek tökéletesen megfelelő szerződési és kártérítési szabályokat, amelyeknek valójában semmi közük nem volt a régebbi joghoz. A magyar magánjog fejlődésének egyik jelentős, tragikus momentuma, hogy a német-osztrák befolyással való harcban végig a nemzeti jog eredeti jellegét hirdeti, a semmiféle külföldi hatás alatt nem álló ősi jelleget, s ennek érdekében a történelmet és a jogot is *hamis tudattal, de meghamisítja*.

Ugyanakkor, amikor tulajdonjogi szemlélete, „nemzeti” berendezkedéshez való ragaszkodása nemzetietlenül nacionalista, a kötelmi jogban a fejlődés előrelépését látja. Ellentmondásához tartozik az is, hogy a civilizált művelői közül a legtovább megy a Tanácsköztársaság pártolásában. 1919. július 24-én három művét felajánlotta a Tanácskormányoknak. Az ellenforradalom kezdetével megindult eljárás során véd- és panasziratában „hazafiatlanul” nyilatkozott.¹⁹⁾

Micsoda *ellentmondás!* *A tulajdonjogban a régi jog lehető átmentését hirdetni* és mellette a *Tanácskormányt szolgálni*. Ehhez az átmenetet a Fejezetek kötelmi jogának a fejlődése jelentette. Nyilvánvaló, hogy Grosschmid egész magatartása nem volt sem politizáló, sem forradalmi. Amikor forradalom született, akkor viszont kész volt azt szolgálni.

Ugyanakkor a Tanácsköztársaság leverését követő időszakban készült el a már előbb elkezdett munkája: Werböczy és az angol jog,²⁰⁾ amely ismét visszatérés a történeti jogi szemlélethez, ahhoz az időhöz, amikor a magyar magánjogot a hasonló adottságokkal rendelkező angol joggal lehet – Grosschmid szerint – összevetni. Ez pedig a török és a Habsburg hódítás előtti magyar időszak, jogilag az utolsó megfogalmazás Werböczy Hármaskönyve s a korabeli angol jog.

Grosschmidnek ezt a tartózkodó egyéniségét²¹⁾ tanítványaihoz – amelyre Beck Salamon már utalt – családja is megerősíti. Ellentmondásos egyéniségét tanítványaihoz, a világhoz, az emberekhez, *különc, emberkerülő magatartását*, még tanárként is Visegrádra félrevonulását²²⁾ tanítványainak közvetlen tapasztalatán túlmenően unokaöccsének²³⁾ feljegyzése is igazolja.

„Magánjogot tanított közel félszázadon át és – jogászok mondják így – forradalmasította a magyar jogi gondolkodást, ő fogalmazta meg hosszú időre a magyar magánjogot. Nyugtalanító észjárású ember volt. Pedagógiával nem sokat törődött, az enyémtiéd határkérdései érdekelték csak, az emberek együttélésének az a végtelenül bonyolult, inkább erkölcsi, mint jogi kérdésekből összeálló problémacsoportja, ami a „magánjog”, ami az élet. . .”²⁴⁾

„Gondolkozási képessége – valamilyen különös szellemi elfogulatlanság, az ítélet megvesztegethetetlen bátorsága és a meghatározás készségének spontán bősége – hallgatóiban és kortársaiban a „zseni” képzetét keltették. Munkásságában, lényében, fellépésében érezni kellett azt az egyszerű, személyhez kötött, nevezhetetlen erőt, a

kifejezés és definiálás lehetőségének ehhez az egy emberhez rögzített sajátosságát, ami a „zseni”²⁵⁾ Egyetlen könyvet vitt magával, a Tripartitumot,²⁶⁾ nehézkes testével elhelyezkedett a katedra mellett (– külön széke volt, mert nem nagyon bírták nehéz testét az átlagos egyetemi előadói székek –) és elkezdett beszélni a hallgatók feje fölé nézve, mintegy hangosan gondolkodva. E hangos gondolkodás közben nem törődött azzal, hogy értik-e hallgatói azt, amit mond, de igyekezett mindazt kifejteni, amely jegyzeteiből, vagy fejből, – jegyzeteket nem nagyon használt – állandóan foglalkoztatta; az előrelépés, az újítás gondolatát megfogalmazni.

„Magyar jogászok ezrei hallgatták s aki egyszer rájött az izére e különös észjárásnak, nehezen szabadult hatása alól. Nem lehetett tudni, hova kanyarodik és hol áll meg, ha egyszer megragadott egy problémakört? Kifejezésmódja, irálya is csak az övé volt: bonyolult, sűrű mondatai – egyik hallgatója „gutaütéses, érvágásra szoruló” körmondatait kifogásolta, – meglepő szóképei, váratlan képzettársításai, nehezen követhető hasonlatai, nyelvének bővérű, súlyos áradása, az a rejtélyes „egyéniség”, mely a kötőszavak alkalmazásában is megmutatkozik s elárulja az „író”, másszóval a kifejezőt, ez mind „zseni-gyanús” volt s bizonyosan nem volt ok nélkül az! Választott tárgykörének nemcsak mestere volt, hanem alkotója, felfedezője. Mintha előtte senki soha nem foglalkozott volna magánjoggal, s mintha utána felesleges lenne lényegesen bolygatni megállapításait: ezt a hatást váltották ki írásai az olvasóból.”²⁷⁾

Nemcsak tanítványaival, hanem családtagjaival is távolságtartó kapcsolatot tartott fenn.²⁸⁾ Valójában tanítványai közül egyedül Szladits Károllyal került közelebbi kapcsolatba, aki mindvégig az ő szolgálatának szentelte munkásságát.

Ez a távolságtartás egyéniségéből fakadt. Szemmelláthatóan – a leírásokból is kitűnően – tanítványait és családtagjait is szerette, de a *fecséget nem*. Ennek az a következménye, hogy minden időt sajnált, még a saját ünneplésétől is.

Ez a sajátos egyéniség az első a magyar civilisztika alig másfél százados történetében, aki csak tudományos munkát írt, de *jegyzetet, tankönyvet nem*. A Fejezetek előtt előadásai, amelyek meghatározott területet fogtak át, visszakérdezésre kerültek. A hallgatók felkészülését pedig azok a jegyzetek segítették, amelyeket könyvformaként tanítványai készítettek.²⁹⁾

Tudományos munkásságával, de elsősorban előadásaival, amelyek sokkal magasabb színvonalúak voltak, mint akár a legjobb hallgató felfogóképessége is, imponált hallgatóinak, tanítványokat szerzett, de *nem alakított iskolát. Nem törekedett arra a közvetlen kapcsolatra – egyéniségénél fogva –*, amely egyébként az iskolateremtő nagy egyéniségek, egy Savigny vagy egy Szladits Károly esetében kézzelfogható és lemérhető.

Közvetlen tanítványai mellett eszmerendszerét tekintve *közvetett tanítványai* is voltak Grosschmid Béninek. Ezek a tanítványok azonban sajátos módon *egyik vagy másik* oldalát követték. Így például *Kolosváry* Bálint, tanszéki utóda tulajdonjogi és általában jogszabálytani területen, tehát a nacionalista, a történeti jogi iskola hagyományait emelte ki Grosschmid tanításából, ezt követte, sőt következetesebbé törekedett válni. Ugyanakkor, pl. *Nizsalovszky* Endre inkább a forgalmi viszonyok területén volt

Grosschmid követője,³⁰⁾ sőt a korlátozott dologi jogok viszonylatában is túllépett³¹⁾ Grosschmid maradi, nacionalista álláspontján.

Hogy ténylegesen kit tanított és ki lett tanítványa, az a későbbi időszak már felnőtté vált jogásznemzedék hagyományaiban, visszaemlékezéseiben és hozzávaló viszonyában jelentkezik. Támadni senki nem támadta. Kétségtelen azonban, hogy legjelentősebb közvetlen tanítványai: Nyulászi János, Szladits Károly, Beck Salamon Grosschmid gondolkozási köréből elsősorban a polgári haladó gondolatokat hasznosították. Így Beck Salamon az érdekeszmét.³²⁾

Ez a második reformnemzedék sajátos kört jelentett. Grosschmid maga, politikailag mintha kívül állt volna az egész magyar társadalmon, mintha felette állt volna a századfordulót követő politikai mozgolódásokon. (Most eltekintve a Tanácsköztársaság alatti magatartásáról és az azt követő védíratától.)

Leghűbb tanítványai elkötelezettek. Szladits dolgozik a Huszadik Száznak, Beck Salamon az ifjú szocialistáknál tevékenykedik és gondolkozásaikban a haladó jogi gondolatok grosschmid-i szövevényeire építenek. Ez a második reformnemzedékből kikerülő jogász garnitúra számos progresszív kiválóságot ad, akik elsősorban az első világháború végéig, a Tanácsköztársaság időszakáig közvetlenebb – de nem közvetlen – kapcsolatot tartanak a Mesterral.

Az első világháborút követő időszakban már nem lehetett az ellentmondásos egyéniséget a maga kettős ellentmondásosságában oly mértékben hasznosítani, hogy az egyértelműen az ország fejlődését szolgálja. Előtérbe került a nacionalizmus. Grosschmidra szívesebben emlékeznek a 20–30-as években, mint a „*magyar gondolat*” furcsa megjelenítőjére s ezt is használják ki. Grosschmid gondolatgazdag tevékenységéből, írásaiból mindenre, és mindennek az ellenkezőjére lehet idézni.

Tanítványai, a közvetlenebbek és a közvetettek attól függően, hogy a történelmi fejlődés milyen szakaszához érkezünk, másképpen bírálják el tudományos munkásságát. A politikai helyzettől függően *más oldalait emelik ki*, a kedvezőeket, illetőleg a kedvezőtleneket.

A két világháború között Szladits Károly köré tömörült baráti kör a haladó grosschmid-i hagyományok ápolásával, a Fejezetek jubileumi kiadásával ezt erősíti. Ezzel védekezik is a tulajdonjogi, jogszabálytani, vagy más területeken jelentkező ellentmondásos, maradi, nacionalista és nem haladó nézetekkel szemben.

Csak a szocialista fejlődésben kerül előtérbe az az ellentmondásos, bizonyos vonatkozásban hamis tudattal, mégis zseniális meglátással megvert, illetőleg megáldott tehetséges ember kettőssége, aki kívül reked a társadalmon, aki nem akart, – de nem is tudott hatni a változásokra.

A fordulat évét követően egymás után jelennek meg a szocialista értékelések, elsősorban Eörsi Gyuláé 1951-ben, majd Világhy Miklóse, Szabó Imréé, Peschka Vilmosé, akik valamennyien – de nem egyforma mércével – Grosschmid *kettősségét* hangsúlyozzák.³³⁾ azt a szinte összeilleszthetetlen ellentmondást, hogy van egy tudós, aki az egyik oldalával feudális, nacionalista gondolatokat hirdet az alapvető tulajdonjogi és jogszabálytani kérdésekben, idegenkedik a jogelmélet minden irányzatától, becs-

mérőn nyilatkozik az észjogtan műveléséről,³⁴⁾ ugyanakkor a másik oldalról zseniális meglátásai vannak a forgalmi, kereskedelmi, kötelmi jogi fejlődést illetően.

Sőt, hangsúlyozni kell, hogy történetileg is olyan meglátásai vannak, amelyek figyelemreméltóak — bár sajátos módon méltatói figyelmét ezek elkerülik. Így az Öröklött s szerzett vagyon c. tanulmányában rámutat az ősiség 1848 előtti egybefonódott közjogi és magánjogi oldalainak a 48-as polgári forradalom útján történő szétválasztására.³⁵⁾ Ennek következtében az ősiség közjogi oldala hatályon kívül helyeződött, a magánjogi oldal, az öröklési rend, az ági öröklés kérdése megmaradt, illetve 1861-ben az Országbírói Értekezleten ismét hatályba lépett.

III.

Grosschmid (Zsögöd) tanítványok voltak, iskola nem volt. Jóllehet széleskörű és évtizedeken keresztül oktatott jogásznemzedék került ki kezei alól, akik a gyakorlatban és az elméletben is hasznosították előadásait, írásait, érveit, haladó gondolatait, mégsem alakult ki körülötte egy iskolatípusú fejlődési irányzat.

Ennek elsősorban Grosschmid egyéniségében kell az okát keresni. Az *iskolát*, Grosschmid után Grosschmid iskoláját, *Szladits Károly teremtette meg* azzal, hogy átfogalmazta a rendkívül nehezen olvasható, nehéz stílusú, gördülékenynek egyáltalán nem nevezhető, néha még a kötőszavakkal is csinján bánó megfogalmazásait, s élére állt a nyitottabb gondolkodású polgári civilisztikának.

Éppen ezért a Grosschmid tanítványok legjelentősebb, hátni tudó rétege Szladits Károly köré tömörült, aki ebben a vonatkozásban nemcsak a leghűségesebb tanítvány, hanem továbbfolytatója, újjáalakítója a grosschmidhi hagyományoknak.

Szladits Károly (Dunaszerdahely, 1871. december 27. — Budapest, 1956. május 22.) Budapesten végezte az egyetemet és az akkor megjelent rendelkezés alapján az első, akit „sub auspiciis regis” avattak jogi doktorrá 1895. október 12-én. 1895-től 1916-ig az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott és részt vett a Polgári törvénykönyv első és későbbi tervezeteinek a kidolgozásában. 1980-ban magyar magánjogból a budapesti egyetemen magántanár, s 1917-ben Katona Mór utóda-ként — az osztrák jog tanítására kap professzori megbízást. A trianoni békeszerződést követően már úgy alakul, hogy az addigi osztrák jog és magyar magánjog professzorai a Magyar magánjog I.³⁶⁾ és a Magyar magánjog II. című alatti tanítják a magyar magánjogot. 1917-től 1942-ig egyetemi tanár Szladits Károly.

Már doktori értekezése (Az alanyi magánjogok rendszertanához) is a kötelmi és a dologi jog elválasztásáról szolt³⁷⁾ és ezen a két területen a visszaemlékezések úgy tartják, hogy a hazai polgári jogtudományban a német-osztrák jog szolgálai követése ellen küzdő Grosschmid Béni tanítványaként mutatkozott be.

Valójában Szladits Károly jelentős s továbbfejlesztett tankönyvén³⁸⁾ és kodifikációs munkáján kívül olyan fajta önálló, nagy formátumú monográfiákat, mint Grossch-

mid, nem írt. Írt ugyan egy tankönyvrészletnek beillő anyagrészt,³⁹⁾ de ez valójában több és szélesebb körű annál, ami egy egyetemi tankönyv szabványa lenne.

Szladits magyarra fordította Grossschmidot. Ez a magyarra fordítás először nem egyetemi tankönyvként jelentkezett, hanem a községi közigazgatási tanfolyam részére készítette, majd egyetemi tankönyveiben látott napvilágot.

A *Vázlat* Szladits munkásságának kiemelkedő eredménye. Grossschmid rendkívül nehézkes nyelvezetét, a rendkívül sokoldalú összefüggésekben megfogalmazott tételeit Szladits szabatos, világos, tömör megfogalmazásai tartalmazzák. *Mindennapi fogyasztásra alkalmassá tette* Grossschmid tanításait, s így azokat is e tanok hívévé nyerte meg, akik megriadtak Grossschmid nyelvezetétől. A világos magyar fogalmazás nem jelentette, hogy Szladits engedett volna vizsgáztatási igényességéből, sőt!

Ha Szladits Károly munkásságát nézzük, akkor emellett igen nagy figyelmet érdemel az az irodalmi és szervező tevékenység, valamint anyaggyűjtés, amely részben a *Magyar magánjog című* („Nagy-Szladits”) I–VI. kötetes munka⁴⁰⁾ szerkesztésével valósult meg, másrészt elsősorban Villányi (Fürst) Lászlóval együtt – a magánjogi bírói gyakorlat kiadására került sor.⁴¹⁾

Szladits Károly azon túlmenően, hogy szervezte a kollegiális vagy tudományos szintet elért nagyobb természetű monografikus vagy az egyetemi tankönyv színvonalát meghaladó kézikönyv kiadást,⁴²⁾ szervezett és dolgozott, szerkesztette a *Magánjogi döntvénytár* című időszakos döntvénygyűjteményt, továbbá a *Békejog és Békegazdaság* című folyóiratot (1920–22), majd a felszabadulás után a *Jogtudományi Közlöny* első főszerkesztője lett.

Mégis Szladits legnagyobb jelentősége – amiért 1953-ban Kossuth-díjjal tüntették ki – *iskolaszervező tudományos tevékenysége.*

Irányító, szerkesztő, részfeldolgozásokat kijelölő munkájával iskolát teremtett. Emellett a Magyar Tudományos Akadémiának 1932-ben lett levelező, 1943-ban rendes tagja, és 1948-ban tiszteleti tagja.⁴³⁾

Szladits Grossschmid tanítvány és mindenben Grossschmidot szolgálja. Dehát szüksége volt Grossschmidnak erre? És valójában miben jelentkezett Szladits Károly érdeme, iskolateremtő egyénisége?

Míg Grossschmid előadásmódjáról, elkalandozó, merengő, hallgatókra nem figyelő és emellett tanítványokat szerző, de iskolát nem teremtő, attól idegenkedő egyéniségéről a kortársak alig nyilatkoznak, addig Szladits az egyetlen tanítvány, akivel Grossschmid közelebbi kapcsolatot tartott. Szladits egészen eltérő adottságú volt, mint Grossschmid. Nem volt jó előadó, de bármikor az általa vezetett magánjogi szemináriumban egyetlen mondattal vagy néhány mondattal világossá tudta tenni azt, ami vitás.

Szladits csodálatos egyénisége elsősorban tankönyveiben és tananyagszerű írásai-ban, kézikönyveiben megjelenő egyértelmű, világos, magyaros megfogalmazásában jelentkezett. Grossschmid nehézkes, elkalandozó, körülményes, szinte stílustalan stílusával szemben Szladits rendkívül pontosan, finoman, cizelláltan és gondosan fogalmazott. Tankönyve: A magyar magánjog vázlatra példaképe a magyar civilisztika nagy tan-

könyveinek és talán csak Marton Géza Római magánjog-a⁴⁴⁾ az, amely pontos, precíz, egyértelmű, világos és a hallgató által is érthető megfogalmazásban versenyre kelhetett Szladits tankönyvi megfogalmazásával.

Ugyanakkor ez a formábaöntés nem leegyszerűsítése volt a grosschmidi gondolatoknak. Szladits felhasználta Schwarz Gusztáv érdek-eszméjét, – amelyet egyébként Grosschmid is magáénak vallott, csak ilyen határozottan nem hangsúlyozott, mert ez csak egyike volt az irányító eszméinek – és Szladits egyesítette a két gondolatort.

Szladits stílusa szinte Grosschmid homorú-domborúja. Míg Grosschmid lenyűgöző előadó, addig Szladits ebben nem jeleskedik, míg Grosschmid nyomasztóan nehéz megfogalmazója írásainak, addig Szladits világos, kristálytisza gondolatokban tárja az olvasó elé mondanivalóját. Itt van, él Szladits Károly nagysága írásaiban, ahogyan magyarra fordította a grosschmidi gondolatokat. Elsősorban ezekkel kell törődnünk, mert a társadalmi formákhoz tartozó tulajdonjogi berendezkedésre, majd éppen az alkotmányjogra vagy jogforrásokra vonatkozó felfogásuk nem volt maradandó, fenntartható.

Grosschmid leghűbb tanítványa, Szladits Károly nem forgott szélesebb körben, nem vett részt a politikai életben. Mégis már az 1900-ban meginduló Huszadik Század, majd az 1901-ben megalakult Társadalomtudományi Társaság tagja és részt vesz ennek munkájában, mint választmányi tag.⁴⁵⁾ Ebben az időben azonban a Huszadik Század még minden – széles értelemben – mást akaró embert összeilleszt és nem csak Kolosváry Bálint, hanem Andrássy Gyula, Prohászka Ottokár, Herczegh Ferenc, a másik oldalról pedig Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Szende Pál, Lukács György, Bolgár Elek is részt vesz a munkájában. Az egész polgári radikális mozgalommal kapcsolatban az a sajátos, hogy Szladits ettől a polgári, egyes esetekben radikális mozgalomtól viszonylag gyorsan visszavonul, s az 1906-os válságot követően már nem tartozik a Társasághoz, nem is nagyon publikál.

Szladits sokáig Jászi köréhez tartozik és teljes visszavonulásának utolsó nyilvános lépése az őszirózsás forradalom. *Károlyi Mihály* írja: „Az igazságügyminiszteri tárcát *Szladits Károly* egyetemi tanárnak ajánlottam fel, akit *Jászi* ajánlott. . . Lukachich megmentése után a kormány tagjaival felmentem a Városházáról a Várba, hogy *József főherceg* kezébe az esküt letegyük. A főherceg palotájában az eskütétel előtt egy kissé várakoznunk kellett a hallban, és ekkor kaptuk azt a hírt, hogy *Tisza Istvánt* villájában meggyilkolták. Valamennyien meg voltunk döbbenve. . . . Öt perccel az eskütétel aktusa előtt kaptuk megöletésének hírért. *Szladits Károly* annyira megrémült ennek hallatára, hogy ott rögtön lemondott a följánlott igazságügyminiszteri tárcáról, és nyomban el is somfordált.”⁴⁶⁾

Szladits tehát nem volt hősi lélek, de ugyanakkor a Tanácsköztársasággal és a Károlyi-rendszerrel kapcsolatosan mégis a legkomolyabb észrevételek, ellenvetések vele, a fiatal kartárrsal szemben merültek fel. Bár Grosschmid ellen is megindult a vizsgálat a Tanácsköztársaság alatti felajánkozásáért, Szladits Károlyt az 1919/20 tanévre tanári működésétől és jogaitól az egyetemi vizsgáló bizottság javaslatára⁴⁷⁾ a miniszter felfüggesztette. Ennek oka, hogy Szladits 1919. január 22-én úgy nyilatkozott, miszerint kívánatosnak tartja „az új világ képviselőit itt látni”. Titkára volt továbbá a

Főiskolai Tanárok Szövetségének, rendszeresen tárgyalt Rónai népbiztossal igazságügyi kodifikációs kérdésekről. A budapesti jogi karon hét professzor ellen indult eljárás, közöttük négy civilista (Grosschmid, Szladits, Plósz, Magyary Géza). Ennek is be tudható, hogy jöllehet Szladits 1917-ben nyerte el kinevezését, mégis csak az 1932/33-as tanévben lett dékán, és az 1931/32-es tanévben az 1928-as évi kinevezésű Kolosváry a dékáni tisztben megelőzi.

Természetesen Szladits és iskolája a rendszerrel szembeni mérsékelt elutasításban, a liberálkapitalizmusba való visszavágyódásban és a németellenességben volt csak egységes. Hatottak rá Somló és Moór nézetei is.

Szladits Károlynak ugyanakkor ez a Tanácsköztársaság alatti „ballépése” csak az egyik. Egész egyénisége nem volt hősi, nem volt kiálló ember, mégis ő biztosította az ún. auschwitz-i jegyzőkönyv magyarra fordításának lehetőségét. Mint arról Küllőiné Székely Mária akkor „diakonissza” fordító, tolmács megemlékezik: „A német megszállás után úgy egy hónappal Szladits Károlyék Érmelléki utca 7. szám alatti házába költözhettem, ami azért is nagy dolog volt számomra, mert így csak néhány percnyi távolságra laktam a Nemzetközi Vöröskereszt Magyarországi Delegációjának irodájától, ahol a későbbiekben, 1944 nyarától dolgoztam. Egy kis manzárt szobát kaptam Szladitséknál, s ez ideális hely volt minden szempontból. A fordítást itt teljesen zavartalanul végezhettem. Szótárak is rendelkezésemre álltak és Szladits Károly bácsi, a maga jóságos, bölcs emberségével nagy segítség és támasz volt számomra. Ő tudta, hogy valami fontos dolgot csinálok, de tapintatos és okos volt, nem várta el, hogy beavassam. Így biztonságos körülmények között gépelhettem a magyar szöveget a saját kis írógépeimen. Ha a család észre is vett valamit, senki sem kíváncsiskodott.”⁴⁸⁾

Szladits Károly Tiszá István meggyilkolása után gyáva volt ahhoz, hogy elfogadja az igazságügyminiszteri széket, de nem volt gyáva ahhoz, hogy menedéket adjon illegális munkához. Ezért érthető, hogy még 1945 novemberében is Szladits jelszava a németellenes harc (Zsögöd-Grosschmid Béni, a magyar jogtudomány szabadságharcosa).

IV.

A 20-as években kezdődik az a folyamat, amikor Szladits Károly tudatos vagy inkább tapogatózó iskolaalapítása időpontilag rögzíthető. Egymás után kiváló képességű tanítványai kerülnek közvetlen kapcsolatba vele. Így elsősorban Fürst László, de tanítványai között találjuk Csánk Bélát és Zalán Kornélt is.

A 20-as évek vége és a 30-as évek eleje együtt jár azzal a nagyon széleskörű tudományszervező tevékenységgel, amely több irányban is jelentkezik. A Grosschmid tanítványok, s a kialakuló Szladits iskola is elsősorban a *gyakorlatra* támaszkodott. Fel kellett tárn a magánjog *irodalmát*. Lehetőséget kellett teremteni a fiatal tehetségek monografikus eredményeinek *publikálására* és a még fiatalabbak rövid tanulmányainak közlésére.

Az első lépés a *bírói gyakorlat* feldolgozása, amelyet elsősorban Fürst László segítségével Szladits végez és szinte az MTJ kudarcba fulladása, törvényvé nem válása következtében kézikönyv lesz a hatályos jognak a bírói gyakorlatot tartalmazó két könyve.⁴⁹⁾

Ezt követi a 30-as években az a *bibliográfiai* tevékenység, amellyel Szladits ösztönzésére Újlaki Miklós foglalkozott. Visszatekintés hetven év magánjogi irodalmára, majd öt év magánjogi irodalomként került közzétételre 1935-ig mindaz, ami magánjogból jelentős.⁵⁰⁾

A harmadik terület a nehezebben megfogható, de mégis publikációkban és más formákban is jelentkező megnyilvánulása a Szladits iskolának – ekkor még iskoláról nem beszélnek a Szladits tanítványok sem – az a *publikációs kiadványsorozat*, amely 1928-tól jelentkezik. Ez kétirányú. Egyrészt önálló *monográfiák* kiadása, a magánjogi szeminárium kiadványai sorozatban, másrészt *tanulmánykötetek* joghallgatók tanulmányaiból, ami szokatlan a korszakban.

A korszak ismeri, elismeri és lehetőséget nyújt arra is, hogy 1938-ban megjelenjék az *Emlékkönyv* dr. Szladist Károly tanári működésének 30. évfordulójára.⁵¹⁾ Ezt a kollégák, a befutott vagy éppen kezdő pályatársak írják, akik között nagyon sok a Grosschmid tanítvány. Szladits Károlyban azt a személyt tisztelik, olyan személy köré tömörülnek, aki továbbviszi – talán másítja is – a grosschmid gondolatot.

Kétségtelenül ugyancsak Szladits nevéhez fűződik a *Fejezetek* jubileumi kiadása. Grosschmid 80. születésnapjára jubileumi kiadásként kerül ismét publikálásra *Fejezetek* kötetmi jogunk köréből című munkája és ehhez kapcsolódik – Szladits szervezésében – a hozzátartozó három kötet: *Glossza* Grosschmid Béni *Fejezetek* kötetmi jogunk köréből című művéhez.⁵²⁾ A *Glossza* szerzői között a kor kiváló magánjogászait találjuk, mint Almási Antalt, Beck Salamont, Fürst Lászlót, Meszlény Arturt, Nizsalovszky Endrét, magát Szladits Károlyt, Tóth Lajost, Besnyő Bernát, Nyulászi János és Reitzer Béla ügyvédek stb.

Különbözik ettől azoknak a kiadványoknak a jelentősége, amelyek részben a magánjogi szemináriumok kiadványaként, részben mint monográfiák, részben a hallgatói kiadványsorozatban jelennek meg.

A monografikus irodalom kiadása igen jelentős. A Magánjogi szeminárium kiadványai közül 1928-tól a felszabadulásig 13 kötet jelent meg.⁵³⁾ Ezek a munkák a Szladits vezette Magánjogi szeminárium kiadványaiként láttak napvilágot és szerzőik valamilyen formában rányomták bélyegüket a magyar civilisztikára.

A bírói gyakorlat összeszedése, a bibliográfia útján a régebbi irodalom ismeretének felhívásos közzététele és a magánjogi szeminárium kiadványai útján monografikus irodalom kiadása mellett sem szabad elfelejtenünk azt, hogy a *30-as évek első felében Szladits Károly még nem az iskola vezetője*, hanem mint Grosschmid leghűségesebb követője megszervezi az arra érdemes vagy jelentős civilisták gondolkodási lehetőségeit. Persze 1928 után már Szladits közvetlen és Grosschmid közvetett tanítványai elsősorban az alakuló gondolkodó-közösség, a Magánjogi szeminárium, s elsősorban annak vezetője, Szladits Károly köré tömörülnek.

A Magyar Jogászegylet 1931. november 15-én a Budapesti Ügyvédi Kamara szék-
házának dísztermében rendezte Grosschmid Béni születésének 80. évfordulója alkalmá-
ból díszközgyűlést. Az ünnepi beszédet Szladits Károly tartotta, aki a magyar magán-
jog történetének Werbőczy és Frank Ignác után a harmadik mérföldköveként Grossch-
midot jelölte meg, de már érezte az ellentmondást. „Grosschmidot nemzeti konzerva-
tizmusa, az önálló nemzeti jogfejlődésről alkotott hitvallása, tragikus konfliktusba
sodorta a XIX. század utolsó évtizedeinek válogatás nélkül utánzó, tömegesen és
felszínesen recipiáló jogfejlesztő módszerével.”⁵⁴⁾ Szladits már ekkor felveti, hogy
Grosschmid a magyar magánjog függetlenségéért harcol. De rámutat Grosschmid má-
sik oldalára is. „Grosschmid másik nagy életfeladata: a hazai magánjogi tudományok
elmélyítése, saját magán nyugvó, önálló alapokra helyezése. Ennek szolgált a „Fejeze-
tek kötelmi jogunk köréből” monumentális két kötete, mely a magánjog tudományá-
nak emancipálását célozta a külföldi irodalom túlnyomó befolyása alól.”⁵⁵⁾

„Ez a második függetlenségi harc is teljes sikert ért el. . . Ennek a teljesen új fel-
adatnak a sikeres megoldásához új módszer volt szükséges. Ez a módszerbeli tökéletesí-
tés abban áll, amit a jogszabályok *együttes* alkalmazásának, a jog fiziológiai szemléleté-
nek mondhatnánk. A Fejezetek a tételes jogot nem egyes szabályok mechanikus egy-
másmellettiségében ábrázolják, hanem a szabályok funkcionálását, életműködésüket
összetartozandóságukban és egymásra hatásukban tárják fel.”⁵⁶⁾

Szladits már ekkor érzi azokat a kifogásokat, amelyek saját korában nem olyan
nyilvánosan, mint a későbbiekben, de elhangzanak Grosschmid stílusával kapcsolatban.
Erre is van mondanivalója. „Szinte hihetetlen, hogy ez a nehézjárású, sokszor abstruz-
nak látszó mű mennyire *gyakorlati*, mennyire tele van életszerűséggel. Ennek oka min-
denekelőtt a jogi elemzés mélységében rejlik. . . Az elemzésnek ezzel a mélységével a
gyakorlati fantázia csodálatos gazdagsága párosul. Sokszor szinte jóslatszerűnek tűn-
nek fel Grosschmid elképzelt esetei.”⁵⁷⁾

Ugyanakkor már Szladits is érezte azt az ellentmondásos helyzetet, amely
Grosschmid egész működését, egyéniségét, a valóság és a nagy alkotó közötti ellent-
mondás kibékíthetetlenségét jellemezte, de ezt nem valódi módon próbálta megoldani.
„Az életnek és a gyakorlatnak nagyszerű egybeolvadását látjuk magunk előtt,
amely a kettőnek képzelt ellentétét kibékíti. Grosschmid példája mutatja, hogy ez az
ellentét csak akkor áll elő, ha a jogtudomány nem eléggé tudományos.”⁵⁸⁾

Szladitsnak ez a megállapítása ebben a vonatkozásban igaz, de nem a valódi,
mélységi ellentmondásokat tárja fel. Valóban igaz, hogy az elmélet és a gyakorlat kö-
zötti ellentét akkor is jelentkezik, ha a jogtudomány nem eléggé tudományos és ebben
az esetben valójában a gyakorlat embere oldaláról jelentkeznek az óhajtvá sejtett meg-
oldási, gondolatserkentő kérdések. (A másik eset, amikor a gyakorlat csak pragmatika,
nem is igényli az elméletet, sőt azt bénító tehernek érzi.)

Ezen az ünnepi ülésen a magyar jogtudomány akkori illusztris képviselői köszöntöt-
ték Grosschmid Bényt, s így az igazságügyminiszter – Zsitvay Tibor – nevében Vladár Gá-
bor: „Az igazságügyminiszter úr, aki ünnepelt professzorunkat visegrádi otthonában sze-
mélyesen fogja köszönteni, szívvel-lélekkel vesz részt a magyar jogászvilág ünnepében.”⁵⁹⁾

Az ülést Szladits szervezte. Elsősorban azért szervezett Grosschmid emlékülést a *praeceptor Hungariae*-nak (így nevezte Grosschmidot),⁶⁰⁾ hogy összegyűjtse azokat a haladó gondolkozású jogászokat, akiknek a fiatal nemzedéke már az ő tanítványaként is publikált és látott napvilágot munkájuk. Támogatta többször a Grosschmid-serlegbeszéd publikálását⁶¹⁾ és Beck Salamon – egyetemen kívüli – civiljogi szemináriumát.⁶²⁾

Ebben a szervező, iskolateremtő munkásságban a felszabadulást megelőző és a közvetlen követő időszakokat tekintve három jelentősebb személyiségről külön is meg kell emlékezni. Az egyik Villányi (Fürst) László.

Villányi (Fürst) László (Budapest, 1903. július 21. – Budapest, 1945. január) 1925-ben hazai jogi tanulmányai után, amelyeket Grosschmid és Szladits tanítványaként végzett, igazságügyi szolgálatba állt, s bár korának kiemelkedő tudós egyénisége, járásbíróként fejezi be életét. Fiatalon írt munkáit az utaló magatartásokról,⁶³⁾ majd a magánjog szerkezetéről⁶⁴⁾ saját korában is nehezen érthették, de elérte, hogy 1936-ban egyetemi magántanár legyen. E monográfiáihoz az előtanulmányokat a bírói gyakorlat összeállításában, a kötelmi jogi kézikönyv elkészítésében való közreműködésén felül számos tanulmány, s elsősorban a Magánjogi szemináriumban fiatal tehetségeket istápoló munkája járul hozzá. Igen korán fordul a jogösszehasonlítás felé. Valójában a munkamegosztás sajátossága folytán Szladits Károly mellett a szellemi vezetést Fürst László, a szervezést Ujlaki Miklós látta el.

A magánjog szerkezetével kapcsolatban – talán éppen mert nehezen érthető, de hiszen Grosschmid is az – könnyen került a szerző abba a helyzetbe, hogy a felszabadulás után a tételes jog kellő ismeretével nem rendelkező jogtudósok szubjektív idealistának tartották Villányi (Fürst) Lászlót,⁶⁵⁾ pedig egyszerűen csak azt írta meg, ami – forradalom nélkül – akkor a továbblépés lehetősége volt. Figyelmet érdemel még magyar magánjogi tankönyve,⁶⁶⁾ amely olyan korszakban jelent meg, amikor a Szladits tankönyv már kifogyóban volt, de mindenesetre a legújabb állásfoglalásokat, nézeteket is tartalmazta. Rövid tankönyv volt. Szladits Vázlata terjedelmesebb, ennek csupán egyharmada Villányi magánjoga, viszont Villányi stílusa nehezebb, tömörebb.

Míg Villányi László a szellemi helyettese Szladits Károlynak, addig Ujlaki Miklós a szervező.

Ujlaki Miklós szervező tehetségére már a 30-as években is találunk példát. „*Grosschmid Béni* tanítványai körében *Szladits Károly* professzor kezdeményezésére mozgalom indult meg, amelynek célja, hogy fenntartsa és tovább vigye a nagy tudós tanításait és főképp az általa utolérhetetlen tökélyre emelt analitikus módszert. A szervezkedés a Magyar Jogászegylet keretén belül történt. A mozgalom vezetősége nevében *Ujlaki Miklós* ügyvéd által kibocsátott felhívásra százával jelentkeztek Grosschmid tanítványai és tisztelői.”⁶⁷⁾

*Ujlaki Miklós*⁶⁸⁾ szervezőtevékenységén és ügyvédi munkáján túlmenően hagyományos tevékenységet is folytatott. A felszabadulás előtt már több olyan publikációt tett közzé, amelyek – alkalmazkodva a korabeli nacionalizmushoz – elsősorban a szomszédos államokban továbbélő magyar joggal foglalkoztak. Az utódállamok jogegy-

ségesítési törekvései⁶⁹⁾ mellett a magyar jog továbbélése vagy megszűnése Ausztriában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában és Jugoszláviában egyaránt Ujlaki kutatási munkájához tartozott.⁷⁰⁾

A Szladits iskola tudományos közéletben kiemelkedő három egyénisége közül – akik még egyaránt Grosschmid és Szladits tanítványok – a legidősebb Szász István (Budapest, 1899. december 1. – Budapest, 1976. április 12.) Villányival szemben nem polgár, hanem nemesi származású. Egyetemi tanulmányait Budapesten – Grosschmid, de főleg Szladits tanítványaként –, Párizsban (Ecole Science Politique), Londonban, Hágában és Bécsben végezte. Igazságügyi szolgálatba lépett, s bíró, majd 1927–1936 között a minisztérium nemzetközi jogi osztályán dolgozik. 1931-ben budapesti magántanár, az első a nemzetközi magánjog köréből. 1937–40 között az egyiptomi Nemzetközi Vegyes Bíróság tagja. Hazatérése után 1940–1945 kolozsvári, majd 1945–1950 budapesti egyetemi tanár. 1947-től a budapesti egyetem Összehasonlító Jogi Intézetének igazgatója. Nemcsak magánjogot, sőt összehasonlító magánjogot, hanem nemzetközi magánjogot is elsőként oktat. Az MTA I. tagja 1945-ben, igazgató t. 1946–49. – Nyugdíjaztatása után is széleskörű, elsősorban a nemzetközi és az összehasonlító magánjog tárgyköréből publikált.⁷¹⁾

A Szladits iskolából elsőként tudja professzorként felhívni a figyelmet a külföldi jogra és a nemzetközi magánjog fontosságára. Nála egységes koncepcióként – ha nem is vitathatatlanul – felhasználásra kerül a magánjog összehasonlító alapon történő tárgyalása, majd – s itt már kevésbé vitatva – széleskörű a nemzetközi magánjogi kutatásainak köre.⁷²⁾ Már 1945 előtt – kolozsvári egyetemi tanárként is –, de különösen 1945 után a széleskörű külföldi joganyag tanításának híve, aki elsőként ismerteti hazánkban 1945 tavaszán a szovjet magánjogot.⁷³⁾

Más, kedvezőbb körülmények között folytatja a Szladits iskolának a külföldi jogok felé nyitottságát, ugyanakkor csak formálisan, – a társadalmi formákat teljesen figyelmen kívül hagyva – ismerteti a különböző jogterületek jogát. Ez 1945 előtt haladás, a felszabadulás után azonban a formalisztika már kevés. A nemzetközi magánjogban – hasznosítva pozitivistá összehasonlító ismereteit – sikeresebb, s nemzetközileg elismert tudósa e nálunk nagyon nehezen elfogadhatóvá tehető területnek.

Sajátos és külön egyéniség Zalán Kornél,⁷⁴⁾ egyike a Szladits iskola kiemelkedő tagjainak. Az 1928–29-es tanévben sub auspiciis gubernatoris avatták jogtudományi doktorrá és ragyogó képességeit a felszabadulás után fejthette ki.

Külön kell megemlíteni azoknak a tanítványoknak a körét, akik különböző időszakban publikációs lehetőséget is kaptak a Magánjogi szeminárium *Ünnepi dolgozataiban*.

A szervezést tekintve Ujlaki Miklós érdeme, hogy már 1937-ben megjelent az első Ünnepi dolgozatok.⁷⁵⁾ A seminarista szerzők III–IV. éves joghallgatók vagy jogszigorlók és egy ügyvédjelölt is van közöttük. De olyan nevekkal találkozhatunk itt, mint Beck András, Bernáth Aurél, György András, Haraszi Gábor, Medvigy Endre, Világhy Miklós stb. Ehhez a 37-es, még vékonyabb ünnepi dolgozatokhoz kapcsolódik az 1941-ben közzétett Ünnepi dolgozatok.⁷⁶⁾ 1941-ben a szeminárium már az akkori és a volt tagokat is magába gyűjti, valójában az iskolát testesíti meg.

Ennek a munkának a szerzői között a korábbi munkából már doktorátussal rendelkezők is visszatérnek, de újakkal is találkozunk. Csak tallózásszerűen, szerzői között találjuk ifj. Bogsch Árpádot, Proniewicz Ferencet, Sárffy Zoltánt, Bárány Tibort, már dr.-ként Beck Andrást, Csanádi Györgyöt,⁷⁷⁾ Császár Dénest, Friedmann Endrét, Haraszi Gábort. Ugyancsak szerző az előző kiadványhoz hasonlóan, de most már dr.-ként Kindlovits Kálmán, Világhy Miklós,⁷⁸⁾ Zajtay Imre⁷⁹⁾ és doktorandusként Lengyel Zoltán.⁸⁰⁾

Ha az egyes tanítványok között munkáinak valamilyen közös vonását keressük, amely iskolára utal, több jelentős sajátossággal találkozunk.

Mindenekelőtt jellemző a gondolkodás *nyitottsága*. A két világháború között, elsősorban a 30-as években széles körben foglalkoznak a külföldi jogot felhasználva, összehasonlító magánjoggal és nemzetközi magánjoggal. Ez a fajta nyitottság, a külföldi jog megismerésének igénye és a törekvés, hogy minden felhasználható haladó gondolatot vegyünk át, használjunk fel, párosul a bírói gyakorlatra alapozottsággal – már ahol a téma engedi – és a megalapozott, önálló állásfoglalásra törekvéssel. Ennek a következménye az, hogy a Szladits tanítványok minden körülmények között a *gyakorlati élet oldaláról* közelítik meg az elméletet is és még az olyan nagyon magasfokú elméleti munkában, mint Fürst László: A magánjog szerkezete, szakadatlanul visszatér a bírói gyakorlat és a magyar bíróságok állandóan követett egységes gyakorlata vagy annak ellentmondásos jellege.

Jellemzője ennek a tömörülésnek, hogy egyetlen dologban volt végig egységes: a *németellenességben*, vagy legalábbis (1933 előtt csak) a német jogtól való elszakadásban. S ennyiben volt iskola. Abban a kérdésben, hogy *mi legyen később, nem volt egység*, ebben nem iskola a Szladits iskola.

V.

Éppen ezért a *Szladits iskola bomlása* a felszabadulással megindul. Az iskola számos kiváló képességű ifjú tagját (pl. Beck Andrást, Haraszi Gábort stb.) és elsősorban Szladits Károly legfelkészültebb segítőtársát, Villányi (Fürst) Lászlót a háború vérzivatarra veszejt el. Egy embertelen és ésszerűtlen háborúban, amely ellen az iskola egységes, de amelyet elhárítani nem tud, legfeljebb átmenteni azokat, akik átmenthetők. Sikerül megmenekülnie Szladits Károlynak, Nyulászi Jánosnak és másoknak, akik ilyen vagy olyan okoknál fogva nehéz helyzetben élték végig a megpróbáltatás éveit.

A túlélők egy része a koalíciós időkben is érvényesül vagy csak átvészeli a személyi kultuszt, míg van egy olyan réteg, amely 1945–1949 között Nyugatra távozik. Így elhagyja az országot ifj. Szladits Károly, Zajtay Imre, Ujlaki Miklós, sőt a megpróbáltatásokat végigszedő Bárány Tibor is Dél-Amerikába megy. Az *iskola szétesett*.

Szladits 1945 után is – Grosschmid németellenességének hangoztatásával – törekszik a széteső iskola összefogására. De már ekkor is érzi, hogy Grosschmid tanítása egészében *nem* illeszthető be a felszabadulás utáni magyar magánjog újjáalakításába,

hanem csak azok a részei, amelyek időszerűek. „Grosschmid a klasszikus individualista magánjog nagy mestere volt. Mint ilyen a XIX. század eszmekörében gyökeredzett, munkásságát túlnyomóan a szűkebb értelemben vett osztó igazság kötötte le, mely a kapitalista gazdasági rend alapján a magánosok érdekösszeütközéseinek igazságos rendezésére irányul. Közben azonban a társadalmi fejlődésben lépésről-lépésre előrenyomult a törekvés a kapitalizmus visszásságának az orvoslására és ezzel kapcsolatosan a magánjog *szociálisabbá tételére*. Grosschmidot ezek a törekvések már kevésbé foglalkoztatták.

Még a kivételes nagy elme sem állhat egyszerre, egyenlő erővel a múlt, jelen és jövő szolgálatában. Ő ugyan az új német jogi iskoláktól teljesen függetlenül ismerte fel és juttatta érvényre azt, amit a jog akkoriban az egyéni érdekösszeütközések körében az eseti igazságosság terén nyújthatott, de már nem kapcsolódhatott be a *szociális igazságosság szolgálatába*, amely gyors térfoglalásában a XX. század uralkodó eszméjévé vált.”⁸¹⁾

A felszabadulás utáni magyar civilisztika nagyon ritkán és kivételes módon veti egybe Grosschmid tanításainak saját korabeli és mai jelentőségét, valamint Szladits iskolateremtésének hullámvásait. Azt, mi e két ellentmondásos tudós belső ellentmondása, hogyan reagálnak saját viszonyaikra, és egymás közötti viszonyukban hogyan változnak a súlypontok. A tanítványok közül sokan hosszú ideig, esetleg egész életükben vállalják, hogy Szladits Károly tanítványai (Világhy Miklós, Csanádi György), mások a kor időszerű vagy időszerűtlen voltától függően nyilatkoznak.

Az első nagyon jelentős értékelést Eörsi Gyula adja 1951-ben. „*A burzsoá magánjogi tudomány*, tarsolyában Szászy-Schwarz, Grosschmid és a többiek gazdag hagyatékával, meglehetősen nagy többségében ehhez a gazdag hagyatékhoz igyekezett ragaszkodni és nem fogadta be a Horthy-fasizmus jogi intézményeit a magyar magánjogi rendszerbe. Ezeknek a tudósoknak legkiválóbbja és vezetője *Szladits Károly*, aki Grosschmid lángeszű, de szétszórt, elaprózott, hozzáférhetetlen életművét a magyar magánjog számára hozzáférhetővé tette. Nagy rendszerező, akit nagy rendszerezővé éppen az avat, hogy a rendszernek nem tulajdonít mindenekfeletti jelentőséget. Gondolkodása kristálytisza, kifejezésmódja teljesen egyszerű, közérthető, gyakorlati érzelke igen erős és józan ítélőképessége, arányérzéke, mondanivalóját feltétlen egyensúlyban tartja.”⁸²⁾

Eörsi kiemeli a nagy oktató egyéniséget, a magyar magánjog vázlatát, mint mintaszerű tankönyvet, a „Nagyszladits” jelentőségét, a haladás oldalán elfoglalt helyzetét, de már szóvá teszi azt is, hogy Szladits a liberálkapitalista függetlenséget hangsúlyozta, azt a liberálkapitalizmust, amely Magyarországon csak formális volt. Így „Szladits és a köréje csoportosuló jogászok . . . a liberálkapitalista magánjoghoz menekültek, azt ápolták és igyekeztek tudomást nem venni az imperializmusról. Ez a magatartásuk kétségtelenül bizonyos tiltakozás volt a fasiszta megoldások ellen: a polgári becsületére kényes, hivatástudattal eltöltött szaktudós csendes tiltakozása, passzív ellenállása. Ez a magatartás nem terjedt a hangos és éles tiltakozásig; gyakran nem volt ellenállás, hanem inkább szemhúnyás a tények felett, tényeknek nemlétezőkként való

tekintését jelentette, a közreműködés elől elbújást jelentett és a folyamat elnézését. Ez a magatartás a *burzsoá* tudós részéről akkor bizonyos fokig haladó magatartás volt, mert bizonyos önelhatárolást jelentett az imperializmustól, de korlátozott is volt, mert a régít védelmezte és híjjával volt minden forradalmiságnak.”⁸³⁾

Eörsi emeli ki Szladits Károly munkásságának, illetőleg a Szladits iskola kutató-sainak azt a két sajátosságát, amely a saját korában maradi, konzervatív jellegű jogintézményekkel szemben arra hivatkozott, hogy ezek nem tartoznak a magánjogba, mert közjogiak és csak időleges, válságjogi jellegűek.⁸⁴⁾

„Szladitsnak a negyvenes években vallott felfogását a következőkben lehet összefoglalni: vannak a magánjogban „válságjogi” jelenségek és azokat a gazdasági élet betegsége okozza. Ezek a szabályok közjogi természetűek, idegenek a magánjogtól, nagyrészt átmeneti, napi jelenségek, csak torzított jelei egy bizonyos átalakulásnak. A gazdasági életnek ez a betegsége is átmeneti, nem halálos kór; innen a „válságjogi” szabályok időlegessége, kivételessége. Ennek a betegségnek jó hatása is lesz, ha elmúlik. A magánjog ethizálódik. A baj tehát meg fog szűnni, a baj árán szerzett előnyök megmaradnak. A magánjog „szociálisabbá” fog válni: Szladits átveszi a Duguit-féle „szociális funkció” elméletet, amellyel az imperializmus népelnyomó rendszerének magánjogi megnyilvánulásai oly sikeresen leplezhetők. Mégsem veszi azonban át teljesen, mert a liberálkapitalizmus szelleme erős benne. Ezért álláspontjának az a nem teljesen következetes kicsengése, hogy a magánjog szociálisabbá lesz, de annak individualista jellege eltörölhetetlen.

Emögött az álláspont mögött is világosan felismerhetők a Szladits iskola polgári keretei. Az akkori sivár jelen ellenére derűlátóan hisznek a jogtudomány jövőjében, de a jövőt a leáldozott múlt jegyében képzelik el, mert e dicső jövő hordozójául saját menthetetlenül lehanyagló osztályukat, a polgári osztályt hiszik és vallják.”⁸⁵⁾

Jelentősnek kell tekinteni Eörsinek éppen azt a megállapítását is, „hogy Grosschmid, a zseniális, haladó kötelmi jogász háttérbe szorul és Grosschmid, a reakciós, gyakran misztikus közjogász és családjogász, az előtérbe kerül”⁸⁶⁾

A felszabadulás utáni tudományos értékelések körében azonban nemcsak a civilisták felfogását kell figyelembe venni, amelyet Világhy Miklós tankönyvben röviden összefoglalt,⁸⁷⁾ hanem elsősorban a jogelmélet Grosschmid-értékelését, hiszen Grosschmid – pozitivista felfogásánál fogva – nem volt híve az „észjogtan”-nak.

A jogbölcselet részéről az első értékelést Szabó Imre adja 1955-ben, amikor Grosschmidről mint „a nagy magyar konzervatív magánjogász”-ról emlékezik meg, figyelmen kívül hagyva a haladó kötelmi jogászt. (Ld. 16. sz. jegyzet.)

Élesebb ennél a civilizisztikai műveltséggel rendelkező Peschka Vilmos 1959-beli értékelése, amely igen széles körben foglalkozik Szladits Károllyal és iskolájával, ismételve Eörsi megállapításait. „A monopolkapitalizmus magánjogának történetetlen szemlélete Szladits felfogásának absztraktságában, a jog társadalmi–gazdasági alapjaitól való elvonatkoztatásában, a jog társadalmi, osztálylényegének meg nem értésében gyökerezik.”⁸⁸⁾

Ugyancsak Peschka tulajdonítja a formállogikai konstrukciókkal való operálást elsősorban nem is Szladitsnak, hanem Villányi (Fürst) Lászlónak.⁸⁹⁾ „A monopolkapitalizmus magánjogában fellelhető ellentmondásokat Fürst is általában a jog és az élet ellentétének állítja be. A megoldás keresése során, akárcsak Szladits, mindig a jogbiztonság szempontját helyezi előtérbe. A jog egyik legfőbb célja, hogy a szembenálló érdekek elhatárolásában *biztonságot teremtsen*.”⁹⁰⁾ Vitatható Fürst Lászlóval kapcsolatban Peschkanak az a megállapítása, hogy „A monopolkapitalista magánjog rendszerének megmentésére irányuló ez (t.i. Fürst László) a logikai és filozófiai erőfeszítés szükségszerűen az imperialista filozófia irracionális, intuitív, logicista útjaira vezet.”⁹¹⁾

A gyakorló jogász oldaláról tekintve ez a megállapítás, Grosschmid, Szladits és Fürst időn és téren kívüli értékelése, nem fogadható el. Fürst László soha nem volt szubjektív idealista, egyszerűen olyan értelemben foglalkozott filozófiai megoldásokkal, amelyek a gyakorlati tételes jogász számára használhatók voltak. Megnemérése, vagy félreértése egyszerűen abból fakad, hogy Frank, Grosschmid, Szladits és Fürst is a saját korukban vagy korábban uralkodó filozófiai és jogfilozófiai irányzatokkal, mint az észjogtan, a kantiánizmus, az újkanti filozófia, Moór és Somló filozófiája vagy hadilábon álltak (mint Frank és Grosschmid), vagy alkalmazkodni próbáltak, mint Szladits és Villányi, de *nem erre építettek*, hanem arra a bírói *gyakorlatra*, amelyet Fürst László és Szladits Károly összegyűjtött és amelyet a mai napig is mellőz az egész jogfilozófia. *Az élet a gyakorlat*. Gyakorlatból lehet elméletet csinálni, de az elméletből csak filozofálgatás lesz, ha nem támaszkodik a gyakorlatra. Ehhez a gyakorlathoz pedig az adott kor összes tényezője befolyásoló erővel jelentkezik.

A bíráló korszak természetes irányzata: a Visinszkij-féle normativizmus, a szociológiát mellőző és meglehetősen szemellenzős felfogás, ami természetesen Fürst Lászlóra sem kedvező. A Szladits iskolát azonban egészében még elfogadhatónak tartják. Ugyanakkor hasonló elmarasztaló megállapításokat találunk – Szabó Imre szerint – a Somló-féle jogfilozófiára alapított Szladits-felfogásról és Fürst László értékeléséről.⁹²⁾

Mind Grosschmid, mind Szladits értékelésében más szemlélet jelentkezik *Világhy* Miklósnál. Már 1953. október 17-én a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Állandó Bizottságának előadójaként előterjesztett vitaindító téziseiben a magyar állam- és jogtudományok felszabadulás előtti helyzetével kapcsolatban rámutatott arra, hogy a tárgyalat korban három fő irányzata van az állam- és jogtudománynak. Egy burzsoá imperialista irány, egy feudál-imperialista irány és egy nyíltan fasiszta irány. Ezek között a burzsoá imperialista irányvonalról részben eltért, – bár ehhez kapcsolódik – a Szladits iskola. „Voltak olyan jogtudósok (különösen Szladits Károly és iskolája), akiknek alapvető törekvése a Horthy-fasizmus valóságával szemben a XIX. század európai magyar jogtudományi eredményeinek, a klasszikus kapitalizmus jogtudományának magas színvonalon való továbbfolytatása, ennek a jogtudományi örökségnek lehető megőrzése volt. Ezek a jogtudósok lehetőleg nem foglalkoztak a Horthy-fasizmus jogi jelenségeivel, vagy igyekeztek azokat legalábbis átmenetieknek, válságjelenségeknek feltüntetni. Emellett voltak az iskolának olyan képviselői is, akik – bár a burzsoá jogtu-

dományra általában jellemző formalizmus keretében – megdöbbentő alapossággal és pontossággal ábrázolták a klasszikus kapitalizmus jogi konstrukcióinak felbomlását (Villányi).⁹³⁾

A vita nem érinti sem Szladits, sem Villányi (Fürst) László értékelését. Az értékelés jó. És annál sajátosabb, hogy ez 1953 őszén hangzik el és 1955-ben és 1959-ben a jogbölcselet művelői támadják a meg nem értett Grosschmidot, a Szladits iskolát, vagy a magas jogi műveltséggel rendelkező Villányi Lászlót.

Sajátos és éppen ezért nem is egészen áll összhangban a jogelmélet művelőinek véleményével Világhy Miklós értékelése Grosschmid és Szladits munkásságáról. Grosschmidről megírja a kettősséget, hangsúlyozza a német befolyás elleni harcát, amely a félf feudális öröklési jog fenntartását is szolgálta, és a kötelmi jog területén „úgyis nyilván a semmiből rendkívül differenciáltan, magasan fejlett elmélettel” létrehozott haladó munkásságát.⁹⁴⁾ Hasonlóképpen hangsúlyozza a Horthy-korszak jogtudományi irányzatának hármasságát, de itt a tarka egyvelegben a feudális hagyományok példájaként Kolosváry Bálint és Tóth Lajos⁹⁵⁾ szerepel. A fasiszta irányzat mellett azonban a harmadik irányzatot Szladits Károly jelenti: „A jogtudomány harmadik irányzatát *Szladits Károly* neve jelzi. Munkásságát és mindazoknak a munkásságát, akik köré csoportosultak, bizonyos óvatos szembefordulás jellemzi a Horthy-korszak fasiszta irányzataival. Ez a jogtudomány lényegében a liberálkapitalizmus irányzatát védelmezi a fasiszmus megújuló, egyre erősödő támadásával szemben. Szemben álltak az éledő hűbéri maradványokkal és az imperializmusnak a gyakorlattól eltávolodó, üres logikai konstrukciókat építő jogászkodásával, vagy nemzeti, faji stb. gyűlöletet hirdető eszméivel is. Az imperializmussal azonban nem az egyedüli megoldást, a szocialista forradalmat szegezték szembe, hanem visszavonultak a liberálkapitalizmus falai közé.”⁹⁶⁾

A legújabb értékelés Eörsi tollából: „A jogtudományban pedig Szladits Károly magasszínvonalú iskolája volt az uralkodó; a klasszikus burzsoá magánjogért szállt síkra és polgári demokratikus alapon szembeszállt a fasiszmussal.”⁹⁷⁾ Ez az értékelés – úgy vélem – ma is irányadó lehet.

A felszabadulás után a Szladits iskola tagjai három részre oszlottak. A túlélők és itthonmaradottak, a harmadik, annak a haladó fiatal jogásznemzedéknek az idősebb korosztállyal együtt lett az élharcosa, amely megalkotta, helyére tette a szocialista jogfejlődést. Itt az idősebb, s Szladits Károlynál csak néhány évvel fiatalabb nemzedék segítségével történt ez az előrelépés. Ilyen segítőtárs volt Marton Géza, Beck Salamon, György Ernő stb. A fiatalok közül pedig ide tartozik Csanádi György, Eörsi Gyula, Világhy Miklós, Lengyel Zoltán, akik a haladást választották és élharcosai lettek egy szocialista civilisztika kidolgozásának. Ennek a visszajelzését érzem abban, hogy Csanádi professzor 1984-ben kiadott Polgári jog című egyetemi tankönyvét a következő ajánlással kezdi: „Tanárim, SZLADITS KÁROLY és VILLÁNYI (FÜRST) LÁSZLÓ emlékének ajánlom.”⁹⁸⁾ A megemlékezés igaz, helyes és tiszteletreméltó. Nem jutottunk volna ide az észjogtan vagy a voluntarizmus ígéhirdetésével – tételes jogi tudás nélkül.

Legyen szabad Szladits Károly egyik frappáns és szerény nézetem szerint reá, iskolájára, irányzatára legjellemzőbb mondásával zárnom e sorokat. Ahogy ő mondta: „Egy professzor nem arra lehet büszke, hogy mit ért el, hanem hogy olyan tanítványai vannak, akik túlhaladják őt.”

Szladits magyarul fogalmazta újra Grosschmid tanait és tömörítette tanítványait, majd saját iskolát nevelt. Az adott korszak „hic et nunc” sajátosságai következtében Grosschmid magyarkodó és haladó ellentmondásossága nem szűnik meg a Szladits tanítványoknál sem. A nyitottságra, gondolkodásra nevelés nemcsak a később haladó jogászaink sorát (így pl. az alkotmányjogász Beér Jánost is) gyűjtötte össze, hanem törekedett szétrombolni a régi „extra Hungariam non est vita” szemléletet is. A tehetős tanítványok közül számosan megtántorodtak (– most sem felejtve, hogy iszonyú a tanítványok vérvesszesége a faszizmus igája alatt –), s a hazájukban is kételkedők külföldre távoztak. De ott sem hoztak szégyent jogi gondolkodásukkal a „pozitivisták” tudományosságára.

A hazájukat továbbszolgáló – s sajnos lassan kiháló – Szladits tanítványok pedig részt vettek és -vesznek a szocialista építés jogi feladatainak megoldásában, szüntelen kételkedve saját maguk „egyedül idvezítő” jogi megoldásaiban, de mindig megújulva a szolgált céljuktól, s néha Szladits Károly, no meg Villányi (Fürst) László emléktétől. Ma már nincs iskola, legfeljebb néhány tanítvány.

Éz a Szladits iskola, a tanítványok jelentősége a szocialista jogfejlődésben.

Jegyzetek

- 1) Nyulászi János serlegbeszéde. Polgári Jog. 1935/10. sz. 587.
- 2) Nyulászi i.m. 589–590.
- 3) Nyulászi i.m. 590–592.
- 4) Beck Salamon felszólalása. Polgári Jog. 1935/10. sz. 593.
- 5) Horváth Zoltán megjelölése in: Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914). II. kiad. Budapest, 1974. Horváth e jelentős korszakban a jogászok közül csak a jogfilozófusok kapnak helyet, Grosschmid (Zsögöd) és Schwarz nem.
- 6) L. Asztalos László: Grosschmid Béni helye a magyar civilisztikában. Kiadás alatt.
- 7) 52/1877/78. sz. Doktori értekezésének címe: A bírói zálogjog némely kiterjesztéséről.
- 8) Grosschmid Béni: A Házassági jogi törvény (1894. XXXI. t. cz.) Az előmunkálatok fontosabbjaival ellátta. – I–II. Budapest, 1908.
- 9) Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Budapest, 1905.
- 10) Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. I–II. Budapest, 1901.
- 11) Zsögöd Benő: Fejezetek kötelmi jogunk köréből. I. 1. kiad. Budapest, 1898. 2. jav. kiad. Budapest, 1901. II. Budapest, 1900. – Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből. I–II/1–2. Jubileumi kiadás. Budapest, 1932–33. (A hivatkozások erre történnek.)
- 12) Zsögöd: Magánjogi tanulmányok. I.m. 317–318., lábjegyzet.

- 13) L. *Asztalos* László: A magyar burzsoá magánjogtudomány fejlődése a kiegyezéstől az I. világháborúig. Acta facultatis pol.–iur. Univ. Sci. Budapestinensis. T. X. Budapest, 1968.
- 14) Szladits Károly előadása a Magyar Jogászegylet 1931. november 15-i díszközgyűlésén Grosschmid Béni születésének 80-ik évfordulója alkalmából. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1933/1. sz. 21.
- 15) Szladits Károly: Zsögöd-Grosschmid Béni a magyar jogtudomány szabadságharcosa. MTA r. tagsági székfoglaló előadása 1945. nov. 26-án. Jogászegyleti Szemle. 1948/1–2. sz.
- 16) Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. Budapest, 1955. 20., 323–326.; *Peschka* Vilmos: A magyar magánjogtudomány jogbölcseleti alapjai. ÁJl-Ért. 1959/1–2. sz. 49–52.; A tételes jogászok részéről l. *Eörsi* Gyula: A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga. I–II. Budapest, 1951. II. 308–314.; *Világhy* Miklós–*Eörsi* Gyula: Magyar polgári jog. I–II. Budapest, 1962. I. 47.
- 17) Szászy-Schwarz Gusztáv: Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. Budapest, 1912. 496.
- 18) Szászy-Schwarz, i.m. 497.
- 19) *Asztalos* László: A civilizisztika oktatásának és tudományának fejlődése a budapesti egyetemen 1945–1970. Polgári jogi tanulmányok. 2. Budapest, 1973. A véd- és panaszirat elveszett. Mint az 1645/1919/20. d. sz. akta megállapítja: „igazi „pszichológiai rejtély” marad, mi vezette az otthonülő, beteges, „könyvmoly” Grosschmid professzort” ebben a magatartásában.
- 20) *Grosschmid* Béni: Werbőczy és az angol jog. Budapest, 1928.
- 21) Távvolmarad a 80. születésnapjára rendezett ünnepségről, ahol csak három fia jelenik meg. Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1933/1. sz. 22–31. – Távvolmarad minden öt érintő ünnepségtől, így a magánjogi szeminárium által adományozott Grosschmid-serleg felavatásától is. Polgári jog. 1935/10. sz. 587., jegyz.
- 22) Visegrádon a Széchenyi u. 9. sz. alatti házat Schubauer Lőrinc építette 1890 körül, s mintegy két évre rá vette meg Zsögöd Benő. Itt a helybéli svábok „Seged” méltóságos úrnak szólították; – dr. Györgyi Gézáné szíves közlését ezúton is köszönöm.
- 23) *Grosschmid* Béni öccse *Grosschmid* Géza (v.ö. *Balogh* Edgár: Hétpróba. Egy nemzedék története 1924–1934. 2. kiad. Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935–1944. 1. kiad. Tények és tanúk. I–II. Budapest, 1981. 94–95.)
- 24) *Márai* Sándor: A polgár vallomásai. Budapest, é.n. (1934) 155. (Egyébként *Márai* sehol sem nevezi néven *Grosschmid*ot, hiszen a könyv megjelenésekor – 1934-ben – *Grosschmid* még él.) *Márai* – első éves joghallgató – néhány előadását magánszorgalomból maga is hallgatta, de a következő évre átment bölcsésznek. I.m. 159.
- 25) *Márai* i.m. 155–156.
- 26) *Rácz* Béla, a Kecskeméti Ref. Jogakadémia 1931/32. tanévi dékánja említi meg. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1933/1. sz. 31.
- 27) *Márai* i.m. 156–157.
- 28) *Márai* i.m. 157.
- 29) *Zsögöd* Benő: Magyar magánjogi jegyzetek. Könyvomas. Zsögöd Benő dr. egyetemi tanárnak a budapesti tudományegyetemen tartott előadásai nyomán készítette Nyulászki János. 1. kiad. 1890. I. Általános rész. (3. kiadás, 1897.) II. Rész: Kötelmi jog. 2. kiad. III. Rész: Dologi jog. Jegyezte: Mayer József. 2. kiad. IV. Rész: Magyar öröklési jog. Budapest, 1894.
- 30) *Nizsalovszky* Endre (Békéscsaba, 1894. szept. 25. – Budapest, 1976. nov. 19.) 1934–1938 a Műegyetem Közgazdasági karán a magánjog és kereskedelmi jog egyetemi tanára. 1938-tól a budapesti karon előbb a polgári törvénykezési jog, majd 1943-tól – Szladits utódként – a magánjog (1950-től: polgári jog) egyetemi tanára 1957-ig. 1939-ben a MTA I., 1954-ben r. tagja. A civilizisztika (magánjog, kereskedelmi jog, polgári eljárási jog, családi jog, magánjogtörténet) legszélesebb művelője. – Széleskörű munkásságából ide: *Grosschmid* és a kereskedelmi jog. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1937/3. sz. c. tanulmánya kívánkozik.
- 31) Korlátolt dologi jogok. In: Szladits szerk. Magyar magánjog. V. köt. Dologi jog. Budapest, 1942. 321–834.

- 32) *Beck* Salamon: Érdekeszme töredékek. In: *Glossza Grossschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből* című művéhez. II/1. Budapest, 1933.
- 33) L. a 16) jegyz. alattiakat.
- 34) „Észjog vagy bölcselati jog – ez tehát nem jog, hanem csak a jogról való elmélkedés... S az észjog tehát – hogy erre visszatérjek – olyan nyelv, a melyet soha sem beszéltek.” *Grosschmid*: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. 11.
- 35) *Zsögöd* Benő: Öröklött s szerzett vagyon. In: *Magánjogi tanulmányok* I. 1–246. és 73. s köv. old. *Grosschmid* nagyon tudatosan az elmúlt társadalmi forma (feudalizmus) egybefonódott elemeit a kapitalista viszonyok között tartja szétválasztandónak.
- 36) A Magyar magánjog, tekintettel az osztrák polgári törvénykönyvre volt az I. rész címe. Ezt rendszerint *Szladits* adta elő, utoljára mint nyug. egy. tanár az 1942/43. tanévben. (Kivételesen – pl. az 1941/42. tanévben – *Kolosváry* adta elő a Magyar magánjog I.-t.)
- 37) Átdolgozva: *Szladits* Károly: *Dologi és kötelmi jog*. JK. 1895/42. sz.
- 38) *Szladits* Károly: A magyar magánjog vázlata, a bányá-, csőd-, kereskedelmi és váltójog alapelveivel. A községi közigazgatási és más szaktanfolyamok használatára. 1. kiad. Budapest, 1902.; 2. átdolg. kiad. 1909.; 3. jav. kiad. 1917.; (Magánjogunk újabb szabályai. 1917–1925. Pótlék a „Magyar magánjog vázlata” című könyv 3. kiad.-hoz. 1926.) 4. fotolitografiai úton készült új kiad. 1921.; pótfüzet 1921.; 5. átdolg. kiad. A magyar magánjog vázlata. I–II. Budapest, 1937.
- 39) *Szladits* Károly: A magyar magánjog tankönyve. II. *Dologi jog*. Budapest, 1930.
- 40) Magyar magánjog. I–VI. Főszerk.: *Szladits* Károly. Budapest, 1938–1942.
- 41) *Szladits* Károly: A magánjogi bírói gyakorlat 1901–1927. A magyar felsőbb bíróságok elvi döntéseinek gyűjteménye. Összeállította – . . . – vezetésével a budapesti k.m. Pázmány Péter Tudományegyetem magánjogi szemináriuma. Budapest, 1928. – Ezen túlmenően *Szladits* a IX. köt.-től szerkesztője a *Magánjogi Döntvénytárnak*. Kiadja a JK. Szerkesztősége. – A magánjogi bírói gyakorlat újabb kiadása: *Szladits* Károly – *Fürst* László: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. I–II. Összeállította: *Szladits* Károly *Fürst* László közreműködésével. Budapest, 1935. – A magyar törvények és rendeletek *Grill*-féle kiadásban jelent meg *Szladits* Károly: *Kötelmi jog*. Összeállította és jegyzetekkel ellátta: – . . . , *Fürst* László és *Ujlaki* Miklós közreműködésével. I–III. köt. Budapest, 1934.
- 42) Ragyogó jogtudományi esszé-gyűjtemény a *Glossza Grossschmid* Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez (I–II/1–2.), s a saját korában sok haladó gondolatnak biztosított megjelenési lehetőséget a *Szladits* szerk. Magyar magánjog.
- 43) Lev. tagsági székfoglalójáról (Jogszabály és bírói ítélet) csak ismertetés jelent meg. JK. 1933. 141–142. – R. tagsági székfoglalójáról még a MTA tagjai 1825–1973. Összeállította: *Fekete Gézáné*. Budapest, 1975. c. kiadvány sem tartalmaz adatot. Pedig *Szladits* 1945. november 26.-án megtartotta székfoglalóját: *Zsögöd-Grosschmid Béni* a magyar jogtudomány szabadságharcosa. *Jogászegyleti Szemle*, 1948/1–2. sz. – A magyar civilisztika haladó egyéniségei közül *Szladits* éri el elsőnek a MTA rendes tagságot. Hiszen *Frank*, *Grosschmid* és *Szászy-Schwarz* csak lev. tag lehetett.
- 44) *Marton Géza*: A római magánjog elemeinek tankönyve. *Institúciók*. 1. kiad. Debrecen, 1922., 4. (lényegében 10.) kiad. Budapest, 1963.
- 45) Huszadik Század. 1901. I. 151–160.
- 46) *Károlyi Mihály*: Egy egész világ ellen. Budapest, 1965. 394., 397.
- 47) 1646/1919/20. D. sz. akta; *Asztalos*: A civilisztika oktatása. 19–20.
- 48) *Szenes Sándor*: „...akkor már minden egyházfő asztalán ott volt az Auschwitzi Jegyzőkönyv...” – . . . – interjúi. *Valóság*. 1983/10. sz. 81.
- 49) L. 41) sz. jegyz.
- 50) *Ujlaki* Miklós: Hetven év magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája 1861–1930. Összeállította: – . . . – Budapest, 1930.; *Ujlaki* Miklós: Öt év magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája 1930–1934. Összeállította: – . . . – Budapest, 1935.

- 51) *Emlékkönyv* dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára. Budapest, 1938.
- 52) A Fejezetek jubileumi kiadásának I. köt. tartalomjegyzéke *elé* fűzött figyelmeztetés arra hívja fel a figyelmet, hogy a Fejezetek első megjelenése óta három évizelt telt el, de a Fejezetek szövege a kiadáskor is idősebb.
- 53) L. részletesen *Asztalos: A civilisztika oktatása*, 69–70.
- 54) *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. 1933/1. sz. 14–15.
- 55) I.m. 17.
- 56) I.m. 17. – A módszerben valóban induktív, szemben a szokásos deduktív módszerrel.
- 57) I.m. 18.
- 58) I.m. 19. – Ez viszont naív elképzelés.
- 59) I.m. 22. – Grosschmid távolmaradását ünnepléséről Márai is megírja (i.m. 160.), de ő – tévesen – a pesti Vigadó t jelöli meg helyként, pedig az a Budapesti Ügyvédi Kamara székházának dísztermében volt. (*Magyar Jogászegyleti Értekezések*. 1933/1. sz. 9.)
- 60) I.m. 21.
- 61) Sajátos a nemzetközi jogász Gajzágó László Grosschmid Serleg-Beszéd gondolata: „Grosschmid Béni nem volt sem jogbölcész, sem jogtörténész a szó professzionális értelmében. Ő a mai napnak, a gyakorlati életnek, élő, lüktető, tételes jogát művelte, – amely mindig kész –, de egészen sohasem kész, mert pillanatja egy mindig fejlődő, folyton átalakuló örökkévalóságnak.” (*Polgári Jog*. 1938/2. sz. 73.) – Megjegyzendő, hogy más volt a Grosschmid és más a Szladits serlegbeszéd, de a baráti kör jelentős részben azonosult.
- 62) Az 1922-ben alakult civiljogi szeminárium kiegészítette Szladits Magánjogi szemináriumát. A legvilágosabban Szladits világitja meg a két szeminárium viszonyát, „... kifejlődött közöttünk szokásjogilag az a jogszabály, amely szerint a baráti kör minden tagja, akinek a polgári jogról van valami mondanivalója, köteles azt Beck Salamon lapjában, vagy valamely társaságban elmondani. ... Örömmel látom azt, hogy a Beck Salamon civiljogi szemináriumában ők tartják a legtöbb előadást, a Polgári Jogot jóformán ők töltik meg írásaikkal. Beck Sala barátom tudni fogja, hogy ezt nem irigységből emlegetem, hanem azért, hogy megköszönjem, hogy ő a magánjogi szeminárium mellé a civiljogi szeminárium párhuzamos munkaszervezetet állított.” (*Polgári Jog*. 1937/1. sz. 377–378.)
- 63) *Fürst* László: *Utaló magatartások*. Pécs, 1929. 116 p. Már ebben a tanulmányban jelentkezik a külföldi jogrendszerek felhasználható megoldásainak, illetőleg gondolati magvának honosítása.
- 64) *Fürst* László: *A magánjog szerkezete*. Budapest, 1934. 477 p. Ez a két világháború közötti magyar magánjog legrangosabb tudományos munkája. Három részből áll: 1) *Szabálytan* (– ezen belül: A magánjog értékelései, A magánjog fogalmai, Értékelés és fogalomalkotás, Fogalmi fokozatosság –) 2) *Tüneménytan* (– ezen belül: Élet és magánjog, Gazdasági érték, Harmadik elleni igény –), 3) *Alaktan* (– ezen belül: Jogtételek, Tényállás és joghatás, A jogszabályok feltüntetése, Rendszer, módszer –). A mű a bomló monopolkapitalista magánjogtudomány roskatagságát mutatja, anélkül, hogy bírálójá lenne. „Burzsó” tudós volt, de becsületes zándékú – állapítja meg értekezésében *Eörsi* Gyula: *A tulajdonjog fejlődése*. II. 386–390. – Már *Eörsi* utal arra, hogy üldöztetésben, szerencsétlen körülmények között vesztette életét. „A napsugaras, békés öregkor sem adatott meg neki, mert fiatalon kioltotta életét a német rablók felrobbantott löszerraktára Buda szívében.”
- 65) *Szabó* Imre: *A jogszabályok értelmezése*. Budapest, 1960. 38.
- 66) *Villányi* László: *A magyar magánjog rövid tankönyve*. Budapest, 1941. 464 p.
- 67) *Polgári Jog*. 1935/10. sz. 1.
- 68) *Ujlaki* Miklós (Budapest, 1906. március 18.) ügyvéd, s elsősorban adójogásként jeleskedett. (Rész ves a *Kötelmi jog* (I. 41) sz. jegyz.) munkájában, s két jelentős magánjogi bibliográfiát állít össze (I. 50) sz. jegyz.) 1945-ben magántanár, 1947-ben c. rk. tanár. 1948 őszén az Uppsala-i Egyetem meghívására – egy évre – vendégelőadónak kimegy. A vendégprofesszori

- megbízás lejártá után rövidesen az USA-ba távozik, s amerikai egyetemeken tanít. Magyarországgal kapcsolatai megszakadnak.
- 69) *Ujlaki Miklós*: Az utódállamok jogegységesítő törekvései és a magyar magánjog. Szeged, 1936.
- 70) *Ujlaki Miklós*: A magyar magánjog módosulásai Csehszlovákiában. Budapest, 1931.; *Ujlaki*: A magyar jog sorsa az Ausztriához és Lengyelországhoz csatolt területeken. Budapest, 1932.; *Ujlaki*: A magyar jog sorsa a Jugoszláviához csatolt területeken. JK. könyvtára. 23. Budapest, 1934.; *Ujlaki*: A magyar magánjog módosulásai Romániában. Budapest, 1934., továbbá számos magyar és német nyelvű cikke már a 30-as években az összehasonlító jog felé tereli, s e munkája 1945 után is folytatódik.
- 71) *Szászy István*: Az államok közötti utódlás elmélete. Budapest, 1928.; *A szerződő felek jogszabályválasztó joga a nemzetközi kötelmi jogban*. Budapest, 1929.; *Clearing- és fizetési egyezmények a nemzetközi fizetési forgalomban*. Budapest, é.n. (1936.); *Nemzetközi magánjog*. Budapest, 1938.; *A kötelmi jog általános tanai. Egyetemi előadások összefoglalása*. Budapest, 1943.; *Droit international privé comparé*. Sirey. Alexandrie–Paris, 1940.; *A magyar magánjog általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre. I–II*. Budapest, 1947., 1948.; *Magyar nemzetközi magánjog. Törvénytervezet és indoklás*. Budapest, 1948.; *Az európai népi demokráciák nemzetközi magánjoga*. Budapest, 1962. (angolul: Leiden, 1967.); *Nemzetközi polgári eljárásjog*. Budapest, 1963. (angolul: Budapest, 1967.); *International Labour Law*. Leiden, 1968. (magyarul: *Nemzetközi munkajog*. Budapest, 1969.); *Jogszabályösszeütközések. A nemzetközi magánjog és a rokon jogágak alapelvei a szocialista, a tőkés és a fejlődő országokban*. Budapest, 1973. (angolul: Leiden, 1974.).
- 72) *Szászy magánjogi koncepciója* alapvetően A. Kocourek munkásságára (pl. *Jural Relations*. Indianapolis, 1927.; *An Introduction to the Science of Law*. Boston, 1930. stb. Vö. *Horváth Barna*: Angol jogelmélet. Budapest, 1943. 596–606.) épül.
- 73) *Szászy István*: *A Szovjetunió magánjogának alapelvei*. Józsa Béla Athenaeum kiadása. Kolozsvár, 1945. 148 p.
- 74) *Zalán Kornél* (Nagykanizsa, 1905. november 10. – Budapest, 1968. június 9.) Egyetemi tanulmányai után bírósági szolgálatba került, s annak minden fokozatát gyorsan vette. 1946-ban kúriai bíró, 1947-ben tanácselnök, majd min. osztályfőnök, egy. magántanár. Az 50-es évek elején kerül ki az IM-ből és lesz ügyvéd. A közélettől teljesen visszavonul.
- 75) *Ünnepi dolgozatok Szladits Károly egyetemi tanári működésének harmincadik évfordulója alkalmából*. Írták a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi szemináriumának tagjai. Budapest, 1937. 112 p.
- 76) *Ünnepi dolgozatok Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Írták a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi szemináriumának jelenlegi és volt tagjai. Budapest, 1941. 376 p.
- 77) *Csanádi György* (Budapest, 1917. aug. 29.) Szladits egyik leghűségesebb tanítványa, aki a tanultakat a marxista elmélettel fejlesztette tovább. Ügyvéd, majd az alakuló Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója, ezt követően a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára. Jelentősebb munkái (számos kisebb tanulmányán kívül): *A megbízási jogviszony*. Budapest, 1959. 258 p.; *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. I–III*. Budapest, 1981. XVIII.–XX. és XL. fejezete. Kiemelkedik – Szladitshoz hasonlóan – tankönyvírói tevékenysége. *Polgári jog*. Budapest, 1960.; *Legújabb megjelenése: Polgári jog*. Budapest, 1984. 476 p.
- 78) *Világhy Miklós* (Szolnok, 1916. október 22. – Budapest, 1980. február 24.) bíró, 1945–46-ban az Igazságügy Minisztériumban dolgozik, majd az Iparügyi Minisztérium főosztályvezetője, 1949-től a Népgazdasági Tanács munkatársa, a magyar iparvállalatok államosításával kapcsolatos jogi megoldások megfogalmazója. A szocialista polgári jog elméletének egyik kiemelkedő alkotója. 1949-től a munkajog, 1950-től (Szászy utódként) a polgári jog tanszéki jogú előadója, 1953-tól egyetemi tanár, 1953–1956 a kar dékánja, az egyetemnek 1956/57-ben rektora, majd 1962–65-ig tudományos rektorhelyettes. 1952-től kandidátus, 1969-ben a tud.

- doktora, 1973-ban MTA I. tag. Széleskörű polgári jogi munkásságából: A gazdasági jog problémája. Budapest, 1951. 166 p.; Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései. Akad. Közl. 1954.; A Magyar Népköztársaság polgári törvénykönyvének rendszeréről. JK. 1955.; Állam és humánium. ÁI. 1956.; A birtokvédelem problémája. ÁJI-Ért. I. 1958.; A szellemi alkotások jogi védelmének alapjai a szocialista jogrendszerben. ÁJI-Ért. III. 1960.; Eörsi Gyulával: Magyar polgári jog. I–II. Budapest, 1962. 530, 471 p.; Benedek Károllyal: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Budapest, 1965. 611 p.; Az állam és vállalata. JK. 1067.; Áruviszony és polgári jog. ÁJ. 1968.; Gazdasági reform és polgári jog. Acta Univ. 1968.; Gazdaságpolitika és polgári jog. Budapest, 1978. 121 p.
- 79) *Zajtay Imre* (Budapest, 1912. aug. 3. – Paris, 1983. szept. 23.) 1934/35. tanévben sub auspiciis gubernatoris avatják jogtudományi doktorrá, majd igazságügyi szolgálatban is megmarad összehasonlító jogi érdeklődése. Így pl. A hitbér és a Mahre (Polgári Jog, 1938/9. sz.) c. cikke. 1945 után már az Igazságügyi Minisztériumban dolgozik mint min. tanácsos. 1948-ban hagyja el az országot.
- 80) *Lengyel Zoltán* (Kolozsvár, 1917. aug. 11.) ugyancsak igazságügyi szolgálatban dolgozik, s később a Kecskeméti Megyei Bíróság elnökhelyettese. Nagyobb munkája: Osztályrabocsátás. Az örökösársak jogállása az osztályrabocsátással kapcsolatban. Magánjogi szeminárium kiadványai. 13. (helyesen: 14). Budapest, 1946. 371 p.
- 81) I. m. 8. old. – Szladits a *szociális magánjogot* helyezi előtérbe a *szocialista civilisztika* helyett. Ez pedig alapvetően más.
- 82) Eörsi i. m. II. 367–368.
- 83) Eörsi i. m. II. 369.
- 84) Eörsi i. m. II. 371–378.
- 85) Eörsi i. m. II. 380–381. – Egyértelmű és komplex értékelés.
- 86) Eörsi i. m. II. 383.
- 87) *Világhy–Eörsi*: Magyar polgári jog. I. 47. (Grosschmidra) és 48–49. (Szladitsra).
- 88) L. 16) sz. jegyz. In: *Peschka Vilmos*: Jog és jogfilozófia. Budapest, 1980. 422.
- 89) *Peschka i. m.* 423.
- 90) *Peschka u. o.* idézi Fürst: A magánjog szerkezete. 3.
- 91) *Peschka i. m.* 424.
- 92) *Szabó*: A burzsoá állam- és jogbölcselet. 380–381.
- 93) *Vita a magyar állam- és jogtudományok helyzetéről és feladatairól.* Budapest, 1954. 6.
- 94) *Világhy–Eörsi*: i. m. I. 47.
- 95) *Világhy–Eörsi*: i. m. I. 48.
- 96) *Világhy–Eörsi*: i. m. I. 48–49.
- 97) *Eörsi Gyula*: A polgári jog. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata I–III. Budapest, 1981. 3431 p. I. 19.
- 98) *Csanádi György*: Polgári jog. Budapest, 1984. 9.

László Asztalos, Universitätsprofessor

DIE ANHÄNGER VON GROSSCHMID

DIE SZLADITS SCHULE

Zusammenfassung

Mittel-Ost-Europa — und so auch Ungarn — ist im Prozess der Verbürgerlichung der Entwicklung im Westen nachgestanden. Nicht nur dieser Rückstand, auch die fast ausschliesslichen deutschen Einwirkungen paarten sich in der ungarischen Zivilistik mit einer ungleichmässigen wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung.

Béni Grossschmid (Benő Zsögöd) (1852–1938) Professor der Universität von Kolozsvár und später von Budapest, nimmt den Kampf gegen die deutsch-österreichische Orientierung auf.

Seine widerspruchsvolle Persönlichkeit offenbart sich nicht nur in seinem ausserordentlich schweren Stil, in seinen haarfeinen Differenzierungen, in seiner Vortragsweise und in seinen umfassenden Werken, sondern auch in seiner Lehre. Der deutschen Einwirkung entgegen — auf den Gebieten des Eigentumsrechtes, des Erbrechtes und teilweise des Familienrechtes — ist er konservativ und kämpft um die Wiederbelebung des vormaligen ungarischen Rechtes. Aber in seinen Werken über Handelsrecht und Obligationenrecht bekennt er sich zur völligen Neugestaltung des auf dem Gewohnheitsrecht beruhenden ungarischen Rechtes und zu den fortschrittlichsten bürgerlichen Anschauungen. In seinem Alter befasste er sich mit dem englischen Recht des 16. Jahrhunderts.

Neben den gedankenreichen Vorträgen und Werken war er Erzieher von fortschrittlich denkenden Juristen, aber — als Mensch schlossener Natur — bestrebte er sich nie eine Schule zu schaffen.

Einer seiner ersten hervorragenden Schüler, Károly Szladits (1871–1956), gestaltet mit diesen Schülern seine Schule. Szladits schreibt keine grossen Monografien, sondern seine grösste Sorge ist die Gedanken von Grossschmid in Lehrbüchern zu formulieren. 1917–1942 ist er Universitätsprofessor in Budapest, bis 1928 ist er Kollege von Grossschmid. Um sie beide — später um den fortschrittlichen Grossschmid-Lehren propagierenden Szladits — gruppieren sich hervorragende Studenten, wie László Villányi (Fürst), Kornél Zalán, Miklós Ujlaki, Béla Csánk, Imre Zajtay, Miklós Világhy, György Csanádi, Gyula Eörsi usw. Bei der Schaffung einer Schule wird Szladits von grossen Juristen — wie Géza Marton, Salamon Beck, István Szász usw. — unterstützt. Die Szladits-Schule ermöglicht — neben ihrer Deutschdeindlichkeit — zum erstenmal die vergleichende rechtswissenschaftliche Tätigkeit.

Die liberale und deutschfeindliche Schule ist durch den zweiten Weltkrieg in drei Teile zerfallen. Leider sind viele im Krieg, oder als Opfer der Judenverfolgung gest-

orben. Von den Überlegenden haben Károly Szladits Jun., Imre Zajtay, Miklós Ujlaki usw. in westlichen Ländern ihre Fähigkeiten entfaltet. Die im Heim gebliebenen nehmen an der Auserbeitung der ungarischen Zivilistik mit grosser Aktivität teil, wie Miklós Világhy, György Csanádi, Gyula Eörsi. Für seine Tätigkeit als Schulenorganisator bekam Károly Szladits 1953 den Kossuth-Preis.

könyve a gyakorlatban. Budapest, 1965. 611 p.; Az állam és vállalatok JK. 1067.; Áruviszony és polgári jog. AJ. 1968.; Gazdasági reform és polgári jog. Acta Univ. 1968.; Gazdasági jog és polgári jog. Budapest, 1978. 121 p.

79) Zajtay Imre (Budapest, 1912. aug. 3. - Paris, 1988. szept. 23.) 1934/35. tanévben habilitation

Mitt-Göttingen - im im Prozess der Verdinglichung der

Entwicklung im Westen ausgehenden Nicht nur diese Rückwandlung der

ausgewiesenen deutschen Emigranten passten sich in den ungarischen Zivilistik

mit einer ungleichen ungarischen Wirtschaft und Gesellschaft

dem Grosshandel (Bend Szabó) (1872-1939) Professor der Universität von

Kolozsvár und später von Budapest, nimmt den Kampf gegen die deutsch-sta-

tschische Ökonomie an.

Seine widerprüchliche Persönlichkeit offenbart sich nicht nur in seinem

ordentlich schweren Stil, in seinen barocken Differenzierungen, in seiner Vorlesung

weise und in seinen umfassen den Werken, sondern auch in seiner Linie. Der deutsche

Einwirkung entgegen - auf den Gehören des Eigentumsrechtes, des Ehelebens und

teilweise des Familienrechts - ist er konservativ und kämpft um die Wiederherstellung

des vormaligen ungarischen Rechts. Aber in seinen Werken über Handelsrecht und

Obligationenrecht bekenn er sich zur völligen Neugestaltung des ungarischen

Recht bestehenden ungarischen Rechts und zu den fortschrittlichen Lehren

Anschauungen. In seinem Alter befasste er sich mit dem antiken Recht des 18.

Jahrhunderts.

Neben den gedankreichen Vorträgen und Werken war er Förderer von fortschrit-

tlisch denkenden Juristen, aber - als Mensch schlossener Natur - bestrebt sich

nie eine Schule zu schaffen.

Einer seiner ersten hervorragenden Schüler, Károly Szabó (1871-1939),

gestaltet mit diesen Schülern seine Schule. Szladits schreibt keine grossen Monographien

sondern seine grösste Sorge ist die Gedanken von Grosschmid in Lehrbüchern zu

formulieren. 1917-1942 ist er Universitätsprofessor in Budapest, bis 1928 ist er

Kollega von Grosschmid. Um sie beide - später um den fortschrittlichen Grosschmid-

Lehren propagierenden Szladits - gruppierten sich hervorragende Studenten, wie

László Világhy (Fürst), Kornel Szabó, Miklós Ujlaki, Béla Csák, Imre Zajtay, Miklós

Világhy, György Csanádi, Gyula Eörsi usw. Bei der Schaffung einer Schule wird Szla-

dis von grossen Juristen - wie Géza Marton, Salamon Beck, István Szász usw. -

unterstützt. Die Szladits-Schule ermöglicht - neben ihrer Deutschbindlichkeit - zum

erstenmal die vergleichende rechtswissenschaftliche Tätigkeit.

Die liberale und deutschbindliche Schule ist durch den zweiten Weltkrieg in drei

Teile zerfallen. Leider sind viele im Krieg, oder als Opfer der Judenverfolgung gest-

László Asztalos, professeur d'université
DISCIPLES DE GROSSCHMID — ÉCOLE DE SZLADITS

Résumé

En ce qui concerne l'embourgeoisement, l'Europe Centro-Orientale — dont la Hongrie — a resté bien en arrière de l'évolution occidentale. Pour la civilistique hongroise non seulement ce retard, mais encore la pénétration presque exclusive de l'esprit allemand caractérisent l'évolution économique-sociale non-balancée de l'époque.

Béni Grosschmid (1852–1938), nommé jeune professeur d'abord à l'université de Kolozsvár, ensuite à celle de Budapest, s'est opposé à l'orientation germano-autrichienne.

Sa personnalité contradictoire s'est reflétée non seulement dans son style particulièrement compliqué, dans ses distinctions bien subtiles, dans la méthode de sa diction et dans ses ouvrages synthétiques, mais bien dans ses enseignements. A l'encontre de la conception allemande il a été conservateur à l'égard du droit de propriété, du droit patrimonial et en partie du droit familial, en cherchant à revivifier l'ancien droit hongrois. Par contre, dans ses ouvrages de droit commercial et de droit d'obligation il a fait profession du renouvellement intégral du droit hongrois basé sur le droit coutumier et sur les doctrines bourgeoises les plus progressistes. A son âge avancé il se penchait surtout à l'étude du droit anglais au 16e siècle.

A part la richesse de sa diction et de ses enseignements il a éduqué pendant quarante ans toute une génération des juristes les plus progressistes. Mais — en raison de sa nature réservée — il n'a jamais ambitionné de créer une école.

Un de ses premiers disciples distingués *Károly Szladits* (1871–1956) a réuni ses disciples dans les cadres d'une école. Szladits n'a pas préparé d'importantes monographies. Sa préoccupation primaire était de diffuser les idées de Grosschmid sous la forme d'un livre classique. De 1917 à 1942 professeur à l'université de Budapest il était jusqu'à 1928 collègue de Grosschmid; Autour d'eux, ensuite autour de Szladits, représentant des doctrines progressistes de Grosschmid, se réunissaient des disciples aussi éminents que *László Villányi* (Fürst), *Kornél Zalán*, *Miklós Ujlaki*, *Béla Csánk*, *Imre Zajtay*, *Miklós Világhy*, *György Csanádi*, *Gyula Eörsi* etc. Dans ses activités créatrices d'école Szladits a été assisté par des juristes de grand renom tels que *Géza Marton*, *Salamon Beck*, *István Szászy* etc. A l'époque entre les deux guerres mondiales l'école de Szladits — en plus de son orientation anti-allemande — a offert la première fois la possibilité de poursuivre des activités poussées de droit comparé.

Pendant la deuxième guerre mondiale l'école libéraliste, anti-allemande s'est divisée en trois parties. Malheureusement, un grand nombre de ses partisans (par ex.

Villányi) a décédé pendant la guerre ou par suite de la persécution des juifs. D'entre les survivants Károly Szladits fils, Imre Zajtay, Miklós Ujlaki ont fait leur carrière dans des pays occidentaux. Ceux restés en Hongrie, comme Miklós Világhy, György Csanádi, Gyula Eörsi prennent une part active dans la mise au point de la nouvelle civilisation hongroise. En reconnaissance de ses activités d'organisateur d'école Károly Szladits devint en 1953 lauréat du Prix Kossuth.

En ce qui concerne l'empoussiérement, l'Europe Centro-Orientale — dont la Hongrie — a resté bien en arrière de l'évolution occidentale. Pour la civilisation hongroise non seulement ce retard, mais encore la pénétration presque exclusive de l'esprit allemand caractérisent l'évolution économique-sociale non-balançée de l'époque.

Béni Grossschmid (1852-1938), nommé jeune professeur d'abord à l'université de Kolozsvár, ensuite à celle de Budapest, s'est opposé à l'orientation germano-autrichienne.

La personnalité contradictoire s'est reflétée non seulement dans son style pédagogique, mais dans ses distinctions bien subtiles, dans la méthode de sa diction et dans ses ouvrages synthétiques, mais bien dans ses enseignements. A l'encontre de la conception allemande il a été conservateur à l'égard du droit de propriété, du droit patrimonial et en partie du droit familial, en cherchant à réviser l'ancien droit hongrois. Par contre, dans ses ouvrages de droit commercial et de droit d'obligation il a fait profession du renouvellement intégral du droit hongrois basé sur le droit coutumier et sur les doctrines hongroises les plus progressistes. A son âge avancé il se penchait surtout à l'étude du droit anglais au 19e siècle.

A part la richesse de sa diction et de ses enseignements il a débuté pendant quarante ans toute une génération des juristes les plus progressistes. Mais — en raison de sa nature réservée — il n'a jamais ambitionné de créer une école.

Un de ses premiers disciples distingués Károly Szladits (1871-1956) a réuni ses disciples dans les cadres d'une école. Szladits n'a pas préparé d'importantes monographies. Sa préoccupation primative était de diffuser les idées de Grossschmid sous la forme d'un livre classique. De 1917 à 1942 professeur à l'université de Budapest il était jusqu'en 1928 collègue de Grossschmid. Autour d'eux, ensuite autour de Szladits, reprenaient des doctrines progressistes de Grossschmid, se réunissaient des disciples aussi éminents que László Villányi (Fürt), Kornél Zalka, Miklós Ujlaki, Béla Csánk, Imre Zajtay, Miklós Világhy, György Csanádi, Gyula Eörsi etc. Dans ses activités créatrices d'école Szladits a été assisté par des juristes de grand renom tel que Géza Marton, Salmón Beck, István Szászky etc. A l'époque entre les deux guerres mondiales l'école de Szladits — en plus de son orientation anti-allemande — a offert la première fois la possibilité de poursuivre des activités poussées de droit comparé.

Pendant la deuxième guerre mondiale l'école libéraliste, anti-allemande s'est divisée en trois parties. Malheureusement, un grand nombre de ses partisans (par ex.

Mezey Barna:

A JOGAKADÉMIÁK 1874. ÉVI REFORMJA

1. A jogakadémiák és joglyceumok¹⁾ speciális felsőoktatási intézetei voltak a magyar jogtanításnak: a gimnázium s az egyetem közötti lépcsőt képező iskolák. Feladatuk az állam- és jogtudományok oktatása volt, elvégzésük azonban nem jogosított az ún. tudori fokozat viselésére. A jogakadémiák nem rendelkeztek a promotio és a habilitatio jogával: tudori szigorlatot nem fogadhattak el, s egyetemi magántanári képesítést sem adhattak. Ez a felemás helyzet végigkísérte történetüket. Funkciójukat állandóan vitták, szerepüket hol az egyetemhez, hol pedig a gimnáziumhoz, alsóbb szintű képzéshez hasonlították s közelítették. Az ellentétes álláspontok egyik pólusán a jogakadémiát mint gyakorlati szakembereket, „jogtechnikusokat” képező intézetet felfogó nézet található. A polémia másik véleménye szerint a jogakadémiákat az egyetemi jogi oktatás színvonalára kell fölemelni, s ezzel a széleslátókörű, tudományosan is művelt, elméleti és gyakorlati feladatok végrehajtására egyaránt alkalmas szakemberképzés bázisává kell tenni őket.

Az első jogakadémiák mindenestre az egyetemi képzés hiányainak pótlására születtek meg. Mint tudjuk, az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem csupán 1667-ben bővült jogi fakultással, a ettől kezdve beszélhetünk többé-kevésbé folyamatos jogi oktatásról is²⁾. Ugyanakkor ismeretes az is, hogy a jezsuiták felügyelete alatt működő egyetemen meglehetősen szűkkörű képzés folyt: kizárólag katolikus joghallgatóinak száma két tucat körül mozgott.³⁾ Az érdeklődés hiányát a tananyag használhatóságának alacsony fokában kereshetjük. A felsőoktatási végzettséget ekkor még egyetlen pályán sem követelték meg a munkába álló jogászoktól. A jogot tanulmányozók célja a rabulista joggyakorlatban fölhasználható ismeretek, s nem pedig a sehol sem értékesíthető elméleti tudás megszerzése volt. Maga a Helytartótanács tanulmányi bizottsága kénytelen volt megállapítani, hogy a nagyszombati egyetemi tanításnak a „közönség csekély hasznát vette”, nem található olyan jogász az országban ki „annak eredményével dicsekedne”⁴⁾.

A jogi felsőoktatás újfajta megszervezése a protestáns felekezeti iskolák tanterveinek volt köszönhető. Az egyetemtől elzárt protestánsok éltek a reformáció által föltámasztott külhoni egyetemjárás gyakorlatával és lehetőségével. A luteránus és református köznemesek, polgárok százai közvetítették Nyugat-Európa elméleti-jogi műveltségét Magyarországra. Ez alapozta meg a felekezeti jogi oktatást hazánkban.

Az ellenreformáció támadásának keresztüzében a magyarországi protestantizmus speciális oktatáspolitikát dolgozott ki. A közoktatást tekintették a vallási eszmék egyik terjesztési eszközének. Gombamód szaporodtak az országban a református és evangélikus iskolák, gimnáziumok. Ezzel szemben a XVII. században egyetlen állandóan működő felsőoktatási intézményt sem mondhattak magukénak. Magyarországon a protestáns lakosságának az egyetemi jogtanulásra tehát csak a külföldi egyetemre történő beiratkozás maradt. Az itthon maradottak pedig a gyakorlatban próbálták meg elsajátítani a *jurisprudentia* fogásait. Az evangélikus és református felekezetek sokat tettek iskoláik fejlesztésére. Nyugat-európai mintájú oktatási rendet igyekeztek bevezetni, gimnáziumaik egy részét fokozatosan főiskolákká fejleszteni. Így jelent meg a jogtudományok oktatása is tanítási programjaikban, s alakultak ki a protestáns felekezetek jogakadémiái a már meglévő intézetekből. Például a 10 osztályos ágostai hitvallású eperjesi kollégiumban már 1667-ben(!) folyt jogi oktatás: Pankratius Mihály közjogot és politikát tanított növendékeinek⁵⁾, Losoncon 1730-ban, Késmárkon 1742-ben, Sárospatakon 1664-ben⁶⁾ kezdődött jogi oktatás. A felekezeti jogi oktatást félreérthetetlenül vallási okok alakították ki. „Hazánkban a múlt időkben a politikai, s ezzel karöltve a clericalis absolutismus, jesuitismus uralkodott, addig a mi főiskoláink rendkívüli szolgálatokat tettek, mert akkor nagy szerencse volt, ha az országnak bármely zugában, ha kis körben is, a tanszékről szabad szó hallatszott” – tartották a reformátusok.⁷⁾ Az egri érseki joglyceum alapítóokiratából pedig nyilvánvalóan kiderül, hogy a szegénysorsú katolikus ifjak segítése mellett a cél az volt, hogy ily módon felkészített, jogi-politikai érvelésre alkalmassá tett jogászok megfelelő eséllyel szállhassanak harcba protestáns ellenfeleikkel, s a „köztanácskozásokban” sikerrel érveljenek a katolikus álláspont mellett⁸⁾. A protestáns jogi oktatás így hívta életre a katolikus felekezeti jogakadémiákat. A fent említett egri joglyceum alapítója, Foglár György imígyen indokolta az iskola felállításának szükségességét: „legyenek katolikus jogtudók, s a főpapok, katolikus urak ne kényteleníttessenek, miként eddig, jogaik védelmét akatholikus ügyvédekre bízni, s velők még titkos okmányaikat is közölni”⁹⁾. Ebben az 1740. november 29-én, a káptalannál bemutatott alapítólevélben tehát arról szól a püspöki helynök, hogy a protestáns jogi oktatás annyira kifejlődött, a protestáns jogi műveltség olyan elterjedt, hogy azt az egyetem ellensúlyozni nem tudja, ezért elengedhetetlen katolikus jogakadémia felállítása is.

1777-ig csupán felekezeti joglyceumok működtek az országban. A *Ratio Educationis* értelmében négy ún. királyi akadémiát szerveztek¹⁰⁾. Ettől kezdve válik két ágra a jogakadémiai oktatás: egyfelől az állami költségen fenntartott intézetek (melyhez tartozónak tekintették a katolikus jogakadémiát is), másfelől a saját anyagi erőforrásaikra támaszkodó protestáns iskolák tantervében szerepeltek a jog- és államtudományok. Ezek az intézetek több-kevesebb állandósággal működtek a forradalomig, a szabadságharc idején azonban szüneteltették az oktatást. Az önkényuralom vallás- és közoktatási minisztériuma csupán néhány iskola újjáéledését engedélyezte, többségüknek várni kellett a hatvanas évek „olvadására”. A neoabszolutizmust 14 jogakadémia élte túl.¹¹⁾

2. Előzmények – Az önkényuralom időszakában két alkalommal rendezték a jogakadémiák helyzetét. Két jogszabály – két koncepció. Az 1850. szeptember 29-én kelt „legfelsőbb elhatározás” két évfolyamban határozta meg a tanulmányi időt¹²⁾, az egyetemi képzés előtti propedeutikus funkciót tulajdonított a jogakadémiáknak. Az elképzelés a jogi felsőoktatást két lépcsőre bontotta. Az első szakasz önálló képesítést biztosított; ezt az állami szolgálatba lépés feltételéül jelölte meg. Ugyanakkor jogosított a továbblépésre: amennyiben valaki ügyvédi, közjegyzői pályára kívánt lépni, vagy jogtudori címet szerezni, tanulmányait valamelyik ausztriai egyetemen folytathatta, s a második két esztendő végeztével vizsgán kellett az elsajátított ismeretekről számot adnia. A két fokozat összekapcsolódását jelezte az is, hogy a jogakadémiák oktatóit ugyanazon díjszabás szerint rendelték fizetni, mint az egyetemi tanárokat.

1855. szeptember 25-én újabb legfelsőbb elhatározás született, melyet az 1855. október 2-i cs. kir. közokt. min. rendeletben tettek közzé.¹³⁾ Eszerint a jogakadémia képzési célját teljesen elszakították az egyetemétől; a tanítási időt 3 évre emelték, de kizárólagos feladata a „kiválólag alkalmas tisztviselők” képzése, tehát az egyetemi jogi oktatásról leválasztott bírói és közigazgatási szakemberképzés. Ehhez illesztették a tantervet is. Napi 4 óras kötelező óraszámot, cogens tematikát írtak elő, megjelölték azokat a tankönyveket is, melyekből tanítani kellett. Félévente tartottak vizsgákat, s a három esztendő elmúltával államvizsgát kellett tenni. A teljesen külön tanterv alapján működő egyetemekre nyitva tartották az átlépés útját, de az ott eltöltendő két évet nem mérsékeltek. (A „jogtudorság” megszerzésének pedig ez volt a feltétele.) A protestáns intézetekre nézve az utóbbi szabály inkább elvi jelentőségű volt, lévén, hogy 1851 és 55 között valamennyi magyar ágostai és helvét hitvallású jogtanoda kénytelen volt az oktatást beszüntetni. Ezeket a „Thun-féle reform” teljes főgimnáziumokká alakította át¹⁴⁾.

A kolozsvári állami jogakadémiát 1863-ban felállító rendelkezés már négy évfolyamos oktatással számolt, melyből a kötelezően elvégzendő három volt csak. Vitathatatlan viszont, hogy e négy év már előkészítette az egyetemi szintű oktatást Kolozsváron. 1867-ben a hároméves kurzust fel is számolták, s csupán néhány évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a négy évfolyamos jogakadémiát a kolozsvári tudományegyetem felállításáról és ideiglenes szervezéséről szóló 1872: 19. tc. az univerzitás jogtudományi karává minősítse.

1867-ben a közoktatásügyi tárca megszervezte a jogakadémiák igazgatóinak tanácskozsát, ahol döntöttek azokról a legsürgősebb intézkedésekről, melyek elmulaszthatatlanok a jogi felsőoktatási reformig. Ennek egyik lényeges megállapodása volt, (mely később jogszabályban is napvilágot látott), hogy jogakadémiai tanszéket csak az kapjon, aki alkalmas egyetemi szintű oktatásra, s egyetemi magántanári habilitációval rendelkezik¹⁵⁾. E döntés kétségkívül az első lépések egyike volt néhány jogakadémia esetében az egyetemi karokká minősítés útján.

A 67-es közoktatásügyi minisztérium törekvése arra irányult, hogy a jogakadémiákat „fölfelé” fejlessze, az egyetem jogi karához tegye hasonlóvá őket. Tekintsük át röviden az érintett jogakadémiák hallgatói létszámának alakulását a ki-
egyvezést követő években!¹⁶⁾

	1866/67	1867/68	1868/69	1869/70	1870/71
<i>Királyi jogakadémiák:</i>					
Kolozsvár	256	249	249	236	208
Nagy-Szeben	165	126	101	76	76
Győr	—	60	94	104	111
Kassa	126	134	145	153	129
Nagyvárad	143	214	235	208	217
Pozsony	301	327	328	327	361
<i>Római katolikus akadémiák:</i>					
Eger	103	108	109	111	117
Pécs	61	96	135	107	118
<i>Evangelikus jogakadémia:</i>					
Eperjes	107	135	146	152	181
<i>Református jogakadémiák:</i>					
Debrecen	96	116	107	117	135
Kecskemét	99	152	225	198	203
Máramaros Sziget	—	—	—	46	46
Nagy-Enyed	31	47	44	—	—
Pápa	50	62	69	78	100
Sárospatak	93	99	105	80	72

Amint a statisztikai adatokból is tapasztalható, a minisztérium optimizmusa nem volt megalapozatlan: 1867 és 1871 között az intézmények többségében nőtt a jogakadémián tanuló hallgatók létszáma.

A jogakadémiák között azonban jelentős különbségek voltak. Ezek nyilvánvalóvá válnak, ha megvizsgáljuk, hány évfolyamban hányan tanították a jogot. Mert bár a jogi tanintézetek zöme 1867/68-ban már háromévfolyamos volt, Győrben egyetlen évig tanították a jogot, Eperjesen és Nagy-Enyeden két-két esztendeig. De volt „kiemelt” jogakadémia is: Erdélyben Nagy-Szeben és Kolozsvár akadémiáján már 1867-ben négy év a tanulmányi idő. Ehhez köthetően persze nagy egyenetlenségek tapasztalhatók a tantervek számát illetően is. Míg Nagy-Szebenben 11 oktatót alkalmaztak, addig Győrben mindössze hármat, Nagyenyeden pedig kettőt.¹⁷⁾

Ezek az eltérések persze komoly nívódifferenciákat jeleznek. S feltehetően az egyes intézeteknél észlelhető alacsony színvonal készített többek között arra, hogy éles támadásokat intézzenek a jogakadémiák ellen. A polémia hullámai az egész szakajtót elárasztották, pro és kontra érvek egész sorát gyűjtötték egybe a vitázók. Anél-

kül, hogy a rendkívül terjedelmes argumentálás részleteibe bocsátkoznánk, idézzük a „sajtóháború” legélénkebb esztendejének, 1870-nek néhány polemizálóját.

R-aláírási szerző véleménye szerint „Ha minden faluba és tanyára állítanánk is egy-egy jogakadémiát, a most fennálló mintájára – a mi tudományunk evvel semmi mást nem szerezne”¹⁸⁾ Hiszen – mint mondja – ezt a kérdést nem szervezeti reformmal lehet megoldani, hanem a tartalmi feltételek megváltoztatásával. Lehetetlen 2–3 év alatt elsajátítani alaposan a jogi s államtudományi tananyagot, ráadásul úgy, hogy azt 4–5 tanár (kik egyben a teljes „kart” jelentik) oktassa.¹⁹⁾ S milyenek ezek a tanárok? Nyelvismeret nélkül, alacsony színvonalon adják elő a tudnivalókat.

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy nem érthetünk egyet a jogakadémiai oktatói apparátust szidalmazókkal. Csupán példaként említjük néhány neves tanárunk nevét, kik jogakadémián tanítottak hosszú évekig, ott fejtették ki tudományos tevékenységüket, igazgatóként szervezték az iskola munkáját. Közülük számosan egyetemi katedrát kaptak munkájuk elisméréseként. Így a kassai akadémián működött Vuchetich Mátyás, Frank Ignác, Csatskó Imre, Mariska Vilmos, Nagyváradon Balugyánszky Mihály, Karvassy Ágost, Hajnik Imre, Zsögöd Benő, Pozsonyban Virozsil Antal, Szlemenics Pál, Konek Sándor, Hoffman Pál, Korbuly Imre, Kolozsvárott Winkler János, Récsi Emil, Haller Károly. A protestáns akadémiák adták a magyar jogtudománynak Pancratius Mihályt, Tomka Istvánt, Schulek Gusztávot, Szilágyi Márton és Istvánt, Körössi Sándort, Kassay Sámuel, Horváth Ádámot, Magyary Gézát, Breznay Pált, Várady Gábort, Tsésti Jánost, Kövy Sándort. Nem kisebb egyéniségek kezdtek s tanítottak a katolikus joglyceumokban sem: Eger híressége volt Huszty István, Madarassy János, Péchy András és Szalay József, Pécsen tanított Kuntz Ignác és Werner Rezső. A jogakadémiák között egyfajta egészséges csere folyt: a tanárok egy része hol egyik, hol másik iskolában tartotta előadásait.

Hoffmann Pál véleménye kissé drasztikusan foglalja össze a jogakadémiai oktatás ellen felhozott vádakot, s nem elsősorban az oktatókat, hanem a hallgatókat vette célba. „ezen iskolákból . . . már egy egész nemzedéknyi elégtelen képességű jogász került ki, s ezen pseudojogászok . . . a jogászkar megmételtyezésének és az igazságügy romlásának veszedelmét költik fel”²⁰⁾

A jogakadémiák elleni támadás céltáblái voltak a felekezeti gondozásban lévő iskolák. Így például a pécsi püspöki joglyceum tanári karának nyilatkozatban kellett tiltakoznia a sajtóban mindennaposá váló vádaskodások ellen. Ezeknek lényege az volt, hogy a felekezeti jogi oktatás – szemben a tudományos eszményekkel – vallási céloknak van alárendelve. A joglyceum oktatói felháborodottan utasították el ez állítást.²¹⁾

Hiába volt hatályban az 1868: 44. tc. 26. §-a. („Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak éppen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyházközségeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejükkel vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani . . . Az ily módon létrejött művelődési és egyéb intézetek . . . iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvények rendeleteinek megtartása mellett – az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak.”)

A jogászörökben egyre élénkülő argumentálás legfőbb álláspontjait a magyar igazsággyűlés 1870-ben csokorba gyűjtötte. Több más indítvány mellett Dárday Sándor igazságügyi miniszteri titkár előterjesztése nyomán a gyűlés állást foglalt „az egyetem és jogakadémiák rendezése tárgyában”.²²⁾ Dárday javaslata a jogakadémiákra vonatkozóan a következőképpen hangzott: „... a sok kisebb jogakadémiák felhagyásával, azok helyett még két vagy három egyenjogú jog- és államtudományi fakultás szerveztessék”. Az igazságügyi tárca ellenszenva a jogakadémiákkal szemben már ekkor tapasztalható; Dárday javaslatának benyújtását indokolva mondta: „olvastam a hivatalos lapban, hogy a kormány ismét egy jogakadémiával szaporította ezek számát, s így a nemzeti kormány három évi léte alatt 3 új iskolát létesített... vajjon a jogász kar kívánja-e ezen alsóbbrendű jogiskolák szaporítását, avagy csak némely kisebb városok ambíciójának kell-e ezt tulajdonítanunk...?”

Hoványi Lajos, nagyváradi jogakadémiai igazgató látszólag támogatta a Dárday-féle indítványt, mint mondta, „teljesen pártolandónak tartom”. De hogyan? Nem a jogakadémiák felszámolásával, hanem állam- és jogtudományi fakultások felállításával látja megoldhatónak a helyzetet. Méghozzá „legalább négy ily jog- és államtudományi fakultás felállítása hozassék indítványba – javasolta –, ha mindjárt az eddigi elnevezés alatt is”.²³⁾ E konstrukció nem más, mint a vallás- és közoktatási minisztérium elképzelése – melyből 1874-ben valóság lett. Az akadémiák fenntartása mellett szől szerinte az az érv, hogy egyre nő az állam szakemberigénye, mely lemérhető a karokra, akadémiákra jelentkező hallgatók számszerű gyarapodásában is; az „újjaszervezett” jogakadémiák oktató-utánpótlási bázist jelenthetnek az egyetemnek; továbbá helyes, ha a jogi oktatás decentralizálva szolgálja az országos elvárásokat. A nagyszombati jogakadémiát Lindtner Gusztáv igazgató képviselte. Bár a jogakadémiák átalakításától ő sem zárkózott el (persze nem felszámolásukról szölt), de ezt csak egy gyökeres felsőoktatási reform keretében tartotta elképzelhetőnek. Kétkelkedett abban, hogy a működő 15 jogakadémia s egyetlen jogi kar eddigi tevékenységét a Dárday által jelzett 4 kar képes lenne helyettesíteni. A „tűlfeszített összpontosítás az oktatásügy terén a több országokban tett tapasztalások szerint inkább káros, mint hasznos...”.²⁴⁾ Nem kifejezetten szakmai oldalról szemlélte a problémát Szűcs István, kinek meggyőződése szerint „legyőzhetetlen akadályok állnak az indítvány mostanában létesítésének útjában, mert az indítvány – véleményem szerint – a protestáns autonómiába ütközik”.²⁵⁾ Valóban, az 1791: 26. tc. értelmében a vallásszabadság egyik gyakorlási lehetőségeként az iskolaállítás jogát adta meg a protestánsoknak. Mások is emellett voksoltak, azzal a megkötéssel, hogy csak abban az esetben tekintsek valóban jogakadémiának a felekezeti iskolákat, ha azok mindenben alávetik magukat az állami akadémiákra vonatkozó előírásoknak.²⁶⁾ Dárday indulatosan támadt az érvelőkre „kérdem, miféle közös érdeke van a jogtudománynak a vallásfelekezetek dolgával; talán az egyházi jog közti eltérés szolgáljon idokul?” Mereven elzárkózott az átalakítással megvalósítandó reformtól: „meggyőződésem, hogy a jogakadémiákat nem lehet reformálni, épp oly kevésbé lehet azokat reformálni, amint nem lehet „fából vaskarikát” képzelni”. Az

igazságügyi miniszteri titkár hajthatatlansága már előrevetítette a két tárcza közötti hivatalos nézetkülönbség kihatását is a jogi oktatás továbbfejlesztésére.

A negyedik szakosztály második ülésén, 1870. szeptember 27-én, a városi vigar-da nagytermében végül mégsem született radikálisan elmarasztaló határozat. Dárday kemény vonalával szemben Pisztori Mór csak annak határozatba vételét javasolta, hogy a „vidéki jogiskolák (jogakadémiák stb.) az egyetemi jogi facultásnak mintájára szerveztessenek”. Pulszky Ágost azt követelte, hogy „a vidéki jogiskolák az egyetem egyes szétválasztott jogi és államtudományi facultásaival egyenlősíttessenek”. Boró József „a jogacademiák reformját szükségesnek” tekinti. A végső határozatban a szakosztály egyhangúan döntött az alábbi határozat mellett: „A magyar jogászgyűlés kijelenti, miszerint a jogtudomány és jogtanulmány érdeke kívánja, hogy jogiskolákat csak is az állam állítson fel, hogy a vidéki jogiskolák az egyetem jogi és államtudományi facultásaival egyenlősíttessenek, és hogy alsóbb minőségű, silány jogiskolák az országban sehol se tűressenek, végre hogy a jogakadémiákon a szükséges bölcsészeti és történelmi tudományok számára tanszékek állíttassanak fel.” A jogászság tehát nem sorakozott föl az igazságügyi minisztérium mögött: véleménye tulajdonképpen „szentesítette” a fennálló állapotokat. Csak a jövőre nézve javasolták tilalmazni jogiskolák felállítását felekezettek, magánszemélyek részéről; a jelenlegi iskolák átalakítását indítványozták jogi karokká, s csak általánosságban fogalmazódott meg, a „silány” oktatás felszámolása. Nem lehet kétséges, hogy a vallás- és közoktatási minisztérium nem kis részben az országos jogászgyűlés ilyen irányú állásfoglalása hatására szaporította az akadémiai reform 1874-es megvalósítására tett lépéseit.

3. A reform — A kiegyezés korának átalakuló magyar társadalma természetesen nem hagyta módosulás nélkül a jogi felsőoktatást, s ezen belül a jogakadémiák státuszát sem. 1867 és 1874 között nem kevesebb, mint 15 jogszabály foglalkozott a jogi felsőoktatás ezen ágával. A reformok igazi éve azonban 1874 volt. Azt lehet mondani: gyökeresen átalakult a központi elgondolások nyomán a jogakadémiáknak a jogi felsőoktatásban betöltött szerepe. Az alábbiakban ezt a fordulatot kívánjuk áttekinteni.

A dualizmus első átfogó rendelkezés-sorozata alapvető változást hozott a jogakadémiák sorsában. Dacára a heves támadásoknak, a kormányzat nem a jogakadémiák visszafejlesztése, tevékenységük visszaszorítása, hanem éppen támogatásuk mellett döntött. A probléma kulcsát a kultuszminisztérium nem a jogakadémiák megszüntetésében, hanem a gondok orvoslásában kereste. A kiegyezés óta felemás határozatok sora látott napvilágot a joglyceumok s egyáltalán a jogi felsőoktatás ügyében; az általános rendezést mindegyre halogatva. A részleges (mert az egyetemek jogi karaira csupán a „vizsgálatok” rendezése kérdésében terjedt ki) reformot 1874-ben nem lehetett már tovább halasztani. A lassan évtizedes vita, s az egyre hevesebbé váló összecsapások, érvelések hatására a minisztérium végre döntött a „jogtanodák” továbbfejlesztése ügyében.²⁷⁾

A tárcza koncepcióját Trefort Ágoston világosan kifejtette az indoklásban: „az érintett jogtanodák tanműködésük eddigi szűk köréből kiemelkedve, oly tanszervezeti alapra fektessenek, melyen nem csak egy szakiskola feladatának, hanem a főiskola azon magasabb rendeltetésének is, miszerint a gyakorlati élet követelményein kívül

egyszersmind művelője és terjesztője legyen magának a tudománynak is, lehetőleg megfelelhessenek”.

Az új szabályzat az 1874. május 4-én kelt legmagasabb jóváhagyásra hivatkozva nyolc tanszék felállítását s 15 stúdium főkollégiumi oktatást írta elő. Az új tan- és vizsgálati rendszer mindazokat a tárgyakat fölvette a jogakadémiák tantervébe, melyeket a tudományegyetemek jogi karain is tanítottak. Kételyt mindössze az ébreszt az olvasóban, hogy a 15 tárgyat²⁸⁾ összesen nyolc oktató adta elő. Ezek közül is kettőt azon frissiben kellett alkalmazni a korábban előírt hat tanár mellé. A rendelkezésre álló idő a rendelet megjelenésétől számított 27 nap volt. . . Ezen alig egy hónap alatt kellett a jogakadémiák igazgatóságának felkutatniok szerte az országban az alkalmas tanárokat, megnyerni őket az intézetnek, s rájuk előterjesztést tenni. Úgyszintén gondoskodniok kellett évkedetre az új évfolyam elhelyezéséről, a kibővült oktatás technikai feltételeinek biztosításáról.

Az 1874-es rendezés lényegét tömören fogalmazta meg az új jogakadémiai szabályzat. „A jogtanodák új szervezéséről” szólva leszögezte: „A kir. jogakadémiák és az állam közvetlen rendelkezése alatt álló egyéb jogintézetek négy éves tanfolyammal ellátott, teljes jog- és államtudományi karokká alakíttatnak át.”²⁹⁾

Az új szabályzat több pontban megkísérelte lebontani a falakat a tudományegyetemi jogi karok s a jogakadémiák között. Így lehetővé tette a szabad átlépést egyik intézményből a másikba, persze tekintettel az eltérő oktatási ütemezésre. Biztosították, hogy ilyen esetben ott teheti le a hallgató a vizsgáit, ahol a tárgyakat hallgatta; s eredményét a másik helyen érvényesnek kell elfogadni. Megszüntették a külön végbizonyítványokat. A jogakadémiákon lehetőség volt immár az egyetemhez hasonló hallgatói egyletek szervezésére. Kis eltérésekkel a „vizsgálati rendszer” pontosan olyan volt, mint az egyetemeken.³⁰⁾ A tandíj megegyezett az egyetemivel, a tanárok fizetését közelítették az egyetemi oktatókéhoz.

A nehézségekkel azonban a kormányzat is tisztában volt. Így például a „qualifikált tanárok” hiánya miatt kénytelen volt engedélyezni az egyébként tanrendileg előírt bölcsészeti és művelődéstörténeti stúdiumok oktatásának felfüggesztését addig, amíg a „körülmények lehetővé teendik”.

Az akadémiák és az egyetemi karok közötti formai különbségeket sem tudták fölszámolni: a szemeszteri renddel szemben a jogakadémiákon továbbra is éves tanfolyamokat indítottak (ami egyben azt is jelentette, hogy a beiratkozás egy esztendőre, s nem félévre szólt). Az akadémia élén továbbra is széles igazgatási és fegyelmi jogkörrel rendelkező, kinevezett igazgató állt. A különféle adminisztratív teendők ellátására az oktatói kar egyes tagjait kötelezték (jegyző, könyvtárkezelő). Az oktatásban a kötött órarendet nem számolták föl teljesen, az akadémiákhoz magántanárokat csak miniszteri engedéllyel szerződtethettek. S a legfontosabb különbség — mely már tartalmi hátrányként jelentkezett: a jogakadémiákat a „jogtudorsági és a magántanárnak való képesítési jogosítvány” nélkül minősítették jogi karoknak. Ez az intézkedés végül is az igazságügyi tárca hathatós közreműködésének eredményeként a jogakadémiák agóniájához vezetett.

Jelen írásunkban csupán a reform, s a jogakadémiák helyzetének feltérképezését tartottuk feladatunknak. További kutatásoknak kell választ adniok a két minisztérium közötti villongások mélyebben fekvő okaira, a miniszteriális gépezeten belüli, a kabinet tanácsulésain zajló összecsapások mikéntjére.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium elképzeléseivel gyökeresen ellentétes volt tudniillik az igazságügyi minisztérium törekvése. A Pauler Tivadár vezette vonal ugyanis az országgyűlési tárgyalásokon sikerre vitte az ügyvédi vizsgával kapcsolatos elgondolását. Az ügyvédi rendtartásról szóló törvény kimondta, hogy az „ügyvédi vizsgára a vizsgáló bizottság csak azt bocsáthatja, ki kimutatja, hogy valamilyen belföldi egyetemen a jogtudorságot elnyerte”.³¹⁾

A rendelkezés okát az országgyűlési tárgyaláson a következőképpen indokolták. „A jogtudorságot . . . azért foglalta be a törvényjavaslatba . . . mert a tudori rang jelenlegi tanrendszerük szerint egyedüli garanciáját képezi annak, hogy az illető a jogtudományok minden szakmájával megismerkedett, a jogtudományokba behatolt. . .”³²⁾ Egyidejűleg hangzott el a képviselőházi indoklás az új jogakadémiai szabályzat kibocsátásával (az országgyűlési vita május 15-én kezdődött, a rendeletet május 19-én tette közzé a vallás- és közoktatásügyi minisztérium). Jellemzi a vitát, hogy a jogakadémiák mennyire érintve érezték magukat: sorra nyújtotta be indítványát a pécsi³³⁾, a győri³⁴⁾, a debreceni³⁵⁾, a pápai³⁶⁾ és a máramaroszigeti jogakadémia hallgatósága³⁷⁾. A honatyákat nem érdekelte különösebben az 5. §, néhány hozzászólás után probléma nélkül szavazták meg a javaslat szerinti gondolatot.³⁸⁾ A jogakadémiákat a rövid polémia – bár áttételesen – két pontban érintette. Hoffmann Pál szóvátette, hogy a jogtudorság ilyen követelmények szerinti megfogalmazása „oly jelentékeny változtatás a mostani szabályokon, a melynek talán már e helyütt, mondhatom nem annyira az ügyvédi képzettségnek biztosítására, mint sem inkább az ügyvédi pályára való lépésnek bizonyos tekintetben megnehezítésére irányul . . . regresszív rendszabályokat hozni, az ügyvédi képességnél oly kellekeket felvenni, amelyek nem szükségesek az ügyvédi hivatásra, csupán azon okból, hogy kevesebb ügyvéd legyen: helyesnek nem tartom”. Bár a jogakadémiák helyzetének várható megváltozása az új szabály tükrében a vita során szóba sem került, az ügyvédi pálya szabad választását pártoló képviselők mégis a jogtanodák érdekeit védték. „. . . méltóztassék nekem a tisztelt igazságügyminiszter úr megengedni, igen sok szegény fiatal embert, különben jó tehetséget le fog szorítani e térről” – támadta a javaslatot Solymosy Bálint. Paczolay János és Schwarz Bernát más szemszögből nézi a kérdést: „egy oly kisebb városban, amelyben 13–14 asztalos vagy esztergályos és 4–5 lakatos, kovács lakik, 40–50 ügyvéd vagyon. Uraim, ez nem egészséges állapot”. A szavazás végeredménye azt bizonyította, hogy e nézet képviselői voltak többségben.

Néhányan hangot adtak aggodalmuknak a kazuisztikus, meggondolatlan szabályozás veszélye miatt. Legalább „addig várjunk, hogy összhangzásba hozzuk e §-t a jogegyetemek és jogakadémiák rendezéséről szóló törvényjavaslattal” (Lázár Ádám); szükséges „egyetértés létrehozása a két törvény között – tudniillik az ügyvédi törvény és másrésről a felsőbb oktatást, különösen a jogi tanulmányokról szóló törvény kö-

zött” (Hoffmann Pál). Tulajdonképpen a jogakadémiák érdekében szólt Tisza Kálmán. „Még ma legnagyobb része azon intézeteknek, hol a jogra tanulók készülnek, nincs képesítve arra, hogy a tudományokban a tudorságig elővigye a fiatalságot. Az egyetem rendezése még nyílt kérdés, lehet különféleképp végrehajtani, de igen sokaknak nézete, hogy e doctoratus az egyetem által adott azon fokozat . . . melyet az egyetem saját polgárainak ad. Nem tudom, hogyan fog nálunk rendezetni, . . . mindenesetre még mielőtt ezen kérdés el nem döntetik, már kötelezővé tenni a doctoratust, végtelen zavart és bonyodalmat okozna.” Egyedül Oláh Gyula fogalmazta meg a várható problémát: „a doctoratust elfogadom akként, hogy az ne legyen egyedül az egyetemi hallgatóra szorítva, de hogy a tudori vizsgálatot letehesse bármely akadémián tanuló jogász is, mert különben nem igazságos monopóliumot látnék az ügyvédségből alakítva az egyetemi tanuló ifjúság számára”. A képviselők nagy része ült, hallgatott, majd szavazott – Pauler Tivadar előterjesztésére. A jogakadémiáknak igazi védelmezője a Ház ülésében nem akadt. A tárgyalásoknál még a kultuszminister sem volt jelen. . .

Ezzel az igazságügyi javaslat – illetve a szentesített törvény – kizárta a jogakadémiákat abból a lehetőségből, hogy a legnépszerűbb és legkeresettebb jogi pályára, az ügyvédire jelölteket bocsáthassanak. Ez a jogi főtanodák tetemes tekintélyvesztését eredményezte. Nem lehet kétséges, hogy ezzel a törvényhellyel kezdődött meg a jogakadémiák hanyatlása éppen akkor, amikor a közoktatásügyi tárca fejlesztésüket és kiteljesedésüket tervezte. . .

A felekezeti jogi oktatás helyzetét egyébként is megrendítette a kulturális kormányzat döntése. Némi különbség már eddig is állott fenn az állam és az egyházak által fenntartott tanintézetek között. A minisztérium közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiák rendszeres állami támogatásra számíthattak, a katolikus jogakadémiák mögött pedig részben ott állott a katolikus egyház anyagi bázisa, mint a fenntartásukra szolgáló jelentős alapítvány. Erről szólt Bihari Imre, a sárospataki református akadémia tanára, korábbi rektor is, a reform előtt, a pataki oktatás jövőjének fölvázolásakor. „Nekünk, magyarországi protestánsoknak, úgy nevezett főiskoláinkban a külföldi, különösen a német egyetemeket színről-színre másolni, csak kicsinyben is vakon utánozni, tudományos s általános szellemi művelődésünkre a legnagyobb szerencsétlenség. Ott kívül, a kultúr nemzeteknél a tudomány igazán hatalom, szellemi és anyagi téren döntő befolyású, s mint ilyen, nagy tiszteletben s anyagi jutalomban részesül. . . De mindez nálunk nagyon másképpen van.”³⁹⁾ Az 1874-i „intézkedéscsomag” tovább mélyítette a szakadékot. A változtatások – mint láttuk – nem csekély anyagi befektetéseket igényeltek, akár az új tanárok javadalmazására, akár az oktatók, az új évfolyamok elhelyezésére gondolunk. Ezt a mérsékelt anyagi lehetőségekkel rendelkező protestáns akadémia képtelenek voltak finanszírozni, de még a katolikus joglyceumoknak is gondot okozott. Ráadásul azzal, hogy az „állami” jogintézetek helyzetét a tudományegyetemi karokéhoz közelítették (deklaratív karokká tették azokat), természetesen tekintélyük növekedésével párhuzamosan a felekezeti tanodák presztízse csökkent.

Egy átmeneti periódus elmúltával, amikor a felekezeti oktatás is az ország szakemberhiányát volt hivatva pótolni, s elsősorban a kormánytörekvések szolgálatában bo-

csátotta ki iskoláiból a jogismerőket, ismét a felekezeti célok kerültek előtérbe. A valási tanításoktól független jogi felsőoktatás általánossá válása háttérbe szorította a felekezeti joglyceumokat, melyek lassú sorvadásnak indultak. Ezt a veszélyt mindegyik vallás iskolavezetése érezte, s többen hangot is adtak aggodalmaiknak, félelmüknek. A katolikusok az egyházi oktatás múltban betöltött meghatározó szerepére hivatkoztak. A protestánsok kisebb anyagi lehetőségeik miatt fokozottabban aggódtak. Egyenesen a jogakadémiák megmentésének függvényében tették föl a kérdést: lesz-e magyar református szellemű tudományos műveltség? Az evangélikusok budapesti egyetemes gyűlése állást foglalt amellett, hogy „ezen egyházunkban egyedüli ilyenmű intézet minden áron fenntartassék”.

Érdekes fordulata a sorsnak, hogy bár a felekezeti iskolák voltak rosszabb helyzetben, mégis csak azok éltek meg a felszabadulást. A századfordulón működő tíz jogakadémiából részben a trianoni béke következtében is, a két világháború közötti időszakban már csak három működött: a római katolikus egri lyceum, a kecskeméti református és az Eperjesről Miskolcra költözött evangélikus jogiskolák. A jogakadémiai oktatásnak így teljesen felekezeti jellege lett, s ez természetesen a kultuskormányzattal történő állandó összeütközésekhez vezetett...

A jogakadémiák vizsgált korszakunkban kétségkívül meghatározó szerepet játszottak a jogi felsőoktatásban. A felsőfokú képzés iránti igényt a XIX. század első kétharmadában az ország egyetlen egyeteme nem volt képes kielégíteni, különösképpen nem a reformkorra jellemző, megnövekedett elvárásoknak eleget tenni. Jelzi ezt a tényt, hogy a századforduló után gombamód szaporodtak vagy újultak meg jogakadémiáink szerzte az országban. A kiegyezést követően azonban – többek között az egyetemalapításoknak is köszönhetően – ezt a döntő szerepet lassan elveszítették.⁴⁰⁾ A jogakadémiák elszíntelenedését, a folyamatos pozíciógyengülését ők maguk főként az ügyvédi rendtartással okolták meg. A törvényt követően jelentősen megcsappant a jelentkezők száma, elnéptelenedtek a jogakadémiák, s természetesen alábbszállott a színvonal is.⁴¹⁾

A reform után kilenc esztendő telt el az újabb koncepció kialakulásáig. Legközelebb 1883-ban és 1885-ben foglalkoztak – akkor is csak rendeleti szinten – immáron gyökeresen más elgondolások jegyében, a jogakadémiák ügyével.

Jegyzetek

- 1) A jogakadémiák és a lyceumi jogi oktatás általunk is forgatott irodalmából: 1. A jogakadémiáról általában. *Bozóky Alajos*: A királyi jogakadémiák és katolikus joglyceumok. In: A Felsőoktatásügy Magyarországon. Bp., 1896., *Horváth Ödön*: Jogakadémiák és jogi vizsgálatok. Bp., 1903., *Horváth Ödön*: A protestáns vallásfelekezetek által fenntartott jogakadémiák. In: A Felsőoktatásügy Magyarországon. Bp., 1896., *Hencz Aurél*: Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon, 1849–1948. Szeged, 1981., A magyar királyi jogakadémiák és jogly-

- ceumok története. Bp., 1873., *Magyary Zoltán*: Jogakadémiák. In: A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp., 1927.
2. Az egyes jogakadémiákról és lyceumokról: *Acsay Dénes*: Ügyvédképzés az egri jogakadémián. *Vita Academica*, 1936/3., *Bánó J.* beszéde az eperjesi jogakadémia újból való megnyitására. Eperjes, 1878. *Bozóky Alajos*: A nagyvárad királyi akadémia vázlatos története. Nagyvárad, 1872., *Bozóky Alajos*: Eszmetöredékek hazai főtanodáink reformjához. Nagyvárad, 1873., *Bozóky Alajos*: A nagyvárad akadémia százados múltja. Bp., 1889., *Bruckner Győző*: A tiszai ev. egyházkerület miskolci (eperjesi) jogakadémiájának rövid története. Miskolci Jogakadémia Almanachja, 1938/39. év, *Eckmayer Ákos* ünnepi beszéde a pozsonyi királyi akadémia százados évfordulója alkalmából. Bp., 1884., *Fráter Zsófia*: A sárospataki jogakadémia története. Bp., 1976, kézirat, *Horváth Ödön*: Az eperjesi ág. hv. ev. jogakadémia múltja s jelene. Kassa, 1886., *Hörk József*: Az eperjesi ev. ker. kollégium története. Kassa, 1896., *Gergely György*: A Hódmezővásárhelyen működő máramarosszigeti református jogakadémia Évkönyve. Hódmezővásárhely, 1925., *Kiss Ernő*: A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának története, 1531–1895. Pápa, 1896., *Lampért Géza*: A Pápai református főiskola története, 1931., *Mitrovics Gyula*: A sárospataki főiskola jövője. Debrecen, 1812., *Molnár Aladár*: Az eperjesi ágostai hitvallású kollégium. In: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században, I. Bp., 1881., *Molnár Aladár*: A sárospataki kollégium s befolyása alatt állott iskolák. (Uo.), *Németh Márta*: A pápai jogakadémia története. Bp., 1983. Kézirat., *P. Szathmáry Károly*: A gyulafehérvár–nagyenyedi Bethlen-főtanoda története. Nagyenyed, 1868., *Szelényi Ödön*: A magyar evangélikus nevelés története a reformációtól napjainkig. Pozsony, 1917., *Török János*: Huszty András, a protestánsok első jogtanára. Erdélyi Múzeum, Kolozsvár, 1886., *Trócsányi Zsolt* (szerk.): A pápai kollégium története. Bp., 1981., *Udvardy László*: Az egri érseki joglyceum története. Eger, 1898.
- 2) *Csizmádia Andor*: A magyar jogi felsőoktatás fejlődése. Felsőoktatási Szemle, 1969. 577., *Eckhart Ferenc*: A magyar királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története, A Jogtudományi Kar. Bp., 1934., *Magyary Zoltán*: A magyar egyetemek története. In: A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp., 1934., *Pauler Tivadar*: A budapesti kir. magyar tudományegyetem története I. Bp., 1880., *Tóth András*: Az egyetem története 1635–1944. In: A 325 éves Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem története. Bp., 1960.
- 3) *Kovács Kálmán*: A büntetőjog oktatása a nagyszombati egyetem jogi karán 1667–1777. In: A magyar állam és jog fejlődése. Bp., 1981. 201.
- 4) *Molnár Aladár*: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században, I. Bp., 1881. 223.
- 5) *Horváth Ödön*: Az eperjesi ág. hv. ev. jogakadémia múltja és jelene, ih. 4.
- 6) *Horváth Ödön*: Jogakadémiák és jogi vizsgálatok. Bp., 1903.
- 7) *Bihari Imre*: A sárospataki akadémia reformja és még valami. Debrecen, 1872. 6.
- 8) *Udvardy László*: i.m. 3.
- 9) *Molnár Aladár*: i.m. 262.
- 10) Az 1776-ban megszervezett s hivatalosan 1777-ben alapított jogakadémiákon a Ratio Educationis alapján folyt a tanítás. Eszerint az oktatás két periódusra oszlott: két éves bölcsészeti és két esztendő jogtudományi kurzusra. A jogi évfolyamokat mintegy „hozzáragasztották” a bölcsészeti oktatáshoz. Később ez beolvadt a gimnáziumi tantervbe, s így maradt önállóan oktatott tárgy a jog. A Ratio Educationis a jogakadémiát az egyetem előtti „lépcsőnek” képzelte el: „Akik azután már befutották az akadémiai pályát, s tanulmányaik befejeztével magasabb tudományos képzettségre törekednek, azoknak a királyi egyetemre kell eljutniuk” (4. §). S a jogakadémiáknak tulajdonított feladatról: „... ezt a célt kell megvalósítania: képezzen megfelelő tisztviselőket a király s a köz számára” (184. §). A Ratio Educationis legújabb kiadása Mészáros István fordításában: Bp., 1981.
- 11) A jogakadémiák a jogi oktatás megkezdése időpontjának sorrendjében. Az évszám a rendszeres oktatás megindításának évét jelöli:

- Kolozsvár (1733)
 Eger (1740)
 Nagy-Szeben (1756)
 Győr (1776)
 Kassa (1777)
 Pozsony (1784)
 Nagyvárád (1788)
 Sárospatak (1793)
 Debrecen (1801)
 Eperjes (1815)
 Kecskemét (1831)
 Pécs (1831)
 Pápa (1832)
 Máramarosziget (1836)
 Nagyenyed rendszeres jogi oktatásának kezdetéről a főiskola 1849-es égése miatt pontos adatot nem ismerünk. Vö. *Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Bp., 1980. 123.
- 12) Reichsgesetzblatt 1850. CXXXIV. d. 380. sz.
 13) Reichsgesetzblatt 1855. XXXVI. d. 172. sz.
 14) A vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Közoktatás 1870. és 1871. évi állapotáról szóló jelentése. Buda, 1872. 173–175.
 15) Id. miniszteri jelentés. 178–179. o.
 16) A statisztikai adatok a miniszteri jelentés 182–183. oldalán.
 17) A miniszteri jelentés adata. Uo.
 18) Jogtudományi Közlöny, 1870. 19. sz. 120.
 19) Jogtudományi Közlöny, 1870. 25. sz. 157.
 20) Jogtudományi Közlöny, 1870. 37. sz. 245.
 21) A pécsi püspöki nyilvános joglyceum tanári karának Nyilatkozata. Jogtudományi Közlöny, 1870. 43. sz. 307.
 22) Az 1870. évi jogászgyűlésen történetekre vö.: *A magyar jogászgyűlés Évkönyve az 1870. évre.* Szerk.: Siegmund Vilmos. Pest, 1871. (Továbbiakban: *Évkönyv.*)
 23) *Évkönyv*, 71.
 24) *Évkönyv*, 115.
 25) *Évkönyv*, 101.
 26) *Évkönyv*, 72.
 27) A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1874. évi május hó 19-én 12.917. sz. a. kelt rendelete az állam közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiák és joglyceumok új szervezéséről szóló szabályzat tárgyában.
 28) Az előadott tárgyak a tanszékek szerinti beosztásban:
 1. Római jog
 2. Jobbölcelet (+büntetőjog)
 3. Nemzetgazdaságtan, pénzügytudomány, pénzügyi jog
 4. Magyar magánjog, tekintettel az osztrák jogra és a házassági jog kánonjogi elveire
 5. Polgári törvénykezés és büntető eljárás
 6. A magyar állam statisztikája, magyar közigazgatási jog
 7. Egyetemes és magyar jogtörténet + egyházjog
 8. Politika, alkotmány- és kormányzati politika, magyar közjog
 A főkollégiumok mellett az egyetemi oktatásnak megfelelően előírták speciális kollégiumok tartását is: bányajog, törvényszéki orvostan, az európai államok statisztikája, továbbá az államszámvitel oktatásának megszervezését.

Barna Mezey, Universitätsadjunkt

DIE REFORM DER RECHTSAKADEMIEN IM JAHRE 1874

Zusammenfassung

Der Autor analysiert in seiner Studie die bedeutendste Reform des juristischen Hochschulwesens im bürgerlichen Ungarn. Er berührt kurz die Umstände und den Prozess der Herausbildung der Rechtsakademien, stellt die Funktion der Rechtsakademien in der juristischen Hochschulbildung, ihre veränderlich intensive Beziehungen zu dem Universitätsunterricht klar. Durch die Charakterisierung der Rechtsakademietype (staatliche und kirchliche Akademien) verfolgt er die Entwicklung bis zum Jahre 1871, das heisst bis zum Beginn der Reformarbeiten und Diskussionen.

Die der Reform von 1874 vorangehende Polemik ging zwischen zwei Standpunkte vonstatten. Die Kulturregierung wollte die Rechtsakademien des Landes (etwa fünfzehn) zu Universitäten entwickeln um die Qualität der Fachbildung zu erhöhen. Das Justizministerium — in Verteidigung der Autorität und Konvertibilität des rechtswissenschaftlichen Diploms — hielt die Organisation einer Rechtsakademiebildung von hohem Niveau für unlösbar und lenkte die Aufmerksamkeit auf die Gefahr der Senkung des Niveaus.

Die beiden Ministerien konnten sich schliesslich nicht vereinbaren, das widerspiegelt sich auch in der Widersprüchlichkeit der Rechtsnormen. Die Verordnungen des Kultusministers setzen auch deklarative die Rechtsakademien mit der Universität gleich: bis auf die Vergabe des Doktorgrades hält er sie für gleiche Institutionen. Dementsprechend führt er ein, dem Unterrichtssystem der Universitäten ähnliches, Unterrichtssystem ein, verordnet die Ergänzung des Professorenkörpers, führt die Universitätsprüfungsordnung ein. Gleichzeitig liess die Verwirklichung der inhaltlichen Elemente der Reform — hauptsächlich wegen finanzieller Probleme — noch auch sich warten. Auch in Organisationsfragen ist eine ungleiche Lösung zustande gekommen: man hat die freie Atmosphäre der Universitäten mit dem früheren, starren Institutssystem vermählt.

Das Justizministerium, seinerseits, steigerte die Schwierigkeiten: gleichzeitig mit dem Reform ist in der Nationalversammlung das Gesetz über die Advokatenordnung entstanden, das die Advokatur an den — nach Universitätstudien erhaltenen — Doktorgrad gebunden hat. Damit hat das Gesetz den Absolventen der Rechtsakademien die damals in Ungarn die begehrteste und populärste Profession versperrt. Von diesem Beschluss an können wir den Verfall der Rechtsakademien datieren: wenn es einer der Rechtsakademien nicht gelungen ist zu einer Universitätsfakultät zu werden, konnte sie an ihr Weiterbestehen auf die Dauer nicht hoffen. Nur einige Rechtsakademien funktionierten i. J. 1945 in Ungarn, ausdrücklich auf Grund kirchlicher Überlegungen.

29) Melléklet a vallás- és **Barna Mezey, adjoint d'université** május hó. 19-án 12.917. sz. alatt költ. rendelkezéshez.

30) **LA RÉFORME DES ACADÉMIES DE DROIT EN 1874**
Résumé

31) 1874: 34, tc. 5. 6.

32) Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hivatott országgyűlés nyomatványai. Képviselőházi Napló, X. 238. oldal, 1874. május 15.

33) KN. 218. újs., JKV. 3164. sz. 1874. március 24.

34) KN. 220. újs., JKV. 3191. sz. 1874. március 27.

L'étude analyse le problème de la réforme d'enseignement juridique supérieur, introduite dans la Hongrie de l'époque bourgeoise. Elle indique succinctement les conjonctures et le processus de l'établissement des académies de droit, puis la place prise par elles dans l'enseignement juridique supérieur, ainsi que leurs relations à intensité variable avec l'enseignement universitaire. En caractérisant leurs divers types (publics et confessionnels), elle arrive, en suivant la voie de l'évolution, jusqu'à 1874, l'an où les travaux de réforme et les discussions y relatives ont été entamés.

La polémique précédant la réforme de 1874 était concentrée sur deux opinions. Le portefeuille culturel a eu l'intention de conférer aux académies de droit du pays (à peu près au nombre de quinze) le rang des universités, en vue d'élever qualitativement le niveau de l'enseignement juridique. Le portefeuille de la justice — protégeant ceux obtenant de diplômes de droit juridique, ainsi que la convertibilité de celles-ci — a considéré l'organisation au niveau élevé de l'enseignement aux académies de droit comme une question insoluble, en tirant tout en même temps l'attention au risque potentiel de l'abaissement du niveau.

En fin de compte, les deux ministères n'ont pas pu tomber d'accord, ce qui se reflète même dans le caractère contradictoire de règles juridiques y relatives. Les décrets émis par le ministre des cultes ont rendu les académies de droit égales aux universités aussi d'une manière déclarative. A l'exception de conférer le degré de docteur ils considèrent les deux types d'institution comme identiques. En conformité avec ceci, ils prévoient l'introduction d'un système d'enseignement similaire à celui pratiqué par les universités, puis ils ordonnent le complètement du corps enseignant des académies et y introduisent le régime des examens universitaires. Cependant — par suite des problèmes financiers — la réalisation des éléments effectifs de la réforme se faisait attendre. Même en ce qui concerne les questions d'ordre d'organisation, une solution équivoque a été adoptée, en couplant à moitié l'atmosphère libre des université, à moitié le système des instituts antérieurs rigides.

En plus, le Ministère de la justice a comblé les difficultés: simultanément avec l'introduction de la réforme le Parlement a promulgué la loi sur le règlement des avocats, stipulant que pour devenir avocat on devait obtenir préalablement le degré de docteur universitaire. Par-là, ceux ayant fait des études d'académie de droit ont été privés de la possibilité de choisir la carrière d'avocat, donc la profession la plus fréquentée et plus populaire dans la Hongrie d'alors. C'est à partir de cette prise de décision

que date la décadence des académies de droit: en cas où une académie de droit n'a pas réussi à devenir une faculté universitaire peu d'espoir pouvait être attaché à ce qu'elle pût conserver durablement son existence. En 1945 seules quelques académies de droit ont subsisté en Hongrie, expressément par suite des considérations confessionnelles.

Szabó György:

JOGI OKTATÁS PÁPÁN. A PÁPAI REFORMÁTUS JOGAKADÉMIA TÖRTÉNETE (1832–1885)

I. A kezdetektől a jogi tanszék felállításáig (1832), s annak első megszűnéséig (1853)

A református egyház alkotmányi-szervezeti felépítése Magyarországon — gyakorlatilag az 1791-es budai zsinat óta — a paritás elvére épült. A világi és lelkési elemek egyenlő súlyal vehettek részt az egyház irányításában. Az ellenreformáció korában, de az „*edictum de tolerantia*” (1781) után is az egyház számára életfeltétel volt a világi erők támogatása, hisz a katolikus egyház továbbra is „*religio praedominans*” maradt. A főúri réteg 16–17. századi rekatolizálásával ez a feladat zömmel a középrészesenásra és a polgárságra hárult a későbbiekben. Ezek a rétegek pedig előszeretettel léptek jogi pályára, ahol mindenki előtt kiváló lehetőségek nyíltak az önérvényesítésre, és az aránylag gyors előrelépésre. A református egyháznak így érdeke volt, hogy a főiskoláiban képezzen jogban jártas embereket, akik kezébe sorsát letehette. A református főiskolákon ezért — főleg a 18. századtól — a teológiai tudományok mellett helyet kapott a jog oktatása is, ez azonban kezdetben nem járt együtt a jogi tanszék felállításával.

A református főiskolákban az önálló jogi oktatás tényleges megszervezésére csak 1793-ban kerülhetett sor, először Sárospatakon. A 19. században aztán sorra alakultak meg a kalvinista főiskolákon a jogi tanszékek. (Debrecen, 1800; Kecskemét, 1831; Pécs, 1832; Mázararossziget, 1836.)¹⁾

A 19. század első felében kb. 15 ezer lakost számláló Pápa városát — kollégiuma révén — „*Dunántúl Athénje*”-ként emlegették. Kétségtelen, hogy a pápai kollégium volt a Dunántúl legjelentősebb református iskolaközpontja. 1832-ben — alkalmazkodva a közértesítéshez — jogi tanszékkel hozott létre, így ettől fogva a főiskola három akadémiai tanszékkel — teológiai, jogi, bölcsészeti — működött (ehhez később még a neveléstani tanszék is járult), s a legkorszerűbb felsőoktatási intézmények közé tartozott. A jogi tanszék, majd az 1861-ben újra megnyitott jogakadémia tehát nem képezett külön intézményt, hanem a kollégium akadémiai tanszékeinek egyike volt. Az iskolarendszer sajátos felépítéséből adódóan a jogászok teológiai és filozófiai képzést is kaptak, a lelkész-

de droit ont existé en Hongrie, exprimant par suite des considérations con-
servationnelles. En 1945, ces quelques académies ont été conservées et remplacées par une faculté universitaire pour d'espérer pouvoir être attaché à ce
pas réussi à devenir une faculté universitaire. En cas de décadence des académies de droit, en cas de leur académie de droit n'a
sionelles.

L'étude analyse le problème de la réforme d'enseignement juridique supérieur, introduite dans la Hongrie de l'époque bourgeoise. Elle indique succinctement les conjonctures et le processus de l'établissement des académies de droit, puis la place prise par elles dans l'enseignement juridique supérieur, ainsi que leurs relations à intensité variable avec l'enseignement universitaire. En caractérisant leurs divers types (publics et confessionnels), elle arrive, en suivant la voie de l'évolution, jusqu'à 1874, l'an où les travaux de réforme et les discussions y relatives ont été entamés.

La polémique précédant la réforme de 1874 était concentrée sur deux opinions. Le portefeuille culturel a eu l'intention de conférer aux académies de droit du pays (à peu près au nombre de quinze) le rang des universités, en vue d'élever qualitativement le niveau de l'enseignement juridique. Le portefeuille de la justice — protégeant ceux obtenant des diplômes de droit juridique, ainsi que la convertibilité de celles-ci — a considéré l'organisation au niveau élevé de l'enseignement aux académies de droit comme une question insoluble, en tirant tout en même temps l'attention au risque potentiel de l'abaissement du niveau.

En fin de compte, les deux ministères n'ont pas pu tomber d'accord, ce qui se reflète même dans le caractère contradictoire de règles juridiques y relatives. Les décrets émis par le ministre des cultes ont rendu les académies de droit égales aux universités aussi d'une manière déclarative. A l'exception de conférer le degré de docteur ils considèrent les deux types d'institution comme identiques. En conformité avec ceci, ils prévoient l'introduction d'un système d'enseignement similaire à celui pratiqué par les universités, puis ils ordonnent le complètement du corps enseignant des académies et y introduisent le régime des examens universitaires. Cependant — par suite des problèmes financiers — la réalisation des éléments effectifs de la réforme se faisait attendre. Même en ce qui concerne les questions d'ordre d'organisation, une solution équivoque a été adoptée, en couplant à moitié l'atmosphère libre des universités, à moitié le système des instituts antérieurs rigides.

En plus, le Ministère de la justice a comblé les difficultés: simultanément avec l'introduction de la réforme le Parlement a promulgué la loi sur le règlement des avocats, stipulant que pour devenir avocat on devait obtenir préalablement le degré de docteur universitaire. Par-là, ceux ayant fait des études d'académie de droit ont été privés de la possibilité de choisir la carrière d'avocat, donc la profession la plus fréquentée et plus populaire dans la Hongrie d'alors. C'est à partir de cette prise de décision

Szabó György:

JOGI OKTATÁS PÁPÁN. A PÁPAI REFORMÁTUS JOGAKADÉMIA TÖRTÉNETE (1832–1885)

1. A kezdetektől a jogi tanszék felállításáig (1832), s annak első megszűnéséig (1853)

A református egyház alkotmányi–szervezeti felépítése Magyarországon – gyakorlatilag az 1791-es budai zsinat óta – a paritás elvére épült. A világi és lelkési elemek egyenlő súllyal vehettek részt az egyház irányításában. Az ellenreformáció korában, de az „edictum tolerantiae” (1781) után is az egyház számára életfeltétel volt a világi patrónusok támogatása, hisz a katolikus egyház továbbra is „religio praedominans” maradt. A főúri réteg 16–17. századi rekatolizálásával ez a feladat zömmel a közép-birtokosságra és a polgárságra hárult a későbbiekben. Ezek a rétegek pedig előszeretettel léptek jogi pályára, ahol mindenki előtt kiváló lehetőségek nyíltak az önérvényesítésre, s az aránylag gyors előrejutásra. A református egyháznak így érdeke volt, hogy saját főiskoláiban képezzen jogban jártas embereket, akik kezébe sorsát letehetette. A református főiskolákon ezért – főleg a 18. századtól – a teológiai tudományok mellett helyet kapott a jog oktatása is, ez azonban kezdetben nem járt együtt a jogi tanszékek felállításával.

A református főiskolákban az önálló jogi oktatás tényleges megszervezésére csak 1793-ban kerülhetett sor, először Sárospatakon. A 19. században aztán sorra alakultak meg a kálvinista főiskolákon a jogi tanszékek. (Debrecen, 1800; Kecskemét, 1831; Pápa, 1832; Máramarosziget, 1836.)¹⁾

A 19. század első felében kb. 15 ezer lakost számláló Pápa városát – kollégiuma révén – „Dunántúl Athénje”-ként emlegették. Kétségtelen, hogy a pápai kollégium volt a Dunántúl legjelentősebb református iskolaközpontja. 1832-ben – alkalmazkodva a korigényhez – jogi tanszéket hozott létre, így ettől fogva a főiskola három akadémiai tanszékkal – teológiai, jogi, bölcsészeti – működött (ehhez később még a neveléstani tanszék is járult), s a legkorszerűbb felsőoktatási intézmények közé tartozott. A jogi tanszék, majd az 1861-ben újra megnyílt jogakadémia tehát nem képezett külön intézményt, hanem a kollégium akadémiai tanszékeinek egyike volt. Az iskolarendszer sajátos felépítéséből adódóan a jogászok teológiai és filozófiai képzést is kaptak, a lelkész-

jelöltek pedig jogi diszciplinákat is tanultak. Ezért olvashatjuk „A pápai ref. főiskolában a nyári közvizsgálatok”-ról szóló iskolai értesítésben, hogy a „jogtant s hittant hallgató jogászok” 1840-ben, mikor és kinél vizsgáznak.²⁾ Az 1861. aug. 26-i egyházkerületi közgyűlés (amely egyébként 33. számú határozatával kimondta a jogakadémia visszaállítását) pl. azt is határozatba foglalta, hogy a „papnövédeknek nem szabad elmulasztani az alkalmat, mely által a szükséges jogi tudományok sajátításába beavattassanak: azért . . . e jogi tudományok közül a magyar polgári törvény és büntető jog kötelezett tantárgyak legyenek. . .”³⁾ A felsőfokú hallgatók így olyan univerzális oktatásban részesültek, amely mindenképpen a kor színvonalán állt.

Az első írott bizonyíték arra nézve, hogy jogi stúdiumokat tanítottak Pápán, Mándi Márton István (1760–1831) professzor idejéből áll rendelkezésünkre. Az 1790-es évek közepétől a hároméves teológiai tanfolyam harmadik évének első félévében Mándi Márton többek között természetjogot, nemzetközi jogot és közjogot is tanított, latin nyelven.⁴⁾

Az 1832-ben felállított „Auditorium Juridicum” képzési ideje egy év volt, első tanárává pedig Stettner Zádor Györgyöt választották meg.⁵⁾ Az 1832. augusztus 17–18-i főiskolai tanácsülés határozata alapján az akadémiai tanterv ennek folytán jogi tárgyakkal egészült ki:

I. Semestre primum: Historia Juris, Juris privati pars prior, Jus Montanicum.
II. Semestre secundum: Jus privati pars posterior, Jus criminale, Stylus Curialis Latinus et Hungaricus, Jus Cambio Mercantile, Politica.⁶⁾

A jogtanfolyam hallgatóinak a száma ebből az időből pontosan nem állapítható meg, ugyanis a joghallgatók is csak mint „felsőbb tudományokat hallgatók. . .” vannak feltüntetve, vagyis a bölcsészekkel és a teológusokkal közösen. A III. éves bölcsészek 1838-ban közjogot is tanultak heti 3 órában.⁷⁾ Önmagában is érdekes az a tény, hogy az 1848 előtti iskolai jegyzőkönyvekben szinte semmi sem található a jogi képzésre vonatkozóan.⁸⁾ Azt tudjuk, hogy a II. éves jogászok az 1841/42. tanév első félévében 39-en voltak, s a magyar magánjog első és második részét tanulták.⁹⁾ E tanév második felében a IV. évesek, vagyis a joghallgatók 36-an voltak. Rajtuk kívül a III. éves bölcsészek (filozófusok) is hallgattak jogot, míg a II. éves jogászok erkölcsstudományokat (etikát), egyházjogot és egyháztörténetet (a magyar reformáció történetét) is tanultak.¹⁰⁾ Baráth Ferenc – később jogakadémiai tanár – az 1841/42. és 1842/43. tanévben Pápán végezte el a jogi tanszakot. Jobbizonyítványa szerint a következő tárgyakat tanulta, melyekből „első osztályú” és „jeles” minősítéseket kapott: Egyetemes jelenrajz, Magyarország jelenrajza, honi nyilvános jog, magán- és észjog, népjog, honi jog története, magyar magánjog, büntetőjog, bányajog, országtudományok, váltójog, törvénytoll.¹¹⁾ A jogi tárgyak számának nagymérvű szaporodása a jogi oktatás szerepének megnövekedését jelentette.

A Gondol Gábor, a későbbi jogakadémiai tanár önéletrajzában ezt írja: „Így tehát az 1843–44-ik iskolai év kezdetével a pozitív jogi tanulmányokat kezdtem hallgatni, miután az akadémiai rendszer szerint az első éves jogi tanfolyamhoz tartozó tantárgyakat az akadémiai folyam utolsó évszakában a megelőző évben már hallgattam.”¹²⁾

A bölcsészeti tanfolyam harmadik évét tekintették tehát a jogi tanfolyam első évének, s a jogi professzor előadásai jelentették a jogi oktatás második évét. A jogi oktatás tehát két éves volt, de olyképpen, hogy az első évben (az akadémiai tanfolyam III. évében) bölcsészeti tárgyakat tanultak, s a második évben (az akadémiai tanfolyam IV. évében) pedig a tényleges jogot. Stettner Zádor György – ahogy a Főiskolai Értesítőkből kitűnik – mindig csak a IV. éveseket, vagyis a jogászokat oktatta. Ahogy a többi protestáns főiskolában, úgy Pápán is csak az 1850. nov. 4-i 380. sz. rendelet alapján szervezték meg a ténylegesen kétéves jogakadémiát. Szőnyi Pál 1850. december 5-én ezt írja Pestről a pápai főiskola egyik tanárának, valószínűleg Bocsor Istvánnak: „A jogtanfolyam 2 évre terjesztendő bizonyosan meghagyatik Pápán úgy, ha a 8 éves gimnázium 12 rendes tanára meglesz, a jogtanításra pedig magára 4 tanár lesz, tehát még egy kell Pápára azon 3-on kívül, kiket barátom említett. . .”¹³⁾

A hallgatók részére gyakran írtak ki pályatételeket. Az eredményes munkákat különféle hagyatékok évi kamataiból jutalmazták, akkor jelentősnek számító összegekkel. A legjelentősebb Deáky Gedeon esperes 3000.–Ft összegű alapítványa volt, melynek évi kamatait rendszeresen e célra fordították. 1845-ben jogtani szakból a következő pályázati témát jelölték ki a Deáky Gedeon-díjra: „Adassék elő az elévülés – praescriptio – fogalma; fejtsék meg, található-e ez, mint tulajdon – proprietas – szerzési mód helyet az észjog körében, s terjesztessék elő a honi tevőleges – positiv – jog e tárgyban rendelkezése”.¹⁴⁾ A pályázatok témáját rendszerint a tanári gyűlések alkalmával határozták el. Az 1846. évi 5. ülés (télhó 25.) alkalmával jogtani szakból a következő pályázatot írták ki: „Adassék elő a Bíróságoknak a magyar jogban ismeretes fajtái, az idevonatkozó szabályokkal együtt”.¹⁵⁾

Stettner Zádor György tanársága idején a t.tervet időszakonként módosították. A honi jogtörténetet pl. az 1841/42-es tanévtől adták elő a negyedik félévben. Az 1843/44. tanévtől találkozunk egyházjoggal és a magyarhoni reformáció történetével, amit a joghallgatóknak rendszerint a főiskolai szenior ill. ellenőr tanított.¹⁶⁾ Az egy rendes jogtanár mellett természetesen segéderők is tanítottak a jogi szakon a főiskola tanárai közül. Bocsor István a történeti ill. jogtörténeti tárgyakat, Tarczy Lajos az észjogot, Liskay József pedig az egyházjogot adta elő.¹⁷⁾

Stettner Zádor, aki 1848. augusztus 26-ig töltötte be a tanszéket, már kezdettől fogva magyarul tartotta előadásait, és a tananyag jelentősebb része is magyar nyelvű volt. Az 1841. évi kéziratot egyházkerületi jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Indítványba tétetvén. . ., hogy . . .nemzeti nyelvünk törvényes jogaiba lépve ezekhez illő méltányos állást vítt ki magának s kormányi legfelsőbb rendeletek követeztében is mind inkább polgári felsőbb s alsóbb törvényszékek s iskolai tudományok nyelvéné magasul; e főtiszteletű egyházkerület iskoláiban is ezentúl minden tudományok – a jogtant sem véve ki – ne latin, hanem magyar nyelven adattassanak elő. . .”¹⁸⁾ A pápai gyakorlat azonban még nem lehetett általános jogi szakoktatásunkban, hisz a helytartótanács csak közvetlenül feloszlata előtt, 1848. április 3-án rendelte el az egyetem jogi karainál a magyar nyelvű oktatást.¹⁹⁾

Az oktatás a jogi szakon zavartalanul folyhatott egészen a szabadságharc megindulásáig. Ekkor azonban az akadémiai ifjak beálltak honvédek vagy nemzetőrnek, ezért a „felsőbb tanodákat” az 1848/49-es iskolai évre meg sem nyitották. A szabadságharc ideje alatt így Pápán szünetelt a jogi oktatás.

A szabadságharc bukása után a neoabszolutizmus kormányzata a magyar jurátusokról és ügyvédekről – a szabadságharc előtti s alatti politikai magatartásuk miatt – kellemetlen benyomásokat őrzött, ezért az országban sok helyen újra indult jogi oktatás szigorú ellenőrzését, ahol lehetett, megszüntetését tűzte ki célul. A Bécsben 1849. október 9-én kelt, s Karl von Geringer báró, Magyarország polgári főbiztosa által kiadott német nyelvű „Körrendelet” (Cirkular Verordnung. . .) már 1849 novemberében eljutott Nagy Mihályhoz, a dunántúli egyházkerület szuperintendenséhez.²⁰⁾ A kormány kilátásba helyezte egyes „politikai szempontból veszélyes” magyarországi akadémiák átszervezését, vagy teljes – nyolc osztályos – gimnáziumokká való átalakítását, a „nem teljes jogi stúdium” beolvasztásával.²¹⁾ A felsőbb akarat minden bizonynyal ezt a sorsot szánta a pápai főiskolának is, ahol a szabadságharc után hét tanszéken indult meg az oktatás, köztük a jogi szakon is, Kolmár József helyettes tanárral. Az 1849/50. tanévet az idegen kormány rendelete alapján kezdte meg a főiskola. A Thun-féle oktatási rendelet követelményeinek azonban az iskola nem tudott eleget tenni. Az egyik legsúlyosabb feltétel az volt, hogy a gimnáziumban állandó tanárokat kellett alkalmazni. Ez az intézkedés roppant kedvezőtlen helyzetet teremtett a jogakadémia számára, hisz azok az akadémiai tanárok, akik eddig a jogi szakon segéderőként működtek, teljesen lekötődtek a saját tanszékükön, mivel a gimnáziumi tanárok már nem segíthettek az akadémiai oktatásban. Ez és az ehhez hasonló intézkedések, valamint az állandó politikai nyomás teljesen kétségessé tették a főiskola jövőjét, s melynek áldozata 1853-ban végül is a jogi tanfolyam lett. A megszűnés körülményeinek tárgyalása előtt azonban szólnunk kell arról az 1850. október 4-én megjelent miniszteri rendeletről, amely a hazai jogakadémiai átszervezéséről intézkedett, s így a pápai jogi szakoktatásra is kihatással volt.²²⁾ Az összesen 44 §-ból álló, szigorú előírásokat és feltételeket tartalmazó rendelet 6. §-a kimondta, hogy azok a püspöki (katolikus) és evangélikus (református és evangélikus) tanintézetek, melyekben jog- és államtudományokat adnak elő, „*mint magán intézmények*” (kiemelés tőlem) további fennállásuk esetén – a magánjellegű oktatásról szóló törvény keretein belül – autonómiájukban érintetlenek maradnak, s az állam az ezekben végzett tanulmányokat az 1849/50. tanévig bezárólag elismeri s beszámítja. Az 1850/51. tanévtől kezdve azonban már az állami tanügyi hatóság és az akadémiák fenntartó testületei között külön-külön lefolytandó tárgyalások eredményétől függ, hogy a tanintézet elnyeri-e a nyilvánosság jogát? Abban az esetben, ha az illető intézmény az előírt feltételeknek eleget tesz, ugyanazokat a jogokat megkapja, melyek a királyi jogakadémiaikat megilletik. A rendelet négy fontos feltételt szabott meg, melyek teljesítésére egy év határidőt adott. 1. Csak az előírt érettségi vizsgát sikeresen letett hallgatók vehetők fel. 2. A növendékek az előadásokat, mint nyilvános hallgatók látogatják, és eredményes vizsgákat tesznek. 3. A tanulmányok rendje lényegében a császári–királyi (állami) jogakadémiaik számára

előírt normákhoz igazodjék, s a tantárgyakat *megszabott óraszámmal, legalább négy rendes tanár adja elő.* (Kiemelés tőlem.) 4. A tanárok kinevezése a tudományos–szakmai felkészültségeket megnyugtatóan szavatoló biztosítékok alapján történjen, s állásukban az államhatóság is megerősítse őket, ahogy a tanintézetek igazgatóit. A 6. § kimondta, hogy e magánakadémiák hallgatóinak az 1850/51. tanév csak akkor számítható be, ha a 16. §-ban felsorolt tantárgyakból – nyilvános előadások keretében – legalább heti 15 órát hallgattak, s ezekből a tanév végén valamelyik királyi jogakadémián eredményes vizsgát tettek.²³⁾

Az egyházkerület okkal kezdett aggódni jogtanfolyama miatt, ezért harcot indított a nyilvánossági jog mihamarabbi megszerzéséért. Nagy gondot jelentett azonban a rendes jogtanári szék betöltetlensége, hisz Stettner távozása óta helyettes tanárok adták elő a jogi stúdiumokat. 1848-ban, majd 1851-ben kísérletet tettek a jogi tanszék betöltésére, de eredménytelenül.²⁴⁾

A Főiskolai Tanács 1851. ápr. 6-i ülésén az iskola nyilvánosságát kérelmező felterjesztés függelékeként összeállította és jegyzékbe foglalta az 1851/52. évi teljes főiskolai tanári karnak összesen 18 személyre tervezett névsorát, évfolyamok és tantárgyak szerinti beosztását. A „jogtani szak”-ról itt csak annyi állt, hogy abban Tarczay, Bocsor, Kerkapoly és az új jogtanár fognak tanítani, ez utóbbinak pedig a gimnáziumi oktatásba is be kell segítenie. Megoldásra várt az osztrák polgári jog és a váltójog tanításának kérdése, melyeknek nem volt tanára a jogi szakon.²⁵⁾

A magánintézetek átszervezésére adott egy év fele tehát már eltelt, és az intézet működésében még mindig nem történt semmi lényeges változás. A gimnázium azonban éppen ekkor veszítette el nyilvánossági jogát, és ez feleszméltette az egyházkerületet, hogy a jogi szak is könnyen erre a sorsra juthat. A szuperintendens ezért megbízta Bocsor Istvánt a jogtanfolyam átszervezési alaptervének elkészítésével. Az elkészült működési alaptervezetet az 1851. szeptemberében tartott rendkívüli egyházkerületi közgyűlés elfogadta, s azt a gimnázium átszervezési tervezetével együtt felterjesztette. A jogi tanfolyamra vonatkozó részt a II. fejezet 8–16. §-a tartalmazza:

„II. Jogtani pálya vagy jogakadémia.

8. §. Áll ez 2 évi tanfolyamból. 9. §. Felvétetnek erre 2 forint beiratásdíj mellett azok, kik a 8 osztályú gimnáziumot teljesen elvégezték, az érettségi vizsgát jól kiállották, vagy kik más jogakadémiából vagy egyetemből jönnek. 10. §. Tandíjt a jogászok fizetnek félévenként 1 pengő forintot, azonkívül vegyes költség díjául évenként 2 pft.-ot. 11. §. A tantárgyak mikor és mirenddel hallgatása a hallgatók szabad választására hagyatik, csakhogy 2 év alatt minden itt kötelezett tárgyak elvégezve legyenek. A jogászok hetenként legalább 20 órát kötelesek hallgatni az előadásokból. 12. §. Kötelezett tárgyak: a. Észjog vagy jogphilosophia, s Általános bevezetés a jogi és államtudományi tanulmányba, b. Bevezetés a statisticába s az Európai országok egyetemes államrajza (statistica generalis) s államjogtana (jus publicum), Az austriai birodalom országainak államrajza és államjogtana, közöttük különösen Magyarország államrajza és jogtörténete. d. Magyar magánjog, e. Austriai közigazgatás és Magyarország számára kibocsajtott pénzügyi és közigazgatási rendeletek, f. Bányajog, g. Kereskedelmi és váltójog,

h. Büntető jog és polgári jogok elmélete a bírósági eljárásra nézve, Magyarországon újonnan kihirdetett törvényekkel együtt, i. Osztrák polgárjog. 13. §. E tárgyakat tanítja 4 tanár összesen 40 órán. 14. §. Mindegyik tanár fizetése, mint eddig, úgy ezután is 650 pft.-ban és lakbérül 150 pft.-ban állapított meg, mely összeg amennyiben tán az eddigi alapítványok és évi jövedelmekből ki nem kerülne, az egyházmegyék . . . adakozásaiból térítették meg. . .”²⁶⁾

A tervezet részletesebb kidolgozását – a gimnáziumi tervezettel együtt – az egyházkerület Nagy Mihály szuperintendensre bízta azzal, hogy tegyen lépéseket a jogakadémia nyilvánossági jogának elismertetésére. Bár a püspök Sopronban személyesen járt el a tanügyi hatóságnál, az az ismételt sürgetésre sem nyilatkozott, sőt az egyházkerületnek azt a kérvényét is válasz nélkül hagyta, amelyben az a kérés szerepelt, hogy azoknak a növendékeknek, akik a jogakadémia 1851/52. tanévét „a kormányrendeletek szerint átalakított intézetben” sikerrel elvégezték, ezt az évet még érvényesnek ismerjék el.²⁷⁾

A kilátástalan helyzet miatt azonban annyira megcsappant a hallgatók száma, hogy a tanítást az 1853/54. tanévre meg kellett szüntetni. A megszűnést az 1853. évi novemberi révkomáromi egyházkerületi közgyűlésen jelentették be, ahol viszont azt is határozatba vették, hogy a megszűnés csupán ideiglenes, s a gimnázium nyilvánossági jogának megszerzése után a kerület kész a jogakadémiát újra megindítani.²⁸⁾

2. Az újraindulástól (1861) a jogi- és államtudományi karrá való alakulásig (1876)

Az egyházkerület lépése hasznosnak bizonyult. Jelentős anyagi erők szabadulhattak fel. Szinte érezhető ez a fellélegzés abban az említett bejelentést követő határozatban, amely a főiskolai erők átcsoportosításáról intézkedett.²⁹⁾

A neoabszolutizmus rendszere 1859 táján már hanyatlóban volt ugyan, mégis – utolsó lépésként – az 1859. szeptember 1-én kiadott pátensszel nagyon veszélyes, és élesen protestánsellenes intézkedést hozott meg.³⁰⁾ A rendeletet, amely jelentősen növelte az országban a belső feszültséget, a protestáns egyházak autonómiájuk ellen tett durva lépésnek tartották, ezért élesen tiltakoztak ellene, az egyházközségek zöme pedig megtagadta végrehajtását. Ferenc József 1860. május 15-i nyílt parancsával visszavonta a protestáns pátenst. Ez teremtette meg a lehetőséget a protestánsok tanügyi önállóságának visszaszerzéséhez, melyet már a debreceni református egyetemes zsinat is sürgetett (1860. szept. 25–26.), s amellyel a dunántúli egyházkerület hasonló véleményen volt.³¹⁾

A másik fontos változás a jogakadémia szempontjából, hogy a gimnázium az 1857/58. tanévre visszanyerte nyilvánossági jogát. Az új gimnáziumi tanügyi átszerve-

zéssel, a hat osztályú gimnázium és az egykori bölcsészeti tanfolyam visszaállításával, a gimnáziumi és az akadémiai oktatás teljesen elkülönült. Az akadémiai professzorok nem taníthattak a gimnáziumban, hanem csak a felsőbb bölcsészeti és teológiai kurzusban, így már ekkor felmerült a jogakadémia felállításának gondolata.³²⁾

Az akadémiai diákság 1860 novemberében folyamodvánnyal fordult a főiskola tanári karához, melyben a jogakadémia visszaállítását kérelmezték.³³⁾ Az 1861. május 23–26 között tartott egyházkerületi közgyűlés elfogadta a javaslatot, hisz „magyar hazánk megújult alkotmányos életének naponkénti fejlődése és fejlesztése főiskolánk részéről is minél több oldalú közreműködést igényelvén. . .” – olvashatjuk a határozatban.³⁴⁾ A közgyűlés elrendelte, hogy a jogi oktatás a közelgő tanulmányi évben már meginduljon, az egyházmegyéék pedig szeptember 16-ig adják le szavazataikat a megválasztandó jogtanárra.³⁵⁾ A főiskolával kapcsolatos kérdések megoldására „Egyházkerületi Tanügyi Bizottmány”-t állítottak fel, melynek legfontosabb feladata a jogakadémia újbóli megindításának előkészítése volt. A 16 tagú bizottság élén a püspök és a világi főgondnok állt, tagja volt Sárközy József, a főiskola új gondnoka, Tóth Lajos, a Főiskolai Tanács elnöke, továbbá a tanárok közül Tarczy, Bocsor, Kerkapoly és Szilágyi József is.³⁶⁾ A bizottság az augusztus 26–29-i közgyűlésen terjesztette elő jelentését. Javasolták, hogy a gimnázium alsó három osztályában ideiglenes „segédtanítókat” alkalmazzanak szerényebb fizetéssel, s az így megtakarított összeget a leendő jogtanár fizetésére fordítsák.³⁷⁾ Mindezek figyelembevételével a közgyűlés (33.sz. határozat) kimonta a jogakadémia felállítását. A jogi tanulmányok idejét – akárcsak 1853-ban megszűnt elődjénél – két évben határozta meg, s azok iratkozhattak be, akik a bölcsészeti tanfolyamot sikerrel elvégezték.³⁸⁾ A korábbi gyakorlathoz igazodva a teológiai szakon is kötelezővé tették a magyar polgári törvény és büntetőjog oktatását.³⁹⁾

A jogakadémia újbóli megindítása tehát 1861-ben megtörtént. Rendes tanárul megválasztották Gondol Gábor székesfehérvári ügyvédet, akit november 12-én iktattak be tisztségébe. Egyidejűleg országos gyűjtést indítottak a jogakadémia javára.⁴⁰⁾ Nagy segítséget jelentettek a jogakadémia céljára tett alapítványok, pl. Hegedűs József, somogy megyei képviselő, Lázár Lajos, pápai ügyvéd és Kis Gábor alapítványai.

A hallgatók létszáma az első három tanévben így alakult:

	I. éves	II. éves
1861/62	11	16
1862/63	14	16
1863/64	7	11

Az előadott tárgyak a „Felsőbb tanulók értesítvényei” (1861–1870) szerint a következők voltak az első tanévben:

I. évfolyamon: Ismerettan, természettan, lélektan, Magyarország története, római jog, egyházjog.

II. évfolyamon: Magyar magánjog I. rész, hitel- és telekkönyvi rendszabályok, közigazgatás és államháztartástan, egyházjog.

Mindkét évfolyamon tanított Gondol Gábor, Kerkapoly, a bölcsészet- és államtudományok tanára, valamint Kiss János, az egyházjog tanára. Bocsor csak az I. éves jogászokat tanította.⁴¹⁾ Kerkapoly az 1859/60. tanévben teológusoknak heti nyolc órában „jogi állambölcsészet”-et is előadott. Az 1861/62. tanévben a „jogtani szakban” az akadémiai hallgatók a II. félévi „közvizsgálat” alkalmából a következő tárgyakból vizsgáltak: I. éves jogászok, II–III. éves bölcsészek: magyar jogtörténet, közjog és történelem. II. éves jogászok: politika. I. éves jogászok és III. éves bölcsészek: bölcsészet (filozófia). I–II. éves jogászok: büntetőjog, egyházjog. II. éves jogászok: magánjog, váltójog és bányajog.⁴²⁾ Az 1862/63. tanévben Bocsor előadta Magyarország történetét az I. éves jogászoknak, valamint az európai államok statisztikájának 2. részét az I–II. éves jogászoknak. Kerkapoly az I. éveseknek országtudományokat tanított, a II. éveseknek közigazgatás történetét, államháztartást, bel- és külállamant. Kiss János az I. éveseknek egyházjogot, Gondol Gábor az I. éves jogászoknak és a III. éves bölcsészeknek a római jog 2. részét, az I. éves teológusoknak és a II. éves jogászoknak magyar polgári magánjogot és büntetőjogot, s csak a II. éves jogászoknak váltó- és kereskedelmi jogot és bányajogot adott elő. Kerkapoly az 1863/64. tanévben az I. éves jogászoknak lélektant, bölcsészeti erkölcs- és jogtant, társadalmi- és állambölcsészetet, szépműtant (esztétikát), vallás-észtant adott elő, a II. éves jogászoknak országtudományokat. Gondol ebben a tanévben változatlan tárgyai mellett, új stúdiumként a jog- és államtudományok enciklopédiáját is tanította a II. éves jogászoknak.⁴³⁾

A politikai akadályok a Bach-rendszer bukásával sem múltak el egészen. Az 1861-ben kezdődő, az új osztrák államminiszterrel elnevezett Schmerling-féle provizórium (1861–65) még sokáig akadályozta az alkotmányos kibontakozást. Súlyos érvágást jelentett, hogy a helytartótanács az 1863. május 23-án kelt rendeletével a pápai jogakadémia végzett növendékeit „előző államvizsga letétele nélkül” az ügyvédi vizsgától eltiltotta.⁴⁴⁾ A végzett hallgatóknak így valamelyik királyi jogakadémián kellett államvizsgát tenni, hogy ügyvédi vizsgára bocsássák őket. Az egyházkerület 1863 októberében megtartott közgyűlésén akciót kezdeményezett a nyilvánossági- és vizsgajog visszaszerzéséért. A helytartótanácsához intézendő felterjesztés megfogalmazásával Tarczyt, Kerkapolyt és Gondolt bízták meg, hogy „a pályavégzett növendékek a jövőben, iskolai bizonyítványaik felmutatása mellett, államvizsga kötelezettsége nélkül ügyvédi vizsgát telessenek...” Kilátásba helyezték a jogi tanfolyam végén, egy, az összes előadott tárgyra kiterjedő, világi és egyházi jogi szakemberek előtt tartandó szigorlat (záróvizsga) életbe léptetését. Az említett közgyűlés elhatározta az újabb jogi tanszék felállítását is, mellyel a jogakadémia hároméves tanfolyammá alakulna.⁴⁵⁾

Az akadémiai oktatás egészében tulajdonképpen csak annyi változás történt, hogy a III. bölcsészeti tanfolyam megszüntetésével a hallgatók az eddigi hároméves filozófiai és kétéves jogi tanulmányok helyett a bölcsészetet csak két évig, a jogot viszont három évig hallgatták. Az új viszonyokhoz alkalmazott jogakadémiai tanterv már a közgyűlés tartama alatt elkészült, s csatolták a helytartótanácsához intézett felterjesztéshez.⁴⁶⁾

Az 1864. májusi egyházkerületi közgyűlés felhívta az egyházmegeket, hogy a jogenciklopédia, osztrák jog, büntetőjog, bányajog, váltó- és kereskedelmi jog s pénz-

ügytan előadására válasszanak második rendes jogtanárt. Az egyházmegyék a tanári kar véleménye alapján 1864 szeptemberében Kőrösi Sándor révkomáromi ügyvédet választották meg, akit ez év október 17-én iktattak be hivatalába.⁴⁷⁾ A hároméves képzési idő ezzel megalósult, de a jogakadémia létének bizonytalansága miatt a hallgatók száma állandóan fogyott, s a három évfolyamnak összesen csak 11 növendéke volt. Az 1864/65. tanévben az első évfolyamra csak 5 hallgató iratkozott be.

Nagy Mihály püspök és Sárközy József főiskolai gondnok 1864 nyarán lépéseket tettek Bécsben, hogy az átszervezett jogakadémián végzett növendékek az egyházkerület által ajánlottól kívül „más vizsgaadásra ne köteleztessenek”.⁴⁸⁾ A döntés azonban egyre később. A helytartótanács 1864. szeptember 30-i leiratában újabb jelentést kért a jogakadémia tantervéről, tananyagáról és tanáiról.⁴⁹⁾ A felterjesztés csak hónapok múltán került fel a helytartótanácshoz, ahonnan aztán 1865. február 24-én megjött az „előértesítés” a püspökhöz, hogy nem látják akadályát a hároméves jogi tanfolyam nyilvánossági joga elismerésének, ha tanterve az előadott tárgyakban és azok óraszámában alkalmazkodik a királyi jogakadémiákéhoz, továbbá a tanári létszámot felemelik.⁵⁰⁾ A helytartótanács kikötötte, hogy a nyilvánossági jog megadása után is a Pápa végzetek az államvizsgát a „pozsonyi államvizsgálati bizottmány” előtt kötelesek letenni.

A köztanári gyűlés a jogakadémia érdekében úgy döntött, hogy Kerkapoly egészen elhagyja a gimnázium VII. és VIII. osztályában a bölcsészeti tárgyak tanítását. Bocsor szintén átkerül a jogra, de a VII. és VIII. osztályban továbbra is tanít. Baráth Ferenc gimnáziumi tanár öt óra tartását vállalta a jogakadémián.⁵¹⁾

A püspök rövid időn belül felküldte a tanári kar által elkészített akadémiai tervet a helytartótanácshoz. Ismételt kérések és sürgetések után a helytartótanács 1865. szeptember 26-án (74,810.sz.a.) kelt leiratával – hivatkozva az 1865. szeptember 22-i királyi leiratra – elismerte a pápai református jogakadémia nyilvánossági jogát.⁵²⁾ 1865. október 1-én már hivatalosan is megnyílhatott a harmadik jogi tanszék. Az öröm azonban nem lehetett teljes, mert az államvizsgáztatási jogot a jogakadémia nem kapta meg.⁵³⁾ A helytartótanács 1866. március 13-án elrendelte, hogy azok, akik a jogot Pápa-n a nyilvánosság megszerzése előtt végezték, megfelelő kérvény benyújtása esetén, „az átmenet nehézségeit figyelembe véve” bírói és ügyvédi vizsgára bocsáthatók.⁵⁴⁾

A nyilvánosság jogának visszaszerzése pozitív hatást gyakorolt a jogakadémia életére, s ez már a nyilvánosság első évében (1865–66) megmutatkozott a hallgatók létszámának ugrásszerű emelkedésében. Már ebben a tanévben 14-en iratkoztak be az I. évre (az előző évben csak 5-en), az 1866/67. tanévben pedig 27 volt az I. évfolyam hallgatóinak száma. A jogra kezdetben azokat vették fel, akik a bölcsészeti kurzus I–III. évfolyamát („VII–IX. osztályt”) sikeresen elvégezték, majd – az érettségi vizsgák visszaállítása után – 1864/65-től fogva (amikor is a „IX. osztályt” megszüntették ill. az akadémiához csatolták) az érettségi bizonyítvánnyal rendelkezőket.

Az 1865/66. évi „Értesítő”-ben már újra olvashatók a főiskola által kitűzött pályakérdések. A „jogtani szakban” a következő témát jelölték ki: „Adassanak elő a

magyar és osztrák örökösödési törvények alapelvei, s mutattassék ki a kettő közti különbség”.

A helytartótanács által véglegesen jóváhagyott teljes jogakadémiai tanterv ugyan csak itt olvasható:

<i>I. év, első félév:</i>	Heti óraszám
1. Jog- és államtudományok körisméje	5
2. Észjog	5
3. Magyarország története különös tekintettel jogfejlődésére	10
<i>I. év, második félév:</i>	
1. Római jog	10
2. Államisme	10
<i>II. év, első félév:</i>	
1. Általános egyházjog	5
2. Magyar magánjog	10
3. Büntetőjog és bűnvádi eljárás	5
<i>II. év, második félév:</i>	
1. Általános egyházjog	5
2. Alkotmányi, jogszolgáltatási, rendészeti politika, köz- és nemzetgazdaszat	10
3. Bányajog	5
<i>III. év, első félév:</i>	
1. Ausztriai általános polgári törvénykönyv	10
2. Magyar közjog	5
3. Pénzügytan, és tételes pénzügyi törvények	5
<i>III. év, második félév:</i>	
1. Törvénykezési, csőd- és telekkönyvi eljárás	10
2. Váltó- és kereskedelmi törvények	5
3. Közigazgatási rendszabályok	5
Ezt a tantervet a Tanügyi Bizottmány javaslatára 1866 novemberében az egyházke- rületi közgyűlés némileg megváltoztatta. ⁵⁵⁾	
<i>I. év, első félév:</i>	Heti óraszám
1. Magyarország története különös tekintettel jogfejlődésére	10
2. Római jog	5
3. Jog- és államtudományok körisméje	5
4. Észtan	6
	<hr/> 26
<i>A második félév változatlan.</i>	
<i>II. év, első félév:</i>	
1. Általános egyházjog	5
2. Magyar polgári magánjog	10
3. Alkotmányi, jogszolgáltatási, rendészeti politika, köz- és nemzetgazdaszat	5
	<hr/> 20

<i>II. év, második félév:</i>	Heti óraszám
1. Általános egyházjog	5
2. Alkotmányi, jogszolgáltatási, rendészeti politika, köz- és nemzetgazdaszat	5
3. Büntetőjog és bűnvádi eljárás	5
4. Bányajog	5
	<hr/> 20
<i>III. év, első félév:</i>	
1. Ausztriai polgári törvénykönyv	10
2. Váltójog és magyar váltóeljárás	5
3. Pénzügytan és tételes pénzügyi törvények	5
	<hr/> 20
<i>III. év, második félév:</i>	
1. Törvénykezési, csőd- és telekkönyvi eljárás	10
2. Közjog és közigazgatási törvények	10
	<hr/> 20

Az akadémiai tantervi módosítások sorából kiemelkedett az az intézkedés, amely a joghallgató ifjak számára kötelezővé tette az egy évesre összevont bölcsészeti tanfolyam előadásainak hallgatását, azzal az indoklással, hogy a filozófiai képzettség elengedhetetlen része a jogi műveltségnek, másrészt, hogy a bölcsészeti előadások hallgatása nélkül a felekezeti jogakadémiák semmiben sem különböznenek az államiaktól.⁵⁶⁾

A tanrendi változással együttjárt az órák számának szaporodása. A jogakadémia ebben az időben az „újkollégium”, a későbbi „Nátus” épületében működött, s csupán két előadóteremmel rendelkezett, melyekben a három évfolyam óráit beosztani szinte lehetetlenség volt. Ezért az előadásokat a téli félévben reggel 7-től este 6-ig, a nyári félévben reggel 6-tól este 7-ig tartották, két óras ebédszünettel. Az úgynevezett tanács-termet pedig a jogi oktatás számára átalakították tanteremmé.⁵⁷⁾

Minden feltétel megvolt tehát a nyugodt és jó oktatómunkához. Anyagi alap, szellemi erő, nyilvánossági jog, tanterv, így nem csoda, hogy ezidőben virágzott a jogakadémia. Egyedül az államvizsgáztatás joga hiányzott. Ennek megadásáig az egyházkerület szerette volna elérni növendékei számára az államvizsgák méltányosabbá tételét, ezért 1866 novemberében felterjesztést intézett a helytartótanácshoz avégett, hogy a pozsonyi királyi jogakadémián szervezett államvizsgabizottságnak a pápai jogakadémia tanárai is tagjai lehessenek.⁵⁸⁾

A jogakadémia 1866 elején jogot nyert arra is, hogy magántanulókat vehessen fel és vizsgáztathasson, de a helytartótanács 1866. február 10-i leirata ezt még a VKM. engedélyéhez kötötte.⁵⁹⁾ Eötvös József miniszteri rendelete később ezt feloldotta, s a jogi magánvizsgák engedélyezését az illető jogakadémiák felügyelő hatósága kezébe adta.⁶⁰⁾

A magántanulás és magánvizsgák kérdése egy sereg különböző problémát teremtett meg, melyek a jogakadémia megszűnéséig fennálltak. Az ország politikai önállósá-

gának visszanyerése (1867) után nagy szükség mutatkozott a szakképzett jogi munkatérő iránt, így természetes volt, hogy gyorsan nőtt a magántanulók száma. Mindez azonban a jogi oktatás színvonalának rovására ment. A szakma berkeiben gyorsan szaporodtak a félkészültségű jogászok. Ezért a jogakadémiák – így a pápai is – szigorításokat sürgettek az iskolai főhatóságoktól. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1867 májusában közölte a dunántúli ref. egyházkerülettel, hogy a magánvizsgák engedélyezését a továbbiakban nem szükséges a kormánytól kérni, hanem ezt a jogot a protestáns jogakadémiák felügyelő közegei gyakorolhatják. Felszólította a kerületet, hogy állapítsa meg azokat a szabályokat, amelyek szerint a magánvizsgákat engedélyezni óhajta. A legfőbb felügyeleti jog értelmében azonban elvárja, hogy ezeket a jogszabályokat hozzá felterjessék.⁶¹⁾ Az egyházkerület a rendszabályokat megalkotta és életbe is léptette.⁶²⁾ A VKM. 1868. március 4-én pedig jóváhagyta azokat.⁶³⁾ Ennek értelmében a magántanulás és a magánvizsga csak kivételes esetekben lehetséges. Ezek a rendkívüli esetek nagyon pontosan körül vannak határolva. A legfontosabb talán a 2. pont: „A jogakadémiai egész tanpálya mind a hat félévére vonatkozó magántanulás s ennek megfelelő magánvizsgaadás, rendszerint senkinek sem engedtetik meg.” A többi pont részletesen magyarázza, hogy milyen feltételek esetén tehető magánvizsga (összesen 23 pontban). A magánvizsgák iránti kérvényt az akadémiai igazgatóhoz kellett benyújtani, de a végleges döntést az akadémiai tanács, ill. a püspök hozta meg (17–18. pont). Ez alól kivételt képeztek azok, akiket a jogi tárgyakra saját házi nevelőjük készítet fel, ezek „... a magánvizsga felvételére igényt csak a közoktatási Ministerium engedélye következtében tarthatnak” (16. pont).

A VKM. 1868. május 27-i (5842.sz.) rendelkezése tovább szigorította a jogakadémiákon folytatott magántanulást és magánvizsgázást. A leirat kimondta, hogy csak a legjobb utolsó éves magántanulók állhatnak a pozsonyi „jogtudományi” államvizsgabizottság elé.

Mivel a VKM. által 1868. március 4-én jóváhagyott szabályzat gyakorlati alkalmazásában a magántanulást a kelletén túl megszigorította, ezért az 1870. május 17–20-i egyházkerületi közgyűlés a tanári kar előterjesztésére „a hivatkozott rendszabályok érvényben hagyása mellett” pótrendszabályokat alkotott.⁶⁴⁾ A pótrendszabályok az időközben felmerült oktatási kérdések megoldására, az 1868. évi egyházkerületi jegyzőkönyv 19. pontjában foglalt alarendszabályok érvényben hagyása mellett, összesen négy pontban hoztak kiegészítéseket. A 4. pont kimondja: „A jogakadémiai tanács által az itt elősorolt alapokon megszavazott mindennemű engedélyre nézve a rendszabályokban foglalt ama rendelkezés, hogy azok a superintendensi hivatalhoz megerősítés vagy legalább tudomás végett felterjesztessenek, érvényben hagyatik.”⁶⁵⁾ A magántanulás és vizsgázás megkönnyítése magával hozta a nyilvános tanulók számának nagymérvű csökkenését. Siettetta a hanyatlást a VKM. újabb rendelete, melyben jelentős engedményeket tett a magántanulás és magánvizsgázás irányában. A rendelkezést (1870. december 23.) az egyházkerület is megvizsgálta és csak azt a részét fogadta el, hogy a „... jövőben nem lesz szükség magántanulási engedélyért folyamodni, mert az kinek-kinek tetszésétől függ, hogy nyilvánosan vagy magánúton végezze-e a jogi tan-

folyamat; mihielyt az érettségi bizonyítvánnyal a jogi tanfolyam megkezdéséhez jogosultságát igazolja, elegendő lesz egy egyszerű bejelentés".⁶⁶⁾ Ez az intézkedés lényegében megkérdőjelezte a felekezeti jogakadémiák fenntartásának szükségességét. Az egyházkerület hamar megérezte a rendelet káros hatását. Az 1871. október 17-i közgyűlésén Kőrösi Sándor jogtanár felhívta a figyelmet arra a szomorú tényre, hogy a jogakadémia hallgatóinak fele magántanuló.⁶⁷⁾ Az 1871/72. tanévben pl. 46 nyilvános és 46 magántanulója volt a pápai jogakadémiának. A jogakadémia nagy költséggel járó fenntartása így tulajdonképpen szükségtelenné vált — mutatott rá a pápai jogtanár.

A kerület a főiskola helyzetének megvizsgálására Beöthy Zsigmond vezetésével 15 tagú bizottságot küldött ki. Mire azonban a következő egyházkerületi közgyűlés összeült (Pápa, 1872. május 28.), már ott volt Révkomárom ajánlata a jogakadémia átvállalására, így a tulajdonképpen 1839-től folyó székhelykérdés ismét reflektorfénybe került.

A dunántúli egyházkerületnek régi óhaja volt a főiskolában tanítóképző intézet felállítása, de ezt csak úgy tartották megoldhatónak, ha a jogakadémiát Pápáról más városba helyezik át. Ez a kérdés már 1866-ban is felmerült Székesfehérvár és Révkomárom vonatkozásában.⁶⁸⁾ A révkomáromi református egyházközség, és maga a város is 1872-ben kérte az egyházkerulettől a jogakadémia odahelyezését. Az ezzel kapcsolatos ajánlat azért volt előnyös, mert a jogakadémia céljára külön épületet ígértek, s a tanárok fizetésének évi 1000,—Ft-tal való kiegészítését is vállalták. Székesfehérvár pedig egyszer s mindenkorra 15.000,—Ft-ot ajánlott fel a jogakadémia céljára, ezenkívül 12.623,—Ft-ot gyűjtöttek össze.

A kiküldött bizottság az 1872 októberi révkomáromi közgyűlésen terjesztette be jelentését a főiskola s ezen belül a jogakadémia helyzetének javításáról. Ésszerű intézkedéseket javasolt (tandíj felemelése, a bentlakás eltörlése, az ókollégiumi épület bérbeadása, a magántanulás korlátozása stb.). A Beöthy-féle bizottságnak az áthelyezéssel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy a jogakadémiára tett alapítványok 12.800,—Ft összegéből csak 399,—Ft Pápához kötött, s ez nem gátolja az áthelyezést. A bizottság rámutatott, hogy a jogakadémia áthelyezése esetén 3 új tanárra lenne szükség, ezzel szemben a jelenleg kiegészítőként működő 3 tanár Pápán maradna, s ők teljesen felszabadulnának a jogakadémiai oktatás terhe alól, a teljes idejüket a maguk eredeti tárgyának ill. tárgyainak oktatására szentelhetnék. A bizottságnak az áthelyezéssel szemben nem volt ellenvetése. Két bizottsági tag azonban (Decsi Bálint esperes és Tarczy Lajos főiskolai tanár) különvéleményt terjesztett be, szükségtelennek, sőt károsnak tartva az áthelyezést. Az egyházkerületi közgyűlés az áthelyezéssel kapcsolatos javaslatokat elfogadta, ám a jogakadémia áthelyezésének indokoltsága tekintetében az egyházmegyék szavazatai alapján kívánt véglegesen dönteni. A kerület azonban egyre késleltette a döntést, mivel 1873 nyarán már tudomást szerzett arról, hogy a közeljövőben országos törvény jelenik meg a jogakadémiák ügyében, és ettől függ majd, hogy azok fenntarthatók-e vagy nem.⁶⁹⁾

A jogi oktatás állami centralizációjának határozott óhaja már az 1860-as évektől jelentkezett. Minduntalan olyan feltételeket szabtak a protestáns jogakadémiák elé,

melyek azok erejét meghaladták. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1867. május 19-i rendelete elismerte ugyan a protestáns jogakadémiák tanügyi autonómiáját, de hangsúlyozta, hogy a felügyeleti jog az államot illeti meg.⁷⁰⁾ A VKM. 1868. május 27-i leiratában (5812.sz.) felszólította az akadémiákat, hogy az utolsó éves joghallgatók számára a vizsgákat június 19-ig fejezzék be, és így a nagyobb részben „jeles előmenetelű” hallgatók még ugyanabban a hónapban bírói államvizsgát tehetnek. Az egyházkerület azzal a kéréssel fordult a miniszterhez, hogy ha szükségesnek látja az államvizsgák rendszeresítését, akkor mindenütt, ahol jogakadémia van – így Pápán is –, állítsanak fel „államvizsgai bizottságokat”, hogy ne kelljen a növendékeknek idegen helyen államvizsgázni, de a kérés egyelőre nem talált meghallgatásra.⁷¹⁾

A kiegyezés után egyre erőteljesebben jelentkezett a jogakadémiák rendezésének szüksége. Az 1870. évi magyar jogászgyűlés kifejezte azt a kívánságát, hogy az akadémiákat egyenlőssítsék az egyetemi jogi karokkal.⁷²⁾ A jogászképzés centralizációjában s a hazai jogi szakoktatásban 1874-ben következett be lényeges változás. A jogi és államtudományi tárgyakat elválasztották egymástól, és hallgatásukat a III. illetve IV. évfolyamra tették, de a hallgatóra bízta, hogy melyiket akarja az adott évben hallgatni.⁷³⁾ Az 1874. május 19-i 12.917. VKM. sz. rendelet célja az volt, hogy a jogakadémiák a gyakorlati-szakmai ismeretekén túl, a tudományok művelésére is előkészítsék a hallgatókat. Ezért az oktatási időt négy évre emelte fel az egyetemen is bevezetett két alapvizsgával, a tanfolyam végén pedig a jogtudományi vagy államtudományi államvizsgával.

A jogakadémiák felvirágoztatásának és az egyetemi karokkal való egyenlővé tételének tervét azonban illuzóriussá tette az 1874. évi XXXIV. tc. 5. §-a, mely szerint ügyvédi vizsgára csak azt lehetett bocsátani, aki „valamely belföldi egyetemen a jogtudorságot (doktorátust) elnyerte”. A jogtudori szigorlatok tartására, doktori oklevelek kiállítására azonban a különálló jog- és államtudományi karokká átszervezett jogakadémiák nem kaptak engedélyt. Az egyetemtől való függés és jelentős hátrány tehát megmaradt.⁷⁴⁾ Mégis 1874-től nem jelentett akadályt a jogakadémiákról az egyetemen jogi karára való átlépés, a növendékeknek nem kellett az egyetemen pótlólag egy vagy több szemesztert „lehallgatniuk”. Jogakadémiai abszolutóriumuk ugyanolyan minősítő jelleggel bírt, mint az egyetemi végbizonyítvány.⁷⁵⁾

A jogakadémiák jog- és államtudományi karokká való átszervezése – főleg anyagi szempontból – szinte megoldhatatlannak tűnő feladatok elé állította a pápai jogakadémiát. A VKM. 1874. május 19-i szabályrendelete ugyanis a négy évi tanfolyamokká átalakított jog- és államtudományi karokon kötelezően megszabta a tanárok létszámát, az előadandó tárgyakat, a fő- és speciálkollégiumok hallgatásának idejét, sorrendjét és heti óraszámát.

A rendelet kiadása után közvetlenül az egyházkerület már elhatározta, hogy megpróbálja a lehetetlent, ha cserében megkapja azt a jogot, hogy a hallgatók helyben, saját tanárokból és meghívott szakemberekből álló bizottság előtt telessenek államvizsgát. Az ügy nehézségére és a teljesítés reménytelen voltára jó példa, hogy Kőrösi Sándor lemondott tanszékéről, mert nem látott lehetőséget az állami követelmények teljesítésére.⁷⁶⁾

Az egyházkerület attól tartott, hogy a rendelet következtében elveszti oktatási–iskolai függetlenségének jelentős részét, de a jogakadémia fenntartása érdekében inkább lemondott korábbi jogainak egy részéről (pl. az oktatott tárgyak s azok óraszámának megállapítása, a vizsgák idejének és lebonyolításának meghatározása, az oktatók beosztása stb.).⁷⁷⁾ Az egyházkerületi jegyzőkönyvben olvashatjuk az átszervezés ügyében kinevezett bizottság jelentését. A bizottság szükségesnek tartotta a protestáns jogakadémiák fenntartását, egyrészt felekezeti érdekből, hogy a jogi képzés ne legyen egy kézben még ott sem, ahol esetleg vallásegyenlőség van. Másrészt a protestáns jogakadémiák fenntartásával a szegényebb rétegek előtt is lehetséges a jogi végzettség megszerzése.⁷⁸⁾ A Beöthy-féle bizottság az 1875. szept. 14–16-i egyházkerületi közgyűlésre – melyen egyébként véglegesen eldőlt, hogy a jogakadémia Pápán marad – beterjesztette a négy évfolyamú jogakadémia tantervét:

I. év, első félév:

jogenciklopédia (heti 2 óra), római jog (6), Magyarország alkotmánya és jogtörténete (7), bölcsészeti tudományok és nemzetközi jog (3), Európa statisztikája és világtörténelmi tanulmányok (3).

Második félév:

római jog (6), egyetemes jogtörténet (5), bölcsészeti tudományok (5), statisztika és történelmi tanulmányok (4).

II. év, első félév:

jogbölcsezet (4), nemzetgazdaszat (7), magánjog (5), világtörténelem (3).

Második félév:

jogbölcsezet (5), magyar közjog (6), magánjog (5), világtörténelem (4).

III. év, első félév:

politika (5), pénzügytan (3), közigazgatás (5), egyházjog (4), államszámviteltan (3).

Második félév:

pénzügyi törvények (5), Magyarország statisztikája (6), egyházjog (4), egyháztörténet (5).

IV. év, első félév:

büntetőjog (5), perrendtartás (5), Osztrák jog (6), bányajog (2), törvényszéki orvostan (2).

Második félév:

büntetőjog (5), perrendtartás (5), váltójog (6), törvényszéki orvostan (2), jogi examinatórium (2).

Költségkímélésből a beterjesztett tervezet – az említett egyházkerületi közgyűlésen – némi változtatást szenvedett az állami jogakadémiák tantervéhez képest. A római jogot pl. a kötelező 16 óra helyett 12-ben, a jogbölcsezetet (jogfilozófia) 10 óra helyett 9 órában adták elő. Az előírt 10 óra helyett a pápai jogtanárok heti 12 órát voltak kötelesek tanítani, így az órák ellátására 8 rendes tanár helyett elegendőnek bizonyult 6 rendes és 3 helyettes tanár.⁷⁹⁾ A vallás- és közoktatásügyi miniszter (Trefort Á.) 1875. szept. 22-i leiratában elfogadta a pápai jogakadémia új tantervét, de kihang-

súlyozta, hogy a jogtudori szigorlatok tartásának jogát az intézmény nem kaphatja meg.⁸⁰⁾

Az 1876. évi június 18-i (XXIV.) köztanári gyűlés egyetértett az 1876. június 11-i egyházkerületi közgyűlés határozatával, hogy a jogakadémiát fenntartják, s egyúttal elrendelte három jogi tanszék pályázat útján való betöltését.⁸¹⁾ A határozatot Pap Gábor püspök felterjesztette a VKM-hez, amire június 30-án megérkezett a VKM. (13.358.sz.) leirata, mely jóváhagyta a pápai jogakadémia teljes jog- és államtudományi karrá alakulását.⁸²⁾ Az 1876/77. évi Főiskolai Értesítőben ezzel kapcsolatban ezt olvashatjuk: „A jogi szaknak a . . . kormány által megszabott követelmények teljesítésével leendő fönntartását az egyházkerület 1876. jún. havában tartott közgyűlésén elhatározván a m.k. közoktatásügyi minisztérium 1876. jún. 30-án 13.358. sz. a. kelt leiratával tudomásul vette, s ugyanakkor a jogakadémiák új szervezési szabályzatával egyezően a két alapvizsgálati, valamint az állam- és jogtudományi államvizsgálati bizottságok elnökei, s bel- és kültagjainak, és pedig mind a 4 bizottság beltágjainak egyszerűen tudomásvétel végett, az állam- és jogtudományi bizottság kültagjainak – általok leendő fölkérésük végett följelentését is kívánta. Főiskolánkban ennek következtében az 1874. május 19-én 12.917. sz. a. kiadott jogakadémiai tervezet kívánalmaihoz képest a jog- és államtudományi szak négy évi tanfolyammal ellátott teljes jog- és államtudományi karrá alakíttatván át, a régebben fönállott évi és félévi vizsgálatok megszűntek, s helyükbe a két magyar egyetem jog- és államtudományi karánál elszabott két alapvizsgálat s az állam- és jogtudományi államvizsgálatok léptek. . .”⁸³⁾ A már említett június 18-i köztanári gyűlés megtárgyalta a jún. 11-i egyházkerületi közgyűlésnek azt a határozatát is, amely kimondta, hogy a joghallgatók fegyelmi tekintetben ugyancsak a Főiskolai Törvényszéktől függenek, s ezért az eddigi iskolai törvény módosításra kerül.⁸⁴⁾

3. Az átszervezéstől (1876) a végleges megszűnésig (1885)

1870 és 1876 között az I–III. évfolyamnak összesen 443 hallgatója volt, s ebből 197 magántanulóként végezte a jogot. A jog- és államtudományi karrá alakítástól a megszűnésig pedig így alakult a hallgatók létszáma:

	I. év	II. év	Jogtud. sz.	Államtud. sz.
1876/77	12	10	13	7
1877/78	11	7	6	11
1878/79	8	5	8	4
1879/80	14	6	3	3
1880/81	9	9	5	2
1881/82	10	6	3	10
1882/83	5	10	7	5
1883/84	8	4	4	4
1884/85	8	6	3	3

A négy éves jogakadémia irányítószerve a Jogi Tanács volt, amely a jogakadémia és a főiskola tanáraiból állt. Jóváhagyta a tantervet, a tanárok és az órák beosztását, a vizsgák idejét és rendjét, döntött a jogtanárok és a hallgatók személyi ügyeiben.⁸⁵⁾ Rendszeresen, néha hetente több alkalommal is összeült a problémák megvitatására. A Jogi Tanács 1877. okt. 8-i gyűlésén a következő speciál kollégiumok előadását határozták el: Az I–II. éveknek az európai államok statisztikáját Bocsor István 3 órában. Az államtudományi szaktanfolyamban a politika történetét Baranyai Zsigmond heti 1 órában. A politikai morál és a jog egymáshoz való viszonyát Antal Gábor 1 órában. A városok jogait hajdan és most Horváth Lajos 1 órában. A jogtudományi szaktanfolyamban a magyar bányajogot Baráth Ferenc 2 órában, a törvényszéki orvostant Steiner József 2 órában.

Vessünk egy pillantást az 1878. évi XI. ülésen (márc. 7.) elhatározott tanmenetre:

I. év, második félév:

római jog – Karsa István (8), bölcsészettörténet – Antal Gábor (5), egyetemes európai jogtörténet – Baranyai Zsigmond (5), Európa egyetemes statisztikája. Spec. koll. – Bocsor (4).

II. év, második félév:

magyar közjog – Bocsor (6), magyar polgári magánjog – Karsa István (5), jogbölcsezet – Antal Gábor (5), Európa egyetemes statisztikája. Spec. koll. – Bocsor (4).

Államtudományi szak, második félév:

Az osztrák–magyar birodalom statisztikája – Baranyai Zsigmond (6), a statisztika elmélete – Baranyai. Spec. koll. (2), egyházjog – Kiss János (4), magyar tételes pénzügyi törvények – Horváth Lajos (5), államszámviteltan – Horváth (3).

Jogtudományi szak, második félév:

váltó- és kereskedelmi jog – Baráth Ferenc (6), büntetőjog – Baráth (5), csődeljárás – Baráth (2), perrendtartás és perenkívüli eljárás – Horváth L. (5), törvényszéki orvostan – Steiner József (2).

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1880. július 8-án (921. sz.) felhívást intézett a pécsi r. katolikus püspökhöz, az evangélikusok egyetemes felügyelőjéhez, s a négy református püspökhöz, hogy a felekezeti jogakadémiák számát csökkentsék ill. tegyék lehetővé azok összevonását vagy megszüntetését. Kilátásba helyezte a királyi (állami) jogakadémiák számának csökkentését is. A felhívás nagy vihart keltett, feliratok és beadványok százai íródtak a jogakadémiák érdekében. A folyamatot azonban nem lehetett feltartóztatni, számos jogakadémia már akkor, több pedig később e törekvés következtében szűnt meg.⁸⁶⁾ A dunántúli ref. egyházkerület püspöke szintén megkapta az említett felhívást.⁸⁷⁾ A pápai főiskolán az 1880. aug. 1-i, XXXV. tanári ülés foglalkozott a miniszteri leirattal.⁸⁸⁾ A református egyház hivatalos lapja, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap teljes terjedelemmel közölte a miniszter leiratát és reflexiókat fűzött hozzá. A szerkesztőség részben elismerte a miniszter által felvetett problémák és hiányosságok valóságát, de felekezeti szempontból elutasította a protestáns intézetek megszüntetését.⁸⁹⁾ A mezőföldi ref. egyházmegye is kifejtette véleményét a lapban. A cikk kimutatta, hogy az összes protestáns jogakadémia négy évfolyamán a tanulólétszám 300 fő. Doktorátusra, ügyvédi vizgára évente ebből csak kb. 50 fő megy. A 3 millió magyar református létszámához viszonyítva ez a szám nem nevezhető magasnak. A protestáns jogakadémiákra, vagy egy egyetemre, ahol jogtudományokat is tanítanak, szükség van, hisz itt képezhető ki az az egyházhá, világi jogászréteg, amely az egyház legfőbb támasza.⁹⁰⁾

A pápai tanári kar véleményét Antal Gábor foglalta össze a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1880. szept. 26-i számában. A szerző a miniszternek a megszüntetéseket alátámasztó indokait sorba véve cáfolta, ill. más megvilágításba helyezte azokat. Azzal a miniszteri érveléssel szemben, hogy a jogi pálya több embert képez ki, mint amennyire szükség van, megjegyezte, hogy nem a jogakadémiákon burjánzott el a joghallgatók száma, hisz a 13 jogakadémián együttvéve sincs annyi hallgató, mint a budapesti egyetem jog- és államtudományi karán. A felekezeti jogakadémiákat sokkal inkább az a veszély fenyegeti, hogy hallgatók nélkül maradnak, mert nem rendelkeznek a leendő ügyvédekre kötelező doktori szigorlatoztatás jogával, s ez az ifjúságot szinte kényszerítő erővel hajtja az egyetemekre. A pápai jogakadémia hallgatói jórészt a ref. főgimnáziumból kerülnek ki, tehát nem érintik az egyetem vonzás- és érdekkörét. Javasolta, hogy inkább a – tényleg feleslegessé vált – királyi jogakadémiákat szüntessék meg. A miniszternek arra a véleményére, hogy különösen a felekezeti jogakadémiák nem állnak a kor színvonalán, azt felelte, hogy bár sok vonatkozásban (pl. az állami dotáció tekintetében) ezek az intézmények hátrányt szenvednek az állam felügyelete alá tartozókkal szemben, mégis a tanári–nevelői munka és a növendékek eredményei igazolják az itt folyó jogi szakoktatás színvonalát és értékét.

A református egyház érdeke is jogakadémiáinak fenntartása mellett szól – folytatta Antal Gábor. Az egyház egyik legnagyobb világi bázisa a jogász réteg, mind

anyagi, mind politikai vonatkozásban. Az egyház tehát nem adhatja ki kezéből a jogászképzést, mert az szinte létérdeke. A református felekezeti oktatás amúgy is válságban van. A pápai ref. főgimnáziumban az 1878/79-ben érettségi vizsgát tett 46 növendék közül csak 10, az 1879/80-ban érettségizett 34 tanuló közül csak 6 jelentkezett a jogakadémiára. A budapesti jogi karon az 1877/78. tanévben 211 evangélikus, 351 zsidó vallású joghallgató volt, míg református csak 61. Ez a hátrány a református jogakadémiákkal sem hozható be, hisz ezeken másvallásúakat is oktatnak, az 1879/80. évben pl. 29 joghallgató közül csak 10 volt református vallású, korábban pedig még kevesebb. A református jogakadémiák megszüntetéséhez tehát csak abban az esetben lehetne hozzájárulni, ha az állam a jogi képzésben is biztosítaná a felekezeti egyenjogúság elvét, ami eddig nem volt meg. Megoldást jelenthetne, ha valamelyik ref. főiskola keretében az egyetemmel teljesen egyenrangú jog- és államtudományi kar szerveződne, amely feleslegessé tenné az egyházkerületeknek jogakadémiák fenntartását. A kérdésben azonban az öt egyházkerületnek (az erdélyi is idetartozott) előbb közös megegyezésre kellene jutnia.

A tanítóképző felállításának terve, és a nagy anyagi kiadásokat követelő 1883. évi középiskolai reformjavaslat parlamenti elfogadtatása után megérett a helyzet a pápai jogakadémia megszüntetésére. A kerületnek döntenie kellett a főgimnázium ill. a tanítóképző és a jogakadémia között, s az utóbbit ítélték kevésbé lényegesnek. Baráth Ferenc jogtanár így írt a megszüntetés okairól: „A hallgatók száma ugyan az utóbbi években megfogyott, de ez két körülménynek róható fel. Egyik az egyetemen inaugurált (bevezetett) vizsgarendszer, a másik, hogy a megszüntetés híre már évek óta felmerült és folyvást erősödött, ami hitelét és tekintélyét aláasta.”⁹¹⁾ Az 1865/66. tanévtől kezdve az 1885/85. tanévig bezárólag a pápai jogakadémiának egyébként összesen 779 hallgatója volt.⁹²⁾

Az egyházkerület az 1884. június 29-i kaposvári közgyűlésén (132. pont) döntést azzal indokolta, hogy az állandó modernizálás, a követelményekkel való lépéstartás meghaladta anyagi erejét. A jogakadémia megtartását így csak a tanítóképző megindulásáig határozták el, vagyis az 1885/86. tanévig.⁹³⁾ Az 1885/86. tanévben tehát a jogakadémia már nem nyílt meg. A tanári gyűlések jegyzőkönyvéből azonban az derül ki, hogy az egyházkerület csupán ideiglenesnek tartotta a jogakadémia megszüntetését.⁹⁴⁾

A Dunántúli Protestáns Közlöny 1885. szept. 3-i számában rövid híradás jelent meg arról, hogy a pápai jogakadémia volt hallgatói jobbára a győri jogakadémiát keresik fel.⁹⁵⁾ A Dunántúli Protestáns Lap 1900. aug. 12-i számában pedig arról olvasható tudósítás, hogy Pápa város képviselő-testülete az 1900. aug. 4-i gyűlésén egyhangúlag elfogadta Horváth Lajos indítványát, hogy a kormány a jogi oktatás decentralizációja alkalmával állítson fel a városban jogakadémiát. Antal Géza püspök úgy nyilatkozott, hogy a dunántúli ref. egyházkerület a visszaállítás esetén egy-két tanszék fenntartását magára vállalná.⁹⁶⁾ Ezek a tervek és remények azonban megalapozatlannak bizonyultak, s így nem valósulhattak meg.

4. Tananyag a pápai jogakadémián

A kéziratosság a 19. században még kísérő jelensége volt az oktatásnak, így a pápai jogakadémiának is. 1837-ben megnyílt ugyan a főiskolai könyvnyomda, ami azt jelentette, hogy a pápai főiskolai tanárok munkái a kollégium „falain belül” megjelenhettek, mégis a tananyag jelentős részét még nem a nyomtatott könyvek, hanem a diákok kézírásos jegyzetei, a tanárok diktátumai és kompendiumai képezték.

A jogi szak megindulásakor Stettner oktatásának alapja Kövy Sándor sárospataki jogtanár „Elementa jurisprudentiae hungaricae” c. munkája volt, amely több példányban ma is megvan a volt Főiskolai Könyvtár állományában, Kövy több más munkájával együtt. Stettner előadásaihoz nem készített kéziratot, s egyszerűen csak Kövy latin nyelvű munkáira, s azoknak a Fogarasy által készített magyar nyelvű átültetéseire hívta fel a figyelmet. Latinul azonban már csak kevés hallgató tudott jól, a Fogarasy-féle fordítások pedig szinte használhatatlanok voltak a magyar nyelvű jogi terminológia elégtelenségei miatt, ezért a hallgatók az órákon „sebtében” leírt vázlataikra tudtak csupán támaszkodni.⁹⁷⁾ Stettner fontosnak tartotta, hogy a szakoktatás mellett a hallgatók alapos általános- és nemzeti műveltséget is szerezzenek, ezért megválasztása után nem sokkal engedélyt kért arra, hogy a joghallgatóknak heti két órában magyar irodalmi órákat tarthasson.⁹⁸⁾

A kéziratosságot tehát – főleg kezdetben – nagyobb jelentőséggel bírt a jogi oktatásban, mint a nyomtatott tankönyv ill. szakirodalom. A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárában (DREK) számos jogi vonatkozású, kéziratosságot tartalmazó anyag található, jobbára a tanárok munkáiból ill. előadásaiból:

1. 0.51.a. *Bocsor István*: „Világtörténetek rövid rajza...1838.” Pápa, 1839. Pethő Imre lejegyzése. 189 pp.
2. 0.51.c. *Bocsor*: Két előadásvázlat. Dingha József lejegyzései. pp. 3–53. „Statistica 1842. évben...” pp. 55–122. „Magyarok történeteinek vázolata...1840.”
3. 0.51.ac. *Bocsor*: „Világtörténetek rövid rajza...” Pápa, 1837–39. Autogr. I–III. k. 188, 76, 288 pp.
4. 0.52. *Bocsor*: „Magyarország történetének vázolata...” Pápa, 1844. Diktátum. 122 ff.
5. 0.53. Balla Gábor iskolai jegyzetei. Pápa, 1850–52. pp. 1–230. *Bocsor*: „Világtört. rövid rajza.” pp. 243–313. *Bocsor*: „Államtan.” pp. 416–439. *Kerkapoly*: „Szépműtan...” pp. 440–502. *Kerkapoly*: „Észtan...” pp. 370–413. *Kerkapoly*: „Bevezetés a lélektanra...”
6. 0.55. *Bocsor*: „A világtörténelem fogalomszerű fejlődése vázolata.” Autogr. fogalmazvány 12 pp.
7. 0.55.h. *Bocsor*: „Az országnak a jog terén vítt öfenntartási küzdelmei 1711–1848.” Autogr. fogalm. 155 pp.

8. 0.55.l. *Bocsor*: „Az osztrák ház örökölhető országai s azok alakulása”; Jogi és történeti jegyzetek. Autogr. fogalm. 30 ff.
9. 0.55.u. *Bocsor*: „Közigazgatási törvénytan az osztrák ház örökös országáiban különös tekintettel Magyarország számára kibocsátott közigazgatási rendeletekre.” Pápa, 1851–52. Autogr. fogalm. 46 pp.
10. 0.55.v. *Bocsor*: „Jus naturae.” (Táblázat.) 1 ív.
11. 0.55.x. A jogra vonatkozó rendeletek. *Bocsor* I. kézírása. 92 pp.
12. 0.55.y. A jogra vonatkozó rendeletek. *Bocsor* kézírása. 32 pp.
13. 0.55.z. (*Bocsor?*): „Váltójog...” Autogr. fogalm. 38 pp.
14. 0.55.aa. *Bocsor*: Jogi jegyzetek. Autogr. 48 pp.
15. 0.55.ab. *Bocsor*: A magyar állam rajza. Autogr. 40 pp.
16. 0.55.ac. *Bocsor*: Államrajz. Autogr. fogalm. 30 pp.
17. 0.55.agy. *Bocsor*: „Magyar jogtörténet...” Autogr. 38 ff.
18. 0.195. *Tarczy Lajos*: Észtan Hegel nyomán. Pápa, 1836. M; lat; ném. Baráth Ferenc lejegyzései. I–II. k. 201, 262 ff.
19. 0.231. „Institutiones Juris Ecclesiastici.” 1835. Dikt. Faragó Ferenc lejegyzése. 219 pp.
20. 0.232. „Institutiones Juris Ecclesiastici pro Studiosis Theologiae in Collegio Reformatorum Papensi.” 1829. Egykorú másolat. 254 pp.
21. 0.307.h. *Bocsor* és *Kerkapoly* előadásai 1850–54. Balla Gábor lejegyzései. 511 pp.
22. 0.567. (*Bocsor*): Magyar jogtörténet. Szabó Károly lejegyzése. Pápa, 1854.
23. 0.568. Észjog. Szabó Károly lejegyzése.
24. 0.674.s. „Törvényszéki orvosi tudomány. Medicina forensis.”
25. 0.715. (*Stettner Zádor György*): „Jus Privatum Hungariae.” Pápa, 1834. Szakáll Sándor lejegyzése. 25 ff.
26. 0.717. (*Stettner Zádor György*): „Közönséges statisztika.” Pápa, 1833 körül. Varjú József lejegyzése. 49 ff.
27. 0.839. *Tarczy*: „Az észtan történetének rövid vázolata.” Pápa, 1838. Diktátum. 4 ff.
28. 0.849. „A magyar köz törvény főbb elvei.” 1850 körül. 10 ff.
29. 0.977.V./5–6. „Summarium Juris Criminalis Hungarici.” 1833. Diktátum. 24 pp.
„Summarium Juris Cambialis.” 1833. Dikt. 13 pp.

A DREK Kézirattára számos 18–19. századi kéziratot másolatot őriz különösen a pesti egyetem és a pozsonyi jogakadémia tanárainak munkáiból ill előadásaiból is, melyeket Pápán tananyagként használhattak. A pápai joghallgatók közül sokan folytatták tanulmányaikat Pozsonyban vagy Pesten (pl. Szép Ábrahám és Szép Sándor), s ott készített jegyzeteiket később az „Alma Mater”-nak adományozták.⁹⁹⁾

A kollégiumi szervezetnek szerves része volt az oktatást támogató könyvtár, melynek fejlesztését ez időben jelentősen meghatározták a jogi oktatás szükségletei, s így tulajdonképpen a jogi szemináriumi könyvtár szerepét is betöltötte. Az 1874/75.

tanévben pl. a vétel útján szerzett 30 egység könyvből 15 egység jogi vonatkozású volt. (Pl.: Baintner: Osztrák jog, Apáthy J.: Tétéles európai nemzetközi jog, Ökröss B.: Ausztriai polgári törvénykönyv, Stein L.: Az államigazgatás, Vécsey T.: Római család-jog, Zlinszky I.: A bizonyítás elmélete. Stb.)¹⁰⁰⁾

A jó szakkönyvekkel való ellátottság létkérdése volt a jogakadémiai oktatásnak. Baranyai Zsigmond jogtanár az 1876/77. évi jogi tanácsülésen kérte, hogy a főiskolai könyvtár szerezzze be Konek Sándor pesti egyetemi tanár Budapesten 1875-ben megjelent „A magyar birodalom statistikai kézikönyve folytonos tekintettel Ausztriára” c. alapvető munkáját, amely az oktatásban nélkülözhetetlen.¹⁰¹⁾

Külön jogi szakkönyvtárral rendelkezett a „Jogászsegélyegylet”, tudatosan gyűjtve azokat a kézikönyveket, melyek tankönyvként vagy kötelező olvasmányként szerepeltek a jogi oktatásban. A Jogászsegélyegylet könyvtárának 1883. okt. 30-i leltára 83 művet tartalmazott 86 kötetben.¹⁰²⁾ (Pl.: Wenzel: Magyar magánjog 1–2. k., Hunfalvy: Magyar–osztrák statisztika, Dégen: Magyar váltójog. Magyar váltóeljárás, Schilling: A bölcsészeti jogtudomány, Kautz Gyula: Pénzügytan, Ráth Gyula: Váltó- és csődtörvénykönyv, Fogarasy: Perrendtartás, Szeniczey: Váltóeljárás és csődeljárás, Császár F.: A magyar csődtörvény, Récsi E.: Magyarország közjoga, Koncz: Egyház-jog, Jókuthy–Horváth: Perrendtartás, Zlinszky: Magyar örökösödési jog. A bizonyítás elmélete. A magyar magánjog, Bihary: Jogbölcsészet, Hajnik Imre: Európai egyetemes jogtörténet, Hoffmann: Római jog, Sipos: Bányajog, Bocsor: Közjog. . . , Kőrösi: Magyar büntetőjog, Takács: Hazai váltójog. Stb.)

Az 1873/74. és 1874/75. tanévben az egyes stúdiumokhoz ezeket a könyveket használták:¹⁰³⁾

1873/74. tanév: III. évfolyam, első félév:

1. Magyarország közjoga. Kézikönyv. (K.k.) Bocsor: Magyarország története különös tekintettel jogfejlődésére. 2. Váltó- és kereskedelmi jog. K.k. Dr. Dégen G.: Váltójog. 3. Osztrák polgári magánjog. K.k. a Törvény szövege. 4. Pénzügytan és tételes pénzügyi törvények. K.k. Dr. Karvasy kézikönyve.

Második félév:

1. Magyar polgári törvénykezési eljárás. K.k. Dr. Suhajda J. könyve. 2. Peres-ügyeken kívüli eljárás. 3. Közigazgatási rendszabályok. K.k. kéziratban.

II. évfolyam, első félév:

1. Magyar polgári magánjog. K.k. Dr. Suhajda: Magánjog. 2. Köz- és nemzetgazdaság. K.k. Dr. Karvasy Ágoston kézikönyve. 3. Általános egyházjog. K.k. kéziratban.

Második félév:

1. Büntetőjog s bűnvádi eljárás. K.k. Kőrösi Sándor; Büntető jogtan (Pápa, 1872.) I–II. k. 2. Általános egyházjog. Kézirat. 3. Alkalmazott jogszolgáltatási, pénzügyi és rendészeti politika. K.k. Karvasy Á. könyve. 4. Bányajog. K.k. Sipos Árpád könyve.

I. évfolyam, első félév:

1. Magyarország tört. és jogtörténete. K.k. Bocsor István: Magyarország története

különös tekintettel jogfejlődésére. Pápa, 1861–69. I–IV. k. 2. Római jog. K.k. Dr. Vécsey Tamás: Római jog. 3. Jog- és államtudományok körisméje. K.k. Pauler enciklopédiája. 4. Észtan-ismeret- és gondolatlan. K.k. Kerkapoly Károly: Tiszta Észtan. Pápa, 1863. Világtörténet észtanilag előadva. 1859. stb.

Második félév:

1. Európa egyetemes államrajza tekintettel Ausztria és Magyarország statisztikájára. K.k. kézirat és Kovács Ferenc statisztikája. 2. Római jog. K.k. Vécsey Tamás könyve. 3. Észtan: vallás-észtan, szépműtan s az észtan története. K.k. kéziratban. 4. Észjog. K.k. kéziratban Hegel és Michelet után.

1874/75. tanév: III. évfolyam, első félévben, csak az eltéréseket jelölve:

1. Váltó- és kereskedelmi jog. K.k. Apáthy István váltójoga.

Második félév:

3. Peresügyeken kívüli eljárás. K.k. Perrendtartás és az 1855–tel. könyv. 5. Pénzügyi törvények. K.k. Szeniczey Gusztáv könyve.

II. évfolyam, első félév:

1. Nemzetgazdaszat. K.k. Karvasy, Kautz, Roscher könyvei.

Második félév:

3. Közjogi államtan. K.k. Michelet és Erdmann után. 4. Tételes nemzetközi jog. K.k. Bluntschli után.

I. évfolyam, első félév:

1. Bevezetés a jog- és államtudományba. Pauler. 2. Római jog. Hoffmann Pál kézikönyve.

Második félév:

1. Római jog. K.k. Hoffmann Pál római joga. 2. Európai jogtörténet. K.k. Wenzel Gusztáv könyve. 3. Észtan történet és szépműtan. Tóth Ferenc kézikönyve.

5. Oktatás és iskolai élet a jogakadémián

A jogakadémia oktatását és belső életét – különösen az 1860-as évektől – a Főiskolai Értesítők (évkönyvek) alapján pontosan ismerjük. A gyakori tantervi változásokat is követni tudjuk az évkönyvek segítségével. Az egyik utolsó és jelentős változás pl. 1884/85-ben az államtudományi szaktanfolyam tantervi beosztásában történt, amikor is négy új tárgy került előadásra: Katonai büntetőtörvény és perrendtartás (heti 2 óra), jövedéki kihágások büntető joga és eljárás (2), hadügyi politika (1), újkori világtörténet (4).

A pápai jogakadémia belső oktatási–szervezeti rendjére nézve nélkülözhetetlen adatokat tartalmaznak a „Bírói államvizsgai bizottság jegyzőkönyvei” (1869–1876). Itt található a pápai jogakadémián a „bírói osztályú elméleti államvizsgát” letett

hallgatók személyi adatai eredményeikkel együtt. 1875-ben pl. (október 13-ig bezárólag) 43 személy tette le a bírói államvizsgát.¹⁰⁴⁾ A bírói államvizsgát általában négy tagú „bírói államvizsgálati bizottság” előtt kellett letenni, amely szavazással döntött arról, hogy a hallgatót képesítettnek nyilvánítja-e vagy sem. Az 1875. évi államvizsgák eredményei: A „megvizsgáltak” száma összesen 43 volt. Ebből:

1. Egyszerűen képesített: 27
2. Több tárgyból kitüntetéssel képesített: 8
3. Visszautasított
 - először: 7
 - másodszor: 1
4. Javított a múlt évben elutasítottak közül 5
5. Az ez évben elutasítottak közül 1

Érdekes összevetésre adnak lehetőséget az államvizsgái jegyzőkönyvek abban a vonatkozásban, hogy a hallgatók milyen jogi oktatási intézményből, honnan kerültek át (akik tanulmányaikat máshol kezdték meg) a pápai jogakadémiára. Az 1869–75 között bírói államvizsgát tett hallgatók száma, akik máshonnan kerültek Páparra, így alakult:

Pozsonyból	24 fő
Győrből	12 fő
A pesti egyetemről	14 fő
Pécsről	9 fő
Debrecenből	2 fő
Egerből	1 fő
Kecskemétről	6 fő

A „Főiskolai Szék” jegyzőkönyvei szintén fontos adalékokkal szolgálnak. A terület főleg a hallgatók mulasztásaival, fegyelmi ügyeivel, s a tanárok személyi kérdéseivel foglalkozott. Feladata volt a főiskola intézményeinek irányítása (így a jogakadémiának), s azok munkájának koordinálása. Az 1866/67. május 25-i (XXI.) ülésen jelentették, hogy a római jog előadásainak hallgatását 7 hallgató többször elmulasztotta, mindnyájukat megintették, s szüleiket értesítették. Az 1867. jún. 1-i (XXII.) ülésen jelentették, hogy a római jog előadásainak hallgatását 16-an több ízben elmulasztották.¹⁰⁵⁾

A jogakadémia, bár a református főiskola szerves részeként, a dunántúli ref. egyházkerület felsőfokú intézményeként működött, híven a kollégiumi hagyományokhoz, más vallású hallgatókat is falai közé fogadott. A Főiskolai Értesítők évről-évre közölték a hallgatók vallási összetételét. Az 1868/69. tanévben a 69 hallgató így oszlott meg felekezetiileg:

38 református
23 evangélikus
7 katolikus
1 zsidó

Ugyanez 1873/74-ben:

49 református

15 evangélikus

43 katolikus

8 zsidó

A jogakadémiai hallgatók 1876-ban létrehozták a Jogászsegélyegyletet, amely a pápai „jogifjúság” jellegzetes önkormányzati, kulturális és szociális diákintézménye volt. A segélyegylet törvényesek lefektetett alapszabályok szerint, rendszeresen választott vezetőséggel fejtette ki működését. Élén a tanárelnök állt, akinek a vezetésével tartották meg a közgyűléseket. Az egylet fő feladata a nehéz anyagi viszonyok között lévő joghallgatók támogatása volt, segélyek vagy kölcsönök formájában.¹⁰⁶⁾

A főiskolai diákok életét szigorú iskolai törvények szabályozták, melyek mindenkire nézve kötelezőek voltak. Az 1872-es, nyomtatásban is megjelent „Főiskolai törvényjavaslat a pápai főiskola academiái növendékei számára” II. része tartalmazta „A joghallgatókat illető rendszabályok”-at. A törvényjavaslat részletesen meghatározta a jogakadémia oktatási—szervezeti rendjét, a hallgatók kötelezéseit és a fegyelmi rendszabályokat.¹⁰⁷⁾

6. A pápai jogakadémia tanárai

Stettner Zádor György volt az első pápai jogtanár, 1832 és 1848 között. 1848. aug. 26-tól a pesti váltótörvényszék ülnöke, 1855-től a bécsi „legfelsőbb semmitő bíróság” tanácsosa, majd 1866-tól a „hétszemélyes tábla” bírója. Vörösmartyval, Kazinczyval, Bajzával és Deák Ferencsel való kapcsolata közismert. Jelentős jogtudományi munkásságot fejtett ki. Sáfár Imre Válojog c. munkáját magyarra fordította, s jegyzetekkel ellátva kiadta (Pápa, 1832). Magyar nyelvre fordította az Osztrák általános polgári törvénykönyvet. Fenyéry néven széleskörű irodalmi tevékenységet végzett. Írásai többek között a Tudománytárban, az Aurórában, a Tudományos Gyűjteményben, a Jelenkorban és a Felsőmagyarországi Minervában jelentek meg. Tagja volt a Kisfaludy Társaságnak, 1835-től a Magyar Tudományos Akadémiának.¹⁰⁸⁾ Stettner távozásával 1849. aug. 19-ig *Kerka-poly Károly* vezette a tanszéket, akivel kezdődőleg azt mindig csak helyettesek látták el, egészen 1853-ig. Ügyvédi diplomáját 1846-ban, 22 éves korában szerezte meg. 1847 márciusában a bölcsészeti tanszék tanárává hívták meg, de előtte egyéves tanulmányútra külföldre ment. A szabadságharcban nemzetőrként szolgált. 1849–1868 között a bölcsészeti tanszék tanára, de helyettes tanárként a jogakadémián jogbölcséletet és észtant is tanított. 1859-től az MTA levelező tagja volt. 1868 őszén honvédelmi államtitkárrá választották. 1868. december 16-tól a budapesti egyetemen a politikai tudományok rendes tanárává nevezték ki, de tanszékét csak

1873-ban foglalhatta el, mert 1870–1873 között a pénzügyminiszteri tárca tulajdonosa volt (1870. május 21-től). 1885-től a pápai főiskola egyházkerületi gondnoki tisztjét töltötte be.¹⁰⁹⁾

1849. aug. 19-től 1851-ig *Kolmár József* helyettesített. Őt *Baráth Ferenc* követte 1852-ig, majd *Vid Károly* 1853-ig. Megemlítendő, hogy 1843-ban *Józsa Ferenc* ügyvéd, mint magándóradó, ideiglenes jelleggel, az egyházkerület engedélyével váltó- és kereskedelmi jogot adott elő az I. évf. jogászoknak.¹¹⁰⁾

Bocsor István 1837-től egészen haláláig (1885) tanított a jogakadémián. 1860-tól magyar jogtörténetet, magyar közjogot és egyetemes európai államrajzot oktatott.¹¹¹⁾ *Antal Gábor* írta *Bocsor* félévszázados tanári működésének alkalmából kiadott jubileumi kötetben: „Mint a pápai jogakadémiának tanára eleitől fogva egyik vezérszellem volt az intézetnek, több ízben vezette azt, mint igazgató, működött, mint a bírói vizsgálat elnöke mindaddig míg ezen vizsgálati rendszer fennállott s a 6 rendes és 2 segédtanárral újra szervezett jogakadémián is elnöke és tagja több vizsgáló bizottságnak.”¹¹²⁾ *Ügyvédi oklevelet* 1875-ben szerzett. Fő műve a „Magyarország története, különös tekintettel jogfejlődésére”. Pápa, 1861–69. I–IV. k.

Az újra megnyílt jogakadémia I. tanzékén 1861-től tanárok voltak: *Gondol Gábor* (1861–1869), *Tarczay Dezső* (1870–1873), *Karsa István* (1873–1883), *Segesdy Ferenc* (1883–1885, mint helyettes).

Gondol Gábor jogi tanulmányait Pápán kezdte. *Ügyvédi vizsgát* 1846-ban tett. 1861. november 4-én foglalta el tanzékét, s a tételes jog tárgyait tanította, 1864-től a római jogot és a magyar magánjogot, 1865-től, amikor *Kerkapoly* országgyűlési képviselő lett, helyettesként a jog- és államtudományok enciklopédiáját adta elő.¹¹³⁾ 1869 elején a honvédelmi államtitkárság elnöki titkára lett. *Tarczay Dezső* *Gondol Gábor* tanzékét nyerte el 1870-ben, 3 év múlva azonban lemondott. Előadta az osztrák magánjogot, római jogot, pénzügytant, bányajogot és helyettesként a közigazgatási rendszabályokat. Tanári székfoglalóját „Az úgynevezett végrendelet elleni örökösödésről” címmel tartotta.¹¹⁴⁾ *Karsa István* tanári székfoglalóját 1873-ban, „A jogi személyekről” tartotta.¹¹⁵⁾ Előadta az osztrák magánjogot, római jogot, pénzügytant és bányajogot. Az 1880/81-es Főiskolai Értesítőben olvashatjuk értékes tanulmányát: „A római birtok keletkezése. A dolgok birtokának fogalma.” Ez a dolgozat a szerzőnek „A birtok és védelme a római jog szerint, tekintettel a magyar magánjogra, az osztrák, szász, zürichi és francia polgári törvénykönyvnek idevonatkozó határozataira s a porosz Landrechtre” című, akkor megjelenés előtt álló monográfiájából került átvételre.¹¹⁶⁾ *Karsa István* debreceni jogtanárrá választásával, pályázat mellőzésével *Segesdy Ferenc* joggyakornokot hívták meg helyettesnek, aki a jogakadémia megszűnéséig a római jogot, magyar polgári magánjogot, magyar közigazgatási jogot, pénzügyi törvényeket, jövedéki kihágások büntetőjogát és a közigazgatási bíraskodást adta elő.

A II. jogi tanzék 1864 őszén alakult meg. Rendes tanárai voltak *Kőrösi Sándor* (1864–1875), és *Baráth Ferenc* (1876–1885).

Kőrösi Sándor a szabadságharc idején hadbíró, és a véstörvényszék elnöke volt. A fegyverletétel után az osztrák haditörvényszék kötél általi halálra ítélte, ame-

lyet kegyelemből 6 évi várfogságra változtattak át, 5 évig Josefstadtban raboskodott. 1864-ig ügyvédként dolgozott, majd ettől kezdve 11 éven át (1874/75. tanévig) pápai jogtanár. Ezt követően debreceni jogtanárrá választották. 1881-től haláláig (1895) Debrecen város képviselője volt. Főműve a Pápán 1872-ben kiadott Büntető jogtanár I–II. k. Egyéb munkái: A magyar büntetőjog tankönyve, 1879. A vallásfelekezetre és lelkészekre vonatkozó magyar, főleg büntető törvények magyarázata, 1881. Az uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló 1883. XXV. tc. magyarázata, 1883.¹¹⁷⁾ Előadta az ausztriai általános polgári törvénykönyvet, a büntetőjogot a bűnvádi eljárással együtt, a törvénykezési, csőd- és telekkönyvi eljárást, a váltó- és kereskedelmi törvényeket. Távozásakor helyettesként egy évre Szép Miklóst alkalmazták, aki előadta az alkotmányi, jogszolgáltatási, rendészeti politikát, a közigazgatást, államszámvitelt, tételes pénzügyi törvényeket, valamint Magyarország és Ausztria statisztikáját. *Baráth Ferenc* iskoláit (gimnázium, teológiai akadémia és jogakadémia) Pápán végezte, a jogot 1841–1843 között. A szabadságharcban honvédtisztként vett részt. 1851-ben mint gimnáziumi rendes tanárt a pápai jogakadémia helyettes tanárává választották. 1861-ben tette le az ügyvédi vizsgát, s felvették a győri ügyvédi kamarába. 1867-ben vármegyei szolgálatba lépett, 1876 szeptemberében az egyházkerület Horváth Lajossal és Baranyai Zsigmonddal együtt rendes jogtanárrá választotta. A püspök 1876. okt. 4-én a szokásos eskü letételével és értekezéseik megtartásával iktatta be az új tanárokat. Baráth 1885 után a tanítóképzőben tanított tovább, 1890-ig.¹¹⁸⁾ A jogakadémián előadta az osztrák polgári jogot, a magyar büntetőjogot, magyar bányajogot, váltó- és kereskedelmi jogot s csődeljárást.

A III. jogi tanszék 1876-ban létesült. Tanárai voltak Horváth Lajos (1876–84) és Kluge Endre, mint helyettes (1884/85).

Horváth Lajos tanári székfoglalójának címe: „A magyar közigazgatás történeti fejlődéséről”.¹¹⁹⁾ A következő tárgyakat tanította: Peres és perenkívüli eljárás, a telekkönyvi eljárással együtt, magyar közigazgatási jog, pénzügytan, magyar pénzügyi törvények és államszámviteltan. 1884 elején megvált tanszékétől, s tárgyait egy évig tanártársai tanították, *Kluge Endre* helyettes tanár megválasztásáig, aki a peres és perenkívüli eljárást adta elő.¹²⁰⁾

A IV. jogi tanszék szintén 1876-ban alakult. Rendes tanára Baranyai Zsigmond volt (1876–1885), aki előadta az alkotmányi, jogszolgáltatási és rendőri politikát, nemzetgazdaságtant, Ausztria és Magyarország statisztikáját, az európai egyetemes jogtörténetet és a statisztika elméletét.

1865-től 1869-ig helyettes tanárként működtek: Somody József, P. Szabó Károly, Tarczy Dezső, majd 1869-től a megszűnésig *Antal Gábor*, a dunántúli egyházkerület későbbi püspöke. Előadta a politikai tudományokat, a jogenciklopédiát, az észjogot és észtant. *Kiss János* 1846–1885 között tanította az általános egyházjogot. *Steiner József* pedig az 1876/77. tanévtől a megszűnésig, a törvényszéki orvostant.

Megállapíthatjuk, hogy a pápai református jogakadémia – az állandó nehézségek ellenére – komoly, jó erőt képviselt a hazai jogi oktatásban. Megszűnését az anyagi feltételek hiánya és a jogi oktatás teljes centralizációjára irányuló törekvések idézték elő.

Jegyzetek

- 1) Horváth Ödön: Jogakadémiák és jogi vizsgálatok. Bp., 1903.
- 2) Nyomtatvány a Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárában (a továbbiakban: DREK) 1 p.
- 3) Kis Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896. A jogakadémiáról ld. 280–92.
- 4) Molnár Bálint: A jogi oktatás éa jogakadémia Pápan. Pályázat a Főiskola 1931/2. évi Deáky díjára. Kézirat a DREK-ben. Szakjelzete: 0.1005. Erősen hiányos (9–22, 26. p.) 3–4. *Ruzsás–Trócsányi–Bodolay–Kiss–Pölöskei*: A Pápai Kollégium története. Bp., 1981. (A továbbiakban: PKt.) 127 p.
- 5) Lampérth Géza: A pápai ref. főiskola története 1531–1931. Pápa, 1931. 182. Kis i.m. 219–222.
- 6) Iskolai Tanácsülések jegyzőkönyve a Dunántúli Ref. Egyházkerület Levéltárában (a továbbiakban: DREL) 131. Molnár i.m. 4–5. Lampérth i.m. 182.
- 7) Iskolai Tanács jegyzőkönyvei (DREL) 1838–1863; Kis i.m. 223 p.
- 8) Iskola Szék jegyzőkönyvei 1841–1867. Főiskolai Tanács jegyzőkönyve 1838–1863. (DREL). – PKt. 191.
- 9) „Értesítvény a dunántúli ref. egyházkerület pápai főiskolájában tanuló ifjúságról az 1841/42. év első felében. A 2-od évi jogászok.” (DREL)
- 10) „Értesítvény. . . az 1841/41. év 2-ik felében.” In: „Időszaki jelentés a Pápai Ref. Főiskoláról az 1841/42. 2. félévre a. . . Superintendentiának. . .” (DREL)
- 11) Borsos István: Baráth Ferenc emlékezete (1824–1905). Főiskolai Értesítő (Főisk. Ért.) 1905/6. 22.; PKt. 195 p.
- 12) Gondol Gábor önéletrírása. Buda, 1879. május 15. Közli Borsos István. Főisk. Ért. 1904/5. 1–19. Autográf kéziratát ld. DREK Kézirattárában. Szakjelzete: 0.794.78.b.
- 13) DREK Kézirattára. 0.794.351/4. 2 ff.
- 14) „Deáky Értekezések”. Kiadja a Dunántúli Ref. Főiskolai Igazgatóság. I. füzet. Pápa, 1845. (39 p.) 1.
- 15) „Oktatói öszvegyülések Jegyzőkönyve 1837–1848.” (DREL)
- 16) Főisk. Ért. 1841–47 között. 1843/44-ben Jókay Lajos, 1844/45-ben Tatay Sámuel széniorok tanították az egyházjogot, az 1846/47. tanévben Kotasz István főisk. ellenőr egyetemes egyháztörténetet adott elő.
- 17) Uo.
- 18) Egyházkerületi jegyzőkönyv (EJ) 1834–41. (V. kötet) 141. pont, 375.
- 19) „Jogi szakoktatás” (457–462.). In: Magyar Jogi Lex. IV. k. 459.
- 20) Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerhöchsten Manifeste und Proklamationen. . . 2 füzet (1849. júl.–1849. dec. 31.) Ofen, 1850. 225–232. (CXXXIV. Cirkular-Verordnung. . .) Magyar kiadása: „Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott legfelsőbb manifestumok és szózatoknak. . .” 2 füzet. Buda, 1849. (CXXXIV. Körrendelet.) A „Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichtswesens in dem Kronlande Ungarn.” (Az oktatásügy ideiglenes megszervezésének alapelvei a magyar koronatarományban c. leirat kivonat magyar fordítását az Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv (továbbiakban: EJ) – 1850. május – 12. pontja alatt találhatjuk meg.
- 21) PKt. 267.
- 22) „Provisorische Vorschrift über die Rechtsakademien in Ungarn, zufolge Allerhöchster Entschliessung vom 29. Sept. 1850. genehmigt. Mit Ministerial – Erlass vom 4. okt. 1850. kundgemacht.” (Ideiglenes rendelkezés a magyarországi jogakadémiákról, az 1850. szept. 29-i Legfelsőbb határozat folytán. Közzétették 1850. okt. 4-én miniszteri rendelettel.) Allgemeiner Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt 1850. 380. sz. 1771. PKt. 267–8.

- 23) PKt. 268. (Kis i.m. 338. Tanári könyvt. Jkv. 1868/69. I. évf. 1. sz. 1868. VI. 1868)
- 24) EJ 1851. VI. 58. pont. (Főisk. Ért. 1870/71. 34-35.)
- 25) Főiskolai Tanács jegyzőkönyve. 1851. ápr. 6. DREL; Kis i.m. 261.; PKt. 268. (EJ 1871. 67)
- 26) A tervezet teljes szövegét ld. EJ 1851. IX. (5). Idézi PKt. 269. (Kis i.m. 261. A dunántúli evang. egyházkerület tanácsának jegyzőkönyve. 1851. ápr. 6. DREL)
- 27) EJ 1853. szept. (80. pont).
- 28) Uo. 1853. nov. (82. pont).
- 29) Uo. (83. pont).
- 30) Kaiserliches Patent vom 1. Sept. 1859, betreffend die innere Verfassung der Schul- und Unterrichts-Angelegenheiten und die staatsrechtliche Stellung der evang. Kirche beider Bekenntnisse in der Königreichen Ungarn, Croatien und Slawonien. . . (etc.) – (Császári nyílt parancs, 1859. szept. 1., a magyarországi, horvátországi és szlavóniai, mindkét hitvallású evangélikus egyház belső szervezetét, iskola- és oktatásügyeit és államjogi helyzetét illetően. . . (stb.) Bécs, 1859. 12.)
- 31) EJ (Székesfehérvár) 1860. okt. (EJ 1871/72. 73)
- 32) PKt. 285–6. (EJ 1874. május 31. – június 2. (17. pont) Főisk. Ért. 1874. 76)
- 33) Kis i.m. 280. (EJ 1874. szept. 21–24)
- 34) EJ 1861. V. (Uo. 143. 148. 149. pontok)
- 35) Uo. (34. pont). (Kis i.m. 289)
- 36) Uo. (30. pont). (EJ 1876. június 11–16. 2. pont PKt. 243)
- 37) EJ 1861. VIII. (33./I.A./c–d.) (Kis i.m. 289)
- 38) EJ 1861. VIII. 33/1.B. (Főisk. Ért. 1876/77. 22)
- 39) Kis i.m. 280–2., 331. EJ 1861. VIII. (35. pont). (Uo.)
- 40) Tanári Ülések jegyzőkönyve. 1861. nov. 17. (7. pont). (A köztanári gyűlések jegyzőkönyve)
- 41) „Felsőbb tanulók értesítvényei” 1861/2. PKt. 294. (Jogi tanács ülésének jegyzőkönyve)
- 42) Főisk. Ért. („Értesítés. . .”) 1861/2. (Horváth Ö. i.m.)
- 43) Uo. 1862/63.–1863/64. (EJ 1880. szept. 26. 106–111. pontok)
- 44) EJ 1863. X. (131/7. pont). (Közös tanári gyűlések jegyzőkönyve 1878/79–1880/81)
- 45) Uo. (Protestáns Egyház és Iskolai Lap 23. évf. 1880. júl. 18. 29. sz. 927–930)
- 46) Uo. (179. pont), PKt. 296–297. (Uo. 1063–1066)
- 47) EJ 1864. IX. (94. pont) és XI. (203. pont). (Főisk. Ért. 1864/65. 24)
- 48) EJ 1864. XI. 1–4. (Révkomárom, 133. pont). (Kis i.m. 291)
- 49) Uo.
- 50) EJ 1865. VI. 8–10. (Szilasbálás, 24. pont). Tanári Gyűlések jegyzőkönyve 1865. DREL. (EJ 1884. jún. 29. (Kaposvár, 132. pont))
- 51) „Az 1864/65. iskolai évben tartott köztanári gyűlések jegyzőkönyve.” (1865. febr. 28. XXIII. ülés. DREL. (Dunántúli Protestáns Lap 11. évf. 32. szám. 232)
- 52) EJ 1865. szept. 8. (80. pont).
- 53) EJ 1865. XI. (123. pont).
- 54) Főisk. Ért. 1865/66. („Cikk a jogakadémiáról. . .”) (Szerényi Dávid: Tarsay Lajos életv. I. 1866. 228)
- 55) EJ 1866. XI. 13–16. (137.I./2.) (A köztanári szakközpontok sorrendjében: O 188. 228)
- 56) Uo. (312. 324. 326. 340. 403. 443. 463. 736. 780. 802. 826. 910. 911. 913–915. 917. 938. 977)
- 57) Uo.
- 58) Uo. (137/2. pont).
- 59) EJ 1866. VI. 5–9. (Székesfehérvár) 11. pont. (Főisk. Ért. 1866/67. 41)
- 60) EJ 1867. VI. 18–22. (Székesfehérvár) 25. pont. (Jogi Tanács Ülések jegyzőkönyve 1867)
- 61) Uo.
- 62) „Jog és államtudományokat tárgyzó magánvizsga rendszabályai a dunánt. hely. hitv. egyházkerület pápai jogakadémiájában.” Főisk. Ért. 1868/69. 37–39. (A pápai jogakadémiájának közgyűlése)
- 63) Uo. 23. pont után 39. (Főisk. Ért. 1873/74. 14–18/175. 18)
- 64) „Pótrendszabályok a dunántúli helvét hitvallású evang. egyházkerület pápai jogakadémiájában fennálló jogi magánvizsgái rendszabályokhoz.” Főisk. Ért. 1869/70. 37–38. EJ 1870. május 17–20. 125. pont. (Ld. még: Nádor György levelezés Kálmány Ferencel 1823–31. K. i.m. 1788)

- 65) Uo.
- 66) Főisk. Ért. 1870/71. 34–35.
- 67) EJ 1871. okt. (62. pont).
- 68) Kis Ernő: A dunántúli ref. egyházkerület pápai főiskolája. 200–218. In: Pápa város egyetemes leírása. Összeáll. Kaposy Lucián. Pápa, 1905.
- 69) EJ 1873. május 13. (21., 44. pontok).
- 70) Rendeleték Tára 1867. május 19.
- 71) Molnár i.m. 33–34.
- 72) Bónis György: Jogi oktatás. (885–901.) In: Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. A–J. I.k. 900.
- 73) Rendeleték Tára 1874. 366. 1874. május 19-i rendelet, 12. 917. VKM sz. – „Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról”. Hely és év nélkül, 18. DREK Szakjelzete: G.I. 168.
- 74) „Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról”. 35. §., Vö.: Bónis i.m. 900.
- 75) 12.917/1874. VKM sz. rend.
- 76) EJ 1874. május 31.–június 5. (17. pont). Függelék: 58–59.
- 77) EJ 1874. szept. 21–24.
- 78) Uo. 143., 148., 149. pontok.
- 79) Kis i.m. 289.
- 80) EJ 1876. június 11–16. 5. pont. PKT. 343.
- 81) Kis i.m. 289.
- 82) Főisk. Ért. 1876/77. 22.
- 83) Uo.
- 84) A köztanári gyűlések jegyzőkönyve 1871–78. (DREL.)
- 85) „Jogi tanács ülések Jegyes könyve 1876/77.” – (1884/85-ig). (156 p.) 14.
- 86) Horváth Ö. i.m.
- 87) EJ 1880. szept. 26. 106–111. pontok.
- 88) Közös tanári gyűlések jegyzőkönyve 1878/9–1886/7. XXXV. ülés.
- 89) Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 23. évf. 1880. júl. 18. 29. sz. 927–930.
- 90) Uo. 1063–1066.
- 91) Főisk. Ért. 1884/85. 54.
- 92) Kis i.m. 291.
- 93) EJ 1884. jún. 29. (Kaposvár. 132. pont.)
- 94) XXII. ülés 1885. május 5.
- 95) 7. szám. 55.
- 96) Dunántúli Protestáns Lap 11. évf. 32. szám. 535.
- 97) Gondol Gábor önéletrírása. Buda, 1879. május 15. Közli Borsos István: Főisk. Ért. 1904/5. 1–19.
- 98) *Sebestyén* Dávid: Tarczy Lajos életrajza. Főisk. Ért. 1907/8. (26–67.) 35. és PKT. 187.
- 99) A kéziratári szakjelzetek sorrendjében: O 188, 258, 260, 262, 265 n., 266–268, 271, 310, 312, 324, 326, 340, 403, 543 h., 563, 736, 780, 802, 826, 910, 911, 913–915, 919, 922, 938, 977.
- 100) Főisk. Ért. 1874/5. 41.
- 101) Jogi Tanács Ülések Jegyes Könyve 1876/7. 156. (DREL.)
- 102) „A pápai jogászsegélyegylet közgyűlési könyve 1876.” – (1884/5-ig.) (DREL.)
- 103) Főisk. Ért. 1873/74. 14. – 1874/75. 18.
- 104) DREL 12.b.
- 105) Főiskolai Szék jkv. 1866/67. (DREL.)
- 106) „A pápai hely, hitv. jogakadémia jogászsegélyegyletének alapszabályai.” Pápa, 1876.
- 107) Pápa, 1872. (Ld. EJ 1872. máj 28–31. 63. pontját!)
- 108) *Tóth* Lőrinc: Zádor György akadémiai rendes tag emlékezete. Pest, 1869. 13. PKT. 231, 191.
Ld. még: Zádor György levelezése Kazinczy Ferencsel 1823–31. Közli Zádor Gyula 1886.

- 109) PKt. 143–44. Kis i.m. 338. Tanári közgyűl. jkv. 1868/69. I. félév – 1868. VI. ülés (okt. 27.) jól jellemzi tanári munkáját.
- 110) EJ 1843. 148. pont, 35–36.
- 111) Főisk. Ért. 1837/8-tól. . .
- 112) Antal Gábor: Bocsor István. In: „Emléklap. . . Bocsor I. félévszázados tanári működése. . . alkalmából.” Pápa, 1882. (5–26.) 15.
- 113) Gondol Gábor életrajza. Autogr. DREK Kéziratára, 0.794/78.b. és Főisk. Ért. 1904/5. 1–19.
- 114) Főisk. Ért. 1870/71. 3–10.
- 115) Főisk. Ért. 1873/74. 3–11.
- 116) Főisk. Ért. 1880/81. 1–19.
- 117) Nekrológiát ld. Debreceni Protestáns Lap-ban (1895). Kis i.m. 340. PKt. 298.
- 118) Borsos István: Baráth Ferenc. Főisk. Ért. 1906/6. 17–25. A DREK Kéziratárában 0.794/120. jelzet alatt található kézírásos életrajza és váltóüggyvédi diploma másolata. 0.794/291. sz. jelzet alatt a főiskolai bizonyítványa. Főisk. Ért. 1876/77. 3.
- 119) Főisk. Ért. 1876/77. 4–17.
- 120) Kis i.m. 290.

**RECHTSUNTERRICHT IN PÁPA
DIE GESCHICHTE DER REFORMIERTEN RECHTSAKADEMIE
ZU PÁPA (1832–1885)**

Zusammenfassung

Im 19. Jahrhundert entstanden – sich den Ansprüchen der Zeit anpassend – nacheinander juristische Lehrstühle an den reformierten Hochschulen. Der juristische Lehrstuhl der Pápaer Hochschule wurde 1832 gegründet und zum ersten Rechtsprofessor wählte man György Zádor Stettner, der den Lehrstuhl bis 1848 leitete. Während des Freiheitskampfes von 1848/49 trat in Pápa eine Pause im Rechtsunterricht ein, da die Studenten zum Militär gingen. Nach der Niederwerfung des Freiheitskampfes setzte die Institution in einer ungünstigen politischen Atmosphäre ihr Wirken wieder fort. Der Druck der neoabsolutistischen Regierung jedoch führte im Jahre 1853 zur Schließung des rechtsakademischen Lehrstuhles.

Im Jahre 1861 setzte die Rechtsakademie als zweijähriger Lehrgang ihre Tätigkeit fort, jedoch mit zahlreichen Hindernissen durch das von 1861–1865 dauernde Schmerling-Provisorium. Das größte Problem bestand darin, daß die Akademie zwischen 1861 und 1865 über kein „Öffentlichkeitsrecht“ verfügte, ihre Tätigkeit also nur als „Privatinstitut“ ausüben konnte, und ihre Studenten mußten die Staatsprüfung an der Preßburger Rechtsakademie ablegen. 1864 wurde die Rechtsakademie durch einen neuen Lehrstuhl erweitert. Infolge der 1874 im rechtlichen Fachunterricht eingeführten Reformen entstand 1876 auch an der Pápaer Rechtsakademie eine gesonderte Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften und die Ausbildungszeit wurde auf vier Jahre erhöht. Die seit 1880 bestehenden Bestrebungen zur Zentralisierung des juristischen Fachunterrichtes sowie die auch bis dahin bestehenden ständigen materiellen Schwierigkeiten führten 1885 schließlich zur Schließung der Rechtsakademie in Pápa.

- 98) Szehyeyén David: Tarczy Lajos életrajza. Főisk. Ért. 1907/8. (26–67.) 35. és PKI. 187.
 99) A köziratügyi szakjelzetek sorrendjében: O 188. 258. 260. 262. 265 u., 266–268, 271, 318, 312, 324, 326, 340, 403, 543 h., 563, 736, 780, 802, 826, 910, 911, 913–915, 919, 922, 938, 977.
 100) Főisk. Ért. 1874/5. 41.
 101) Jogi Tanács Ülések Jegyei Könyve 1876/7. 156. (DREL.)
 102) „A pápai jogászegylet közgyűlési könyve 1876.“ – (1884/5-ig.) (DREL.)
 103) Főisk. Ért. 1873/74. 14. – 1874/75. 18.
 104) DREL 12. b.
 105) Főiskolai Szék jvk. 1866/67. (DREL.)
 106) „A pápai hely. hitv. jogakadémia jogászegyletének alapszabályai.“ Pápa, 1876.
 107) Pápa, 1872. (ld. EJ 1872. máj 28–31. 63. pontját.)
 108) Főisk. Lévine: Zádor György akadémiai rendes tag emlékezete. Pest, 1869. 13. PKI. 231. 194.
 Ld. még: Zádor György levelezése Kazinczy Ferenczel 1823–31. Költi Zádor Gyula 1886.

György Szabó, bibliothécaire

ENSEIGNEMENT JURIDIQUE À PÁPA.
L'HISTOIRE DE L'ACADÉMIE DE DROIT REFORMÉE À PÁPA
(1832-1885)

Résumé

A JOGI OKTATÁS SZERVEZETE A
DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLEGIUMBAN
1742-1914

Au 19e siècle — conformément aux exigences de l'époque — les chaires de droit ont été établies les unes après les autres au sein des académies réformées. A l'Académie de Pápa la chaire de droit fut fondée en 1832. Zádor György Stettner, élu professeur de droit, a été titulaire de cette chaire jusqu'à 1848. Pendant la guerre de liberté de 1848-1849 l'enseignement était vacant à Pápa puisque les étudiants en droit se sont engagés dans l'armée ou dans la garde nationale. Après la défaite de la guerre de liberté cette institution a repris ses fonctions sous un climat politique défavorable. Enfin, en conséquence de la pression, constante du régime néo-absolutiste, la chaire de droit de cette Académie fut liquidée en 1853.

En 1861 l'enseignement a été repris par elle sous la forme des cours de durée de deux ans. Mais le provisoire de Schmerling durant de 1861 à 1865 a dressé bien des obstacles devant elle. Le problème majeur a été que l'Académie n'était pas de caractère public ne pouvant faire ses activités que comme une „institution privée” et ses étudiants devaient passer leurs examens d'agrégation à l'Académie de droit à Pozsony. En 1864 une chaire complémentaire a été instituée à Pápa. A l'issue de réformes, introduites dans le domaine de l'enseignement juridique en 1874, une faculté séparée de droit et des sciences politiques s'est établie en élevant à quatre ans la durée des études. Par suite des dispositions concrètes tendant à centraliser l'enseignement juridique prises à partir de 1880 et des difficultés financières rencontrées depuis plusieurs ans, l'Académie de droit de Pápa a cessé d'exister en 1885.

Maróthi 1744-ben bekövetkezett halála után a római jog előadását átvesztették a bölcséleti tudományokba s igen röviden adták elő. Amikor azonban 1798-ban megszervezték a harmadik filozófiai tanszéket, a megválasztott Lengyel József tanárt kötelezte az egyházkerületi közgyűlés, hogy az akadémia harmadéves hallgatóinak mind az első, mind a második félévben a természettudományokat, a nemzetközi jogot röviden a politikát is adja elő.³¹

A magyarországi protestáns főiskolákban a XVIII. század végéig kifejezetten jogképzés nem volt. A protestáns egyház államjogi elismerésért s önállóságának biztosításáért folytatott évszázados küzdelmek érvelték meg azt az elhatározást, hogy szükség van protestáns szellemben képzett olyan jogászokra, akik ismerik egyházuk jogait és képesek azt bárhonnan jövő támadásokkal szemben megvédeni. Amikor az 1791. XXVI. tc. elismerte mind az alsó, mind a felsőbb iskolák fenntartására vonatko-

Zusammenfassung

Die Rechtsakademie in Rom wurde im Jahre 1885 geschlossen. Die Gründe dafür waren die Schwierigkeiten, die bei der Reform der Akademie entstanden. Die Akademie wurde im Jahre 1885 geschlossen, weil die Regierung die Rechte der Akademie nicht mehr anerkennen wollte. Die Akademie wurde im Jahre 1885 geschlossen, weil die Regierung die Rechte der Akademie nicht mehr anerkennen wollte. Die Akademie wurde im Jahre 1885 geschlossen, weil die Regierung die Rechte der Akademie nicht mehr anerkennen wollte.

Nagy Sándor:

A JOGI OKTATÁS ÉS SZERVEZETE A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLEGIUMBAN 1742–1914

I.

A debreceni református Kollégiumban az akadémiai oktatás kezdete 1588-ra tehető. A tanfolyam, amelyen teológusokat képeztek, 1759-ig kétéves, majd hároméves volt. 1660-ban Apafi Mihály erdélyi fejedelem alapítványából szervezték meg az addigi két hittudományi tanszék mellé a harmadikat, mint a filozófiai tudományok első tanszékét. Ezen a tanszéken működött 1721-től *Szilágyi Tönkö István* s a filozófiai oktatás keretében 1742-ben megkezdte az etikától elkülönítve a természetjog és a nemzetközi jog előadását.¹⁾ Ezért nevezik a korabeli források „*professor filosofiae juris naturae et gentium*”. Debrecen város által az 1704-ben alapított második filozófiai katedrára 1738-ban *Maróthi Györgyöt* választották meg az ékesszólás és történelem professzorává. Ő a történelemmel párhuzamosan római régiségtant tanított. Előadásainak szövege saját kézírásában maradt meg s ennek II., legterjedelmesebb részében a római joggal foglalkozott, amelynek előadásához valószínűleg 1742 elején kezdett hozzá. A kézirat szerint hallgatóit megismertette a római állam köz- és magánjogával, valamint perjogával.²⁾

Szilágyi Tönkö és Maróthi működése jelenti a Kollégiumban a jogi tárgyak tanításának kezdetét. Maróthi 1744-ben bekövetkezett halála után a római jog előadása abamaradt, Szilágyi Tönkö halálát követően pedig – 1751-ben – a természetjogot beolvastották a bölcséleti tudományokba s igen röviden adták elő. Amikor azonban 1798-ban megszervezték a harmadik filozófiai tanszékét, a megválasztott *Lengyel József* tanárt kötelezte az egyházkerületi közgyűlés, hogy az akadémia harmadéves hallgatóinak mind az első, mind a második félévben a természetjogot, a nemzetközi jogot s röviden a politikát is adja elő.³⁾

A magyarországi protestáns főiskolákban a XVIII. század végéig kifejezetten jogszékes képzés nem volt. A protestáns egyház államjogi elismeréséért s önállóságának biztosításáért folytatott évszázados küzdelmek érelték meg azt az elhatározást, hogy szükség van protestáns szellemben képzett olyan jogászokra, akik ismerik egyházuk jogait és képesek azt bárhonnán jövő támadásokkal szemben megvédeni. Amikor az 1791: XXVI. tc. elismerte mind az alsó, mind a felsőbb iskolák fenntartására vonatko-

zó jogukat és tanügyi önállóságukat, az említett szempontokra tekintettel kezdtek hozzá a protestáns főiskolákban az önálló jogi oktatás megszervezéséhez.

A debreceni Kollégium alsó-, közép- és felsőfokú tanintézetének oktatási ügyeivel a főgondnok elnökle alatt az egyházi és világi személyekből választott *tanügyi bizottság* foglalkozott. Ez a bizottság dolgozta ki a tanterveket, a tanulók magatartására, öltözködésére, életrendjére is vonatkozó ún. iskolai törvényeket, úgyszintén a tanítás és nevelés valamennyi kérdését érintő állásfoglalásokat. Döntési joga azonban nem volt, csak javaslatokat tehetett, a döntés minden ügyben az egyházkerületi közgyűlés hatáskörébe tartozott. A főiskola belső igazgatási teendőit 1792-től a tanárok közül évenként – egy évre – választott igazgató végezte.

Debrecenben az 1796. október 10-én tartott egyházkerületi közgyűlésen határozták el, hogy a Kollégiumban hazai törvényeket tanító professzort alkalmaznak. *Domokos Lajos*⁴⁾ kollégiumi főgondnok javaslatára hívták meg az első jogi tanszékre a losonci születésű, 29 éves *Széplaki Pál* ügyvédet s meghatározták, hogy természetjogot, politikát, statisztikát és a hazai törvényeket – ide értve a magyarországi közjogot is – kell előadnia.⁵⁾ Széplaki a meghívást ekkor nem fogadta el. 1799 novemberében újra meghívták és arra kérték, hogy 1800 György napján (április 24) tanszékét foglalja el és a hazai jog keretében a már közöltekén kívül a büntetőjogot is adja elő.⁶⁾ Széplaki az újabb meghívást elfogadta, már 1800 januárjában megérkezett Debrecenbe⁷⁾ s március 30-án székfoglaló előadását „*De ortu et progressu jurisprudentiae Hungaricae*” (A magyar jogtudomány eredetéről és fejlődéséről) címen megtartotta.

Az egyházkerületi közgyűlés úgy döntött, hogy a jogi professzornak azok a diákok lehetnek a hallgatói, akik a filozófiai tanfolyamot (filozófia, matematika, fizika, történelem, természetjog, nemzetközi jog és rövid politika), illetve a teológiai kurzust már elvégezték. Ami a jogtanítás rendjét illeti: Széplaki a tanév első három hónapjában délelőtt és délután statisztikát, a hátralévő hónapokban pedig magyar magánjogot, büntetőjogot s ezek történetét adta elő latin nyelven,⁸⁾ ő adta elő a politikát is, de ezt magyar nyelven, amit az előadásairól készült s mindmáig megmaradt jegyzet bizonyít.⁹⁾ A természetjogot s nemzetközi jogot a bölcsészet tanárának tantárgyai közé sorolták s e tárgyakat a filozófiai tanfolyam valamennyi diákja köteles volt hallgatni. *A Kollégiumban 1800. május 1-én* ennek a tantervnek megfelelően kezdődött meg az önálló jogi oktatás s a főiskola most már nem csak egyházi, hanem világi pályára készülő ifjakat is nevelt.

Az első önálló jogi tanszék felállítása a Kollégium akadémiai tagozatában azt a szervezeti változást idézte elő, hogy azok számára, akik jogot tanultak, a tanulmányi idő négy évre emelkedett. A bölcsészeti tanfolyam III. évét egyben a jogi tanfolyam I. évének tekintették s a jogi professzor előadásai jelentették a jogi oktatás II. évét.

Az 1777-ben kiadott *Ratio Educationis*-t a két protestáns egyház (református és ág. hitv. evangélikus) annak idején heves ellenállással fogadta és most az önálló jogi tanszék tantervének megállapításakor sem alkalmazta az egyházkerületi közgyűlés az abban előírt tanrendet, pl. a kereskedelmi és pénzügytan nem szerepelt a tantárgyak között.

Domokos Lajos alapos érvekkel alátámasztott indítványára az 1797 áprilisi közgyűlés elrendelte, hogy a május 1-én kezdődő tanévtől általában minden tudományt magyar nyelven kell előadni, de azért a latin nyelv tanítását sem alsó, sem magasabb fokon nem lehet elhanyagolni.¹⁰⁾ Rövidesen kiderült azonban, hogy ez a határozat egyik napról a másikra nem valósítható meg, különösen nem a jogtudományok oktatásában, főként azért, mert a hazai törvények nyelve latin volt. Ezért hangsúlyozta a közgyűlés 1800-ban, hogy Széplaki deák nyelven tartsa előadásait.

Az első tanévben mindössze 15 diák hallgatta a jogi professzor előadásait. Széplaki ennek okát a hosszú tanulmányi időben, nevezetesen abban látta, hogy a tanulókat határozatlan ideig, de legalább egy évig tartó tanfolyamon készítették fel az akadémiai tárgyak hallgatására. A jogi tanfolyam elvégzése tehát legkevesebb öt évet (egy év előkészítő, három év bölcséleti, egy év jogi tanfolyam) vett igénybe. A tanrend megváltoztatásával az előkészítő tanfolyamot eltörölték,¹¹⁾ a jogot hallgatók száma azonban csak 1804-ben emelkedett jelentősebb mértékben: 41 főre.

Az akadémia tanulmányi rendjében 1804-ben több változtatás történt. Az iskolai év kezdetét május 1-ről november 1-re tették át.¹²⁾ Elrendelték, hogy a magyar protestáns egyházjogot, mint a teológiához tartozó tudományt is tanítani kell az akadémián.¹³⁾ Ezt Széplaki adta elő, ránk maradt ugyanis nemcsak a már említett *Politica* címűben, hanem egy másik jegyzetben is *A magyarországi evangélikusok ekklesiai törvényeiről* tartott előadásainak bevezető része és négy fejezete.¹⁴⁾

Ugyanez év (1804) szeptemberében új vizsgarendet vezettek be. A professzorok kötelesek voltak félévenként az előadott tantárgyakból összeállított kérdéseiket a vizsgára bocsátandó hallgatók névsorával a superintendensnek¹⁵⁾ – püspöknek – vagy a főgondnoknak átadni. A vizsgabizottság elnöke a püspök volt, tagjai pedig a főgondnok, az egyházkerületi főjegyző és a tantárgyat előadó professzor. A vizsgázónak a püspök vagy a kijelölt bizottsági tag adta fel a kérdéseket, a professzornak azonban nem volt kérdezői joga. Az osztályzatot a feleletek és a hallgatók egész félévi tanulmányi előmenetele alapján állapították meg. Azt a tárgyat, amelyből *harmadik osztályzatot* kapott a vizsgázó, köteles volt újra hallgatni s ha a félév múlva tartott vizsgán sem felelt meg, a Kollégiumból elbocsátották.¹⁶⁾ Ezzel a szigorú módszerrel kívánták az ifjúságot arra kényszeríteni, hogy az itt töltött éveket valóban komoly tanulásra fordítsák.

A kollégiumi oktatás korszerűsítése végett a tanügyi bizottság *Péchy Imre* egyházkerületi főgondnok elnökletével az 1804. december 27–28-án Álmosdon tartott értekezletén az elemi, gimnáziumi és akadémiai tagozatra átfogó nevelési tervet készített. A jogi oktatást illetően a tanterv csak annyi változtatást tartalmazott, hogy az eddig is előadott tantárgyak: a statisztika, a hazai jog és az egyházjog *történetének* előadását is javasolta. Továbbá a jogtanár kötelességei közé sorolta, hogy „a törvényes dolgokban előforduló instrumentumoknak készítésében is gyakorolja tanítványait”.¹⁷⁾

Annak ellenére, hogy a debreceni akadémia jogi tanfolyamának tanterve nem egyezett meg az állami jogakadémiák tanrendjével, az itt szerzett bizonyítványok érvényességét a helytartótanács nem tette vitássá. Az ügyvédi vizsgára bocsátásnál azonban

zavart okozott, hogy a bizonyítványokba a természetjog hallgatását nem jegyezték be, ezért a négy református egyházkerület 1809-ben Pesten tartott egyetemes értekezletén elrendelték, hogy a kiadandó bizonyítványokba ezt a tárgyat is jegyezzék be a hallgatottak közé.¹⁸⁾

Széplaki Pál 1810. október 4-én meghalt s mivel betegsége idején az ügyvédi képesítéssel is rendelkező *Ercsey Dániel*, a filozófia professzora helyettesítette, most is ő vállalkozott, hogy egy évig a „*just és az ahhoz tartozó tudományokat tanítani fogja*”.¹⁹⁾ A helyettesítés végül is három évig tartott s csak 1813 januárjában került ismét szóba a tanszék betöltése. Ekkor *Madarász Dobrosi János* ügyvédet szemeltek ki professzornak, aki az állást elfogadta s 1813. november 4-én latin nyelven előadta *Minémű tudományok kívánatnak meg a juridice-politicus emberben c. székfoglaló értekezését*.²⁰⁾

Dobrosi 26 évet töltött el a jogi katedrán, tanári működése azonban nem hagyott nyomot maga után, tanítványai nem szerették, tudományos munkásságot nem folytatott, előadásairól jegyzetek sem maradtak fenn.

1816 novemberében az *álmódi második tanügyi értekezlet* javaslatára ismét szabályozták a tanítás rendjét. A filozófiai tanfolyam III. évében, amely egyben továbbra is a jogtanítás I. évfolyama maradt, a filozófia, statisztika, politika, természetjog, egyetemes és magyar közjog hallgatását írták elő. Ennek az évfolyamnak az elvégzése után – az eddigi rendszernek megfelelően – a hallgatók egy része a teológián, más része pedig a jogi tanfolyamon, mint II. éves joghallgató folytatta tanulmányait. A II. éven polgári jogot, büntetőjogot, magyar protestáns egyházjogot és Magyarország történelmét kellett hallgatni, ez utóbbit azért mert, „*enélkül a magyarországi just igazán tudni nem lehet*”, továbbá a teológusokkal együtt részt kellett venniük a keresztyén egyháztörténelmi előadásokon is. Végül kötelezővé tették számukra a német vagy francia nyelv tanulását. Minden tanár hetenként egy órán censurát (vizsgát), havonta egy órán pedig disputatiót, vitatkozást volt köteles tartani.²¹⁾

A közgyűlés 1836 októberében elrendelte, hogy addig is, amíg a főiskolai tanítási rendszert újból kidolgozzák, a filozófiai tanfolyam III. évében a közjogot, statisztikát és politikát heti 3 órában ne a filozófia, hanem a jog professzora Dobrosi János tanítsa.²²⁾ Ő azonban 1839. április 24-én meghalt s az előadások megtartásával *Beszterczei János* „*collégiumi kiszolgált seniort*” bízták meg, aki 1840. november 8-ig közmegelegedésre látta el a jogtudományok tanítását.²³⁾

A jogi tanszék tanárára igen sok tantárgy előadásának kötelezettsége hárult, ennek azonban kellő színvonalon eleget tenni nem lehetett. Ezt ismerte fel az egyházkerület közgyűlése, amikor 1839 augusztusában elhatározta, hogy „*a törvénytudomány némely ágainak terjedelmesebb tanítása végeti*” – az anyagi alap biztosítása után – még egy másik jogi tanszéket is felállítanak s a politikai és jogtudományi tantárgyak előadását két professzor között osztják fel. Egyelőre csak azt döntötték el, hogy a Dobrosi halálával megüresedett tanszékre megválasztandó tanárnak a következő tantárgyakat kell előadnia: 1. magyarországi közönséges jog (*jus publicum Hungariae*), beleértve a protestáns egyházjogot is, 2. magyar jogtörténet, 3. polgári magánjog, azok-

nak a fő és vezérelveknél az ismertetésével, amelyekből törvényeink származnak, hogy így módon a tanulók a jogtudomány filozófiájával is megismerkedjenek, 4. büntetőjog, 5. római jog, 6. váltójog és 7. bányajog, e három utóbbi tárgynak azonban csak „*summa kivonatban*” előadását kívánták meg.²⁴⁾

A főiskola professzorait az 1830-as évektől az egyházkerület és a debreceni egyházközség azonos számú tagjaiból alakított bizottság titkos szavazással választotta meg a pályázók vagy a közgyűlésen javasolt olyan személyek közül, akik nem is jelentkeztek az állásra. A választást az egyházkerület közgyűlése erősítette meg.

Az 1839 októberében tartott közgyűlésen a Kollégium egykori diákját, *Szűcs István* hites ügyvédet választották meg, aki ekkor tanulmányai kiegészítése végett Bécsben tartózkodott és az állás elfoglalására egy évi halasztást kért. Ehhez a közgyűlés nemcsak hozzájárult, hanem a Kollégium pénztárából még 200 pforint támogatást is kiutalt, mert úgy vélekedtek, hogy a külföldön szerzett ismereteknek a tanításra jótékony hatása lesz. A helyettesítéssel továbbra is Besztercei Jánost bízták meg.²⁵⁾ Szűcs István 1840. november 8-án foglalta el a tanszéket s a II. éves joghallgatóknak magyar közjogot, magánjogot, váltójogot és büntetőjogot adott elő.

Az 1839-ben tervbe vett második jogi tanszék betöltésének ügyét csak 1842-ben terjesztették a közgyűlés elé, amikor is elsősorban a tantárgyaknak a két tanszék közötti felosztását határozták meg. A megválasztandó professzorokra osztották a politika, statisztika, római jog, diplomatika, ide értve a sphragistica (pecséttan), heraldica (címmertan), a magyar közjog és bányajog előadását. E tárgyak hallgatását az I. éves jogászok, illetve a III. éves bölcsésztanfolyam hallgatói számára tették kötelezővé. A meglévő tanszék professzorához tartozott a II. éves jogászoknak előadandó magánjog, büntetőjog, váltójog, egyházjog és jogtörténet.²⁶⁾

A tanszék betöltését 1842 októberében, majd 1845 áprilisában megkísérelték, de a megválasztott személyek az állást nem fogadták el. 1845. október 5-én négy jelölt közül a debreceni Kollégiumban végzett *Buzás Pál* ügyvédre esett a választás s végre megoldódott a második jogi tanszék betöltésének ügye, de annak tényleges elfoglalása még jó ideig nem történt meg.²⁷⁾

Az egyházkerület már korábban elhatározta, hogy az új, ún. politikai tanszékre megválasztandó professzornak az alapítványi pénztárból 500 pforint utazási költséget utalnak ki arra a célra, hogy a katedra elfoglalása előtt külföldi egyetemeken tökéletesítse tudását. A most megválasztott Buzás Pálnak két évi külföldi tanulmányutat engedélyeztek és 1000 pforintot utaltak ki neki. Tanulmányait nagyrészt Bonnban végezte, 1848 tavaszától Párizsban tartózkodott, októberben érkezett haza Pestre, de a politikai helyzet alakulása miatt tanszéki működését nem kezdhette meg.

Debrecen város közgyűlése 1848. március 19-én rendelte el a nemzetőrség felállítását és a férfi lakosság toborzását. A felhívásra nemcsak a főiskola hallgatói, hanem a gimnázium két felső osztályának tanulói is tömegesen jelentkeztek. A forradalmi események miatt a főiskolán tavasztól kezdve szüneteltek az előadások, május végén a gimnázium diákjait is hazaengedték. Mivel a kormány a főiskolai oktatást felfüggesztette, az 1848/49. tanév megnyitásáról szó sem lehetett. A május végén kiürült épület

1849 januárjában benépesült. A Debrecenbe költözött országgyűlés május végéig az Oratóriumban tartotta üléseit, a Nagykönyvtár kivételével minden szobát és tantermet a kormányhivatalok foglaltak el, a homlokzati rész első emeletére a pénzügyminisztérium költözött be, az alatta lévő földszinti helyiségekben a bankópréseket működtették. Debrecennek a cári csapatok általi második megszállása után – 1849. augusztus 2. – a Kollégiumban katonai kórházat rendeztek be. Ezek miatt az 1848/49. tanévben az oktatás a Kollégium valamennyi tagozatán szünetelt.

Az 1847/48. – csonka – tanévvel lezárult a debreceni főiskolán a jogi oktatás első korszaka.

A jogot tanulók létszámára 1800-tól 1820-ig csak szórványos adataink vannak. *Balogh Ferenc* szerint²⁸⁾ 1801-től 1807-ig összesen 168 joghallgató volt a főiskolán, az ún. aláírási könyvből²⁹⁾ pedig az állapítható meg, hogy 1808-ban 8, 1809-től 1811-ig 10, korábban már a bölcsészeti tanfolyamot elvégzett hallgató tért vissza a Kollégiumba jogi tanulmányok folytatása végett. Csak az 1820/21. tanévtől kezdve vezették a akadémiai tanszakok hallgatóinak félévenkénti névsorát, származási helyét, szülei foglalkozását, a vizsgák tantárgyait és eredményeit.³⁰⁾

Az 1820/21–1847/48. tanévekben a bölcsészet III. évfolyamán az I. félévben összesen 2903, a II. félévben 2656 hallgató volt, az átlagos félévi létszám tehát 104, illetve 95. Ugyanebben az időszakban a jogi tanfolyam II. évfolyamán az I. félévben 2500, a II. félévben 2319 volt a létszám, itt a félévi átlag 89, illetve 83.

Az említett 28 év alatt beiratkozott, az I. és II. félévben vizsgát tett hallgatók számát, valamint az érdemjegyeket az alábbi táblázat tartalmazza:

	Bölcsészet III. évf.				Jog II. évf.			
	Jog I. évf.				Jog II. évf.			
	I. félév		II. félév		I. félév		II. félév	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Hallgatók létszáma	2 903		2 656		2 500		2 319	
Vizsgázott*	2 388	83	2 337	88	2 370	95	2 197	95
kitűnő	806	34	766	33	853	36	767	35
jeles**	—		—		92	4	—	
I. osztályú	1 132	48	1 119	48	1 218	51	1 160	53
II. osztályú	391	16	400	17	207	9	270	12
III. osztályú	59	2	52	2	—		—	

*A bölcsészet III. évfolyamán a vizsgákra vonatkozó adatok csak a jogi tárgyakból vizsgázottak számát és vizsgaeredményét tartalmazza.

**Jeles osztályzatot csak az 1845/46–1847/48. tanév I. félévében adtak.

A bölcsészet III. évfolyamán a természetjog, közjog, nemzetközi jog, statisztika és politika, a jog II. évfolyamán pedig a magyar magánjog, büntetőjog és jogtörténet voltak a vizsga tárgyai.

A hallgatók többsége Debrecenből, továbbá Bihar, Szabolcs, Szatmár és a Hajdú-kerület városaiából származott, de kisebb-nagyobb számban voltak itt az ország szinte valamennyi megyéjéből, az 1824/25. tanévben pl. a jog II. évfolyamának 81 hallgatója közül 11 Pest megyéből.

A tanulók rendi jogállását illetően az 1820/21. tanév II. félévében a jogi tanfolyam II. évén 16% nemesek, 25% plebejusok, a többi értelmiségi és városi polgárok gyermeke volt.

Az első jogi professzor, Széplaki Pál előadásairól 3 kéziratot jegyzet maradt fenn,³¹⁾ az 1820/21. tanévtől kezdve a professzorok előadásai vázlatát a névsorokhoz csatolták. Ezek bővebb ismertetése meghaladná e tanulmány kereteit, ezért csupán azt említjük meg, hogy a magyar magánjogi előadások felölelték a személyi, dologi, kötelmi és öröklési jog minden lényeges kérdését. A büntetőjogot *Szlemenich Pál*: *Elementa juris criminalis Hungarici* (Posonii, 1817) és *Vuchetich Mátyás*: *Institutiones juris criminalis Hungarici* (Pest, 1819) c. tankönyve alapján adta elő Dobrosi János. A jogtörténetet I. Istvántól a legújabb időkig öt korszakra osztva³²⁾ tárgyalta Szűcs István, ugyanő közjogi előadásaiban részletesen szőtt e jogág fejlődéséről, az alaptörvényekről, az uralkodó és az alattvalók jogairól, a megyerendszerről, adókezelésről, a vallásügyről.

A jogi oktatás e korszakában – 1800–1848 – a tanszéken egymást követő három professzor egyike, *Szűcs István* emelkedett ki széleskörű tudásával, tehetségével és jogirodalmi munkásságával, amelyért 1846-ban a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. 1845-ben jelent meg Debrecenben *Elemi magyar magánjog és Kis törvény vagy népszerű törvénytudomány*, 1846-ban pedig *Magyar polgári törvénytudományi kalauz* c. könyve. Az utókor azonban a történetírói tiszteli benne, ő volt Debrecen első s mindmáig egyetlen részletes monográfiájának: *Szabad királyi Debreczen város történelme I–III*. Debreczen, 1871–72., szerzője.

II.

Másfél évi kényszerű szünet után a Kollégium 1849. november 8-án nyitotta meg kapuit a tanulóifjúság előtt. Az életet azonban a főiskola falai között sem lehetett ott folytatni, ahol 1848 tavaszán abbahagyták. *Zichy Ferenc* országos császári főbiztos már 1849 szeptemberében közölte *Szoboszlai Pap István* püspökkel, hogy az országban minden gyülekezés tilos, az októberben tartani szokott egyházkerületi közgyűlés sem hívható össze, az ennek hatáskörébe tartozó ügyeket intézze a püspök egyedül. A tanárkari gyűlések nem estek a tilalom alá, ezek a legszigorúbb fegyelem fenntartása végett a szükségeshez képest, de legalább hetenként egyszer összehívandók voltak s az ülésekről készített jegyzőkönyveket minden hét végén a főbiztoshoz fel kellett terjeszteni.³³⁾ Rendelet érkezett a volt diákhonvédek visszafogadásának megtiltására is. Az akkori idők önkényuralmi viszonyait jól érzékelteti két számadat: 1848 tavaszán

a bölcsészeti tanfolyam III. évének 91, a jogi tanfolyam II. évének 80 hallgatója volt, most a bölcsészet III. évére 30-an, a jog II. évére pedig 25-en iratkoztak be.

A nyugodt tanítás és tanulás lehetősége sem volt meg, mert a zsandárság a Kollégiumot folyton zaklatta, hol történelmi emléktárgyak, hol a honvédseregben szolgált ifjak után kutattak, még az előadásokat is megzavarták. A főiskola hallgatói a légváltozatosabb módon mutatták ki ellenszenvüket a megtorló intézkedésekkel szemben, nemegyszer tettelegességre is sor került a diákok és katonák között s ezek iskolai és haditörvényszéki eljárásokat – börtönbüntetést, a főiskolából kitiltást – vontak maguk után. A politikai helyzethez alkalmazkodás érdekében Szoboszlai Pap István püspök *rendkívüli iskolai törvényt* léptetett életbe, ebben elsősorban arra figyelmeztette az ifjúságot, hogy az országban mindenütt, tehát Debrecenben is érvényben van az ostromállapot s a főiskola „*mind a felügyelés, mind a fegyelemtartás felső fokozatát tekintőleg*” a katonai hatóságnak van alárendelve. Ha tehát valaki az uralkodó iránti hűséget, engedelmességet és tiszteletet tettel, szóval vagy intéssel megsérti, fegyvert tart, a forradalomra emlékeztető tiltott jeleket, színeket, öltözetet visel, magánál tiltott bankjegyeket tart vagy forgalomba hoz, a falragaszokat leszaggatja, a cs. kir. katonaságot kisebbiti, velük surlódást kezd, – azt az iskolából végképp kitiltják és további eljárás végett a hatóságnak adják át. Ugyanilyen eljárást helyezett kilátásba az iskolai törvény azokkal szemben is, akik lázító szavakat mondanak, ilyen tartalmú iratot készítenek, tiltott összejöveteleken vesznek részt, utcai csoportosulásnak akár okozói, akár résztvevői, tiltott helyeken (csapszék, vendéglő, kávéház, bál, színház) jelennek meg vagy éjjel kóborolnak.

A szigorú rendelkezések azonban nem érték el céljukat, a főiskola hallgatói ezután sem rejtették véka alá Habsburg-ellenes meggyőződésüket, az összetűzések sem szűntek meg.

A rendkívüli iskolai törvény szükségesnek tartotta a tanulmányi fegyelem megerősítését is. Előírta, hogy a tantárgyakat a megállapított sorrendben kötelesek a diákok hallgatni, aki az előadásokról három ízben igazolatlanul távol marad, vagy a hetenként legalább egyszer minden tárgyból tartandó censurán három esetben készületlenül jelenik meg, – a főiskolából elutasítják. A közvizsgán kitűnő, jeles, I. osztályú és II. osztályú érdemjegyek adhatók (a III. oszt. érdemjegyet megszüntették). A II. osztályú jegyet nyert hallgató a következő félév kezdetén az e célra kinevezett bizottság előtt az illető tanár jelenlétében javítóvizsgát tehet, ha ezt elmulasztja vagy ismét II. osztályzatot kap, a tanévet köteles megismételni, de ennek csak egyszer van helye. Aki két vagy több tárgyból kap II. osztályzatot, javítóvizsgát nem tehet s a főiskolából azonnal elutasítják.³⁴⁾

Ami a jogi oktatást illeti, 1849. november 4-én *Buzás Pál* professzort végre beiktathatták a második jogi tanszékre. A beiktatás a rendkívüli állapotokra tekintettel nem a Kollégium épületében, a főiskola hallgatóinak jelenlétében, hanem a püspök házában a tanári kar részvételével történt meg, székfoglaló előadás tartása nélkül. Buzás az 1849/50. tanévben a bölcsészeti tanfolyam III. évfolyamán (jog I. évf.) történelmet, észjogot és római jogot adott elő, Szűcs István pedig a jog II. évfolyamán a polgári jo-

got, a birodalmi alkotmányt, a közigazgatási rendeleteket, kereskedelmi és váltójogot, a magyarországi büntetőtörvények történetét és a kormánylapokban található rendeleteket tanította.

Néhány hónappal a szabadságharc bukása után – az egységes osztrák birodalom megvalósításának láncszemeként – elkezdődött az iskolai oktatás reformja is. A középiskolákra kiadott utasításokat 1850. október 4-én követte a cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 380. sz. rendelete a *magyarországi jogakadémiák átszervezéséről*. Ez a jogszabály a tanulmányi időt két évben, a professzorok számát legalább négy főben állapította meg s a kötelező tantárgyak felsorolása mellett részletekbe menően megszabta az átszervezés érdekében szükséges intézkedéseket.

A rendelet foglalkozott a katolikus és protestáns főiskolák jogi oktatásának átszervezésével is. Megengedte, hogy ezek az intézetek az 1849/50. tanév végéig mint magántanintézetek sértetlenül megmaradhassanak s az 1849/50. tanévvel bezárólag az itt töltött éveket a hallgatók tanulmányi idejébe beszámíthassák. Az 1850/51. tanévtől kezdve azonban a beszámítás és a bizonyítványok állami érvényességének elismerése az iskolafenntartókkal folytatott tanácskozásoktól, nevezetesen attól függ, hogy hajlandók lesznek-e az állam által támasztott igényeket teljesíteni. Ezek lényegében a következők voltak:

Joghallgatóknak – az egyetemhez és a cs. kir. jogakadémiákhoz hasonlóan – csak érettségi bizonyítvánnyal rendelkező diák vehető fel. A tantárgyaknak az előírt óraszámban történő előadására legalább négy professzort alkalmaznak, akiket tudományos képzettségük igazolása alapján a tanintézet nevez ki s a kormány erősít meg.

Azokat az egyházi tanintézeteket, amelyek ezeket a feltételeket teljesítik az állam *nyilvános jogakadémiáknak* ismeri el és bizonyítványaik a cs. kir. jogakadémiákéval egyenlő értékűek lesznek.

A rendelet az átszervezésre egy évi időt engedett és azt is kimondta, hogy az 1850/51. tanévet csak azoknak a hallgatóknak számítják be, akik az előírt tárgyakat kellő mértékben hallgatták és az 1850/51. tanév végével valamelyik cs. kir. jogakadémián sikerrel vizsgát tettek. Felsorolta továbbá azokat a tantárgyakat, amelyeknek az előadását a felekezeti tanintézetekben is kötelezővé tette.³⁵⁾

A magyarországi helytartónak kinevezett Karl von *Geringer* báró 1851. január 20-án, *Döry Gábor* főispán pedig március 14-én felszólította Szoboszlai Pap István püspököt a Kollégium jogi tanfolyamának jogakadémiává átalakítására. Szoboszlai Pap időt kért a szükséges intézkedések megtételére, egyben módot és alkalmat arra, hogy a protestáns önkormányzat épségben hagyásával a „*hitelveknek megfelelő tanácskozásban*” hozhassanak érvényes határozatot.

1851. szeptember 12-én *Geringer* az átszervezéssel kapcsolatos néhány elvi kérdésben közölte a püspökkel a kormány álláspontját. Eszerint átmenetileg nem kívánják, hogy a kollégiumi professzorok fizetése azonos legyen a cs. kir. jogakadémiákban alkalmazott tanárokéval, de olyan összegben állapítandó meg, hogy magukat tanári állásuknak szentelhessék és a jogtudományok fejlődésével lépést tarthassanak. Minden mellékjövedelemtől, amely hivatásukkal nem egyeztethető össze, eltiltandók. A kor-

mány csak a megválasztott professzorok megerősítésének jogát tartja fenn magának s főfelügyeleti joga nem csorbítja a püspök és az egyházkerület felügyeleti jogát. A tandíj, a szünidők, szünnapok és a tanítási nyelv megállapítása továbbra is az egyházkerület közgyűlésének hatáskörében marad. A jogtani szakot a Kollégium egyik elkülönített osztályává kell átalakítani, ez viseli majd a *nyilvános jogakadémia* nevet. Élére a tanári kar tagjai közül vagy kívülről igazgatót kell állítani olyan hatáskörrel, mint amilyenel a cs. kir. jogakadémiák igazgatói rendelkeznek. A tanárok névsorát, az 1851/52. évi lecketervet, a tantárgyak elrendezését és a tanárok közti felosztását a kerületi főispánság útján a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba fel kell terjeszteni. Ha az egyházkerület az 1851/52. tanévben késznek nyilatkozik az átszervezésre – hangzik továbbá Geringer leirata – a vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő könnyítéseket engedélyezi:

1. *Ebben a tanévben* (1851/52) megelégszik három jogtanár működésével, ha a kötelezően előírt tantárgyakat annyi óraszámban adják elő, hogy minden egyes tanuló-
nak, aki a két évi tanfolyamot végzi, alkalma lesz naponta legalább három órán át előadásokat hallgatni.

2. Elnézi, hogy az osztrák polgári jogot ebben az évben nem tanítják.

3. Hozzájárul, hogy ne csak érettségizett tanulókat, hanem olyanokat is felvegyenek, akik az 1849/50. tanévben vagy azt megelőzően, a gimnázium hat osztályát és a bölcséleti tanfolyam két évét sikerrel elvégezték.

4. A három tanár megerősítésének az a feltétele, hogy politikai és erkölcsi tekintetben legyenek feddhetetlenek, eddigi tudományos működésük, tanári vagy gyakorlati munkásságuk alapján nyújtsanak biztosítékot arra, hogy mint jogtanárok gyümölcsöző hatással végzik feladatukat.³⁶⁾

Ahhoz a tanügyi átszervezéshez, amely a debreceni Kollégiumban a gimnáziumi és a főiskolai jogi oktatást egyaránt érintette, megfelelő anyagi fedezet nem állt rendelkezésre. A kollégiumi oktatás megmentése érdekében Szoboszlai Pap István 1852. január 5-én nagyhatású pásztorlevélben adakozásra szólította fel a protestáns gyülekezeteket. A felhívásnak óriási eredménye volt. A kollégiumi tanítás jövőjéről történő döntés végett az 1852 júniusában engedélyezett egyházkerületi közgyűlésen már arról számoltak be, hogy az egyházközségek és egyes jótévedők a *hitfelekezeti autonómia fenntartásának feltétele mellett* a főiskola részére évente kerek számban 10 ezer forintot biztosítanak. Erre tekintettel a közgyűlés elhatározta, hogy a jogi tanfolyamot a főiskola másik – hittudományi – szakától elkülönítve, jogakadémiává szervezi át s az igazgatói teendők ellátásával Szoboszlai Pap István püspököt bízta meg.

Eddig két jogtanár: Szűcs István és Buzás Pál működött, most a létszámot a megkívánt négyre felemelték és *Tóth István* pesti ügyvédet, aki 1852. január 3. óta ideiglenes minőségben már előadott, az egyik új tanszékre megválasztották. A közgyűlés elfogadta az 1850. október 4-i 380. sz. rendelet alapján elkészített tantervet és úgy döntött, hogy a kötelező tantárgyakon kívül még az egyházjog, római jog és magyar polgári jogtörténet, valamint az államtani tudományok nagyobb terjedelemben való tanítása is szükséges s ezek előadását szintén kötelezővé tette.

Ezeknek a szervezési döntéseknek az alapján a közgyűlés bejelentette a kormánynak, hogy a jogakadémiát a rendeletben előírt követelményeknek megfelelően megszervezték, a tanszékek számát négyre felemelték, a professzorokat megválasztották, a tantervet elkészítették s kérték a tanárok megerősítését, valamint a jogakadémiai nyilvánossági jogának elismerését.³⁷⁾

Már közeledett az 1852/53. tanév megnyitása, de a kormány a jogi oktatás átalakítására és a tanárok megválasztására vonatkozó felterjesztést még mindig nem hagyta jóvá. Ezért a jogakadémián az oktatást az új tanévben is az előző évvel azonos módon végezték és arra kérték a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az 1852/53. tanévben is a jóváhagyásig terjedő időt a joghallgatók tanulmányi idejébe számítsa be.³⁸⁾

A miniszter csak 5 hónap múlva, 1853. február 11-én kelt leiratában foglalkozott a debreceni jogakadémia ügyével, a nyilvánossági jogot azonban még most sem adta meg, hanem az egyházkerületi közgyűlésekre kormánybiztosként kirendelt *Szentpály Lászlótól* – a nagyváradi kerület cs. kir. adóbizottmányának elnökétől – további jelentést kért. A miniszter arra várt választ, milyen anyagi eszközök állnak rendelkezésre a tanintézetek (gimnázium, jogakadémia) fenntartására, mennyiben felel meg a lecteterv a törvényes kívánalmaknak, ki van megbízva a jogakadémia közvetlen vezetésével, ki felelős a feyelemért, a tanárok mennyiben felelnek meg a kívánalmaknak, életkoruk, erkölcsi, politikai jellemük, nyelvismeretük és tudományos munkásságuk alapján. A tantervvel kapcsolatban a miniszter úgy nyilatkozott, hogy mivel a debreceni tanintézet hallgatói a kétéves tanfolyam elvégzése után kötelesek legalább egy évet az egyetemen eltölteni, ahol bányajogot, jogfilozófiát, közigazgatási és pénzügyi törvényeket is hallgatnak, ezért ezek a tárgyak „*eleinte*” a debreceni jogakadémia lectetervéből kimaradhatnak, viszont a római jogot, protestáns egyházjogot és a politikai államtudományokat a hallgatandó tárgyak közé a tantervbe beiktathatják. A bizonyítványokat a nagyváradi cs. kir. jogakadémián bevezetett formula szerint kell kiadni. Végezetül „*a kormány jóindulatát bizonyítandó*”, a miniszter közölte, hogy a szervezési határidőt 1852/53. tanévre is kiterjeszti és hirdetményben teszi közzé a kiadandó bizonyítványok ideiglenes állami érvényességét.

Az egyházkerületi közgyűlés 1853 júniusában tárgyalta meg a leiratban foglaltakat és valamennyi kérdésre megadta a választ. Miután Szoboszlai Pap István „*terhes hivatala miatt*” a jogakadémiai direktorságot tovább nem vállalta, Szűcs István professzort nevezték ki erre a tisztségre. Ezen a közgyűlésen választották meg a másik új tanszékre *Kallós Lajos* sárospataki jogtanárt s ezzel megoldódott a negyedik tanszék ügye is. A közgyűlés befejeztével Szoboszlai Pap felkérte a kormánybiztosot, hogy a nyilvánossági jog megadását „*felsőbb helyen pártfogolja*”.³⁹⁾

A cs. vallás- és közoktatásügyi miniszter a nyilvánossági jogot csak 1853. november 15-én kelt rendeletével adta meg a következő, nagyrészt eddig még nem említett kikötésekkel. A jövőben minden olyan rendelkezést be kell tartani, amelyet a miniszteri rendeletek a magyar jogakadémiákra előírnak. A debreceni jogakadémia az állam részéről a közoktatásügyi miniszter főfelügyelete és felső vezetése, közelebről a Nagyváradi Helytartósági Osztály alá van rendelve, melynek jogában áll időről-időre ki-

küldött biztosok útján az Akadémia állapotába, magatartásába, a nyilvános szóbeli vizsgák megtartásába és a hallgatók írásbeli dolgozatába betekinteni.

Ami a felterjesztett tantervet illeti — írta a miniszter —, helyes, hogy a tanulók naponta 4 órát fordítanak a leckelátogatásokra, a tanszakok és óraszámok elrendezésébe azonban nem lehet teljesen belenyugodni, mert ez nem biztosítaná a hallgatók alapos felkészülését. Mivel a jogakadémiának érdeke, hogy minden olyan jogtudományt tanítsanak, amelyek az elméleti (bírói) államvizsgának tárgyai, mert csak így biztosítható, hogy az innen kikerülő tanulók képesek lesznek az V. félév folyama alatt Pesten a vizsgát letenni, ezért előírta, hogy az I. évfolyamon Buzás és Tóth, a II. évfolyamon pedig Szűcs és Kallós mely tantárgyakat, heti hány órában kötelesek előadni.

Ami a tantárgyak előadását illeti, erre is részletes utasítást adott a miniszter. Az encyclopaediára és jogbölcséletre megállapított óraszámából következik, hogy e tárgyakat nem kell olyan terjedelemben előadni, mint az egyetemen. Csak arra kell törekedni, hogy a hallgatóknak szilárd alapot adjon jog- és államtudományi tanulmányaikhoz. Mivel a miniszter szerint e két tantárgy döntő jelentőségű a tanulók politikai nézeteinek kialakulására, nagy nyomatékkal mutatott rá arra, hogy minél inkább a tanár feladata az ifjúságot „*a divatos frázisok veszélyes kinövéseitől és politikai előítéletektől*” megőrizni és „*a lojalitás csíráit szívükbe*” oltani, „*annál nagyobb másrésről felelőssége is ezen feladata fel sem vevéséből vagy félreismeréséből előadásainak más irányt adni*”. Az államismeret tanítását e tudomány elméletének kifejtésével kell kezdeni s ezt nyomban követnie kell az osztrák császárság ismertetésének, mert ez az alapja a további összehasonlításnak. Csak ezután lehet a külföld viszonyaiba betekintést engedni. Az államgazdászatot oly módon kell tárgyalni, ahogyan ezt a német irodalom teszi.

A miniszter Szűcs Istvánt mint a jogakadémia igazgatóját, továbbá Tóth István, Buzás Pál és Kallós Lajos professzorokat csak ideiglenesen erősítette meg, végleges megerősítésüket további megfelelő magatartásuktól tette függővé.⁴⁰⁾

Szoboszlai Pap István 1854. február 8-án a meghívott „*fényes rangú vendégek*”, a professzorok és a joghallgató ifjúság előtt kihirdette a jogakadémia nyilvánossági jogát, a tanárok pedig letették a hivatali esküt.⁴¹⁾

Az ünnepség után — 1854. március 9-én — Szoboszlai Pap a miniszterhez írt felterjesztésében nagy hálával mondott köszönetet a nyilvánossági jog megadásáért és biztosította a kormányt, hogy ő és az egyházkerület az uralkodóhoz és uralkodóhához „*tántoríthatatlanul ragaszkodó alattvalók*” képzését tekinti feladatának. Majd a miniszteri leirat valamennyi pontjához hozzáfűzte megjegyzéseit. A kormány főfelügyeleti jogával kapcsolatban kijelentette, hogy „*annak magukat kész szívvel alája adják*”. Helyesléssel és örömmel vette tudomásul a Nagyvárad Helytartósági Osztály főfelügyeleti jogának gyakorlására vonatkozó rendelkezést is, mivel „*a superintendensnek és az egyházkerületi conventnek felügyeleti joga sem mellőzhetni, sem visszaszoríthatni nem fog*”.⁴²⁾

A kollégiumi jogi oktatás átszervezéséhez szükséges anyagi fedezet előteremtésében Szoboszlai Pap Istvánnak jelentős szerepe volt, nemcsak adakozásra szólította fel a gyülekezeteket, hanem adományával maga is jó példával járt elől. Az sem vitatható,

hogy a protestánsokkal szemben eleve bizalmatlan bécsi kormánynál súlyosan esett latba, hogy a tiszántúli református egyházkerület élén a Habsburgok iránt töretlen hűségű, 1845 óta királyi tanácsosi címmel kitüntetett Szoboszlai Pap István állt. A nyilvánossági jogot megadó miniszteri rendelet azonban, ha volt is benne helyeseltető rendelkezés, mint pl. a tanárok részrehajlatlanságára vonatkozó, korántsem adott okot lelkesedésre. A jogakadémia működésével kapcsolatban az egyházkerületnek csak kötelességei voltak: az anyagi fedezet biztosítása, a kiadott rendelkezések végrehajtása, az ifjúság osztrákhú szellemben nevelése, de egy szó sem esett a főiskola autonómiájáról, pedig ennek fenntartása reményében vállalták a gyülekezetek a súlyos anyagi áldozatot. Ilyen körülmények között Szoboszlai Pap lojális, hálálkodó felirata nyilvánvalóan nem tükrözte a tiszántúli protestáns közvélemény valódi hangulatát, s hogy az egyházkerületi közgyűlés nemcsak helyeslőleg vette tudomásul, hanem még a maga nevében is hasonló hangvételű felterjesztés küldését határozta el, — az kizárólag Szoboszlai Pap kívánságára történhetett. A kormány nem is maradt hálátlan neki, töretlen hűségét megjutalmazandó, a Vaskorona renddel tüntette ki.

Az immáron nyilvánossági joggal működő jogakadémia négy fős tanári kara 1855. szeptember 3-án háromra csökkent, meghalt Tóth István professzor.

A jogakadémia további működése felett csakhamar újabb viharfelhők gyülekeztek. Az 1856. augusztus 8-i egyházkerületi közgyűlésen szóba került, hogy a más jogakadémiákhoz már megérkezett kormányrendeletekből arra lehet következtetni, miszerint a debreceni jogakadémiától is még további két professzor alkalmazását kívánják meg, holott a főiskola jelenlegi súlyos anyagi helyzetében csak négy professzor fizetése biztosítható. Újabb alapítványokra és Debrecen város anyagi segítségére lenne szükség a jogakadémia nyilvánossági jogának fenntartása végett.

Nem érte tehát váratlanul az egyházkerületet a cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1856. augusztus végén érkezett rendelete, amelyben közölte, hogy a jogakadémiák újabb rendezése következtében milyen feltételekhez köti a debreceni jogakadémia nyilvánossági jogának fenntartását. Biztosítani kell, hogy az 1857/58. tanévtől kezdve három évre felemelt tanulmányi idő alatt a tantárgyakat szakképzett, *elismerten lojális*, becsületes, jó erkölcsű tanárok adják elő. A tanárok előadások tartásával nem terhelhetők túl, naponta legfeljebb három órai előadásra kötelezhetőek, ezért a debreceni jogakadémián — a cs. kir. jogakadémiákhoz alkalmazkodva — a tanárok számát megfelelően szaporítani kell. Illetményüket pedig olyan mértékben kell megállapítani, hogy gond nélkül, befolyástól mentesen élhessenek. Végül mulhatatlanul szükséges, hogy a tanulók jövődöbeli hivatásuk érdekében a német nyelv és törvényes műszótár megfelelő ismeretét oly mértékben sajátítsák el, hogy a hivatalos iratok ezen a nyelven fogalmazása semmi nehézséget ne okozzon nekik. Ennek elérésére nincs más mód, mint az osztrák törvényekkel kapcsolatos tantárgyak *német nyelven történő előadása*.

A miniszteri rendeletet a közgyűlés 1856. október 5-én tárgyalta. Megállapították, hogy a jogakadémia fenntartására szolgáló alapítványok — különösen a jövedelmi adó felemelése miatt — már a négy tanár illetményét sem fedezik, így a tanszékek szá-

porítására kilátás nincs. Részben a tanárok, de még inkább a leendő tanulók miatt nem látszik kivihetőnek az sem, hogy az említett tárgyakat német nyelven adják elő, ezért úgy határoztak, hogy a jogakadémiát „*legmélyebb fájdalommal*” megszüntnek nyilvánítják. Ennek a döntésnek természetesen elsőrendben nem az anyagiak hiánya, hanem az volt az oka, hogy a debreceni főiskolán nem voltak hajlandók a német nyelvű tanítást bevezetni. A jogakadémia hivatalos megszüntetését be sem várva, önként mondták ki megszűnését.

A „*törvénytudományok*” előadása azonban nem szakadt félbe, a három jogi professzort áthelyezték a teológiai karhoz, ahol Szűcs István egyházjogot, Buzás Pál statisztikát adott elő, Kallós Lajos pedig a történelem és latin irodalom tanítását vállalta el.⁴³⁾

A debreceni jogakadémia történetének e válságos korszakából csupán négy tanévre — 1849/50-től 1852/53-ig — vannak adatok a létszámra. Ezt követően a joghallgatók névsorát nem jegyezték be a *Classificatio Generalis Academiae* köteteibe.

A négy év adatai szerint a joghallgatók létszáma a korábbi évekhez viszonyítva lényegesen csökkent. Míg 1844/45-től 1847/48-ig — négy év alatt — a II. évfolyam I. félévére összesen 330-an iratkoztak be, addig az 1849/50-től 1852/53-ig terjedő négy év alatt csak 138-an, ami 58%-os csökkenésnek felel meg.

A létszámcsökkenés ebben az időszakban nemcsak a debreceni, hanem a többi jogakadémián is bekövetkezett. Így pl. a pozsonyi kir. jogakadémián 1844/45-től 1847/48-ig az I. és II. évfolyamon összesen 471 hallgató volt, 1849/50-től 1852/53-ig pedig már csak 233,⁴⁴⁾ a csökkenés 51%. Ennek az oka nyilvánvalóan az önkényuralmi rendszerben keresendő.

III.

Az 1859. szeptember 1-én kiadott „*Császári nyílt parancs*”⁴⁵⁾, az ún. protestáns pápens, hatalmi szóval megváltoztatta a magyarországi református és evangélikus egyházak belső szerkezetét, iskola- és oktatásügyét s az államhoz való viszonyát. A pápens ellen a református egyház elkeseredett küzdelmet indított, amelynek élén a tiszántúli egyházkerület állt. Az ellenállás rövidesen olyan hullámokat vert, aminek a következményeit az akkor már külpolitikailag is meggyengült osztrák kormány nem merte vállalni, ezért 1860. május 15-én a császár a nyíltparancsnak a *református egyházra* vonatkozó rendelkezéseit visszavonta. Ennek következményeként a négy református egyházkerület *Egyetemes Bizottmánya* 1860. szeptember 25-én Debrecenben kimondta: iskoláikra nézve visszaállt a törvényes önkormányzati jog, azok igazgatását az 1791: XXVI. tc. értelmében az egyházkerületek vonják hatáskörükbe és ne tűrjenek olyan tanintézetet, amely az egyházon kívül álló bármely más hatóság egyenes befolyásától függene.⁴⁶⁾

A pátens visszavonását rövidesen követte az *Októberi Diploma*, amelynek megjelenése után a debreceni főiskola felügyelő bizottsága 1860 novemberében tartott tanácskozásán úgy döntött, hogy az eszjogot és magyar közjogot már az 1860/61. tanév I. félévében tanítani kell s mivel az ország előbbi alkotmányos életébe visszalépett, a következő, 1861/62. tanévtől a jogakadémiát – öt esztendei szünetelés után – két éves tanulmányi idővel visszaállítják.⁴⁷⁾ Hozzá is kezdtek a jogi oktatás új tantervének összeállításához. Az évégett megválasztott bizottság abból az elvi álláspontból indult ki, hogy a joghallgatók mint protestáns egyháztagok és az egyház leendő védői, a szükséges hittani elveket és az egyháztörténetet is megismerjék, a hittanhallgatók pedig mint a haza polgárai, a megkívánt jogi ismereteket is megszerezzék.

Ezeknek az elveknek a gyakorlati megvalósítása végett a jogakadémián a jogi tárgyak óraszámát csökkentették, hogy a joghallgatók az egyháztörténetet a teológusokkal együtt hallgathassák. Hogy pedig a hittanhallgatók a szükséges jogi ismereteket megszerezhessék, az ő órarendjüket úgy állították össze, hogy – a saját szaktárgyaik mellett – az első évi jogi tárgyakat a bölcsészeti tanfolyam harmadik, vagyis utolsó évében, a II. évi jogtudományi tárgyakat pedig a hittani tanfolyam első évében hallgathassák.

Nagy nehézségekbe ütközött azonban a jogi tárgyak összeállítása, mivel azok előadása két professzorra: *Buzás Pálra* és *Kallós Lajosra* hárult. Az 1855 szeptemberében meghalt Tóth István tanszékét ugyanis annakidején nem töltötték be, a jogakadémia megszűntetésekor a teológiai tanfolyamra áthelyezett Szűcs István pedig 1857-ben a nagyváradi kerületbe iskolatanácsossá kinevezése folytán tanári állásáról lemondott. A létszámhiány miatt ahhoz a szükségmegoldáshoz folyamodtak, hogy a tantervbe csak azokat a tárgyakat vették fel, amelyeket a jog általános elvei és a hazai törvények kellő megismerése érdekében multhatatlanul szükségesnek tartottak. A többi jogi tárgyat, pl. a római jogot – bár annak előadását igen fontosnak tartották – tanárihiány miatt a magántanulmányozás körébe utalták.

Ilyen megfontolás alapján készült el a tantervi javaslat, amely meghatározta az előadandó tárgyakat és heti óraszámukat. Az I. évfolyamon a bölcelet, Magyarország oknyomozó története, alkotmány és közigazgatás, közjog, nemzetgazdaság és a pénzügytan szerepelt a javaslatban összesen heti 20 órában. A II. évfolyamon a statisztika, egyháztörténet, jogtörténet, bányajog, protestáns egyházjog, magyar polgári jog, büntetőjog, kereskedelmi és váltójog előadását írta elő a tervezet, összesen heti 18 órában.

Az egyházkerületi közgyűlés a javaslatot 1861. október 1-én elfogadta és a jogakadémián a két professzor ennek alapján kezdte meg előadásait. Az állami jogakadémiákon a tanulmányi idő ekkor már három év volt s éppen ez idő tájt – 1861. október 23-án – rendelte el a helytartótanács, hogy ezekben a tanintézetekben hat tanszékot kell szervezni s meghatározta az előadandó tantárgyakat, heti óraszámukkal együtt.⁴⁸⁾ Nem kétséges tehát, hogy a debreceni főiskola két professzorral működő jogakadémiáján az oktatás színvonala ebben az időben elmaradt a hazai kir. jogakadémiáktól.

Két esztendő múltán már jelentkeztek is ennek hátrányos következményei. A református jogakadémiákon kiállított bizonyítványokat az állam nem fogadta el érvényesnek s a végzett hallgatókat csak külön államvizsga letétele után bocsátották ügyvédi vizsgára. Ez végeredményben azt jelentette, hogy a protestáns jogakadémiák nyilvánossági jogát nem ismerték el. A tiszántúli egyházkerület vezetői belátták, hogy ha a jogakadémiát fenn akarják tartani, az oktatás korszerűsítése elől nem térhetnek ki. Az 1864 áprilisában tartott közgyűlésen el is határozták, hogy az 1864/65. tanévtől kezdve a jogakadémián *a tanulmányi időt három évre felemelik* s a szorosabb értelemben vett jogi tárgyakon kívül a kir. jogakadémiákon előadott bölcseleti tárgyakat, továbbá az egyháztörténetet és latin irodalmat is tanítják a joghallgatóknak. A tanügyi bizottság javaslata alapján a közgyűlés elfogadta a hároméves jogakadémia tantervét, amelyben a most említett, valamint az 1861. október 1-én elfogadott tanrendben megjelölt tárgyakon kívül még a római jog, a peres eljárás, a törvényszéki irály (stílus curialis), az osztrák polgári és büntetőjog is szerepelt.

Ebben a tantervben tehát helyet kapott a már említett 1861. október 23-i helytartótanácsi rendeletben előírt valamennyi tantárgy, de egészen más elrendezésben és általában kevesebb óraszámmal. Míg a helytartótanácsi tanrend – a III. évfolyam II. félévi heti 14 óra kivételével – a tantárgyak előadását heti 20 órában határozta meg, addig az itteni tantervben heti 16–18 óra szerepelt, noha még két-két félévre az egyháztörténetet és a latin irodalmat is felvették az előadandó tárgyak közé.

A közgyűlés megállapította, hogy a tantervet a jelenlegi két tanerővel megvalósítani nem lehet, ezért elhatározták, hogy a jogtanárok létszámát háromra emelik fel.⁴⁹⁾

A közgyűlés ezeket a határozatait a tanrenddel együtt *tudomásulvétel végett* felküldte a helytartótanácsához, egyúttal kérte, hogy az itt végzett joghallgatóknak az ügyvédi vizsgára bocsátással kapcsolatos sérelmeit orvosolja, mivel az 1791: XXVI. tc. alapján a debreceni jogakadémia nyilvánossági jogát kétségbe vonni nem lehet. Külön feliratban Ferenc Józseftől is kérték ezt.⁵⁰⁾

Már közeledett a három évfolyamos jogakadémia megnyitásának ideje, de a nyilvánossági joggal kapcsolatos sérelem ügyében válasz még nem érkezett, az orvoslás nem történt meg. Az 1864 augusztusi közgyűlésen a püspök be is jelentette, hogy ilyen körülmények között a jogakadémia jövője nincs biztonságban s mivel időközben kiderült, hogy a már elfogadott tanterv sem az állami, sem a többi református jogakadémiákéval nincs teljesen összhangban, azt javasolta, hogy a harmadik tanár megválasztását halasszák el arra az időre, amikor a jogakadémia ügye rendeződik, a már elfogadott tantervet pedig a tanügyi bizottság vizsgálja felül.⁵¹⁾

A bizottság a tantervet szeptember 1-én több vonatkozásban módosította, de az államihoz képest még mindig maradt eltérés mind a tantárgyak félévenkénti elosztásában, mind az óraszámokban. A püspök a módosított tantervet is megküldte a helytartótanácsnak, továbbá a pesti egyetemnek és az állami jogakadémiáknak, ezenfelül a hírlapokban is közzététette. Az 1864 októberi közgyűlésen pedig azt javasolta, hogy a harmadik jogtanárt ezen a közgyűlésen annál is inkább válasszák meg, mert a három évfolyamos tanévet már megnyitották, szükséges tehát, hogy a megválasztandó pro-

fessor mielőbb megkezdje előadásait. Mivel a megválasztott személy az állást nem fogadta el, a tanszék betöltésére csak a következő közgyűlésen — 1865 januárjában — került sor. Ekkor *Kovács Ferenc* losonci ügyvédet választották meg, ő március 6-án *A római jog történeti szempontból* c. értekezésének előadásával elfoglalta tanszékét, amelyhez a római jog, egyházjog, osztrák polgári jog, bevezetés a jog- és államtudományokba tanítása tartozott.⁵²⁾ A statisztikát, magyar történelmet, közjogot, bölcséletet, észjogot bölcsészeti professzorok, az egyháztörténetet pedig teológiai tanár adta elő a jogászoknak.

A jogakadémia helyzete 1864 decemberében rendeződött, amikor is a helytartótanács a magyar kancellária engedélye alapján a tanintézet nyilvánossági jogát elismerte és megengedte, hogy az itt végzett, közszolgálatra vagy ügyvédi pályára készülő ifjak az általánosan kötelezővé tett államvizsgát — választásuk szerint — a Pesten, Nagyváradon, Kassán és Eperjesen szervezett államvizsga bizottság bármelyikénél letehessék.

A felterjesztett tantervet illetően azt állapította meg a helytartótanács, hogy az ellenkezik a kir. jogakadémiák tanrendjével, részletesen kimutatta a tantárgyak félévenkénti felosztásában és óraszámában lévő eltéréseket, s felhívta a püspököt az eltérések sürgős rendezésére. *Balogh Péter* püspök azonban a közgyűlés közjogi és a tanári kar szakmai állásfoglalása alapján azt közölte a helytartótanáccsal, hogy a tantervet nem hajlandók módosítani s a jogászképzést ennek alapján folytatják. A püspök válasza után a helytartótanács a tantervet nem bolygatta tovább s 1874-ig az államhatalom nem avatkozott be a debreceni jogakadémia tanítási rendjébe.

A jogakadémia 1861-ben történt visszaállításának első évről létszámadatok nincsenek, mert a joghallgatók névsorát csak az 1862/63. tanévtől kezdve vezették be ismét a *Classificatio Generalis Academiae* kötetekbe. Az 1862/63–1863/64. tanévekben az I. évfolyam I. félévében 25, a II. félévben 23, a II. évfolyamon pedig 24, illetve 22 volt a hallgatók átlagléttszáma.

A jogakadémia 1864/65-től az 1874/75. tanévvél bezárólag — 11 esztendeig — működött három évfolyammal.⁵³⁾ A jegyzetben közölt adatokból kitűnik, hogy a hallgatók létszáma emelkedő irányzatot mutat, ami a jogakadémia nyilvánossági jogának tudható be, a hallgatókat most már nem fenyegette az a veszély, hogy bizonyítványaikat az állam nem fogadja el érvényesnek.

A három évfolyamos jogakadémián három jogi professzor működött, közülük kettő, *Kallós Lajos* és *Kovács Ferenc* tudományos munkásságot is folytatott.⁵⁴⁾

IV.

Eötvös József miniszter közoktatási terveiben helyet kapott a felsőoktatás megreformálása is. Halála után (1871. február 2.) hivatali utódait, *Pauler Tivadart*, majd az őt követő *Trefort Ágostont* is foglalkoztatta az egyetem és a jogakadémiák átszervezé-

sének kérdése. 1872-ben olyan tervek bontakoztak ki, hogy a jogakadémiákban a tanítást egyetemi színvonalra kell emelni.

Révész Bálint, a tiszántúli egyházkerület püspöke úgy vélte, hogy a kormány terveire tekintettel a protestáns jogakadémiák sorsa a Konvent ülésén szóba kerül. Ezért, hogy ott az egyházkerület véleményét kifejtthesse, 1872 decemberében felhívta a főiskola tanári karát, terjessze elő határozott és indokolt véleményét a következő kérdésekben: Múlhatatlanul szükséges-e a protestáns jogakadémiák fenntartása? Ha igen, milyen módosítások, változtatások lennének szükségesek annak érdekében, hogy a jogakadémiák valódi rendeltetésüknek megfeleljenek? Milyen tanterv biztosítaná a tudomány s az élet követelményeinek kielégítését, a hallgatóknak a gyakorlati pályákra felkészítését? Végül milyen költséggel s mennyi tanerővel lehetne a kitűzött célokat a debreceni jogakadémián megvalósítani?

A tanári karnak az volt a véleménye, hogy a protestáns jogakadémiákat fenn kell tartani, azokról még átmenetileg sem szabad lemondani. A protestantizmus a gondolkodás szabadságát, az igazság kutatását és megismerését jelenti. A szabadság ugyanazon az elveken nyugszik a politikai életben, mint az egyházban és a protestáns egyház szabadságának védelmezése egyben az alkotmányos szabadság védelme is. Amikor a korlátlan hatalom kérlelhetetlenül összetörte az alkotmányos intézményeket, az ilyen végzetes időkben mindig a protestáns iskolákban hintették el a fogékony ifjúság lelkében a szabadság eszméit. A jog- és államtudományok oktatását nem lehet kizárólag az államnak átengedni, mert a jog nem olyan merev és semleges tudomány, amelybe a szabadgondolkodás vagy a szervilizmus ne hatolhatna be. Elég csak az észjogra és az igazgatási politikára gondolni. E tantárgyak előadása során az abszolút kormánytól függő tanár nem hinthet-e a hallgatók lelkébe veszélyes elveket, vagy a büntetőjog tárgyalásakor nem hangolhatja-e őket főleg a politikai ügyekben annyira kívánatos esküdtszéki intézmény ellen? Ha az összes jogi tanintézetet az állam venné a kezébe, ez amellet, hogy a protestánsokat – a tudomány kárára – kiszorítaná a versenyből, az oktatás szándékolt emancipációja helyett annak épp az ellenkezőjét idézné elő.

A tanári kar véleménye a túlzásoktól nem volt ugyan mentes, de ennek az a magyarázata, hogy még mélyen élt bennük a csak néhány éve véget ért önkényuralom sok keserű emléke. A további kérdések megválaszolásában azonban elfogulatlanságukról tettek tanúbizonyságot. Rámutattak, hogy az egyetem feladata a tudomány fejlesztése és a hallgatók magasabb színvonalú elméleti képzése, a jogakadémiákat viszont anaikidején a gyakorlati pályák ellátásához szükséges ismeretek tanítása végett hívták életre, ezért itt főként azokat a tantárgyakat adták elő, amelyeknek az életben lép-ten-nyomon hasznát vették. „Az utóbbi időben a hazai alkotmányos élet is oly fokozott fejlődésnek indult, hogy jogi tanintézetünk változtatás és módosítás nélkül aligha állhat tovább fenn” – szögeztek le tiszteletre méltó tárgyilagossággal. A jogtudomány és a tanulóifjúság érdeke tehát egyaránt megkívánja, hogy a vidéki jogi iskolák az egyetem jog- és államtudományi karával egyenlő értékűek legyenek. E reformtörekvésből önként következik, hogy a debreceni jogakadémia jövője és fennmaradása attól függ, meg tud-e felelni a kor kívánalmainak, képes lesz-e az állam által szervezendő jogi fakultásokkal a versenyt felvenni.

A jogakadémia jövőjének biztosítása végett a tanári kar azt javasolta, hogy a tanulmányi időt — az egyetem jogi karához igazodva — négy évre emeljék fel s kidolgozták a négyéves oktatás részletes tantervét is, amelynek megvalósításához azonban — véleményük szerint — tíz jogi professzorra lenne szükség. Díjazásuk „*a jelen szerény fizetést véve alapul*”, évente 13–14 ezer forintba kerülne, de ezt a terhet az egyházkerület jelenlegi pénztára nem bírná el. Ezért valamelyik testvér egyházkerülettel összefogva, egyesült erővel kellene megszervezni a korszerű, négy évfolyamos jogakadémiát. Ha azonban ez nem sikerülne, a mostani hároméves tanulmányi idő két évre leszállításával olyan tantervet kell összeállítani, amely lehetővé tenné, hogy a második év sikeres elvégzése után a hallgatók bármelyik jogakadémia vagy egyetem III. évfolyamára minden akadály nélkül átléphessenek.⁵⁵⁾

A tanári karnak a protestáns egyház érdekeit és a jogi oktatás korszerűsítésének szükségességét egyaránt szem előtt tartó javaslatával sem a Konvent, sem az egyházkerületi közgyűlés nem foglalkozott s bár nem volt kétséges, hogy az állami felügyelet alatt álló jogakadémiák készülő átszervezése alapjaiban rendítheti meg a debreceni jogi tanintézetet, tétlenül várták a fejleményeket.

Az állam közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiák s joglyceumok új szervezéséről szóló 12917. sz. rendelet 1874 májusában meg is jelent. Eszerint az 1874/75. tanévtől kezdve a tanulmányi idő négy év, az I. és II. évfolyam befejeztével egy-egy alapvizsga letétele kötelező, a III. és IV. évben pedig jog-, illetve államtudományi tanfolyamok szervezendők. Meghatározta a rendelet az előadandó tárgyakat, heti óraszámukat, az alap és államvizsgák tárgyait és kimondta, hogy a jövőben pályavégzettnek csak az tekinthető, aki a négyéves tanfolyamot sikerrel elvégezte. Mivel az átszervezés folytán a jogakadémiák teljes jogú jog- és államtudományi karrá alakulnak, az itt végzett hallgatók egyetemi pótтанfolyam nélkül jelentkezhetnek doktori szigorlatra. Ez a rendelkezés azért is jelentős volt, mert az ez év decemberében hatályba lépett ügyvédi rendtartás — 1874:XXXIV. tc. — az ügyvédi vizsgára bocsátás egyik feltételül valamelyik belföldi egyetemen szerzett jogi doktorátust írta elő.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az átszervezésre vonatkozó rendeletet azzal küldte meg a tiszántúli egyházkerületnek, hogy amennyiben a debreceni jogakadémia hallgatóit államvizsga letételére kívánják képesíteni, a tanintézetet ennek megfelelően át kell alakítani. Az 1874/75. tanévben csak az I. és II. évfolyam újabb költséggel és nagyobb módosításokkal nem járó átalakítását és az alapvizsgák rendjének meghatározását kívánta s ebben a tanévben még eltekintett a III. évfolyam megreformálásától és a IV. évfolyam megindításától.

A közgyűlés heves tiltakozással fogadta a rendeletet. Nem ismerték el a miniszternek azt a jogát, hogy a protestáns önkormányzat figyelmen kívül hagyásával szabályozhassa az egyházi tanintézet belső ügyeit, s a miniszter eljárása ellen óvást emeltek.⁵⁶⁾

Ennek az elvi álláspontnak a leszögezésével az 1874/75. tanévben az I. és II. évfolyamon is a miniszter rendeletéhez „*kellőleg alkalmazkodva*” kezdődött meg az oktatás. A tanári kar a vizsgarendre vonatkozó szabályzat összeállításánál is a miniszter

rendeletét vette alapul s azzal egyezően határozta meg az I. és II. alapvizsga tantárgya-
it. A hallgatók a három tanárból álló vizsgabizottság előtt a tanév végén, júliusban vagy
a következő tanévben szeptember 15. és 30. között vizsgázhattak s ennek eredményét
kitüntetéssel, egyszerű képesítéssel vagy nem képesítéssel minősítették. Ez utóbbi
esetben azt is bejegyezték, hogy felfüggesztést vagy visszavetést mondtak-e ki. Ha
ugyanis a hallgató egy tárgyból nem felelt meg, *felfüggesztésnek*, ha több tárgyból volt
készületlen, *visszavetésnek* volt helye, ami mindkét esetben pótvizsgára utasítást jelen-
tett. Meghatározták a pótvizsgák tartásának idejét, továbbá sikertelen pótvizsga esetén
a félév vagy a teljes tanév újrahallgatásának rendjét. A két alapvizsga tárgyaiból csak
azoknak a joghallgatóknak kellett félévenként ún. záróvizsgát tenni, akik a Kollégium
anyagi támogatását élvezték, a jótéteményekben nem részesülőket ez alól felmentet-
ték. „*Koronként*” azonban mindegyik tanár köteles volt az általa előadott tantárgyak-
ból kollokviumot tartani. Ezen a hallgatóknak – függetlenül attól, hogy részesülnek-e
jótéteményben vagy nem – meg kellett jelenniük és tanulmányi előmeneteliükről szá-
mot kellett adniuk, ennek eredményét a tanárok a leckeönyvbe bejegyezték.⁵⁷⁾

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1874 decemberében válaszolt az egyházke-
rületi közgyűlés felterjesztésére. Elismerte a protestánsok jogát a jogakadémiák bel-
szervezetének megállapítására, de leszögezte, hogy az államvizsgák rendjének megálla-
pítása a kormány hatáskörébe tartozik, ezért a jövőben csak azokat bocsátják állam-
vizsgára, akik tanulmányaikat az állami rendszabályban foglaltak szerint végzik el.
Mivel a jog- és államtudományi tanfolyam ideje most már négy év, nem járulhat hozzá,
hogy a közigazgatási vagy jogi pálya bármely ágazatában való alkalmazáshoz hároméves
tanfolyam elvégzése is elég legyen. Határozottan leszögezte, hogy az 1875/76. tanévtől
kezdve csak azokat ismeri el jogvégzettnek, akik a négyéves tanfolyamot elvégezték.
Debrecenben jog- és államtudományi vizsgabizottság felállítása iránt csak akkor intéz-
kedik, ha jelentést kap arról, hogy az 1875/76. tanévtől kezdve miként szervezték meg
a debreceni jogakadémián a III. és IV. évfolyamot.

Mivel a főiskola tanári kara 1874 októberében egy magyar protestáns egyetem
Debrecenben történő felállítása érdekében már javaslatot terjesztett a közgyűlés elé, a
miniszter válaszára tekintettel elhatározták, hogy a jogakadémiát, mint a protestáns
egyetem megvalósításához vezető első lépcsőt, átszervezik és az 1875/76. tanévben a
IV. évfolyamot is megnyitják. Továbbá Debrecen város és a protestáns lakosság anyagi
támogatásának igénybe vételével a meglévő három tanszék mellé további hármat állíta-
nak fel. Elkészítették a négy évfolyamos jogakadémia tantervét is, ám most is az tör-
tént, ami 1861-ben. Felvették ugyan a miniszteri rendeletben előírt valamennyi tantár-
gyat, de – a jogi professzorok létszámára tekintettel – más elrendezésben és kevesebb
órászámmal. A püspök 1875 áprilisában a tanterv felterjesztésével tájékoztatta a mi-
nisztert a tervbe vett átszervezésről s kérte, hogy az 1875/76. tanévre az államvizsga-bi-
zottságokat nevezze ki, a debreceni jogakadémiát tekintse az állami jogakadémiákkal
azonos színvonalon állónak és ismerje el teljes jogú jogi fakultásnak.⁵⁸⁾

A miniszter 1875. június 15-én a püspök felterjesztésére azt válaszolta, hogy mi-
vel az átszervezésre vonatkozó tervezet „*fővonalaiiban*” megfelel ugyan a követelmé-

nyeknek, de a tanórák és tanárok száma a jogakadémiák átszervezésére vonatkozó rendeletben előírtnál kevesebb, ezért az államvizsga-bizottságok működését csak egy évre „engedélyezi”.

A tanári kar a miniszter rendeletét törvénybe ütközőnek minősítette, mert az 1791: XXVI. tc. értelmében a protestáns főiskolákban a tanítási rendszer megváltoztatásához, ha az előírt tantárgyakat tanítják, királyi vagy kormányhatósági engedélyre nincs szükség. A tanári kar arra kérte a püspököt, sürgősen figyelmeztesse a minisztert az 1791: XXVI. tc. rendelkezéseire és hogy ahhoz alkalmazkodva a törvényesen rendezett debreceni jogakadémia működését „ne engedélyezze”, mert ezt a jogot már megadta a törvény (ti. az 1791: XXVI. tc.), „hanem államhatóságilag érvényben lévőknek” jelentse ki.⁵⁹⁾

A püspök a felterjesztést elküldte s úgy látszik, a miniszter nem akart az egyházkerülettel közjogi vitába keveredni, ezért 1875. július 11-én kelt rendeletében – eddigi álláspontjától eltérően – „teljes megnyugtatósul” kijelentette, hogy a jogakadémia tervezett újjászervezése elegendő biztosítékot nyújt arra, hogy a hallgatók az államvizsga letételéhez kellő kiképzést nyernek.

Az 1875 júliusában tartott közgyűlésen „megnyugvással” vették tudomásul a miniszter közlését és az 1875/76. tanévtől kezdve véglegesnek fogadták el a jogakadémia – terv szerinti – szervezetét, vagyis hogy hat jogtanár, egy bölcsész, egy hittanár és a Kollégium orvosa tartja az előadásokat.

Mivel a három új tanszék anyagi fedezetét részben Debrecen város támogatásával előteremtették, ezen a közgyűlésen megválasztották a tanárokat is, de nem hármat, hanem négyet, mert Kovács Ferenc jogtanár Losoncra közjegyzővé kinevezése folytán az 1874/75. tanév végével állásáról lemondott. Több pályázó közül Kőrösi Sándor pápai jogtanárt a büntető, osztrák polgári és magyar közigazgatásjogi, Liszka Nándor eperjesi jogtanárt a politikai, magyar állam és jogtörténeti, magyar közjogi és bányajogi, Kassai Sámuel nagykállói ügyvédet a római jogi és egyházjogi, Kovács Sándor nyíregyházi ügyvédet pedig a statisztikai, európai jogtörténeti és államszámviteli tanszékre választották meg. Kassai és Kovács közös megegyezése alapján a közgyűlés hozzájárult, hogy a tanszéket egymással megcseréljék. Az új tanárokat székfoglaló értekezéseik megtartásával 1875. szeptember 15-én és 16-án iktatták be állásukba.⁶⁰⁾

Az átszervezett jogakadémia a Kollégium főiskolai tagozatának szervezetileg el nem különített része maradt az évenként választott akadémiai igazgató közvetlen vezetése alatt, mert a jogakadémiai igazgató tisztséget 1861-től kezdve nem töltötték be.

A jogakadémián csak az első, 1875/76. tanév telt el zavartalanul. 1877 februárjában már arra figyelmeztette a tanári kart a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy mivel az egyházkerület az állami jogakadémiákra kiadott rendeletet elfogadta, *elvárja*, hogy mindenben ahhoz alkalmazkodjanak, attól a legkisebb mértékben se térjenek el. A közgyűlés azonban azt válaszolta, hogy a miniszter állítása megalapozatlan, mert annakidején a kormány elismerte a főiskola teljes autonómiáját és csak az államvizsgák módozatainak meghatározását tartotta fenn magának. Annak pedig „a legkisebb nyoma sincs, hogy ezen egyházkerület. . . a szabályrendeletet egész terjedelmében elfogadta s mindenekben mérvadónak jelentette volna ki”.

A miniszter a választ szó nélkül hagyta s két év múlva – 1879-ben – tért vissza megint a tanterv módosítására. Ekkor azt kívánta, hogy az egyöntetűség végett az *észjogot* heti 5 órában adják elő. A tanári kar bizonyos éllel hivatkozott arra, hogy téved a miniszter, amikor *észjogról* beszél, mert hiszen ez a tárgy nem szerepel a tantervben, nyilvánvalóan a jogbölcseletről van szó, viszont ennek heti 3 órában előadását 1875-ben nem kifogásolta. Egyébként is a jogbölcselet óraszámát még az 1875/76. tanévben heti 4 órára emelték fel, az 1880/81. tanév II. félévében pedig – az előadó professzor önkéntes vállalása alapján – heti 5 órában állapították meg.⁶¹⁾

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1883 augusztusában – legfelsőbb elhatározás alapján – újból szabályozta az egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjét s erre vonatkozó rendeletét az 1883/84. tanévtől kezdődően „*lehető alkalmazás végett*” az egyházkerületnek is megküldte. Ekkor azonban az előadások a régi tanterv szerint már megkezdődtek, így az I. félévben csak a vizsgarendre vonatkozó előírásokat vezették be, míg az új tanulmányi szabályzatot csak a II. félévtől vették figyelembe, amennyire azt a körülmények megengedték.⁶²⁾

Már 10 esztendő telt el azóta, hogy az egyházkerület felterjesztette az 1874. évi rendelet alapján összeállított jogakadémiai tantervet, de a miniszter csak 1885 februárjában kifogásolta, hogy a szabályzattól eltérően a bevezetést a jog- és államtudományokba heti 2 óra helyett 3 órában, az osztrák magánjogot nem 6, hanem csak 5 órában, a magyar pénzügyi jogot pedig 5 helyett csak 4 órában adják elő. Most kifogásolta azt is, hogy az 1883 augusztusi rendeletről eltérően a nemzetközi jogot csak minden második évben adják elő, holott ez a tantárgy mindkét tudori szigorlatnak tárgya. Abba sem nyugodott bele, hogy a tanév II. félévében az egyházjog nem szerepel a tanrendben. Felhívta ezért a püspököt, rendelje el a tanrend módosítását, továbbá a magyar pénzügyi jog, egyházjog és a nemzetközi jognak már a folyó tanév II. félévében az előírt óraszámában előadását, s kérte a módosított tanterv felterjesztését.

A tanári kar most is részletesen foglalkozott a miniszter leiratával. Nem mulasztotta el a protestáns autonómia kialakulásának és államjogi elismerésének tüzetes fejtegetését. A minisztériummal való megegyezés érdekében azonban – a nemzetközi jogra vonatkozó kivételével – mindegyik tantárggyal kapcsolatban vállalták a tanterv módosítását. A nemzetközi jog minden évben heti 3 órában való előadására irányuló kívánságot azzal háritották el, hogy erre jelenleg nincs tanerő. A tanári kar annak a reményének adott hangot, hogy mivel annyi ponton engedett a kívánságoknak, a miniszter is hajlandó lesz engedni és a jogakadémia tanrendjét készséggel helybenhagyja. „*Ha azonban hitünkben csalatkoznánk – szögezték le – úgy nem marad fenn más, mint az egyházkerület és a minisztérium közt létrejött pactum conventum alapjára állva – a status quo ante fenntartása.*”⁶³⁾

A miniszter válaszában kijelentette, távol áll tőle a szándék, hogy akár a debreceni, akár más hitfelekezeti jog- és államtudományi kar fennállása és fejlődése elé akadályokat gördítsen. A jövőben is biztosítja a debreceni jogakadémiának a kir. jogakadémiákkal való teljes egyenjogúságát.⁶⁴⁾

A minisztérium és a tanári kar közötti békesség nem tartott sokáig. 1886. október 1-én – tehát már a tanév megkezdése után – kifogásolta a miniszter az 1886/87. tanév I. félévi tanrendjét, mert a magyar jogtörténetet 7 óra helyett 3 órában adták elő, a közigazgatási jogot pedig teljesen kihagyták.

A tanári kar sajnálattal állapította meg, hogy a jogakadémia tanrende ellen emelt kifogások annak tulajdoníthatók, hogy a félévenként felterjesztett tanrendeket nem egymással való összefüggésükben, hanem egymástól elszigetelten bírálják el. Ha nem így lenne, nem kerülhetne volna el a bíráló figyelmét, hogy a magyar jogtörténet két félévre osztva heti 3, illetve 4, tehát teljes óraszámában, a közigazgatási jogot pedig az államtudományi tanfolyam II. félévében szabályszerű óraszámában adják elő. Ennek a beosztásnak a célszerűségét és a tanulmányi szabályzattal való összhangját a 12 éve folytatott gyakorlaton kívül az is igazolja, hogy az 1874. évi miniszteri tanulmányi szabályzat 60. §-a szerint a jogakadémiák egész évi tanfolyamok alapjára vannak fektetve. A tanári kar ezért arra kérte a minisztert, utasítsa alárendeltjeit, hogy a jövőben a felterjesztendő tanrendek elbírálásánál a jogakadémia tanrendszerének figyelembevételével következetesebben és méltányosabban járjanak el.⁶⁵⁾

A jogakadémia tanári karának a tanterv elleni sorozatos kifogásokra tett észrevételeit a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban eddig se igen fogadták szívesen, ez a mostani kioktatás pedig kétségkívül ellenszenvet váltott ki velük szemben. Csak az alkalmat várták a visszavágásra, ez pedig hamar bekövetkezett.

Az 1886/87. II. félévi tanrendet csak az egyik tanár betegsége miatti helyettesítés megoldása után, némi késedelemmel terjesztették fel. Az 1887. március 4-én kelt leiratban a miniszter felhívta a tanári kart, hogy a jövőben a tanrendet az illető félév megkezdése előtt oly időben terjessze fel, hogy esetleges észrevételei figyelembe vehetők legyenek. Ha ez a kívánsága eredménytelen maradna, ebben felügyeleti jogának szándékos megkerülését kellene látnia s kénytelen lenne a jogakadémiától az államvizsgák tartásának jogát megvonni.

A tanári kar „mély megütközéssel” fogadta a miniszter fenyegetését egy olyan követeléssel kapcsolatban, „amely a törvényes állapottal, egyházunk tanügyi autonómiáját biztosító országos alaptörvények szellemével. . . a legutóbbi időig szakadatlanul követett törvényes gyakorlattal homlokegyenest ellentétben áll”. Véleményük szerint a félévi tanrendek folytonos praeventív bírálat alá vonása a kormány főfelügyeleti jogának olyan mérvű kiterjesztését jelenti, amely alkalmas a protestáns tanügyi autonómia „különben is megrongált épületét” törvényellenesen aláásni és a jogakadémia működését végképpen megbénítani. A tanári kar ennek ellenére hajlandó a miniszternek a félévi tanrendek előzetes felterjesztésére vonatkozó követelését teljesíteni, de csak addig, amíg az oktatás törvény általi rendezése megtörténik, ami a jogakadémiára nézve „annyira sérelmes miniszteri túlkapasoknak” véget vet. Nem hallgatták el azt a nézetüket sem, hogy az államvizsgálati jog kilátásba helyezett megvonását tartalmazó „fenyegetés. . . minden törvényes alapot nélkülöz. . . e fenyegető hang nem méltó azon egyházhoz, mely folyvást erejét meghaladó áldozatokkal járul a nemzeti művelődés és hazafiság oltárához, de nem méltó Magyarország alkotmányos miniszteréhez sem!”

Mindezek alapján azt kérte a tanári kar, hogy a közoktatásügyi kormány szüntesse meg a jogakadémia ellen „*tervszerűnek látszó dicstelen harcát*”.⁶⁶⁾

Trefort Ágoston 16 évi minisztersége alatt a többször megígért felsőoktatási törvényt nem hozta tető alá s a jogakadémiák megszüntetésére vonatkozó tervét sem tudta megvalósítani. 1888 augusztusában bekövetkezett halála után a miniszteri székbe került *Csáky Albin* viszont a jogakadémiák megerősítését tűzte programjába. Ennek tudható be, hogy miniszterségétől kezdve az egyházkerülethez küldött leiratokban nyoma sem volt a korábbi éles hangnak és a tanári kar is belátta, hogy az 1791: XXVI. tc.-re alapított vitának már nincs értelme. Amikor az 1889: XXVI. tc. elrendelte, hogy azoknak a joghallgatóknak, akik egyéves katonai szolgálatot teljesítettek vagy fognak teljesíteni, a VII. félév végén végbizonyítványukat ki kell adni s ennek következményeként az állami jogakadémiák tanrendjét a miniszter megváltoztatta, ettől a debreceni jogakadémia tanárai csak annyiban tértek el, hogy a kereskedelmi és váltó jogot a III. évfolyamon nem az I., hanem a II. félévben adták elő. Az 1890/91. tanévtől kezdve a debreceni jogakadémia tanrendje a főkéllégiumokat illetően teljesen megegyezett az állami és katolikus jogakadémiák tantervével s ezzel véget értek azok a kellemetlenségek, amelyeket a kormány annyiszor emelt kifogásai okoztak.⁶⁷⁾

A tanári kar személyi összetételében 1875–1887 között annyi változás történt, hogy az 1882-ben meghalt Kallós Lajos helyére *Karsa István* pápai jogakadémiai tanárt választották meg, Kassai Sámuel katedrájára – 1885-ben bekövetkezett halála folytán – *Baczoni Lajos* sárospataki jogakadémiai tanár lépett, országgyűlési képviselővé választása miatt az 1887-ben állásáról lemondott Kőrösi Sándor tanszékét pedig *Ozory István* debreceni ügyvéd foglalta el. A tanszékek száma 1875-től húsz éven át, 1895-ig változatlan maradt, hat tanár adta elő a jogi tárgyakat. A kir. és katolikus jogakadémiákon már mindenütt legalább nyolc tanár működött, a debreceni jogakadémia professzorai nem ok nélkül hivatkoztak hát arra, milyen nehéz küzdelmet folytatnak, hogy az állandóan szaporodó, erejüket már-már meghaladó teendőket szegyenkezés nélkül elláthassák és a hivatásukkal járó tudományos és irodalmi követelményeknek is megfeleljenek. Ezért 1889-ben és 1890-ben ismételten kérték a tanszékek számának emelését, erre azonban az egyházkerületnek nem volt anyagi fedezete.⁶⁸⁾

A tanári létszámot nem tudták ugyan emelni, de a jogakadémia egészségesebb fejlődésének biztosítása végett 1892 májusában elhatározták, hogy az 1892/93. tanévtől kezdődően dekanátust szerveznek. Ettől kezdve a jogakadémiai tanárok a főiskola eddig egységes testületéből kiválva, külön tartották üléseiket, s az elsők, 1893. szeptember 12-én a megválasztott dékán a teljes jog- és államtudományi kart megalakítottak nyilvánította. Most már nemcsak jogtanárok vannak a főiskola kebelében – mondotta –, hanem szervezett jogakadémiai testület is létezik s ez a változás a tanulmányi igazgatást szakszerűbbé, következetesebbé fogja tenni.⁶⁹⁾

Két új tanszék felállítását Debrecen város tanácsa tette lehetővé azzal, hogy annak költségeire 1892-ben 100 ezer forintot ajánlott fel. Ezt a határozatot a belügyminiszter csak 1895 márciusában hagyta jóvá azzal a kikötéssel, hogy a tanszékek tárgybeosztását előzetes jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fel kell

terjeszteni. A miniszter jóváhagyó válasza a felterjesztésre már májusban megérkezett, amelyben mindössze azt a kisebb változtatást kívánta, hogy a nemzetközi jogot ne az I., hanem a II. félévben adják elő.

Minthogy a két tanszék betöltésének most már minden előfeltétele megvolt, 1895 szeptemberében a hetedik tanszékre *Kérészi Zoltán* Somogy vármegyei főispáni titkárt, a nyolcadikra pedig *Bartha Béla* sárospataki jogtanárt választották meg. Mindketten tudományos munkásságot is folytattak, folyóiratokban számos tanulmányt publikáltak, ezenkívül *Kérészinek* 3, *Barthának* pedig 8 nagyobb munkája jelent meg nyomtatásban.⁷⁰⁾

Az egyházkerület 1909-ben a bölcsészeti tanszéktől különválasztotta a jogbölcseletet s ennek, valamint a nemzetközi jognak és etikának az előadására a jogakadémián külön tanszéket állított fel. Erre a katedrára 1909 novemberében *Teghze Gyula* kecskeméti jogakadémiai tanárt választották meg, aki 1910 februárjában kezdte meg előadásait. Ezzel a tanszékek száma kilencre emelkedett s a jogakadémia fennállásáig – az 1913/14. tanév végéig – már nem változott.

Az 1895/96. tanévtől az 1910-es évek elejére a jogakadémia tanári kara nyugdíjazás, elhalálozás és más tanintézetekhez történt kinevezés folytán – az 1875-ben megválasztott *Kovács Sándor* kivételével, aki 1914-ben ment nyugdíjba – teljesen kicserélődött.

Az 1845-ben megválasztott *Buzás Pál* 1896 januárjában meghalt, tanszékét *Helle Károly* kecskeméti jogakadémiai tanár foglalta el, akit azonban 1905-ben a kassai jogakadémiára neveztek ki s helyére *Tóth Károly* budapesti törvénytudományi jegyzőt választották meg. Ő nyolc év múlva, 1913 júliusában a kolozsvári egyetemre távozott, utóda *Bacsó Jenő* máramarosszigeti jogakadémiai tanár lett.

Liszka Nándor 1900-ban, *Karsa István* 1904-ben nyugdíjba ment, *Baczoni Lajos* 1902-ben, *Ozory István* 1913-ban meghalt, *Kérészi Zoltán*t 1904 októberében a kassai kir. jogakadémia, *Bartha Bélát* pedig 1905 februárjában a selmecbányai bányászati és erdészeti akadémia tanárává nevezték ki.

A tanszékeket megüresedésük után úgyszólván mindig betöltötték, így került a tanári karba 1900-ban *Haendel Vilmos* budapesti bírósági joggyakornok, 1902-ben *Jászi Viktor* kecskeméti jogakadémiai tanár, 1904-ben *Tóth Lajos* budapesti ügyvédjelölt (1933-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották), ugyancsak 1904-ben *Sz. Kun Béla* máramarosszigeti jogakadémiai tanár és 1905-ben *Kovács Gábor* miskolci ügyvédjelölt. Egyedül az *Ozory István* halálával megüresedett tanszéket nem töltötték be az egyetemmel átalakulás során felmerülő személyi nehézségek csökkentése érdekében.⁷¹⁾

Az új tanszékek megszervezése azt jelentette, hogy a debreceni jogakadémia bár mely hazai jogakadémiával kiállotta a versenyt, sőt a pozsonyit kivéve, amely mellett egy csonka bölcsészkar is volt, a többi jogakadémiát túl is szárnyalta, mert a nyolc, majd kilenc rendes jogtanáron kívül a bölcsészeti és történelmi tárgyakat is akadémiai tanárok adták elő. Ez azonban korántsem jelentette, hogy a személyi és dologi szűkségek fokozottabb kielégítésére ne lett volna szükség.

A debreceni akadémiai tanárok javadalmazása messze elmaradt az állam közvetlen irányítása alatt álló felsőfokú intézetek tanárainak fizetésétől. A tanári kar 1900-ban azzal az indokolással kérte a javadalmazás rendezését, hogy legnagyobb mértékben függ munkaképességük és munkájuk értékének fokozása, nemkülönben a tanszékek megüresedése esetén alkalmas személyek megnyerése.

Ami a dologi szükségleteket illeti, a Kollégium Nagykönyvtára – anyagi fedezet hiányában – nem tudta beszerezni az újabb jogtudományi műveket és folyóiratokat, így a jogakadémia igényeit nem elégíthette ki. Ezen a hiányon a tanárok sem segíthettek, mert nem volt módjuk évente többszáz koronát saját magánkönyvtár létesítésére, illetve fejlesztésére fordítani.

Különösen nagy gondot okozott a tanterem és hivatali helyiségek hiánya. Emiatt a tanórákat csak nagy nehézségek árán lehetett ütközés nélkül beosztani. Előfordult, hogy egyik-másik tantárgy hallgatására nagyobb számban kötelezettek egy része nem fért be a tanterembe.⁷²⁾

A jogakadémia hallgatóinak létszáma az 1904/5. tanévtől kezdve évről-évre csökkent. Az 1903/4. évi 266 fővel szemben az 1904/5. tanévben 228, 1906/7-ben 207, 1907/8-ban pedig már csak 162 hallgató iratkozott be a négy évfolyam I. félévére. Egyébként csökkent a létszám a protestánsok másik három – kecskeméti, sárospataki és máramarosszigeti – jogakadémiáján is. Viszont a budapesti és kolozsvári egyetemen, továbbá a hat – egri, eperjesi, kassai, nagyvárad, pécsi és pozsonyi – kir., illetve katolikus jogakadémián a létszám emelkedett vagy változatlan maradt. Ennek okát a debreceni jogakadémia tanárai azzal magyarázták, hogy az egyetemeken és az említett hat jogakadémián már 1883, illetve 1889 óta a kollokvium nem kötelező, ezt csak a protestáns főiskolákban követelik meg s a jogi pályára készülő ifjak nagy része ezért kerüli ezeket az intézeteket. Az 1907/8. tanévtől kezdve aztán csak az alap- és szakvizsgák tárgyaira tartották fenn a kollokviumi kötelezettséget, a többi hallgatott tárgyra nézve pedig eltörölték. A létszám további csökkenését ez az intézkedés sem állította meg, mert az alapvető ok nem a kollokviumi kényszerben, hanem a tanulmányi rendszerben volt. A jogakadémiákon csak államvizsgát lehetett tenni, doktori szigorlatokat azonban nem, a joghallgatók óriási többsége viszont a doktori fokozat megszerzésére törekedett, mert ettől remélte az előnyösebb elhelyezkedést. Erre enged következtetést az a tény, hogy míg a debreceni jogakadémia fennállásának utolsó évében – 1913/14-ben – az I. félévben 135, a II. félévben 124 volt a hallgatók száma, addig a debreceni egyetem megalakulásának első évében – 1914/15-ben – az I. félévben 199, a II. félévben 198 hallgató iratkozott be a jogi karra.⁷³⁾

Az 1875/76. tanévtől már négy évfolyammal működött debreceni jogakadémia hallgatóinak létszámáról, az alapvizsgák, valamint az államtudományi és jogtudományi államvizsgák számáról és eredményéről az 1913/14. tanévvél bezárólag a következő táblázat ad tájékoztatást.⁷⁴⁾

1875/76 – 1913/14

I–IV. évfolyam

	I. félév	II. félév	
Beiratkozott	6 329	5 718	
évi átlaglétszám	162	146	
I–III. alapvizsgák száma*			4 605
kitűnő			315 7%
képesítés			379 8%
egyhangú**			1 080 24%
szótöbbséges			1 570 34%
felfüggesztés			982 21%
visszautasítás			279 6%
államtudományi államvizsgák száma			349
kitűnő			18 5%
képesítés			95 27%
egyhangú			53 15%
szótöbbséges			100 29%
felfüggesztés			53 15%
visszautasítás			30 9%
jogtudományi államvizsgák száma			437
kitűnő			16 4%
képesítés			80 18%
egyhangú			88 20%
szótöbbséges			135 31%
felfüggesztés			72 16%
visszautasítás			46 11%

*A III. alapvizsgát – tárgyai: magánjog, büntetőjog és büntető perrendtartás – az 1912/13. tanévtől vezették be.

**Az 1884/85. tanévtől kitűnő, egyhangú, szótöbbséges érdemjegyekkel osztályoztak, megtartották a korábban is használatos felfüggesztést az egy tárgyból és a visszautasítást a valamennyi vizsgatárgyból ismétlésre utasítás bejegyzésére.

Az alap- és az államvizsgák tanulmányi eredményeiben feltűnő eltérések nincsenek, az egy vagy több tárgyból pótvizsgára utasítottak aránya is közel azonos.

A hallgatók többsége, mintegy 70–75%-a, ebben az időszakban is változatlanul Debrecenből és a környező megyék helyiségeiből érkezett a jogakadémiára, főleg tisztviselő, pap, tanár, tanító, földbirtokos, iparos és kereskedő családokból.

A hallgatóknak általában a háromnegyed része református vallású volt, de nyitva állt a jogakadémia kapuja a római- és görög katolikus, evangélikus és izraelita hitfeleke-

zethez tartozók előtt is. Még az is előfordult — pl. 1888/89-ben —, hogy az I. éves hallgatók közül csak 20 volt református, 33 pedig más felekezethez tartozott.

V.

Egy protestáns egyetem felállításának gondolata már 1870 táján felmerült az egyházi körökben, de a kérdéssel konkrét alakban először a tiszántúli református egyházkerület közgyűlése foglalkozott 1874 októberében. A főiskola tanári kara azt javasolta, hogy a református és ág. hitv. evangélikus egyházkerületek közös költségén Debrecenben szervezzék meg az egyetemet hittani, bölcsészeti, nyelv-, és történettudományi, valamint jog- és államtudományi karral. A közgyűlés örömmel fogadta az indítványt, de mert a többi egyházkerület közreműködését nem sikerült megnyerniük, az egyetem felállításának ügyét azzal tették félre, hogy majd „egy kedvezőbb kor” életre fogja kelteni.⁷⁵⁾

A református egyetem felállításának gondolata jegyében készült el aztán 1881-ben a bölcsészeti kar megszervezésére vonatkozó tervezet, aminek a megvalósításához — az egyházkerület kérésére — Debrecen város tanácsa 400 ezer koronás alapítványt ajánlott fel. 1904-ben az országos zsinat ülésének napirendjén is szerepelt a debreceni protestáns egyetem felállításának ügye, de ekkor sem került megvalósításra.

A XIX. század utolsó évtizedeiben a kormány is foglalkozott új, állami egyetemek létesítésének gondolatával, az elképzelések azonban csak *Apponyi Albert* vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt (1906–1910) öltöttek határozottabb alakot. Az egyházi hatóságok eddigi tárgyalásai alapján nyilvánvaló volt, hogy a tiszántúli református egyházkerület — anyagi erejének elégtelensége miatt — még a három (hit, jog, bölcsész) karral rendelkező, tehát csonka protestáns egyetemet sem tudná felállítani, ezért Debrecen város tanácsa 1908-ban bejelentette a kormánynak a négy karú (orvosi fakultással is rendelkező) *állami egyetem* Debrecenben létesítésére vonatkozó igényét, ehhez jelentős anyagi hozzájárulást és az orvosi oktatás céljaira megfelelő kórházat ajánlott fel. A város elhatározása arra készítette a tiszántúli egyházkerület vezetőit, hogy feladják a protestáns egyetem eszméjét, mivel azt különben is csak államsegéllyel lehetett volna megvalósítani, és teljes erővel támogassák az állami egyetem Debrecenben történő felállítását. Ennek érdekében járultak hozzá a főiskolai karok egyetemmé átszervezéséhez abban a feltevésben, hogy ily módon a debreceni egyetem „a magyar nemzeti kultúrának és az emberi haladásnak a protestáns szabad kutatás lelkétől megvilágított műhelye” lesz.

Az állam, a város és az egyházkerület képviselői közötti tárgyalásokra 1911-ben került sor, amikor is megállapodtak a debreceni főiskola református hittudományi, jog- és államtudományi, valamint bölcsészettudományi karának államosításában. Ennek alapján *Zichy János* vallás- és közoktatásügyi miniszter benyújtotta 1911. december 1-én a debreceni és a pozsonyi — orvosi karral is rendelkező — egyetem felállításá-

ra vonatkozó törvényjavaslatát, amelyet az országgyűlés mindkét háza elfogadott, a király szentesített és 1912. július 11-én, mint az 1912: XXXVI. tc.-t kihirdették.

A törvény végrehajtásával kapcsolatban *Jankovich Béla* vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913. május 21-én úgy döntött, hogy az egyetemet Debrecenben a Nagyerdőn építik fel, az egyházkerület pedig vállalta, hogy amíg az épület elkészül – a terv szerint az 1917/18. tanévig – a hit-, jog- és bölcsészettudományi karnak a Kollégium épületében való elhelyezéséről gondoskodik s hozzájárul, hogy a tanévnyitó és záró ünnepeket a főiskola dísztermében tartsák meg. A miniszter az egyetemi fakultások évenkénti fokozatos megnyitását határozta el, így a jog- és államtudományi kar első évfolyamát az 1914/15., a második évfolyamot az 1915/16., a harmadikat az 1916/17., a negyediket pedig az 1917/18. tanévben. A főiskola tanárai azonban azt javasolták, hogy az egyházkerület viselje az 1916/17. tanév végéig mindazokat a kiadásokat, amelyeket a tervezet szerint – évenként csökkenő mértékben – úgyszólván viselne, az állam pedig ennek fejében a meglévő kilenc tanszékkal nyissa meg már az 1914/15. tanév elején a teljes, négy évfolyamú jogi kart.⁷⁶⁾ Végül is abban állapodtak meg, hogy a központi egyetem felépítéséig, ami a tervezettel szemben – a világháború és az azt követő súlyos gazdasági viszonyok miatt – csak 1932 szeptember végére történt meg, a Kollégium épületében elhelyezendő három kar dologi kiadásait az egyházkerület viseli, továbbá a három első esztendőben évente 60 ezer koronával járul hozzá a jog- és államtudományi kar fenntartásának költségeihez, a miniszter pedig mindezek fejében 1914 szeptemberében az egyetemen az évfolyamokat nem fokozatosan, hanem egyszerre nyitja meg.⁷⁷⁾

A megállapodásra tekintettel a miniszter 1914. március 31-i határidővel összesen 27 – a jogi karon 9 – tanszékre meghirdette az egyetemi tanári pályázatot. Mivel az 1913 júliusában elhunyt *Ozory István* tanszékét – a már említett ok miatt – nem töltötték be, *Kovács Sándor* professzor pedig 39 évi szolgálat után az 1913/14. tanév végével nyugdíjba ment, a jogakadémiának hét tényleges tanára volt: *Haendel Vilmos*, *Jászi Viktor*, *Tóth Lajos*, *Sz. Kun Béla*, *Kovács Gábor*, *Teghze Gyula* és *Bacsó Jenő*, ők valamennyien beadták pályázati kérelmüket egyetemi tanári kinevezésük iránt.

Az egyetem megnyitása és a főiskola mindhárom karának megszüntetése most már bizonyossá vált, ezért az 1914. június 3–5. napjain tartott egyházkerületi közgyűlésen az akadémia tanárai teljes számban megjelentek és nevükben *Sz. Kun Béla* akadémiai igazgató vett búcsút az egyház és Kollégium vezetőitől. *Baltazár Dezső* püspök válaszában visszatekintett az egyetem felállítására vonatkozó egyházi erőfeszítésekre. Ennek – mint mondotta – a „*protestáns egyetem lett volna az igazi koronája. . . Ha a magyar nemzeti művelődés az ellenkező szelek fúvása mellett csak úgy tudhatott magának újabb szilárd templomot építeni, ha fundamentumába egy református intézmény gránitköveit építi bele: odaadjuk a gránitköveket*”. Majd a tanárokhoz fordulva, e szavakkal fejezte be beszédét: „*És most elbocsátjuk Önöket. . . Amit örökségül vettek világosságban és szabadságban, azokat a kincseket gyarapítva adják tovább az örök jövőnek.*”⁷⁸⁾

1914. június 9-én tartották meg az évváró ünnepélyt s ezzel megszűnt a főiskola mindhárom tagozata, köztük az oly sok vihart megért jogakadémia is.

Az 1914/15. tanév kezdetére az egyetemi tanszékekre pályázó jogakadémiai tanárokat – Haendel Vilmos kivételével – a király nyilvános rendes tanárokká kinevezte, Haendel kinevezése csak 1915 szeptemberében történt meg.

A debreceni főiskolán az első önálló jogi tanszék felállításától – a hatévi kényszerű szünetelés leszámításával – 108 éven át volt jogi oktatás. Ez alatt az idő alatt összesen 25 jogi professzor – köztük kettő a Magyar Tudományos Akadémia tagja – működött a tanszékeken. Dobrosi, Buzás, Tóth István, Liszka, Kassay és Ozory kivételével valamennyien tudományok munkásságot is folytattak, könyveik, különböző folyóiratokban tanulmányaik jelentek meg. Az egyházkerület a tanári állások elfoglalását kezdetől fogva székfoglaló értekezés megtartásához kötötte és ezt a gyakorlatot mindvégig megtartották. A tanárok megválasztásánál nagy súlyt helyeztek a szakmai tudásra, 11 tanár az ügyvédi pályáról, ugyancsak 11 a sárospataki, pápai, eperjesi, kecskeméti és máramaroszigeti jogakadémián eltöltött hosszabb-rövidebb tanári szolgálat után, 2 bíróságtól és 1 a közigazgatásból került a főiskola jogi tanszékére. Az 1895. évi választástól kezdve a jogakadémia megszűnéséig mindegyik tanár – összesen 11 – egyetemi magántanári képesítéssel is rendelkezett. Ilyen körülmények között az oktatás színvonala nem maradt a többi hazai jogakadémia színvonala mögött s ha figyelembe vesszük a hallgatók létszámát, aligha lehet kétséges, hogy 1800-tól 1914-ig a debreceni főiskolának jelentős szerepe volt jogi oktatásunk történetében.

Jegyzetek

- 1) *Dr. Kovács Sándor*: Adatok a jogtanítás történetéhez Főiskolánkban a múlt század végétől az 1875. évig. In: 1893/94-diki Évkönyv a debreczeni ev. ref. Főiskola Akadémiai Tanszakairól. 10–11.
- 2) *Tóth Béla*: Maróthi György történelemtanítása és régiségtani előadásai. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1980. Debrecen, 1982. 457–463.
- 3) *Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára* (továbbiakban: TREL) II.1.d. Tanárkari jegyzőkönyvek (továbbiakban: Tkari jkv.) 1798. ápr. XXIX. sz.
- 4) *Domokos Lajos* (1728–1803) Debrecen város jegyzője, majd főbíró, illetve fűrmender. 1786-ban a bécsi udvar alaptalan vádak miatt állásától elmozdította. 1790-től haláláig a Kollégium főgondnoka volt. L. részletesebben *Révész Imre*: Bécs Debrecen ellen. Bp., 1966.
- 5) TREL I.1.a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek (továbbiakban: Közgy. jkv.) 1796. okt. 10. 76. sz.
- 6) Uo. 1799. nov. 25. 77. sz.

- 7) Uo. 1800. jan. 16. 9. sz.
- 8) Uo. Tkari jkv. 1800. ápr. 78. sz.
- 9) *Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára* (továbbiakban: Nkőnyvtár) R.114. Politica, melyet előadott Ttes Széplaki Pál úr Magyarország törvényének professora Debreczenben 1807-dik Esztendőben. Leírta Lajos György 1807 die 24. Julii.
- 10) TREL Közgy. jkv. 1797. ápr. 24. 29. sz.
- 11) Uo. 1801. márc. 21. 20. sz. és márc. 23. 24. sz.
- 12) Uo. 1804. jan. 13. 8. sz.
- 13) Uo. 1804. ápr. 20. 24. sz. 4. pont és aug. 11. 81. sz.
- 14) Nkőnyvtár R.608.13. Kerekes Ferenc iratai. A magyarországi evangélikusok közösleges ekklesisai törvényei.
- 15) A protestánsok számára ebben az időben, sőt egészen az 1867-es kiegyezés tájáig tiltva volt a *püspök* elnevezés használata, ehelyett a *superintendens* címet használhatták. Ennek ellenére az egyházkerületi iratokban hol püspök, hol superintendens cím olvasható. Az egyöntetűség érdekében a továbbiakban a püspök elnevezést használom.
- 16) TREL Tkari jkv. 1804. szept. 26–27. old.
- 17) Uo. 1804. dec. 40–55. old.
- 18) Uo. Közgy. jkv. 1809. ápr. 22. 27. sz.
- 19) Uo. 1810. szept. 18. 87. sz. és okt. 8.
- 20) Uo. 1813. okt. 5. 102. sz.
- 21) Uo. Tkari jkv. II. k. 287–296. old.
- 22) Uo. Közgy. jkv. 1836. Mindszent hó 9. 213. sz.
- 23) Uo. 1839. márc. 20. 5. sz.
- 24) Uo. 1839. aug. 9. 91. sz.
- 25) Uo. 1839. okt. 4. 204. sz., okt. 5. 224. sz. és 1840. ápr. 6. 99. sz.
- 26) Uo. 1842. okt. 7. 248. sz.
- 27) Uo. 1842. okt. 8. 354. sz., 1843. jan. 11. 14. sz., 1845. ápr. 21. 134. sz. és okt. 5. 297. sz.
- 28) Balogh Ferenc: A debreceni református Kollégium története adattári rendszerben. Debreczen, 1904. 618.
- 29) TREL II.1.e. Series studiosorum Coll. Debrecen 1792–1824.
- 30) Uo. II.1.e. Classificatio Generalis Academiae.
- 31) L. 9. és 14. sz. jegyzetet, továbbá *Nkőnyvtár* R.115. Jus privatum Hungariae pertractaturus, generales quasdum Notiones de Jure in genere, de fontibus et subsidiis Juris Hungarici prae-mittam.
- 32) Az öt korszak: Szt. Istvántól Róbert Károlyig, Róbert Károlytól a mohácsi vészig, a mohácsi vésztől III. Károlyig, III. Károlytól 1825-ig és 1825-től „a mai időkig”.
- 33) TREL Tkari jkv. 1849. okt. 30. 1. sz.
- 34) Uo. II.26.a.7. Iskolai törvények.
- 35) 1. jogbölcselet, a jog- és államtudományi tanulmányba avató általános bevezetéssel, 2. az eddig érvényes magán- és bányajog, 3. az államtan (statisztika) elméleti része és az európai államtan, az ausztriai álladalmi alkotmány és közigazgatási szervezet különös kifejtésével, 4. ausztriai büntetőjog és büntetőper, 5. ausztriai polgári jog, 6. kereskedelmi és váltójog, 7. polgári perek elmélete, a bírósági eljárásra nézve Magyarországon kihirdetett törvényekkel együtt, 8. a Magyarország számára kibocsátott pénzügyi és közigazgatási törvények.
- 36) TREL Közgy. jkv. 1852. júni. 28. 4. sz.
- 37) Uo. 1852. júli 1. 9. 11. sz., júli 2. 20. sz., júli. 4. 29. és 33. sz.
- 38) Uo. 1852. szept. 9. 74. sz.
- 39) Uo. 1853. júni. 1.
- 40) Uo. 1854. júni. 13. 24. sz.
- 41) Uo. 25. sz.

- 42) Uo. 30. sz.
 43) Uo. 1856. aug. 8. 33. sz., okt. 5. 10. sz.
 44) *Dr. Ortway Tivadar*: Száz év egy hazai főiskola életéből. A pozsonyi kir. Akadémiának 1784–1884-ig való fennállása alkalmából. Bp., 1884. 272–273.
 45) Teljes címe: *Császári nyiltparancs a két hitvallású evangélikus egyház belső szervezetét, iskola- és oktatásügyeit és államjogi helyzetét illetőleg, Magyar- Horvát- és Tótországban, Szerb vajdaság és Temesi bánóságban és a katonai határőrvidéken.*
 46) *Balogh Ferenc*: i.m. 306.
 47) TREL Tkari jkv. 1860. dec. 8. 93. sz., Közgy. jkv. 1861. ápr. 17. 61. sz.
 48) M. kir. Helytartótanács 60285. sz. intézkvénye. L. *Dr. Ortway Tivadar*: i.m. 40–41.
 49) TREL Közgy. jkv. 1864. ápr. 7–12. 64. sz.
 50) Uo. 77. sz.
 51) Uo. 1864. aug. 11–17. 19. sz.
 52) Uo. 1864. okt. 7–10. 5. 7. sz., 1865. jan. 15–16. 2. 5. sz., ápr. 20–24. 3. sz.
 53) Ennek a 11 éves időszaknak a hallgatók létszámára és vizsgaeredményére vonatkozó adatait a következő táblázat tartalmazza:

	I. évfolyam				II. évfolyam				III. évfolyam			
	I. félév		II. félév		I. félév		II. félév		I. félév		II. félév	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Beiratkozott	468		384		317		306		255		245	
Félévi átlagléttség	43		35		29		28		23		22	
Vizsgázott	374	80	347	90	305	96	292	95	246	96	240	98
kitűnő	78	21	85	24	58	19	64	22	62	25	61	25
I. osztályú	71	19	47	14	49	16	47	16	36	15	37	16
II. osztályú	3	1	11	3	—	—	—	—	—	—	—	—
jeles	69	18	58	17	56	18	56	19	46	19	49	20
elegendő	132	35	117	34	132	44	114	39	88	36	91	38
nem elegendő	21	6	29	8	10	3	11	4	14	5	2	1

1864/65-től 1866/67-ig kitűnő, I. és II. osztályú, 1867/68-tól pedig kitűnő, jeles, elegendő, nem elegendő jegyekkel osztályoztak.

- 54) *Kallós Lajos*nak négy nagyobb munkája jelent meg: *Alapelvek a magyar honi polgár jogban* (Pest, 1846), *Oszták polgári jog elvei* (Pest, 1852), *A magyar honi polgár jog elvei* (Pest, 1862) és *Magyarországi főtörvényszék ítéleteinek gyűjteménye az újabb korig* (Debrecen, 1862). Tudományos munkássága elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia 1863-ban levelező tagjává választotta. *Kovács Ferenc*nek három műve látott napvilágot Debrecenben: *Az egyetemes és részserű egyház jog alaptanai*, két kiadásban (1866, 1870), ez úttörő jellegű volt abból a szempontból, hogy a magyar nyelvű egyház jogi művek közül elsőnek foglalkozott valamennyi egyház jogával. (L. *Dr. Sz. Kun Béla*: *Debreceni jogtanítók. Rectori székfoglaló értekezés*. In: *A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja* az 1930–31. tanévről. Debrecen, 1932. 20.) *Római jog* (két kiadásban, 1868, 1870), valamint *Magyarország és Austria statistikája* (1869) c. műveit tankönyvként használták a jogakadémia hallgatói.
- 55) TREL Tkari jkv. 1872. dec. 4. 153. sz. és dec. 28. 180. sz.
 56) Uo. Közgy. jkv. 1874. okt. 1–4. 223. sz.
 57) Uo. Tkari jkv. 1874. dec. 2. 143. sz.
 58) Uo. Közgy. jkv. 1875. ápr. 15–18. 58. sz.
 59) Uo. Tkari jkv. 1875. júni. 26. 318. sz.
 60) Uo. Közgy. jkv. 1875. júli. 15–18. 183., 184., 189., 194. sz.

- 61) Uo. 1880. júli. 19–22. 236. sz., Tkari jkv. 1881. júli. 2. 5. sz.
- 62) Uo. Közgy. jkv. 1884. ápr. 26.–máj. 2. 107., 109. sz.
- 63) Uo. Tkari jkv. 1885. febr. 27. 104. sz.
- 64) Uo. 1885. máj. 1. 139. sz.
- 65) Uo. 1886. okt. 8. 54. sz.
- 66) Uo. 1887. márc. 11. 171. sz.
- 67) Uo. Közgy. jkv. 1890. júni. 2–6. 145. sz.
- 68) Uo. 1890. júni. 2–6. 145. sz.
- 69) Uo. 1892. máj. 17–21. 162. sz. és II.A.1.42. Jogakadémiai Tanárkari jegyzőkönyvek (továbbiakban: Jkari jkv.) 1893. szept. 12. 1. sz.
- 70) Uo. Közgy. jkv. 1895. szept. 21–26. 204., 348. sz. és *Balogh* Ferenc: i.m. 551–552.
- 71) Uo. Közgy. jkv. 1913. nov. 19–21. 628. sz.
- 72) Uo. Jkari jkv. 1900. márc. 5. 3. sz.
- 73) A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1931–32. tanévről. Debrecen, 1933. 396.
- 74) A tanulmányban közölt statisztikai táblázatokat a *Classificatio Generalis Academiae* 1820/21–1865/66. évi kötetei és a főiskola akadémiai tanszakainak 1866/67–1913/14. évi Értesítői alapján a szerző állította össze.
- 75) TREL Közgy. jkv. 1874. okt. 1–4. 210. sz. és *Balogh* Ferenc: i.m. 362.
- 76) Uo. Közgy. jkv. 1913. máj. 28–30. 134. sz.
- 77) Uo. 1914. júni. 3–5. 183. sz.
- 78) Uo. 184. sz.

Sándor Nagy, Rechtsberater; Rechtshistoriker

DIE ORGANISATION DES RECHTSUNTERRICHTES IM REFORMIERTEN KOLLEGIUM ZU DEBRECEN ZWISCHEN 1742 UND 1914

Zusammenfassung

Obwohl im reformierten Kollegium von Debrecen schon von 1742 an für die Studenten, die Geistliche werden wollten, Vorträge in den Themen Naturrecht, internationales Recht und römisches Recht gehalten wurden, begann die ausgesprochene Juristenbildung erst im Jahre 1800, mit der Errichtung des rechtswissenschaftlichen Lehrstuhls. Ein Rechtsprofessor und die Professoren des Lehrstuhls Philosophie hielten Vorträge für die Studenten der Jura bis 1848. Nach dem Zusammenbruch des Freiheitskrieges hat in Ungarn, auf Grund von willkürlichen Verordnungen der österreichischen Regierung, die Umorganisation des ungarischen Rechtsunterrichtes begonnen, die sich nicht nur auf die staatlichen, sondern auch auf die kirchlichen – katholischen und protestanten – Lehrinstitute bezogen hat. Im Kollegium von Debrecen ist im Jahre 1853 die Rechtsakademie – mit zweijähriger Studienzeit und mit vier Rechtslehrern – errichtet worden. Die Regierung hat 1856 verordnet, dass die Vorträge in deutscher Sprache gehalten werden sollen. Dieser Verordnung Folge zu leisten ist aber die Rechtsakademie von Debrecen nicht willig gewesen und hat mit ihrer Tätigkeit aufgelassen. Erst nach der Ausgabe des *Októberdiploms* – im Oktober 1861 – hat der Rechtsunterricht vom neuem begonnen. Die Studienzeit ist i. J. 1864 auf drei, 1875 auf vier Jahre erhöht worden. Von diesem Zeitpunkt an unterrichteten sechs – von 1895 an acht, dann von 1909 an neun – Rechtsprofessoren.

Der Professorenkörper der Rechtsakademie und der Kirchenbezirk des Kreises jenseits der Theiss – als Unterhalter des Lehrinstitutes – führten einen beinahe ständigen Kampf mit dem Staat um die Verteidigung der Freiheit des Studienwesens auf der Rechtsakademie.

Im September 1914 ist in Debrecen eine Universität eröffnet worden, die auch eine juristische und staatswissenschaftliche Fakultät hatte. Infolgedessen ist die Rechtsakademie eingestellt worden.

55) TRÉL. Tkari jkv. 1872. dec. 4. 153. sz. és der. 28. 180. sz.

56) Uo. Közgy. jkv. 1874. okt. 1-4. 223. sz.

57) Uo. Tkari jkv. 1874. dec. 2. 143. sz.

58) Uo. Közgy. jkv. 1875. ápr. 15. 18. 58. sz.

59) Uo. Tkari jkv. 1875. jún. 26. 318. sz.

60) Uo. Közgy. jkv. 1873. júl. 15-18. 183. 184. 189. 194. sz.

Sándor Nagy, conseiller de droit; historien du droit

L'ENSEIGNEMENT JURIDIQUE ET SON ORGANISATION AU COLLÈGE CALVINISTE DE DEBRECEN DE 1742 À 1914

Résumé

A MAGYAR FELSŐOKTATÁS INTÉZMÉNYRENDSZERÉNEK
VÁLTOZÁSAI A FELSZABADULÁS UTÁN

Pour les étudiants préparant leur carrière ecclésiastique au Collège calviniste de Debrecen, on a fait dès 1742 des cours de droit naturel, international et romain. A proprement parler la formation des juristes n'a débuté qu'en 1800, lors de l'établissement de la première chaire juridique. Jusqu'à 1848 un professeur de droit et les professeurs à la faculté de philosophie y ont fait des cours pour les étudiants en droit. Après la chute de la guerre de liberté, l'enseignement juridique a été réorganisé en Hongrie aux termes des décrets arbitraires émis par le gouvernement autrichien. Ceci a influé non seulement sur les institutions d'enseignement de l'Etat, mais aussi sur celles confessionnelles: catholiques et protestantes. Au sein du Collège de Debrecen l'académie de droit fut institué en 1853, avec 2 ans de durée d'études et avec la participation de 4 professeurs de droit. En 1856 le gouvernement a ordonné que les cours devaient être tenus en allemand. L'académie de droit de Debrecen, ne voulant pas satisfaire à cette exigence, a cessé son fonctionnement. L'enseignement juridique ne fut repris qu'en octobre 1861, après la promulgation du *Diplôme d'Octobre*. En 1864 la durée des études a été allongée à 3 ans, en 1875 à 4 ans. A partir de cette date six, après 1895 huit et après 1909 neuf professeurs de droit y ont fait des cours. Tant le corps enseignant de l'académie de droit que la province calviniste transtibiscine soutenant cette institution d'enseignement faisaient une lutte presque continuelle dans la période de 1863 à 1887 contre l'État pour défendre l'autonomie d'enseignement de l'académie de droit. En septembre 1914 l'université de Debrecen ayant été établie, incorporant aussi une faculté de droit et des sciences politiques, l'académie de droit cessait d'exister.

Az utolsó háború előtti tanévben (1937/38-ban) Magyarországon 42 felsőoktatási intézmény működött: 4 tudományegyetem (Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi és római katolikus hittudományi karral; Debrecenben a Tisza István Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi, valamint református hittudományi karral; Pécsen az Erzsébeti Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi, valamint a Sopronban levő evangélikus hittudományi karral; Szegeden pedig a Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, matematikai és természettudományi, jog- és államtudományi, valamint orvostudományi karral), 1 műszaki és gazdaságtudományi egyetem (amely az 1934. évi X. tc. alapján a Műegyetem, a Közgazdas-

COLLEGE CAUVINISTE DE DEBRECEEN ET SON ORGANISATION AU
L'ENSEIGNEMENT JURIDIQUE ET SON ORGANISATION AU
KÖRNYE 1911 UND 1914

Zusammenfassung

Der in der Stadt Debrecen bestehende Cölvinistische College hat in der
Jahre 1877 bis 1880 die juristische Fakultät gegründet, die auch
eine juristische und staatswissenschaftliche Fakultät hatte. Infolgedessen ist die Rechts-
akademie eingestellt worden.

Im September 1914 ist in Debrecen eine Universität eröffnet worden, die auch
eine juristische und staatswissenschaftliche Fakultät hatte. Infolgedessen ist die Rechts-
akademie eingestellt worden.

Ladányi Andor:

A MAGYAR FELSŐOKTATÁS INTÉZMÉNYRENDSZERÉNEK VÁLTOZÁSAI A FELSZABADULÁS UTÁN

A magyar felsőoktatás hatalmas utat tett meg a felszabadulás óta: az elmúlt közel négy évtized felsőoktatásunk történelmi jelentőségű fejlődésének időszaka volt. Ennek során a felsőoktatás intézményrendszere is jelentős mértékben átalakult; lényeges változások történtek az intézmények számában, intézménytípusok és intézménycsoportok szerinti, valamint területi megoszlásában.

A magyar felsőoktatás felszabadulás utáni történetét korábbi írásaimban vázlatosan már ismertettem, több-kevesebb történeti visszapillantást adtak az intézményhálózat területi kérdéseivel foglalkozó munkák is – e kérdéskör részletesebb feldolgozására azonban eddig még nem került sor. E hiányt szeretném pótolni e tanulmányban, megkísérelve, hogy az intézményrendszer változásait a felsőoktatási politika alakulásának szerves részeként mutassam be. A felsőoktatás intézményrendszere felszabadulás utáni történetének feltárása egyben lehetőséget nyújt a történelmi tanulságok, a jelenlegi problémák történelmi gyökereinek elemzésére és ennek figyelembevételével a fejlődés irányaira vonatkozó javaslatok megfogalmazására is.

A felsőoktatás intézményrendszere a felszabadulás előtt

Az intézményrendszer felszabadulás utáni változásainak ismertetése előtt célszerű röviden vázolni a felsőoktatás felszabadulás előtti intézményrendszerét.

Az utolsó háború előtti tanévben (1937/38-ban) Magyarországon 42 felsőoktatási intézmény működött: 4 tudományegyetem (Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi és római katolikus hittudományi karral; Debrecenben a Tisza István Tudományegyetem bölcsész- és nyelv- és történettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi, valamint református hittudományi karral; Pécsen az Erzsébet Tudományegyetem bölcsész- és nyelv- és történettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi, valamint a Sopronban levő evangélikus hittudományi karral; Szegeden pedig a Ferenc József Tudományegyetem bölcsész- és nyelv- és történettudományi, matematikai és természettudományi, jog- és államtudományi, valamint orvostudományi karral), 1 műszaki és gazdaságtudományi egyetem (amely az 1934. évi X. tc. alapján a Műegyetem, a Közgazda-

ságtudományi Kar, az Állatorvosi Főiskola és a Sopronban működő Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola egyesítésével jött létre, 5 karral karonként 2–2 osztállyal), 3 felekezeti jogakadémia (Egerben, Kecskeméten és Miskolcon), 3 mezőgazdasági akadémia (Debrecenben, Keszthelyen és Magyaróvárott), 1 művészeti főiskola (a Képzőművészeti Főiskola; a Színházművészeti Akadémia, az Iparművészeti Iskola, valamint elnevezése ellenére a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola nem tartozott a felsőoktatási intézmények körébe), 1 állami és 1 felekezeti polgári iskolai tanárképző főiskola (az előbbi Szegeden, az utóbbi Budapesten), 1 Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola és 1 Testnevelési Főiskola, valamint 26 hittudományi főiskola.

A második világháború során, elsősorban a területi változások következtében a felsőoktatás intézményrendszere bizonyos mértékig módosult. A legnagyobb változást az 1940. évi XXVIII. tc. értelmében az ismét Ferenc Józsefről elnevezett kolozsvári tudományegyetem újjászervezése jelentette (az egyetemnek bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, matematikai és természettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi, valamint közgazdaságtudományi fakultása volt), míg a szegedi tudományegyetem Horthy Miklós nevét vette fel. Az „értelmiségi túltermelés” megakadályozása érdekében e törvény egyúttal úgy rendelkezett, hogy a pécsi tudományegyetem bölcsészeti karának, a szegedi tudományegyetem jogi karának, valamint a debreceni tudományegyetem természettudományi és matematikai tanszékeinek működését „a további törvényes intézkedésig átmenetileg szüneteltetni kell” (előírva azonban azt, hogy a debreceni tudományegyetemen továbbra is gondoskodni kell valamennyi tudományszakra kiterjedő középiskolai tanárképzésről). Ugyancsak az 1940. évi XXVIII. tc. értelmében a jogakadémiákon az 1941/42. tanévtől kezdve csupán az első két évfolyam működhetett volna (e rendelkezés tényleges végrehajtására azonban nem került sor). A kolozsvári egyetemen kívül az 1939 után magyar fennhatóság alá került területeken 1 gazdasági akadémiát (Kolozsvárott), 2 kereskedelmi főiskolát (Kassán és Újvidéken), valamint 10 hittudományi főiskolát létesítettek, ill. vettek át. További változást jelentett a Kertészeti Tanintézetnek 1939-ben a Kertészeti Akadémia elnevezéssel felsőoktatási intézménnyé történt fejlesztése, majd az 1942. évi XVI. tc. alapján a gazdasági akadémiáknak mezőgazdasági főiskolákká, a Kertészeti Akadémiának pedig Kertészeti és Szőlészeti Főiskolává való átszervezése (a debreceni és a keszthelyi akadémia esetében azonban a főiskolává szervezést a háború végéig nem valósították meg). Mindezek következtében a felsőoktatási intézmények száma az 1942/43. tanévben 57-re nőtt; ezek közül azonban 36 hittudományi főiskola volt.

A felsőoktatás intézményrendszerének változásai a népi demokratikus forradalmi átalakulás idején

A felszabadulás utáni első években, a népi demokratikus forradalmi átalakulás idején a felsőoktatás intézményrendszerében viszonylag kevés változás történt.

Ezek közül elsőként az *Agrártudományi Egyetem 1945 őszi megvalósított felállítását* kell megemlíteni. Az egyetem a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának, Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara Erdőmérnöki Osztályának, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolának, valamint a 3 mezőgazdasági főiskolának (1945 tavaszán ugyanis a debreceni és a keszthelyi akadémiákat is főiskolává szervezték) egyesítésével jött létre, és 4 karra – mezőgazdaságtudományi, állatorvostudományi, erdőgazdaságtudományi, valamint kert- és szőlőgazdaságtudományi karra – tagozódott, a Mezőgazdaságtudományi Kar keretében pedig négy osztály – a budapesti, a debreceni, a keszthelyi és a magyaróvári – működött. Az erdőmérnöki osztály – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a soproni kar és az erdészeti szakkörök ellenállása, valamint gyakorlati jellegű nehézségek miatt – ténylegesen csak 1950-ben került az egyetem szervezetébe. A különböző városokban levő intézmények kellően elő nem készített, lényegében mechanikus egyesítése érdemleges előrelépést nem jelentett; az egyes karok, ill. osztályok között megfelelő együttműködés nem alakult ki.

Széleskörű vita folyt a *pedagógusképzés reformjának, intézményrendszere átalakításának*, elsősorban a létrejött 8 osztályos általános iskola pedagógusszükséglete ki-elégítésének kérdéseiről. E probléma megoldására nevelőképző főiskolák létesítése került előtérbe; ezt tartalmazta a Magyar Kommunista Párt 1947 elején közzétett 3 éves tervjavaslata is:

„A demokráciának... le kell bontania azt a szinte osztálykülönbségszerű válaszfalat, mely tanítók és tanárok között fennáll: egyesítenie kell a nevelőképzést. A hároméves terv egységes, három éves nevelőképző főiskolák kiépítésére vesz irányt: az eddigi középiskoláknak számító tanítóképzőket főiskolákká szervezi át. Három esztendő alatt 10 állami nevelőképző főiskolát fogunk szervezni.”

Az első két főiskola – elnevezésük időközben pedagógiai főiskolává módosult – Budapesten, ill. Szegeden 1947-ben jött létre (az utóbbi a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola átszervezésével), azzal a feladattal, hogy hallgatóikat az általános iskolának mind az alsó, mind a felső tagozatában való tanításra felkészítsék. Más városok is kérték nevelőképző főiskola felállítását, és Mindszenty utasításának megfelelően tervek készültek 5 katolikus nevelőképző főiskola szervezésére is.

Az MKP 3 éves tervjavaslata három éves – nappali és esti oktatást biztosító – *ipari főiskolák* létesítésének szükségességét is felvetette. Az első ilyen jellegű főiskolát – Állami Műszaki Főiskola elnevezéssel – 1947 őszi szervezték meg, de ez csak esti tagozattal rendelkezett.

Hosszabb tanácskozások folytak a volt kassai és újvidéki kereskedelmi főiskolák elhelyezéséről. Az egyesített főiskola elhelyezésére Miskolc, Pécs, Győr és Debrecen merült fel; a VKM Miskolc mellett foglalt állást, az épületprobléma megoldatlansága miatt azonban végül is e főiskola Budapesten nyert elhelyezést. Megemlítendő még, hogy a szegedi tudományegyetem jogi karán 1945 őszi ismét megindult az oktatás, három művészetoktatási intézmény pedig ezekben az években vált felsőfokú jellegűvé (a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola és a Színművészeti

Akadémia változatlan elnevezéssel, míg az Iparművészeti Iskolát Iparművészeti Akadémiává szervezték át).

Ezekben az években több más terv, elképzelés is felmerült a felsőoktatás intézményrendszerével kapcsolatban. Így Pécsen 1945 tavaszától ismételt törekvések voltak a bölcsészkar visszaállítására, matematikai és természettudományi tanszékekkel való kiegészítésére, ezek azonban – a tanárképző tanfolyam időleges működésén kívül – nem jártak eredménnyel, mint ahogy papíron maradt az egyetem keretében létesítendő keleti gazdaságtudományi kar terve is. Debrecenben ismételten kérték a természettudományi tanszékek visszaállítását, sőt az orvostudományi kar és a hallgatók külön természettudományi kar felállítását. Ismételten felmerült a jogakadémiák megszüntetésének kérdése; ugyanakkor a jogakadémiák, valamint a helyi tényezők részéről olyan javaslatok is születtek, amelyek a jogakadémiák egyetemi fakultássá szervezésével többkarú egyetem kialakítására irányultak (Miskolcon pl. négykarú – jogi, evangélikus hittudományi, bányá-, kohó- és erdőmérnöki, valamint közgazdasági és szociálpolitikai – egyetem létesítését kérték). Említést érdemel az is, hogy – közel fél évszázad után – ismét felvetődött egyes egyházi körök részéről katolikus egyetem felállításának gondolata (Egerben, Szent István Tudományegyetem elnevezéssel).

A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása az 1948–1949. évi egyetemi reform során

Az 1948 tavaszán történt politikai változások, a demokratikus forradalom szocialista forradalommá fejlődése szükségessé és egyben lehetővé tette a felsőoktatás korszerű, a szocialista átalakulás követelményeinek megfelelő reformját, átszervezését. Az 1948–1949. évi egyetemi reform során – a népi demokrácia szükségleteivel összhangban lévő, tervszerű, a korábbinál színvonalasabb és hatékonyabb szakképzés biztosítása érdekében – a felsőoktatás intézményrendszere is jelentősen módosult. A változtatások fő iránya a közgazdasági, műszaki és természettudományi intézmények fejlesztése volt.

Ennek érdekében az első lépést – az MDP programnyilatkozatának is megfelelően – a *Közgazdaságtudományi Egyetem megszervezése* (és egyidejűleg a Műegyetem Közgazdaságtudományi Karának megszüntetése) jelentette. Az új egyetem kormányrendelet alapján 1948 októberében kezdte meg működését, létrehozását decemberben az 1948. évi LVII. tc. szankcionálta.

A népgazdaság növekvő mérnökgigénye vetette fel még 1948 nyarán – figyelembe véve a budapesti Műegyetem zsúfoltságát is – új műszaki egyetemek létesítésének gondolatát. E kérdést a készülő első ötéves terv szükségletei még inkább előtérbe állították. Az 1948 őszén megkezdett előkészítő munkálatok után, az MDP Politikai Bizottságának 1949. május 19-i határozatát követően az 1949. évi XXII. és XXIII. tc. Miskolcon bányá- és kohómérnöki karral, valamint gépészmérnöki karral működő Nehézipari

Műszaki Egyetem létesítéséről (és egyidejűleg a budapesti műegyetem Sopronban levő bányá- és kohómérnöki osztályának fokozatos megszüntetéséről), valamint Veszprémben a budapesti műegyetem Nehézvegyipari Karának létrehozásáról rendelkezett. Az új egyetem, ill. kar elhelyezésével kapcsolatban nagy mértékben figyelembe vették a megfelelő ipari bázis biztosításának követelményeit is, míg Sopron esetében már akkor felmerült a faipari képzés megindításának lehetősége.

Az Állami Műszaki Főiskolának vidéki ipari központokban kihelyezett tagozatai létesültek 1948 őszén; nappali oktatást is biztosító újabb műszaki főiskolák szervezésére azonban nem került sor; a kormányzat 1948 őszén az Állami Műszaki Főiskolát már csak átmeneti jellegű intézménynek tekintette.

A reform – több mint háromnegyed évszázados haladó törekvéseket megvalósítva – a budapesti és a debreceni tudományegyetemen is *külön természettudományi kart létesített*, és a matematikus, fizikus, valamint geológusképzés bevezetésével kiszélesítette a természettudományi – nem tanári – szakképzés körét.

Bővült a *pedagógiai főiskolák* hálózata is; 1948-ban újabb két pedagógiai főiskolát szerveztek (Pécsett és Debrecenben, az utóbbit 1949-ben Egerbe helyezték). 1949-ben további két főiskola felállítását tervezték, erre azonban nem került sor, a pedagógiai főiskolák száma – figyelembe véve azt is, hogy a budapesti r. kat. polgári iskolai tanárképző főiskola az 1948. évi államosítás után megszűnt – jóval a tervezett 10 alatt maradt. Ez a körülmény egyre inkább kétségessé tette, hogy a pedagógiai főiskolák – a tanítóképzők 1948-ban történt megszüntetésével – az általános iskolai nevelésszükséglet kielégítését önmagukban biztosítani tudják, és ezért már 1949 tavaszán döntés született a középfokú tanítóképzés visszaállítására vonatkozólag.

1948–1949-ben két további felsőoktatási intézmény is létesült: az 1948. évi LVIII. tc. alapján a Külügyi Akadémia, valamint a munkások gazdasági vezetővé történő képzésének feladatait ellátó Gazdasági és Műszaki Akadémia (létrehozását az 1949. évi XIX. tc. is megerősítette).

Ugyanakkor *néhány felsőoktatási intézmény megszüntetésére* is sor került. A Műegyetem Közgazdaságtudományi Karának közigazgatási osztálya megszűnt; a közigazgatási képzés a jog- és államtudományi karokra került, amelyek elnevezése jog- és közigazgatástudományi karra módosult, és amelyekben a IV. évben a jogi és a közigazgatási képzés bifurkációjával bizonyos mérvű szakosítás valósult meg. A három felekezeti jogakadémiát 1948-ban államosították (az 1948. évi XXIII. tc. miniszteri indokolása szerint a jogakadémiák „jelentőségüket veszített, idejüket múlt intézménye kérdésének észszerű rendezését eddig kizárólag különállásuk akadályozta”), majd 1949-ben megszüntették. Ugyancsak 1949-től „további rendelkezésig” szüneteltették a debreceni tudományegyetem jogi karának működését. E döntést elsődlegesen a „jogásztultermelés” indokolta: a jogászszükséglet fedezésére 7 intézmény fenntartása valóban célszerűtlen lett volna; de figyelembe vették a jogakadémiák tanári karának tudományos–szakmai színvonalát is. Részben pénzügyi, de elsődlegesen politikai megfontolásokból (a rendelkezés indokolása szerint: „a hallgatóság és a professzori kar jelentős részének demokráciaellenes beállítottsága és magatartása miatt”) az Agrártudo-

mányi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának osztályait — a debreceni, a keszthe-
lyi és a mosonmagyaróvári osztályok szüneteltetésével — 1949 tavaszán összevonták;
ennek következtében a mezőgazdasági felsőoktatás — a Sopronban folyó erdőmérnök-
képzést nem számítva — helytelenül Budapestre koncentráldott.

Az intézményrendszer változásai 1949 ősze és 1953 júniusa között

Az 1949 ősztől 1953 júniusáig terjedő időszakban, a feszített ütemű iparosítás évei-
ben a felsőoktatás intézményrendszere a felsőoktatás nagyarányú — és alapvetően
extenzív jellegű — mennyiségi fejlődésével, a hallgatólétszám ugrásszerű emelkedésével
összefüggésben lényeges mértékben átalakult.

A legtöbb változás — minthogy ezekben az években a mérnökképzés volumené-
nek gyorsütemű növelése állt előtérben — a *műszaki felsőoktatás intézményrendszeré-
ben* történt. 1949 őszen megkezdte működését Miskolcon a Nehézipari Műszaki Egye-
tem (a III–IV. éves bányász- és kohászhallgatók képzése azonban továbbra is Sopron-
ban folyt) és Veszprémben a Nehézvegyipari Kar (amely 1951-ben Veszprémi Vegyipari
Egyetem elnevezéssel önálló intézménnyé vált). Az MDP II. kongresszusának határo-
zata alapján 1951 februárjában felemelt első ötéves terv további három műszaki egye-
tem létesítéséről rendelkezett. Ezek közül elsőként 1951-ben Szegeden Közlekedési
Műszaki Egyetemet hoztak létre (amely egy év múlva Szolnokra költözött). A közok-
tatás 1951 őszen ismételten felemelt ötéves terve — a Közlekedési Műszaki Egyetemen
kívül — további négy műszaki egyetem létesítését tette feladattá. Ennek alapján 1952-
ben a Budapesti Műszaki Egyetem mérnöki és építésmérnöki karaiból kialakították
az Építőipari Műszaki Egyetemet; a másik három műszaki egyetem — bányamérnöki,
gépgyártómérnöki, könnyűipari — megszervezésére azonban nem került sor. A Buda-
pesti Műszaki Egyetem 1949-ben külön Villamosmérnöki Karral, majd 1950-ben Had-
mérnöki Karral bővült, az egyetemhez tartozott a soproni földmérőmérnöki osztály
(utóbb kar) is, és 1953 tavaszán döntés született a Gépészmérnöki Karból kiváló Gép-
gyártómérnöki Kar szervezésére. 1950-ben Ipari Szaktanárképző Intézet, majd ennek
megszüntével 1951-ben Műszaki Tanárképző Főiskola alakult, e főiskola azonban csak
az 1952/53. tanév végéig működött. Az Állami Műszaki Főiskolát 1951-ben megszünt-
tették, pontosabban a műszaki egyetemek esti tagozataivá szervezték át.

Lényegesen módosult a *tudományegyetemek kari struktúrája* is. Az állam és az
egyház szétválásából következően a hittudományi karok 1950-ben kiváltak a tudo-
mányegyetemek szervezetéből, és egyházi intézményekként folytatták tovább műkö-
désüket. 1951-ben az orvostudományi karok önálló orvostudományi egyetemekké ala-
kultak; ezek szervezetébe került a gyógyszerészképzés is. Az 1950-ben Eötvös Loránd-
ról elnevezett budapesti tudományegyetem bölcsészkarának Orosz Intézete 1952-ben
— Lenin Intézet elnevezéssel — kari jelleget nyert. 1952-ben viták folytak az egyete-

mén a bölcsészkar és a természettudományi kar decentralizálásának kérdéséről is; ez ügyben 1953 tavaszán történt döntés, e karok két-két karra osztását határozta el.

E néhány év alatt többször is megváltozott az *agrárfelsőoktatás intézményrendszere*, az Agrártudományi Egyetem szervezete. Több éves huzavona után a soproni erdőmérnöki osztály — Erdőmérnöki Kar elnevezéssel — 1950-ben az Agrártudományi Egyetem szervezetébe került, majd 1952-ben abból kiválva önálló Erdőmérnöki Főiskolává vált. Ugyancsak önálló főiskolává alakult 1952-ben az egyetem Állatorvostudományi Kara is. 1950-ben jött létre az egyetem Mezőgazdasági Szaktanárképző Intézete (amely 1954-ig Debrecenben működött). 1951-ben az egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara három karrá — agronómiai, állattenyésztési, agrárközgazdasági — tagolódott, 1952-ben pedig a gépesítési szak is karrá szerveződött.

Ezekben az években jött létre az Idegen Nyelvek Főiskolája, és vált főiskolává a Színművészeti Akadémia, az Iparművészeti Akadémia és a Külügyi Akadémia, a Kereskedelmi Főiskola elnevezése pedig 1949-ben Üzemgazdasági és Kereskedelmi Főiskolává, 1950-ben Közgazdasági Főiskolává, majd 1952-ben Számviteli Főiskolává módosult. További felsőoktatási intézmények létrehozásának terve is felvetődött; így felmerült középiskolai tanárképző főiskola (esetleg három főiskola), újságíró akadémia, gyógyszerész főiskola, orvos-felcserképző egészségügyi „felsőiskola” szervezésének gondolata, 1951-ben pedig javaslatok születtek az oktatási kapacitás jobb kihasználása érdekében a vidéki tudományegyetemek „átcsoportosítására” (a debreceni egyetem bölcsészkarának — az Orosz Intézet kivételével — Szegedre, a szegedi bölcsészkar Orosz Intézetének Debrecenbe, a szegedi jogi karnak Pécsre helyezésére); e tervek azonban nem realizálódtak.

Az intézményrendszer átalakítása során az alapvető szempont a nagyarányú szakemberszükséglet kielégítése volt. A fejlődés extenzív jellege elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a hallgatólétszám ugrásszerű emelkedésével a tárgyi és a személyi feltételek biztosítása nem volt összhangban. Az intézmények számának emelkedése, specializált szakegyetemek, szakfőiskolák létesítése az irányítás széttagolódásával is együtt járt: míg 1948 őszén a hittudományi főiskolákat nem számítva a 23 felsőoktatási intézmény közül 21 a VKM irányítása alatt állt, addig 1953 tavaszán a 32 felsőoktatási intézmény — a minisztériumok számának növekedésével is összefüggésben — már 11 minisztériumhoz, ill. egyéb főhatósághoz tartozott.

A felsőoktatás intézményrendszerének alakulása 1953 júniusa és 1956 októberé között

Az 1953 júniusi fordulat, a feszített ütemű iparosításon alapuló gazdasági stratégia elmentmondásainak nyilvánvalóvá válása, a gazdaságpolitikai koncepció megváltozása lényeges mértékben kihatott a felsőoktatás, a felsőoktatási intézményrendszer alakulására is.

A korábbi egyoldalú mennyiségi szemlélet helyett nagyobb súlyt kapott a színvonal emelésének követelménye. „Az egyetemeken és főiskolákon a hallgatólétszám mennyiségi növelése és a túlzott specializálódás helyett az oktatás színvonalának emelését s az ehhez szükséges tárgyi, személyi és tudományos feltételek biztosítását kell fő feladatnak tekinteni” — állapította meg az MDP Politikai Bizottságának a közoktatás helyzetéről és feladatairól szóló 1954 januári határozata.

E helyes célkitűzés mellett azonban mindinkább előtérbe került a felsőoktatás „túlfejlesztettségének”, „túlméretezettségének” hangsúlyozása. A gazdaságfejlesztési programok koncepciója, a többnyire a közvetlen igényeket tükröző munkaerőszükségleti tervezés kezdetlegessége következtében előálló elhelyezkedési problémák, az oktatás tárgyi feltételei terén mutatkozó jelentős lemaradás kétségkívül szükségessé tették a felvételi keretszámok bizonyos mérvű csökkentését. A hallgatólétszám ténylegesen bekövetkező, drasztikus csökkentése azonban rendkívül súlyos — következményeit tekintve a magyar felsőoktatás fejlődését hosszú ideig befolyásoló — hibának minősítendő. Jelentős károkat okoztak az 1954-től szélesen kibontakozó takarékosági intézkedések — a beruházások nagy részének leállítására, a költségvetési keretek, ezen belül a szociális juttatások csökkentése, a dolgozók munka melletti oktatásának korlátozása, oktatói létszámcsökkentés, a vidéki tudományegyetemek és a pedagógiai főiskolák „profilírozása” stb. — is.

Mindezek következtében ezekben az években számos felsőoktatási intézmény megszüntetésére került sor. A megszüntetett intézmények között volt a Műszaki Tanárképző Főiskola — ennek megszüntetéséről már 1953 júniusa előtt rendelkezés született —, a Gazdasági és Műszaki Akadémia, a Külügyi Főiskola, az Idegen Nyelvek Főiskolája, a budapesti Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskola és a Számviteli Főiskola. Ez részben indokoltnak tekinthető, minthogy egyes intézmények funkciójukat betöltötték, ill. feladataikat más, célszerűbb módon lehetett ellátni. Néhány intézmény megszüntetése azonban kétségkívül helytelen volt; így a budapesti pedagógiai főiskola felszámolása — a későbbi fejleményekből jól láthatóan — igen súlyosan érintette a főváros pedagógusellátottságát, a Számviteli Főiskola megszüntetésével pedig az országnak jó néhány évig mindössze egy közgazdasági felsőoktatási intézménye maradt.

Más intézmények megszüntetéséről is szó volt ezekben az években. A hibás tervezés és az iskolaépítés lemaradása miatt átmenetileg fellépő „tanártúltermelés”-re hivatkozva 1954-ben valamennyi pedagógiai főiskola megszüntetését tervezték. Ugyancsak 1954-ben felmerült egy bölcsészkar (a szegedi) és egy jogi kar (ezúttal a pécsi) megszüntetésének lehetősége is.

Az új műszaki egyetemek létesítése a megváltozott gazdaságpolitikai koncepció következtében természetesen tárgyalanná vált, a meglévők elhelyezéséről azonban hosszas vita folyt, számos tervezet, javaslat készült. A legnagyobb vita a Nehézipari Műszaki Egyetem soproni részlegének jövője körül alakult ki (a soproni professzorok, az illetékes szakminisztérium és a bányász szakkörök a Sopronban maradás mellett foglaltak állást, de felvetődött a bányamérnöki kar Veszprémbe helyezésétől való gondolat is); 1955-ben döntés született ugyan arra vonatkozólag, hogy a bánya- és kohómérnöki

kar soproni részlegének és a Földmérőmérnöki Karnak soproni működését 1957. augusztus 1-ig meg kell szüntetni; ennek végrehajtása azonban továbbra sem haladt előre megfelelő ütemben. A Közlekedési Műszaki Egyetem 1955-ben mint önálló intézmény megszűnt és Közlekedési Üzemmérnöki Karként az Építőipari Műszaki Egyetem szervezetébe került, amelynek elnevezése Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemre módosult. Rövid működés után 1955-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Gépgyártómérnöki Kara visszatért a Gépészmérnöki Kar kebelébe.

Az intézmények számának csökkentését ellensúlyozta azonban ebben az időszakban az *önálló agrárfelsőoktatási intézmények számának növekedése*. Előbb 1953 őszén a Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar vált ki az Agrártudományi Egyetem szervezetéből, és Kertészeti és Szőlészeti Főiskola néven önálló főiskolává alakult, Debrecenben pedig 3 éves tanulmányi idejű mezőgazdasági akadémia létesült, majd a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről szóló 1953 decemberi párt- és kormányhatározat alapján 1954-ben Keszthelyen és Mosonmagyaróvárott is mezőgazdasági akadémiát hoztak létre, és az Agrártudományi Egyetem Gépesítési Kara is – Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola elnevezéssel – önálló intézménnyé vált.

Önálló intézménnyé alakult 1954-ben a Lenin Intézet is; fennállása azonban a nagy mértékben csökkenő szakemberigény miatt alig fél év múlva már kétségesé vált, és ezért az MDP Politikai Bizottsága 1955 júniusában (majd 1956 júliusában) úgy határozott, hogy a Lenin Intézetet az SZKP KB mellett működő Társadalomtudományok Akadémiájához hasonló intézménnyé (pártaspirantúra) kell átszervezni, az intézet jelenlegi hallgatói pedig – az áthelyezés fokozatos megvalósításával – az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytassák tanulmányaikat.

Ezekben az években megváltozott két egyetem szervezete is: 1955-ben mind a Közgazdaságtudományi Egyetem (amelyet 1953-ban Marx Károlyról neveztek el), mind a Budapesti Orvostudományi Egyetem háromkarú egyetemmé vált. Ugyanakkor az Eötvös Loránd Tudományegyetemen ismételtelen felmerült a két bölcsészkar és a két természettudományi kar újraegyesítésének szükségessége. A jogi karok elnevezése állam- és jogtudományi karrá módosult; a bifurkáció megszűnt.

1956 nyarán és kora őszén, az SZKP XX. kongresszusa után, a hazai politikai életben kialakuló változások hatására megerősödtek a felsőoktatás hiányosságainak kijavítására, színvonalának emelésére, fejlődésének meggyorsítására irányuló törekvések. Ezek több esetben érintették a felsőoktatás intézményrendszerét is: elvi döntés született a tanítóképzés és az óvónőképzés 2 éves tanulmányi idejű akadémiaikon történő megvalósítására, tervek készültek a „profilírozás” megszüntetésére, a tudományegyetemeken képviselt tudományszakok bővítésére stb. – az ellenforradalom azonban e tervek valóráváltását átmenetileg megakasztotta.

Az intézményrendszer fejlődése 1956 végétől 1959-ig

Az ellenforradalom leverése után a politikai konszolidáció folyamatának előrehaladásával előtérbe kerültek a felsőoktatás továbbfejlesztésének feladatai. Az MSZMP a fel-

sőoktatási politika terén is meggyőzően bizonyította, hogy képes a szocialista megújulásra: az 1956 utáni években a korábbi időszak hibáinak kiküszöbölése, a felsőoktatás színvonalának emelése érdekében az intézkedések egész sora született. Ezek nyomán a felsőoktatás intézményrendszerében is több változás történt.

Jelentős mértékben *átalakult az agrárfelsőoktatás intézményi struktúrája*. Az Agrártudományi Egyetemen – amelynek székhelye fokozatosan Gödöllőre helyeződött át – az agronómiai, állattenyésztési és agrárközgazdasági karokat összevonták (az egységes kar neve ismét Mezőgazdaságtudományi Kar lett), és a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola az egyetem Mezőgazdasági Gépészmérnöki Karává szerveződött. Ugyancsak 1957-ben a debreceni, keszthelyi és mosonmagyaróvári mezőgazdasági akadémiák 4 éves tanulmányi idejű egyetemi jellegű intézményekké váltak.

Változások történtek *a műszaki felsőoktatás intézményrendszerében* is. A tanulmányi időt 1957-ben 5 évre emelték; megszűnt a Budapesti Műszaki Egyetem Hadmérnöki Kara, és ugyancsak 1957-ben az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Közlekedési Üzemmérnöki Karát Szolnokról Budapestre helyezték. 1959-ben végre lezárult a Miskolc–Sopron-vita: a Nehézipari Műszaki Egyetem Bányamérnöki Karának soproni részlege Miskolcra költözött át, a Földmérőmérnöki Kar pedig megszűnt; a geodéziai képzés az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem feladatává vált.

A tudományegyetemen a tanulmányi időt 1957-ben 5 évre emelték, és az egyetemek „elszürkülésének”, a vidéki egyetemek háttérbe szorításának megszüntetése érdekében konkrét intézkedésekre került sor. Módosult az Eötvös Loránd Tudományegyetem szervezete: a Bölcsészettudományi Kar és a Természettudományi Kar decentralizálását 1957-ben megszüntették, és a Bölcsészettudományi Karba integrálódott a Lenin Intézet is. *Az orvostudományi egyetemek* szervezetében csak egy változás történt: a Szegedi Orvostudományi Egyetem kétkarú – általános orvostudományi és gyógyszerészettudományi karral rendelkező – egyetemmé fejlődött.

Az egyik legjelentősebb változást ezekben az években *a felsőfokú tanítóképző és óvónőképző intézetek szervezése* jelentette. Alapos előkészítő munkálatok után, a korábbi tervek (2 éves tanulmányi idejű tanító- és óvónőképző akadémiák felállítás) módosítva 1959-ben 11 három éves tanulmányi idejű felsőfokú tanítóképző intézet és 3 két éves tanulmányi idejű óvónőképző intézet létesült. Ezzel az intézkedéssel – a haladó magyar művelődéspolitikai régi törekvését valóra váltva – hazánk a világon azok közé az országok közé került, amelyek elsőként valósították meg a tanítók és az óvónők felsőfokú (ill. post-secondary) képzését.

A pedagógusképzés intézményrendszerével kapcsolatban megemlítendő még, hogy 1957-ben – az ellenforradalom utáni gazdasági nehézségek, a végző tanárszakos hallgatók elhelyezésével kapcsolatos problémák hatására – ismét felvetődött a pedagógiai főiskolák megszüntetésének terve. Élénk vita után e kérdést az döntötte el, hogy a pedagógusszükségletre vonatkozólag 1958 elején végzett számítások minden kétséget kizáróan bebizonyították valamennyi tanárképző intézmény fenntartásának szükségességét. Ily módon a pedagógiai főiskolák létét fenyegető veszély ismét elhárult, és a főiskolákon 1959-ben 4 évre emelték a tanulmányi időt.

Az intézményrendszer nagyarányú kiterjedése a 60-as évek első felében

Az 1960-as évek első felében a felsőoktatás újabb nagyarányú mennyiségi fejlődése következett be. Ezt elsősorban a növekvő – az ipar fejlődésével, a mezőgazdaság kollektivizálásával és az általános iskolát érintő demográfiai hullámmal összefüggő – szakemberszükséglet indokolta. Számos területen már az 50-es évek végén szakemberhiány lépett fel; az igényeket a felsőoktatási intézmények csak részben tudták kielégíteni, minthogy az 1953–1956 között megvalósított, az előzőek során ismertetett csökkenési–korlátozó politika következtében 1957-től 1960-ig évről-évre kevesebb hallgató végzett. Ezért az MSZMP 1959 novemberében tartott VII. kongresszusa a felvételi keretszámok jelentős emelését határozta el. A hallgatólétszám lényeges növelésének szükségességét támasztották alá az 1960-as évek elején végzett távlati szakemberszükségleti számítások is.

Nyilvánvaló volt, hogy a nagymérvű szakemberszükséglet kielégítését – a felsőoktatás akkori kapacitását figyelembe véve – csak jelentős beruházásokkal, a meglévő intézmények bővítésével, ill. új intézmények létesítésével lehetett volna megvalósítani. A legegyszerűbb és leggyorsabb megoldásnak – az 1959 végén megkezdett oktatási reformmunkálatok célkitűzéseire is kapcsolódóan – a *felsőfokú technikumok kiépítése* látszott.

Az oktatási reform tézisei szerint: „A modern termelés mind az iparban, mind a mezőgazdaságban egyre több, magas képzettségű közép-kadert igényel. Ilyenek a technikusképzés jelenlegi formájával, tartalmával és módszereivel nem képezhetők ki.” Ezért a technikusok képzését a reform a középiskolai végzettséget követően felsőfokú oktatás keretében kívánta megvalósítani.

A felsőfokú technikumokat a Művelődésügyi Minisztérium eredeti elképzelései szerint – a meglévő közép-fokú technikumok egy részének átszervezésével, majd a III. ötéves tervben új, nagyobb intézmények létesítésével – fokozatosan kellett volna kiépíteni. A növekvő szakemberhiányra tekintettel azonban az Országos Tervhivatal, majd a Politikai Bizottság határozata a felsőfokú technikumok hálózata kiépítésének meggyorsítása mellett foglalt állást. Ugyanakkor pedig a közép-fokú technikumokkal rendelkező, a felsőfokú technikumok létesítését korábban nagyrészt ellenző minisztériumok – minthogy a reform-dokumentumok a közoktatás egységes irányításának kérdését is felvetették – nem csak szakemberszükségletük biztosítása, hanem intézményeik „megmentése” érdekében is „saját” felsőfokú technikumaik mielőbbi létrehozására törekedtek.

Ily módon a felsőfokú technikumok hálózatának kiépítése a felsőoktatás történetében szinte páratlan gyorsasággal történt: 1961-ben 19 (4 ipari és 15 mezőgazdasági) felsőfokú technikum kezdte meg működését, 1962-ben újabb 21 (17 ipari és 4 mezőgazdasági) felsőfokú technikum, valamint 3 közigazdasági jellegű felsőfokú szakiskola, majd a következő három évben további 5 (4 ipari és 1 mezőgazdasági) felsőfokú tech-

nikum; összesen tehát 48 felsőfokú technikum és szakiskola létesült. Néhány további – mezőgazdasági építési, szövetkezeti és gyógyszerész – felsőfokú technikum szervezése is felvetődött; e tervek realizálására azonban nem került sor.

A növekvő mérnökszükséglet biztosítása céljából az MSZMP 1962 novemberében tartott VIII. kongresszusa Győrről új műszaki egyetem építését határozta el. Az általános iskolai tanárszükséglet kielégítésére 1962-ben Nyíregyházán új tanárképző főiskola létesült (1962-ben a pedagógiai főiskolák elnevezése tanárképző főiskolává módosult), 1963-ban pedig a Szegedi Tanárképző Főiskola kapacitásának növelése érdekében a Szegedi Tanítóképző Intézetet megszüntették. Tervbe vették a tanító- és óvónőszükséglet fedezése érdekében egy új tanítóképző és két óvónőképző intézet megszervezését, ezt azonban nem sikerült megvalósítani.

Ezekben az években szervezték felsőoktatási intézménnyé a Mozgássérültek Nevelő- és Nevelőképző Intézetét. Az intézményrendszer átalakításával kapcsolatban egyéb, ezidőtájt felmerült javaslatok – Idegen Nyelvek Főiskolájának létesítése, Pécsen Természettudományi Kar kialakítása, a pécsi jogi kar megszüntetése, a Képzőművészeti Főiskola és az Iparművészeti Főiskola egyesítésével kétkarú Művészeti Egyetem létrehozása – sorra lekerültek a napirendről. Említést érdemel az is, hogy az 1961. évi III. törvény, ill. az 1962. évi 22. sz. tvr. rendelkezéseivel is összhangban 1962-ben több agrárfelsőoktatási intézmény elnevezése megváltozott: az Állatorvostudományi Főiskola Állatorvostudományi Egyetemmé, az Erdőmérnöki Főiskola kétkarú Erdészeti és Faipari Egyetemmé, a mezőgazdasági akadémiák pedig főiskolákká váltak.

A fenti változások, alapvetően a felsőfokú technikumok és szakiskolák hálózatának kiépítése következtében 1965/66-ban a felsőoktatási intézmények száma 92-re emelkedett. Ez az 50-es évek első éveivel hasonlóan ismét extenzív jellegű fejlődést jelentett; a közel félszáz intézmény rendkívül rövid idő alatt történt létrehozását nyilvánvalóan csak a minőségi követelmények rovására lehetett megvalósítani, az intézmények szétaprózottsága nem tette lehetővé a rendelkezésre álló anyagi eszközök tervszerű és optimális felhasználását sem, a felsőoktatás irányítása pedig ismét nagy mértékben széttagolttá vált (a 92 intézmény közül 1965-ben csak 32 tartozott a Művelődésügyi Minisztériumhoz, a többi 60 pedig 14 más minisztériumhoz, ill. főhatósághoz).

A felsőoktatás intézményrendszerének változásai a 60-as évek második felében és a 70-es évek elején

Az előző évek tapasztalatai, a fejlődés extenzív jellegéből – elsősorban a felsőfokú technikumok vázolt módon történt megszervezéséből – eredő problémák felismerése alapján, figyelembe véve az 1963-ban megindult távlati munkaerőtervezés első eredményeit is, az MSZMP Politikai Bizottságának 1965. június 8-i határozata hangsúlyozta a munkaerőgazdálkodás és az oktatásügy összhangja biztosításának szükségességét,

megállapította a felsőfokú műszaki és agrárszakemberképzés két szintjét (mérnök- és üzemmérnökképzés), és megjelölte a főiskolai üzemmérnökképzés kialakításának útját: a felsőfokú technikumokat „úgy kell továbbfejlesztünk, hogy ezek főiskolákká váljanak, üzemi bázisra épülve szorosan az egyetemekhez kapcsolódva működjenek. A felsőfokú technikumok... főiskolákká csak az összes feltételek biztosítása mellett minősüljenek”. A Politikai Bizottság határozatát követően a Minisztertanács 1966. évi határozata úgy rendelkezett, hogy általában több szakkal működő, gazdaságosan üzemeltethető műszaki főiskolákat kell szervezni, az intézményeket legalább 600–1000 nappali hallgató képzésére alkalmassá téve, a főiskolává fejlesztés feltételeinek meg nem felelő felsőfokú technikumokat pedig meg kell szüntetni. (Megjegyzendő, hogy e kormányhatározatnak a műszaki főiskolák méretével kapcsolatos rendelkezését a későbbiek során – a főiskolává, ill. főiskolai karrá szervezett felsőfokú technikumok nagy száma következtében – csak részben sikerült megvalósítani.)

E kormányhatározat alapján a 60-as évek végén megkezdődött a *felsőfokú technikumok és szakiskolák átszervezése*, és viszonylag rövid idő alatt, a 70-es évek elejére lényegében befejeződött. Ennek eredményeként 13 főiskola (7 műszaki, 3 mezőgazdasági, ill. élelmiszeripari és 3 közgazdasági) jött létre, további 12 felsőfokú technikum egyes egyetemek, ill. főiskolák karaként működött tovább, míg a többi felsőfokú technikum megszűnt. (Ez utóbbiak egy része egy ideig a fenti intézmények kihelyezett tagozataként folytatta működését.) Az egyik műszaki főiskola – a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola – végleges elhelyezésére Győrt jelölték ki; a mérnökszükségletre vonatkozó számítások korrekciója nyomán ugyanis az a döntés született, hogy Győrött nem műszaki egyetemet, hanem műszaki főiskolát kell létesíteni.

További változások is történtek ezekben az években az felsőoktatás intézményrendszerében. A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem 1967-ben – Budapesti Műszaki Egyetem elnevezéssel – egyesült. Valamennyi egyetemi szintű agrártudományi főiskola képzési ideje 5 évre emelkedett, és elnevezésükben is egyetemmé váltak: a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola 1968-ban lett Kertészeti Egyetem (majd 1972-ben kétkarú egyetemmé vált), a Debreceni Agrártudományi Főiskola és a Keszthelyi Agrártudományi Főiskola 1970-ben alakult egyetemmé, a Mősonmagyaróvári Agrártudományi Főiskolát pedig ugyanakkor a keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karává szervezték. Egyetemi jellegű főiskolává fejlődtek 1971-ben a művészeti főiskolák is; előzőleg 1966-ban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zeneiskolai Tanárképző Intézetének Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsen és Szegeden kihelyezett tagozatai alakultak. Bővült a közgazdasági felsőoktatás intézményrendszere: 1970-ben megszervezték a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem pécsi, 1972-ben pedig a Pénzügyi és Számviteli Főiskola salgótarjáni és zalaegerszegi kihelyezett tagozatát. A pedagógusképzés intézményrendszere annyiban módosult, hogy a Nyíregyházi Tanítóképző Intézet 1970-ben beolvadt a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolába, és e főiskolának 1972-ben Hajdúböszörményben Óvónőképző Intézete létesült.

A fenti változások következtében 1972 őszére az önálló felsőoktatási intézmények száma 55-re csökkent. Figyelembe kell azonban venni, hogy ezen túlmenően az

intézmény székhelyén kívül mintegy 30 kar, nappali oktatást biztosító kihelyezett tagozat is működött (és ezeknek csak kisebb részét tették ki az „elhaló” felsőfokú technikai tagozatok).

Mint ahogy a műszaki és közgazdasági főiskolák – a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola kivételével – a Művelődésügyi Minisztérium irányítása alá kerültek, mérséklődött a felsőoktatási intézmények irányításának széttagoltsága is: az 55 önálló intézmény közül 39 tartozott a Művelődésügyi Minisztériumhoz és 15 további 5 minisztériumhoz, ill. főhatósághoz.

A felsőoktatás intézményrendszerének alakulása a legutóbbi évtizedben

1973–1983 között a felsőoktatás intézményrendszerének alakulását sajátos kétirányú mozgás jellemezte: a felsőoktatás intenzív fejlődési szakaszára való áttérés követelményeinek megfelelően, az intézményrendszer széttagoltságának csökkentése érdekében egyes intézmények összevonására vagy megszüntetésére került sor; ugyanakkor viszont számos új intézmény, ill. kihelyezett tagozat létesült. E változásokat intézménycsoportok szerint áttekintve:

A tudományegyetemek és a pedagógusképző intézmények területén: Pécsen a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem kihelyezett tagozata 1975-ben a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karává, a Pécsi Tanárképző Főiskola pedig 1981-ben az egyidejűleg Janus Pannonius nevét felvevő egyetem Tanárképző Karává vált. Budapesten 1975-ben jött létre az egi Ho Si Minh Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozata; ez 1983-ban Általános Iskolai Tanárképző Főiskolai Kar elnevezéssel az Eötvös Loránd Tudományegyetem szervezetébe került. Szombathelyen 1971-ben a Pécsi Tanárképző Főiskola létesített kihelyezett tagozatot, amelyet 1975-ben a Szombathelyi Tanítóképző Intézettel összevonva tanárképző főiskolává szerveztek át. A Testnevelési Főiskola 1975-ben egyetemi jellegű főiskolává, a tanítóképző intézetek pedig 1975-ben, ill. 1976-ban főiskolává váltak (a tanárképző főiskolákhoz való kapcsolásukra azonban – az 1972 júniusi oktatáspolitikai párthatározatban foglaltaktól eltérően – nem került sor). A tanítóképzés mennyiségi növelése érdekében 1977-ben a Kaposvári Tanítóképző Főiskola Szekszárdon, az Esztergomi Tanítóképző Főiskola pedig Zsámbékon létesített kihelyezett tagozatot; az utóbbit 1983-ban önálló főiskolává szervezték. Önálló intézmény lett 1974-ben a Hajdúböszörményi Óvónőképző Intézet is.

Az agrárfelsőoktatás intézményrendszere széttagoltságának további csökkentése céljából a gödöllői Agrártudományi Egyetem zsámbéki üzemgazdasági üzemmérnöki kihelyezett tagozatát 1978-ban, a keszthelyi Agrártudományi Egyetem körmendi Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Karát és nagykanizsai Agronómiai Főiskolai Karát pe-

dig 1979-ben megszüntették. Több főiskolai kar elnevezése és szervezeti hovatartozása megváltozott: a Kertészeti Egyetem gyöngyösi Kertészeti és Agronómiai Főiskolai Kara 1976-tól a gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Karaként működik, a debreceni Agrártudományi Egyetem szarvasi Öntözéses-Meliorációs Főiskolai Karának elnevezése 1976-ban Mezőgazdasági Főiskolai Karra módosult, az Élelmiszeripari Főiskola hódmezővásárhelyi Állattenyésztési Kara pedig 1978-ban az Állatorvostudományi Egyetem Állategészségügyi Főiskolai Karává alakult.

A *műszaki felsőoktatás intézményrendszere* csak kevésbé módosult: a Budapesti Műszaki Egyetem bajai Vízgazdálkodási Főiskolai Kara 1976-ban a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola Vízgazdálkodási Intézetévé vált, a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola székesfehérvári kihelyezett tagozata 1976-tól e főiskola Számítógéptechnikai Intézeteként működik, és a műszaki főiskolákon a kari tagolódás helyett az intézeti struktúrára tértek át. Megemlítendő még, hogy a Nehézipari Műszaki Egyetemen 1981-ben Állam- és Jogtudományi Intézet (1983-tól Kar) jött létre.

Ami a *többi intézménycsoportban* bekövetkezett változásokat illeti: az egészségügyi középakadémia magasabb szinten történő biztosítása érdekében 1975-ben megalakult az Orvostovábbképző Intézet Egészségügyi Főiskolai Kara (amelynek Szegeden kihelyezett tagozata is van); a korábban nem a felsőoktatási intézmények körébe tartozó Tanácsakadémia átszervezésével 1978-ban Államigazgatási Főiskola létesült; Szolnokon a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola szervezett kihelyezett tagozatot, amelyen 1979 óta nappali tagozatos oktatás is folyik, 1983-ban pedig az Állami Balett Intézet felsőoktatási jelleget nyert.

E kétirányú változások eredményeként a felsőoktatási intézmények száma ebben az évtizedben lényegében változatlan maradt; jelenleg — az 1983/84. tanévben — hazánkban 58 önálló felsőoktatási intézmény és 22, az intézmény székhelyén kívül működő kar, intézet, nappali oktatást is biztosító kihelyezett tagozat van.

Összegezés és tanulságok

A történeti áttekintést befejezve megállapíthatjuk, hogy az intézményrendszer nagyarányú fejlődése lehetővé tette a magyar felsőoktatás korábbi elmaradottságának felszámolását, a szocialista építés szakemberszükségletének kielégítését, a társadalom képzettségi—műveltségi szintjének jelentős emelését.

A *felsőoktatási intézmények száma* 1937/38-hoz viszonyítva — a hittudományi főiskolákat nem számítva — több mint három és félszeresére emelkedett. (Lásd 1. táblázatot.) Az intézmények számának emelkedése — a történeti áttekintésből kitűnően — nem volt egyenletes ütemű. A felsőoktatás intézményrendszerében, az intézmények számában történt rendkívül sok változás a múltban jelentős mértékben a társadalmi felsőoktatás-fejlesztési politika — számos tényezővel, körülménnyel összefüggő —

hiányának és ebből eredően sokszor csak a közvetlen igények kielégítését célzó, átgondolatlan intézkedéseknek volt a következménye.

Az intézményrendszer fejlesztésének alapvető iránya a *specializált szakegyetemek, szakfőiskolák létesítése* volt; a képzési ágak széles körét felölelő, nagyobb intézmények létrehozására nem került sor, és csak kivételesen fordult elő, hogy egy-egy egyetem profilja más szakirányú képzéssel bővült (mint Pécsen a Közgazdaságtudományi Kar, Miskolcon az Állam- és Jogtudományi Kar megszervezésével). Sőt a létrejött szakegyetemek, szakfőiskolák képzési profilja sem terjedt ki az esetek nagy részében az adott képzési ág egészére vagy jelentős részére.

E tendenciával is összefüggésben a felsőoktatás intézményrendszerén belül az egyes intézménycsoportokhoz tartozó intézmények száma és aránya az elmúlt négy évtized során jelentősen megváltozott. (Lásd 2. táblázatot.) A legnagyobb mértékben a műszaki, a mezőgazdasági és a pedagógusképző intézmények száma emelkedett. A pedagógusképző intézmények esetében ezt elsősorban a felsőfokú tanítóképző és óvónőképző intézetek 1959 őszén történt létrehozása eredményezte, míg a műszaki és a mezőgazdasági intézmények számának megsokszorozódása a 60-as évek első felében a felsőfokú technikumok hálózatának kiépítésével függött össze, csökkenése pedig a 60-as évek végétől e technikumok átszervezésével, ill. megszüntetésével. E három intézménycsoporthoz tartozik jelenleg is a felsőoktatási intézmények közel kétharmada. Lényegében hasonló képet kapunk, ha az önálló intézmények mellett az intézmény székhelyén kívül működő karokat, intézeteket és nappali oktatást biztosító kihelyezett tagozatokat is figyelembe vesszük (lásd a 3. táblázatot), bár itt a Zeneiskolai Tanárképző Intézet vidéki tagozatai miatt az arányok némileg módosulnak.

Lényeges mértékben átalakult a felsőoktatás regionális struktúrája, a *felsőoktatási intézmények területi megoszlása* is. (Lásd 4. táblázatot.)

Budapest – történetileg kialakult – túlsúlya a felszabadulás után is hosszú ideig megmaradt, sőt az 50-es évek elejéig még fokozódott is. Ez egyrészt számos vidéki felsőoktatási intézmény (jogakadémiák, debreceni jogi kar, az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara vidéki osztályai) megszűnésével és az új vidéki egyetemek, főiskolák hallgatólétszámának csak fokozatos emelkedésével, másrészt pedig a fővárosi felsőoktatási intézmények számának növekedésével (Kereskedelmi Főiskola, Állami Műszaki Főiskola, Gazdasági és Műszaki Akadémia, Külügyi Akadémia, Műszaki Tanárképző Főiskola, Idegen Nyelvek Főiskolája létesítése, három művészetoktatási intézmény felsőfokú jellegűvé válása) és az esti oktatásnak nagyrészt Budapestre koncentrálódásával magyarázható. Az 50-es évek második felétől, számos budapesti intézmény megszűnésével, az esti oktatás összezsugorodásával, a vidéki felsőoktatási intézmények hallgatólétszámának emelkedésével, a mezőgazdasági akadémiák létesítésével a fővárosban tanulók aránya fokozatosan csökkent, majd a 60-as években – előbb a felsőfokú tanítóképző és óvónőképző intézetek, majd a felsőfokú technikumok kiépülésével – e folyamat felgyorsult, és a hallgatók aránya a 70-es évek elejétől 50% alá került. Jelenleg a nappali hallgatók 45,0, az összes hallgatók 47,4%-a tanul Budapest felsőoktatási intézményeiben.

A három korábbi egyetemi város (Debrecen, Pécs, Szeged) a kolozsvári egyetem újjászervezése következtében már a háború idején, majd – több körülménnyel összefüggésben – a következő évtizedben is bizonyos mértékig háttérbe szorult. Ezt követően azonban hallgatólétszámuk aránya fokozatosan emelkedett, és a 60-as évek eleje óta kisebb ingadozásokkal 22% körül van. Jelenleg e városok egyetemén és főiskoláin tanulók aránya a nappali hallgatókat tekintve 24,5, az összes hallgatót tekintve 21,8%, ami azt jelenti, hogy jóllehet e városok hallgatólétszáma a háború előttinek több mint ötszörösére nőtt, aránya azonban az 1937/38. évi szint alatt marad.

Ez elsősorban azzal függ össze, hogy az elmúlt évtizedekben egész sor más városban létesült felsőoktatási intézmény. Míg a háború előtt Budapest és a három egyetemi város mellett – a hittudományi főiskolákat nem számítva – csak 6 városban (Eger, Kecskemét, Keszthely, Magyaróvár, Miskolc, Sopron) volt felsőoktatási intézmény, és ezek hallgatóinak aránya az összhallgatólétszám 11,6%-át tette ki, ma már összesen 33 helységben működik felsőoktatási intézmény és a korábbi egyetemi városokon kívüli helységek intézményeiben a nappali hallgatók 30,5, az összes hallgatók 30,8%-a tanul.

A felsőoktatás intézményrendszerének területi struktúrájában bekövetkezett változásokat tükrözi a hallgatólétszám tervezési-gazdasági körzetek szerinti megoszlásának alakulása is. (Az 1983/84. tanévre vonatkozólag lásd az 5. táblázatot.) A központi körzet felsőoktatási intézményeiben tanulók aránya jelenleg már 50% alatt van; a háború előttihez viszonyítva csökkent a dél-alföldi és némileg a dél-dunántúli régió részesedése – ugyanakkor növekedett az észak-alföldi, az észak-magyarországi és különösen az észak-dunántúli körzeté.

A felsőoktatás intézményrendszerének négy évtizedes fejlődése során azonban a kétségtelen eredmények mellett problémák és ellentmondások is jelentkeztek. Az extenzív fejlesztés következtében – a 60-as évek végén és a 70-es évek elején végrehajtott intézkedések ellenére – a felsőoktatás intézményrendszere szétaprózott, széttagolt. A felsőoktatási intézmények száma – hazánk méretére tekintettel – nemzetközi összehasonlításban igen magas, figyelembe véve azt a körülményt is, hogy jelenleg az 58 önálló felsőoktatási intézményen kívül 22 egyetemi-főiskolai kar, intézet, nappali oktatást biztosító kihelyezett tagozat működik az „anyaintézmény” székhelyén kívül. E karokat, intézeteket, tagozatokat az oktatás személyi és tárgyi feltételeinek tényleges helyzetét alapul véve gyakorlatilag önálló intézménynek kell tekintenünk.

A 70-es évek első felétől kezdve számos tudományos elemzés (elsősorban a volt Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont kutatásai) és fontos dokumentum (így az 1974–75-ben készült távlati oktatásfejlesztési koncepció-tervezet, a felsőoktatás helyzete és fejlődési irányai 1978-ban megindított vizsgálatának munkálatai során a 4. sz. munkabizottság és a főbizottság összefoglaló jelentése, valamint az MSZMP Politikai Bizottságának a felsőoktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló 1981. február 3-i határozata) mutatott rá az intézményrendszer széttagoltságának problémáira, kedvezőtlen következményeire. Megállapítást nyert, hogy az intézmények nagy száma mind a képzés színvonala, mind gazdaságossága szempontjából hátrányos, és emiatt a magyar felsőoktatást a szellemi és anyagi erő

szétforgácsoltsága, valamint az oktatás személyi és tárgyi felteteleiben mutatkozó jelentős aránytalanságok jellemzik.

A felsőoktatási intézmények méretét, nagyságrendjét vizsgálva szembetűnő a rendkívül sok, kis hallgatólétszámú, szűkprofilú, heterogén színvonalú, csak viszonylag magas működési és szolgáltatási költségekkel üzemeltethető intézmény: az 1983/84. tanévben a felsőoktatási intézmények 33,8%-a 300-nál kevesebb, további 23,7%-a 301–500 hallgatóval rendelkezett. (Lásd a 6. táblázatot.) A kislétszámú, szűkprofilú intézményekben az oktatók szakmai—tudományos fejlődésének, a hallgatók szellemi látóköre szélesítésének, tudományos és kulturális érdeklődése kielégítésének lehetőségei — az esetek nagy részében — korlátozottak (sokszor az intézmény székhelye sem biztosíthatja a szükséges szellemi—kulturális háttérrel), és az intézményi széttagoztság megnehezíti a képzési kapacitás megfelelő kihasználását, a képzés kereteinek a változó társadalmi szükségleteknek megfelelő rugalmas módosítását is.

A felsőoktatás intézményrendszerének széttagoztsága az előzőek során vázolt történelmi körülmények között jött létre. Kialakulásában, fennmaradásában, sőt esetenként „újratermelődésében” az osztársadalmi érdekek rovására területi, ágazati, intézményi érdekek (vagy vélt érdekek) is közrejátszottak és közrejátszanak. E részérdekek érvényesülését, intézmények, kihelyezett tagozatok kellő megfontolás nélküli létesítését az elmúlt évtizedekben az átfogó, tervszerű felsőoktatás-fejlesztési politika említett hiánya is elősegítette. Sokszor tapasztalható volt az a gyakorlat, hogy a tényleges, többnyire előrelátható szakemberszükségletet, a megfelelő beruházási kereteket idejében biztosítva, nem a meglévő intézmények kapacitásának célszerű növelése, hanem — mind a képzés színvonala, mind pedig gazdaságossága rovására — egyes felajánlott vagy éppen igénybe vehető objektumok átvételével, új intézmények, ill. kihelyezett tagozatok szervezése útján elégítették ki.

Nem hagyhatók azonban figyelmen kívül a jelenlegi intézményrendszer bizonyos előnyei sem: a sok intézmény egyik-másik képzési ágban a korábbinál arányosabb területi megoszlást biztosít, növeli az intézmény vonzáskörzetében a továbbtanulási lehetőségeket, és egyúttal némileg javítja a regionális szakemberellátottságot; a kislétszámú intézményekben részben kedvezőbbek a nevelés feltételei, és az egyes intézmények városokban, megyéjükben a szoros értelemben vett oktatási feladatokon túlmenő — továbbképzési, kutató—fejlesztő, közművelődési — funkciókat is ellátnak. Ezért az intézményrendszer fejlesztési irányainak meghatározása során az összes körülményt gondosan mérlegelni kell.

Az intézményrendszer fejlesztésének fő irányai

Végezetül a történelmi tapasztalatokat, tanulságokat, a jelenlegi problémákat és a következő időszak várható követelményeit egyaránt figyelembe véve, a vonatkozó szak-

irodalom, dokumentumok megállapításaival nagyrészt megegyezően vázolni szeretném a felsőoktatási intézményrendszere fejlesztésének, átalakításának fő irányaira vonatkozó javaslataimat.

Az alapvető célkitűzés — a felsőoktatás intenzív fejlesztése követelményeinek megfelelően — a képzés színvonalának, hatékonyságának növelését az eddiginél fokozottabb mértékben biztosító intézményrendszer kialakítása. Ennek érdekében elkerülhetetlen az intézményrendszer jelenlegi széttagoltságának, szétaprózottságának csökkentése, a széttagoltságból eredő hátrányos következmények mérséklése.

Ennek során a legfontosabb feladat kétségkívül a rendelkezésre álló szellemi és anyagi erőforrások, a képzési kapacitás optimális felhasználása érdekében az egy városban (ill. egymáshoz viszonylag közeli városokban) levő felsőoktatási intézmények együttműködésének kialakítása, erősítése. E kooperáció révén biztosítani lehetne — elsősorban a marxizmus—leninizmus oktatás, az idegen nyelvi oktatás, egyes alaptárgyak oktatása területén — mind a képzés színvonalának emelését, mind az oktatók racionális foglalkoztatását, továbbá a határterületi képzés kiterjesztését (amelyre már az 1972-es oktatáspolitikai párthatározat felhívta a figyelmet), a posztgraduális képzés kiépítését, a tudományos kutatómunka erőteljesebb fejlesztését, valamint az oktatási helyiségek, laboratóriumok, műszerek, könyvtárak, szociális, kulturális és sportlétesítmények közös kihasználását.

E kooperáció kiszélesítésével, hatékonyabbá tételével Debrecenben, Pécsen és Szegeden fokozatosan regionális felsőoktatási centrumokat lehetne kialakítani. E regionális felsőoktatási központok elsősorban az érintett intézmények szoros együttműködésének szervezeti keretét jelentenék, és jöllehet néhány kisebb intézmény, kar, kihelyezett tagozat esetében szervezeti integrációra is sor kerülhet, a regionális felsőoktatási centrum keretei közé tartozó valamennyi intézményt nem szükséges és nem is célszerű szervezetenként egyesíteni (és egységes minisztériumi irányítás alá vonni). Az alapvető feladat a regionális központok kialakítása során a szellemi és anyagi erők optimális felhasználása, a konkrét szervezeti megoldás csak másodlagos jelentőségű.

Az észak-magyarországi és észak-dunántúli körzetek esetében — e régiók felsőoktatási intézményeinek kívánatos fejlesztése ellenére — még távolabbi perspektívában sem látszik racionálisnak és lehetségesnek ilyen jellegű regionális felsőoktatási központ kiépítése. Ezzel összefüggésben hangsúlyozni kell azt is, hogy bár az intézményrendszer fejlesztése, átalakítása során törekedni kell a területi szakemberellátottsági igények jobb kielégítésére, a jelenlegi aránytalanságok mérséklésére, a „körzeti autarkia” megvalósítása — hazánk méretére, a szakemberszükséglet volumenére, a képzés színvonalának és gazdaságosságának követelményeire tekintettel — teljesen irreális célkitűzés lenne. Budapesten — ahol jelenleg 24 felsőoktatási intézmény működik — az intézmények oktatási—kutatói együttműködése különböző és változatos formáinak kialakítása kívánatos.

Az oktató és a tudományos kutatómunka terén (beleértve a továbbképzés, a posztgraduális képzés, a tudományos káderképzés feladatait is) jelentős előrehaladást eredményezne a tudományos kutatóintézetekkel való kooperáció fejlesztése (egy

esetekben a szervezeti integrációt is lehetségesnek tartva). A kutatóintézetek jelenlegi területi megoszlását figyelembe véve azonban e kooperáció leginkább Budapesten látszik megvalósíthatónak. A természettudományi, műszaki, mezőgazdasági és közgazdasági jellegű intézmények, karok esetében rendkívül hasznos lenne a vállalatokkal, mezőgazdasági nagyüzemekkel való együttműködés erősítése is.

A regionális központoktól távoleső, kis hallgatólétszámú, szűkprofilú felsőoktatási intézményeket — amelyek esetében a más egyetemekkel, főiskolákkal folytatandó kooperáció lehetőségei korlátozottak — *képzési profiljuk szélesítésével nagyobb intézményekké kívánatos fejleszteni.* Így pl. célszerű lenne — a változó pedagógusszükséglet rugalmas kielégítése érdekében is —, ha a nyíregyházi és a szombathelyi tanárképző főiskolához, egyes tanítóképző főiskolákhoz hasonlóan más pedagógusképző intézményekben is a pedagógusok több kategóriáját képeznék; az óvónőképző intézetek és a tanítóképző főiskolák elláthatnák az iskolai segéderők (gyermekgondozók, iskolatitkárok stb.) rövidebb idejű, post-secondary jellegű képzését, és elképzelhető lenne egyik-másik tanárképző főiskolán a social worker-képzés megszervezése is. A műszaki főiskolák és főiskolai karok közreműködhetnének a technikusok és más műszaki középiskaderek képzésében. (Az a körülmény, hogy hazánkban 1985-től a szakközépiskolai képzés keretében indul meg újra a technikusképzés, nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a technikusok és más műszaki középiskaderek egy részét, különösen az elméletigényesebb szakmákban egy, esetleg másfél éves, középiskola utáni oktatás keretében a műszaki főiskolákon, jobb személyi és tárgyi feltételek mellett képezzék.)

Feltételezhetően lesz néhány olyan intézmény, ill. intézményi részleg, amelyek esetében sem más felsőoktatási intézménnyel való érdemleges kooperációra, sem képzési profiljuk szélesítésére nincs reális lehetőség, és ahol a színvonalas képzés lehetőségei — az intézmény szellemi-kulturális hátterét is figyelembe véve — nem biztosítható. Ezeknek további fentartása — amennyiben a szakemberszükséglet kielégítéséről egyéb intézmények megfelelően gondoskodni tudnak — a jövőben nem lenne célszerű.

Az intézményrendszer fejlesztése, átalakítása nagy körültekintést, számos tényező alapos elemzését igénylő, bonyolult és csak hosszabb távon megvalósítható feladat. Ennek elvégzése során elsődlegesnek az összetársadalmi érdekeket, a minőségi követelmények fokozott érvényesítését kell tekinteni (de a lehetőségekhez képest figyelembe kell venni az egyes területi egységek sajátos viszonyait is); a közvetlen igényeket sem mellőzve a távlati szükségleteket kell elsősorban szem előtt tartani; a szükséges szervezeti változtatásokat megfelelő előkészítés után határozottan végre kell hajtani, de kerülni kell minden felesleges, ötletszerű, vagy formális átszervezést; a felsőoktatás intézményrendszerét az eddigi értékek megőrzésével kell továbbfejleszteni.

1. táblázat

A felsőoktatási intézmények számának alakulása

Tanév	Önálló intézmények száma	Az intézmény székhelyén kívül működő karok száma ¹⁾
1937/38	16 ¹⁾	1
1946/47	18 ²⁾	4
1950/51	22	4
1955/56	32	3
1960/61	43	1
1965/66	92	3
1970/71	71	16
1975/76	56	26
1980/81	57	24
1983/84	58	22

Megjegyzések:

- 1) Beleértve a nappali képzést nyújtó egyéb intézményi részlegeket – osztályokat, intézeteket, kihelyezett tagozatokat – is.
- 2) A hittudományi főiskolákat nem számítva.

A felsőoktatási intézmények száma intézménycsoportok szerint

Intézmény- csoport Tanév	Tudomány- egyetemi	Műszaki	Mező- gazdasági	Köz- gazdasági	Egészség- ügyi	Pedagógus- képző ¹⁾	Művészeti	Egyéb ²⁾	Összesen
1950/51	4	3	1	3	— ³⁾	6	4	1	22
1955/56	4	4	8	2	4	5	4	1	32
1960/61	4	4	7	1	4	19	4	—	43
1965/66	4	26	30	4	4	19	4	1	92
1970/71	4	16	20	4	4	18	4	1	71
1975/76	4	10	9	4	5	19	4	1	56
1980/81	4	10	9	4	5	19	4	2	57
1983/84	4	10	9	4	5	19	5	2	58

Megjegyzések:

- 1) A Testnevelési Főiskolával együtt.
- 2) Az „egyetemi intézmények” kategóriájába 1950/51-ben a Külügyi Akadémia, 1955/56-ban a Lenin Intézetet, 1955/56-tól a Mozgássérültek Nevelő- és Nevelőképző Intézetét és 1980/81-től az Államgazgatási Főiskolát soroltuk.
- 3) Az orvostudományi karok az 1950/51. tanév I. félévében még a tudományegyetemnek szervezeti keretei közé tartoztak.

A felsőoktatási intézmények száma az 1983/84. tanévben
 – Az intézmény székhelyén kívüli karokat stb. is figyelembe véve –

Intézmény-csoport	Önálló intézmény	Az intézmény székhelyén kívül működő kar, intézet stb.	Összesen
Tudományegyetemi	4	–	4
Műszaki	10	5	15
Mezőgazdasági	9	7	16
Közgazdasági	4	3	7
Egészségügyi	5	1	6
Pedagógusképző	19	1	20
Művészeti	5	5	10
Egyéb	2	–	2
Összesen	58	22	80

Megjegyzés: Lásd a 2. táblázat megjegyzéseit.

(1) A hittudományi karok és főiskolák hallgatóit nem számítva.
 (2) Résztvevőként számítottak az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán három vidéki osztályba hallgatótanulmányokat folytatók.

4. táblázat

A hallgatólétszám területi megoszlásának alakulása

Tanév	Budapest	Debrecen, Pécs, Szeged	Egyéb helységek
	felsőoktatási intézményeiben a hallgatók száma		
1937/38 ¹⁾	7 279	4 102	1 500
%	56,5	31,9	11,6
1946/47 ¹⁾	19 136	4 545 ²⁾	1 571 ²⁾
%	75,8	18,0	6,2
1950/51	24 112	5 090	2 999
%	75,1	15,7	9,2
1955/56	30 257	7 437	7 737
%	66,6	16,4	17,0
1960/61	24 616	11 525	8 444
%	55,2	25,9	18,9
1965/66	47 583	20 691	25 683
%	50,7	22,0	27,3
1970/71	40 797	17 475	22 264
%	50,7	21,7	27,6
1975/76	49 023	23 866	34 666
%	45,6	22,2	32,2
1980/81	48 757	21 886	30 523
%	48,2	21,6	30,2
1983/84	47 308	21 751	30 806
%	47,4	21,8	30,8

Megjegyzések:

- 1) A hittudományi karok és főiskolák hallgatóit nem számítva.
- 2) Részben számított adatok, mert az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara három vidéki osztálya hallgatólétszámának csak az összesített adata ismeretes.

A hallgatólétszám megoszlása az 1983/84. tanévben tervezési–gazdasági körzetek szerint

Tervezési–gazdasági körzet	A körzet felsőoktatási intézményeiben			
	a nappali tagozatos hallgatók		az összes hallgató	
	száma	aránya	száma	aránya
Központi	29 830	47,4	49 791	49,9
Északmagyarországi	4 338	6,9	6 756	6,8
Északalföldi	8 118	12,9	11 956	12,0
Délalföldi	8 519	13,5	12 435	12,4
Észak-dunántúli	5 594	8,9	9 399	9,4
Dél-dunántúli	6 545	10,4	9 528	9,5
Összesen	62 944	100,0	99 865	100,0

A) Önképző-központok.
 B) Az intézmény székhelyén kívüli működő károk, intézetek, kifelévezetett tagozatok.
 C) A és B) együtt.

6. táblázat

A felsőoktatási intézmények nagyságrendje intézménycsoportok szerint az 1983/84. tanévben

Intézménycsoport	300-nál kevesebb	301–500	501– 1000	1001– 2500	2500-nál több	Összesen	
	nappali hallgatóval rendelkező intézmények száma						
Tudomány- egyetemi	A)	—	—	—	3	1	4
	B)	—	—	—	—	—	—
	C)	—	—	—	3	1	4
Műszaki	A)	—	2	4	3	1	10
	B)	3	1	1	—	—	5
	C)	3	3	5	3	1	15
Mezőgazdasági	A)	2	4	2	1	—	9
	B)	6	1	—	—	—	7
	C)	8	5	2	1	—	16
Közgazdasági	A)	—	—	3	1	—	4
	B)	2	1	—	—	—	3
	C)	2	1	3	1	—	7
Egészségügyi	A)	—	—	1	3	1	5
	B)	1	—	—	—	—	1
	C)	1	—	1	3	1	6
Pedagógusképző	A)	3	8	3	5	—	19
	B)	1	—	—	—	—	1
	C)	4	8	3	5	—	20
Művészeti	A)	3	1	1	—	—	5
	B)	5	—	—	—	—	5
	C)	8	1	1	—	—	10
Egyéb	A)	1	1	—	—	—	2
	B)	—	—	—	—	—	—
	C)	1	1	—	—	—	2
Összesen	A)	9	16	14	16	3	58
	B)	18	3	1	—	—	22
	C)	27	19	15	16	3	80

Jelmagyarázat: nyílt karok és főiskolák hallgatóit nem számítva.

A) Önálló intézmények.

B) Az intézmény székhelyén kívül működő karok, intézetek, kihelyezett tagozatok.

C) A) és B) együtt.

A tanulmány elsősorban levéltári forrásanyagon: az MSZMP KB Párttörténeti Intézete Archivuma, a Művelődési Minisztériumnak (ill. elődeinek) az Új Magyar Központi Levéltárban és a minisztérium Központi Irattárában, az Országos Tervhivatalnak, a Tudományos és Felsőoktatási Tanácsnak és a Földművelésügyi Minisztériumnak az Új Magyar Központi Levéltárban, valamint a Magyar Tudományos Tanácsnak a Magyar Tudományos Akadémia Levéltárában levő, a témára vonatkozó iratanyagának feldolgozásán alapul. A felhasznált többszáz irat jelzetének közlése már csak terjedelmi okokból is teljesen célszerűtlen lenne.

Feldolgoztam továbbá a vonatkozó joganyagot is; a törvényeken kívül azonban ezek konkrét megemléstől (az egyes tvr-ek és MT-határozatok száma, lelőhelye) – e jogszabályok rendkívül nagy száma miatt – terjedelmi szempontból ugyancsak el kellett tekintenem. Ez azonban nagyrészt felesleges is lett volna, mert 1961-ig *Hencz Aurél*: A művelődési intézmények és a művelődés-igazgatás fejlődése 1945–1961 (Bp., 1962.) c. munkájában felsorolta a vonatkozó jogszabályokat (370–376.), a 60-as–70-es évek esetében pedig *A művelődésügyi igazgatás kézikönyve*. Első kötet (Bp., 1970. 518–526.), *Az oktatásügyi igazgatás kézikönyve* (Bp., 1974. 397–408.) és *Az oktatási igazgatás kézikönyve* (Bp., 1980. 499–617.) c. összeállítások a felsőoktatási intézményhálózat alakulását az egyes jogszabályokra hivatkozva ismertették.

A felsőoktatás intézményrendszerének felszabadulás utáni alakulásáról *A magyar felsőoktatás háromévtizedes fejlődése a statisztikai adatok tükrében* (Felsőoktatási Szemle, 1975. 244–256.) és *Felsőoktatásunk az intenzív fejlesztés útján*. Történelmi tanulságok, mai problémák, a jövő fejlődés irányai (A magyar felsőoktatás helyzete. Válogatás az 1983. február 3-i PB-határozatot előkészítő tanulmányokból. O.I. Bp., 1983. 85–146.) c. tanulmányaimban adtam rövid áttekintést. Az 1945–1961 közötti változásokat *Hencz Aurél* is ismertette említett munkájában (76–96.). Az épületállomány változásaira lásd *Keszei Pál–Ladányi Andor–Perlik Pálné*: A felsőoktatási intézmények épületállományának alakulása 1950–1978 c. kiadványt. (FPK, Bp., 1980.) A fejlődés fő vonásait nemzetközi összehasonlításban *Az európai KGST-országok felsőoktatásának három évtizedes fejlődése*. Statisztikai elemzés (FPK, Bp., 1980.) c. tanulmányomban elemeztem.

Az egyes felsőoktatási intézmények történetére vonatkozó irodalomra való hivatkozást szükségtelennek véltem; a megfelelő szakirodalomból a Magyar felsőoktatás-történeti irodalom 1945–1979. c. annotált bibliográfia (FPK, Bp., 1981. Felsőoktatástörténeti Kiadványok 8.) kellő tájékoztatást ad.

A felsőoktatási intézményrendszer, intézményhálózat területi kérdéseinek vizsgálatára irányuló, a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpontban Zibolen Endre kezdeményezésére folytatott kutatások során megjelent munkák közül megemlíteném: *Zibolen Endre*: Egyetemeink és főiskoláink területi megoszlása (Népszabadság, 1972. febr. 23.); *Vörös László*: A felsőoktatási intézmények regionális vizsgálatának elvi és módszertani problémái (Magyar Pedagógia, 1973. 321–332.); *Ladányi Andor*: A magyar felsőoktatás struktúrájáról (FPK, Bp., 1974.); *Déri Vera*: A felsőoktatási intézmények területi megoszlása (Tanulmányok a felsőoktatás köréből. 1975. FPK, Bp., 1976. 293–324.); *Pálvölgyi Endre*: Intézményközi együttműködés a felsőoktatásban (uo. 325–368.); *Ladányi Andor*: A felsőoktatás intenzív fejlesztéséről (Valóság, 1979. 9. sz. 21–35.); *Déri Miklós-né* (szerk.): A magyar felsőoktatás területi struktúrája (FPK, Bp., 1980.); *Nemes Nagy József* (szerk.): A felsőoktatás területi kapcsolatai (FPK, Bp., 1980.)

A felsőoktatás helyzetének és fejlődési irányainak vizsgálatára megindított, az intézményrendszer problémáit is érintő munkálatok anyagát lásd *A magyar felsőoktatás helyzete*. Válogatás az 1983. február 3-i PB-határozatot előkészítő tanulmányokból (O.I. Bp., 1983.) c. kötetben. (A 4.sz. munkabizottság összefoglaló jelentése: 201–234.; egyes résztanulmányai: 235–337.; a főbizottság összefoglaló jelentése: 483–510.)

A Művelődési Minisztérium Oktatáspolitikai Tanácsának felkérése alapján alakult, Kozma Tamás által vezetett munkacsoport összefoglaló jelentése: *Deák Zsuzsa–Forray R. Katalin–Kozma Tamás–Répássy Helga–Vámos Dóra*: A felsőoktatási hálózat fejlesztésének területi-társadalmi feltelei (O.I. Bp., 1983. Tervezést támogató kutatások. 65.); lásd továbbá külön is *Kozma Tamás*: Szellemi életünk regionális központjai c. tanulmányát. (Magyar Tudomány, 1983. 181–194.)

DIE VERÄNDERUNGEN DES INSTITUTIONSSYSTEMS DES UNGARISCHEN HOCHSCHULWESENS NACH DER BEFREIUNG

Zusammenfassung

Die Studie gibt nach der kurzen Darlegung des Institutionssystems der ungarischen Hochschulwesens vor der Befreiung einen Überblick über die Veränderungen in dem Institutionssystem nach der Befreiung, wobei auch auf die Eigentümlichkeiten der einzelnen Abschnitte verwiesen wird. Danach analysiert sie mit zusammenfassendem Charakter die Hauptentwicklungszüge des Institutionensystems, die Entwicklung der Zahl und der Verteilung der Institutionen nach Gruppen und Gebieten sowie weiterhin die sich gegenwärtig in erster Linie aus der Verzweigung des Institutionensystems ergebenden Probleme. Schließlich skizziert der Autor seine sich auf die Hauptrichtungen der Weiterentwicklung des Institutionensystems gerichteten Vorschläge auf, wobei die Wichtigkeit der Stärkung der Unterrichts- und Forschungs Kooperation der Hochschulinstitutionen sowie der Herausbildung von regionalen Zentren des Hochschulwesens hervorgehoben wird.

Jelmagyarázat:

- A) Önálló intézmények.
B) Az intézmény székhelyén kívül működő karok, intézetek, kihelyezett tagozatok.
C) A) és B) együtt.

Andor Ladányi, consultant scientifique

LES CHANGEMENTS SURVENUS DANS LE SYSTEME D'INSTITUTION DE L'ENSEIGNEMENT SUPERIEUR EN HONGRIE APRES LA LIBERATION DU PAYS

Résumé

A JOGI OKTATÁS REFORMJA A FELSZABADULÁS UTÁN ÉS
A SZOCIALISTA JOGÁSZKÉPZÉS KIALAKÍTÁSA

Après avoir rendu brièvement compte du système institutionnel de l'enseignement supérieur hongrois avant la libération, l'auteur offre un aperçu concis sur les changements survenus ce système au cours des temps suivant la libération, en soulignant les caractéristiques de chaque période. Ensuite, il résume les traits propres de l'évolution de ce système en indiquant tant les variations dans le nombre des institutions et leur répartition selon les groupes d'institution et territoriale que les problèmes actuels rencontrés avant tout par suite du caractère distribué de ce système institutionnel. Enfin, il formule ses propositions sur le perfectionnement de ce système, en accentuant l'importance du renforcement des liens de coopération entre enseignement et recherches au sein des institutions de l'enseignement supérieur d'une part et de l'établissement des centres régionaux d'enseignement supérieur, d'autre part.

ban dolgozó kiváló szakemberek tartották az előadásokat. A tanfolyamot úgy kapcsol-
ták a jogi tanulmányokhoz, hogy a jeles végzettségűeknek engedélyezték az alapviz-
gák, majd a doktori szigoriatok letételét.⁴²⁾

A jogi oktatás átfogó reformjának előkészítése is korán megkezdődött. Két
körülmennyel is magyarázható az a törekvés, hogy a viszonylag magas számban beirat-
kozott hallgatók⁴³⁾ igényesebb oktatási formákba történő bekapcsolásával javítsák az
oktatás színvonalát. Az első tényező, hogy az 1936. évi felsőoktatási kongresszus el-
képzelései a jogi oktatás javítására az ellenforradalmi rendszer idején nem realizálód-
hattak és a reformelképzelések körében számos olyan javaslat is szerepelt, amely össze-
egyeztethető volt a demokratikus átalakulás igényével. A másik körülmény az a külső
ösztönzés volt, amelyet a közéleti szerepet vállaló jogász professorok és a kar munká-
jába bekapcsolódó haladó gondolkodású meghívott előadók közvetítettek a kar felé.
Ismeretes, hogy a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés Zsedényi Bélát, a
Miskolci Jogakadémia tanárát választotta meg a Nemzetgyűlés elnökévé.⁴⁴⁾ Moór Gyula
a jogfilozófia professzora, a budapesti egyetem rektora közvetett választás révén ka-
pott meghívást a nemzetgyűlésbe. Varga István 1945-től a közgazdaságtan tanára, ál-
lamtitkárként a kormány munkájában is résztvevett. A politikai szerepvállalás folytán a
kar nyitottabbá vált a reformtörekvések előtt, de a reformtervek tartalmát mégis az
határozta meg, hogy a professorok többsége a népi demokrácia rendkívül differenciált
és lassan polarizálódó politikai erői közül a konzervatív erők stabilizálódására számít-
ott. A reformot 1946-ban vezatták be,⁴⁵⁾ amelyben a következő főbb törekvések tü-
rózódték:

Takács Imre:

A JOGI OKTATÁS REFORMJA A FELSZABADULÁS UTÁN ÉS A SZOCIALISTA JOGÁSZKÉPZÉS KIALAKÍTÁSA

I.

A felszabadulást követően viszonylag gyorsan születtek intézkedések a jogi oktatás demokratizálására. Első ilyen lépés volt a nők beiratkozásának engedélyezése, ami összhangban állt a nők közhivatali pályán való alkalmazásának megnyitásával.¹⁾ Hasonlóképpen a közszolgálat személyzetének demokratikus elveken nyugvó felfrissítését segítette elő az esti munkástanfolyam megindítása. A tanfolyamra a Szakszervezetek Országos Tanácsa delegálta a résztvevőket. Az egyetem professzorain kívül a közigazgatásban dolgozó kiváló szakemberek tartották az előadásokat. A tanfolyamot úgy kapcsolták a jogi tanulmányokhoz, hogy a jeles végzettségűeknek engedélyezték az alapvizsgák, majd a doktori szigorlatok letételét.²⁾

A jogi oktatás átfogó reformjának előkészítése is korán megkezdődött. Két körülménnyel is magyarázható az a törekvés, hogy a viszonylag magas számban beiratkozott hallgatóság³⁾ igényesebb oktatási formákba történő bekapcsolásával javítsák az oktatás színvonalát. Az első tényező, hogy az 1936. évi felsőoktatási kongresszus elképzelései a jogi oktatás javítására az ellenforradalmi rendszer idején nem realizálódhattak és a reformelképzelések körében számos olyan javaslat is szerepelt, amely összeegyeztethető volt a demokratikus átalakulás igényével. A másik körülmény az a külső ösztönzés volt, amelyet a közéleti szerepet vállaló jogász professorok és a kar munkájába bekapcsolódó haladó gondolkodású meghívott előadók közvetítettek a kar felé. Ismeretes, hogy a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés Zsedényi Bélát, a Miskolci Jogakadémia tanárát választotta meg a Nemzetgyűlés elnökévé.⁴⁾ Moór Gyula a jogfilozófia professzora, a budapesti egyetem rektora közvetett választás révén kapott meghívást a nemzetgyűlésbe. Varga István 1945-től a közgazdaságtan tanára, államtitkárként a kormány munkájában is résztvett. A politikai szerepvállalás folytán a kar nyitottabbá vált a reformtörekvések előtt, de a reformtervek tartalmát mégis az határozta meg, hogy a professorok többsége a népi demokrácia rendkívül differenciált és lassan polarizálódó politikai erői közül a konzervatív erők stabilizálódására számított. A reformot 1946-ban vezették be,⁵⁾ amelyben a következő főbb törekvések tükröződtek:

- a jogi és közigazgatási képzés egységének megteremtése;
- egységes doktori szigorlati rendszer bevezetése;
- a képzés színvonalának emelése, az előadások mellett a szemináriumi munka kiterjesztésével az ún. „mezeiző” hallgatás korlátozása.

A reform tulajdonképpen két lépcsőben valósult meg. 1946-ban került sor az új tanterv megállapítására, amely egységes doktori szigorlatokat írt elő, majd 1948-ban, a három jogakadémia megszüntetésekor egységesítették a felsőfokú jogászképzést. Mindezek együttvéve jelzik azt a törekvést, hogy a jogi oktatást a népi demokratikus rendszer követelményeihez igazítsák. A reform azonban nem adott még helyet azoknak a világnézeti tárgyakkal, amelyek oktatásával a burzsoa jogszemlélet monopolhelyzetét meg lehetett volna törni.

A tantestület összetétele sem nyújtott garanciát a népi demokratikus forradalom jogalkotásának és jogalkalmazásának elméleti megalapozására és fejlesztésére. Néha-nyan a régi professzorok közül mégis vállalták az oktatás korszerűsítését és a későbbiekben a szocialista jogászképzésben is nagy szerepük volt.⁶⁾ Külső előadóként működtek azok az oktatók, akik szaktárgyukat már új ideológiai alapon adták elő és az oktatásban betöltött szerepük később, 1948-tól kezdve meghatározó jelentőségű lett.

A fordulat éve után a jogalkotás kérdései kerültek előtérbe és azok a demokratikus erők, amelyek a szocializmus építésének irányába igyekeztek keresni a jogalkotási feladatokat megoldását, napirendre tűzték a jogászképzés gyökeres átalakítását is. Az új tantervet 1948-ban állapították meg és ettől kezdve az oktatás története valóban az egymást kövöző reformok története, amint azt Vigh József találóan megjegyezte.⁷⁾

1949-ben, a népköztársasági alkotmány elfogadása után az egész jogrendszert érintő kodifikációs folyamat kezdődött, ami a jogászképzés tartalmának átalakítását hozta magával. Ebben a folyamatban megvalósult a szocialista jogi oktatás alapjainak lerakása, tantervi kereteinek, vizsgarendjének az intenzív oktatás által megkövetelt követelményekhez történő igazítása. Megkezdődött a társadalomtudományok szempontjából különösen jelentős ideológiai tárgyak oktatása. Ebben az időben az egész felsőoktatás szervezetét érintő változások történtek. A jogi karra került a közgazdasági kar közigazgatási osztálya.⁸⁾ Megváltozott a kar neve jog- és közigazgatástudományi karra.⁹⁾

II.

A Horthy-rendszer államapparátusa 1944–45-ben a felszabadító szovjet hadsereg előretörésével teljesen szétesett. A felszabadult területeken létrejött nemzeti bizottságok forradalmi népi szervekként láttak hozzá a közfeladatok ellátásához. A debreceni Ideiglenes Kormány 1945 januárjában kiadott rendeletére újjáalakították a helyi önkormányzati testületeket. A népi demokratikus államhatalom, különösen a közigaz-

gatás és az igazságszolgáltatás demokratizálása haladó szellemben nevelt és korszerű ismeretekkel felkészített szakemberek kibocsátását kívánta. Lényegében ezt az igényt volt hivatott kielégíteni a jogászképzés reformjáról rendelkező 60.000/1946. VKM. sz. rendelet, amely megszüntette a karon a kétirányú szakképzést, bevezette az egységes jog- és államtudományi doktorátust. Ez azért is indokolt volt, mert a megszünt államtudományi doktorátus a közvélemény szemében csekély értéket képviselt, amely csupán a közigazgatási fogalmazói karba való bekerülésre jogosított, míg az igazságszolgáltatásban a jogtudományi oklevelet követelték meg. A „mezeiző” hallgatóság jelentős része csak az államtudományi végzettséget, a „kis doktorátust” szerezte meg.

Az 1946. évi reform kidolgozóit a jobbítás szándéka vezette. Jelentős változásokat értek el az oktatás intenzitásának növelésében a főtárgyak kijelölésével, a szemináriumi foglalkozások bővítésével és a vizsgarend módosításával. Egyes tárgyakból párhuzamos tanszékek működtek és ilyen esetben a hallgatók maguk dönthették el, hogy melyik professzor óráit látogatják. A kötelező órarendben a fő tárgyakat heti 5 órában adták elő. A melléktárgyakat a hallgatók szabadon választhatták. Míg korábban a szemináriumok többségében megvitatták a készülő disszertációkat, az új tanterv kötelezővé tette a disszertáció szemináriumi vitája helyett zárthelyi dolgozat megírását egy-egy főtárgy anyagából. Mentessült a zárthelyi megírása alól a legalább „jó” eredményű hallgató.

A vizsgakötelezettség a tanéveket záró három alapvizsgára és a negyedik évfolyam abszolválása után négy, egyenként 3–4 tárgyas doktori szigorlatra terjedt ki.¹⁰⁾ A tandíj-mentességért és ösztöndíj elnyeréséért szorgalmi kollokviumot kellett tenni.¹¹⁾

A módosítások ellenére a tananyag tartalma nem változott lényegesen. Tovább élt a polgári jogszemlélet, az oktatásban uralkodott a jogi dogmatika. Az új jogintézmények bevezetését a karok oktatói nem tudták konstruktív kritikával fogadni, így egyre sürgetőbbé vált a reform-intézkedések nyomán az oktatás tartalmi kérdéseinek mélyebb elemzése.

Az ellentmondásos helyzet jellemzésére néhány kari példát említünk. A magyar közjogban a köztársasági berendezkedés új intézményeinek elméleti vizsgálata helyett a régi magyar közjogot oktatták, részletezve a király jogállását, a szent-korona elmélete alapján a területi szuverenitást. Az 1946. évi I. törvény, amely pedig ebben az időben az ideiglenes alkotmány szerepét is betöltötte, a tananyaghoz fűzött függeléként került a joghallgatók kezébe.¹²⁾ Ugyanakkor az érdeklődő hallgatók Névai László meghívott előadónál már megismerkedhettek a Szovjetunió alkotmányos berendezkedésével. Nem is vállalta minden lehetséges személy az ütközéseket, például Harrer Ferenc, a Polgári Demokrata Párt egyik illusztris vezetője, a Tanácsköztársaság bukása után a Horthy-rezsim eltávolított az egyetemről, a Nemzeti Tanácstól visszanyert egyetemi tanári címe ellenére sem igényelt katedrát és még hosszú ideig tartó országgyűlési képviselői tevékenysége mellett kizárólag szakirodalmi munkásságot folytatott.¹³⁾

Az 1946. évi reformról Beér János és Szabó Imre azt állapította meg, hogy az nem jelentett haladást, mert „a reform előkészítői nem is tervezték javasolataikat győ-

keres átalakításnak. Módosító javaslataik az 1936. december havában tartott országos felsőoktatási kongresszus tárgyalási anyagára vannak felépítve, mert alapelgondolásuk 1946-ban is az volt, hogy „az eddigi jogi oktatási rend jól bevált és csak ennek továbbépítésére és egyes hibák és visszaélések megszüntetésére van szükség.”¹⁴⁾

Mindazonáltal az 1946. évi reform az alapvizsgák és az egységes doktori szigorlati rendszer kialakításával, a tanársegédek alkalmazásával segítette az oktatás intenzívebb formáinak kialakítását és ezzel az 1948. évi reform-tanterv bevezetését.¹⁵⁾ Felújították a tartalmas szemináriumi munkát, hasznosítva a felszabadulás előtt működő Szladits-szeminárium hagyományait, amely sok haladó szellemű jogászt indított el a pályán.

III.

A jogi oktatással szemben támasztott új követelmények sürgető jellegű fogalmazása nem egyedül az oktatásban tapasztalt anomáliák megszüntetését célozta. A társadalmi változások mélysége és gyors üteme, a népi demokratikus forradalom kibontakozása a jogrendszer alapjait, a magántulajdont és a gazdálkodás egész rendszerét érintette. A haladó politikai erők a hatalomért folytatott harcukban sikeresen alkalmazták a parlamenti harc eszközeit, a sokszor említett „szalámi-taktikával” fokozatosan terjesztették ki a befolyásukat és törvényhozási úton korlátozták a tőkés magántulajdont. A jogalkotás azonban elmaradt a tényleges társadalmi változások mögött, nem is szólva arról az egyre inkább érezhetővé vált ellentmondásról, hogy a polgári szemléletű bírói testület és az ügyvédség jelentős része képzettségénél és neveltetésénél fogva az új jogintézményeket idegen testnek tekintette a jog világában. Ezeket az ellentmondásokat a maguk élességében tárta fel Szebenyi Endre államtitkár elvi politikai tanulmánya, amellyel széleskörű vitát gerjesztett az egész jogéletben.¹⁶⁾ A vita résztvevői közül néhányan igazolni próbálták a jogalkotás elmaradását a társadalmi változások mögött. Hivatkoztak Karl Renner-re, aki szerint a jog változása a társadalmi viszonyok változásához képest két fázisban történik. „Az első fázisban a jogszabály változatlan marad csak tartalma, szerepe változik meg. A második fázisban maga a jogszabály is megváltozik. Mind a két fázisban a jog megváltozása lassan történik.”¹⁷⁾ Mások viszont nem elégedtek meg azzal a kívánsággal, hogy a jog alkalmazói telítsék új tartalommal a régi jogszabályokat, alkalmazzák azokat az új idők szellemében korszerű módon. A szak-sajtóban kibontakozó vitában jelentkezett a másik, kritikus álláspont is, a jogrendszer viszonylagos elmaradottságának elméleti indoklásával, az ún. „jogi kullogizmus” ideológiájával szemben való fellépés. Névai László szerint pl. a jogszabály olyan keret, melynek tartalmát bizonyos határon túl értelmi magyarázatokkal nem lehet módosítani. „A fejlődés jelenlegi fokán régi jogszabályaink jelentékeny része erőszaktétel nél-

kül már nem alkalmazható demokratikus szellemben. Itt már új, demokratikus jogszabályokra van szükség.”¹⁸⁾

A vita felidézése azért érdekes, mert azt végig átszötte a jogi oktatás reformjának sürgetése. Beér János és Szabó Imre kilenc pontban foglalták össze a jogi oktatás reformjának feladatait. Tanulmányukat vitacikknek szánták, de a reform általuk ismeretett koncepciója végül is a munkálatok alapja lett és nem maradt meg a tanterv korszerűsítésének keretei között, hanem felölelte az egész jogászképzés megalapozását abból a felismerésből kiindulva, hogy a népi demokratikus állam igazságszolgáltatásának és igazgatásának új jogászértelmiségre van szüksége. Amint írták „...nem a régi szellemű jogi oktatás korszerűtlen módszereinek megreformálásáról van szó, hanem egy alapvetésében új, a népi demokrácia társadalmi követelményeire alapított oktatási rendszer kiépítéséről.” Világosan látták és láttatták, hogy az oktatás új tartalmának személyi feltételeit is meg kell teremteni. Az oktatók ne csak kutatók és előadók legyenek, hanem nevelők is. Sürgetik a tanársegédek alkalmazásával lehetővé váló kötelező gyakorlati órák bevezetését. A tantestület minőségi átalakítását célozta az a hamarosan megvalósított javaslatuk, amit nyilvánvalóan nem csak magukra vonatkoztattak, hanem több más gyakorló jogászra is: „Az oktatás rendszerében helyet kell kapniok a jog és közigazgatás tudományosan képzett azon szakembereinek is, akik az államvezetés gyakorlati munkájában vesznek részt. Az ő nevelő munkájuk fogja szervesen összeépíteni a tudományos nevelést a fejlődő életből kinövő problémákkal.”¹⁹⁾

Beér Jánost és Szabó Imrét 1948-ban egyetemi tanárrá nevezték ki. Mindkét személyiség kiemelkedő tagja annak a nemzedéknek, amely a felszabadulást követően nagy energiával vetette magát az állami és jogi tevékenység sodrába. A budapesti karon rajtuk kívül Hajdu Gyula, Riesz István, Kádár Miklós, Világhy Miklós és még többen alapos jogási elméleti felkészültségükkel, marxista ideológiával felvértezten és tudományos igényességgel kapcsolódtak be a jogi oktatásba. Közreműködtek a kodifikációs munkálatokba, szervezői lettek a jogtudományi kutatásoknak, de a tudomány művelőiként is megőrizték a gyakorlat iránti érzéküket és résztvevői voltak a gyakorlati munka elvi alakításának.²⁰⁾ Az új jogászprofesszorok fáradhatatlan gondoskodással és kiváló pedagógiai érzékkel indították az oktatói és tudományos pályán azokat a fiatal kollégákat, akiket alkalmasnak találtak tanársegédi, adjunktusi munkára. Képesek voltak arra, hogy az oktatói gárda egész munkájának lendületet, tudományos perspektívát adjanak, és ezzel megalapozták a későbbi jogászgenerációk képzését is.²¹⁾

Mindezeket a pozitív változásokat azért vezetjük vissza az 1948-as reformra, mert ennek a kiharcolásában, vitáiban, végül megvalósításában részt vett a hallgatóság demokratikus, haladó része, a MEFESZ jogi kari szervezete, és különösen részt vettek a népi kollégisták. Ez utóbbiak a Hajnóczy József nevét fölvevő jogász-szakkollégium alakuló ülésén léptek a nyilvánosság elé az oktatási reform követelésével. A kollégium által rendezett ankéton felsorakoztatták a reform koncepciójában egyetértő vezető jogászokat és ezzel hatékonyan elősegítették mind a tantervi keretek, a vizsgarend, mind az oktatás tartalmi követelményeinek meghatározását.²²⁾

Az 1948-ban bevezetett reform abból indul ki, hogy a jogi karok biztosítják az igazságszolgáltatás és a gazdasági élet jogászutánpótlását és a felsőfokú közigazgatási szakemberképzést.²³⁾ Ezért az oktatás rendjében a közös elméleti tárgyak oktatása után bifurkációt vezettek be: az ötödik félévtől kezdve a szakképzés kétirányú, közigazgatási vagy jogi.

A reform megszüntette az alapvizsgák és a doktori szigorlatok rendszerét, helyette minden tárgyból vizsgakötelezettséget írt elő úgy, hogy a főtárgyakat tanévvégi szigorlatokkal, a többi tárgyat kollokviumokkal kellett lezárni. A hallgatók tanulmányaik befejezésekor szakdolgozatot készítettek, amelyet az illetékes tanszék bírált el. A tanulmányi eredmények és a szociális helyzet alapján tandíjmentességet, illetőleg ösztöndíjtámogatást lehetett elérni. A havi 30 Ft-os ösztöndíjhoz képest azonban elsősorban a kollégiumi elhelyezés biztosított hatékony támogatást az egyetemre jelentkező²⁴⁾ munkás- és parasztszármazású fiataloknak, akiknek felkutatását, ösztönzését, ideológiai, szakmai és kulturális felkészítését a népi kollégiumi mozgalom (NÉKOSZ) vette programjába.²⁵⁾

Az oktatás tartalmi részét tekintve a reform kidolgozói a tanulmányokat bevezető jogtörténeti kollégiumok mellett szükségesnek tartották az ideológiai megalapozást, a szociológia és a közgazdaságtan oktatását.²⁶⁾ A tanterv előírta az új jogágak felvételét a tantervbe (munkajog, szövetkezeti jog). Az államigazgatási pályákra készülők részére széles körben írt elő speciális kollégiumokat (közszolgálati jog, gyámügyi igazgatás, közlekedési igazgatás, ügykezelés stb.).

A jogtudományok fejlődését ebben az időben mégis kedvezőtlenül befolyásolta az ideológiai dogmatizmus eluralkodása, a gyakorlati politikában a gazdaság állami irányítását segítő jogi eszközök kidolgozása helyett az adminisztratív módszerek alkalmazása. Ennek jegyében a közigazgatás növekvő szerephez jutott nemcsak a gazdaság, hanem a társadalmi élet egészének szervezésében.²⁷⁾

IV.

A jogászképzés 1948-as tantervi reformját más egyetemi szakokhoz képest korábbi időpontban kényszerítették ki a társadalmi-politikai változások és ezzel is magyarázható, hogy az általános felsőoktatási reform²⁸⁾ során kiegészítések, módosítások váltak szükségessé. Szélesedett a marxizmus-leninizmus oktatása, kötelezővé tették az orosz nyelv tanulását (fakultatív alapon továbbra is biztosították a fontosabb nyugati nyelvek elsajátítását).

Az oktatás módszerét tekintve a változás lényege a kötött tantervek általánossá tétele annak az uralkodóvá vált felfogásnak a jegyében, hogy az egyetemek feladata a szakemberképzés. A kormány rendelete szerint ugyanis a felsőoktatás célja, hogy egyeteminkről a Népköztársasághoz hű, marxista-leninista tudással felvértezett, kitűnően

képzett szakemberek kerüljenek ki, akik odaadón építik a szocializmust. A kitűnően képzett szakemberek kibocsátása azonban feltételezi, hogy az oktatás magas színvonalú, amelynek alapjait az egyetemen folyó tudományos kutató munka adja. A célkitűzésből következik az is, hogy a képzés kiterjed az ideológiai tárgyak tanítására és hogy az egyetem a szakmai-oktatói munka mellett politikai nevelési feladatokat is ellát.²⁹⁾

A jogi oktatást azonban nemcsak a tartalmi átalakulás oldaláról, hanem az értelmiségi képzés tervezésére való törekvés jegyében bekövetkezett számszerű változások oldaláról is vizsgálnunk kell. Nem véletlen, hogy a reform vitáiban is állandóan visszavért a jogászság társadalmi szerepének átértékelése. Nem önvédelmi harcról volt szó, hanem annak pontos felismeréséről, hogy a felsőoktatásban a joghallgatók arányának reális mértékre kell csökkennie és ez egyben a garantált elhelyezkedés biztosítéka lesz. A jogász szakma azonban elveszítette a társadalmi presztizsét és a politikai programokban a nélkülözhetetlen műszaki-értelmiségi bázis megteremtését, a marxista közgazdász-képzést sürgették és e feladatok hangsúlyozása közben a letűnt rendszer jogász-tultermelése a kritika állandó céltáblája volt. 1948-ban, a jogakadémiák megszüntetésekor elrendelték a debreceni kar ideiglenes szüneteltetését. A debreceni kar és a kecskeméti, egri és miskolci jogakadémia tanárainak jórészét a megmaradt három karon helyezték el.

A jogi kari felvételre pályázók száma e tényezők hatására jelentősen visszaesett. 1950-ben a VKM által megadott létszám mindössze 22%-a jelentkezett felvételre. Az egyetemi hallgatók összességében a mérnökhallgatók aránya a felszabadulás előtti 9,6%-ról 1950-ben 28,9%-ra emelkedett, a közgazdászok száma megháromszorozódott, a jogászok aránya viszont 37,4%-ról 9,1%-ra csökkent.³⁰⁾

Az érdeklődés visszaesése tükröződik a szakérettségizett hallgatók számának alakulásában is. Ismert, hogy a Magyar Dolgozók Pártja 1948-ban a munkás- és parasztszármazású hallgatók arányának növelése érdekében szakérettségis tanfolyamok indítását kezdeményezte.³¹⁾ A tanfolyamra jelentkezett férfiaknak csupán 2%-a, a nőknek pedig 1%-a kívánt jogász lenni.³²⁾ Itt meg kell jegyeznünk, hogy az érettségizett szakmunkások az egyetemen megállták a helyüket és közülük számosan új hivatásuknak vagy a szaktudománynak kiváló művelői lettek.³³⁾

A visszaeső hallgatói létszám nem biztosíthatta az előregedés és a kialakuló politikai bizonytalanság légkörében az erkölcsi kopás normális mértékét meghaladó arányú jogász létszámcsökkenés pótlását. 1949 augusztusában kormányrendelettel bírói-ügyészi akadémiát hoztak létre, amely egyéves(!) képzéssel büntetőbírói és ügyészi kinevezésre jogosító oklevelet adott ki.³⁴⁾

Az induló évfolyamok létszáma az 1949/50. tanévben süllyedt a mélypontra, majd fokozatosan emelkedett és ismét lehetővé vált a jelentkezők közti válogatás. Stabilizálta az érdeklődést a szervezett elhelyezés sikere is, hiszen minden végzett hallgatóra biztos állás várt. Zavaró volt azonban az a körülmény, hogy az államigazgatási szakon végzett diplomások közül is sokan igazságügyi pályára kerültek és kiegészítő képzésben végezték a jogi szakot. Ezek az ellentmondások végül a bifurkáció felülvizsgálatához vezettek.

A jogászképzésben ezekben az években honosodott meg az esti és a levelező tagozaton folyó képzés is.³⁵⁾ Ezeken a tagozatokon kezdetben felsőfokú végzettséget feltételező munkakörben dolgozók, köztük kiemelt munkaskáderek, a bírói–ügyészi akadémián végzett bírák és ügyészek munkájuk végzése mellett utólag szerezték meg a szakképzettséget. Néhány év múlva azonban e két tagozat káderképző jellege megszűnt és a nappali tagozatra fel nem vett vagy esélytelen jelöltek közül verbuválta hallgatóit.³⁶⁾

Ismételten visszatérő probléma volt az ideológiai anyag integrálásának módja, az ún. „vörös sarok” megszüntetése mind az előadásokon, mind az írott tananyagban. Egyes előadásokban és jegyzetekben ugyanis szerves összefüggés nélkül szerepeltek a marxizmus klasszikusaitól vett idézetek, vagy a szovjet jog eredményeinek bemutatása.³⁷⁾

Az 1950-ben kiadott reform az állam- és jogtudományi karok feladatául már kifejezetten szakmailag jólképzett, marxista jogászok képzését írta elő. A politikai gazdaságtan két féléves tárgy lett, magas óraszámot kapott az állam- és jogelmélet. A harmadik évfolyamról a negyedik évfolyamra helyezték át a bifurkációt.

Az ismételt reformok a jogászképzés teljes átalakulását eredményezték. A tervnek megfelelő tanszéki struktúra épült ki. A tételes tárgyak elméleti és történeti megalapozása kiegészült az ideológiai tárgyak oktatásával, amelynek a jogászképzésben nem csupán a hallgatók világnézeti nevelése a funkciója, hanem ismeretanyaguk nélkülözhetetlen a jogintézmények társadalmi alapjainak, rendeltetésének és hatékonyságának, az egész jogfejlődésnek a megértéséhez.

A kötelező óralátogatás és a megnövekedett vizsgaterhek véglegesen megszüntették a mezeizést. A hallgatók szociális juttatásai, a rendszeres ösztöndíj-támogatás biztosította a rászoruló hallgatók részére is a tanulmányok folytatását. Hátrányosan érintette viszont a pályakezdő fiatal jogászokat a doktori cím megszüntetése, és az egyetem is szegényebb lett egy ünnepélyes aktussal, a régi tradíció megszakítása folytán. Ezt az intézkedést később meg kellett változtatni és az 1950–1956-ban végzettek utólagosan nyerték el ünnepélyes avatással a doktori címet.

A szocialista jogászképzés kialakításának folyamatában döntő szerepük volt a kialakuló új tudományos műhelyeknek, a tanszéki kutatásoknak és a tudományos minősítés 1950-ben bevezetett új rendszerének, amely a fokozatok bevezetésével ösztönzőleg hatott az állam- és jogtudományi kutatásokra is.³⁸⁾

Jegyzetek

- 1) VKM 6.660/1945. sz. rendelete, melyet a budapesti kar kezdeményezett és majd egy év után követte azt az 1946: XXII. tv., amely általános érvénnyel megnyitotta az egyetemek kapuit a nők előtt. L.: Vigh József: Népi demokratikus fejlődés a reformok tükrében. In.: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Budapest, 1972. 203. l. (Továbbiakban: ELTE tört.)

- 2) 42.440/1945. VKM sz. r.
- 3) Az egyetemi felvételeket a 8240/1946. M.E. sz. r. szabályozta.
- 4) L. *Korom Mihály*: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni ülése. Századok 1976/4.
- 5) 60.000/1946. VKM sz. r. a jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendjének módosításáról; 67.000/1946. VKM sz. r. a tudományegyetemek jog- és államtudományi kari doktoriátusának szabályozásáról.
- 6) Marton Géza (római jog), Nizsalovszky Endre (magánjog), Eckhart Ferenc (jogtörténet). ELTE tört. 205.
- 7) Hasonlóképpen értékeli a fejlődést *Asztalos László*: A civilisztikai tudománycsoport c. tanulmányában. (ELTE tört. 332.)
- 8) 206.858/1948. VKM sz. r.
- 9) 206.693/1948. VKM sz. r. Vigh i.m. 207.
- 10) Az alapvizsgák tárgyai: első alapvizsga: jogtörténet, római jog; második alapvizsga: közjog, közgazdaságtan; harmadik alapvizsga: magánjog, büntetőjog. A doktori szigorlat tárgyai: történeti szigorlat: jogtörténet, egyházjog, nemzetközi jog; elméleti szigorlat: jogbölcselet, statisztika, közgazdaságtan; közjogi szigorlat: alkotmányjog, közigazgatási jog a pénzügyi joggal, büntetőjog a büntető eljárásjoggal; magánjogi szigorlat: magánjog, polgári peres eljárás, gazdasági jog.
- 11) A tantervben szereplő főtárgyakat évfolyamonként ismerteti *Csizmadia Andor* jelen kötetben közzétett tanulmányában. Hasonlóképpen felsorolja az 1948-as reform által bevezetett tantervet, ezért a tantárgyak felsorolását is mellőzzük. Kiegészítésként azonban az évfolyamok lezárásakor előírt szigorlatokat felsoroljuk: I. Magyar alkotmány- és jogtörténet, Magyar alkotmányjog, Statisztika, Szociológia. II. Államtan a politikai rendszerek történetével, Általános állam- és jogelmélet (jogbölcselet), Közgazdaságtan, Római jog. III. Polgári jog, Büntetőjog, Munkajog, Államigazgatási jog. IV. Marxizmus-leninizmus, Nemzetközi jog, Polgári eljárásjog, Büntető eljárásjog.
- 12) Vö. *Beér János* kritikáját Molnár Kálmán jegyzetéről: Magyar Közjog. JK. 1948/19–20. sz. 334–335.
- 13) Lásd pl. jelen témánkhoz *Harrer Ferenc*: A jogi felsőoktatás újjáalakítása és a közigazgatási reform. JK. 1948/15–16. sz.
- 14) JK. 1948/9–10. sz. 99. l. Lásd továbbá *Mártonffy Károly*: Jogi oktatásunk új rendje. Városi Szemle 1946.; *Moór Gyula*: Az élő és halott múlttól és a jogi oktatás reformjáról. Bp., 1946, Egyetemi ny.; *Samu Mihály*: Az elméleti tárgyak. ELTE tört. 225.
- 15) *Katonáné Soltész Márta*: Az egyetemi jogi oktatás reformja. Állam és Igazgatás 1950/12. sz. 809–819.
- 16) *Szebenyi Endre*: A gazdasági struktúra változása és jogrendszerünk elmaradása. Társadalmi Szemle 1948/4–5. sz.
- 17) *Szászy István*: A gazdasági struktúra változása és magánjogunk fejlődése c. tanulmányának címével is jelzi eltérő álláspontját. JK. 1948/9–10. sz. 101.
- 18) *Névai László*: Demokratikus elvek a Szovjetunió bírói szervezetében. JK. 1948/9–10. sz. 123. — Névai a továbbiakban bírálta az igazságügyminisztérium kodifikációs programját és szinte bátorításul idézte Engels levelét Conrad Schmidt-hez, amelyben a jognak a gazdasági alapra való visszahatásáról ír.
- 19) *Beér János–Szabó Imre*: A jogi felsőoktatás újjáalakításának kérdéséhez. JK. 1948/9–10. sz. 98–101. l.
- 20) Vö. *Szabó Imre*: Előszó Beér János Szocialista államépítés c. posthumus tanulmánykötetéhez. Bp., 1968, KJK. 8–9. L. *Takács Imre*: Az államtudományok. In.: ELTE tört. 268.
- 21) *Takács Imre*: Beér János – az alkotmányjog professzora. In.: Beér János emlékkötet. Bp., 1981.
- 22) A Hajnóczy Kollégium 1948. májusi ankétja a jogi oktatás reformjáról és a jogászok jövőjéről szinte teljes anyagával a JK. 1948/11–12. számában került közlésre. Az ankéton részt vett

Imre Takács, Universitätsprofessor

A DIE REFORM DES RECHTSUNTERRICHTES NACH DER BEFREIUNG UND DIE AUSGESTALTUNG DER SOZIALISTISCHEN JURISTENAUSBILDUNG

Zusammenfassung

A JOGI ALAP ÉS TÖVÉBBKÉPZÉS KAPCSOLATA
MAGYARORSZÁGON A XX. SZÁZADBAN

Die Reform des Rechtsunterrichtes hat sich in zwei Stufen vollzogen. 1946 ist der neue Lehrplan festgelegt worden, der einheitliche Doktorexamina vorgeschrieben hat. Gleichzeitig mit der Auflösung der drei Rechtsakademien, 1848, ist die höhere Juristenausbildung vereinheitlicht und ein neues Prüfungssystem eingeführt worden. All dies drückt die Bestrebung aus den Rechtsunterricht den Anforderungen des volksdemokratischen Systems anzupassen. Die Reform hat aber diejenigen Weltanschauungsgegenstände noch nicht beinhaltet, deren Unterricht die Vorherrschaft der bürgerlichen Rechtsanschauung bekämpfen können hätte.

Auch die Zusammensetzung des Lehrerkollegiums auf der Rechtswissenschaftlichen Fakultät garantierte die theoretische Grundlegung und Entwicklung der Rechtschöpfung und der Rechtsanwendung der volksdemokratischen Revolution nicht. Diejenigen Lehrer, die ihren Fachgegenstand schon auf Grund der neuen Ideologie dozierten, waren nur externe Vortragenden, im Unterricht spielten sie nur später – erst vom Jahre 1948 an – eine entscheidende Rolle.

Nach der Verabschiedung der Staatsverfassung der Volksrepublik, i. J. 1949 setzte der das ganze Rechtssystem betreffende Kodifikationsprozess ein, der auch die inhaltliche Umformung der Juristenausbildung mit sich brachte. Im Laufe dieses Prozesses wurden die Grundlagen zum sozialistischen Rechtsunterricht gelegt, die Rahmen der Lehrplans, seine Prüfungsordnung wurden den Anforderungen eines intensiven Unterrichtes angepasst.

Hogy a fogalmi zavart elkerüljük, egy mondat erejéig kitérünk arra, mi a különbség a jogász és a jogi továbbképzés között.

A jogász továbbképzés az egyetemiek állam- és jogtudományi karain diplomát szerzett szakemberek különböző irányú „továbbtanítása” a jogi továbbképzés más szakképzetté váló felruházása, amire azért van szükség, mert a XX. századi államéletben megszűnt a jogászok hegemoniája az igazgatásban. A jogász helyét – amint erre még visszatérünk – több területen mások foglalták el. Ugyanakkor ezek a „mások” igazgatnak, vitás jogi esetekben is állásfoglalnak, ami nem mehet jól jogi – igazgatási ismeretek nélkül. Visszatérve az eredeti gondolatmenethez, a jogász és a jogi továbbképzés akkor bontakozik ki szélesebb körben s nyelvi intézményesített formát is, amikor három tényező együttes hatására erre igény van. E három tényező:

a) a permanens művelődés igénye;

Sárándi Imre:

A JOGI ALAP ÉS TOVÁBBKÉPZÉS KAPCSOLATA MAGYARORSZÁGON A XX. SZÁZADBAN

I.

A továbbképzés megközelítésének útjai

1. Bevezető megjegyzések
2. A permanens művelődés igénye
3. A jogász- és a jogi továbbképzés speciális indítékai

1. Bevezető megjegyzések

Az emberiség reális célokat tűz maga elé. Többé-kevésbé vonatkozik ez az oktatásra, a képzésre is. Bizonyos megoldásokat, újdonságokat azért soha sem szabad úgy szemlélni, hogy ejnye, hogyhogy eddig erre nem jöttünk rá, pedig milyen világos. Az oktatás, a képzés — ideértve a jogász és jogi képzést is — a felmerült szükségleteket elégíti ki. Ha nincs igény bizonyos képzési formákra, azok nem alakulnak ki; ha a szükséglet megjelenik, előbb vagy utóbb kielégítést nyer. Ez vonatkozik a jogász és a jogi továbbképzésre is.

Hogy a fogalmi zavart elkerüljük, egy mondat erejéig kitérünk arra, mi a különbség a jogász és a jogi továbbképzés között. *A jogász továbbképzés* az egyetemek állam- és jogtudományi karain diplomát szerzett szakemberek különböző irányú „továbbtanítása” a *jogi továbbképzés* más szakképzett-ségű — általában más egyetemeken diplomát szerzett — szakemberek jogi ismeretekkel való felruházása, amire azért van szükség, mert a XX. századi államéletben megszűnt a jogászok hegemoniája az igazgatásban. A jogász helyét — amint erre még visszatérünk — több területen mások foglalták el. Ugyanakkor ezek a „mások” igazgatnak, vitás jogi esetekben is állásfoglalnak, ami nem mehet jól jogi — igazgatási ismeretek nélkül. Visszatérve az eredeti gondolatmenethez; a jogász és a jogi továbbképzés akkor bontakozik ki szélesebb körben s nyer *intézményesített formát is*, amikor három tényező együttes hatására erre igény van. E három tényező:

- a) a permanens művelődés igénye;

b) a jogász foglalkozás differenciálódása, és a specifikáció iránti igény;

c) a nem jogász elem szerepének növekedése a modern államéletben.

LA Amíg ez a három elem együttesen nem hat, általánosságban az a felfogás érvényesül, hogy a *diplomás kész ember* (volt idő amikor az érettségivel rendelkező is annak számított), további szakmai és egyéb irányú művelődése a *saját ügye*. Ehhez a „kemény” megállapításhoz azonban hozzá kell tenni, hogy a XX. században – elsősorban a jogász pályák differenciálódása miatt – a saját törekvést kiegészítik a különböző munkahelytípusok szerinti továbbképzésre irányuló próbálkozások, bár hozzá kell tenni, hogy a felszabadulásig lényegében az volt a módszer, hogy bizonyos vizsgákat írtak elő a diploma után, amelyek az előrehaladás feltételei voltak (közigazgatási, bírói, ügyészi, ügyvédi vizsga), de azzal, hogy ezekre a jelölt miként készült fel, nem igen törődtek, s ha mégis, a „törődés” egyáltalán nem volt egyetemi feladat.

Minthogy az egyetemnek továbbképző feladata nem volt, fel sem merült olyan igény, hogy az egyetemi (alap) képzést összehangolják a továbbképzéssel vagy fordítva. Az egyetem szárnyára bocsátotta a dr. Urat s többé nem vagy nem igen törődött sorával.

Éppen ezért az alap- és továbbképzés összehangolásának problémája is csak akkor vetődik fel, amikor szervezett továbbképzés belép. Ez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy az egyetem ne reagált volna – főképpen a felszabadulás után, de inkább a század hatvanas éveitől kezdődően – az új igényekre. Elsősorban a jogász foglalkozások differenciálódását észlelte, de a kezdetben úgy vélte, hogy erre a kihívásra az alapképzésben kell válaszolni. Miután ez nem sikerült, mert nem is sikerülhetett, ismerte el úgy az 1970-es évek elején a két képzési lépcső – alap- és továbbképzés – létjogosultságát, és napjaink problémája, hogy a differenciálódás vagy másképpen a megbontás után a szintézist megteremtjük.

Erről a folyamatról lesz szó ebben a dolgozatban, mégpedig oly módon, hogy előbb a továbbképzés szükségességének mai indokait mutatjuk be, ezután azt a történelmi folyamatot, amelynek során a jogász, a jogi képzés alkalmazkodott az igények fokozatos kibontakozásához, végül pedig jelenlegi feladataink felvázolása következik.

2. A permanens művelődés igénye

A továbbképzés általános mozgó ereje, a permanens művelődés igénye. A permanens művelődés a kor kihívásának következménye. Nagyjából azon dől el mind a társadalom mind az egyén szempontjából a megfelelőség és helytállóképesség, hogy a társadalom tagjai képesek-e a gyors változásokat követni, újító tudást szerezni, életük újszólván egész időszakában. Ez a kihívás az egyes szakmákban különböző időpontokban jelentkezik, és előbb utóbb kiváltja a képzési rendszer megfelelő reakcióját. Nem véletlen, hogy a mérnök, az orvos továbbképzés „ősidők” óta létezik, míg a közgazdász- és jogász (jogi) továbbképzés iránti igény csak a hatvanas évek végének jelentős gazdasági, társadalmi, államéletbeli változásai nyomán tör fel átütő erővel.

A permanens művelődés szükségességét azonban nem elég hangoztatni, hanem *alkalmassá kell tenni az oktatást* a permanens művelődés igényének felkeltésére és kielégítésére.

A permanens művelődés teszi lehetővé, hogy az egyén alkalmazkodni tudjon a változó világhoz. Ha nem tud alkalmazkodni, műveltségét megújítani, úgy érezheti, hogy bizonyos értékek, amelyeket ő azoknak tartott – és talán azok is voltak – elvesztek, viszont helyette nem tud új értékeket teremteni. Az ilyen helyzet elbizonytalanodást, elfásulást, a munka rutinként való felfogását, a konzervativizmust vonhatja maga után. Egyesek úgy érzik, hogy a világ elhalad fölöttük, nem találják a helyüket, hibát-hibára halmoznak, mivel ezek visszahatnak rájuk, elvesztik a talajt a lábuk alól, ami további hibák forrásává válik. Mások elfásulnak és egyre kevésbé lesznek alkalmasak újítani. Az elfásultság oda is vezethet, hogy minden újtól idegenkedve, csak régi módon tudnak dolgozni, a munkában örömet nem lelik. A legnagyobb veszély az, amikor tudatos merevség fejlődik ki a változásokkal szemben, amikor amiatt, mert valaki úgy érzi, hogy kicsúszott kezéből saját sorsának kontrollja, merevvé válik a változással szemben és magatartásának igazolásául régi eszméket, munkamódszereket dicsőít időszerűtlenül, azaz konzervatívvá válik. A megcsontosodás, az elfásultság, a konzervativizmus ellen *megoldást a permanens művelődés* jelent. A permanens művelődés hívei szerint a *művelődést olyan folyamatként kell formálisan is meghatározni, amely az egyén egész életében, a korai gyermekkortól az öregkorig tart.* A művelődést úgy tekintjük, mint a változásnak olyan folyamatát, amely az egyén fejlődéséhez vezet.

Ahhoz azonban, hogy a felnőtt-oktatás, illetőleg a diploma utáni továbbképzés szerepéről alaposabban beszéljünk, néhány szót a hagyományos „képzési kor”-ra is kell szentelni.

A permanens művelődésre való felkészítés mindenekelőtt a hagyományos oktatás feladata. Két tennivaló akad itt: a) a permanens művelődés szükségességének tudatosítása, b) előkészítés a permanens művelődésre.

Az első a könnyebbnek látszó feladat. Az alsó-, a közép- és felsőfokú képzés során beszélni, agitálni kell az állandó művelődés szükségességéről, de minden beszéd haszontalan marad, ha az iskola, a tanítás módja, a tantárgyak rendszere, maga nem sugallja ezt. Ennélfogva a nehezebb feladat a permanens művelődésre való *előkészítés*, amelyben mindenik iskola-típusnak megvan a feladata.

Minden iskola-típusnak eltérő módon kell kialakítania a permanens művelődésre való igényt és szolgálnia a permanens művelődésre való előkészítést. A felsőoktatás jelenlegi rendszere, az oktatás módszerei, a tantárgyak, a felsőoktatási pedagógiai törekvések nem mindenben valósítják meg az optimális előkészítést. Ezért – amint még erről szó lesz – bizonyos változásokat kell végrehajtani a *felsőoktatási rendszerben, az egyetemekkel szembeni követelményekben, de az oktatási módszerekben is.* A változtatásra igény van, megkezdődött, de az előrehaladás lehetne fürgébb, „megrázóbb” is. (Erre az alap- és továbbképzés kapcsolatának elemzésekor még visszatérünk.)

Ami a továbbképzésnek a permanens művelődéssel való kapcsolatát illeti, az abban foglalható össze, hogy a továbbképzés a *felnőtt-oktatás* feladatkörébe eső feladatokat

old meg. Míg a gyermekeknek — a most felnövő generációnak — akiket most már hozzászoktatnak a permanens művelődéshez (ha tényleg hozzászoktatják őket), a jövő változásaival kell megküzdeniük *valamikor*; a mai felnőttek ezt a haladékot nem kapják meg. Őket már körülveszi a változás. Az a feltételezés, hogy a 10–12 évig, vagy ennél is hosszabb ideig tartó formális tanulás, amit a mai felnőttek valamikor a múltban letudtak, egész életükben elegendő, egyre kevésbé népszerű a modern oktatáseméleti gondolkodásban. *A felnőttek egy jelentős részének csak a továbbképzés nyújthatja azokat a művelődési tapasztalatokat, amelyeket a mai ifjúság a konvencionális iskolás korban megszerez, vagy megszerezhetne.*

A permanens művelődés szükségességének okai közül az első helyen említhetjük a *társadalmi mobilitást*. A társadalmi mobilitás a XX. század utolsó harmadában minden országban megfigyelhető, a szocialista országokban még fokozottabban, mint a más társadalmi rendszerben. Régebben ki mivel indult az életben, azzal is fejezte be pályafutását. A munkás munkás maradt, a paraszt parasztként halt meg, a tisztviselő tisztviselőként jutott el a nyugdíjig, a bíró bíróként fejezte be tevékenységét stb. A társadalmi mobilitás — egyszerűsítve — annyit jelent, hogy korunkban — függetlenül attól, hogy ki hol kezdi az életet — mindenből bármi lehet.

A *pályakorrekció* több okból bekövetkezhet. Vannak olyan esetek, amikor *a betöltött állás, funkció nevében változatlan marad, de a tevékenység megváltozik* (pl. az államigazgatásban az ügyintéző jogászból szervező jogász lesz). *Összetett szakmák* alakulnak ki, amelyekben a szakma egyik felét a hagyományos iskolás korban lehet elsajátítani, a másik részét az egyetemi vagy más iskolai tanulmányok után, munka után esti vagy levelező tagozaton, tanfolyamokon. Mozgás következhet be a szakmán belül *specializáció* okából is (a bírót közlekedési ügyekre szakosítják). A pályaválasztás számos esetben valóságban nem választás, hanem elfogadása sok meg nem felelő ajánlat közül a legkevésbé meg nem felelőnek. Többen ennél fogva kényszerpályán indulnak és mihelyt lehet, másik pályára térnek át. A *gazdasági fejlődés* általában, vagy egy adott *terület fejlesztése* is pályakorrekcióra készítheti a szakembereket. A pályakorrekciót előidézhetheti *egyéni ok* is (pl. családi ok stb.). A szocialista társadalomban gyakorta megesik az, hogy *társadalmi, állami, gazdasági funkcióra* megválasztanak, illetőleg kineveznek politikai megbízhatóságuk és jó vezető képességeik miatt embereket, jóllehet a funkció betöltéséhez elegendő szakmai ismeretekkel még nem rendelkeznek. A szakmai követelményeknek az egyébként jól kiválasztott személy is csak akkor tud megfelelni, ha a pályaváltoztatással együtt *elsajátítja új tevékenységének a szakmai minimumát is*. A kor egyre szorgalmazza az *állampolgárok részvételét a közéletben*. Az aktív közéleti tevékenység előfeltétele olyan ismeretek birtoklása, amelyek lehetővé teszik a többé-kevésbé szakszerű közreműködést a politikai, gazdasági, társadalmi életben. A közéleti tevékenység fellendítésének alapja az egész lakosság általános műveltségének magas színvonalra való emelése, ennél fogva mindenkinek ilyen vagy amolyan képpen fel kell készülnie annak a tevékenységnek az ismeretére, amelynek körén belül közéleti munkásságot folytat. Számos esetben egyáltalán nem szükséges, hogy a közéleti ember második-harmadik diplomát szerezzen, vagy több szak-

mát tanuljon a hagyományos módon, elegendő a felnőtt-oktatás keretében tanfolyamon résztvennie.

A permanens művelődés indító oka a *műveltségi egyenlőségre* való törekvés is lehet. Valódi egyenlőség a művelődésben csak akkor lesz, amikor valamely társadalomban minden ember profitálhat a művelődés intézményeiből még akkor is, ha valamilyen okból – például az érdeklődés hiánya miatt – a konvencionális iskolás korban nem használja ki a művelődési lehetőségeket. Ténylegesen erős igény tapasztalható olyan művelődési rendszerek kifejlesztésére, amelyek nem csupán a lehetőség, hanem a végcél szempontjából vett egyenlőséget szorgalmazzák különböző emberek között. Aki később ébred, vagy akinek nem volt módja a konvencionális iskolás korban megfelelő műveltséget szerezni, nem zárható ki a kulturális egyenlőségre való törekvésből, hanem meg kell találni azokat a formákat, ahol a hátrányt többé-kevésbé behozhatja.

Az állandó tanulás iránti igény táplálkozhat – harmadszor – az egyén *önkifejezésre* való törekvéséből is. *Valójában az lenne a jó, ha mindenki saját magát valósíthatná meg főtevékenysége körében.*

Az igazi munkaszeretet a tevékenységi folyamat és a belátható eredmény iránti elkötelezettségből fakad, abból ha valaki azt csinálja, amit legjobban szeret. A szerencsés ember mindjárt az indulásnál ilyen munkát talál, rendszerint boldog lesz egész életében, s felér a csúcra is. Másoknak nem adatik meg ez a lehetőség. Több emberben a pályakezdekéskor fel sem merül az önkifejezés gondolata, nemegyszer csak a pszichológiai vizsgálat során derül ki, hogy egyesek nem ott vannak, ahol a helyük volna. Aki önkifejezésre törekszik – ha későn ismerte fel önmaga lényét – erőfeszítéseket tesz arra, hogy elsajátítsa mindazt a tudnivalót, amely az önmegvalósításhoz, az önkifejezéshez szükséges.

Összefoglalva: A modern oktatási rendszernek biztosítania kell, hogy a változásokhoz szokott, a változást megértő, változással együtt élő emberek nevelkedjenek. A társadalom érdeke, hogy a polgárok képesek legyenek igenlően reagálni minden újra és az új követelményeknek megfelelő munkát végezni. *Az egyén érdeke, hogy neveltetése során felkészíttessék a változások, az újdonság fogadására, hogy műveltségi színvonalának állandó emelésével együtt aktívan vegyen részt a közéletben, hogy még pályájának delelője előtt, amikor még újat tanulni is könnyedén képes, megtalálja azt a foglalkozást, amelyben leginkább megvalósíthatja önmagát.*

3. A jogászi és a jogi továbbképzés speciális indítékai

a) A jogi foglalkozások egyre differenciálódnak, bizonyos területeken szükségessé válik a különböző jogágazatokban megtanult ismeretek integrálása, meghatározott jogászai munkák komplex ellátása érdekében szüksége mutatkozik az interdiszciplináris képzés kibontakoztatásának. Változik a jogi gondolkodás, alapvető jogszabályokat is sűrűn fogalmaznak újjá, vagy módosítanak. A gazdasági élet változásai – amelyek a legtöbb jogászai foglalkozásra alapvető hatást gyakorolnak – felgyorsulnak, a tudomá-

nyos—technikai forradalom olyan új jogi megoldásokat követel, amelyekkel 10–15 évvel ezelőtt a jogtudomány nem számolt (környezetvédelem, a számítógép felhasználása a jogi munkában, az iparjogvédelem új intézményeinek kialakulása pl. know-how stb.). Emiatt elengedhetetlen a *jogászok rendszeres szintentartó* továbbképzése.

b) Szükségessé vált — és ez már a század eleje óta kibontakozóban volt — a szakosodás. *Jogász mint foglalkozásjelölés* tulajdonképpen semmitmondó, legfeljebb anynyit jelent, hogy a jogásznak *jogi diplomája van*, jogásznak tehát az nevezhető, aki az egyetem Állam- és Jogtudományi Karát sikeresen elvégezte. Ha csak a főbb foglalkozási ágakat vetjük össze, akkor is legalább hétféle jogászi főfoglalkozási irány létezik, úgymint:

- bíró,
- ügyész,
- ügyvéd,
- jogsegélyszolgálatos,
- vállalati (szövetkezeti) jogász,
- közigazgatási jogás (klasszikus értelemben),
- gazdaságirányító szervezetben dolgozó jogász.

Mindenik főfoglalkozási iránynak megvannak a speciális követelményei, és akkor még nem is beszéltünk az egyes foglalkozási főirányokon belüli specializációról. Vannak aztán „keresztbefekvő” követelmények is. A vállalati jogásznak pl. nem elég ismernie a „vállalati jogot” a legtágabb értelemben, hanem tájékozottnak kell lennie a különböző eljárási szabályokban, sőt nem egyszer a „tipikus vállalati jog”-on kívüli intézményekről szóló normákban (pl. szabadalmi eljárás).

c) A nemzetközi kapcsolatok (különösen a gazdasági kapcsolatok) terebélyesedése és minőségi változása (egyszerű árukapcsolatok helyett kooperációs kapcsolatok) a jogtudományok területén azt az igényt támasztja, hogy a jogászok egy csoportja alaposabban ismerje meg más országok jogát is. Ez a csoport — tekintettel arra, hogy egyre bővül a külkereskedelmi joggal rendelkező vállalatok köre — jelentősen növekszik. Az egyetemi alapképzés igényeiket ki nem elégítheti. Maradna a külföldi tanulmányok folytatása, az meg drága, és tömegesen kivitelezhetetlen.

d) Magyarországon olyan rend érvényesül, amely szerint pusztán az egyetemi diploma nem jogosítja fel tulajdonosát a hagyományos jogászi foglalkozások gyakorlására, csupán arra ad lehetőséget — és ez már a századfordulótól így van, legfeljebb a szakmák bővülésével állt be változás —, hogy a jogász szakmai gyakorlatot folytasson a tipikus jogászi foglalkozási területeken. A diplomást nem nevezik ki bírónak, ügyésznek, hanem gyakornok lesz, nem lehet vállalati jogtanácsos, ügyvéd, hanem csak jelölt, de a közigazgatás egyes területein is csak alacsonyabb beosztásban tevékenykedhet. Ahhoz, hogy a *jogász* bíró, ügyvéd, ügyész, jogtanácsos lehessen, magasabbra léphessen a közigazgatási hierarchiában, *szakvizsgát* kell tennie. A szakvizsgára való tervszerű felkészítés a továbbképzés egyik feladata.

e) Vannak olyan foglalkozások, elsősorban az államigazgatási élet területén és a szorosan vett jogi tevékenység egyes terrénumain is, ahol állam- és jogtudományi ismeret-

retekre szükség van, viszont teljesen fölösleges, hogy az említett munkakörben dolgozók az állam- és jogtudományi karok ma hatályos tantervei szerint részesüljenek felsőfokú képzésben. Ez a körülmény azt indikálja, hogy létrehozzanak felsőfokú végzettséget nyújtó, de az egyetemi képzés teljességének igényével fel nem lépő tanintézeteket, amelyek az egyetemi képzésnél általában alacsonyabb szinten, de a konkrét tevékenységre az egyetemen folyó képzésnél sokkal intenzívebben felkészített szakembereket bocsátanak ki. Ennek érdekében létrehozták pl. a Rendőrtiszti Főiskolát, amely a speciális rendőri és biztonsági szakképzés magas szintje mellett bizonyos jogi tárgyakat is oktat, a rendőri, a biztonsági tevékenységhez szükséges különböző szinteken és intenzitással. Megalakult az Államigazgatási Főiskola, amely bizonyára sokkal magasabb fokú szintet nyújt az államigazgatás speciális területein, mint amit az egyetem nyújthat, ugyanakkor néhány jogi tárgy is megfelelő hangsúlyt kap a képzésben.

Eddig rendben is volna a dolog, ámde vagy az egyén, vagy a munkáltató elégedetlen a képzettség ilyen színvonalával, és előrelépni kíván vagy elő akarják léptetni. Ehhez viszont rendszerint magasabb képzettség kell. Kérdés továbbá az is, hogy az említett helyeken végzetek jogi továbbképzése az anyaintézet, vagy más keretek között történjék-e. A dilemma feloldása mindkét esetben valószínűleg az egyetemi továbbképzés.

f) Egyes új jogszabályok tartalmának, a jogszabályokban megfogalmazott társadalmi céloknak gyors megértése, az új (módosított) normák mielőbbi és megfelelő hatályosulását mozdíthatja elő. Erre szüksége lehet jogásznak és nem jogásznak egyaránt. A társadalom széles rétegeit érintő jogszabályok (pl. új Btk, Ptk módosítás, Mt módosítás, a gazdasági szabályozók lényeges változtatásai) mielőbbi megismertetését szintén meg kell szervezni az egyetemet már elvégzettek számára is.

g) A modern államapparátusban sok olyan *diplomás szakember dolgozik, aki nem végzett jogot*, viszont jogot alkalmaz, igazgat, szervez, irányít. A effajta tevékenység nehezen képzelhető el *jogállamban* jogi, igazgatási, államtudományi ismeretek nélkül. Ez az állítás a párt és különböző tömegszervezetek funkcionáriusaira is megfelelően alkalmazandó.

A politikai, gazdasági, kulturális stb. demokrácia szélesedésével, a dolgozók széles rétegeinek a hatalomba való bevonásával, szaporodik a diploma nélküli jogalkalmazók száma. E két jogalkalmazó (esetleg jogalkotó) kategória bizonyos irányú jogi, igazgatási kiképzésére is gondot kell fordítani (laikus jogalkalmazók).

A második kísérlet lényege abban foglalta össze, hogy ugyanolyan értékű alapképzésű diplomások legyenek a jogalkalmazók között, mint a jogászok között. Az egyetem azt hitte, hogy ezt is alapképzés keretein belül tudja megoldani. Ekkor jött a megoldási kísérlet második fázisa.

II.

A második kísérlet lényege abban foglalta össze, hogy ugyanolyan értékű alapképzésű diplomások legyenek a jogalkalmazók között, mint a jogászok között. Az egyetem azt hitte, hogy ezt is alapképzés keretein belül tudja megoldani. Ekkor jött a megoldási kísérlet második fázisa.

Reagálás az új igényekre

4. Továbbképzési lehetőségek a század első felében

5. Mozdul az egyetem

6. Egyetemen kívüli továbbképzés

4. Továbbképzési lehetőségek a század első felében

Ezek a követelmények a XX. század folyamán fokozatosan alakultak ki. Apránként, lassabban a felszabadulásig, gyorsabban utána, és különösen felgyorsult az ütem a század utolsó harmadában.

Vajjon hogyan reagált az egyetem az igényekre, illetőleg hogyan reagáltak más szervezetek. Hogyan kapcsolódott egybe az alap- és a továbbképzés?

A felszabadulás előtti időszakra nézve megállapítható, hogy amennyiben egyáltalán volt jogász (jogi) továbbképzés, az nagyobb részben az *egyetemen kívül* folyt.

Kár lenne elfeledkezni az egyetemi tanszékeken folyó szemináriumi munkáról, de meg kell jegyezni, hogy ezek a kezdeményezések „magánkezdeményezések” voltak, a professzortól függött, működik-e szeminárium a tanszék mellett vagy sem. Egyesek, pl. Szladits, Magyarai ambicionálták ezt a munkát, mások nem.

E szemináriumi munka kézzelfogható eredményeként néhány végzett jogász rendkívül magas szakmai képzettséget szerzett, az egyetem befejezése után is folytatta önképzését. A szemináriumok résztvevői kiemelkedő egyéniségei lettek a jogásztársadalomnak, számos egyetemi professzor és magas beosztású gyakorlati szakember került ki közülük.

Mégis az egyetem utáni szervezett továbbképzésnek ez a forma nem tekinthető, legfeljebb *elitképzésnek*. Kevesen vettek részt a szemináriumokon, sok jogásznak – pl. vidéken – erre egyáltalán nem volt módja.

Még azokban az esetekben is, amikor bizonyos tanszék mellett működött szeminárium, a szemináriumi tematika és az egyetemi képzés anyaga között nem volt összefüggés. Szélesebb jogászrétegre terjedt ki a Jogász Egylet „továbbképző” tevékenysége. Ez két vonalon futott. Egyfelől különböző előadások hangzottak el, másfelől a Jogászegyleti Értekezések c. periodika módot adott arra, hogy azok, akik tapasztalataikat tudományosan is általánosítani tudják, írásban is közzé adhassák gondolataikat. Sokan, akik magasra jutottak, itt próbálgatták tollukat, s elég sokan voltak a periodika olvasói.

Nemigen követhető nyomon az a képzés, amely a különböző munkahelyeken folyt. Mindenesetre a két utóbbi továbbképzési forma sem kapcsolódott össze a jogi egyetemi oktatással. Az egyetemek jogi karai – egy fős tanszékeikkel – nem is lettek volna képesek a széles körű, szervezett jogásztovábbképzés gondozására.

5. Mozdul az egyetem

A felszabadulás után egy időre háttérbe szorult a jogász a közigazgatásban. A bíróságokon és ügyészségeken a diplomások helyét a sebtében kiképzett, ámde politikailag megbízható „akadémiás” bírák, ügyészek foglalták el. Nincs mód elemezni, így kellett-e tenni, avagy jobb lett volna a régi diplomásokat megnyerni a rendszer számára, hiszen – a közhiedelemmel és néhány politikus felfogásával ellentétben, nem mindenki volt közülük reakciós. Mindenesetre a tények tények. Meg az is igaz, hogy a bírói,

ügyészi akadémiát végeztek később az egyetemet is abszolvátkák, s nem egy kitűnő bíró, ügyész stb. választódott ki közülük.

Az egyetem – ideértve a jogi karokat is – fejlődése a felszabadulás után, de főként 1948-tól kezdődően felgyorsult. Az egy főszékeket feltöltötték, új oktatási formák léptek be (kötelező szeminárium, gyakorlati órák, tudományos diákkörök, évközi ellenőrzés stb.).

Ez az új egyetem már reagálni tudott a kor kihívására. Történelmi hagyományok hiányában azonban a *továbbképzési feladatokat is az alapképzés keretében akarta megoldani*.

A megoldási kísérletek két fázisát különböztethetjük meg. Az ötvenes években felismerték a szakosodás szükségességét, egyelőre azonban csak annyit, hogy a jogász munkának két nagy területe van, nevezetesen az államigazgatás és az igazságszolgáltatás. A kor szokásainak megfelelően tüstént „profilozták” az állam- és jogtudományi képzést.

Ennek érdekében egyidőben az állam- és jogtudományi karokon különválasztották az államigazgatási szakot és a jogi szakot akként, hogy a harmadik tanévtől kezdődően a hallgatók egy része az államigazgatási szakon, a másik a jogi szakon folytatta a tanulmányait. Ez a megoldás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A végső soron nagyjából azonos értékű diplomák konvertálhatóságát megakadályozta az a körülmény, hogy az államigazgatási szakosok államigazgatási diplomát, a jogi szakosok jogi diplomát kaptak (bár ez csak akkor tűnt ki, ha valaki az államvizsga tantárgyokról szóló bejegyzéseket is tanulmányozta). Az államigazgatási szakot végeztek a későbbi években a különbözeti vizsgák sorozatát tették le annak érdekében, hogy a jogi diploma „színvonalára” jussanak és betölthessenek olyan állásokat is, amelyeket az államigazgatási diplomával nem tölthettek be.

Csak érdekességként jelezzük, hogy az államigazgatási szakra való iratkozás „valóságos politikai hőstettnek” minősült. A hallgatóság tüstént felismerte az államigazgatási diploma által nyújtott lehetőségek szűk körlátok közé szorítottságát és nem nagyon fűlt a foga az államigazgatási szakra jelentkezni. Azok kerültek ide, akikre a mozgalmi szervek hatást tudtak gyakorolni, aztán szegények azok is itták meg annak a levét, hogy hagyták magukat manipulálni.

A hatvanas években – elsősorban a tudományos technikai forradalom kibontakozásának hatására – a specializációnak még nagyobb szüksége mutatkozott. Az egyetem azt hitte, hogy ezt is alapképzés keretein belül tudja megoldani. Ekkor jött a megoldási kísérlet második fázisa.

A második kísérlet lényege abban foglalható össze, hogy ugyanolyan értékű alapképzés és egységes diploma mellett az egyetemeken próbálták megoldani a szakosodást (specializálódást). Bevezették az ágazati tárgyak és a speciális kollégiumok rendszerét. Az ágazati szakosodásnak az lett volna a célja, hogy a hallgatók harmadéves koruktól kezdve bizonyos szakirányú kollégiumokat és speciális kollégiumokat vegyenek fel, elhatározva már ebben az időben, hogy milyen pályán kívánnak elhelyezkedni. A tapasztalat azt mutatta, hogy a hallgatók harmadéves korukban nem tudnak még vá-

lasztani és ha tudnak, akkor sem biztos, hogy az éppen végzett tanfolyamról annyi szakemberre lesz szükség egyes ágazatokban, mint ahányan arra a szakra kívánnak menni. Előfordulhatott volna ilyen megoldás mellett, hogy egyes szakmákban kevésnek bizonyult volna a végzősök száma, más szakmákban pedig fölösleges szakember jelentkezett volna. E rendszer másik buktatója az volt, hogy az ágazati tárgyak és a sok speciális kollégium számos órát vont el az alapvető tárgyaktól, aminek az alapképzés mélysége látta kárát. Az egyetem vezetése hamar észlelte az egyetemen belüli szigorú szakosodás buktatóit és lényegében ez a fajta szakosodás – legalábbis ahogyan eredetileg tervbe vették – soha nem valósult meg. A hallgatók az úgynevezett ágazati tárgyak közül nemcsak egy ágazat különleges tárgyait vették fel, hanem össze-vissza és mivel kényszerítően nem volt előírva, hogy ha valaki, aki szakot választott, mindvégig azon a szakos marad, egyes hallgatók egyik évben egyik szakágazat tárgyait vették fel, a másik évben a másik szakágazat tárgyait, még akkor is, ha az előző évben választott szakágazati tárgyban még a tanulmányaik végére sem értek.

Az egyetemen belüli szakosodásnak, pontosabban a *szakosodás megkezdésének* elsősorban a hallgatók által önként választott *speciális kollégiumok* formájában igen is van jelentősége és az sem közömbös, hogy a speciális kollégiumokat ágazati rendszerben hirdetik-e meg, vagy sem és ha valaki akar, akkor egy-egy ágazat speciális kollégiumainak egészét, vagy zömét végighallgatva az illető ágazat lényeges problémáival mélyebben megismerkedik, de a szakosodást a tanulmányok befejeztével nem lehet befejezettnek tekinteni.

Az alapképzésen túl is voltak kezdeményezések. Az egyes tanszékek (nem mindegyik) mellett tudományos munkaközösségek alakultak. A munkaközösségekben elsősorban elméleti viták folytak, de ezekben résztvettek a gyakorlati szakemberek törekvő, érdeklődő csoportjai.

Megint csak azt kell azonban mondani, hogy ez a tevékenység szűk körre korlátozódott, s talán éppen azok nem vettek benne részt – még „megfigyelőként” sem, akik számára az ott hallottak hasznos elméleti municiót nyújthattak volna.

6. Egyetemen kívüli továbbképzés

Ha – mint láttuk – az egyetem nem építette ki a továbbképzést, azért az igényeknek valamiféleképpen eleget kellett tenni. Vállalkoztak rá más – nem oktatási főprofilú – szervek.

A már emlegetett *szakvizsgára való felkészítés* volt az elsőrendű feladat. Ezt a következőképpen oldották meg. A bírósági gyakoronokok képzésével a bíróságok közbejöttével az Igazságügyi Minisztérium, az ügyészségi gyakoronokok felkészítésével e Legfőbb Ügyészség, az ügyvédjelöltekével az Ügyvédi Kamarák foglalkoztak (ez így van ma is). A vállalati és szövetkezeti jogi előadók vizsgára való felkészítésének gondját a Magyar Jogász Szövetség vállalta magára.

Az államigazgatásban dolgozó jogászok szakvizsgára egyáltalán nem voltak kötelezve, elsősorban a káderhiány miatt. Így az a furcsa helyzet fordulhatott elő, hogy az államapparátusnak a lakossággal legszorosabban és legtöbbször kapcsolatba kerülő része kevésbé volt felkészült, mint akik szakvizsgát tettek (bírák, ügyészek, ügyvédek, vállalati jogtanácsosok). Ez meg is látszott az államigazgatás színvonalán.

A vállalati és szövetkezeti jogtanácsos jelöltek (jogi előadók) felkészítése a Magyar Jogász Szövetség törekvései ellenére, általában lényegesen gyengébben sikerült.

A társadalmi szükségletek változása által indokolt új igényekre természetesen nemcsak az egyetem és a szakvizsgarendszer gazdái reagáltak. A szakvizsgát tett jogászok szakvizsga utáni szakmai, politika, *ideológiai továbbképzését* egyfelől a munkáltatók, másrésztől a különböző marxista egyetemek tanfolyamain végezték.

A vállalati–szövetkezeti jogtanácsosok szintentartó, ismeretmegújító konferenciáinak, vitadélitánjainak, szemináriumainak – bizonyos értelemben a specializációt is szolgáló rendezvényeknek – a megszervezését a Jogász Szövetség intézte, nagy erőbedobással, de az intézmény korlátozott lehetőségei miatt egyáltalán nem átütő sikerrel.

Az Igazságügyi Minisztérium, a Legfőbb Ügyészség, a Minisztertanács Tanácsi Hivatala, a minisztériumok és más országos főhatóságok, esetenként trösztök, nagyvállalatok rendeztek olyan tanfolyamokat is, amelyek bizonyos specializálódási célokat tűztek maguk elé, illetőleg arra törekedtek, hogy a gyakorlat új eredményeit meg az új jogszabályokat ismertessék. Általában hiányzott a magasabb elméleti igény a tanfolyamokon, inkább a gyakorlat napi problémáit igyekeztek megoldani mintsem átfogó képet nyújtani egy-egy probléma összes elméleti és gyakorlati vonatkozásairól.

A továbbképzés speciális fajtái között említhetjük meg azt a kevés emberre kiterjedő, főleg elméleti tevékenységet, amely a Magyar Jogász Szövetség különböző szakosztályaiban, illetőleg munkaközösségeiben, gyakorlati szakemberek együttműködésével folyt. Ide lehet sorolni a Magyar Jogász Szövetség különböző szakosztályainak időközönként (2–3 évenként) megrendezett konferenciáit és munkaértekezleteit. Itt a rendszerint nagy számú közönség, amely a megfelelő szakosztályhoz tartozó jogászok köréből verbuválódott, többnyire magas színvonalú elméleti és gyakorlati jellegű előadásokat halgathatott meg. Helyenként vita is kialakult, de az nem terjedt ki a résztvevők 5%-ánál többre. A Jogász Szövetség rendezi a megyei jogásznapokat is. Ezekon általában központi előadók aktuális jogi kérdések köréből tartanak előadást, egy-két korreferátummal, kevés valódi vitával. Inkább a mindennapi problémákkal való megismerkedés, illetőleg az aktuális feladatok meghatározása volt azoknak a 8–10 évvel korábban tartott tájértekezleteknek a célja, melyet a Jogász Szövetség Szövetkezeti Jogász Szakosztálya szervezett, az ország különböző tájain. A továbbképzés perifériáin megemlíthetjük még az elég rendszertelenül tartott Jogász Szövetségi Értekezletek *tudományos rendezvényeit*, ahol azonban a résztvevők közül csak egy, az előadó volt aktív, a többi résztvevő inkább a „nézőközönség” szerepét töltötte be.

A nem jogász, de jogi tevékenységet kifejtő dolgozók jogi képzése *elvileg tisztázatlan, a gyakorlatban megoldatlan* volt. Nem történt komoly felmérés annak érdekében, hogy kik azok, akiknek valamiféle jogi tudás szükséges munkájuk ellátásához, no-

ha nem jogász alapképzettség kívánatik meg bizonyos funkciók betöltéséhez. Ha a munkáltató úgy vélte, hogy valakit, aki meghatározott munkakörben tevékenykedik, jogi képzésben is kellene részesíteni, az egyetlen járható útnak az egyetem esti, vagy levelező tagozatára való beiratkozás látszott. A második diploma megszerzésére irányuló törekvés felduzzasztotta az esti- és levelező tagozatok létszámát. A magas létszámok alapján, a jogászokat foglalkoztató szervezetekben az a hamis benyomás is keletkezhetett, hogy az esti- és levelező tagozaton végzőkre számítani lehet a jogász-utánpótlásban. Valójában azonban számosan közülük eredeti, nem jogi munkakörükben maradtak és nem jöhettek számításba a jogász-utánpótlás szempontjából.

Amikor nem az egyetem esti és levelező tagozata látszott a legjobb megoldásnak, mert vagy a munkáltató látta be, hogy nem szükséges minden, az egyetemen tanított jogi ismeret a bizonyos jogi képzettséget is igénylő munkakört betöltő dolgozónak, *vagy a dolgozó jött erre rá, akkor a „jogi megfelelésre” különböző más tanintézetek egymástól igen-igen elütő tanfolyamain került sor. Bizonyos jogi ismereteket oktatnak a Politikai Főiskolán, másokat a SZOT iskoláin és – mint arról már szó volt – a különböző tárcák tanfolyamain. Az államigazgatásban dolgozókat – elsősorban a tanácsoknál tevékenykedő, hatósági jogkört ellátó közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező dolgozókat alapfokú államigazgatási ismeretek – köztük jogi ismeretek – megszerzésére is kötelezték. Nem differenciálták azonban aszerint, hogy a jogi tájékozottság milyen színvonala kívánatos egy-egy munkakörben, meg aszerint sem, hogy felsőfokú végzettségű vagy középiskolát végzett dolgozók-e a tanfolyam résztvevői. Az alapfokú államigazgatási ismeretek megszerzését megkönnyítő tankönyv színvonalából jogosan lehet arra következtetni, hogy a szerzők elsősorban a középiskolát végzettek tudás-szintjét vették alapul.*

Ez volt a helyzet 1970-ig, azaz a továbbképzésre tartozó feladatokat az egyetem az alapképzés körében próbálta megoldani. Az egyetemen kívüli szervezetek továbbképző tevékenysége – a dolog természeténél fogva – nem volt kielégítő. Mondhatni veszélyes helyzet állt elő. Annak veszélye fenyegetett, hogy egységes, szervezett, színvonalas továbbképzés híján a jogászság nem tud megfelelni a kor kihívására, nincs biztosítva számára a permanens művelődés lehetősége, nem tud a differenciálódó foglalkozásoknak megfelelő speciális ismeretekre szert tenni, nem tud a felgyorsult jogalkotással színvonalasan lépést tartani, lemarad más szakmák mögött, és becsülete – anyagi és erkölcsi megbecsülése – lehanyaglik.

Több szakmában (közgazdász, mérnök, orvos) továbbképző intézetek létesültek, egyetemi keretekben, vagy megújították tevékenységüket, rangban magasra emelkedtek (az Orvos Továbbképző Intézetet egyetemi fokozatra emelték). Mind a szocialista, mind a nyugati világból olyan hírek érkeztek, hogy nagy erőfeszítéseket tesznek az egyetem elvégzésével *be nem fejezett* tanulmányok megszerzésére, vagy megújítva folytatják a történelmi hagyományokon nyugvó egyetemi továbbképzést.

Magyarországon is felmerült egy egyetemi keretek között működő, de országos hatáskörű jogi továbbképző intézmény létrehozásának szükségessége. Ez az igény vezetett – mindjárt látni fogjuk – nem sima úton, ellenkezőleg sok nehézség és ellenkezés legyűrése után, az ELTE Jogi Továbbképző Intézet alapítására.

III.

Az ELTE Jogi Továbbképző Intézet alapítása

7. Jogszabályi alapok

8. A szülemlés processzusa

9. Viták a tevékenységi körről, a módszerekről, az oktatókról és gazdasági kérdésekről

7. Jogszabályi alapok

A Jogi Továbbképző Intézet létrehozásának *jogszabályi alapja az 1961. évi III. törvény*. E jogszabály 20. §-ának (5) bekezdése kimondja: „Felsőfokú végzettségű szakemberek szakágazati továbbképzése az egyetemek és főiskolák, valamint az e célból szervezett intézetek feladata”.

A jogszabály életbeléptetése után azonban hosszú időn keresztül sem az egyetemek állam- és jogtudományi karai nem foglalkoztak továbbképzéssel, sem külön erre a célra rendelt intézetet nem hoztak létre.

8. A szülemlés processzusa

A szervezettebb, új alapokra helyezett jogi továbbképzés gondolata ugyan – elsősorban a Művelődésügyi Minisztérium Jogi Szakbizottságának tanácskozásain – többször felmerült, de 1969-ig nem mutatható ki komoly törekvés sem a jogi továbbképzés szervezetrendszerének kialakítására, sem továbbképző intézet létrehozására. A jogi továbbképzés fejlesztésének és a Jogi Továbbképző Intézet létrehozására irányuló bizonytalan törekvéseknek az MSZMP KB Továbbképzési Bizottságának létrejötte és tevékenysége adott lendületet, 1971-ben megjelent a kormány rendelete a vezetőképzésről (1023/1971. (VI. 22.) Korm. sz. rendelet). Ebben a jogszabályban már nagy elhatározottság mutatkozik elsősorban a vezető továbbképzés megszervezésére, másrészt a továbbképzésnek és az állandó önképzésnek életformává való fejlesztésére. Bár a munka akkor már megindult, mégis meg kell említeni a Központi Bizottság 1972. évi júniusi határozatát, amelyben szintén szó esik a továbbképzésről és amely – mint látni fogják – az addig vontatottan haladó munkát felgyorsította. Kézenfekvő volt, hogy a jogásztovábbképzés problémáival először a Magyar Jogász Szövetség foglalkozott. Az 1971. áprilisában tartott választmányi ülésen kerültek szóba a jogásztovábbképzéssel kapcsolatos új feladatok. A választmány bizottságot küldött ki, amelynek jelentését és javaslatait az elnökség megvitatta, majd az itt kialakult elgondolásokat a Magyar Jogász Szövetség 1971. december 17-én megtartott küldöttközgyűlése elé terjesztették. A küldöttközgyűlés egyetértett abban, hogy az eddigieknél szervezettebbé és színvonalasabbá kell tenni a továbbképzést és kívánatos valamiféle ilyen feladat-

tal megbízott szerv létrehozása is. A küldöttközgyűlés határozata azonban közelebbi útmutatásokat nem adott.

1971-ben a jogtudományokhoz igen közel álló közgazdaságtudományok területén a 142/1971. számú MM utasítás (Művelődésügyi Közlöny 1971. évi 12. szám) alapján megalakult a Közgazdasági Továbbképző Intézet. Körülbelül ebben az időben a művelődésügyi miniszter intenciói alapján a budapesti állam- és jogtudományi kar akkori dékánja kidolgozta a jogi továbbképzés alapkoncepcióját; „A jogi továbbképzés egységes rendszerének kialakítása” című tanulmányában. A Művelődésügyi Minisztérium Jogi Szakbizottsága 1972. január 24-én tartott ülésén a tanulmányt megvitatták és bizonyos módosításokkal az alapkoncepciót a szakbizottság elfogadta. 1972 januárjában a miniszter a 68 848. számú határozatával bizottságot jelölt ki a jogi továbbképzés egyes kérdéseinek szabályozásáról, valamint a Jogi Továbbképző Intézet létesítéséről szóló utasítástervezet kidolgozására. A bizottság 1972. november 28-án három dokumentumot terjesztett elő:

a) utasítástervezetet a jogi továbbképzés egyes kérdéseinek szabályozásáról, valamint a Jogi Továbbképző Intézet létesítéséről;

b) javaslatokat a továbbképzés formáiról;

c) javaslatokat a gazdasági kérdésekkel kapcsolatban.

A miniszterhelyettes 1972. december 21-én kelt levelében a bizottság munkáját megelégedettséggel befejezettnek nyilvánította. A bizottsági munka alapján megszövegezett első utasítástervezetet a művelődésügyi miniszter 1972. december 7-i elhatározása alapján megvitatás és véleményezés végett megküldték a Művelődésügyi Minisztérium Jogi Szakbizottságának (a bizottság 1973 január végén tartott ülésén nyilvánított véleményt az utasítástervezetről), a jogi karok tanácsainak, s végezetül az érdekelt minisztériumok jogi főosztályainak. A tervezet vitájára és az érdekelt véleménynyilvánítására 1972 év végén, illetőleg 1973 első hónapjaiban került sor. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tanácsa 1972. december 19-én, a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tanácsa 1973. január 17-én foglalt állást az utasítástervezetről és melléleteiről. Az érdekelt főhatóságok véleményei 1973 januárjában és februárjában érkeztek meg a minisztériumba.

A Jogi Szakbizottság a kari tanácsok és az érdekelt főhatóságok véleményének figyelembevételével átdolgozott utasítástervezet (második tervezet) 1973 első negyedévében elkészült és azt újabb véleményezés, majd egyeztetés végett megküldték az érdekelt főhatóságok vezetőinek. A főhatóságok államtitkári–miniszterhelyettesi szinten foglalkoztak vele és megjegyzéseiket, javaslataikat 1973 augusztusáig meg is küldték a Művelődésügyi Minisztériumnak. Hasonlóképpen jártak el az utasítástervezet szövegének végső kialakítása céljából véleményadásra felkért társadalmi szervezetek is.

Figyelemreméltó, hogy mennyi szervtől kellett véleményt kérni, illetőleg mennyi szervvel kellett egyeztetni az utasítástervezettől eltérő és a tervezet készítői által minden további nélkül elfogadásra nem javasolt ellenvélemények esetében. Az utasítástervezetet egyeztették a Belkereskedelmi Minisztériummal, az Igazságügyi Minisztériummal, a Könyvüipari Minisztériummal, a Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium-

mal, a Külkereskedelmi Minisztériummal, az Országos Tervhivatallal, a Minisztériumtanács Tanácsi Hivatalával, a Belügyminisztériummal, az Építési- és Városfejlesztési Minisztériummal, a Kohó- és Gépipari Minisztériummal, a Nehézipari Minisztériummal, a Pénzügyminisztériummal, a Munkaügyi Minisztériummal, a Legfőbb Ügyészséggel, a Mezőgazdasági- és Élelmezésügyi Minisztériummal és különböző társadalmi szervezetekkel (SZOT, SZÖVOSZ, TOT, Pedagógus Szakszervezet, Magyar Jogász Szövetség) és egy tudományos kutató intézettel, a Kriminológiai- és Kriminálisztikai Intézettel. Megjegyzéseket tettek a tervezetre a jogi karok, az Állam- és Jogtudományi Intézet, valamint a Tudományos Akadémia is. E felsorolásból látható, hogy mennyi szerv érdekelt a jogásztovábbképzésben és milyen nehéz velük egységes nevezőre, közös álláspontra jutni az egységes jogásztovábbképzési rendszer kialakításában, különösen akkor, ha néhányan közülük – szerzett jogokra hivatkozva – nem ellenzik ugyan a jogászképzés egységes rendezését és Jogi Továbbképző Intézet létrehozását, csak éppen azt kívánják, hogy ennek az intézetnek a tevékenysége ne érintse az általuk folytatott „továbbképzést”. Végezetül aztán a művelődésügyi miniszter a 175/1973. (MK. 21.) MM sz. utasítással létrehozta az Eötvös Loránd Tudományegyetem szervezeti keretein belül, közvetlenül a rektor felügyelete alá rendelve, a Jogi Továbbképző Tanács mint országos szerv bázisintézményeként az ELTE Jogi Továbbképző Intézetet.

9. Viták a tevékenységi körről, a módszerről, és gazdasági kérdésekről

A vita mindenekelőtt az Intézet *feladataival* kapcsolatban bontakozott ki. Az Intézet feladataira nézve a többségi álláspont abban summázható, hogy az Intézet elsődendő feladata a *jogászok továbbképzése és egyes nem jogi diplomával rendelkező, jogi ismereteket igénylő munkakört betöltő dolgozók jogi továbbképzése*. A további kérdésekben azonban az előbb még egy véleményen lévők is megoszlottak. Annak az elvnek az elfogadása mellett, hogy az Intézet feladata a jogászok továbbképzése, egyes tárcák s a Magyar Jogász Szövetség – annak is különösen a vállalati szakosztálya – hangoztatták, hogy továbbra is fenn akarják tartani azokat a továbbképzési formákat, amelyeket eddig meghonosítottak. Valahogy úgy tűnik, hogy nem bánják egy külön intézet létrejöttét, de nem szeretnék, ha ez az Intézet tényleg kezébe venné a jogásztovábbképzés elvi irányítását és gyakorlati lebonyolítását. A másik vonatkozásban a vita abban csúcsosodott ki, hogy kik legyenek azok a *nem jogászok*, akiknek jogi ismeretekkel történő felvértezése az Intézet feladata legyen. Egyes főhatóságok, tudományos és társadalmi szervek a résztvevők körét a diplomásokra igyekeztek korlátozni, mások széles utat kívántak nyitni mindenki előtt (erre a problémára még visszatérünk).

Miután a különböző viták résztvevői elfogadták, hogy az Intézet foglalkozzék a nem jogi képzettségű szakemberek jogi képzésével is, nem nyújtva azonban nekik egyetemi értékű diplomát, a vita abban az irányban ment tovább, hogy vajon kit kell olyan nem jogi képzettségű szakembernek tartani, aki az Intézet tanfolyamain részt

vehet. Egyesek szerint a nem jogi képzettségű szakember az, *aki egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik, illetőleg valamely gazdasági szervezet vezetője, vagy ott irányító munkakört betöltő dolgozó. Az Intézet eddig szerzett tapasztalatai alapján – és terveinket is erre építjük – megállapítható, hogy rendszeres, az egyetemi diploma értékét ugyan el nem érő, de a főhatóságok és munkáltatók által figyelembe veendő bizonyítvánnyal igazolt tanfolyamok résztvevőiként az e körből kikerülő dolgozókat kell toborozni. Már a jogszabály előkészítésénél elvetették – és a döntés helyességét a gyakorlat is igazolta – azt a javaslatot, amelynek értelmében az Intézet által szervezett bármilyen tanfolyamon csak diplomások vehessenek részt. Azoknak a javaslatoknak az életrevalósága bizonyosodott be, amelyek az indítványozták, hogy ne zárjuk szorosan a lehetőségeket, hanem a tanfolyamok között differenciáljunk. Az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója úgy vélte, hogy válasszuk ketté a nem jogászok jogi képzését aszerint, hogy a résztvevők vezető káderek, illetve nem jogász diplomások, illetőleg főiskolai végzettséggel nem rendelkező, de a jogi munkával gyakorlati tevékenységük során gyakorta találkozó dolgozók. Annak megállapítása mellett, hogy az Intézet fő feladatai között ne legyen felsorolva a nem jogászok jogi képzése, a vitában kialakult az a vélemény, hogy a nem diplomás államigazgatási dolgozók egy részének jogi képzését, a munkaügyi területen dolgozók jogi képzését és továbbképzését a társadalmi szervek munkatársainak valaminő jogi képzését az Intézet keretei között kell megoldani.*

A vita arra is kiterjedt, hogy a csak középiskolát végzettek minden további nélkül, vagy csak az Intézet igazgatójának külön engedélyével vehessenek-e részt az Intézet által szervezett különböző tanfolyamokon. A gyakorlat bizonyos mértékben igazolt néhány vitában felmerült álláspontot, de – minthogy minden elmélet próbaköve a gyakorlat – megvalósultak olyan megoldások is, amelyeket a vitában résztvevők akkor még nem láthattak előre. Ezidőszerint vannak olyan tanfolyamaink, amelyeken *csak jogászok* vesznek részt, vannak olyanok, amelyeken *jogászok és nem jogászok* vesznek részt. Ismét másokon a részvétel feltétele *más felsőoktatási intézményben szerzett diploma*, de nem kis számban szervezünk – rendszerint igen nagy részvétellel – olyan tanfolyamokat is, többnyire valamely, a társadalom széles körét érintő új jogszabály megjelenése kapcsán, amelyeken *iskolai végzettségtől függetlenül*, egyetlen szempont alapján bíráljuk el a részvétel lehetőségét: *szüksége van-e* a jelentkezőnek az ismeretekre, amelyeket nálunk megszerezhet és az Intézet *nyújtani tudja-e* a szükséges ismereteket. Ilyenkor is igyekszünk differenciálni. A jogsegélyszolgálatban résztvevők számára – akiknek továbbképzését a SZOT az Intézetre bízta, *háromféle* tanfolyamot szervezünk: egyet a *jogász szakemberek* számára, egyet az *érdemi munkát végző nem jogászok* számára és végezetül egyet az *adminisztratív dolgozók* számára. Vannak azonban olyan helyzetek is, amikor a differenciálás lehetetlen, meg szükségtelen is (pl.: társadalombiztosítási tanfolyam, családjogi tanfolyam, mindkettő a törvény módosítása után). Kuriózusként említjük meg, de hozzátartozik az összképhez az a nézet, amelyet a Magyar Jogász Szövetség Vállalati Jogász Szakosztálya alakított ki az állami és gazdasági szervek vezetőinek jogi képzésével kapcsolatban. „Véleményünk szerint ez a jogi

képzés olyan mértékű, és irányú lehet, hogy az elősegítse a jogi kérdések megértését és átlátását, de ne vezessen odáig, hogy az illető vezető mellőzze a jogtanácsos véleményének kikérését és figyelembevételét.” E felfogás szerint a vállalati jogász számára az az ideális környezet, ha olyan vezetője van, aki semmit sem ért a joghoz és nem is érdeklődik utána és azt sem tudja, mi az egyáltalán, vagy esetleg egyébként is tökfilkó. Aligha hihető, hogy egy értelmes vezető káder egyetlen tanfolyam után képzett jogásznak tolja fel magát, ha mégis így lenne, akkor nem a képzés színvonalát kellene leszállítani, hanem a „képzelt jogász” vezetőt kell mentül előbb elbocsátani. Az ÉVM a jogi végzettséggel nem rendelkező szakemberek (vezetők) jogi ismereteket nyújtó továbbképzését indokoltabbnak tartotta a tárcák keretében folyó továbbképzés során megoldani oly módon, hogy a továbbképzés tematikáját és esetenként az előadókat is a Jogi Továbbképző Intézet biztosítsa. Az Intézet fennállása alatt ilyen megoldásra is sor került.

A szegedi jogi kar javasolta, hogy az Intézet feladata legyen tanácsokat adni és segítséget nyújtani olyan intézményekben, ahol jogot oktatnak, de az intézmény fő profilja nem lehet a nem jogászok jogi oktatása. Szóba került az is, hogy az Intézet fő feladata a postgraduális képzés. Vita folyt a *szervezeti kérdésekről* is. A pécsi jogi kar azt javasolta, hogy a Jogi Továbbképző Intézet ne az ELTE rektorának felügyelete alatt működjék, hanem a művelődésügyi miniszter felügyelete alá tartozzék. Ezzel volt kapcsolatban az a javaslat is, hogy az Intézet igazgatóját a művelődésügyi miniszter nevezze ki. A vita kompromisszummal végződött. Az Intézet az ELTE intézete, a rektor felügyelete alá tartozik (tehát nem a jogi karhoz), az igazgatót viszont a miniszter nevezi ki.

Nem honorálta azonban a jogszabályelőkészítő azt az indítványt, hogy az igazgató ki nevezéséhez az igazságügyi miniszter hozzájárulását is szükséges megszerezni.

Előre látható volt, hogy az Intézet csak Budapesten szervezett kurzusokkal feladatait maradéktalanul nem tudja megoldani. Ezért már akkor indítványozták, hogy idővel *vidéki oktatási központokat* kell létrehozni. A központok telepítése ügyében megoszlott a vélemény, egyesek azt a fogalmazást ajánlották, hogy: „Az Intézet székhelyén kívül szervezett tanfolyamok rendezésére csak jogi kar jelölhető ki” (kérhető fel). Ennek a javaslatnak az elfogadása megfosztotta volna az Intézetet attól, hogy az ország nagy városaiban, regionális és megyei központjaiban tanfolyamokat szervezzék, ha ott éppen nincs jogi kar. A végső döntés akként született, hogy az Intézet a tanfolyamokat és más foglalkozásokat székhelyén kívül, vagy közvetlenül vagy egyetemi jogi kar közreműködésével szervezhet. Az Intézet eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy nem kell ragaszkodni – a megfelelő színvonal érdekében sem – ahhoz, hogy decentrumok csak olyan városokban alakulhassanak ki, ahol a továbbképző intézmény tárgya szerinti szakegyetem működik. Mindenütt lehet oktatási központokat létesíteni, ahol – az Intézet vezetésének meggyőződése szerint – a megfelelő személyi és tárgyi feltételek rendelkezésre állnak.

Jelenleg Pécsen, Szegeden, Miskolcon van egyetemi bázisú oktatási központ, Debrecenben és Szombathelyen nincs egyetemi háttér, de ezek a decentrumok is kiválóan működnek.

A jogász-közgazdász képzés is fontos helyet foglalt el a jogi továbbképzés, illetőleg az Intézet feladatainak meghatározásáról folyó megbeszéléseken. A jogász-közgazdász képzés szorgalmazásának két oka van. Számos egyetemen, elsősorban a nyugati egyetemeken egy részén az oktatást akként szervezik, hogy jogász-közgazdász karokat hoznak létre az eddig különálló állam- és jogtudományi illetőleg közgazdaságtudományi karok helyett. A másik, hogy a jogász tevékenység jellege bizonyos értelemben átalakulóban van. Azelőtt a gazdaságban dolgozó jogászok általában csak a vállalatok, intézmények jogi képviseletét látták el, azoknak a dokumetumoknak az alapján, amelyet a vállalat más részlegei rendelkezésükre bocsátottak (áruforgalmi osztály, munkaügyi osztály stb.). Ma a gazdasági életben dolgozó jogásznak nemcsak a képviselet ellátása a feladata, hanem hozzátartozik a szerződések jogi szempontból való elbírálása, belső vállalati szabályzatok készítése, munkaügyi jogi problémák házon belüli intézése stb. A gazdálkodó szervezeteknél foglalkoztatott jogász szakember számára az elmondottaknál fogva szinte létszükségletet jelent megfelelő szintű közgazdasági ismeretek birtoklása. Nem nélkülözhetik a közgazdasági képzettséget azok a bírák sem, akik a szocialista gazdálkodó szervek közötti gazdasági pereket tárgyalják a megyei bíróságok és a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumaiban. Az ügyészeknek és a rendőrségnél foglalkoztatott, a gazdasági bűncselekmények vizsgálatával megbízott jogi végzettségű tiszteknek pedig azért kell közgazdaságilag is képzettnek lenniük, hogy a nyomozati, illetve a vádemelési munka gyorsabb, hatékonyabb, eredményesebb legyen. Manapság gyakran éppen a képzettség hiányában hosszan elnyúló nyomozást folytatnak olyan ügyekben, amelyekben megfelelő közgazdasági felkészültség mellett mindjárt az induláskor megállapítható lenne, hogy nincsen bűncselekmény, máskor meg éppen az ilyen tudás hiánya miatt felderíthetetlenül maradnak gazdasági bűntettek. Egészen furcsa következményeket von maga után a közgazdasági képzettség hiánya olyan esetekben, amikor valamilyen gazdasági tevékenységet annak társadalmi fontossága és a szükségletek kielégítése körében játszott szereptől függetlenül bírálnak el, néha még bírósági szakban is, pusztán a jogszabályokra támaszkodva és megbüntetik azokat, akik a szükségleteket és a lehetőségeket figyelembe véve dinamikus gazdálkodást folytatnak, tevékenységük társadalmi szükségletet elégít ki, csak éppen a formális jogi szemléletnek nem felel meg.

A jogász-közgazdász képzés megindításával kapcsolatban két érdemi ellenvetés merült fel. Az egyik álláspont szerint – a közgazdasági diplomát adó – jogász-közgazdász képzés nem lehet jogtudományi tanintézet feladata. A jogászok közgazdasági képzését a Közgazdasági Egyetemen, illetőleg a Közgazdasági Továbbképző Intézetben kell megszervezni. A másik felfogás szerint közgazdasági diplomának elismert diplomát csak akkor adjunk jogászoknak, ha megfordítva, a közgazdászok hasonló képzésben részesülhetnek és diplomát kaphatnak a jogtudományokból. Nem vitás, hogy a közgazdászok egy részére különösen a vállalatoknál, egyéb gazdálkodó szerveknél és a főhatóságoknál vezető beosztást betöltő, illetőleg irányító munkát végző közgazdászokra is ráférne a közgazdasági egyetem által nyújtott jogi képzésnél magasabb és több ismeretet nyújtó jogi képzés. Ebben az ügyben az OM Jogi Szakbizottsága a következőkép-

pen foglalt állást. „A Jogi Szakbizottság véleménye szerint a közgazdászok második (jogi) diplomájának megszerzése érdekében a képzés csakis a jogi karokon folyhat. Az Intézet ebben legfeljebb szervező feladatokat láthatna el. Ha az Intézet végezne ezt a feladatot – amit egyelőre nem is képes – egy újabb esti, levelező tanfolyamot kellene oktatni, amit nem vállalhat. A későbbiekben természetesen kidolgozhatja az Intézet azt, hogy a másoddiplomások milyen tanterv szerint és mennyi idő alatt szerzhetik meg jogi diplomájukat, anélkül, hogy a megszerzett tudás veszítene egyenértékűségéből.” Mindmáig azonban semmi sem valósult meg a postgraduális jogász-közgazdász, közgazdász-jogász képzésből.

A Jogi Továbbképző Intézet a jogászok közgazdasági és a közgazdászok jogi képzése területén ezidáig azt tette, hogy a jogászok számára *erős közgazdasági anyaggal* tanfolyamokat szervezett (pl. A jog és a gazdaság. A beruházások jogi kérdései. A bank- és hitelrendszer főbb jogi kérdései st.), a közgazdászok számára pedig lehetővé tette, hogy az Intézet *erős jogi anyagú*, de a jog és a közgazdaság összefüggéseit is bemutató tanfolyamain részt vegyenek.

A jogásztovábbképzés új alapokra való helyezése és az Intézet létrehozása érdekében sorra került tanácskozáson a jogászok (bírák, ügyészek, ügyvédek, vállalati jogtanácsosok, államigazgatási jogászok) *szakvizsgára* való felkészítésének hova-telepítése is a vélemények összecsapását hozta.

Hamarosan világhossá vált, hogy az Igazságügyi Minisztérium, a Legfőbb Ügyészség, az Ügyvédi Kamarák továbbra is maguk kívánják foglalkozni a szakvizsgára való felkészítéssel, annak ellenére, hogy az egyetemi oktatók szakvizsgákon szerzett egyöntetű tapasztalatai szerint a *jelöltek felkészültsége általában*, de egyes tárgyakból különösen *elégé silány volt* és nem is olyan irányú, mint a szakvizsga természetéből következnek, s ebből némi merészséggel azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy nincs meg minden helyütt az a megfelelő szintű garnitúra, amely a jelölteket a szakvizsgára előkészítette volna.

Már mondtuk, hogy a vállalati jogi előadók szakvizsgára való felkészítése a Magyar Jogász Szövetség pár órás tanfolyamain egyenesen képtelenség volt. A felkészítés hiányosságai következtében a szakvizsgákon a leggyengébben a vállalati jogi előadók – jogtanácsos jelöltek – szerepeltek. Azok pedig, akik komolyan vették közülük a felkészülést, arra kényszerültek, hogy különböző *magánsemináriumokon* – elég drágán – szerezzék meg az egyetem utáni elméleti és gyakorlati tudást, ami a sikeres vizsgához szükséges volt. A Jogász Szövetség tanfolyamain az utóbbi gárda tulajdonképpen csak azért vett részt, mert a tanfolyam látogatásáról kiadott igazolás előfeltétele volt a vizsgára bocsátásnak.

Mindezek ellenére a Jogász Szövetség Vállalati jogász szakosztálya ragaszkodott ahhoz, hogy a vállalati jogi előadók vizsgára való felkészítését a szövetség szervezze és végezze. A Jogász Szövetség akkori főtitkára a különböző utasítások tervezetére tett megjegyzéseiben állandóan hangoztatta, hogy: „A Jogász Szövetség e tevékenységét igazságügyi minisztériumi felhatalmazás alapján látja el és addig ameddig ez a felhatalmazás szól, ezt a tevékenységet folytatni kívánja.” Az Igazságügyi Minisztérium, amely a Jo-

gász Szövetségnek a felhatalmazást adta nem kifogásolta az első utasítástervezetnek azt a megoldását, hogy a vállalati jogi előadók szakvizsgára való felkészítését az Intézet végezze olyan formán, hogy „az Intézet megbízás alapján elvállalhatja a szakvizsgára való előkészítéssel kapcsolatos feladatok végzését is”. Ez a kompromisszum lett a megoldás alapja.

A vállalati jogi előadók elővizsgára (ennek letétele egy éves gyakorlat után lehetséges és csak az elővizsgát igazolt jelölt bocsátható szakvizsgára) és a szakvizsgára való felkészítést a Magyar Jogász Szövetség a Jogi Továbbképző Intézet közreműködésével szervezi.

A 12/1976. (XI. 6.) IM számú rendelet bevezette – a Minisztertanács Tanácsi Hivatalával egyetértésben – a tanácsoknál dolgozó jogászok államigazgatási szakvizsgáját. Abban a kérdésben, hogy az államigazgatási jogászok elő- és szakvizsgájára való előkészítést ki végezze, kezdetben szintén nem volt egyöntetű az érdekeltek álláspontja. Volt olyan nézet, hogy az elő- és szakvizsgára való felkészítést a most alakulóban levő Államigazgatási Főiskolára kell bízni. A Jogi Továbbképző Intézet kifejtette, hogy megbízás alapján kész és képes ezt a feladatot is vállalni, illetőleg elvégezni. Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy az 1977-ben kezdődő elő- és szakvizsgára felkészítést nem vállalhatja el olyan intézmény, amely 1977-ben még nem is létezik és saját alapfeladatainak ellátására – az új felsőoktatási intézmények szervezése körül szerzett tapasztalatok szerint – is csak évek múlva lesz képes. Ezek után az Államigazgatási Főiskola elő- és szakvizsgára történő felkészítéssel való megbízását az illetékesek elvetették. A Tanácsi Hivatal vezetőivel folytatott megbeszélések eredményeként az államigazgatási vizsgára való felkészítést az Intézet végzi szoros együttműködésben a Tanácsi Hivatallal és az Államigazgatási Főiskolával, hiszen *egyetemi alapképzettségű szakemberek továbbképzéséről* van szó, amit aligha lehetne egy alacsonyabb szintű intézményre bízni.

Bár már utaltunk rá, hogy egyes tárcák szorgalmazták a minisztériumoknál és más országos főhatóságoknál államigazgatási feladatokat ellátó jogászok államigazgatási szakvizsgára való kötelezését, egyelőre csak a tanácsi apparátusban dolgozó jogászok kötelesek szakvizsgát tenni. Aligha tartható hosszú ideig ez az állapot, hiszen a tanácsoknál dolgozó jogászok szakfelügyelet szempontjából egy-egy minisztériumhoz, vagy egyéb országos hatáskörű szervhez tartoznak és furcsa helyzetet teremt, hogy a szakvizsgát letett államigazgatási szakembert ilyen vizsgával nem rendelkező – tehát lényegében alacsonyabb szakképzettségű – kolléga irányítja, instruálja.

A vita kiterjedt a *szakvizsga utáni szintentartó és specializációt szolgáló tanfolyamok hová-telepítésére is*.

A Magyar Jogász Szövetség vállalati jogász szakosztályok országos vezetősége a vita során határozottan leszögezte: „A 17/1971. (IV. 28.) Korm.sz. rendeletből adódóan tovább kívánják folytatni a szervezeti étellel *szorosan összefüggő* általános szakmai továbbképzést a Magyar Jogász Szövetség keretein belül. Úgy látjuk azonban, hogy ez nem akadályozza az Intézet által indítandó szakosító tanfolyamokat”. Több gazdasági tárca is hasonló álláspontra helyezkedett azon a szinten, amikor az utasítás-

tervezetet még csak a jogi főosztályvezetők véleményezték. Anélkül, hogy a gyanúsítgatás vádjába keverednénk, a tények alapján megjegyeznénk, hogy az érintett személyek közül, illetőleg a régi mellett kiálló minisztériumok jogi főosztályainak dolgozói köréből többen mellékkeresetre tettek szert a Jogász Szövetség ilyen tanfolyamain, s előrelátható volt, hogy közülük jónéhányan az Intézet által szervezett tanfolyamokon nem juthatnak katedrához. Mindazonáltal az Intézet egyetért azzal, hogy a Jogász Szövetség a vállalati jogtanácsosok „általános továbbképzését”, amely lényegében nem más, mint egyes aktuális témák klubnapszerű megbeszélése, tovább folytassa, de arra törekszik, hogy mind az általános továbbképzést, mind a specializációt illetően az eddigieknél magasabb színvonalú tanfolyamok szervezésével a vállalati jogtanácsosokat az Intézet tanfolyamaira szoktassa. Az eddigi tapasztalatok szerint ez várakozáson felül sikerült. Nincs szükség tehát valami különleges intézkedésre, sem a tevékenységek megállapodásokkal való elhatárolására. Egyedüli döntőbíró a tanfolyamok színvonala és az ott megszerezhető képzettség színvonala lehet. E tekintetben nincsen kétségünk arra nézve, hogy merre billen a mérleg nyelve.

Az egységes jogásztovábbképzés és az ezt ellátó központi intézmény hiányában számos – elsősorban gazdasági jellegű – minisztérium és főhatóság kiépítette saját kezei között – elsősorban a specializációra törekedve – a jogi munkakört betöltő dolgozóinak továbbképzési rendszerét is. Anélkül, hogy itt tartalmi kérdésekbe mélyednénk el, megjegyezzük, hogy ez a továbbképzés valójában munkaértekezletek sorozata volt azokkal az előadókkal, akik éppen kéznél voltak, vagy a főnökség közül kikerülő előadók ecsetelték a soron levő feladatokat elsősorban a tárcafeladatok figyelembevételével. Meg-meghívtak ugyan a tudományos intézetek és az egyetemek dolgozói közül is néhány előadót, ezeknek az előadóknak a kiválasztásánál azonban elsősorban a „név”-re mentek ami nem is csodálatos. De nem mindenki, akinek általában „neve van” a magyar állam- és jogtudományban, foglalkozott behatóan szakágazatának éppen azzal a problémájával, amire előadónak meghívták és néhány ilyen előadás, a legjobb törekvés ellenére is alatta maradt annak a színvonalnak, amelyet talán nem olyan nagy nevé, de az adott témakörben sokkal inkább jártas egyetemi oktató produkálhatott volna. A tárcatovábbképzés gyakran egyszerű „eligazítás” volt és egyáltalán nem vetődtek fel a szóbanforgó témával kapcsolatos tudományos eredmények, nemzetközi tapasztalatok, szóval olyan problémák, amelyek a tartalmas továbbképzésnek immanens részei.

Több tárca és országos főhatóság mindezek ellenére továbbra is ragaszkodott a saját továbbképző munkájához és ennek eredményeként került be az Intézet létesítéséről szóló jogszabályba is, hogy: „ez az utasítás nem érinti az országos központi szervek által szervezett továbbképzés... rendszerét”. Azóta egyes tárcák és több országos főhatóság az Intézetre bízta az eddig általuk folytatott továbbképzést (OM, Kulturális Minisztérium, MÉM, Külkereskedelmi Minisztérium, KGM, Minisztertanács Tanácsi Hivatala, OTH, OVH), más tárcák a kifejezetten jogi műveltséget fokozó továbbképző tanfolyamaikat adták ide eseti megbízás alapján (IM, Legfelsőbb Bíróság, Külügyminisztérium). Különösen öröndetesen alakult a BM és az Intézet együttmű-

ködése, a BM-ben alkalmazott jogi képzettségű tisztek továbbképzésében, meg az önkéntes rendőrök jogi tanfolyamainak szervezésében.

A tartalmi kérdések közül a „mit oktassunk”, „milyen módszerrel” problémakörben élnékül meg a vita. Az első utasítástervezetben szerepelt egy olyan kitétel, hogy az Intézet feladata a *régebbi ismeretek felfrissítése*. Többen kifogásolták ezt a kifejezést, és helyette azt ajánlották, hogy az Intézet elsősorban az *új tudományos eredmények és a legújabb gyakorlat* ismertetését tartsa feladatának. Ez a feladat tulajdonképpen a jogászok szakismeretének az új követelményekhez mért szintre emelését, illetőleg szinten tartását jelenti. Többen hangoztatták, hogy a Jogi Továbbképző Intézetnek nem lehet csupán a szorosan vett jogi továbbképzés a feladata, hanem önálló tanfolyamokon, vagy elsősorban ugyan a jogi ismeretszerzés céljából rendezett tanfolyamokon, terjedjen ki az oktatás a *jogi karokon képviselt társadalomtudományok mindegyikére*. Már volt róla szó, de itt is utalunk azokra a véleményekre, amelyek a második diplomát adó postgraduális képzés fontosságára hívták fel a figyelmet. A *módszert* illetően a vita résztvevői az előadások tartását javasolták fő formaként, ezt kiegészítő módszernek a konzultációs foglalkozásokat ajánlották, megemlítve mindkét esetben a tananyagból való *egyéni tanulás* fontosságát is. Nem tartották azonban követendő módszernek azt a megoldást, hogy a továbbképzés zömmel az egyéni tanulásra épüljön és csupán hébe-hóba találkozzanak az egyéni tanulók csoportosan, vagy egyenként konzultánsokkal.

Már akkor kibontakozott az elgondolás, hogy nem lehet egyszerűen lemásolni a félévekre tagolt egyetemi oktatást. Hangoztatták, hogy másféle tanrendet kell készíteni, hogy az anyag természetének megfelelően hosszabb-rövidebb tanfolyamokat szervezzünk és mint a továbbképzés hatékony módját jelölték meg a viták résztvevői a bentlakásos tanfolyamok szervezését.

Talán az ügy érdemén felül foglalkoztak a vita résztvevői azzal, hogy a továbbképzésben résztvevők számára *vizsgakötelezettséget* állapítsunk-e meg, vagy sem, illetőleg azzal, hogy miféleképpen történjék a továbbképzésben való részvétel tanúsítása. Az Intézet keze ebben a kérdésben sajnos megkötött. Többnyire függ a megrendelő szervek, vagy a hallgatók túlnyomó többségét adó szervek kívánságaitól. A különböző szakvizgára felkészítő tanfolyamok (bírói, ügyvédi, ügyészi, jogtanácsosi, államigazgatási szakvizgatanfolyamok) — természetükből eredően — vizsgakötelesek, de a vizsgát nem intézeti, hanem állami vizsgabizottság veszi ki. Más tanfolyamok szintén vizsgakötelesek. A vizsgát az Intézet veszi ki. Tanfolyamaink zöméhez azonban nem fűződik vizsgakötelezettség. Természetesen vizsgakötelesek a postgraduális kurzusok, amelyek megindítására 1980 után került sor.

Hangoztatták a vitában, hogy ne osztályozzunk és ne adjunk olyan „bizonyítvány”-t, amely azt a benyomást kelti, hogy az itt szerzett szakismeretek „iskolai végzettséget” igazolnak, és hogy az Intézetben szerzett ismeretek más oktatási intézményben folytatott tanulmányokba ne legyenek beszámíthatók. A vita eredményét az utasítás 14. pontja tartalmazza. A továbbképzésben résztvevők a foglalkozásokon való részvételről igazolást kapnak. A vizsgaköteles tanfolyamok sikeres elvégzéséről szóló igazolásban

„kitűnő eredménnyel vizsgázott”, illetve „eredményesen vizsgázott” minősítést is fel kell tüntetni. Az igazolás iskolai végzettséget nem tanúsít. Az Intézet foglalkozásán való részvétel és az ott tett vizsgák oktatási intézményben folytatott tanulmányokba nem számíthatók be. A gyakorlatban a jogászok számára „Továbbképzési Bizonyítvány”-t, a nem jogászok számára „Igazolás”-t adunk ki. A „Bizonyítvány”-ba kerül be – a rendelet szerint – a vizsgaértékelés is.

Megbeszélés tárgyát képezte az is, hogy kik oktassanak a továbbképző intézet rendezvényein. Az egyetemek képviselői hangoztatták, hogy az Intézet kötelezően vonja be mindhárom jogi kar oktatóit, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, esetleg a Rendőrtiszti Főiskola és a Tanácsakadémia oktatóit. E kérdéskörben határozottá vált a vidéki karok oktatóinak kötelező bevonása. Helyesen hangoztatták többen, hogy nem képzelhető el továbbképzés olyan gyakorlati szakemberek részvétele nélkül, akik számos tapasztalatukat képesek általánosítani és azt magas színvonalú előadásokon és más foglalkozásokon a továbbképzésben hasznosítani.

A gazdasági kérdések közül az óradíjak, az alkalmazottak fizetése, a tananyagírók és lektorok díjazása állt az érdeklődés előterében. A Pénzügyminisztérium azt javasolta, hogy az óradíjakról külön utasítás rendelkezzen. A SZOT „től-ig”-határokat javasolt. A jogszabályalkotó azonban egyik megoldást sem fogadta el. Az alaputasításban rendezték az óradíjakat, amelyek tekintettel az állandó áremelkedésre, a pénz szemmel látható romlására már most is igen alacsonynak minősülnek és az Intézetnek a tanfolyamok szervezésére és kiható, esetleg a tanfolyami előadások logikai rendjét is megbontó „manipulációkat” kell végrehajtania, hogy megfelelő színvonalú előadók szerezzenek (vidéki tanfolyamokon egy-egy előadó 4–6 órát tart egy nap, hogy „megérje elutazni”, amitől természetesen mind ő, mind a hallgatóság elfárad.) Az utolsó órákat a lanyhult figyelem és a kevésbé élénk előadás jellemzi, nem is beszélve arról, hogy ezekben az esetekben gyakran át kell rendezni a tematikát. Az éppen jelenlevő előadó előadja az általa értett részeket, holott egy közbevetett másik előadás – amit másik előadó tartana – jobban érthetővé tenné a rendszerbelileg ezután következő, de szükségéből előtte tartott előadások anyagát. Ez idő szerint kiadványainkért az egyetemi jegyzetekre megszabott szerzői és lektori jogdíjakat fizetjük. Meggyőződésünk azonban, hogy ezek összege igen alacsony és ha arra törekszünk, hogy a továbbképzést szolgáló kiadványok valóban színvonalasak legyenek, akkor általában az egyetemi tanfolyamokra, illetve a tudományos munkákra megállapított szerzői, illetve lektori jogdíjakat kellene fizetni. Ez azonban elképesztő bürokratikus akadályba ütközik.

Adjon vagy ne adjon munkaidőkezdvezményt a vállalat a továbbképzésben levő dolgozónak? Ennek eldöntése csak munkaügyi főhatósági rendelettel történhet, mert egyébként a tárcák véleménye – ahonnan az érdekelt hallgatóság kikerül – megoszlik. Ahol a továbbképzést életformának tekintik és megérik, hogy a hivatali munkának is jelentős haszna származik belőle, adnak munkaidőkezdvezményt, ahol nem, ott nincs munkaidőkezdvezmény. Végző fokon azonban az „adok vagy nem adok” vitában a vállalatoké, az egyes intézményeké és nem a tárcáké a döntő szó. Ennélfogva ahol tárca szinten nincs rendezve a munkaidőkezdvezmény, további polarizálódás tapasztalható.

tó, egyik vállalat, intézmény ad, a másik nem ad munkaidőkedvezményt. Ez a körülmény az Intézet tevékenységét bizonyos fokig zavarja, mert igen szűk a teremkapacitás, a rendelkezésre álló helyiségeket úgyszólván „meleg csákányváltással” kell átadni és kora reggeltől az esti órákig ki kell használni, már pedig ha munkaidőkedvezmény nincsen, akkor reggel 8-tól este 4–5 óráig nem szervezhetnénk foglalkozásokat. Isten tudja hogyan, a délután 2 órakeresztés előadásokon mégis megjelenik a résztvevők többsége és aki nincs jelen, az rendszerint azért marad távol, mert hivatali munkája aznapra egészen lehetetlenné teszi (kiküldetés, fontos tárgyalás, határidős anyag készítése), hogy mással foglalkozhassék. Mindenesetre kívánatos volna a kérdés egyöntetű rendezése a Bér- és Munkaügyi Hivatal vezetője által.

IV.

A Jogi Továbbképző Intézet tevékenységi köre, a tanfolyamok, oktatási módszerek, a postgraduális képzés, kiadványok, nemzetközi kapcsolatok

10. Az Intézet profilja
11. A tanfolyamok
12. Oktatási módszerek
13. A postgraduális képzés
14. Kiadványok
15. Nemzetközi kapcsolatok

10. Az Intézet profilja

1973 végére, az Intézet megalakulása után hamarosan tisztázódtak bizonyos elvi kérdések, de gyakorlati tapasztalataink – érthetően – egyáltalán nem voltak. Megállapította mind az alapító utasítás, mind az Intézet Szervezeti és Működési Szabályzata és ezirányban foglalt állást a tanácsülés is, hogy az Intézet *elsődleges célja* a jogászok rendszeres továbbképzése, *mellékfeladata* pedig olyan nem jogász szakemberek jogi képzése, akik munkakörük, funkciójuk, társadalmi feladatuk ellátásában jogi ismeretekre is támaszkodnak.

Az Intézet profilja most: *Fő tevékenysége a jogásztovábbképzés.*

Ennek érdekében:

- a) résztvesz – ahol erre megbízása van – az elő- és szakvizsgákra való felkészítésben,
- b) feladatának tekinti a szakvizsga utáni általános továbbképzést, és a specializációt,
- c) cél- vagy másképpen „ad hoc” tanfolyamokat rendez.

A nem jogászok jogi képzését is vállalja mindazokon a területeken, ahonnan ilyen megbízást, felkérést kap. E tevékenységi körben:

- a) tervezetet dolgozott ki és megoldotta a tanácsi területeken dolgozók hatósági jogkört gyakorló intézményirányítást ellátó diplomások jogi képzését,
- b) vállalja a Találmányi Hivatal és más szervek nem jogász szakembereinek bevezetését a foglalkozásukhoz szükséges különleges jogi ismeretekbe,
- c) hosszú időn keresztül kiképezte és kiképzí a jogsegélyszoigalat nem jogász résztvevőit azokra a jogi ismeretekre, amelyekre szükségük van,
- d) egy-egy új jogszabály megjelenése esetén a szükséghez és lehetőségekhez képest különböző továbbképzési formákon keresztül segítséget nyújt minden olyan párt-, szakszervezeti-, ifjúsági funkcionáriusnak és egyéb érdekeltnek, akinek a törvény végrehajtása során fontos jogi ismereteket is igénylő feladatai adódnak,
- e) résztvesz a vezetők továbbképzésében, egyrészt saját tanfolyamaival, de főként a Vezetőképző Intézettel együttműködve, tanácsadással, tananyagok és előadók rendelkezésre bocsátásával, lektorálással stb.

11. A tanfolyamok

Az is kézenfekvőnek látszott, hogy a képzés keretétől a különböző óraszámokkal rendezett, az anyag súlyának és terjedelmének megfelelően hosszabb vagy rövidebb ideig tartó *tanfolyami forma* szolgálhat a legalkalmasabban. Tisztázódott viszonylag hamarosan, hogy a továbbképzés nem követheti az egyetemen megszokott jogágazatonkénti szervezést, hanem bizonyos *jogászai foglalkozásokat* kell rendező elvként, szem előtt tartani. Ennek az elvnek a szem előtt tartásával már a kezdetben kialakítottuk a tanfolyamok *ágazati* megosztását. Mái is ágazatok szerint hirdetjük meg a jogászok számára rendezett tanfolyamokat, mégpedig az *államigazgatási ágazatban, a gazdasági ágazatban és az igazságügyi ágazatban*. Külön „*ágazatba*” soroljuk a *nem jogászok jogi képzését szolgáló tanfolyamokat*. A profil kialakításánál is szembeünt már, hogy egyes jogászai foglalkozásokra épített ágazatokon belül további specializációra van szükség.

Ezért az ágazaton belüli *általános továbbképzés* mellett irányt vett az Intézet a *specializációra* és tervezte, hogy egy-egy ágazaton belül *különleges ismereteket nyújtó tanfolyamokon specialistákat* képez.

Például: „*a mezőgazdasági termelőszoivetkezeti jogtanácsost*” — „jogszabályelőkészítő specialistákat”, „szabadalmi ügyvivőket”, „beruházási jogi szakértőket” stb. Az általános ágazati képzés és a speciális tanfolyamok természetesen szoros kapcsolatban vannak egymással. Az általános képzés önmagában úgyszólván egyetlen ágazatba dolgozó jogász számára sem elegendő, viszont kellő alapot teremt a specializálódáshoz. Példaként megemlíthetnénk, hogy a gazdaságban dolgozó jogászok „A jog és a gazdaság” című általános továbbképző tanfolyam nélkül — egyéb tájékozottság hiányában — nem lehet eredményesen résztvenni olyan speciális irányú tanfolyamokon, mint pél-

dául: „A bank- és hitelrendszer főbb pénzügyi jogi kérdései” című, „A minőségvédelem jogi eszközei, a gyártómű felelőssége” című, vagy a „Beruházások szabályozási kérdései” című tanfolyamokon.

Az Igazságügyi Minisztériummal folytatott megbeszélések alapján az Intézet hajlamosnak mutatkozott arra, hogy átvegye a minisztérium által kezdeményezett egyik speciális továbbképzési formát, az úgynevezett „irányított önképzést”. Ennek a lényege a következő: Egy-egy tudományos érdeklődésű bíró, konzultánsok segítségével monografikus jelleggel feldolgoz egy-egy jogi témát. Arról számot ad írásbeli munkában és tételeit bizottság előtt meg is védi. Az irányított önképzés magasabb forma, mint az általános továbbképzés, de nem éri el a tudósképzés színvonalát. Mint később kiderült, az Intézet e feladatának nem tudott eleget tenni, s talán nem is szükséges, hogy a feladatai közé ismét felvegye.

A jogi továbbképzés kereteiről való gondolkodás hamarosan arra a szükségletre is kiterjedt, hogy bizonyos jelentősebb új jogszabályok, illetőleg a belőlük fakadó feladatok megismertetése igen gyorsan kívánatos a jogszabály által érintett feladatkörökben tevékenykedő jogászok számára. Így született meg a *céltanfolyam*, vagy ahogyan mások mondják „ad hoc” tanfolyam *fogalma*, amelynek lényege, hogy rövid, 3–4 napos intenzív foglalkozás keretében rendszerint a jogszabály megalkotásában közreműködött, a szabályok megalkotásának indítékait és a szabályok intencióit is ismerő szakemberek által tartott foglalkozásokon (előadásokon, konzultációkon) szerezhetik meg az érdekeltek azokat az indító ismereteket, amelyek az új jogszabályok alkalmazásának megkezdéséhez szükségesek.

Arról már szó esett, hogy *ágazatonként* szerveződnek a jogászok továbbképzési tanfolyamai, és külön a nem jogászoké. Ami már most a tanfolyamok lebonyolításának módját illeti, mindig az anyag súlyához és terjedelméhez mért *óraszükségletből* indulunk ki. A tanfolyam időtartamát minden esetben *órákban* állapítjuk meg. Tanfolyamaink óraátlagja 30–40 óra között van, a leghosszabb tanfolyamunk 280 óras, a legrövidebb 16 óras.

Az előadásokat és egyéb foglalkozásokat vagy „széthúzva”, vagy rövid idő alatt bonyolítjuk le. A nagyobb tanfolyamokat három–négy félévre bontjuk. Egyéb „széthúzott” tanfolyamaink átlagos időtartama 2 félév, a legrövidebb a féléves tanfolyam. A „széthúzott” tanfolyamokon általában hetenként, kéthetenként rendszerint délutánonként 2–4 óra előadást, illetőleg más foglalkozást tartunk. Van olyan megoldás is, hogy a több féléves tanfolyam résztvevői hetenként egy-egy napot töltenek az Intézetben. Kedvelt mód – különösen ha a résztvevők zöme messze vidékről utazik Budapestre vagy más intézeti centrumba – a bentlakásos tanfolyam.

A *céltanfolyamokat*, „ad hoc” tanfolyamokat rendszerint az egyetemi *szünet* kihasználásával, napi 6 óras foglalkozásokkal, 3–4 nap alatt bonyolítják le. Rendszerint 4 óras előadásra és 2 óras konzultációra kerül sor.

Röviden ismertetjük azt a folyamatot is, ahogyan a tanfolyam *tananyaga összeáll* (tematika, jegyzet) és azt is, hogyan működnek együtt a tanfolyami előadók, ha a kooperáció megszervezésére elég gondot fordítunk. Minden egyes tanfolyamnak van *téma-*

felelőse. A témafelelős kidolgozza a tematikát, oktatókat ajánl, vagy egyedül vállalja a tanfolyam összes előadásait. A gyakorlatban rendszerint több előadó szerepel, akiknek munkáját a témafelelős *hangolja össze* személyes megbeszéléseken. Rendszerint a témafelelős a szerkesztője a tanfolyami előadók által írott anyagoknak, de az is előfordult, hogy egyedül írja meg a jegyzetet stb. Általában *egy tanfolyamnak egy témafelelőse* van, de ha több tudományág ötvözete egy-egy tanfolyam tananyaga, akkor *több témafelelős* is kijelölhető.

12. Oktatási módszerek

Az utasítás 10. pontja arra inspirálja az Intézetet, hogy a jogi továbbképzésben *korszerű képzési* formákat alkalmazzon. Ezt megvalósítani ezidáig csak kivételesen lehetett. Az ok a *teremhiány*. Nem lehet nagy létszámú tanfolyamainkat több kisebb csoportra osztani, még egyes foglalkozások idejére sem. A felsőoktatási-módszertani kérdésekkel foglalkozó irodalomban általánosnak mondható az a felfogás, hogy a klasszikus értelemben vett előadás csak *egyik formája és nem is a legfontosabb formája* a felsőoktatásban alkalmazott oktatási módszereknek. A kis-csoportokban való oktatás növeli a figyelmet, fokozódik az aktív részvétel intenzitása. Oldottabbá válik az előadó és a hallgató egymás közötti kapcsolata, kötetlenebbé a problémák felvetése és megbeszélése is. Amint már mondtuk, a teremhiány megfosztja a Jogi Továbbképző Intézetet e lehetőségek kihasználásától. A legfontosabb forma a továbbképzésben – szükségből – az *előadás*, amelyet konzultáció egészít ki.

A konzultációs órák száma rendszerint fele az előadási óráknak, de van olyan tanfolyam, ahol egyenlő arányban szerepel az előadás és a konzultáció. A konzultáción gyakran vita kerekedik. Tapasztalataink szerint erre mindig lehetőség van, ha a hallgatóság létszáma nem több 30–40-nél és viszonylag kellemes környezetben helyezkednek el.

Van néhány tanfolyam, amely *csak gyakorlati foglalkozásból* áll. A vállalati ügyvivők tanfolyamán a résztvevők néhány mondatos elvi bevezetés és magyarázat után, a tanfolyam kezdetén kézbe adott iratminta-kötet segítségével különböző megállapodásokat készítenek, megvitatják, elemzik az iratminta-tárban közölt megoldásokat és megkísérik azt is, hogy saját vállalatuk viszonyaira alkalmazzák az általános sémákat. Ha a hallgatóságnak nem tudunk komplett írásbeli tananyagot adni, az előadók felhívják a figyelmet a vonatkozó irodalomra, ajánlják egyes könyvek, tanulmányok, cikkek olvasását. Mindazonáltal az a tapasztalat, hogy az ajánlott műveket *csak a vizsgaköteles tanfolyamok hallgatói* veszik komolyan, illetőleg azok, akik – bár nincsen vizsgakötelezettség – önszorgalomból vizsgát kívánnak tenni.

13. A postgraduális képzés

Az Intézet 1982-től vállalhatta diplomát (második diplomát) adó postgraduális oktatás szervezését is.

Egyelőre jogászok kaphatnak második „szakjogász” bizonyítványt, de a következő években – az iparjogvédelem körében – más egyetemeken végzetek is szerezhettek olyan szakbizonyítványt, amely igazolja, hogy speciális feladataik végzéséhez megfelelő magas szintű jogi képzettséget is szereztek. Ez idő szerint három postgraduális tanfolyam létezik: a mezőgazdasági, a külkereskedelmi és az iparjogvédelmi szakjogász tanfolyam.

14. Kiadványok

Az Intézet jegyzetekkel, segédanyagokkal látja el hallgatóit, tudomány eredményekről számot adó kiadványokat jelentet meg. Az Intézetben tudományos team-ek szerveződnek, amelyek eredményei nyomtatásban is megjelennek. 10 esztendő alatt 37 jegyzetet, segédanyagot, tudományos munkát adtunk ki.

15. Nemzetközi kapcsolatok

Fennállásának 5. évében a nemzetközi szintérré is kilépett az Intézet. 1978-ban nemzetközi konferenciát rendezett a KGST jogi kérdéseiről. A konferencia anyaga nyomtatásban is megjelent.

Az Intézet ápolja a magyar–francia agrárjogi kapcsolatokat is, amelynek kapcsán évenként egyszer Magyarországon, egyszer Franciaországban tanácskoznak magyar és francia agrárjogászok. Az ilyenkor elhangzott előadásokat az Intézet gyűjteményes munkában megjelenteti.

V.

Az alap- és továbbképzés problémái ma

Áttérve az Intézet jövődi feladatainak és arculatának kialakítását célzó általános tervekre, az egyetemi oktatással is kell röviden foglalkozni.

Ahhoz, hogy a permanens képzés megvalósulhasson, bizonyos szemléletváltozás szükséges az egyetemi képzés célját és metódusát illetően is. *Az egyetem feladata az alapképzés.* Nem kell még csak a látszatára sem törekedni annak, hogy az egyetem az alap-

képzettséggel minden tekintetben befejezettséget jelent, befejezett képzést ad, ellenkezőleg, feltételezi a – elsősorban az egyetemi keretek között megvalósuló – rendszeres továbbképzést. Ennek az elvnek a gyakorlati megvalósítása érdekében:

a) *csökkenteni kell az egyetemen oktatott tárgyak számát*, tudomásul véve, hogy bizonyos dolgok megismertetése nem az alapképzésre, hanem a továbbképzésre tartozik. Amíg az egyetemi jogi továbbképző intézetet létre nem hozták, indokoltnak, bár aligha megvalósíthatónak tartottuk azt a törekvést, hogy az egyetemi alapképzés fogja át a jog és a tudomány egész területét és ennek érdekében a karok ágazati tárgyakat és sok speciális kollégiumot hirdessenek, továbbá azt is, hogy e tárgyak keretében, meg anélkül is, az alapképzéssel egyidőben specializációra törekedjenek;

b) a lényeges részeket *mélyseges-mélységükben kell feltárni*, folyamatosan számunkra az egész év folyamán az előadások, a tankönyvek és a kötelező irodalom ismeretét;

c) a fő tárgyak keretein belül erősíteni kell a kapcsolatot a gyakorlattal, meg kell szervezni az eddiginél jobban, hogy minden tantárgyból egyaránt legyenek elméleti és gyakorlati órák, amelyeket azonban *ne válasszon el egymástól kínai fal*. Közelebbről: *az előadásokon legyen több a gyakorlati példa, a gyakorlatokon nagyobb az elméleti igényesség*;

d) a jelenlegi jegyzetek, tankönyvek szövegét alaposan meg kell rostálni, *sok bennük a fölösleges rész*, a szükséges részekben pedig *sok a fölösleges apróság*. Átfedéseket találunk, ami zavarja a hallgatót, mert más köntösben ugyanazok a gondolatok jelennek meg;

e) a megmaradt tárgyak körében határozottan és minden szükséges alkalommal *utalni kell azokra a különleges ismeretekre*, amelyek az egyetemen az alapképzés során nem taníthatók meg, de bizonyos munkahelyeken ezekre szükség lesz, és fel kell hívni arra is a figyelmet, hogy igazi szakemberré csak az válhat, aki a munkakörének megfelelő részismereteket alaposan elsajátítja a továbbképzés során. A követelmények többé-kevésbé szerepelnek a jogi karok számára kidolgozott és az OM által 1969-ben kiadott Irányelvekben;

f) *egységes tantervet kell kidolgozni az alapképzést nyújtó egyetemi oktatás és a továbbképzés számára*. E tantervnek határozottan kifejezésre kell juttatnia, hogy a továbbképzés a folyamatos képzés egyik fázisa, amely a tipikus jogászai foglalkozásokra, illetőleg különleges jogászai tevékenységekre készít fel. Az egységes tantervnek kell biztosítania, *hogy ne a véletlentől függjön*, „*mi megy a továbbképzésben*”, hanem a *továbbképzés kapcsolódjék az alapképzéshez*, azt kiegészítse, továbbfejlessze, figyelemmel az egyének és munkáltatók igényeire.

A felnőttoktatást nem lehet egyszerűen a meglévő rendszerekre ráépíteni, hanem olyan koordináltságra van szükség, amelynek értelmében az iskolában megkezdett tanulás a későbbi tanulás részét képezi, megfordítva: a továbbképzés logikusan kapcsolódik az alapképzéshez.

Irodalom

A.J. Copley: A permanens művelődés pszichológiai alapjai. Bp., 1976. (A mű eredeti címe: Psychological Foundations of Lifelong Education. Hamburg, 1974. Unesco Institute for Education).

Kilenc európai ország felsőoktatási struktúrája, Tanulmánykötet I–II. Felsőoktatási Pedagógiai Kutató Központ kiadványa. Bp., 1977. I. 167. Franciaország: I. 130–131., Csehszlovákia: I. 294–295., Anglia: I. 239., Lengyelország: I. 259–260. Lengyelország.

A Leningrádi Technológiai Intézet professzorainak javaslata I. 164.

Sárándi Imre: A korszerű jogászképzésért. Tanulmányok. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Bp., 1974.

Sárándi Imre: A hallgatók aktív foglalkoztatásának szerepe a jogászképzésben. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Actái, Tomus IX. Tankönyvkiadó, Bp., 1967. 111–125.

Sárándi Imre: A Jogi Továbbképző Intézet létrejötte, feladatai, tervei. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Actái, 1979. 31–64.

Bándi Gyula: Jogászképzés, jogi továbbképzés. Jogász Szövetségi Értekezések, Magyar Jogász Szövetség, Bp., 1983. 70–93.

DIE VERBINDUNG ZWISCHEN JURISTISCHER BASIS UND WEITERBILDUNG IN UNGARN IM XX. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Die juristische Weiterbildung entsteht auf gemeinsame Wirkung von drei Faktoren, diese sind:

- a) der Anspruch nach permanenter Bildung;
- b) die Differenzierung des juristischen Berufes und der Anspruch nach Spezialisierung;
- c) die Zunahme der Rolle nichtjuristischer Elemente im modernen Staatsleben.

Die oben erwähnten Ansprüche entstanden allmählich in unserem Jahrhundert, da die Universität über lange Zeit hinweg nicht auf die neuen Ereignisse reagiert. Für die ersten Initiativen der Universität ist charakteristisch, daß sie den neuen Forderungen im Rahmen einer 4–5 jährigen Grundausbildung Genüge leisten will (Ausgestaltung einer verwaltungsrechtlichen Fachrichtung, Aufnahme sog. zweiglicher Fächer, einer Unzahl von obligatorischen oder fakultativen Spezialkollegien in den Lehrplan).

Nach vielen Diskussionen und der Bekämpfung unterschiedlicher Hindernisse entsteht das Institut für Juristische Weiterbildung an der Eötvös-Loránd-Universität, welches mit seinem fünf Bildungszentren die Weiterbildung im gesamten Land organisiert und leitet. Das Institut deckt seine Ausgaben aus seinen Einnahmen, ist also nicht auf staatliche Unterstützung angewiesen. Im Rahmen von Lehrgängen mit unterschiedlichem Ziel werden die Lehrer der Universität als Vortragende beschäftigt sowie auch die in der Praxis tätigen Fachleute, die in der Lage sind, ihre Erfahrungen zu verallgemeinern und vorzutragen.

Das Institut für Juristische Weiterbildung beteiligt sich an der – postgradualen – Vorbereitung auf die Richter-, Staatsanwalts-, Verwaltungs-, Rechtsanwalts- und Rechtsberater-Fachprüfung. Es betrachtet die allgemeine und spezielle Weiterbildung nach (und manchmal vor) der Fachprüfung als seine Aufgabe sowie die juristische Ausbildung der im Staatsapparat tätigen nichtjuristischen Fachleute.

Die Schaffung der organischen Einheit zwischen Basis und Weiterbildung sowie der Ständigkeit der Ausbildung sind die nun folgenden Aufgaben. Das Ziel besteht darin, die Weiterbildung zu einem integrierten Teil der Juristenausbildung zu machen, die Tätigkeit des Institutes muß auf die Grundausbildung aufbauen (einheitlicher Lehrplan) und im Laufe der Grundstudien müssen die Studenten auf die Weiterbildung vorbereitet werden.

és ahol a döntésekre hivatottak érdekeltek is a kérdésben. Minisztériumi irányelvek segítségével – írta az előterjesztés – az intézmények szervezeti felépítését az új feladathoz szükséges igazítani és az ... intézmények új szervezeti és mű-

RELATIONS ENTRE LE FONDEMENT JURIDIQUE ET LES COURS DE PERFECTIONNEMENT EN HONGRIE AU XXe SCIECLE

Résumé

Le système de cours de perfectionnement s'est établi à l'effet conjugué des trois facteurs suivants:

- a) désir permanent de se cultiver
- b) différenciation de la profession de juriste et progrès envers la spécialisation
- c) augmentation de l'importance des éléments non-juristes dans la vie d'Etat moderne.

Ces facteurs faisaient un progrès continu au cours de notre siècle et l'université ne réagissait pas pendant longtemps à ceux-ci. Les premières initiatives faites par l'Université sont à caractériser par ce qu'elle s'est proposée de satisfaire à ces désirs nouveaux dans les cadres de l'enseignement de base durant 4 à 5 ans (création des sections d'administration publique, juridiques, inscription au programme d'études d'un grand nombre de matières spéciales, obligatoires ou facultatives).

A l'issue de longues discussions et du franchissement de différents obstacles, l'Institut de Perfectionnement Juridique de l'Université Loránd Eötvös a été établi. Des cours de perfectionnement sont organisés et dirigés par celui-ci à l'échelle nationale. Les dépenses de l'Institut sont couvertes par ses revenus, de sorte qu'il n'est pas financé par l'Etat. Aux cours de caractère différent les conférences sont faites par des instructeurs universitaires et des spécialistes-praticiens „qui sont capables de généraliser et de transmettre leurs expériences à un niveau convenable”.

L'Institut de Perfectionnement Juridique prend part à la préparation des candidats aux examens de spécialité — post-universitaires — pour juges, procureurs, avocats, d'administration publique et pour avocats-conseils des entreprises. Il organise des cours généraux et spéciaux pour les participants après (parfois avant) l'examen de spécialité et pour des personnes non-juristes occupées dans l'appareil d'Etat.

Sa tâche suivante est de créer l'unité organique de l'enseignement de base et des cours de perfectionnement pour assurer la continuité de l'instruction. Le but en est de réaliser que les cours de perfectionnement constituent une partie intégrante de l'instruction juridique que les activités de l'Institut soient fondées sur l'enseignement de base (programme d'enseignement intégral) et que les étudiants soient préparés pendant leurs études de base à se faire admettre aux cours de perfectionnement.

Kardos József:

A MAGYAR EGYETEMEK SZERVEZETÉNEK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK SZABÁLYOZÁSA 1969-BEN

A magyar egyetemek életében nagy jelentőséggel bírt az 1960-as évek végén kidolgozott új szervezeti és működési szabályzat. A felsőoktatás, a társadalom és a gazdaság új igényeire kívánt reagálni, amikor tartalmában, szervezetében és metodikájában a változó körülményekhez igazodott. Világosan kirajzolódott ez a törekvés a Művelődésügyi Minisztérium 1967. január 30-án tartott miniszterhelyettesi értekezletének egyik napirendjénél,¹⁾ amikor a felsőoktatási intézmények irányítási rendszerét és gazdasági mechanizmusának fejlesztését tárgyalták. A változtatás irányait és követelményeit jórészt az országban kidolgozás alatt álló új gazdasági mechanizmus, új gazdaságirányítási rendszer reformjának követelményei szabták meg.

A miniszterhelyettesi értekezleten szereplő előterjesztés megállapította, hogy az 1963-ban életbe léptetett oktatási reform alapelvei helyesek voltak, a reform-tantervek és az azok alapján végrehajtott tartalmi és módszertani korszerűsítés következtében színvonalasabb lett az oktatás. Az új gazdasági mechanizmus igényei nem követelik meg a fejlesztés irányának megváltoztatását, az oktatási és nevelési törekvések gyökeres átalakítását, de további korszerűsítésre, az igényekhez való jobb alkalmazkodásra feltétlenül szükség van. Fokozottabban kell törekedni a hallgatók alapképzésének erősítésére, intellektuális felkészültségük szilárdítására, a problémameglátó és feladatmegoldó készség, az önállóság fejlesztésére, a világnézeti elkötelezettség erősítésére. Ezekhez a napjainkig is érvényes elvekhez, hasonló hangsúllyal kerültek hozzá a szakemberek továbbképzésének a kérdései, hiszen a gyorsuló gazdasági és technikai fejlődés a munkaerő erkölcsi kopását is siettetheti, az új feladatok gyakoribb jelentkezése, a piac változó igénye, a termékszerkezet átalakulása még sürgetőbben követeli meg az át- és továbbképzés, a kiegészítő képzés rendszerének kialakítását. Az új gazdasági mechanizmus körülményei a munkaerőgazdálkodás, a szakemberszükséglet tervezése és kielégítése, a végzett hallgatók elhelyezkedése tekintetében is új helyzetet teremt.

Mindezekre a feladatokra való felkészülés, a megváltozott helyzethez való gyors és korszerű igazodás, a hatékonyabb képzés érdekében – a miniszterhelyettesi értekezlet előterjesztése szerint – változtatni kell a felsőoktatás irányításának módszerein: „A döntéseket minden szinten ott kell meghozni, ahol erre a kellő mértékű informáltság biztosított, és ahol a döntésekre hivatottak érdekeltek is a kérdésben”. Minisztériumi irányelvek segítségével – írta az előterjesztés – az intézmények szervezeti felépítését az új feladathoz szükséges igazítani és az „... intézmények új szervezeti és mű-

kodési szabályzatában kell az új mechanizmusnak megfelelő elveket részletesen kifejezésre juttatni”.

Az 1967. január 30-án megtárgyalt előterjesztés nyomán indult meg az a munka, ami az egyetemek új szervezeti és működési szabályzatának kidolgozásához vezetett. A munkában a minisztériumi szakemberekkel együtt részt vettek az egyetemek vezetői és oktatói is. Erre utalt például az ELTE rektorának 1968. szeptember 16-án elhangzott tanévnyitó beszéde is, ahol a következőkről esett szó: az egyetemek részvételével készül az új működési és szervezeti szabályzat, amely alapján növekszik az intézmények önállósága „... és az oktatási kérdések igazi és felelős gazdái az egyetemek lesznek.”²⁾

1968. május 6-án tárgyalta a Művelődésügyi Minisztérium miniszterhelyettesi értekezlete az egyetemek általános szervezeti és működési szabályzatának tervezetét.³⁾ A kialakított fő rendező elvek közül a következőket szükséges kiemelni: Az egyetemek irányítása, belső élete és szervezeti felépítése jobban tükrözze az elmúlt évek társadalmi fejlődését, tegye lehetővé a demokratizmus tovább erősítését. Rugalmasabb szervezeti keretek kidolgozására van szükség. A tananyag és az oktatási módszerek kialakításában növekedjék az egyetemek vezetőinek, oktatóinak felelőssége és önállósága. Meg kell szüntetni a tanterveknek, a tantárgyi programoknak az eddig szokásos központosított jóváhagyási rendszerét, és helyette a jövőben tantervi irányelvekkel szükséges az említett dokumentumok kereteit meghatározni. Erősítésre szorul az egyetem és a társadalom kapcsolata. A közélet, az ipar, a tudományos élet kiváló képviselőinek helyet szükséges biztosítani az egyetemek testületi vezetésében. Fejleszteni kell az ifjúság szervezett részvételét az egyetem belső életével összefüggő kérdések eldöntésében. Ezzel együtt emelendő a testületi vezetés hatásköre és színvonala, és meghatározandó az egyszemélyi vezetés feladata.

A kidolgozásra kerülő új szervezeti és működési szabályzatról megállapították, hogy általános jellegű legyen, ami alapján az egyetemek a jogszabályok betartásával, valamint az oktatáspolitikai célkitűzések érvényesítése mellett dolgozzák majd ki saját szabályzatukat. „Az új szabályzat – mondják az alapelvek – egyértelműen rögzítse, hogy az egyetemek nem igazgatási szervek, hanem a Magyar Népköztársaság oktató–nevelő és tudományos intézményei és így ennek megfelelően irányításuk módszerei eltérnek az igazgatási és gazdasági szervek irányításának módszereitől.” Az egyetemek irányításának módszereiben külön kell választani az igazgatási–gazdasági hatásköröket és az oktató–nevelő–tudományos tevékenységgel összefüggő hatásköröket. Ez utóbbiak decentralizálását biztosítani kell az egyetemen belül is, növelni kell a karok vezetőinek hatáskörét.

Az új szabályzatban növelni kell az addig csak tanácsadói joggal rendelkező testületek szerepét. Kimondandó, hogy az egyetemi, kari tanácsok részt vesznek az egyetem, illetve a kar vezetésében, javaslatok megtételével, valamint meghatározott oktatási kérdésekben döntési jog gyakorlásával. A tanácsok struktúrájának tükrözniük kell az egyetem oktatói és hallgatói összetételét és szerepét. A tisztségviselők választásának, ill. megbízásának rendjét rögzíteni szükséges.

Az oktatás korszerűsítése érdekében szabályozni kell az egyetemek alap- és szakképzéssel kapcsolatos feladatait, a továbbképzés rendjét, a többlépcsős és párhuzamos képzés megszervezésének lehetőségét. Újra kell fogalmazni az egyetemek életében a tudományos kutatómunka szerepét.

A Művelődésügyi Minisztériumban a következő hónapokban ezekből az alapelvekből az elhatározott céloknak megfelelő jogszabály-tervezeteket készítettek. Elsősorban a felsőoktatási intézményekről szóló 1962. évi 22. számú törvényerejű rendelet egyetemekre vonatkozó egyes rendelkezéseit kellett módosítani. Módosításra szorultak az 1962. évi tvr. azon hatásköri rendelkezései, amelyek a rektorhelyettesek, a dékánhelyettesek megbízására vonatkoztak, mivel a felügyeletet gyakorló miniszter hatásköréből a rektorhelyettesek és egyes oktatási szervezeti egységek vezetőinek megbízása az egyetemi tanács, a dékánhelyettesek megbízása a kari tanács hatáskörébe került, módosultak az egyetemek intézményi tanácsainak és az egyetemek kari tanácsainak jellegét és funkcióit megszabó rendelkezések is, mivel az addig kizárólag javaslattevő és véleményező tanácsok döntési hatáskört is kaptak. Ezzel összefüggésben biztosítani kellett a testületi szervek határozatai megsemmisítésének jogát a felügyeletet gyakorló miniszter, ill. rektor részére, ha a határozat jogszabályt vagy művelődéspolitikai érdeket sértene. Változást igényelt az oktatási szervezeti egységek összefoglaló „tanszék” elnevezése, minthogy a tanszékek és karok között új típusú, integrált oktatási szervezeti egységek kialakítása került napirendre. A nem oktatói munkakörökre vonatkozó rendelkezések között az egyetemi főtitkári funkció is megjelent.

A kormány szintű intézkedéseket tartalmazó jogszabály esetében, nem a valamennyi felsőoktatási intézményre vonatkozó 35/1962. (IX. 16.) Korm. sz. rendelet módosításával, ill. kiegészítésével kívántak élni, hanem az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák jelentőségére és a főiskoláktól, felsőfokú technikumoktól eltérő vonások és sajátos önállóságuk kiépítésére figyelemmel új kormányrendelet kiadását határozták el, amely megszabja az egyetemek feladatait, az egyetemek felső irányításában a művelődési miniszter hatáskörét, valamint a felügyeletet gyakorló miniszterek jogkörét. Meghatározza továbbá az egyetemek vezetési módját és a testületi szervek összetételének, valamint hatáskörük kialakításának irányelveit, a szervezeti egységek létesítésének, ill. megszüntetésének rendjét, az oktatók és a hallgatók általános feladatait, jogait, kötelezéseit, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség szerepét az egyetem vezetésében, valamint a hallgatók és a hallgatói közösségek irányában kifejtett tevékenységét. Ezenkívül szabályozza az alapvető fontosságú oktatástartalmi kérdések kialakításában az egyetem jogkörét (tantervek, tantárgyi programok) és az egyetemi továbbképzés fő feladatait. A 35/1962. (IX. 10.) Korm. sz. rendelet kimondta, hogy az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák tanterveit a felügyeletet gyakorló miniszter hagyja jóvá. Az új elképzelések szerint a felügyelő miniszter tantervi irányelvekkel határozza meg a képzés célját, követelményeit és kereteit. Ennek alapján kell elkészíteni a tanterveket, amelyeket az egyetemi tanácsok hagynak jóvá. A kormányrendelet tervezetében szerepeltek még az egyetemi doktori cím jellegére, megszerzésének

fő feltételeire, valamint a tudományos fokozat szerzésével való összefüggéseire vonatkozó rendelkezések; ezek módosították az 1031/1959. (X. 3.) Korm. sz. határozatot, amely még nem tette lehetővé, hogy kivételes esetekben az egyetemi doktori szigorlat alapján, a kandidátusi szakmai vizsga alól felmentést adjanak, és a kiemelkedő színvonalú egyetemi doktori értekezésnek kandidátusi értekezésként való elfogadását sem engedélyezték. Szó esett még a Mérnök Továbbképző Intézet megszüntetéséről is.

A törvényerejű rendelet és a kormányrendelet végrehajtása, az alapelvek kifejtése, és a felsőszintű jogszabályokban nem szereplő, de miniszteri szabályozást igénylő kérdések rendezése érdekében, művelődési miniszteri rendelet kiadása is szükségesnek mutatkozott. Ezzel kívánták felváltani a művelődésügyi miniszter 120/1965. (MK. 7.) MM sz. utasítását, ami az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák szervezetének és működésének szabályozásáról rendelkezett. Az elkészített miniszteri rendelet-tervezetben részletezték az egyetem általános feladatait, az egyetem vezetését és központi szerveit, ezen belül a rektor és helyetteseinek státusát, feladatait és jogkörét, az egyetemi tanács összetételét, működését és jogosítványait, az egyetemi oktatók értekezletének rendjét, a rektori tanács és az egyetemi bizottságok munkáját, az egyetemi főtitkár feladatkörét és kinevezését, a gazdasági főigazgató tevékenységét. Hasonló módon szabályozták a kar szerveit és vezetését: a dékánok és helyettesek, a kari tanácsok, a kar oktatói értekezletének, a dékáni tanácsnak és a kari bizottságoknak új helyzetét és feladatait. A miniszteri rendelet tervezetében körültekintően foglalkoztak az oktatási és más szervezeti egységekkel, ezek meghatározásával, vezetésével és az oktatói munkaértekezlet feladataival. A tantervi irányelvek, a tanterv, a program tartalmának meghatározása után, az egyetem oktatóinak és hallgatóinak általános jogairól és köteletségéről esett szó. Végül a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség és a szakszervezetek egyetemi szervezeteinek jogállását írták körül.

A minisztérium az alapelvekből megfogalmazott jogszabály-tervezeteket véleményezés céljából megküldte az egyetemeknek.⁴⁾ Az oktatók, a kari és egyetemi tanácsok 1968 végén vitatták meg az 1962. évi 22. sz. törvényerejű rendelet módosítását, az új kormány- és miniszteri rendelet kiadását célzó tervezeteket. A vitákat rendkívüli érdeklődés, felkészültség és aprólékos figyelem jellemezte. A rendelet-tervezetek fő törekvéseivel: az egyetemi demokrácia kiszélesítésével, az intézményi önállóság növelésével, a vezetési rendszer korszerűsítésével, az oktatók és hallgatók együttműködésének – a vezetés (a tanácsok) munkájában is megnyilvánuló – biztosításával kapcsolatban általános egyetértés mutatkozott. A megoldási módokra vonatkozóan számtalan kisebb-nagyobb megjegyzés, javaslat hangzott el. Ezek sorából – jelentőségénél és gyakoriságánál fogva – néhány megállapítás feltétlenül kiemelését érdemel.

A vitákban hangot kapott az a nézet, hogy az 1962-es törvényerejű rendelet módosítása helyett megfelelőbb megoldást jelentene felsőoktatási törvény kibocsátása. Ez nyert megfogalmazást például a József Attila Tudományegyetemnek a jogszabály-tervezethez fűzött megjegyzéseiben. Az előterjesztők úgy vélték, hogy a minisztérium tartózkodása az egyetemi törvénytől abból adódhat, hogy korábban ehhez autonómiát igénylő elgondolások is kapcsolódtak. Ezzel szemben állították, hogy az egyetem „Ál-

lam- és Jogtudományi Karának tanácsülésén igen jól megokoltan kapott hangot viszont az a vélemény, hogy – az autonómia kérdéséről teljesen elhatároltan – van indokoltsága olyan magas szintű jogszabály hozatalának, amely speciálisan az egyetemekre szabott”. A jelenlegi tvr. – az előterjesztés szerint – nem csak az egyetemekre van figyelemmel, és így elkerülhetetlenül homályban hagyta a speciális egyetemi funkciókat és feladatokat. Ez a probléma még élesebben kerül elő, amikor kifejezetten az egyetemi önállóság fokozásáról van szó.⁵⁾ A József Attila Tudományegyetemnek a jogszabálytervezettel foglalkozó egyetemi tanácsa ülésén (1968. november 21.) az illetékes MŰ miniszterhelyettes, Polinszky Károly, az egyetemi törvénnyel kapcsolatban kifejtette, hogy annak megalkotása nem időszerű, mivel „a párt különböző központi szervei kezdeményezése folytán az egyetemek tudományos kutatómunkáját, annak irányítását és támogatását, továbbá az ifjúság és ezen belül a hallgatók helyzetét tárgyaló anyagok előkészítése folyamatban van”. Ezeket megelőzve nem lenne helyes hosszabb távra szóló törvényt megfogalmazni.⁶⁾ Hasonló módon érvelt a miniszterhelyettes az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanácsának ülésén is, hozzátéve még azt is, hogy felsőoktatási törvényt a főiskolák jelenlegi fejlettségi szintjére tekintettel sem lehet megalkotni.⁷⁾ A minisztériumi megfontolások között szerepelt még az is, hogy az 1961. évi III. törvény – helyesen – az állami oktatás egészét fogta át; nem lenne célszerű iskolafokozantonként törvényeket alkotni, másrészt a törvényalkotó munka hosszabb időt igényelne és ezzel halasztást szenvedne a sürgető feladatok megoldása. Az egyetemi sajátosságokat a tvr. módosítása és a kifejezetten egyetemekre vonatkozó kormányrendelet is biztosítani tudja. Mindezek alapján 1969-ben nem került sor az egyetemi törvény megalkotására.

Az esetek többségében vitatták a minisztériumi tervezetnek azt a részét, amely a munka hatékonyságának biztosítása érdekében – korlátozni kívánta a kari tanácsok létszámát. Ennek érdekében az egyetemi tanárokat és a tanszékvezetőket nem kívánták hivatalból tanács-tagsággal felruházni.⁸⁾ Az ELTE egyetemi tanácsa határozata ezzel szemben kimondta, hogy nézetük szerint az „oktató–nevelő és tudományos munka alapegysége a tanszék, és az egész egyetemi szervezetnek erre kell felépülnie”. Ezért nem értenek egyet a tervezettel, mely kirekesztené a tanszékvezetők jelentős hányadát és „... ily módon az egész kart érintő határozatok meghozatalában az oktatási, tudományos alapegységek nem kapnának megfelelő képviseletet”.⁹⁾

A Budapesti Orvostudományi Egyetem is javasolta – a jogszabály-tervezetekhez fűzött „Észrevételekben” –, hogy „a kari tanácsnak szavazati joggal bíró tagja legyen továbbra is minden tanszékvezető”. Hasonló véleményt nyilvánított a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Kara és a METESZ titkársága is. A szegedi Tudományegyetem csak azt emelte ki, hogy a karon tanított fő tudományszakok képviselői legyenek a kari tanácsban, míg a tanszékvezetők esetében elvileg hangsúlyozták szerepük, véleményük jelentőségét.¹⁰⁾

Az egyetemi főtitkári állás létesítésével kapcsolatban is azzal találkozhattunk, hogy az egyetemek véleménye – az esetek többségében – eltért a minisztériumi állásponttól. Az ELTE egyetemi tanácsának ülésén az egyik hozzászóló kifejezetten arról

beszélte, hogy a főtitkári állás létesítése nincs összhangban a demokratizálás általános elveivel. A tanács úgy foglalt állást, hogy utalják az egyetem hatáskörébe, akarnak-e, vagy sem egyetemi főtitkári állást létesíteni. A vitában felszólaló Polinszky Károly miniszterhelyettes emlékeztetett arra, hogy „a Tervezet a főtitkári állást nem írja elő kötelezően, hanem csak mint lehetőséget ajánlja”.¹¹⁾ A Budapesti Műszaki Egyetem MSZMP Bizottsága is azt fogadta el, hogy „célszerűnek látszik olyan javaslatlall élni, hogy a főtitkári funkció létesítésének csak a lehetőségét mondja ki a javaslat”.¹²⁾ Az egyetem Villamosmérnöki Karának tanácsulése (1968. november 27-én) viszont egyenesen visszautasította a főtitkári funkció kialakítását, az adminisztratív apparátus eluralkodásának veszélyére hivatkozva. A Budapesti Orvostudományi Egyetem szintén elzárkózott a kérdés szükségességének elismerése elől.¹³⁾

Egyéb kérdéseket érintve, az ELTE Egyetemi Tanácsa a jogszabály-tervezetben foglaltakkal szemben javasolta, hogy „Tanszékvezetők megbízása – a kari, ill. egyetemi tanács véleményének meghallgatásával – rektori hatáskörbe tartozzék, ne pedig a felügyeletet gyakorló miniszter kompetenciájába”. Az Egyetemi Tanács állást foglalt amellett is, hogy „bizonyos szinteken kívánatos lenne a testületekben a KISZ képviselője mellett az ifjúság közvetlenül választott képviselőit is bevonni...”.¹⁴⁾

A kiemelt kérdéskörökön túl az egyetemi és kari tanácsok, MSZMP egyetemi szervezetek, egyetemi szakszervezeti szervek és KISZ-szervezetek is számos hozzászólással, javaslattal gazdagították – néha bonyolították – az új működési és szervezeti szabályzat előkészületi munkálatait. A viták, konzultációk és szövegezési feladatok elvégzése után, 1969 májusában tárgyalta az Elnöki Tanács és a Minisztartanács a megfelelő rendelet-javaslatokat. A döntések után, 1969. június 20-án hirdették ki az 1969. évi 14. tvr.-t, ami módosította az 1962. évi 22. tvr.-t, ezen a napon jelent meg a 25/1969. Korm. sz. rendelet az egyetemokról és az egyetemi jellegű főiskolákról, majd 1969. július 4-én került ki a 3/1969. MM számú rendelet az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák szervezetéről és működéséről.

A megjelent jogszabályok lényegében az ismertett tervezetet fogadták el, de tükrözték a széles körű, demokratikus polémiák eredményét is, hiszen az eredeti elképzeléshez képest csiszolódtak, formálódtak. A kiemelt vitakérdések esetében a következők állapíthatók meg:

A kari tanácsoknak hivatalból tagjai lettek a kari oktatási szervezeti egységek vezetői, így az önálló tanszékek vezetői is. Az Elnöki Tanácshoz benyújtott rendelet-tervezet 4. paragrafus 1. bekezdésének vége a megjelent törvényerejű rendeletben megváltozott azzal, hogy felsorolást nyert: „... a kari tanács tagjai az oktatási szervezeti egységek vezetői, a társadalmi szervek képviselői, valamint az oktatók és a hallgatók választott küldöttei”. Tehát a tanszékvezetők kari tanácsi tagságát a törvényerejű rendelet biztosította, a benyújtott javaslattal szemben.

Az egyetemi főtitkári funkció esetében a tvr. kimondja, hogy a felügyeletet gyakorló miniszter „... igazgatási feladatok ellátásának a gazdasági feladatokkal összehangolt irányítására – az intézményi tanács véleményének meghallgatása mellett – főtitkárt nevezhet ki”. Tehát az intézmények javaslatával egyezően feltételes módban

maradt a főtitkári állás létesítése, és az egyetemeken vitára bocsátott jogszabálytervezethez képest bekerült az „intézményi tanács véleményének meghallgatása” kitétel is.¹⁵⁾ Ez esetben is az egyetem szerepe erősödött.

A vitatott tervezethez képest változást jelentett, hogy a módosított tvr. 7. paragrafus (2) pontja kimondja: „Az egyetemi, valamint egyetemi jellegű főiskolai tanszék vezetőjét – marxizmus-leninizmus tanszék vezetőjének kivételével –, továbbá a vezető lektort és a vezető testnevelő tanárt, az egyetemi tanács bízta meg”.¹⁶⁾ További lényeges változást jelentett a vitaanyaghoz képest, hogy bekerült a módosított tvr. 12. paragrafus 2. pontja, amely szerint „a hallgatók tanulmányi közösségei és szervezetei közreműködnek a felsőoktatási intézmények tanulmányi, szociális és kulturális ügyeinek intézésében. A hallgatóknak a felsőoktatási intézmények munkájában való közreműködését a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség segíti és szervezi”. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség – a jogszabály rendelkezése szerint – „önálló jogkörrel és felelősséggel részt vehet a hallgatók egyes ügyeinek intézésében”. Ez az utolsó mondat az Elnöki Tanácshoz benyújtott tvr. javaslatban nem szerepelt, csak a kihirdetett törvényerejű rendeletben.

A felsőszintű rendeletek megjelenése után láttak hozzá az egyetemek, hogy azok alapján elkészítsék saját szervezeti és működési szabályzatukat. E szabályzatok kialakítását is élénk viták kísérték. Egy-egy helyen, különösen a hallgatók között, a polémiák nagyobb hullámokat is vertek (pl. ELTE BTK). Az általános pozitív töltésű törekvések mellett bizonyos idegesség és értetlenség, illetve türelmetlenség is mutatkozott például a demokrácia értelmezése, a hallgatói képviselő szerepe körül. Az idegesség oka talán abban is kereshető, hogy rossz felhangot adott – az egyébként egészen más törekvéseket mutató – nyugati diákmozgalmak időbeli közelsége. Mindezek mellett a hallgatói viták is eredményesen zárultak. Az egyetemek szervezeti és működési szabályzatait – az egyetemen történt elkészítésük után – a Művelődésügyi Minisztérium 1970-ben hagyta jóvá.

A szabályzatok korszerűbb keretet biztosítottak az oktató, nevelő és tudományos munka számára, és a hatáskörök, a jogosítványok, feladatok meghatározásával, a testületek szerepének növelésével az egyetemi élet szervezettségét és demokratizmusát növelték. Az egyetemi szervezet és működés korszerűsítése jól példázza, hogyan lehet frissen reagálni az új társadalmi, gazdasági és ezen belül a felsőoktatási igényekre, miképpen lehet és kell a széles demokratikus vitát mederbe fogni, és egyúttal felelősen komolyan venni.

Jegyzetek

- 1) A felsőoktatási intézmények irányítási rendszerének és gazdasági mechanizmusának fejlesztése. Előterjesztés miniszterhelyettesi értekezletre. MM Irattár. Miniszterhelyettesi értekezlet, 1967. január 30.

- 2) Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Értesítője, 1968/69. Az ELTE 1968. szeptember 16-án tartott tanévnyitó közgyűlése. (Rektori beszéd.)
- 3) Az egyetemek általános szervezeti és működési szabályzatának tervezete. Előterjesztés miniszterhelyettesi értekezletre. MM Irattár. Miniszterhelyettesi értekezlet, 1968. május 6.
- 4) Az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák irányítási és szervezeti kérdéseiről, a tanulmányi, fegyelmi és vizsga-szabályzatról. A 110765/68. PK sz. levél melléklete. MM Irattár. Polinszky Károly miniszterhelyettes iratai. 1969. 92. sz. doboz, 92. tétel.
- 5) Előterjesztés az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák irányítási és szervezeti kérdéseiről. . . szülő jogszabály-tervezethez. MM Irattár. Polinszky Károly iratai. 1969. 92. sz. doboz, 92. tétel, 2931/68. PK sz.
- 6) Ih. 2877/68. PK sz.
- 7) ELTE, Egyetemi Tanács jegyzőkönyve. 1968. december 6.
- 8) A 120/1965. (MK. 7.) MM sz. utasítás úgy rendelkezett, hogy a kari tanácsnak hivatalból tagjai a tanszékvezetők és a kar egyetemi tanárai.
- 9) ELTE Egyetemi Tanács jkv., 1961. december 6.
- 10) MM Irattár, Polinszky Károly miniszterhelyettes iratai. 1969. 92. sz. doboz, 92. tétel.
- 11) ELTE Egyetemi Tanács jkv., 1968. december 6.
- 12) MM Irattár, P.K. miniszterhelyettes iratai. 1969. 92. sz. doboz, 92. tétel, 2931/68. PK sz.
- 13) MM Irattár, P.K. miniszterhelyettes iratai. 1969. 92. sz. doboz, 92. tétel.
- 14) ELTE, Egyetemi Tanács jkv., 1968. december 6.
- 15) Az eltelt évek gyakorlata azt mutatja, hogy – a lehetőségekkel élve – azokon az egyetemeken is főtitkári funkciót létesítettek, ahol ezt korábban elleneztek, pl. ELTE, SOTE stb.
- 16) Az 1984. évi 3. tv. változtatott ezen az eljáráson: az oktatási szervezeti egységek vezetőit (a tanszékvezetőket is) a felügyelet gyakorló miniszter – az intézményi tanácsok javaslata vagy véleménye alapján – bízta meg. A törvényerejű rendelet intézkedett arról is, hogy a rektorhelyetteseket a felügyeletet gyakorló miniszter, a dékánhelyetteseket a rektor bízta meg.

DIE REGELUNG DER ORGANISATION UND DER TÄTIGKEIT DER UNGARISCHEN UNIVERSITÄTEN IM JAHRE 1969

Zusammenfassung

A FELSŐOKTATÁS HELYZETE MAGYARORSZÁGON ÉS
FEJLESZTÉSENEK FŐ IRÁNYAI

In der zweiten Hälfte der 1960-er Jahre — mit Rücksicht auf die Reform der Wirtschaftsleitung und auf die Ausgestaltung des neuen Wirtschaftsmechanismus — hat es mit den Arbeiten begonnen, deren Ziel die Modernisierung der Organisations- und Tätigkeitsregelung der ungarischen Universitäten gewesen ist. Die Studie verfolgt den Weg der einschlägigen Rechtsnormen. Dabei legt er die allgemeinen Grundprinzipien der Organisations- und Tätigkeitsregelung der Universitäten, den Entwurf der daraus geschaffenen Gesetzverordnung, des Regierungserlasses, der Ministerialverordnung des Ministeriums für Bildung und Kultur ausführlich dar. Diese sind zur Diskussion an die Öffentlichkeit gebracht worden. Nach der Vorstellung von wichtigsten Kontenpunkten der Diskussion deutet die Studie die Veränderungen an, die im Vergleich mit dem Entwurf — auch als Ergebnisse der gesellschaftlichen Diskussionen — sich in den Rechtsnormen verkörpert haben. Schliesslich stellt die Studie fest, dass die im Jahre 1969 ausgestaltete neue Organisations- und Tätigkeitsregelung für die Unterrichts- und Erziehungsarbeit, für die wissenschaftliche Arbeit einen modernen Rahmen gewährt und dass durch Bestimmung der Zuständigkeiten, der Berechtigungen und der Aufgaben das Universitätsleben besser organisiert und demokratischer geworden ist.

hálózata, vagyis az oktatási rendszer egésze, az önállóult társadalmi tevékenységek legbonyolultabb rendszere. Ezért olyan nehéz az oktatási rendszer sul generis törvényszerűségeit feltárni, a társadalom egészéhez — de különösen a gazdasági, a politikai és a társadalom kulturális rendszeréhez — fűrkő különféle meghatározottságokat hordozó kapcsolatait megérteni, e bonyolult társadalmi rendszer fejlesztésének cél- és eszközrendszerét meghatározni. Minden társadalom politikai vezetése politikai programjának központi elemeként határozza meg az oktatáspolitikai céljait, elemeit. Ez természetes is, mivel a társadalmi újratermelés folyamatában az oktatási rendszer a társadalom innovációs folyamatának legfontosabb láncszeme. Azáltal pedig, hogy az előző nemzedékek által felhalmozott ismereteket intézményes oktatási folyamatban átadja, továbbá a meglévő ismeretek új helyzetekben, új feladatokra, új módon történő alkalmazását gyakoroltatja, az emberiség életében a történelmi kontinuitás legfontosabb fenntartója és biztosítója. Az iskolarendszer ugyanakkor szelektálja is az előző nemzedékek által felhalmozott ismereteket, kihallajt, vagy új módon, más jelentőséggel őriz meg korábban fontosnak tartott ismereteket, kíméletlen szelekcióval válik meg a „holt-ismeretektől”, kemény és szigorú ítéletet mond előző nemzedékek világraszóló felfedezéseiről, elméleti divatjairól.

2) Az Eötvös Loránd József Kardos, professeur chargé de cours 1968. szeptember 14-én írott tanévnyitó közgyűlés. (Rektori beszéd.)

3) Az egyetemi jogszabálytervezet 1969. évi módosításáról szóló miniszteri határozat. (1969. évi 11. sz. Kormányrendelet.)

4) Az egyetemi jogszabálytervezet 1969. évi módosításáról szóló miniszteri határozat. (1969. évi 11. sz. Kormányrendelet.)

5) Előterjesztés az egyetemi és egyetemi jogszabályok irányítását és szervezését célzó jogszabály-tervezetéről. MM Irattár, Polinszky Károly irattár. 1969. 92. sz. doboz, 92. tétele, 2931/68. PK sz.

6) Ib. 2877/68. PK sz.

Tenant compte de la réforme des méthodes de gestion économique introduite en vue d'établir un nouveau mécanisme de direction économique, des travaux ont été commencés dans la deuxième moitié des années 60 visant à moderniser les statuts d'organisation et de fonctionnement des universités hongroises. L'auteur suit de près la voie de l'évolution des règles juridiques y relatives. A ce propos il analyse les principes généraux constituant la base des règlements d'organisation et de fonctionnement des universités, ainsi que les projets du décret-loi, du décret gouvernemental et du décret émis par le ministre de l'enseignement qui ont été ensuite mis à une discussion bien poussée. Après avoir indiqué les points cardinaux de celle-ci, l'auteur caractérise les changements formulés – à l'issue de la discussion sociale – dans les règles juridiques, en comparaison avec les projets. Enfin, il constate que par le nouveau règlement d'organisation et de fonctionnement établi en 1969 les activités d'enseignement et d'éducation scientifiques peuvent être poursuivies dans des conditions plus favorables. En délimitant les sphères de compétence, en définissant les domaines d'autorisation, fixant les tâches et élargissant le cercle d'action des corps enseignants règlement a contribué au perfectionnement de l'organisation et au démocratisme de la vie universitaire.

Bihari Mihály:

A FELSŐOKTATÁS HELYZETE MAGYARORSZÁGON ÉS FEJLESZTÉSÉNEK FŐ IRÁNYAI

Ha szakmai vagy laikus fórumokon manapság a felsőoktatásról – vagy akár az oktatási rendszer egészéről – esik szó, gyakran hallunk szélsőséges véleményeket: 1968 körül több országban a diákok tízezrei követelték az egyetemek és főiskolák gyökeres átalakítását, de ezt követően is oktatással foglalkozó szakemberek gyakran elmondták, leírták, hogy a felsőoktatás válságban van, állandó funkció-zavarral küszködik, fejlődése lassú, sőt néhányan a társadalmi konzervativizmus legfőbb támaszának tartják. E nézetek mellett ismeretesek azok a vélemények is, amelyek a kulturális forradalom részeként az oktatási rendszer robbanásszerű változásáról, óriási ütemű fejlődéséről, hihetetlenül gyors korszerűsödéséről, állandó reformjáról szólnak. Ezek a vélemények nemcsak különböző országok oktatási rendszerére vonatkoztatva hangzanak el, de gyakran ugyanannak az országnak az oktatási rendszerét ítélik meg ennyire szélsőségesen a szakemberek és a laikusok.

Az oktatási tevékenység a legbonyolultabb emberi tevékenységek egyike, ezért annak szervezeti és intézményi rendszere, az azt fenntartó tevékenységek összefonódó hálózata, vagyis az *oktatási rendszer* egésze, az önállósult társadalmi tevékenységek legbonyolultabb alrendszere. Ezért olyan nehéz az oktatási rendszer *sui generis* törvényszerűségeit feltárni, a társadalom egészéhez – de különösen a gazdasági, a politikai és a társadalom kulturális rendszeréhez – fűződő különös meghatározottságokat hordozó kapcsolatait megérteni, e bonyolult társadalmi alrendszer fejlesztésének cél- és eszközürendszerét meghatározni. Minden társadalom politikai vezetése politikai programjának központi elemeként határozza meg az oktatáspolitikai céljait, elemeit. Ez természetes is, mivel a társadalmi újratermelés folyamatában az oktatási rendszer a társadalom innovációs folyamatainak legfontosabb láncszeme. Azáltal pedig, hogy az előző nemzedékek által felhalmozott ismereteket intézményes oktatási folyamatban átadja, továbbá a meglévő ismeretek új helyzetekben, új feladatokra, új módon történő alkalmazását gyakoroltatja, az emberiség életében a történelmi kontinuitás legfontosabb fenntartója és biztosítója. Az iskolarendszer ugyanakkor szelektálja is az előző nemzedékek által felhalmozott ismereteket, kihullajt, vagy új módon, más jelentőséggel őriz meg korábban fontosnak tartott ismereteket, kíméletlen szelekcióval válik meg a „holt-ismeretektől”, kemény és szigorú ítéletet mond előző nemzedékek világraszóló felfedezéseiről, elméleti divatjairól.

A világ legtöbb országának szinte minden felnőtt kort megérő lakója évekig, egyesek évtizedekig résztvevői az oktatási folyamatnak, ezért természetes, hogy az oktatás kérdéseiben a társadalom szinte minden tagja kompetensnek érzi magát, elmondja véleményét, elsősorban saját iskolai élményei alapján értékeli és ítéli meg az oktatási rendszert. Ez megváltoztathatatlan tény, még akkor is, ha tudjuk jól, hogy legtöbbször nem használ az oktatás ügyének ez a széles társadalmi nyilvánosság. Különösen nem használ akkor, ha a széles társadalmi közvélemény az oktatásra hárítja a társadalom gazdasági, politikai, kulturális életének zavarait és a bajok megoldását az oktatási rendszer megreformálásától, esetleg éppen konzerválásától várja. Ez mind társadalompolitikai, mind oktatáspolitikai szempontból hibás vélekedés.

Az oktatásügy évszázadok óta politikai kérdés, hiszen az egyetem-alapítás oly annyira hatalmi kérdés volt a középkorban, hogy pápai jóváhagyást kívánt, a reformáció vallási—ideológiai—politikai megerősödése iskola-alapításokkal járt együtt, az iskola szekularizációja pedig a polgárság egyik fontos politikai követelése volt. A második világháború után méginkább a politikai irányítás kulcskérdésévé vált az iskolarendszer fejlesztése. Ahogy nőtt a társadalom életében a politikai irányítás jelentősége a legkülönbélebb társadalmi kérdésekben, ugyanúgy nőtt az oktatási rendszer politikai irányításának jelentősége is. Az oktatási rendszer egyre erősebben politikailag irányított alrendszerévé vált, minden politikai vezetés kénytelen vállalni oktatáspolitikai célok, elvek, preferenciarendszerek és eszközrendszerek kidolgozását. Az oktatási rendszer politikai determinációjának erősödésével együtt, az oktatási rendszer egyre finomabb eszközöket dolgozott ki saját autonómiájának védelmére, érdekeinek megóvására, megváltoztatására irányuló reformok elhárítására.

Az oktatási rendszer reformja talán a legnehezebb politikai feladat. Ennek több oka van: az oktatási rendszer rendkívüli bonyolultsága, a külső társadalmi és belső meghatározó tényezők ellentmondásos hatása, továbbá mivel az oktatási reform eredményei csak hosszútávon érzékelhetők, az anyagi befektetések csak lassan és későn térülnek meg, csak a hosszabb távon is eligazodni képes, társadalmi és nemzedéki méretekben felelősen gondolkodó, szakmailag is felkészült politikai vezetés vállalkozik komoly oktatási reformokra, és végül számolni kell az oktatási rendszer reformokkal szembeni erős ellenállásával, belső tehetetlenségével, konzervativizmusával is. Ezek a bonyolult problémák gyakran váltják ki a politikai vezetés türelmetlenségét, gyors és látványos, lehetőleg anyagi áldozatok nélküli eredményéhségét, ami nem egyszer katasztrófális oktatáspolitikához vezet. De legalább ilyen gyakran találkozunk azzal, hogy a politikai vezetés eltúlozza az oktatási rendszer eredményeit, nem ismerve el a radikális és átfogó oktatási reformok szükségességét, tántoríthatatlanul bízza a kis lépések reformjában és a részleges korszerűsítések eredményeiben, még akkor is, ha évtizedes tapasztalatok győzhetnék meg arról, hogy a látszat-reformok növelik a bajt, mert elfedik azt.

Az oktatási rendszerek általános gondjai

A világ oktatási rendszereinek bonyolult összefüggéseit összefoglalva – utalva az UNESCO Oktatástervezési Nemzetközi Intézete volt igazgatójának, Philip Coombsnak a véleményére, amit 1967 októberében a Virginia állambeli Willhamburgban az oktatás világválságának ügyében tartott nemzetközi konferencia munkaanyagában írt le – a nemzeti oktatási rendszerek funkcionális zavarainak, alkalmazkodási nehézségeinek (helyettesítve a válság kifejezést) *négy társadalmi szinten jelentkező alapvető oka van.*

*Az első az oktatásra irányuló tömegigény ugrásszerű növekedése, amit nem tudnak kielégíteni a meglévő egyetemek és főiskolák, egyre nagyobb lesz az eltérés az oktatással kapcsolatos társadalmi és egyéni igények és az oktatási infrastruktúra teljesítőképessége között. A második az anyagi eszközök égető hiánya, ami meggátolja az oktatási intézményeket abban, hogy egyre jobban megfeleljenek az újabb és újabb igényeknek. A harmadik az oktatási rendszerek belső tehetetlensége, a társadalmi környezettől való elzárkózása, aminek következtében nagyon nehézkesen alkalmazkodnak az új igényekhez. S végül a negyedik ok maguknak a társadalmi rendszereknek a tehetetlensége, ami fakad a tradíciók, a hagyományos értékek és a presztizs-szemponatok túlzott tiszteletéből, a kialakult szervezeti struktúrák és az irányítás nehézségéből, s amelyek megakadályozzák, hogy az oktatás jobban alkalmazkodjon a változó igényekhez, és hogy a társadalom a képzett munkaerőt a nemzeti fejlődést optimálisan elősegítő módon használja fel. Ez a társadalomban végül is kettős inkongruenciához vezet: egyrésztől kvalifikált, magasszinten kiképzett szakemberek alacsony színvonalú rutin munkát végeznek, szakképzettségükhöz képest jóval alacsonyabb színvonalon, másrésztől magasszintű szakismeretet igénylő munkaköröket nagy számban töltenek be rosszul képzett vagy megfelelő szakképzés nélküli emberek.**

A magyar felsőoktatás jellemzői

Mindezek a gátló, feszültségteremtő tényezők Magyarországon is hatnak. A magyar felsőoktatás második világháború utáni fejlődését végigkísérve – ami sok tekintetben megegyezik más országok felsőoktatásának fejlődésével – azt mondhatjuk, hogy a felsőoktatás különböző dimenzióiban bekövetkezett fejlődés és pozitív változás egyidejűleg gondok és problémák, alkalmazkodási zavarok kialakulásával és felhalmozódásával járt együtt. Az elmúlt három és fél évtized legfontosabb változásait áttekintve, a mai magyar felsőoktatás legfontosabb ismérveit a következőkkel jellemezhetjük:

1. A magyar felsőoktatás is *tömegoktatássá vált* az elmúlt évtizedekben, amit jól mutat az, hogy míg 1937/38-ban 12 ezer felsőfokú tanulmányokat folytató hallgató volt Magyarországon, addig az elmúlt években tartósan százezernél több diák tanult a

*Coombs, Ph.: Az oktatás válsága. (Rendszerelemzés.) Tankönyvkiadó, Bp., 1971. 2. old.

magyar felsőoktatási intézményekben. A hallgatói létszám mennyiségi növekedése óriási eredmény, de egyben óriási gond is, mivel a magyar felsőoktatás intézményei és infrastruktúrája egyre nehezebben képes a tömegoktatást kielégíteni. A számbeli növekedés kétségtelenül imponáló eredménye mellett kell konstatálnunk az ugyanebből fakadó gondokat is: az oktatási épületek zsúfoltságát, az elmaradt rekonstrukciók és beruházások sorát, az elmaradott oktatási infrastruktúrát. Az eredmény mögött még egy gondról kell szólnunk, nevezetesen arról, hogy a 18–22 éves korosztály felsőfokú beiskolázása szempontjából Magyarország ma az utolsó helyeken áll Európában. Az említett korosztálynak csupán 9,4%-a tanul nappali tagozaton felsőfokú oktatási intézményeinkben és ha az esti és levelező oktatást is számbavesszük, akkor is csupán 11,2%-os a 18–22 éves korosztály felsőfokú beiskolázása. Ez, összefüggésben a magyar társadalom előregedett korstruktúrájával és azzal, hogy mértéktartó becslések szerint is 2000-re a felsőfokú végzettségűek számát 480 ezerről 600 ezerre kell növelni, azt jelenti, hogy több tízezer felsőfokú végzettségű szakember fog hiányozni 10–15 év múlva.

2. A magyar felsőoktatás az elmúlt évtizedekben óriási *demokratikus átalakuláson* ment keresztül, amit bizonyít az, hogy teljesen új arculatú, másfajta politikai elkötelezettségű értelmiség alakult ki a felsőoktatás korszerűsítésével a magyar társadalomban. A felsőoktatás a társadalmi mobilitás legjelentősebb csatornájaként működött az elmúlt évtizedekben, és működik ma is. Hosszú évek óta 39% a fizikai származásúak aránya az egyetemi és főiskolai hallgatók között. A felsőoktatás rekrutációs bázisának kiszélesedése együtt járt a társadalmi rétegek közeledésével, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenésével. A társadalmi mobilitás növelése természetesen nem lehet öncél és van egy optimális határa, amelyen túl csak adminisztratív beavatkozással lehet növelni a fizikai származásúak nagyobb számú bekerülését a felsőoktatásba (ezzel kezdetben élt az oktatási kormányzat, de már évtizede megszűnt az adminisztratív preferálás), és egy ponton túl a társadalmi rétegek értékrendszerének, életmódjának és tradícióinak stabilitását veszélyezteti a túl magas vertikális mobilitás.

A felsőoktatás demokratizálódása makrotársadalmi szinten következett be, de nem sikerült a felsőoktatás irányítását és intézményeken belüli belső igazgatását, döntési folyamatait a kívánatos mértékben demokratikusan átalakítani. Az intézmények belső hatalmi és döntési viszonyainak demokratikus átalakításával szemben óriási ellenállás tapasztalható. Az intézmények és az oktatók konzervativizmusa, tekintélytiszteletet követelő, megkövesedett értékrendje rendkívül nagy akadálya a hatalmi viszonyok demokratikus átalakításának.

3. A magyar felsőoktatásban nagyon megnőtt és állandóan *magas a munka melletti (esti–levelező) képzésben résztvevők aránya*. Míg 1938-ban csupán a hallgatók 10%-a folytatta tanulmányait munka mellett, addig ma a 105 ezer magyar hallgatóból 40 ezer, tehát majdnem 40% tanul esti vagy levelező tagozaton. A munka melletti képzésen belül is túlságosan magas – 32 ezer – a levelező hallgatók aránya. Néhány képzési ágban, így a pedagógus és a jogászképzésben 50% körüli az esti és levelező hallgatók száma évtizedek óta. Ez a korábbi évtizedekben indokolt arány, ami nagymér-

tékben elősegítette a társadalmi mobilitás növekedését, ezzel biztosítva a felnőtt korú népesség intragenerációs átrétegződését és a rohamosan növekvő felsőfokú szakemberigény kielégítését, ma már indokolatlan. Az eredmény itt is gonddal jár együtt, mivel túlságosan nagy azoknak a felsőfokú végzettségűeknek a száma, akik a nappali tagozatos képzéshez képest lényegesen alacsonyabb színvonalú oktatásban szerezték diplomájukat. A pedagógus és a jogász szakmákban, ahol az esti–levelező hallgatók aránya tartósan túlságosan magas, az egész szakma színvonala látja kárát, különösen áll ez a pedagógusképzésre, ahol a nappali és esti–levelező képzési idő azonos.

4. A magyar felsőoktatás *vertikálisan erősen tagolt*, ami rugalmasságának egyik fontos összetevője, de ugyanakkor negatív tényezők is kitapinthatók emögött. 1937–38-ban a hallgatóknak csupán 1/6-a (12 ezerből 2 ezer) volt főiskolai hallgató, 1982–83-ban ugyanakkor a nappali tagozatos hallgatók majdnem 50%-a (63 500-ból 30 000) járt főiskolára. A pedagógusképzésen belül az egyetemi szintű tanárképzés csupán 26%-ot tesz ki és az egyetemi szint alatt három fokozatú (óvónő, tanító- és tanárképző) oktatási rendszer található. Ma már az egészségügyi és a jogázképzés is kétfokozatúvá vált, ezzel minden képzési szakágban kialakult a főiskolai és az egyetemi szintű képzés vertikális egymásra épülése.

A rugalmasabb, több fokozatú képzési struktúrában belül azonban nagy gondot okoz az, hogy a különböző fokozatok közötti átjárás nehézségekbe ütközik, néhány területen pedig teljesen szétszakad a főiskolai és az egyetemi szintű képzés.

5. A magyar felsőfokú szakemberképzés elsődleges oktatási célja: *szakértelmiségi képzés*, vagyis felsőfokú végzettségű szakemberek képzése. Míg 1938-ban a hallgatók 40%-a jogász volt és a mérnök hallgatók aránya csupán 8% volt, addig 1981-ben az összes diák 30%-a mérnök hallgató, s csupán 5%-a jogász. A magyar társadalomban a jogász diploma a háború előtt egyfajta általános „belépő” volt az értelmiségi pályákra, a szakjogászai pályákon persze túlmutató értelmiségi foglalkozásokba. Az általános értelmiségi képzés úgyszólván megszűnt a magyar felsőoktatásban. Ezzel egyidőben azonban túlságosan szétaprózott szakértelmiségi képzési rendszer alakult ki.

A szakértelmiségi képzés sajnos nagyon széles skálán mozog és túlságosan szétaprózott, a szakok rendszere túlságosan merev, a szakirány még azonos szakcsoporton belül sem változtatható a tanulmányok közben.

6. A magyar felsőoktatáson belül is óriási növekedésnek indult a *műszaki szakemberképzés*. Az 1938-as 8%-os mérnök hallgató arány az elmúlt évtizedekben 30–40%-ra nőtt meg. Az ötvenes évek erős iparosítása és műszaki fejlesztési stratégiája nagyszámú műszaki szakembert igényelt. Ez általános tendencia volt, főleg a szocialista országokban. Az elmúlt két évtizedben jó néhány műszaki pálya telítődött, a műszaki pályák iránti társadalmi érdeklődés erősen visszaesett, ugyanakkor bizonyos társadalomtudományi szakemberek (jogászok, közgazdászok, szociológusok, social workerek stb.) iránti igények erőteljesen megnöttek. Iskolarendszerünket most elérő demográfiai hullám miatt kielégíthetetlenül nagy a pedagógusszükséglet. Mindezek ellenére nem nőtt kellő mértékben a társadalomtudományi szakokon a felsőfokú beiskolázás, a műszaki szakemberképzés pedig relatíve eltúlzottnak mondható.

7. Az egyetemi és főiskolai hallgatók és oktatók számának, valamint a felsőfokú oktatás társadalmi funkcióinak bővülésével a *felsőoktatás infrastruktúrája* is jelentősen megnőtt az elmúlt három és fél évtizedben. Azonban a világ szinte valamennyi országára jellemző gond – az oktatásra fordítható pénzeszközök égető hiánya – Magyarországon is akadályozza az oktatás fejlődését. Magyarországon a költségvetés 4,5%-át fordítjuk a teljes oktatási kiadások fedezésére. Ebből 1982-ben 4,7 milliárd forint jutott a felsőoktatásra, ami a költségvetés 0,9%-a. Bármennyire is jelentős az oktatásra fordított pénzeszközök növekedése, a tömegoktatássá változott felsőoktatás ma már olyan gondokkal küzd, hogy jónéhány egyetem és főiskola az oktatási alapfunkciókat is csak rendkívüli erőfeszítések árán képes teljesíteni. Nemzetközi összehasonlításban vizsgálva a felsőoktatásra fordított pénzeszközöket, Magyarország a felét fordítja a felsőoktatásra a költségvetésből, mint a többi ország. S mivel az elmaradás több évtizede tart, sok tekintetben katasztrofális a felsőoktatás anyagi ellátottsága.

8. Ahogy a világ minden országában, úgy az elmúlt évtizedekben Magyarországon is jelentősen *kibővültek a felsőoktatás funkciói*. Mind a felsőoktatás mint társadalmi alrendszer, mind a felsőoktatási folyamat funkciói bővültek, az ellátott funkciók fontossági sorrendje történetileg átalakult. Ma a felsőoktatás legfontosabb társadalmi funkciói:

- a) – felsőfokú szakemberképzés,
- b) – az értelmiségi réteg és a társadalom szellemi elitjének nevelése, az értelmiségi szerepre felkészítés,
- c) – tudományos kutatások végzése és az új tudományos eredmények integrálása az oktatásba,
- d) – a társadalmi átrétegződés biztosítása, mobilitási csatornaként működés,
- e) – posztgraduális képzési funkciók ellátása – ezen belül: a későbbi szakodás biztosítása, ismeretmegújítás és szintentartás, tudományos kutatók képzése, pályakorrekciók biztosítása új ismeretek megszerzésével, kiegészítő ismeretszerzés másoddiplomás és a nem teljesidejű képzés keretében,
- f) – vezetőképzési és továbbképzési funkciók ellátása,
- g) – a tágabb szakmai és nemzeti kultúra elsajátítása, olyan közművelődési funkció ellátása, melynek keretében kulturális, értékőrző, értékteremtő és továbbadó feladatokat lát el,
- h) – a társadalmi reprodukció folyamatában a társadalom tanulási kapacitásának és innovációs képességének növelése.

Amennyire örömdetes a felsőoktatás társadalmi funkcióinak bővülése, sajnos legalább akkora gond viszont az, hogy nincsen tisztázva e funkciók tartalma. Ma még nincs kellően felkészülve a felsőoktatás az egyre sokszínűbbé és differenciáltabbá váló funkciók ellátására, jó néhány funkció ellátását elhárítja magától vagy nem veszi ki a kellő mértékben a részét belőle.

9. A magyar felsőoktatás *erősen széttagolt* intézményi, szervezeti, területi és irányítási szempontból egyaránt. Magyarországon mintegy 1 200 önálló oktatási-szervezeti egység (tanszék, intézet, kutatóhely stb.) működik 96 karon és tagozaton, ame-

lyek 56 önálló felsőoktatási intézményhez kapcsolódnak. (Ez az intézményszám Magyarországnál háromszor–négyszer népesebb országok felsőoktatási intézményeinek felel meg.) 13 800 oktató, ebből kb. 2 000 kutató tanítja a 105 000 egyetemi és főiskolai hallgatót. Az 56 intézményt a Művelődési Minisztériummal együtt 8 központi államigazgatási szerv irányítja. Az intézményi széttagoltság egyúttjár az ország 5 városára kiterjedő nagyon erős területi koncentrációval és ugyanakkor egy nagyon erős területi dekoncentrációval. Az egyetemi és főiskolai hallgatók 45%-a Budapesten tanul, további 20% 4 vidéki városban, így tehát az összes hallgató 65%-a 5 városban tanul. A fennmaradó 35% viszont 32 városban folytatja tanulmányait.

Az intézményi szétaprózottságot mutatja az is, hogy 20 intézményben 500-nál kevesebb a hallgatók száma és további 18 intézményben 1 000-nél kevesebb a hallgatók száma. 5 000-nél több hallgató csupán két felsőoktatási intézményben van: a Budapesti Műszaki Egyetemen (amelyik az ország legnagyobb egyeteme) és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Európában Magyarországon jut a legkevesebb hallgató egy intézményre. A szervezeti széttagoltság és a hallgatók 35%-át érintő területi széttagoltság rendkívül megnehezíti az intézmények irányítását, az oktatási egységek kapacitásának kihasználását.

A hatáskörök erős centralizáltsága mellett az erősen széttagolt felsőoktatási irányítás szinte megoldhatatlan feladat elé állítja az oktatási kormányzatot. Az intézmények szervezeti szétaprózottsága és a hatáskörök erős centralizációja, ami még együtt jár az irányító szervek túltagoltságával is. Az oktatásirányítás legnagyobb ellentmondása ma a magyar felsőoktatásban a centralizált irányítás és a szétaprózott intézményhálózat között van.

10. A magyar felsőoktatási intézmények jelentik a tudományos kutatások legfontosabb bázisát. Ezt bizonyítja az, hogy a tudományos kutatásokat végzők 50%-a a felsőoktatásban dolgozik, a megjelenő tudományos könyvek 59%-át és a cikkek 49%-át a felsőoktatásban dolgozók írják. A kutatásokra fordított teljes munkaidőalap 19%-a a felsőoktatásra esik, a nemzetközi tudományos utak 25%-a a felsőoktatásban dolgozókra jut.

Ezeknek a pozitív eredményeknek ellenére, a tudományos kutatásokra fordított teljes pénzösszegnek csupán 10,1%-a jut a felsőoktatásra, ami a felsőoktatási intézmények tudományos kutatómunkájának évtizedes diszpreferálását mutatja.

A felsőoktatás – mint a tudományos munka legfontosabb bázisa – erősen háttérbe szorult az elmúlt évtizedekben a felsőoktatáson kívüli kutató intézetekhez viszonyítva. A háttérbe szorítottság a felsőoktatási intézmények laboratóriumi, gép- és műszer, könyvtár és folyóirat ellátottságában jelentkezik, valamint a kutatási segédszemélyzet alacsony számában. Holott ma már egyre inkább elfogadott az a felismerés, hogy az oktatási intézmények mellett kell a legmagasabb színvonalú gép–műszer és laboratóriumi felszerelést biztosítani, mert ezáltal a legkorszerűbb tudományos ismereteket azonnal az oktatási folyamat részévé lehet tenni. Ez biztosítja ugyanis egyrészt azt, hogy a fiatal szakemberek a legkorszerűbb ismeretekhez jussanak, másrészt mivel az új ismeretek így épülnek be a leggyorsabban a társadalmi reprodukció folyamatába –

az új szakemberek ezreinek naprakész ismeretei révén – ezzel jelentősen meggyorsítva a társadalom tanulási és innovációs folyamatait.

A felsőoktatás fejlesztésének alapelvei

Végigtekintve – ha nem is mindenre kiterjedően – a magyar felsőoktatás történeti fejlődését és a fejlődés eredményeként kialakult mai helyzetét, nemcsak az eredményeket, de a felhalmozódott gondokat, megoldatlan problémákat, lemaradásokat és alkalmazkodási–funkcionális zavarokat is számba vettük. A magyar felsőoktatás helyzetét az elmúlt években számos szakértő bizottság és szakemberek százai elemezték, összegző tanulmányokat készítettek. Ennek a többéves munkának az eredményeként született meg az MSZMP Politikai Bizottságának határozata a felsőoktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól 1981 februárjában.

A Politikai Bizottság határozata társadalmi–politikai aspektusból vizsgálta a felsőoktatás helyzetét és fejlesztésének fő irányait. A fejlesztés irányai közül kiemelte:

- a felsőoktatásnak elméletileg szilárdan megalapozott tudást kell adnia, s egyben önálló, alkotó gondolkodásra és tájékozódásra kell nevelnie. Ennek érdekében a szélesebb szakmai alapozó ismereteket nyújtó, tovább építhető és a későbbi szakosodást biztosító, átfogóbb szakképzési profilokat kell elsősorban kialakítani.

- Biztosítani kell, hogy a felsőoktatás szervezeti és intézményi kereteinek állandó újjászervezése nélkül is a társadalmi szükségletekhez rugalmasabban alkalmazkodó felsőfokú képzés alakuljon ki.

- Tovább kell fejleszteni a felsőoktatási rendszerben a posztgraduális szintű továbbképzést, amely keretet nyújt a diploma-megújító továbbképzésnek, a szűkebb szakosodásnak, a tudományos kutatóképzés és a vezetőképzés valamennyi formájának.

- Szorosabb együttműködést kell kialakítani a felsőoktatási intézmények között, valamint a kutatóintézetekkel, a vállalatokkal, a gazdálkodó szervezetekkel.

- Ésszerűsíteni kell a felsőoktatás intézményi rendszerét, meg kell szüntetni a szétaprózottságot, közelíteni kell a felsőoktatás regionális struktúráját a területi szakemberellátás igényeihez.

A Politikai Bizottság határozata előírta, hogy 1983 decemberéig ki kell dolgozni a *felsőoktatás távlati, az ezredfordulóig tartó komplex fejlesztési tervét*. A komplex fejlesztési terv kidolgozásakor a felsőoktatás jelenlegi helyzetéből kell kiindulni, abból a helyzetelemzésből, amelyet a Politikai Bizottság határozata tartalmaz.

A magyar felsőoktatás jelenlegi helyzetét – az eredményekkel és gondokkal együtt – az előzőekben vázoltuk. *A helyzetelemzés és a diagnózis a fejlesztés fő irányait is meghatározza*. A felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciójának kidolgozásával egyidejűleg kell kidolgozni az alsó- és középfokú oktatás távlati fejlesztési koncepcióját is, aminek kiinduló tételeit az MSZMP KB 1982 áprilisi határozata tartalmazza.

A felsőoktatás távlati fejlesztési programját a Kormány 1983. december 8-i ülésén elfogadta. A fejlesztési program kidolgozása előtt meg kellett határozni azokat

az elveket és előzetes követelményeket, amelyeknek a távlati fejlesztési koncepció meg kellett, hogy feleljen.

Az elvek előzetes meghatározásakor abból kellett kiindulni, hogy a fejlesztési koncepció kormányzati szintű *politikai döntés* lesz, amely a felsőoktatás fejlesztésének *stratégiai jelentőségű céljait, elveit és preferenciarendszerét* foglalja magában. Ebből kiindulva a távlati fejlesztési koncepció a következő követelményeknek kellett, hogy megfeleljen:

1. Alapvető követelmény, hogy *szakmailag megalapozott, tudományosan alátámasztott* legyen a felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciója, ami az ezredfordulóig meghatározza a felsőoktatás fejlesztési stratégiáját. A szakmai–tudományos megalapozottság követelménye magában foglalja: a neveléstudományi, a nevelésszociológiai és pszichológiai elemeket, az oktatásmetodikai ismereteket, a szervezeti, jogi és igazgatásméleti szakismereteket, a munkaerőgazdálkodás tudományos ismereteit egyaránt.

2. Nagyon fontos hangsúlyozni a *realitás és végrehajthatóság* követelményét a fejlesztési koncepcióval kapcsolatban. El kellett kerülni, hogy elvont ideológiái posztulátumokból, dogmatikusan merev jövőbe vetített társadalmi modelltől, vagy a realitástól elrugaskodott nevelési célok rendszeréből vezessük le és ezekre alapozzuk a fejlesztési koncepciót. A fejlesztési stratégia realitását, valósághoz kötődését és végrehajthatóságát biztosítja, ha egyrészt a magyar felsőoktatás történetileg meghatározott tradícióiból és eddigi fejlődéséből, továbbá makrotársadalmi meghatározottságából (elsősorban a gazdasági és a politikai rendszer részéről) indul ki, másodsorban, ha eleve felkészülünk a végrehajtás, a megvalósítás során a társadalomirányítás és a felsőoktatási rendszer belső tehetetlenségére, de azon túl erős intézményi ellenállásra, a reformmal szembenálló személyek, vezetők, csoportok ellentétes érdekeire, s mindezekkel összefüggésben az érdekkonfliktusok sorozatára, amelyeket demokratikus eljárás keretében kell végül is megoldani.

Az oktatási rendszer a társadalmi környezet, a szélesebb szakmai fórumok és demokratikus ellenőrzés híján könnyen elveszíti képességét arra, hogy tisztán lássa önmagát, túl erőssé válik ragaszkodása a megszokott gyakorlathoz, annak szervezeti–intézményi oktatási és módszertani elemeihez. Az oktatási rendszer rugalmatlansága, változások iránti érzéketlensége és belső tehetetlensége leginkább a vizsgarendszer konzerválásában, ahhoz való merev ragaszkodásában nyilvánul meg.

A felsőoktatási rendszer – a vizsgarendszer és a diplomaosztás révén – intézményes tudást elismerő és diplomaosztó monopolhelyzetben van. E monopolhelyzete révén – különösen az erősen vizsgaközpontú oktatási és diplomaközpontú társadalmi rendszerekben – a felsőoktatás képes erősen izolálódni társadalmi környezetétől, a társadalmi környezet átalakító törekvéseit és igényeit elhárítani magától.

A felsőoktatási rendszer belső tehetetlensége és változtatásokkal szembeni érzéketlensége, tudást elismerő monopolhelyzetéből fakadó konzervativizmusa miatt nagyon sokszor vagyunk tanúi annak, hogy a társadalom (legtöbbször a még nyitott gondolkodású és fokozott kritikai érzékkel megáldott diákok vagy a politikai kormányzati szervek) türelmetlenül reagálnak a felsőoktatás belső tehetetlenségére, refor-

mokat elhárító konzervativizmusára. Ez többnyire a politikai vezetést kampány-reformokra, túl radikális adminisztratív beavatkozásokra, felülről elindított reformok erőltetésére ösztönzi. Ezek a kísérletek majdnem mindig kudarcot vallottak, mivel nem vették figyelembe a felsőoktatás rendkívüli ellenálló képességét és többnyire nem készültek fel arra, hogy a reformmal szemben ható ellenállást csak nyíltan vállalt és a reform szellemét következetesen érvényesítő konfliktusvállalással és azok demokratikus feloldásával lehet legyőzni. Ehhez azonban nem elegendő a politikai elhatározás, a felelősen kidolgozott és szakmailag megalapozott fejlesztési koncepció, de szükség van arra is, hogy a reformot elfogadó és megvalósítani hajlandó oktatókat, vezetőket és diákokat érdekeltté tudjuk tenni a reformokkal együttjáró konfliktusok vállalásában és végigharcolásában. Ez egyrészt a felsőoktatás, de tágabban az egész politikai rendszer konfliktustűrő és a konfliktusokat demokratikus eljárásokban megoldó képességén múlik, másrészt azon, hogy a reformok során a reformok megvalósító szervezeti–intézményi és más eszközökkel demokratikusan növelhessék konfliktusvállaló képességüket, ezzel biztosítva sikereiket.

3. Az előzőekkel összefüggésben emelhetjük ki azt a követelményt a fejlesztési koncepció előkészítése és majdani végrehajtása során, hogy mivel a reformok és a folyamatos korszerűsítések eleve érdekkonfliktusokkal járnak, ezért olyan komplex érdekeltségi és ösztönző rendszert kell kiépíteni, amelyek szakmai, presztizs, anyagi és erkölcsi szempontból egyaránt a reform végrehajtásában teszik érdekeltté a vezetőket, az oktatókat és a hallgatók túlnyomó többségét.

4. A Politikai Bizottság határozata alapján távlati *komplex* fejlesztési stratégiát kellett kidolgozni a felsőoktatásra vonatkozóan. A komplexitás követelménye ebben az esetben azt jelenti, hogy a felsőoktatás szinte *minden lényeges dimenziójára kiterjedő* fejlesztési koncepciót kell a Kormány elé tárni. Tanúi voltunk többször annak is, hogy mennyire sikertelenek voltak azok a fejlesztési elképzelések, amelyek a felsőoktatásnak csupán egy-egy dimenzióját emelték ki és kívánták radikális változtatásokkal a felsőoktatás egész rendszerét korszerűsíteni. Sikertelen kísérlet lenne ezért, ha csupán a vizsgarendszert, vagy az oktatási szervezeteket, vagy a felvételi rendszert, vagy a felsőoktatás személyi állományának rekrutációjával és előrehaladásával kapcsolatos elképzeléseket emelnénk ki. De hiba lenne az is, ha hosszú időre elhúzva, egymásután próbálnánk meg a felsőoktatás különböző alrendszeit, változtatásra érett elemeit megreformálni.

A távlati fejlesztési koncepció a felsőoktatás minden fontos dimenziójára (a szervezeti és irányítási rendszerre, a képzés tartalmára, a vizsgarendszerre és a tantervekre, a személyzeti politikára, a szakmai mobilitásra és az előrehaladásra, a felvételi rendszerre, a felsőoktatás külső-belső együttműködésére stb.) ki kell, hogy terjedjen, mert különben a részleges reformok elhalnak, külön-külön megtörnek és zsákutcába terelődnek a felsőoktatás belső tehetetlenségén és tradicionális ellenállásán.

5. A részleges reformok sikertelenségével, a hosszan elhúzódó korszerűsítési folyamatok lassú megvalósulásával függ össze az a követelmény, hogy a felsőoktatás fejlesztésének kezdetben *radikális és viszonylag gyors reformokra* kell épülnie, ami

később folyamatos korszerűsítésekben és reformokban folytatódik. Az oktatási rendszer stabil, nehezen változtatható társadalmi képződmény, s mivel az oktatási-nevelési folyamatban a nevelőmunka tárgyai emberek, akik életük során egyszeri és megismételhetetlen módon vesznek részt az oktatásban és a képzésben, ezért rendkívül kockázatos minden szakmailag nem kellően megalapozott, az ésszerű és bevált tradíciókkal szakító, az oktatás folyamatát állandóan zavaró radikális beavatkozás. Az oktatási reform elhatározása különösen felelős mérlegelést és döntést igényel. De, ha a fejlesztési koncepcióval kapcsolatosan előzetesen meghatározott követelmények *mindegyikének* megfelelő reformkoncepció születik meg, akkor *egyrészt* elkerülhetők az oktatási reformok fő veszélyei (a szakmailag nem megalapozott, részlegese, vagy kampányreformok, az irreális és elvont elveken alapuló elképzelések, a politikai akarat és vezetés türelmetlenségéből fakadó, a felülről erőszakolt és a fogadóközeg túlzott ellenállását kiváltó reformok, a csupán elvont jelszavakból álló és az érdek- és hatalmi viszonyokkal számolt nem vető elképzelések stb.), *másrészt* a felsőoktatás bevált és történetileg is igazolt elemeinek *stabilizálásával*, az *elhatározott elvek következetes érvényesítésével* lehet biztosítani az állandóságot a radikális reformok mellett, elkerülve a kiszámíthatatlanul változó elvek alapján állandó változásnak kitett felsőoktatás apatikus és cinikus ellenállását.

6. A távlati fejlesztési koncepció a külső (nemzetközi) és a belső társadalmi környezet egyre gyorsuló változása miatt *nyitott, rugalmas, továbbépíthető és alternatív* megoldásokat is tartalmazó politikai döntés kell, hogy legyen. Ezeket a követelményeket és azok érvényesítését indokolja nemcsak a rendkívül gyorsan változó társadalmi környezet, amihez igazodnia kell a felsőoktatásnak, de a fejlesztési stratégia mintegy két évtizedes idő-intervalluma is. A társadalom tanulási kapacitását, reprodukciós és innovációs folyamatainak hatékonyságát jelentősen megnöveli, ha sikerül a társadalmi alrendszerek sokszínűségét megőrizni, egy adott kihívásra többféle válasz kidolgozását biztosító, többféle döntési alternatívában gondolkodó, a döntéseket rugalmasan változtató működési mechanizmust fenntartani. A társadalom tanulási kapacitását ma már nem is azon mérhetjük igazán, hogy mennyire felkészült a kor ma már látható problémáinak a megoldására, hanem, hogy mennyire készül fel oktatási rendszere révén a ma még nem is látható problémák és kihívások fogadására.

7. A nyitott, rugalmas, továbbépíthető és alternatív megoldásokat is tartalmazó fejlesztési koncepció a biztosíték arra, hogy érvényesíthető legyen az a követelmény is, hogy a fejlesztés *szakmai döntést* igénylő kérdéseiben a politikai döntés ne korlátozza a szakembereket további kutatások végzésében, szakmailag megalapozott elképzelések kidolgozásában, a korszerűsítés folyamatos revíziójában. A célok, az elvek, a fejlesztés fő irányainak és a korszerűsítés stratégiai jelentőségű elemeinek meghatározásában a fejlesztési koncepciónak egyértelműnek és világosnak kell lennie! Az összes többi kérdésben viszont szakmai viták, tudományosan megalapozott (akár többféle) kísérleteket kívánatos, sőt szükséges rendezni.

8. Végül a fejlesztési koncepció kidolgozása során biztosítani kell a *demokratikus döntéshozást és a nyilvános szakmai viták ellenőrző szerepének* érvényesülését.

A demokratikus előkészítés és a szakmai viták keretében kialakuló döntés nem jelenti persze azt, hogy mindaddig nem hozható döntés, míg mindenki el nem mondta a véleményét, amíg minden hozzászóló nem látja szövegesen és visszaigazolva álláspontját a fejlesztési koncepcióban. A politikai követelmény abban sűrítendő össze, hogy: toleránsan meg kell hallgatni minden véleményt, biztosítani kell, hogy elmondhassa elképzelését minden kompetens szervezet, intézmény, szakember, oktató és diák, és utána felelősen mérlegelt, a felelősséget vállaló politikai akaratelhatározásra kell jutni a felsőoktatás fejlesztési koncepcióját illetően.

A fejlesztési koncepcióval kapcsolatos előzetes elvek áttekintése után szeretném hangsúlyozni a követelmények komplexitását, mivel ezek kölcsönösen feltételezik egymást és felerősítik egymás hatását, illetve akárcsak valamelyik hiánya is a többi érvényesülését is kétségesse teszi.

Ha szigorúan ragaszkodunk a magunk állította követelményekhez a fejlesztési koncepció kidolgozása és elfogadása során, akkor – azt hiszem – elmondhatjuk, hogy a kor színvonalán álló és nagyon magas mércét állítottunk magunknak. De mivel a magyar társadalom jövőjét meghatározó jelentőségű ügyről van szó, úgy vélem, ennél alacsonyabb mércével és követelményekkel nem lehet megfelelő színvonalon kidolgozni a fejlesztési koncepciót.

A fejlesztés alapelvei

A fejlesztési koncepció kidolgozásakor érvényesíteni kívánt és előzetesen tisztázott követelményeken túl, a fejlesztés tartalmát leginkább meghatározó – a Kormány által 1983. december 8-án megerősített elveket – a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Folyamatos megújulásra képes és rugalmas felsőoktatási rendszert kell kialakítani.
2. A felsőoktatás adjon szélesebb, magasabb szintű alapozó képzést, amelyre épüljön rá szervesen a későbbi szakosodást biztosító képzés.
3. A felsőfokú szakemberképzés rendszere fogja át a szakmai életút egészét.
4. A felsőoktatás egész rendszerében ki kell építeni és általánossá kell tenni a többfunkciós (tudományos továbbképzés, szűkebb szakosodást biztosító szakképzés, ismeretmegújító képzés stb.) továbbképzési rendszert.
5. Meg kell szüntetni a felsőoktatás intézményi, regionális, belső szervezeti, tantárgyi és kutatási szétaprózottságát.
6. A felsőoktatási intézményrendszer váljon az ország tudományos kutatóbázisának egyik alapvető elemévé.
7. Erősödjenek a felsőoktatási intézmények egymás közötti és a kutatóintézetekkel, vállalatokkal, intézményekkel és más szervezetekkel folytatott kapcsolatai.
8. Oldani kell a képzési folyamat merev tanrendi kötöttségét, a vizsgaközpontú oktatási folyamatot. Növelni kell a szorgalmi idő arányát a képzési időn belül. Széles körben lehetővé kell tenni az átoktatást és az áthallgatást. Alternatív kurzusok meg-

hirdetésével növelni kell a hallgatók választási lehetőségét. A kötelező óraszámok csökkentésével növelni kell a hallgatók önállóságát a képzési folyamatban.

9. Fokozatosan át kell térni a képzési célokat többirányú szakmai kontroll mellett, szabatosan meghatározó oktatás-szervezésre: a képzési rendszernek a „kimenet” felől történő szabályozására.

10. Az egész oktatási rendszert meghatározó pedagógusképzés minőségi fejlesztésének feladatait középpontba kell állítani.

11. A felsőoktatási intézmények irányításában folytatni kell a hatáskörök decentralizálását, az intézmények belső demokratizmusának fejlesztését. Növelni kell az intézmények önállóságát és meg kell szüntetni a jogi túlszabályozottságot. Jogi eszközökkel biztosítani kell, hogy az intézmények irányításában részt vegyenek a tudományágak külső művelői, a gyakorló szakemberek és a hallgatók képviselői.

12. A felsőoktatás korszerűsítése során minden tevékenység kövesse az intenzív fejlesztés, a tartalmi megújítás és a minőségre orientált felsőoktatás kialakítása célkitűzéseit.

Minden oktatási reform, korszerűsítési program annyit ér, amennyit sikerül belőle megvalósítani. A megvalósításnak szigorúan és pontosan meghatározható feltételei vannak. Ezeket a feltételeket is politikai eszközökkel lehet megteremteni, ezért az oktatási kormányzat felelőssége nemcsak a reformprogram kidolgozásában és elfogadásában jelölhető meg, hanem azon túl, a reform sikeres végrehajtásához szükséges feltételek megteremtésében is.

Mihály Bihari, Universitätsdozent

DIE LAGE DES HOCHSCHULWESENS UND DIE HAUPTRICHTUNGEN SEINER ENTWICKLUNG IN UNGARN

Zusammenfassung

Die Studie gibt eine Analyse der Entwicklung des Hochschulwesens von Ungarn in den vergangenen 35 Jahren. Sie zählt die allgemeinen Faktoren auf, die bei jedem Hochschulsystem der Welt Störungen der Entwicklung und des Funktionierens herbeiführen. (Massenunterricht, Mangel an materiellen Mitteln, das innere Unvermögen des Leitungssystems der Gesellschaft).

Die Veränderung in ungarischen Hochschulwesen ist besonders durch die folgenden Tatsachen geprägt: der Massenunterricht, die dynamische Wandlung in der Hochschulbildung, der hohe Anteil der an der Bildung teilnehmenden Werkätigen, die starke horizontale und vertikale Gliederung des Institutsystems der Hochschulbildung, die Dominanz der Funktion der Spezialistenbildung, der hohe Anteil der Spezialistenbildung für die Technik, Rückständigkeit in der Infrastruktur des Hochschulwesens, die Erweiterung der Funktion des Hochschulwesens, die Vernachlässigung der wissenschaftlichen Forschung innerhalb des Hochschulwesens.

Nach der Analyse der Lage müssen die Hauptprinzipien der Entwicklung, auf Grund einer fachlich begründeten und wissenschaftlich fundierten Entwicklungskonzeption, erarbeitet werden. Die Entwicklungsziele müssen auf ihre Realisierbarkeit und Durchführbarkeit verstärkt geprüft werden. Die Entwicklung des Hochschulwesens muss durch eine Reihe von kontinuierlichen Modernisierungen erzielt werden. Die Zielsetzungen der Entwicklung müssen sich auf jede wesentliche Dimension des Hochschulwesens erstrecken. Die Entwicklungskonzeption beinhaltet aufgeschlossene, elastische, weiterentwickelbare Lösungen, die nach Begutachtung seitens der öffentlichen Meinung weiter Expertenkreise politischer Beschluss geworden ist.

Die wichtigsten Grundsetzungen der Entwicklung sind: breite Grundbildung auf einem höheren Niveau; eine sich daran anschliessende Weiterbildung, die sich auf die ganze berufliche Laufbahn erstreckt; die Gebundenheiten der Kollegienordnung müssen gelockert werden; die Selbstständigkeit der Universitäten muss erhöht werden; Ausschreibung von fakultativen Lerngegenständen und Gewährung der Wahlmöglichkeit für die Studenten; die Bestimmung des Unterrichtes vom Standpunkt der output's betrachtet; starke Förderung der wissenschaftlichen Forschungen.

Diese Prinzipien prägen die Entwicklung des ungarischen Hochschulwesens bis zu der Jahrtausendwende.

Mihály Bihari, professeur chargé de cours

LA SITUATION ACTUELLE DE L'ENSEIGNEMENT SUPERIEUR EN HONGRIE ET LES TENDANCES PRINCIPALES DE SON DEVELOPPEMENT

PUBLIKATIONEN DES **RESUME** FÜR UNGARISCHE
RECHTSGESCHICHTE AN DER ELTE-UNIVERSITÄT

JOGÜRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

L'auteur analyse les caractéristiques de l'évolution pendant les 35 ans passés de l'enseignement supérieur hongrois. Il passe en revue les factures généraux qui contribuent à l'évolution de tous les systèmes d'enseignement supérieur du monde ou qui provoquent des désordres fonctionnels pour ex. (Enseignement des masses, insuffisance des moyens financiers, impuissance inhérente du système d'enseignement et du système de direction de la société.) Faits caractérisant le changement de l'enseignement supérieur hongrois: enseignement des masses, transformation dynamique de l'enseignement supérieur, taux élevé de ceux qui participent aux différents cours tenus après travail, forte distribution tant horizontale que verticale du système institutionnel de l'enseignement supérieur, préférence donnée à la fonction de former des spécialistes, taux élevé des techniciens, l'état arriéré de l'infrastructure de l'enseignement supérieur, l'élargissement de son domaine fonctionnel, l'éclipse des recherches scientifiques en-dedans de l'enseignement supérieur. L'analyse de la situation constitue une base convenable, sur laquelle on peut préciser les principes directeurs du développement en conformité avec une conception de développement professionnellement bien fondée et scientifiquement soutenue. La réalisibilité des objectifs de développement doit être contrôlée sous l'aspect de leur exécutabilité. Le processus du développement de l'enseignement supérieur peu se dérouler par l'introduction d'une série de facteurs servant à sa modernisation. L'activité de développement doit pénétrer tous les domaines essentiels de l'enseignement supérieur. Il est important que la conception de développement soit ouverte, élastique et qu'elle implique des solutions pouvant être perfectionnées. L'avis formulé en connaissance de l'opinion des milieux professionnels pourra servir de base à la décision politique à prendre à cet égard. Le perfectionnement doit être basé sur les principes suivants: enseignement primaire bien fondé à niveau élevé, auquel s'attache organiquement le système de cours complémentaire, auxquels les intéressés doivent participer durant toute leur carrière professionnelle. Les obligations fixées par le programme des cours doivent être rendues moins sévères. Il est nécessaire de fortifier le caractère indépendant des universités, d'introduire le système de suivre des cours facultatives et d'assurer aux étudiants le droit de choisir entre elles. Définition de l'enseignement du côté output et développement intense des recherches scientifiques. Ces principes doivent pénétrer jusqu'au tournant du millénaire les mesures à prendre en vue de perfectionner le système d'enseignement supérieur hongrois.

PRINCIPALES DE SON DEVELOPPEMENT
LA SITUATION ACTUELLE DE L'ENSEIGNEMENT
MIRIAM BLINZ, professeur en charge de cours

Résumé

Le développement de l'enseignement supérieur hongrois est un processus complexe et continu. Il est influencé par de nombreux facteurs, notamment les transformations économiques, sociales et politiques. Ces dernières années ont été marquées par une réforme majeure de l'éducation, visant à améliorer la qualité et l'efficacité du système. Cette réforme a conduit à une restructuration des établissements d'enseignement supérieur, à la mise en place de nouvelles normes de qualité et à l'adoption de pratiques pédagogiques innovantes. L'accent est mis sur le développement des compétences transversales et l'intégration de la recherche scientifique dans l'enseignement. Les défis restent nombreux, notamment en matière de financement, de ressources humaines et de modernisation des infrastructures. Cependant, les perspectives sont positives, car le gouvernement et les institutions académiques s'engagent à poursuivre ces efforts pour garantir un avenir brillant à l'enseignement supérieur hongrois.

**AZ ELTE MAGYAR JOGTÖRTÉNETI TANSZÉKÉNEK
KIADVÁNYAI**

**PUBLIKATIONEN DES LEHRSTUHL FÜR UNGARISCHE
RECHTSGESCHICHTE AN DER ELTE-UNIVERSITÄT**

**JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
RECHTSGESCHICHTLICHE ABHANDLUNGEN**

Szerkeszti: *Kovács Kálmán*

1. sz. Révész Tamás: A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után. Bp., 1971.
 2. sz. Buzás József: Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgár demokratikus forradalom idején. Bp., 1971.
 3. sz. Máthé Gábor—Révész Tamás: Az esti és a levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945–1970). Bp., 1972.
 4. sz. Rác Lajos: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon. Bp., 1972.
 5. sz. Buzás József: Veszprém vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában. Bp., 1974.
 6. sz. Kálmán Kovács:
(Red. und Vorwort)
Andor Csizmadia:
Kálmán Kovács:
Elemér Pólay:
Gábor Máthé:
János Szita:
Pál Horváth:
- Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Bp., 1974. (Studienband). In diesem Band:
Ungarische Zivilrechtliche Kodifikationsbestrebungen im Reformzeitalter.
Anfänge der Bestrebungen zur Schaffung eines Zivilrechtlichen Kodexes in Ungarn in den Jahren 1866–1877.
Ein Versuch zur Kodifizierung des ungarischen Erbrechts im 19. Jahrhundert.
Verfahren bezüglich der Ablösung der Leistungen nach dem Weingartenbesitz in der Praxis des provisorischen gemischten Gerichtes.
Die Entwicklung des Patentrechts in Ungarn.
Gestaltung der Rechtsverhältnisse kapitalistischer Monopole in Ungarn und die Kartellgesetzgebung.

7. sz. **Nagyné Szegvári Katalin:** A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után. Bp., 1975.
8. sz. **Degré Alajos:** A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Bp., 1977.
9. sz. **Révész Tamás:** A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után. Bp., 1977.
10. sz. **Kovács Kálmán (szerk. és előszó):** A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben. Bp., 1979. (Tanulmánykötet.) E kötetben:
- Kovács Kálmán:** A Tanácsköztársaság emlékezete.
- Takács Imre:** Az államforma változásai a polgári forradalom és a proletárforradalom államában.
- Horváth Pál:** A népi tanács hatalom térhódításának nemzetközi lehetőségei 1919-ben.
- Buzás József:** A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása a Magyar Tanácsköztársaság Alkotmányára.
- Asztalos László:** A tulajdoni rend a Tanácsköztársaság idején.
- Csizmadia Andor:** A Tanácsköztársaság szociálpolitikája.
- Nagyné Szegvári Katalin:** A nők egyenjogúsításának eredményei az 1918/19. évi forradalmak idején Magyarországon.
- Nagy Tibor:** A tanács hatalom pénzügyi rendszere és pénzügyi joga.
- Szabó András:** Haladó eszmék a büntetőjogi gondolkodásban a Tanácsköztársaság idején.
11. sz. **Mezey Barna:** A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései. Bp., 1981.
12. sz. **Kovács Kálmán: (szerk. és előszó):** A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század. Bp., 1982. (Tanulmánykötet).
- E kötetben:
- Buzás József:** Az osztrák-magyar közjogi vita történetének kérdéséhez.
- Csizmadia Andor:** Az abszolutizmus magyarországi jogtörténet-írói.
- Degré Alajos:** Reformtörekvések megindokolása régi törvényekre hivatkozással (1846.)
- Kardos József:** A szentkoronaeszmé szerepe a XIX. század politikai-közjogi gondolkodásában.
- Kállay István:** Kelemen Imre az impenzióról és a processus summarioról.
- Máthé Gábor:** Bíraskodás a közigazgatásban.
- Mezey Barna:** II. Rákóczi Ferenc állampolitikai elképzelései.

- Pölöskei Ferenc:** Tisza István és a képviselőház az 1890-es években.
- Rottler Ferenc:** Ipolyi Arnold a nemzetről és a nemzetiségről.
13. sz. **Kovács Kálmán:** (szerk. és előző): Az állami és jogintézmények változásai a XX. sz. első felében Magyarországon. Bp., 1983. (Tanulmánykötet.) E kötetben:
- Csizmadia Andor:** A területi önkormányzati intézmények a XX. sz. első felében Magyarországon.
- Degré Alajos:** A községi képviselőtestület súlyának hanyatlása az első világháború után.
- Galántai József:** A választójog a képviselőházban az első világháború éveiben.
- Kardos József:** Közjogi-politikai vita a kormányzói jogkör kiterjesztéséről az 1930-as évek második felében.
- Máthé Gábor:** A polgári szociálpolitika és a szociális igazgatás viszonya.
- Mezey Barna:** A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon.
- Nagyné Szegvári Katalin:** A bethleni konszolidáció egyetempolitikai törvényhozása.
- Pölöskei Ferenc:** Tisza István és a közjogi kérdések a századelőn.
- Pritz Pál:** Az önálló magyar külügyminisztérium kialakulása 1918–19.
- Révész T. Mihály:** A gyülekezési jog polgári kori fejlődéséhez Magyarországon.
- Rottler Ferenc:** A Római Magyar Intézet alapítása és működése.
- Ruszoly József:** A választójog a munkásmozgalom programjaiban a XX. sz. elejéig, különös tekintettel Magyarországra.

Egyéb kiadványok

Andere Publikationen des Lehrstuhls

- Kovács Kálmán:** A magyar büntetőjog és büntetőeljárás jog története 1848–1944-ig. Bp., 1971.
- Kálmán Kovács (Red. und Vorwort):** Entwicklung der städtischen und regionalen Verwaltung in den letzten 100 Jahren in Mittel- und Osteuropa. (Internationale Rechtshistorische Konferenz, Budapest, 12–15. September 1977.) I–II–III. Bp., 1978–1979.
- In diesem Band: I.
- F. Milkova (Sofia)** Développement de la réglementation juridique de la Commune de Sofia durant la période de l'État bourgeois Bulgare
- I. Melzer (Berlin)** Zur Herausbildung und Entwicklung der Rechtsstellung der örtlichen Organe der Staatsmacht in der DDR.
- E. Melichar (Wien)** Die Entwicklung der städtischen und regionalen Verwaltung in den vergangenen 100 Jahre in Österreich.
- J. Senkowski (Warszawa)** Die Grundlagen der Organisation der Territorialverwaltung in Polen in den Jahren 1944–1950.
- L. Pauli (Kraków)** Die Haupttendenzen der Entwicklung der städtischen und regionalen Verwaltung in Polen in den letzten 100 Jahren.
- V. Gionea (Bucuresti)** Les traits essentiels de l'organisation administrative en Roumanie dans la période d'entre les deux guerres mondiales.
- G. I. Litwinowa (Moskwa)** Prinzipi organizacii i dejatelnosti mestnich sovetow (1917–1936.gg.)
- K. Maly (Praha)** Tendenzen der Entwicklung der örtlichen Verwaltung in den böhmischen Ländern (1848–1945)
- L. Bianchi (Bratislava)** Weiterbestand der kommunalen Verwaltung auf dem Gebiete der Slowakei in den Jahren 1918–1928.
- A. Csizmadia (Pécs)** Entwicklung der regionalen und städtischen Verwaltung in Ungarn.
- K. Kovács (Budapest)** Haupttendenzen der Entwicklung der städtischen und regionalen Verwaltung in den letzten 100 Jahren in Mittel- und Osteuropa.

II.

- K. Baran (Kraków) L'évolution de l'administration municipale en Angleterre au XIXe siècle et son rôle pour l'Europe centrale.
- A. Degré (Zalaegerszeg) Changements dans les fonctions des conseils villageois de Hongrie entre 1920 et 1945.
- G. Farkas (Székesfehérvár) Einige Fragen der Verwaltung der Stadt Székesfehérvár 1919–1939.
- L. Hajdú (Budapest) Regionale und lokale Verwaltungskonzeption des Josephinismus in Ungarn.
- R. Hoke (Wien) Zur Verwaltung Wiens im 19. Jahrhundert. Die Demokratisierung der Wiener Stadtverwaltung 1848–1850.
- L. E. van Holk (Amsterdam) Quelques développements du droit communal des Pays-Bas depuis 1848.
- H. Izdebski (Warszawa) Les transformations de la division administrative en Pologne aux 19e et 20e siècles.
- I. Kállay (Budapest) Die Tendenzen der regionalen Wirtschaftsverwaltung in Ungarn 1867–1944.
- J. Klimko (Bratislava) Nationale Ausschüsse und nationale Räte als Mittel der sozialistischen Revolution in der Staats- und Rechtsgeschichte der Slowakei.
- H. Kuntzschke (Berlin) Zur bürgerlichen politischen Umgestaltung der städtischen Institutionen im 19. Jahrhundert.
- L. Lysiak (Kraków) Le démembrément ou l'unité d'administration en Pologne aux temps de la IIe république (1918–1939).
- L.–T. Maes (Antwerpen) Eine vergleichende Übersicht der regionalen und städtischen Behörde Ungarns einerseits, Belgiens andererseits von der Regierung Maria-Theresias an bis zum 20. Jahrhundert.
- J. Martonyi (Szeged) Entwicklungsfragen der regionalen und städtischen Verwaltung in Ungarn von 1950 bis 1975.
- M. Mihoková (Košice) Zur Stadtverwaltung von Košice in den Jahren 1901–1918.
- H. Schäffer (Wien) Die Entwicklung der lokalen und regionalen Planung in Österreich.
- H. Schröder (Berlin) Wesen und Funktion der Kreisordnung für die Provinzen Preussen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien und Sachsen vom 13. Dezember 1872 unter besonderer Berücksichtigung

- der staats- und verwaltungsrechtlichen Anschauungen Rudolf Gneists.
- J. Szekeres (Budapest)** Die Entwicklung der Budapester hauptstädtischen Kommunalwerke und deren gesetzliche Regelung (1873–1938).
- E. A. Skripilew (Moskwa)** Welikaja Oktjabskaja Sozialistischeskaja Rewoluzija i sudbi burschuanowo gorodskowo samouprawlenija w Rossii.
- V. Urfus (Praha)** Die Auffassung der Stadt in der Rechtentwicklung der böhmischen Länder um die Wende des 19. Jahrhunderts und an der Schwelle zur Gegenwart.
- M. Vietor (Bratislava)** Die Stellung der ungarischen Komitate in den Jahren 1860–1867.
- H.–J. Ziegler (Jena)** Das Staat – Bürger – Verhältnis – ein Grundproblem der Verwaltungsgeschichte.
- III.**
- G. Balás (Budapest)** Les développements de sièges en comitats (de districts en départements) en Transylvanie.
- Z. Bernáth (Budapest)** Die Entwicklung des Verwaltungswesens im Komitat Szabolcs und in der Stadt Nyíregyháza, bei besonderer Berücksichtigung der letzten hundert Jahre.
- W. Brauneder (Wien)** Das Gutsgebiet (vom monarchisch-ständischen Staatselement zum lokalen Verwaltungssprengel).
- J. Ciagwa (Katowice)** L'autonomie de la Voïvodie de Silésie (1922–1939).
- L. Csizmadia (Budapest)** Entwicklung der ungarischen Fremdenverkehrsverwaltung in Betracht auf die regionale Verwaltung.
- H. Hofmeister (Wien)** Pläne und Ansätze zu einer Kreis-(selbst)verwaltung in der neueren österreichischen Verfassungsgeschichte.
- P. Horváth (Budapest)** Die kultur- und rechtsgeschichtliche Rolle der hauptstädtischen Frank Bibliothek.
- G. Máthé (Budapest)** Zur Frage der Aufsicht über die Städte (1870–1937).
- S. Mertanová (Bratislava)** L'évolution de l'administration municipale et communale en Slovaquie dans les années 1918–1930.

- W. Ogris (Wien) Die gemischten Bezirksämter (1852/1855–1868).
- M. Potemra (Košice) Die Fragen der Verwaltung Ungarns in der Politik der Slowakischen Nationalpartei in den Jahren 1901–1918.
- T. Révész (Budapest) Presseverwaltung in Verhältnis zwischen der Regierung und den örtlichen Organen.
- I. Stipta (Hajdúnánás) Einige Fragen der Umorganisation des Hajdú-Bezirktes zu einem Komitat 1848–1876.
- J. Szita (Pécs) Die regionale Steuerverwaltung in Ungarn in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts.
- Kovács Kálmán (szerk. és előszó): Bethlen Gábor állama és kora. Bp., 1980.
Ebben a kötetben:
Nagy László: Bethlen Gábor a magyar törté-
ában. Mezey Barna: Erdély kormányzata Bethlen
Gábor korában. Tarnóc Márton: Irodalom és
művelődés Bethlen államában. Herczegh Géza:
Bethlen Gábor külpolitikai törekvései. Pap Gá-
borné: Bethlen fejedelemségének magyarországi
levéltári forrásai. Hernádi László Mihály: Beth-
len Gábor. Bibliográfia 1613–1980.
- Kovács Kálmán: A magyar állam és jog fejlődése. Válogatott ta-
nulmányok. Bp., 1981.
Ebben a kötetben:
A magyar jogtörténeti kutatások néhány új jel-
lemző vonása és további feadatai. Bethlen Gá-
bor erdélyi országgyűléseinek törvényalkotása.
A Rákóczi-szabadságharc államának néhány jel-
lemző vonása. A polgári típusú kormány létre-
hozásáért vívott küzdelem Magyarországon
1847–1848. Államjogi változások a „Magyar
Népköztársaság” idején, 1918/19-ben. A Ma-
gyarországi Tanácsköztársaság visszhangja ki-
lenc európai tőkésország sajtójában. Az Ideigle-
nes Nemzetgyűlés megalakulásának történelmi
jelentősége. A jogalkotás és a jogalkalmazás
egyek kérdései Magyarországon a felszabadulástól
az Alkotmányig (1945–1949.) A magánjog
kodifikációjával kapcsolatos elvi viták és terve-
zetek Magyarországon 1866–1877. Feudális vo-
nások a magyar földtulajdonjogban a polgári
korszak idején. A Bethlen-kormány kísérletei a

DIE JURISTENBILDUNG IM SYSTEM DES UNGARISCHEN HOCHSCHULWESENS

Inhalt

Vorwort	5
---------------	---

I.

Pál HORVÁTH: Entwicklungsgeschichte der Lehrfreiheit	7
Andor CSIZMADIA: Entwicklung der juristischen und administrativen Bildung und Qualifizierung von Angestellten zwischen 1929 und 1949	27
Alajos DEGRÉ: Rechtsanwaltsbildung in Ungarn zur Zeit der bürgerlichen Aera	57
László ASZTALOS: Die Anhänger von Grosschmid — die Szladits — Schule	73
Barna MEZEY: Die Reform der Rechtsakademien 1874	103
György SZABÓ: Rechtsunterricht in Pépa. Die Geschichte der Reformierten Rechtsakademie zu Pépa 1832—1885	121
Sándor NAGY: Der Rechtsunterricht und seine Organisation im Reformierten Kollegium zu Debrecen zwischen 1742 und 1914	155

II.

Andor LADÁNYI: Die Veränderungen des Institutionssystems des ungarischen Hochschulwesens nach der Befreiung	191
Imre TAKÁCS: Die reform des Rechtsunterrichtes nach der Befreiung und die Ausgestaltung der sozialistischen Juristenbildung	221
Imre SÁRÁNDI: Die Verbindung zwischen der Rechtsbildung und weiter- bildung im XX. Jahrhundert in Ungarn	233
József KARDOS: Die Regelung der Organisation und Tätigkeit der ungarischen Universitäten im Jahre 1969	265
Mihály BIHARI: Die Lage des Hochschulwesens und die Hauptrichtungen seiner Entwicklung	275
Publikationen des Lehrstuhls für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der EÖTVÖS LORÁND-Universität	291

LA FORMATION DES JURISTES DANS LE SYSTEME D'ENSEIGNEMENT SUPERIEUR HONGROIS

Table des Matieres

Préface 5
 Kálmán Kovács: Zur Geschichte des ungarischen Strafrechts und Straßprozessrechts 1000-1918, Bp., 1982

I.

Pál HORVÁTH: L'historique de l'évolution de la liberté d'enseignement 7
 Andor CSIZMADIA: L'évolution de la formation et de la qualification des employés de l'administration publique hongroise 1929-1949 27
 Alajos DEGRÉ: La formation des avocats en Hongrie à l'époque bourgeoise 57
 László ASZTALOS: Les disciples de Groscschmid - l'école Szladits 73
 Barna MEZEY: La réforme des académies de droit en 1874 103
 György SZABÓ: Enseignement juridique à Pápa. L'histoire de l'Académie de droit réformée à Pápa (1832-1885) 121
 Sándor NAGY: L'enseignement juridique et son organisation au Collège calviniste de Debrecen de 1742 à 1914 155

II.

Andor LADÁNYI: Les changements survenus dans le système d'institution de l'enseignement supérieur en Hongrie après la libération du pays 131
 Imre TAKÁCS: La réforme de l'enseignement juridique après la libération du pays et les débuts de la formation des juristes socialistes 221
 Imre SÁRÁNDI: Relations entre le fondement juridique et les cours de perfectionnement en Hongrie au XXe siècle 233
 József KARDOS: Réglage en 1969 de l'organisation et du fonctionnement des universités hongroises 265
 Mihály BIHARI: La situation actuelle de l'enseignement supérieur en Hongrie et les tendances principales de son développement 275

Publications de la Chaire d'histoire d'Etat et de droit hongrois de l'Université Eötvös Loránd 291